

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Efter bemyndigelse

Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970

Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

Efter bemyndigelse

Værket »Kilder til dansk forvaltningshistorie« indeholder følgende bind:

Bind I: Vor gunst tilforn. Kilder til dansk forvaltningshistorie indtil 1750. Kbh. 2007.

Bind II: På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920. 1. udg. Kbh. 1998, 2. udg. Kbh. 2008.

Bind III: Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970. Kbh. 2008.

Bind IV: Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie. Kbh. 2004.

Bind V: Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne. Kbh. 2007.

Efter bemyndigelse

Kilder til dansk forvaltningshistorie
1920-1970

Redigeret af
*Jørgen Mikkelsen og
Erik Nørr*

Selskabet for Udgivelse af Kilder
til Dansk Historie
København 2008

Efter bemyndigelse

Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970

© 2008 Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

Trykt af Special-Trykkeriet Viborg a-s

ISBN 978-87-7500-201-6

Udgivet med støtte af

Alfred Goods Fond

Augustinus Fonden

Det Finneske Legat

Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse

Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond

Krista og Viggo Petersens Fond

Landsdommer V. Gieses Legat

Statens Arkivers andel af UMTS-midlerne

Til minde om Margit Mogensen og Karsten Gabrielsen

For- og bagsidebillede:

Perioden 1920-70 var præget af en voldsom vækst i den offentlige sektor og i den samlede arkivdannelse i forvaltningen. Dette medførte stigende problemer med at finde plads til de mange papirer. Mange initiativer blev gjort til at begrænse arkivaliernes fyldmængde – bl.a. ved at foretage systematiske kassationer af bestemte typer af arkivalier og ved at opbevare de bevarelsesværdige data på en mere pladsbesparende måde. Således gennemførte nogle myndigheder mikrofilmning af større mængder arkivalier, hvorefter originalmaterialet blev kasseret. Her ses en reklame for dette »vidundermiddel«. Reklamen blev modtaget i et ministerium, der påførte den et stempel. I øvrigt bliver reklamer normalt kasseret, før en myndighed afleverer sine arkivalier til en arkivinstitution. Den pågældende reklame er da heller aldrig indgået i Statens Arkivers samlinger. Privateje.

Forord

Med udgivelsen af denne bog afslutter Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie (Kildeskriftselskabet) fembindsværket *Kilder til dansk forvaltningshistorie*. Det første bind udkom i 1998, og de næste fulgte i 2004 og 2007. Tilsammen indeholder de fem håndbøger en præsentation af 469 arkivalietyper, der kan anvendes til udforskning af det danske riges historie fra ca. 1500 til 1970. Bøgerne henvender sig til alle brugere af de danske arkivinstitutioner.

De 16 bidragsydere til *Efter bemyndigelse* er alle nuværende eller tidligere arkivarer ved Statens Arkiver. To af dem døde under projektet, nemlig Margit Mogensen og Karsten Gabrielsen. Værket er derfor dedikeret til deres minde. Både Margit Mogensen og Karsten Gabrielsen nåede at færdiggøre beskrivelsen af deres kilder. Derimod har Jørgen Mikkelsen skrevet indledningen til Margit Mogensens kapitel. Også til to af de øvrige kapitler har andre end hovedforfatteren leveret små bidrag. Det drejer sig om kapitlet om landbrug og skovbrug, hvor Karsten Gabrielsen har stået for beskrivelsen af kildetype nr. 61, og kapitlet om personregistrering m.v., hvor Karl Peder Pedersen har skrevet om kildetype nr. 124, mens Jørgen Mikkelsen har taget sig af nr. 125.

Til udgivelsen af *Efter bemyndigelse* har Kildeskriftselskabet modtaget økonomisk støtte fra følgende fonde: Alfred Goods Fond, Augustinus Fonden, Det Finneske Legat, Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorcks Fond, Krista og Viggo Petersens Fond samt Landsdommer V. Gieses Legat. Desuden har Statens Arkiver bidraget med en måneds frikøb til Jørgen Mikkelsen med henblik på færdigredigering af bogen. Disse midler hidrører fra Statens Arkivers andel af de såkaldte UMTS-midler. Til alle bringer Kildeskriftselskabet en stor og varm tak.

København i februar 2008

Kildeskriftselskabets bestyrelse:

Esben Albrechtsen

Niels Geert Bolwig

Michael Bregnsbo

Jørgen Ravn Elkjær

Anette Jensen

Sebastian Olden-Jørgensen

Jesper Thomassen

Indhold

Forord	5
Indholdsfortegnelse	7
Forkortelser	12
Indledning	13-17
Fremherskende arkivsystemer 1920-1970	19-62
<i>Af Peter Birkelund</i>	
1. Journalsagssystem med faste numre (Kancellisystemet)	21
2. Journalplansystem	37
3. De kommunale systemer: Odder- og DK-systemet	44
4. Forhandlingsprotokol med bilag	52
5. Regnskabssystem	56
Udenrigssektoeren	63-102
<i>Af Klaus Arøe Schmidt</i>	
6. Udenrigstjenestens arkivsystem	68
7. Indberetning, note og verbalnote	82
8. Depeche	88
9. Traktatindgåelse	92
10. Mødereferat fra Udenrigspolitisk Nævn	100
Retsvæsenet	103-121
<i>Af Niels Strandsbjerg</i>	
11. Søforhør	104
12. Husdyrvoldgift	109
13. Lærlingevoldgift	112
14. Tingbogsblad og skødegenpart	115
15. Kendelse i oprejsningsnævn	119
Politi og anklagemyndighed	123-152
<i>Af Karl Peder Pedersen</i>	
16. Anholdelsesprotokol	126
17. Anmeldelsesprotokol	129
18. Dagbog for politistation eller vagtværn	133
19. Udvandrerregister	137
20. Alimentationsprotokol	140

21. Navneforandringsprotokol	146
22. Separations- og skilsmisseprotokol	150
Skolevæsen og uddannelse	153-205
<i>Af Erik Nørr</i>	
23. Amtskort med beretning fra amtsskolekonsulent	157
24. Fag- og timefordeling med lærerfortegnelse	164
25. Pensaopgivelser	170
26. Eksamensprotokol ved mellemskoleeksamen	174
27. Mødereferat fra råd og nævn ved uddannelsesinstitutioner	180
28. Fagkonsulents besøgsrapport	184
29. Censorindberetning	188
30. Ansøgning om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler	192
31. Afgangsbetaling for børnehøjskoler	198
32. Studentermatrikel og immatrikulationsprotokol	202
Kulturforvaltningen	207-232
<i>Af Margit Mogensen</i>	
33. Programoversigt for radioudsendelser	209
34. Filmcensurkort	214
35. Folkebiblioteksberetning og -ansøgning	217
36. Ansøgning om statsstøtte til kunst og videnskab	222
37. Indstilling om statsstøtte til forfattere	226
38. Museumsinventarprotokol	230
Trafik og kommunikation	233-280
<i>Af Karsten Gabrielsen og Steen Ousager</i>	
39. Ekspropriationskommissionsprotokol	239
40. Planbog	243
41. Normaltegning/bygningstegning	245
42. Materieltegning	248
43. Køreplan	251
44. Cirkulære vedrørende jernbanedriften	254
45. Protokol over møder mellem afdelingerne i DSB	256
46. Garantiasag vedrørende drift af privatbane	260
47. Driftsberetning	265
48. Personalakt	268
49. Færgejournal	270
50. Lodsjournal	273
51. Rapportbog fra postvæsenet	277

Landbrug og skovbrug	281-332
<i>Af Michael Hertz</i>	
52. Tiendeliste i forbindelse med tiendeafløsningen	288
53. Fæsteafløsningskommissionsprotokol	293
54. Købekontrakt og deklaration på husmandsbrug fra Jordlovs- udvalgets administrationssager	297
55. Udstykningskort	305
56. Vivisektionsprotokol	309
57. Regnskabsindberetning til Landøkonomisk Driftsbureau	312
58. Autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på eksport	317
59. Statskonsulentindberetning	320
60. Distriktssag for statsskovbruget	324
61. Driftsbog for statsskovdistrikt	330
 Industri og handel	 333-378
<i>Af Erik Korr Johansen</i>	
62. Fabrikliste	338
63. Næringsprotokol	341
64. Handelsregister	345
65. Patentansøgning	349
66. Dispensation fra fabriksloven	355
67. Levnedsmiddelkontrolkort	360
68. Svendeprøvekommissionsprotokol	362
69. Ekstraordinære industrileverancer 1940-45	366
70. Indstillinger til Marshall-hjælp	369
71. Oversigt over egnsudviklingsstøtteansøgning	374
 Social- og sundhedsvæsenet	 379-418
<i>Af Annette Østergaard Schultz og Leif Hansen Nielsen</i>	
72. Spørgeskema om nødhjælpsarbejder	382
73. Skema vedrørende krisehjælp til landbruget	386
74. Kommunal hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser	389
75. Stambog fra opdragelsesanstalt	394
76. Helbredskort	398
77. Elevkarakteristikker	403
78. Indstilling om sterilisation	407
79. Mødrehjælpssag	412
80. Skema vedrørende betaling for ophold på alderdomshjem	417
 Arbejdsmarkedssektoren	 419-438
<i>Af Christian Larsen</i>	
81. Mæglingsforslag	421
82. Overenskomst	424
83. Klage over brud på overenskomst	429

84. Lærekontrakt	431
85. Stamkort for arbejdsledig	434
86. Forslag til beskæftigelsesforanstaltning	436
By- og egnsudvikling samt fredning	439-454
<i>Af Peter Fransen</i>	
87. Byplanvedtægt med tilhørende kort	441
88. Kendelsesbog for fredningsnævn	448
89. Indberetning om besigtigelse af fredede mindesmærker	450
90. »Hvide læg« med oplysninger om bygningsfredninger	452
Toldforvaltningen	455-490
<i>Af Ole Degn</i>	
91. Byggegodtgørelse	458
92. Toldkammerinventarliste	461
93. Rapportjournal	464
94. Tjenestefordelingsliste	468
95. Bevilling til toldfrihed	473
96. Fortegnelse over ind- og udgående skibe	476
97. Skibsregister	479
98. Mønstringsprotokol	483
99. Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer	487
Skatteforvaltningen	491-509
<i>Af Ole Degn</i>	
100. Skatteberegningsliste for indkomstskat til staten	495
101. Mandtalsliste	498
102. Selvangivelse	503
103. Vurderingsfortegnelse	507
Forsvaret	511-549
<i>Af Christian Larsen</i>	
104. Stamblad for officer og værnepligtig	515
105. Straffebog	521
106. Kadetbedømmelse	525
107. Militær rejserapport	530
108. Skibstegning	536
109. Befaling	538
110. Øvelsesrapport	542
111. Ansøgning om erindringsmedalje	546
112. Militært nodehæfte	548

Statistikforvaltningen	551-596
<i>Af Jørgen Mikkelsen</i>	
113. Boligtælling	555
114. Landbrugstælling	559
115. Erhvervstælling	564
116. Industriel produktionsstatistik	568
117. Indberetningsskema for byggeri	573
118. Idrætsstatistik	577
119. Husassistent-undersøgelsen	584
120. Ungdomskommissionens ungdomsenquete	591
Personregistrering, tilsyn med udlændinge og tildeling af indfødsret	597-633
<i>Af Christian Larsen</i>	
121. Kommunalt mandtal	600
122. Københavns Politis registerblade	604
123. Folkeregisterkort	607
124. Fremmedprotokol	610
125. Afhøring i forbindelse med udstedelse af opholdsbog	614
126. Afhøring af udlænding under observation	619
127. Spørgeskema i forbindelse med visumudstedelse	622
128. Udlændingesag	624
129. Ansøgning om indfødsret	627
Om forfatterne	634-638
Register til bind III	639-648
Fællesregister over kildetyper bind I-V	649-656

Forkortelser

afd.	afdeling
alm.	almindelig
ang.	angående
bd.	bind
bek.	bekendtgørelse
bl.a.	blandt andet
ca.	cirka
cirk.	cirkulære
cirk.skr.	cirkulæreskrivelse
d.	den
dep., dept.	departement
div.	diverse
do.	det samme som
EA	Erhvervsarkivet
evt.	eventuelt
f.eks.	for eksempel
f./ff.	følgende side(r)
inkl.	inklusiv
jfr.	jævnfør
kgl.	kongelig
LAA	Alle danske landsarkiver
LAK	Landsarkivet for Sjælland m.m. (i København)
LAO	Landsarkivet for Fyn (i Odense)
LAV	Landsarkivet for Nørrejylland (i Viborg)
LAÅ	Landsarkivet for Sønderjylland (i Aabenraa)
matr.	matrikel
m.fl.	med flere
m.m.	med mere
m.v.	med videre
nr.	nummer
osv.	og så videre
pk.	pakke
RA	Rigsarkivet (i København)
s.	side(r)
stk.	stykke
udg.	udgiver(e), udgivet

Indledning

Af Jørgen Mikkelsen og Erik Nørr

I 1991 igangsatte Statens Humanistiske Forskningsråd det forvaltningshistoriske projekt *Stat, Forvaltning og Samfund*, og i tilknytning hertil blev der i de følgende år udviklet et frugtbart forvaltningshistorisk forskningsmiljø. Resultatet blev otte monografier og en *Dansk Forvaltningshistorie* i tre bind. Under udarbejdelsen af disse afhandlinger opstod den idé at udgive en forvaltningshistorisk kildesamling med eksempler på centrale arkivalske kildetyper fra forskellige forvaltningsgrene. Tanken var, at en sådan bog kunne tjene som en håndbog for såvel universitetslærere og arkivarer som historiestuderende, lokalhistorikere og slægtsforskere, idet den bl.a. kunne give en introduktion til sjældent benyttede kildetyper, der kunne fortjene at blive mere kendt. Projektet blev realiseret, da *Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie* i 1998 udsendte *På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920*.

Kort efter udgivelsen af denne bog blev det besluttet at lade værket følge op af yderligere fire bøger efter samme model som *På embeds vegne*. To af dem dækker hele landet i bestemte tidsrum. Det drejer sig om bind I, *Vor gunst tilforn* (2007), der handler om tiden før ca. 1750, samt den foreliggende bog, bind III, der dækker perioden ca. 1920-70. De to øvrige bind beskæftiger sig med områder, som er eller har været dele af det danske monarki, men har haft særlige administrative forhold. Bind IV, *Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie* (2004), belyser den sønderjyske forvaltning fra senmiddelalderen til tiden efter 1920 og medtager også den preussiske forvaltning 1867-1920. Endelig fokuserer bind V, *Nordatlanten og Troperne* (2007), på forvaltningskilder fra Færøerne, Grønland og Island indtil indførelsen af hjemmestyre eller selvstændighed samt fra de danske tropekolonier i Ostindien, Guinea og Vestindien.

På embeds vegne koncentrerede sig om de emneområder, der var genstand for særlige undersøgelser som led i projektet *Stat, Forvaltning og Samfund*. Det drejede sig bl.a. om kirke-, skole-, amts-, skatte- og sundhedsforvaltningen. Dette betød, at flere andre væsentlige forvaltningsområder såsom udenrigstjenesten og forsvaret blev ladet ude af betragtning. Ved tilrettelæggelsen af bogen om tiden efter 1920 har vi taget højde for disse mangler ved under omtalen af de ikke hidtil beskrevne forvaltningssektorer også at inddrage nogle væsentlige administrative forhold og kilder fra perioden ca. 1850-1920. Desuden indeholder *Efter bemyndigelse* en præsentation af en række forvaltningsområder, som enten kun var i sin vorden omkring 1920, eller som er ekspanderet meget stærkt mellem 1920 og 1970. Til gengæld har vi i dette bind undladt at omtale den kir-

kelige forvaltning, da den er beskrevet i *På embeds vegne*, og der på dette felt ikke kan påvises nye kildetyper af væsentlig interesse fra tiden efter 1920.

Mens den nedre tidsgrænse for denne bog således er forholdsvis blød, er den øvre grænse, 1970, helt skarp. Vi har valgt denne grænse af flere årsager. For det første kan man sige, at årene omkring 1970 danner afslutningen på velfærdsstatens vækstperiode. For det andet – og nok så vigtigt i denne sammenhæng – er årene efter 1970 kendetegnet ved en stadigt større anvendelse af edb-registre i forvaltningen, hvilket har ændret kildernes form og indhold markant i forhold til det, der præsenteres i denne bog. Endelig blev der gennemført flere store administrative reformer i 1970'erne. Vigtigst var kommunalreformen i 1970, der medførte en kraftig reduktion i antallet af kommuner og omdannede de gamle amter til (stats)amter og amtskommuner.

Sigtet med *Efter bemyndigelse* og de fire andre bøger i denne serie er at præsentere en række vigtige arkivalske kildetyper. Det er således ikke de udvalgte kilders konkrete indhold, der i denne sammenhæng er af interesse, men derimod deres generelle værdi. Derfor lægges der i præsentationen af de enkelte kildetyper meget vægt på kildernes struktur, lovgrundlag og administrative baggrund m.v. Ved udvælgelsen af kildetyper til *Efter bemyndigelse* har forfatterne bestræbt sig på så vidt muligt at undgå »genbrug« af kildetyper, som allerede er omtalt i *På embeds vegne* eller andre bind i serien. Forfatterne har dog samtidig søgt at give et bredt dækkende billede af de respektive forvaltningsområder, således at de enkelte kapitler i bogen kan bruges som introduktioner for forskere, der ønsker at give sig i kast med de arkivalier, som den pågældende sektor har frembragt.

Bogens første kapitel har en særlig karakter, idet den giver en generel indføring i periodens vigtigste journal- og arkivsystemer inden for såvel statsforvaltningen som den kommunale forvaltning. Strukturen i de forskellige systemer anskueliggøres gennem en række konkrete eksempler. Også i kapitel 2, der handler om udenrigstjenesten, er der afsat en del plads til at beskrive den særlige journal- og arkivpraksis inden for denne sektor. Bogens sidste to kapitler adskiller sig også fra de øvrige, idet de berører flere sektorer. I kapitel 16 fokuseres der således på indsamlingen af statistisk grundmateriale (om erhvervsliv, sociale forhold, kultur m.m.) til brug for Danmarks Statistik og dets forgængerinstitutioner, og kapitel 17 handler om forskellige former for personregistrering samt tilsyn med udlændinge og tildeling af indfødsret.

Selv om nogle af kapitlerne har et særligt formål, følger de dog alle det samme grundskema. Dette skema, som også anvendes i de øvrige bøger i serien, ser således ud:

Kildebeskrivelsen

1. *Definition og kort præsentation af kildetyper (i kursiv)*

2. *Transskription*

Teksten gengives ord- og bogstavret. Hovedoverskrifter og evt. afsnitoverskrifter markeres med kursiv eller fed skrift.

I de tilfælde, hvor teksteksemplerne er uddrag af større kilder (f.eks. et referat fra en forhandlingsprotokol), markeres dette ikke særskilt. Der anvendes i øvrigt heller ikke anførselstegn for at vise, at der er tale om citater. Udeladelser af passager *inde* i det enkelte teksteksempel vil dog altid være markeret med (...).

Indsættelse af manglende ord eller bogstaver, der letter forståelsen, sker i []. Forkortede ord skrives i vid udstrækning fuldt ud, og i disse tilfælde udelades det punktum, der har afsluttet ordet og markeret forkortelsen.

Ved *skemaer og andre opstillinger* vil rubrikoverskrifterne (spørgsmålene) stå markeret med kraftige typer med svarene i almindelig skrift. Er der tale om skemaer med mange rubrikker/kolonner og strækkende sig over flere sider, vil disse være forsynet med hjælpekolonnenumre i []. I nogle tilfælde er skemaer med særligt mange vandrette rubrikker i tekstgengivelsen anbragt lodret, og da vil alene numrene som regel stå med kraftige typer. Sådanne omvendte gengivelser af skemaer vil blive anført ved hvert sted.

Ved *fortrykte skemaer og bevillinger m.v.* står den trykte tekst med kursiv, mens de udfyldte rubrikker er sat med almindelig type.

Et større antal kilder er ikke transskriberede, men bringes i fotografisk gengivelse. Det drejer sig dels om let læselige tekster, dels om nogle kilder, som det har været umuligt at gengive i transskriberet form med en fornuftig opstilling.

3. Kommentarer

I en række tilfælde kan der være behov for at knytte nogle mere specifikke bemærkninger til kilden, og dette kan ske under dette punkt. Her finder man også forklaringer på vanskelige ord og begreber. Da det som nævnt ovenfor er kildetypen og ikke dens saglige og konkrete indhold, der har interesse, medtages som regel ingen oplysninger om sådanne forhold.

4. Lovgrundlag

Her findes henvisninger til de bestemmelser, der har været gældende for den pågældende kildetype. Både love, bekendtgørelser, cirkulærer og skrivelser omtales, men der anføres ikke specifikke referencer. Disse er for loves, anordningers og bekendtgørelsers vedkommende:

Love og Anordninger, samt andre offentlige Kundgørelser Danmarks Lovgivning vedkommende samt Lovtidende.

Cirkulærer og skrivelser finder man i:
Ministerialtidende.

5. Anvendelsesmuligheder

Under dette punkt gøres der kort rede for kildernes anvendelsesmuligheder såvel i relation til mere overordnede historiske problemstillinger som i relation til slægts- og lokalhistoriske undersøgelser.

6. Hvor findes kildetyperne?

Her gives en kort oversigt over, i hvilke arkivfunds man kan finde den pågældende kildetype. Mere specifikke oplysninger kan derefter søges i de forskellige arkivguider. For Rigsarkivets vedkommende drejer det sig om den generelle arkivoversigt:

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, bd. 1-4, 1991. [Dette værk dækker perioden 1848-1990.]

Niels Petersen: *Justitsministeriet. Organisation og arkiv*, 1982.

Niels Petersen: *Kultusministeriet. Organisation og arkiv*, 1984.

Til de enkelte landsarkiver og Erhvervsarkivet findes ligeledes arkivoversigter, hvor man kan få et overblik over kildesituationen. Det drejer sig om:

Harald Jørgensen: *Landsarkivet for Sjælland og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, 1966, 2. rev. udg. 1977.

Anne Riising: *Landsarkivet for Fyn og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, 1970.

Hans H. Worsøe og Poul Rasmussen (red.): *Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, bd. 1-3, 1980-88.

Birgitte Vestergaard Futtrup, Gerret Liebing Schlaber og Hans Schultz Hansen: *Landsarkivet for Sønderjylland. En arkivoversigt*, 2003.

Erik Korr Johansen: *Erhvervsarkivets arkivoversigt*, bd. 1-4, 1991-2000.

Statens Arkiver er desuden ved at tilvejebringe en ajourført oversigt over sin samlede arkivbestand i form af arkivdatabasen DAISY, der er tilgængelig på hjemmesiden: www.daisy.sa.dk. Der er også oplysninger om mange myndighedsarkivalier i databasen DANPA, hvis hovedformål ellers er at give et samlet overblik over privatarkiver i Statens Arkivers, lokalarkivers og andre arkivinstitutioners varetægt. DANPA ses på hjemmesiden: www.danpa.danpa.dk.

7. Litteratur

Her bringes en oversigt over relevante bøger og artikler, hvor kildetyperne er benyttet. Derudover kan der findes relevante referencer til artikler og bøger, som mere bredt omhandler det pågældende forvaltningsområde. En bred indføring til central- og lokaladministrationen finder man hos:

Ditlev Tamm og Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. I-II, 2000.

Peter Bogason (red.): *Stat, Forvaltning og Samfund efter 1950*, 2000.

Den lokale forvaltning er desuden beskrevet hos:

Harald Jørgensen: *Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970. En oversigt*, 1985.

Som vigtige håndbøger og opslagsværker med relevans for alle forvaltningsområder kan nævnes:

Karl-Erik Frandsen (red.): *Atlas over Danmarks administrative inddeling efter 1660*, bd. 1-2, 1984.

Johan Hvidtfeldt (red.): *Håndbog for danske lokalhistorikere*, 1952-56, genoptrykt 1970.

Erik Alstrup og Poul Erik Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk*, bd. 1-2, 1991.

Tilgængelighed

Det skal endelig bemærkes, at kildetyperne i dette bind er underlagt Arkivlovens bestemmelser om tilgængelighed. På udgivelsestidspunktet gælder følgende frister:

Som udgangspunkt er arkivalier fra den offentlige forvaltning frit tilgængelige, når de er 20 år gamle. Dog er arkivmateriale, der indeholder personfølsomme oplysninger først alment tilgængelige, når arkivalierne er 75 år gamle. For visse arkivalier, der har betydning for rigets sikkerhed eller statens økonomiske interesser, gælder der særlige adgangsregler. Arkivinstitutionerne kan efter ansøgning give adgang til ikke alment tilgængelige arkivalier; i visse tilfælde skal der også indhentes tilladelse fra den afleverende myndighed. I forbindelse med benyttelse af arkivalierne kan der stilles vilkår, bl.a. at oplysninger fra materialet ikke må offentliggøres, viderebringes eller gengives i deres helhed.

Visse af de kildetyper, der er præsenteret i dette værk, er ikke alment tilgængeligt på udgivelsestidspunktet. Derfor er der foretaget en del anonymiseringer i disse kilder.

Registre

Denne bog er forsynet med to sæt af registre. Det ene indeholder stikord, som optræder i manchetter og kommentarer m.v. til de enkelte kildetyper, der omtales i bogen. Det andet er et fællesregister for alle fem bind i serien, og det omtaler kun selve kildetyperne.

Fremherskende arkivsystemer 1920-70

Af Peter Birkelund

Gennem tiden har myndigheder og forvaltninger anvendt vekslende systematik til at holde rede på deres papirer. Begyndende med helt enkle metoder, som blot ad hoc at holde dokumenter vedrørende samme emne eller person samlet i en kasse eller på en hylde, til arkivering efter avancerede på forhånd fastlagte niveaudelte plansystemer. Generelt er det sådan, at jo mindre papirmængde en forvaltning producerer og arkiverer, jo mindre avanceret journaliserings- og arkiveringssystem er der behov for. Der skal nedenfor bringes eksempler på forskellige typer arkivsystemer, som var almindelige i perioden fra 1920 til 1970 inden for central-, regional- og lokaladministrationen.

Centraladministrationen oplevede op gennem 1700- og 1800-tallet en kraftig forøgelse af opgavemængden, hvorfor det netop var inden for de centrale forvaltninger i Danske Kancelli og Rentekammeret, at udviklingen af journaliserings- og arkiveringssystemer tog fart. Disse to journalsagssystemer (Kancelisystemet og Rentekammersystemet) holdt i princippet til langt op i 1960'erne, selvom der skete en glidende udvikling med fastnummerinddeling. Rentekammersystemet er beskrevet i *På embeds vegne* (s. 19ff.) og skal ikke nærmere behandles her. Ministerialsystemets opkomst i 1848 gav ikke anledning til at ændre meget ved disse arkivsystemer. Det var først i tiden efter 2. verdenskrig med det øgede krav om at kunne foretage systematisk kassation af sager, at nye systematikker blev nødvendige. I 1950'erne begyndte emnebaserede logisk-hierarkiske journalsystemer at vinde indpas i forvaltningen, men først fra slutningen af 1960'erne blev hierarkisk journalisering almindelig. Fra ca. 1970 anvendes systemet i det meste af centralforvaltningen. Kommunerne fik i slutningen af 1930'erne to journalsystemer til deres rådighed (Odder- og DK-systemet). Begge systemer var specialdesignet til den kommunale forvaltnings opgaver og blev frem til kommunalreformen i 1970 anvendt af 93 % af samtlige kommuner. Ligeledes er Odder-systemets systematik anvendt af landsarkiverne i deres retrospektive registrering af kommunearkiver fra 1842 til det tidspunkt, hvor Odder- eller DK-systemet blev taget i anvendelse af de enkelte kommuner. Endelig beskrives to almindelige arkivsystemer, som enten udgør et helt arkiv eller forefindes som en del af et større arkivkompleks: Forhandlingsprotokol med tilhørende bilag og regnskabssystemet.

Et overordnet formål med arkiveringssystemer er ikke blot at arkivere og dokumentere, men også at kunne genfinde sagerne. I nedenstående eksempler gennemgås den søgesystematik, som er indbygget i de forskellige systemer, dvs. hvilke arkivalier der er søgemidler til andre. Ligeledes beskrives hvilke

arkivalietyper, der indgår i et system, hvordan de hænger sammen, og hvilken indgang der er mest frugtbar i de forskellige systemer. Dette sker dels ved skematiske oversigter og dels ved gennemgang af et konkret eksempel.

Det er vigtigt at holde sig for øje, at arkivsystemer ikke er en uforanderlig størrelse. De her viste systemer er eksempler på, hvordan arkivsystemer *kan* være udformet. Der er talrige variationer, som først viser sig ved brugen af arkiverne.

Oversigt over arkivsystemer

1. Journalsagssystem med faste numre (Kancellisystemet)
2. Journalplansystem
3. De kommunale systemer: Odder- og DK-systemet
4. Forhandlingsprotokol med bilag
5. Regnskabssystem

Litteratur om arkivsystemer generelt

Centraladministrationens journaliserings- og henlæggelsesprincipper, 1974. Udg. af Rigsarkivets 2. afd.

Michael Hertz: *Hvad er en journal – og hvad kan jeg bruge den til*, 2002. Informationsserien, udg. af Statens Arkiver.

Ministerielle arkiver. Grundtræk af deres opbygning. 2. udg. 1976. Udg. af Rigsarkivets 2. afd.

Carsten Egø Nielsen: *Kommunale journalsystemer fra 1940'erne til 1970'erne. En analyse af de tre almindeligste systemer*, 1978. Arkivserien nr. 4.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, 1848-1990, 1991, s. 40-46.

1. Journalsagssystem med faste numre (Kancellisystemet)

Kancellisystemet er et journaliserings- og henlæggelsessystem (arkiveringssystem), der udspringer fra Danske Kancelli (-1848), heraf navnet. Systemet er siden anvendt i de ministerier, som er udsprunget fra Danske Kancelli. Lokale myndigheder som f.eks. amterne anvendte ligeledes kancellisystemet.

Det bærende princip i kancellisystemet er, at en sag fik tildelt et nummer (journalnummer) ved oprettelsen, og at alle senere indkomne breve m.v. vedrørende samme sag blev lagt på samme nummer. Sagen sluttede først, når der var givet tilsagn eller afslag på det ansøgte. En sag, der blev begyndt i et år, beholdt således sit nummer, selvom sagen kørte over flere år. I journalen indførtes under et sagsnummer optegnelser om samtlige skrivelser, som vedrørte sagen, hvorfor man i journalen vil kunne overskue hele sagens forløb. Dog er der, som det fremgår nedenfor, anvendt et betydeligt antal forkortelser i sagsbehandlingen, hvilket vanskeliggør læsningen for den ikke kyndige læser.

Frem til slutningen af 1800-tallet skete journaliseringen årgangsvis i én fortløbende nummerrække. Herefter begyndte faste numre med undernumre at vinde indpas. Man begyndte her fra årets begyndelse at afsætte nogle bestemte numre til en bestemt kategori af sager, typisk rutinemæssige ekspeditioner. Men opdelingen i faste numre var ad hoc-præget og skete uden nogen fast plan. Man kan derfor finde store afvigelser fra myndighed til myndighed og fra kontor til kontor. Som regel kan man forrest i journalbindene finde en oversigt over årets faste numre, senere indførtes faneblade. Det blev siden almindeligt, at en type sager beholdt sit faste nummer fra år til år.

Kun få steder udviklede kancellisystemet sig til at bestå udelukkende af faste numre, men i enkelte tilfælde voksede antallet af sager inden for et fastnummer så voldsomt, at det til sidst udskiltes som en selvstændig journal.

Grundelementerne i et typisk journalsagssystem består af følgende arkivalietyper:

- Journaler med registre
- Journalsager
- Kopibøger (brevbøger) med registre

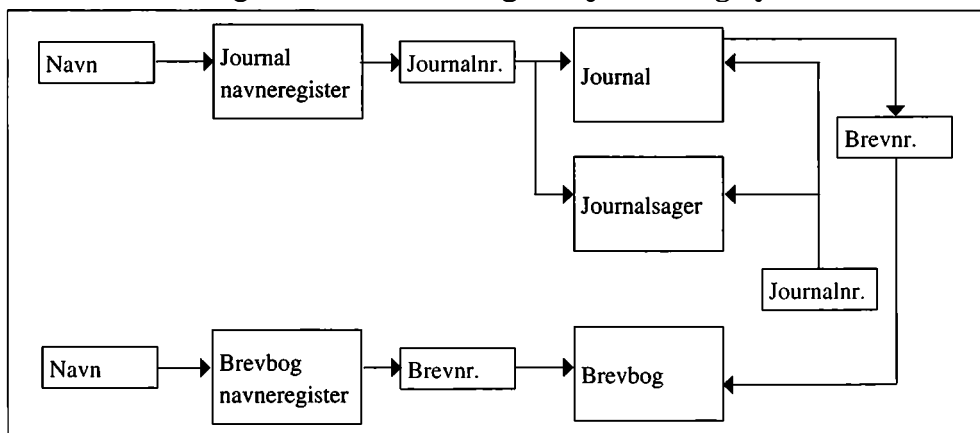
Hvis der er tale om et journalsagssystem i centraladministrationen, kan nedenstående arkivalietyper ligeledes være til stede:

- Forestillinger med registre
- Registrarer med registre
- Visdomsbøger (principsager) med registre

Normalt vil arkiveringen være sket årgangsvis, dvs. at der hvert år begyndes forfra med nummertildeling, hvorfor det er vigtigt at kende året, hvori en sag er begyndt, eller i hvert fald det tilnærmelsesvise årstal, idet man ellers skal se mange årganges registre igennem.

I nedenstående skematiske eksempel gennemgås den søgesystematik, som er indbygget i journalsagssystemet – dvs. hvilke arkivalier der er søgemidler til andre. Det er nemlig sådan, at der henvises med forskellige numre fra en arkivalietype til en anden.

Skematisk oversigt over sammenhænge i et journalsagssystem:

Som det ses, hænger journalregister, journal og journalsager umiddelbart sammen i et lille system – og brevbogsregister og brevbog i et andet, men da der henvises, med henholdsvis journalnummer og brevnummer fra det ene til det andet, udgør de tilsammen et samlet arkivsystem.

Navnet er i begge tilfælde den primære indgang via navneregistrene. I journalen er det navnet på den person eller myndighed, som skriver til arkivskaber, altså brevskriveren, og i brevbogen er det navnet på den person eller myndighed, som arkivskaber skriver til, altså brevmodtageren. Der skelnes mellem indgående og udgående post.

Eksempelsagen

I det følgende eksempel er hovedformålet at anskueliggøre den systematik, der findes i journalsagssystemet (kancellisystemet), og pege på de mulige indgangsveje, som systemet tilbyder. Det gråmarkerede følger indgangen til eksempletsagen.

Eksemplet vedrører en biografbevilling i Løgstør, hvor vi ved, at direktøren i 1934 hed Axel Kristensen eller Aksel Christensen. Biografen var indrettet i Mikkelsens Hotel i Løgstør.

For at finde en sådan sag skal man først lokalisere den eller de myndigheder, som gav tilladelse til at drive biografvirksomhed. Hertil kan f.eks. anvendes *Hof- og Statskalenderen*. Når man har konstateret, at disse sager findes i Justitsministeriets 2. Kontor i tiden omkring 1934 (2. Kontor administrerede området i perioden 1926-61), kan man gå i gang.

Den normalt bedste indgang er registrene, især journalregistret.

1.1 Journalregister og journal

Det indkomne brev, som begynder sagen, tildeles det første ledige nummer i journalen. Hvis der er tale om en enstypesag, anvendes det første ledige nummer under et fastnummer, ellers bruges det første ledige nummer i den fortløbende nummerrække.

Journalen er normalt det eneste sted, hvor man kan få en oversigt over hele sagsforløbet. Journalen fungerer derfor også som den mest centrale arkivalietype. Det er her, man får de fleste og bedste henvisninger til andre arkivalier. Men som det ses i transskriptionen, anvendes der ofte en udstrakt brug af forkortelser. Inden for de enkelte myndigheder er der over tid dog en vis stringens i forkortelserne.

Oprindeligt var der kun ét register til journalen. Som hovedregel var det delvis alfabetisk, dvs. efter forbogstav i brevskriverens efternavn, altså den person der skrev til myndigheden. Efterhånden som antallet af sager øgedes, og der blev behov for at strukturere indkomne enstypesager i faste numre, blev der også behov for at etablere registre, som kun knyttede sig til ét fastnummer.

Journalregistret er det vigtigste hjælpemiddel til at finde en bestemt sag. Men det kan være vanskeligt på forhånd at vide, hvilken indgang der er den rigtige: Er det brevskriverens navn, et firmanavn eller evt. en myndighed, som skrev vedrørende en borger? I eksempelsagen kan man ikke på forhånd vide, om man skal slå op under »C« for Christensen, »K« for Kristensen eller »M« for Mikkelsens Hotel. Man finder den rigtige sag under »K« for Kristensen.

Fig. 1. Mikkelsens Hotel i Løgstør var i 1934 rammen om byens biograf. Her ses et samtidigt billede af hotellet og gaden. (Lokalhistorisk Arkiv for Løgstør og Omegn).

Langt de fleste journalregistre vil kun være delvis alfabetiserede (efter forbogstav), idet brevskrivernavnene er indført løbende, efterhånden som sagerne oprettedes. Kun de registre, som er lavet, når året var omme, vil være fuldt alfabetiserede. Det gælder f.eks. registret til Registranten, se denne.

Med journalregistre (og med registre i almindelighed) må man være forberedt på at skulle foretage flere opslag, før man finder den rigtige indførsel.

1.1.1 Journalregister

Til Justitsministeriets 2. Kontors journaler findes et hovednavneregister og selvstændige registre til en række af de faste numre. Registret for fastnummer »300: Biografbevillinger« var i 1934 en selvstændig enhed og opdelt i alfabetiske faneblade.

Journalregister fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Journalregister 1934, Fastnummer 300, faneblad »K«)

[Faneblad:] K

<i>Kinografen i Frcia</i>	300 ⁸
<i>Kristensen, Axel – Løgstør</i>	” 41
<i>Klinke, Alvin og Maren Thies Adrian</i>	300 ⁶⁰
<i>Koefoed, Hjalmar – Grand Teatret. Holbæk</i>	” 64
<i>Kock, Johan – Ærøskøbing</i>	” 85
<i>a/s Kinopalæet, Rudkøbing</i>	” 87
<i>Kirkegaard, Peder – Saxkøbing</i>	” 89
<i>Københavns Sommertivoli a/s</i>	” 95
<i>»Kinopalæet«, Frberg</i>	” 131
<i>Kinoteatret, Silkeborg</i>	” 192
....
....

Kommentarer

Hver indførsel består af brevskriverens navn til venstre og sagsnummeret til højre. Da journaliseringen sker årgangsvist, er året 1934 underforstået. Sagen vedr. Axel Kristensen i Løgstør har altså nummer 300⁴¹ i 1934.

Bemærk, at registret ikke er særligt konsekvent med hensyn til anvendelse af navne på personer og på firmaer.

1.1.2 Journal

Nedenfor ses journalsiden med journalnummer 300⁴¹. Siden indeholder også omtale af to andre sager. Sidens inddeling er fortrykt.

En journalside er altid tredelt: I venstre kolonne findes sagens nummer (jour-

nalnummeret), som her er sammensat af året, det faste nummer og løbenummeret (1934-300⁴¹). I journalnummer-kolonnen kan der ligeledes være anført andre journalnumre, som er henvisninger til sager af lignende karakter, eller sager der vedrører samme person. Disse henvisninger kaldes i arkivsproget »renvoier«. I den midterste kolonne er anført, hvem og hvad sagen vedrører. I højre kolonne kan sagsforløbet følges, men kun i en slags »kodesprog«, som typisk er en dato og en kort tekst eller nummer. Dette er oplysninger om ind- og udgående post, enten forespørgsler og orientering af en anden myndighed, indhentning af yderligere oplysninger eller afgivelse af tilladelser eller bevilninger.

Journal fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Journal 1934)

300 [1934]

[Journalnr.]	[Sagen vedrører:]	[Sagsforløb]
40	<u>Lysbilledforeningen for Underholdelse til anskaffelse af Apparater og Film</u> Aarhus Amt + Undervis. – 2/3	er. 14/3 15/5 <u>12239</u> Undervisn.min 30-31/7
41	Hotelejer <u>Aksel Kristensen</u> om Biografbevill. i <u>Mikkelsens Hotel i Løgstør</u> Aalb. Amt – 2-3/3	14/3 <u>6140</u> 18/6 beror til 1/8.34 Aalborg A. 22-23/6 4/7 <u>18345-51</u> Exp.No. 147
42	<u>Als Afholdsforening Biografbevilling</u> Aalb. Amt – 2-3/3	19/3 <u>6473</u> er. 19/6 13/7 <u>19367</u> Aalborg A. 27-28/7 8/8 21911 29-30/8 Aalb. Amt 6/9 <u>24032</u> 5/10 <u>26374</u>

Kommentarer

Forklaring på forkortelserne i alle tre sager:

Journalnr. 1934/300⁴⁰:

- er. 14/3 Sagen er »erindret«, dvs. at der er rykket for svar den 14. marts.
- 15/5 12239 Brev afsendes den 15. maj (nr. 12239) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- Undervisn.min 30-31/7 Brev fra Undervisningsministeriet med svar på brevet af 15. maj. Brevet er afsendt den 30. juli og modtaget i Justitsministeriet den 31. juli.

Journalnr. 1934/300⁴¹:

- 14/3 6140 Brev afsendes den 14. marts (nr. 6140) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- 18/6 beror til 1/8.34 »Beror til« betyder, at der ikke skal foretages noget - i dette tilfælde ikke før den 1. august 1934.
- Aalborg A. 22-23/6 Brev fra Aalborg Amt med svar på brevet af 14. marts. Brevet er afsendt den 22. juni og modtaget i Justitsministeriet den 23. juni.
- 4/7 18345-51 Breve afsendes den 4. juli (nr. 18345 til 18351) (kopier af breve er indsat i kopibog).
- Exp.No. 147 Ekspeditionsnummer (nr. 147 i 1934) for den administrative afgørelse - i dette tilfælde en biografbevilling. En kopi af bevillingen er indsat i registranten.

Journalnr. 1934/300⁴²:

- 19/3 6473 Brev afsendes den 19. marts (nr. 6473) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- er. 19/6 Sagen er »erindret«, dvs. der er rykket for svar den 19. juni.
- 13/7 19367 Brev afsendes den 13. juli (nr. 19367) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- Aalborg A. 27-28/7 Brev fra Aalborg Amt med svar på brevet af 19. marts. Brevet er afsendt den 27. juli og modtaget i Justitsministeriet den 28. juli.
- 8/8 21911 Brev afsendes den 8. august (nr. 21911) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- 29-30/8 Aalb. Amt Brev fra Aalborg Amt med svar på brevet af 8. august. Brevet er afsendt den 29. august og modtaget i Justitsministeriet den 30. august.
- 6/9 24032 Brev afsendes den 6. september (nr. 24032) (kopi af brev er indsat i kopibog).
- 5/10 26374 Brev afsendes den 5. oktober (nr. 26374) (kopi af brev er indsat i kopibog).

1.1.3 Journalsag

En sag kan defineres som den samling dokumenter, der indgår i et sagsforløb. Typisk vil sagens papirer ligge i et sagsomslag, hvorpå sagens nummer er påført. På omslaget kan andre oplysninger være anført, f.eks. de involverede parter, henvisninger til lignende sager, omtale af afsendte breve og sagens udfald.

Sagsomslag fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Sagsomslag til journalsag 1934/300⁴¹)

[Se den kopierede gengivelse s. 28]

Kommentarer

Sagsomslaget fra Justitsministeriets 2. Kontor er et eksempel på et omslag med mange oplysninger. Uden at åbne sagen kan man danne sig et overblik over, hvad sagen drejer sig om, hvem der er involveret i sagen, og hvilke afgørelser der er truffet. Endelig ses der henvisninger til afsendte breve (f.eks. 18345-18351).

1.2 Brevbogsregister og brevbog (kopibog)

De fleste myndigheder og virksomheder har haft behov for at kunne dokumentere, hvad de har sendt »ud af huset«. Derfor har brevbogen eller kopibogen, som den også kaldes, haft sin faste plads i journalsagssystemet. Heri indsættes en kopi af samtlige breve som myndigheden skriver og sender ud. Ofte vil kopier af udsendte breve ikke være lagt på sagen, men kun findes i brevbogen.

Tidligere blev brevene skrevet direkte ind (kopieret) i brevbogen, men med skrivemaskinens indtog på kontorerne kunne der nemt laves gennemslag af brevene, og langt størstedelen af brevkopierne i det 20. århundrede er sådanne gennemslag på tyndt papir. I dag sker kopiering primært på fotokopimaskine eller ved ekstra udprint fra computer.

Brevkopierne blev lagt i kronologisk orden, og hver kopi blev påstemplet eller påskrevet et unikt løbenummer (brevnummer). Siden blev brevkopierne indbundet i tykke bind. Brevene ligger altså både i kronologisk orden og efter brevnummer. Kender man datoen for et brevts udsendelse, kan man gå direkte ind i brevbogen og finde brevet. Brevregistret er en anden mulig indgang: Her skal man som nævnt kende navnet på brevmodtageren. Endelig kan man få oplyst brevnumrene via sagsforløbet i journalen.

1.2.1 Brevbogsregister

Nedenfor er vist de sider i brevregistret, hvor der er henvisninger til biografbevillingssagen i Løgstør – den 14. marts og 5. juli 1934. Registret, der oplyser brevetts afsendelsesdato, brevnummer og journalnummer, er struktureret ved hjælp af faneblade efter brevmodtageren.

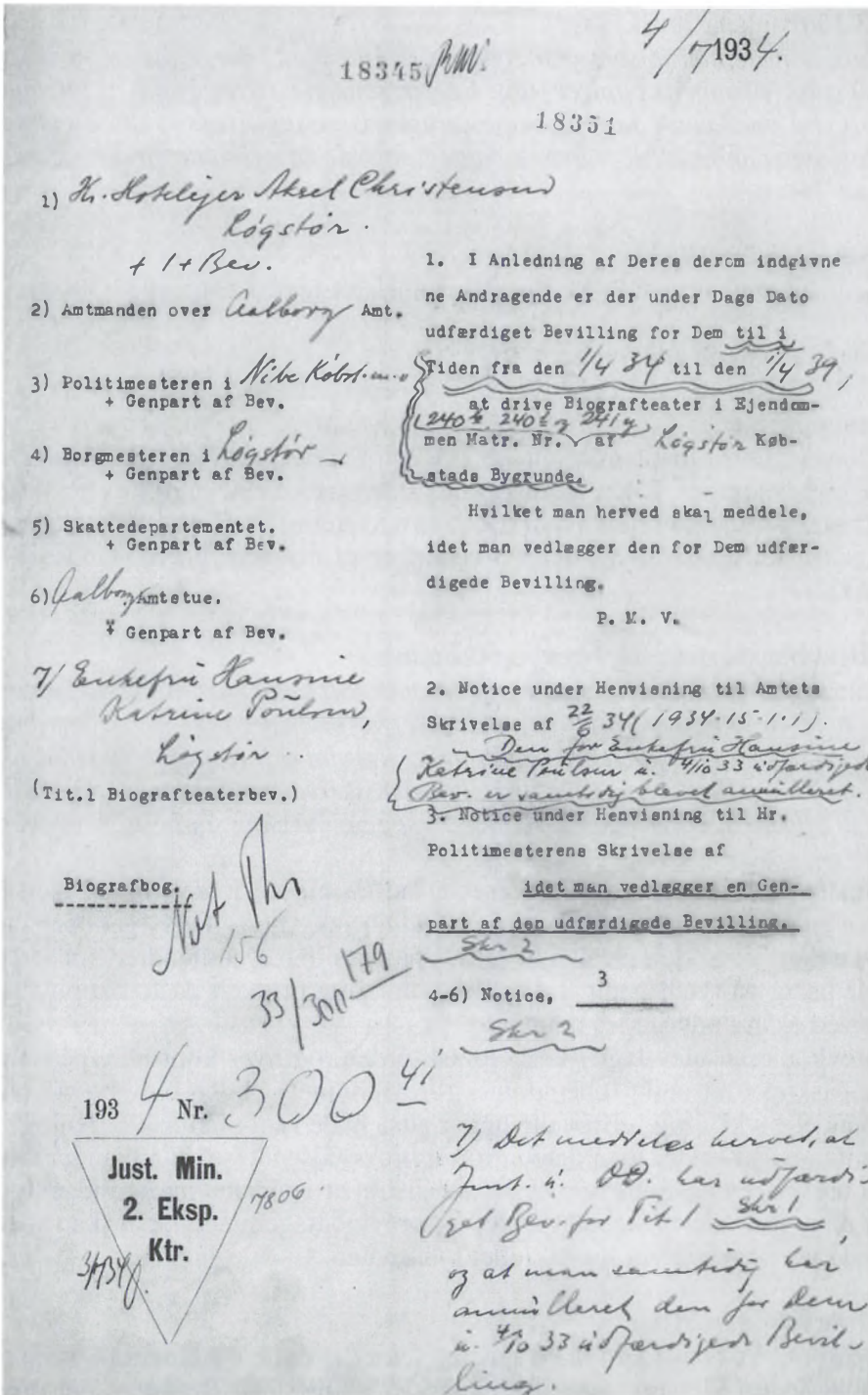

Fig. 2. Et typisk eksempel på et sagsomslag. (RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Sagsomslag til journalsag 1934/300⁴¹).

Bemærk, at man skal slå op under brevmodtager, i dette tilfælde amtmanden over Aalborg Amt.

Brevbogsregister fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Brevbogsregister 1934)

Marts			Marts [Faneblad:] Aalborg A.		
5	<u>Tyske Konsul</u> i Aalb. Bistand ved. Inddriv. af Alm.bidrag Tyskl. 33-3922	5582	20	<u>Brevdueforeningen</u> »Limfjorden« – Kib. Bortlodning 34-298 ¹⁰	6543/ 45
7	<u>Snedkerm.</u> [Navn] Kibp. 34-814	5674/ 75	"	<u>Biografbevill. i Als</u> 34-300 ⁴²	6473
9	<u>Chr. Anton Nielsen</u> Brpldisp. 34-304 ¹⁹⁴	5876/ 78	21	» <u>The English Players</u> « Forestill. 34-850	6658/ 68
"	<u>Markus Nielsen</u> do 34-304 ¹⁹³	5873/75	23	[Navn] – Kibp 34-769	6783/ 85
10	[Navn] – Kibp 34-812	5943/ 46	24	<u>Fru Sleckel</u> Kib. Cir- kusbevilling 33-301 ²⁴	6889/ 93
13	<u>Fisker</u> [Navn] bp. 34-937	6098/ 6102	"	<u>Tyske Kons.</u> – Bi- stand til inddriv. af U.holdbidrag til Fru [Navn] 33-3922	7085/ 87
14	<u>Biografteater i</u> <u>Løgstør</u> Bevilling 34-300 ⁴¹	6140			
"	<u>Fru</u> [Navn] – om bp. 33-2331	6199			
	<u>Ang. Fru Dyhrs</u> Biografteaterbevill. 33-300 ¹⁹⁵	6136			

Kommentarer

Alm.bidrag
bp.

Alimentationsbidrag (underholdsbidrag).

Forkortelse for latinsk beneficium paupertatis, dvs. begunstigeelse på grund af fattigdom – bevilling til fri proces i retssager.

Kib.

Forkortelse for »Kan ikke bevilges«.

- Kibp. Forkortelse for »Kan ikke bevilges« – »p« står her for »paupertatis« eller »proces«, dvs. fri proces ikke kunne bevilges.
- Brpldisp. Forkortelse for »Brandpolitilovsdispensation«, dvs. opnået dispensation for Brandpolitiloven.
- U.holdbidrag Underholdsbidrag.

Brevbogsregister fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Brevbogsregister 1934)

Juli		Juli [Faneblad:] Aalborg A.			
4	<u>Møllejer Jep Andersen Ang. Tilbagesendelse af Bilag</u> 34-628	18365	13	<u>Skuespiller Aage Ramløse Tilsagn om Bevilling til Eldorados Variete</u> 34-1548	19319/ 23
5	<u>[Navn] Farlighedsdekret</u> 34-2101	18523	18	<u>Komiteen for den aarlige Sommerfests Afholdelse i Ebeltoft</u>	20055/ 57
-	<u>[Navn] do.</u> 34-2100	18524		<u>Bortlodning</u> 34-294 ¹³³	
-	<u>Axel Christensen Biografteaterbev.</u> 34-300 ⁴¹	18345/ 51	25	<u>Skuespiller Aage Ramløse Samme Bevill.</u> 34-1548	20674/ 81
7	<u>Betaling af Umyndiggørelsesdekret for person, der var farlig for den off. Sikkerhed</u> 34-1876	18779/ 81	27	<u>Arbejderpartiets Sangkor i Nørresundby</u> <u>Bortlodning</u> 34-294 ⁴⁸	20945

13	<u>Tjenestekarl</u> [Navn], (...) om bp. 34-2183	19462	31	<u>Fisker</u> [Navn] om bp. 34-2485	21265
-	<u>Arbejdsmand</u> [Navn], Lindholm Løgstør om bp. 34-300 ⁴¹	19463			
13	<u>Vedr. Fornyelse af Bevilling til Biograf- teater i Als</u> 34-300 ⁴²	19367		<u>August</u>	
-	<u>Statshusmand</u> [Navn] Kib fri Proces 34-1518	19351/ 54	2	[Navn] om genoptagelse af Alimentationssag 34-2437	21445

Kommentarer

- Farlighedsdekret Bestemmelse om at erklære en person farlig for sig selv eller andre.
- Alimentationssag Sag om børnebidrag i forbindelse med barn født uden for ægteskab.
- Umyndiggørelsesdekret Bestemmelse om at umyndiggøre en person på grund af sindssyge.

1.2.2 Brevbog (kopibog)

Eksemplet er her et af de breve, som Justitsministeriets 2. Kontor udsendte den 4. juli 1934 til amtmanden over Aalborg Amt. Brevkopien er et maskinskrevet gennemslag.

Brevbog fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Brevbog (kopibog) 1934)

18347

18348

4' Juli 1934.

34 300⁴¹

Justitsministeriet har D.D. tilskrevet Hotelejer Aksel Christensen, Løgstør, saaledes:

I Anledning af Deres derom indgivne Andragende er der under Dags Dato udfærdiget Bevilling for Dem til i Tiden fra 1' April 1934 til den 1' April 1939 at drive Biografteater i Ejendommen Matr. Nr. 240 b, 240 i og 241 y af Løgstør Købstads Bygrunde.

Hvilket man hermed skal meddele, idet man vedlægger den for Dem udfærdigede Bevilling under henvisning til Amtets skrivelse af 22' Juni 1934 (1934-15-1-1).

Den for Enkefru Hansine Katrine Poulsen under 4' Oktober 1933 udfærdigede Bevilling er samtidig blevet annulleret.

P. M. V.

E.B.

Amtmanden over Aalborg Amt.

Kommentarer

Øverst i brevet ses to stemplede brevnumre (18347 og 18348), som fremgår af brevregistret og af journalen, samt brevets afsendelsesdato. Ligeledes fremgår journalnummeret (1934-300⁴¹) af brevet. Nederst i brevet er anført adressaten »Amtmanden over Aalborg Amt«. Endelig kan amtets sagsnummer læses i teksten (1934-15-1-1). Sagen kan således også findes i Aalborg amtsarkiv.

P. M. V.

»På Ministerens Vegne« anføres i ministerielle skrivelser, der ikke er underskrevet af den pågældende minister.

E.B.

»Efter Bemyndigelse« anvendes i ministerielle skrivelser i forbindelse med »P.m.v.«.

1.3 Registrantregister og registrant

Registranten er en kopibog for de af ministeriets ekspeditioner af retsstiftende karakter, som enten blev foretaget af kongen eller af ministeriet på vegne af kongen. I registranten indsattes en kopi af det udstedte dokument. Registranter findes i de ministerier, som anvendte kancellisystemet.

1.3.1 Registrantregister

Registrantregistret er et eksempel på et register, der er udarbejdet efterfølgende, nemlig da året var gået, hvorfor det var muligt at opnå en præcis alfabetisering.

En kopi af bevillingen til at drive biografvirksomhed på Mikkelsens Hotel i Løgstør skal søges på ejerens efternavn, dog ikke under »K« for Kristensen som i journalregistret, men under »C« for Christensen.

Registrantregister fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Registrantregister 1934)

<u>Bekendtgørelse om</u>	<i>Tillæg til Bekendtgørelse Nr. 189 af 10/5 1933 om Indretning af.....</i>	107
""	<i>om Indretning af Afdelinger af Dommernes Embedskontorer udenfor Hovedstaden</i>	229a
<u>Carlsen, Carl Peder, Teaterdirektør</u>		101
<u>Christensen,</u>	<i>Poul A.</i>	28
"	<i>Julie S.</i>	57
"	<i>C.P.</i>	79
"	<i>Peter</i>	114
"	<i>Axel</i>	147
"	<i>J.</i>	200
<i>Christiansen, Lilli J.K.</i>		129
<i>Christiansdals Kloster</i>		84
<i>Chr. IX og Dr. Louises Guldbryllupslegat</i>		100
<u>Dambmann, H</u>		198
<i>Dansk Købstævne, Fredericia</i>		220
<i>Dauidsen, Hjalmar</i>		68
<i>Didriksen, Didrik</i>		71
<i>Dørge, Johan M.G.</i>		10
<u>Eeg, Betty M.</u>		112
<i>Isenkræmmer P. Eegholms Legat</i>		89
<i>H.C. Engelsens Mindelegat</i>		86
<i>Engelstoft, L.</i>		102
<i>Engelund, Johannes</i>		214
<i>Enoksen, Svend G.</i>		210
<u>Fallesen, Falle</u>		45
<i>Chr. Flagstads Legat</i>		4
<i>Forst, H.</i>		125
<i>Frandsen, Ingvar A.</i>		163

Esp. No 147

DET KONGELIGE DANSKE JUSTITSMINISTERIUM

Gør vitterligt:

I Henhold til Lov Nr. 105 af 31. Marts 1933 om Biografteatervæsenets
Censur meddeles der herved ~~Notiser~~ ~~Aksel Christensen,~~
~~Legater,~~
Bevilling af Afgiftklasse Nr. 2 til i Tiden fra den ~~1. April 34~~ til den
~~1. April 39~~ at drive Biografteater med indtil ~~50~~ Pladser i Ejene
~~af~~ ~~Bygrunde~~ ~~Matri. Nr. 240 b, 240 i og 241 y af Legater 100-~~
paa følgende Vilkaar:

1. Bevillingen giver Ret til et aarligt Antal Forestillinger af indtil ~~50~~
2. Bevillingshaveren skal personlig varetage Biografteatrets Drift, drive Teatret for egen Regning og bære det fulde økonomiske Ansvar overfor Trediemand.

Bevillingen maa ikke udlaanes eller udlejes til eller paa nogen Maade udnyttes gennem andre.

Bevillingshaveren skal have Hjemsted i eller i umiddelbar Nærhed af den Kommune, hvor Biografteatret er beliggende.

3. Bevillingshaveren bærer det kunstneriske Ansvar for Biografteatrets Drift. Ved Valg af Film skal der drages Omsorg for, at de kulturelt og kunstnerisk mest værdifulde Film forevises.

Bevillingshaveren maa ikke ved nogen Aftale være forhindret i frit og uafhængigt at bestemme over Teatrets Repertoire og øvrige Ledelse.

4. Bevillingshaveren er pligtig at afgive aarlig Indberetning til Bevillingsmyndigheden vedrørende Teatrets Drift og dets Kapitalforhold.

5. Forinden Teaterlokalet tages i Brug, skal det godkendes af Politiet samt af Brand-, Bygnings- og Sundhedsmyndighederne. Bevillingshaveren skal deshos i det hele med Hensyn til Driften og Lokalst rette sig efter de Forskrifter, Politiet maatte give.

6. Bevillingshaveren skal holde sig de om Censurering af levende Billeder til enhver Tid gældende Regler efterrettelig. Paa eller ud mod offentlig Gade eller i offentlig tilgængeligt Lokale maa kun saadanne Reklamebilleder vedrørende Biografteaterforestillinger oplaas, som i Forvejen er godkendt af Censuren og forsynet med dens Stempel.

For Censureringen af Film og Plakater betales den af Justitsministeriet til enhver Tid fastsatte Afgift.

7. Politiet, Brandvæsenet og det i Lovens § 19 omhandlede kommunale Tilsyn har Ret til at overvære samtlige Forestillinger.

8. Skoler i Kommunen og Sammenslutninger, der arbejder paa Folkeoplysningens Grund, skal efter nærmere af Justitsministeriet fastsatte Regler have Adgang til udenfor de Tider, hvor Teatret benyttes til de almindelige Forestillinger, at faa det overladt til Forevisning af Film i Undervisningens og Oplysningens Tjeneste. For Benyttelsen af Lokalerne ydes der Bevillingshaveren Dækning for positive Udgifter, saaledes at Godtgørelsen i Tvielstilfælde fastsættes af Justitsministeriet.

9. Musik, der er beskyttet ved den til enhver Tid gældende Lovgivning om Beskyttelse af Komponisters Rettigheder, maa ikke udføres uden den berettigedes Tilladelse.

10. For nærværende Bevilling betales en aarlig Afgift af 150 Kr. som erlægges efter de af Finansministeriet i saa Henseende fastsatte Regler. Er Afgiften ikke erlagt senest 8 Dage efter Forfaldstid, maa der ikke længere gives Forestillinger i Henhold til Bevillingen, før Betaling finder Sted.

Desuden erlægges Bevillingshaveren de i Lovgivningen til enhver Tid foreskrevne Afgifter.

11. Bevillingshaveren skal føre autoriserede Forretningsbøger i Overensstemmelse med Bogføringsloven.

12. Bevillingen bortfalder, saafremt Bevillingshaveren ikke længere opfylder de i Lovens § 3 fastsatte Betingelser, eller de i Lovens § 4 fastsatte Bestemmelser ikke overholdes.

Den kan til enhver Tid tilbagekaldes af Justitsministeriet, saafremt den ikke udnyttes eller de i Lovens Kapitel II givne Bestemmelser eller de for Bevillingens Meddelelse foreskrevne Vilkaar ikke skønnes overholdt.

Justitsministeriet, den 4. Juli 1934.

Under min Haand og Ministeriets Segl.

Indt.

Modt.

/Robert Ravn

Bevilling for Hotellet Akse Christensen

til at drive Biografteater i Hotellet

Fig. 3. Justitsministeriets bevilling til, at Aksel Christensen indrettede biograf i sit hotel. (RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Registrant 1934, Exp. 147).

Kommentarer

Alle bevillinger er forsynet med et fortløbende ekspeditionsnummer. Dette nummer fremgår også af sagsbeskrivelsen i journalen (Exp.No.147).

1.3.2 Registrant

En kopi af biografbevillingen er indsat i registranten.

Registrant fra 1934

(RA, Justitsministeriet, 2. Kontor, Registrant 1934, Exp. 147)

[Se de kopierede gengivelser s. 34-35]

Nedenstående gælder hele journalsagssystemet:

Hvor findes kildetyperne?

Journalsagssystemet med faste numre findes frem til 1960'erne i arkiverne fra de ministerier, som anvendte kancellisystemet. Ligeledes findes systemet i en række amtsarkiver.

Anvendelsesmuligheder

De faste numre gør en undersøgelse af et bestemt emne meget lettere, idet alle sager for hvert år findes samlet, både i journal og i sagsrækken. Dette gælder dog kun under forudsætning af, at myndigheden har haft så mange enstypesager, at der er oprettet et fastnummer til dette ressort (fagområde).

Litteratur

Om kancellisystemet generelt:

Michael Hertz: *Hvad er en journal – og hvad kan jeg bruge den til*, 2002. Informationsserien, udg. af Statens Arkiver.

Niels Petersen: *Kancellisystemet*, 1982. Vejledning nr. 2, udg. af Rigsarkivets 2. afd.

Vejledning i Arkivheuristik, 1976. Udg. af Rigsarkivets 2. afd.

Om Justitsministeriets arkiv:

Niels Petersen: *Justitsministeriet. Organisation og arkiv*, 1982.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, 1848-1990, 1991, s. 107-34.

2. Journalplansystem

I 1950'erne begyndte emnebaserede logisk-hierarkiske journalsystemer at vinde indpas i forvaltningen, men først fra slutningen af 1960'erne blev hierarkisk journalisering almindelig. Fra ca. 1970 anvendtes systemet i det meste af central- og lokalforvaltningen.

Journalplansystemet er karakteriseret ved på forhånd at fastlægge den fremtidige journalisering. Ligeledes omhandler den emneopdelte, hierarkiske journal- eller sagplan normalt hele myndighedens sagområde, ikke blot det enkelte kontors. Journalplanen har en tidsbegrænset gyldighed, normalt 5 eller 10 år, idet man må forvente, at ethvert system vil blive uaktuelt efter en vis periode og derfor må fornyes. Når journalperioden er overstået, bliver alle sager lukket og en ny plan opstillet. Derved skabes et skel, hvorved arkivet i perioden fremstår som en helhed.

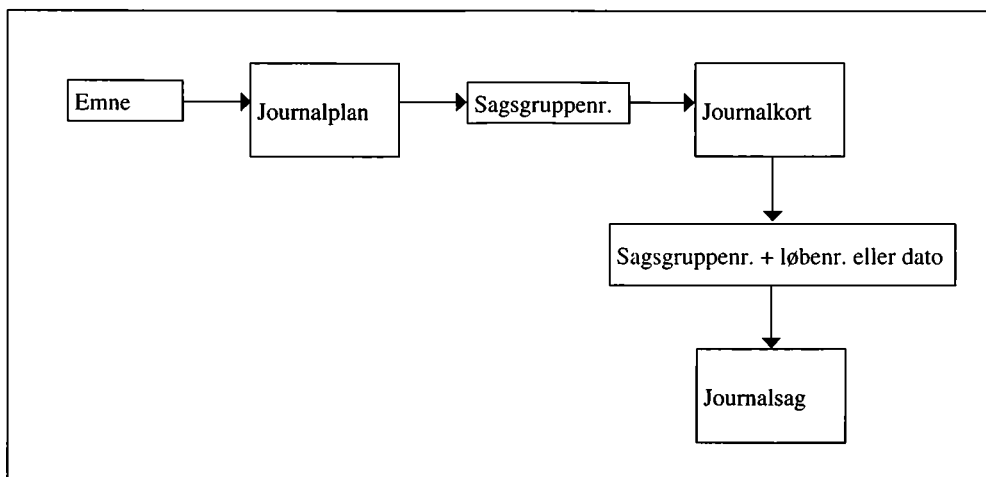
Hvor der i et journalsagssystem normalt er tilknyttet personnavneregistre, er disse stort set fraværende i journalplansystemer. Her foregår alle søgninger på emner.

De væsentligste elementer i journalplansystemet er:

- Journalplan eller sagplan, inkl. journalvejledning
- Journal eller journalkort
- Journalsager
- Evt. emneordnet register

Ligeledes kan der forefindes brev- eller kopibøger, og for ministerielle arkiver kan der yderligere findes registranter og forestillinger. Disse arkivalier er ikke anderledes end de under journalsagssystemet beskrevne.

Skematisk oversigt over sammenhænge i et journalplansystem:

Eksempelsagen

Et af de ældste journalplansystemer i Rigsarkivets varetægt vedrører Statens Filmcentral (arkivnr. 1589). Journalperioden er her længere end normalt, nemlig 18 år (1959-77), men principperne er de samme som for andre journalplansystemer.

Statens Filmcentral blev oprettet i 1938 »med den opgave at fremskaffe og udleje skolefilm og film, der tjener til oplysningens fremme« samt »kulturelt og kunstnerisk værdifulde film«. I 1972 fik Filmcentralen ansvaret for produktion, indkøb og distribution af kortfilm med overvejende kunstnerisk sigte. I 1982 udvidedes Filmcentralens opgaver til at bistå kommunerne med produktion af kortfilm og distribution af spillefilm, der var produceret af eller importeret med støtte fra Det Danske Filminstitut.

I eksempelsagen søges der oplysninger om forslag til film om Den Kolde Krig og atomtruslen i 1960'erne. Det gråmarkerede følger indgangen til eksempelsagen.

2.1 Journalplan

Journalplan, sagplan eller emneplan er blot forskellige betegnelser for det samme, nemlig den samlede plan for det emnebaserede logisk-hierarkiske journal-system i en given periode. I journalplanen forenes det hurtige overblik over en myndigheds sagområde med en logisk, trinvis struktur. Sammen med journalvejledningen, som nærmere beskriver systemet, er journalplanen den centrale indgang til arkivet. Emnerne vil være forskellige fra myndighed til myndighed, men systematikken vil være den samme. I journalplanen tilstræbes det, at emnerne opdeles stringent, således at de ikke er indbyrdes overlappende.

Normalt vil journalplanen være opbygget hierarkisk med decimalklassifikation af saggrupper i op til 10 hovedområder (fra 0 til 9), idet hvert hovedområde kan underopdeles i maksimalt 10 undergrupper, som igen kan underopdeles i maksimalt 10 undergrupper osv. For hvert niveau påføres altså endnu et ciffer. Detaljeringsgraden for en myndighed går dog sjældent længere end til 3. eller 4. niveau.

Hver af de modtagne skrivelser bliver emnemæssigt bestemt i forhold til journalplanen. Herefter bliver skrivelsen enten journaliseret på en eksisterende sag, eller der bliver oprettet en ny sag under den relevante saggruppe. Et journalnummer kommer derved til at bestå af et saggruppenummer og et løbenummer inden for saggruppen.

De tidlige journalplansystemer (dvs. systemer fra før 1968-70) overholder ikke nødvendigvis alle ovenstående kriterier, men kan afvige på flere punkter.

Ofte vil journalplanen til et arkiv være placeret i første pakke i sagsrækken.

Journalplan fra 1959-77

(RA, Statens Filmcentral, Journalplan 1959-77, s. 1 og 5-6)

Journal- og arkivnøgle

- Gruppe 0: Filmhuset (Administration m.v.)
- Gruppe 1: Produktion og bearbejdelse af film
- Gruppe 2: Anskaffelse af film – Indlandet
- Gruppe 3: Anskaffelse samt salg, udveksling og udlån m.v. af film – Udlandet
- Gruppe 4: Distribution – Indlandet
- Gruppe 5: Filmhusets information- og konsulentvirksomhed
- Gruppe 9: Øvrige sagsområder

1. Produktion og bearbejdelse af film

1.1. Generelle produktionsspørgsmål

- 1.1.0 Produktion, principielt og generelt
- 1.1.1 Prislistor og prisaftaler
- 1.1.2 Negativret. Herunder: Ophavsret
- 1.1.3 Opbevaring af filmmateriale (herunder fraklip)
- 1.1.4 Aflevering af film
- 1.1.5 Produktion for fremmed regning (herunder kun principielt og generelt materiale)
- 1.1.6 Musik til film (herunder KODA)
- 1.1.7 Billedbånd
- 1.1.8 Video
- 1.1.9 Tekniske spørgsmål vedr. produktion og bearbejdelse

1.2. Produktionsapparatet

- 1.2.1 Produktionselskaber
- 1.2.2 Forfattere
- 1.2.3 Instruktører
- 1.2.4 Komponister
- 1.2.5 Konsulenter
- 1.2.6 Speakere
- 1.2.7 Skuespillere
- 1.2.8 Fotografer
- 1.2.9 Tonemestre

1.3 Filmemner

- 1.3.1 Udvalg, der beskæftiger sig med filmemner

- 1.3.1.1 Personfilmudvalget
- 1.3.1.2 »Ikke brugt«
- 1.3.1.3 –
- 1.3.1.4 –
- 1.3.1.5 –
- 1.3.1.6 Eksportfilmudvalget

1.3.2 Forslag til film

- 1.3.2.1 Indkomne forslag
- 1.3.2.2 Afslag og henlagte forslag

1.4. Produktions- og bearbejdsplanlægning

1.4.1 Produktions- og bearbejdsplan

- 1.4.1.1 Produktions- og bearbejdsplan – SFC
- 1.4.1.2 Produktionsplan – DK

- 1.4.2 Opgivne film (på produktions/bearbejdsplan, men ikke påbegyndt)
Påbegyndte film, som er opgivet i produktions-stadiet, se 1.5.1.4 Henlagte optagelser

1.5 Filmhusets produktion og bearbejdelse af film

1.5.1 Statens Filmcentral – Dansk Kulturfilm

1.5.1.1 Produktionsoversigter

- 1.5.1.1.1 Produktions- og bearbejdsplanoversigter – SFC
- 1.5.1.1.2 Produktionsoversigter – DK

1.5.1.2 Arbejdstitler (igangværende produktion)

1.5.1.3 Endelige titler (færdiggjort produktion)

1.5.1.4 Henlagte optagelser

1.5.1.5 Scenelån

1.5.1.6 Efterfølgende kopier

Kommentarer

Den med grå markerede tekst (1.3.2.1 Indkomne forslag) er søgeindgangen til journalkortene og til sagerne.

2.2 Journalkort

I journalplansystemer vil der normalt ikke være ført journaler i form af protokoller, men ofte journalkort som løsblade. Journalkortene er fortrykte.

Journalkort fra 1963

(RA, Statens Filmcentral, Journalkort, 1963, Journalnr. 1.3.2.1)

Indkomne forslag				Journal nr. 1.3.2.1
				Beh. af: wp-sh-js
				Pag. 16
Fra	Til	Navn	Indhold	Besv. beh.
1963				
20/9		A/S Nord. Kortfilm 19/9	Foreslår film om SMØR-fabrikation	wp
30/9		Hans Bindner, Viemose pr. Kalvehave 28/9	Tilb. materiale t. filmatisering v/klima- ændring ved polerne, vulkaner m.m.	wp
1/10		Johs. Allen, Hellerup 30/9	Forsl. t. 7 film (Neuroser, alkohol, arb. moral, m.fl.)	11/10 aj-wp
	10/10	COI, London	Forsp. o. evt. inter. i Ib Dams forslag t. dobb. dok.film o. dansk-eng. forhold	2/11 wp
17/10		Johs. Allen, Hellerup 16/10	Anm. o. fortrolighed v/ stillede forslag	wp
24/10		Det Danske Hedeselskab, Viborg 22/10	Foreslår opt. film o. selskabets arb. t. 100-års jub. 1966	7/11 wp
1/11		Jack Kampmann, Ø 1/11	Forslag t. dok.film om søerne i Kbh.	29/11 wp
	1/11	P. Brandt Rehberg, Ø	Forsl. v./fremst. film v/ de vigtigste op- lysn. i atomudvalgets betænkning. Anm. o. møde	wp
5/11		Jørgen Roos, S 4/11	Forslag t. 30. min film om Asta Niel- sen. Vedl. kontraktforslag. Overført t. <u>1.5.1.2</u>	wp
6/11		" 5/11	Forslag t. person- og kunstfilm om Pre- ben Hornung. Vedl. Kontraktforslag. Overført t. <u>1.3.2.2</u>	wp
7/11		" 6/11	Forslag t. ikonografisk film om H.C. Andersen. Vedl. Kontraktforslag.	wp
11/11		" 9/11	Vedl. nyt udkast t. kontr. v/opt.film Asta Nielsen	wp
	9/11	Medlemmerne af DK bestyrelse	Anm. o. udtal. + evt. godk. af omg. igangsætn. ASTA NIELSEN-film som co-prod. DK/J. Roos	wp-kh

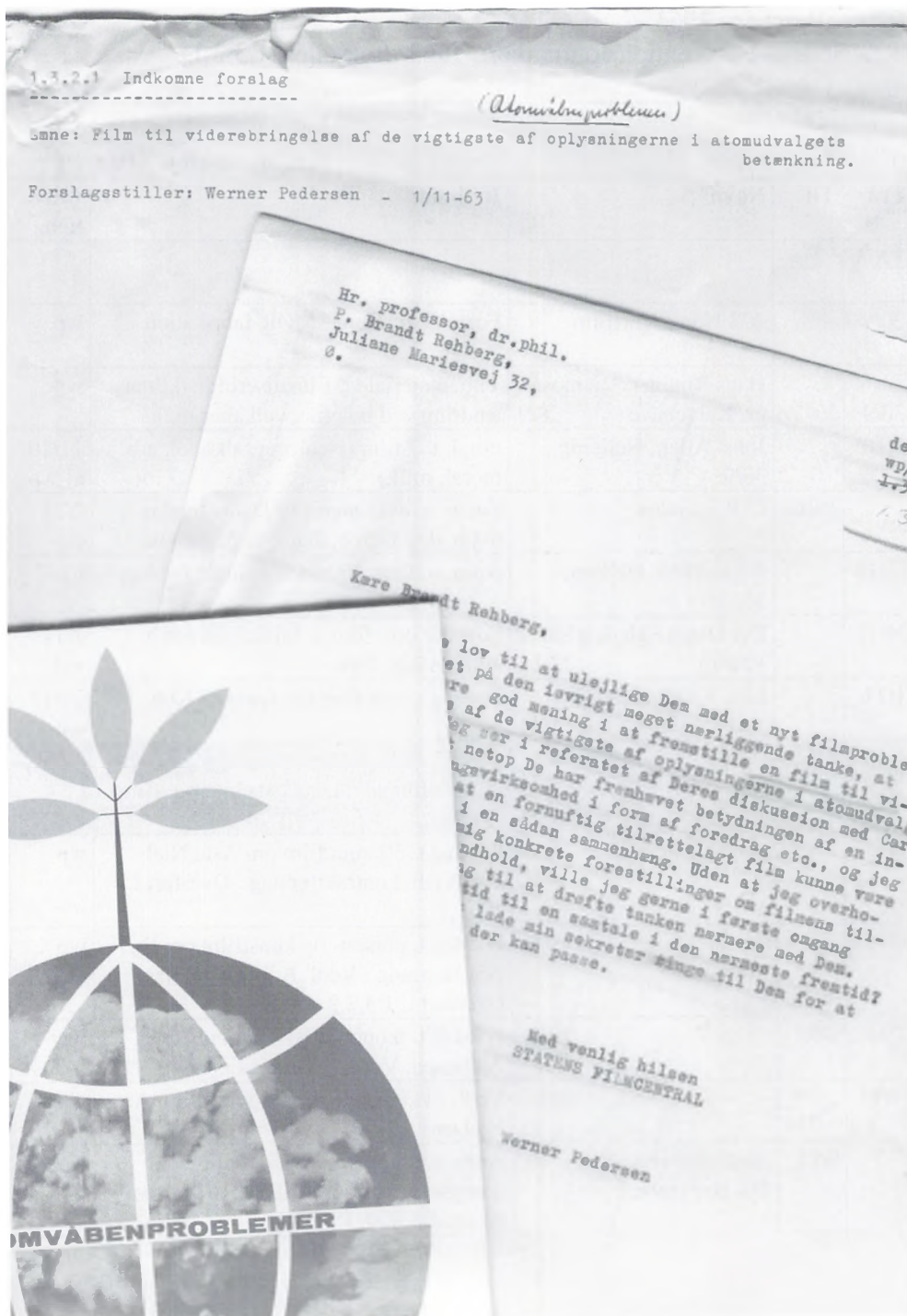

Fig. 4. Sagsomslag og to dokumenter fra en journalsag om en film om atomvåbenproblemer. (RA, Statens Filmcentral, Journalsag nr. 1.3.2.1 - 1/11-1963).

Kommentarer

Sagerne er indført efter saggruppenummer og derefter kronologisk, dvs. at de enkelte sager ikke er løbenummereret. Dette ses ofte i de tidlige journalplansystemer, mens normen fra slutningen af 1960'erne er at tildele hver sag et løbenummer under saggruppen.

Af kortet fremgår det, at Statens Filmcentral tilsendte P. Brandt Rehberg, som var formand for Atomkommissionen, et forslag om at lave en film om atomtruslen.

2.3 Journalsager

Henlæggelsen af sagerne i et journalplansystem følger systematikken i journalplanen. Sagerne ligger normalt efter saggruppe og løbenummer, undertiden dog efter saggruppe og dato som i det viste eksempel. Ved afslutningen af hver journalperiode lukkes alle sager, også de igangværende, som må genoprettes i den nye journalperiode under nyt nummer.

Journalsag fra 1963

(RA, Statens Filmcentral, Journalsag nr. 1.3.2.1 – 1/11-1963)

[Se den kopierede gengivelse s. 42]

Kommentarer

Alle sagens papirer ligger samlet i læg med journalnummer, dato og emne.

Litteratur

Michael Hertz: *Hvad er en journal – og hvad kan jeg bruge den til*, 2002. Informationsserien, udg. af Statens Arkiver.

Erik Stig Jørgensen: *Orientering, Arkiv*, bd. 2, 1968-69, s. 139-43.

3. De kommunale systemer: Odder- og DK-systemet

Frem til ca. 1970 var Odder-systemet og DK-systemet de fremherskende arkivsystemer inden for den kommunale sfære. En undersøgelse i 1971 viste, at næsten alle kommuner benyttede et af de to systemer: 68 % anvendte Odder-systemet (primært landkommunerne) og 25 % DK-systemet (fortrinsvis købstadskommunerne). Med kommunernes øgede opgavebyrde efter 1970 afløstes de to systemer af KL-journalsystemet, som stort set er blevet enerådende i de kommunale forvaltninger. Enkelte mindre kommuner har dog anvendt Odder-systemet indtil omkring 2000. Da KL-systemets indførelse skete efter 1970, falder det uden for denne bogs rammer og vil ikke blive omtalt. Systemet er beskrevet i Vejledning og grundsystem KL-journalsystem, udgivet af Kommunernes Landsforening (1976).

3.1 Odder-systemet

Odder-systemet er en særlig variant af fastnummersystemerne. Det blev udarbejdet i 1936 af daværende kærner i Odder Kommune, Knud Thomsen. Det var en standardiseret arkivplan, der videreudvikledes i 1940'erne. Systemet tilstræbte enkelhed, hvorfor det bedst egnede sig til mindre forvaltninger. Allerede i 1950 brugte mellem 150 og 200 mindre landkommuner systemet.

Odder-systemet er et decimalklasse-system med kun to decimaler. Systemet opererer med syv hovedgrupper i den kommunale forvaltning, og hver af disse er igen opdelt i 10 grupper.

Systemet råder i sin grundform således over 70 grupper. Hver gruppe kan være yderligere underopdelt, og sagerne kan være tildelt løbenumre.

- Hovedgrupperne er:
1. Den kommunale administration
 2. Brand- og bygningsvæsen m.m.
 3. Skattevæsen
 4. Socialvæsen og kulturelle forhold
 5. Skolevæsen
 6. Vejvæsen m.m.
 7. Samfundsforhold i øvrigt

Tanken var, at alle ind- og udgående skrivelser skulle journaliseres og henlægges efter skrivelsens indhold (emne). Saggruppenummeret blev identificeret via Odder-systemets sagregister, og skrivelsen blev herefter registreret på den relevante gruppes kartotekskort, hvor den blev tildelt det første ledige løbenummer. På dette kort blev der påført dato for skrivelsens modtagelse eller afsendelse samt et kort referat af brevets indhold. Journalkortene er normalt ordnet efter journalnummer. Sagerne henligger efter samme orden. Journalperioder omtales ikke i anbefalingerne til systemet, og de fleste kommunearkiver ordnet efter Odder-systemet består da også kun af én lang række af sager. Sagsdannelsen er sket ved, at alle dokumenter med samme journalnummer er lagt i

Fig. 5. Odder Sogneråd 1937-43, fotograferet af Constance Andersen. Bag de siddende kommunalbestyrelsesmedlemmer ses kommuneingeniør Mejlbjerg og – til højre – kærner Knud Thomsen, der i sin ca. 10 år lange embedstid i den østjyske kommune skabte det såkaldte Odder-system. Thomsen var student og havde inden sin tiltræden i Odder i 1936 været ansat på amtstuekontorerne i Vejle og Frederiksborg og på kærnerkontoret i Asminderød-Grønholt. Desuden havde han været kærner i Gilleleje. Thomsen gjorde sig i øvrigt også bemærket som en ivrig atlet, og i 1956 blev han formand for Dansk Atlet Forbund. Om hans engagement i idrætslivet i Odder lød det således i Odder Dagblad: »(...) Vi, der har haft vore børn gående i Thomsens varetægt i nogle år, har ikke kunnet undgå at lægge mærke til den gode indflydelse, der er i atmosfæren omkring Thomsen. De tager ved lære af Thomsen. De ryger ikke ret meget, for Thomsen ryger ikke. De bander ikke ret meget, for Thomsen bander ikke. Man kunne slet ikke blive fri for at lægge mærke til, hvorledes de unge på mange måder aldeles frivilligt ændrede deres vaner, fordi sådan gør Thomsen – eller også gør han det ikke!« Mon han har haft en tilsvarende indflydelse i det kommunale liv? (Odder Lokalhistoriske Arkiv. Tak til Eva Schmidt for oplysninger).

en eller flere fælles mapper. Enkeltsagsdannelse findes kun i meget begrænset omfang. Inden for hver saggruppe er henlæggelsen sket kronologisk eller alfabetisk, alt efter hvad man i kommunen fandt mest praktisk.

En række mindre kommuner har fravalgt journaliseringen, da de fandt det omsonst på grund af den beskedne sagsdannelse. I disse tilfælde er Odder-systemet udelukkende brugt som et henlæggelsessystem for sagerne. For at finde et bestemt dokument om et emne må man gennemse alle papirerne i en saggruppe. Navneregistre anvendes ikke i systemet, så når der mangler journalkort, er arkivplanen den eneste indgang til sagerne.

Odder-systemet er løbende blevet forandret og udvidet. Bl.a. har flere kommuner for at forfine systemet anvendt en udstrakt brug af undernumre i flere led under de 70 grupper. Omkring 1970 udvidedes systemet med en hovedgruppe 8, hvorunder bl.a. vandforsyning, spildevand, renovation og forurening henlagdes. Sidste revision af Odder-systemet skete i 1990.

Odder-systemet er med sine 70 grupper ikke særligt entydigt eller fintmasket, hvorfor samme type sag kan være journaliseret under forskellige grupper i to forskellige kommuner. I tvivlsspørgsmål om, hvor en given sag bør arkiveres, opfordrer vejledningen til, at journalføreren bruger sin »sunde fornuft«. Denne anbefaling skal hermed gives videre til kommende brugere af kommunearkiver, som er ordnet efter Odder-systemet.

Systematikken af hovedgrupperne kan illustreres ved hovedgruppe 2:

2. Brand- og bygningsvæsen m.m.

- 20: Brandvæsen, love m.v.
- 21: Brandmandskab
- 22: Brandmateriel, sprøjtehus m.v.
- 23: Oplandsbrandvæsen
- 24: Bygningsvæsen
- 25: Byggevedtægt
- 26: Boligbyggeri med statsstøtte
- 27: Byplaner og egnsplanlægning
- 28: Udstykninger
- 29: Forskelligt

Under hvert gruppenummer har de fleste kommuner siden knyttet en række undernumre, f.eks.:

- 22: *Brandmateriel, sprøjtehus m.v.*
 - 22-1 Brandslukningsmateriel
 - 22-2 Brandstationer
 - 22-2-1 Sprøjtehus
 - 22-3 Branddamme og brandhaner

Da landsarkiverne efter 1973 begyndte at modtage arkivalier fra de tidligere sognekommuner, viste Odder-systemet sig velegnet til at beskrive og ordne kommunearkiverne tilbage til midten af 1800-tallet. Derfor vil man i landsarkiverne finde en række ældre kommunearkiver, som er ordnet efter Odder-systemet. Et godt hjælpemiddel hertil er den modelregistratur for kommunearkiver med stikordsregister, som Landsarkivet for Sjælland m.m. har udgivet.

Elementer i et Odder-system:

- Journalkort (når de forefindes)
- Sager

- Forhandlingsprotokol (kan forekomme)
- Odder-sagsregister
- Odder-arkivplan

Eksempelsagen

Det er ikke fundet nødvendigt at illustrere Odder-systemet med en eksempel-sag, da systemet ofte kun er blevet brugt som et henlæggessystem, og i disse tilfælde er der ingen indbyrdes forbundne arkivalier.

3.2 DK-Systemet

Også DK-systemet er en variant af fastnummersystemet, om end meget mere komplekst og fintmasket end Odder-systemet. I 1936 begyndte Kolding og Randers forsøgsvis at anvende DK-systemet til journalisering, og fra 1942 forelå en trykt vejledning om systemets anvendelse. DK-systemet (eller Decimal-klas-sifikation for dansk Kommuneforvaltning, som det rigtigt hedder) søger at ind-dele al menneskelig viden i decimale hovedgrupper efter emner, som kan op-deles i decimale undergrupper og igen i decimale under- eller hjælpegrupper. Der er altså tale om et strengt hierarkisk system, som minder om bibliotekernes decimalklasseopdeling.

Fornummeret i hele systemet er 351. Det fremkommer på følgende måde. Ho-vedgruppe 3 er »Samfundsvidenskab, ret«. Denne gruppe inddeles i 10 grup-per, hvor 35 er »Offentlig forvaltning«. Gruppe 35 deles igen i 10 grupper, hvorefter 351 kommer til at dække over »Den offentlige forvaltnings opgaver«. 351 er herefter underopdelt i to undergrupper: 351.7 og 351.8, som igen er un-derinddelt i 10 grupper. Dette skulle dække »alle tænkelige opgaver inden for forvaltningen«. Da det imidlertid kun dækker forvaltningens udadvendte ar-bejde, er to hjælpegrupper tilknyttet, hvorunder sager vedr. selve forvaltnings-myndigheden (351.07) og personalet (351.08) journaliseres.

DK-systemets hovedgrupper er:

- .351.07 Forvaltningsmyndighed (hjelpegruppe)
- .351.08 Personaleforhold (hjelpegruppe)

- .351.71 Offentlige arbejder. Skatter
- .351.74 Politi
- .351.75 Offentlig ro og orden
- .351.76 Offentlige forbud og bevillinger
- .351.77 Offentlig sundhedsvæsen
- .351.78 Sikkerhedsvæsen (brand- og redningsvæsen)
- .351.79 Vandbygningsvæsen
- .351.81 Færdselsvæsen
- .351.82 Produktion, handel, industri, egnsudvikling, erhvervslovgiv-ning

- .351.83 Arbejdsforhold
- .351.84 Offentlig forsorg, forsikring
- .351.85 Undervisning. Videnskab. Kunst. Litteratur
- .351.86 Forsvarsvæsen. Civilbeskyttelse
- .351.87 Udenrigspolitik
- .351.9 Kontrol med offentlig forvaltning

Hoved- og hjælpegrupperne kan alle underinddeles i 10, som hver især igen kan underinddeles i 10. Samtidig kan de to typer numre kombineres, hvilket kan give DK-numre en ganske anseelig længde – op til 22 tal. Problemet er, at sådanne numre kan være svære at huske og læse.

Et eksempel fra Carsten Egø Nielsens *Kommunale journalsystemer fra 1940'erne til 1970'erne* (s. 4-5) viser, hvordan en sag vedrørende socialkontorets opvarmning får tildelt et DK-nummer.

Man begynder med hovedgruppen »Offentlig forsorg, forsikring«: 351.84. For at få socialkontoret inden for denne gruppe tilføjes hjælpegruppen for kontorer: 351.075.5. Socialkontorets betegnelse i DK-systemet er altså 351.84.075.5, idet fornummeret (351) ikke nævnes to gange. For at få opvarmningen af socialkontoret med i nummeret tages endnu en hjælpegruppe i anvendelse, nemlig »Belysning, opvarmning m.m.«: 351.073.515.12, og socialkontorets opvarmning får altså DK-nummeret: 351.84.075.5.073.515.12.

DK-systemet virkede således, at når en skrivelse indgik til kommunen, tildelt den et DK-nummer efter sagens indhold. Nummeret bestemtes ud fra DK-emnelisten og kontrolleredes efter den systematiske gruppefortegnelse. Herpå journaliseredes sagen på et kartotekskort med angivelse af DK-nummer, kort beskrivelse af sagen, afsender og dato for modtagelsen. Endvidere påførtes sagens forløb (afsendte/modtagne skrivelser). Alle skrivelser på samme sag blev påført kartotekskortet og samlet i sagen. Systemet sigtede således mod størst mulig enkeltsagsdannelse.

Systemet opererede ikke med løbenumre, hvorfor der efterhånden opstod flere sager og kartotekskort med samme DK-nummer. Anbefalingerne var at ordne disse enten kronologisk eller alfabetisk efter afsenderen – afhængig af hvad der fandtes mest praktisk. Hvis en sag omhandlede flere selvstændige emner, kan det være løst på to måder: Enten ved at sagen er kopieret og tildelt flere DK-numre, eller at sagen er placeret under ét DK-nummer, og der er anbragt kartotekskort under de relevante emner, hvor der henvises til sagen.

Der kan findes brud på systematikken i forbindelse med journalisering af sager vedrørende bl.a. gader og virksomheder. Flere kommuner har af praktiske grunde oprettet samlesager (dossiersager) i stedet for enkeltsager. Samlesager har tendens til at blive meget store, men det kunne i forvaltningen være praktisk at have alt vedrørende en vej, virksomhed eller person samlet på ét sted frem for, at det var fordelt på en række DK-numre.

DK-systemet opererede ikke med fastlagte journalperioder, hvorfor kommunernes DK-systemer kan være meget uoverskuelige og svære at finde rundt i.

Et eksempel er arkivet fra Svendborg Kommune, som anvendte systemet i en uafbrudt periode fra 1939 til 1962.

Elementer i et DK-system:

- Journalkort
- Sager
- Alfabetisk emneliste og systematisk gruppefortegnelse

Eksempelsagen

Rønne købstads arkiv er afleveret til Landsarkivet for Sjælland m.m. for perioden 1869-1970. Overordnet betragtet er arkivet ordnet efter Odder-systemet, dvs. at forhandlingsprotokoller, sager, regnskaber m.v. er henlagt efter Odder-systematikken (modelregistraturen). Men Rønne købstad har for sine korrespondancesager fra 1955 til 1978 anvendt DK-systemet. Dette består af en kasse med mikrofilmede journalkort og 375 pakker med sager. De originale journalkort er kasseret. Både journalkort og sager er ordnet efter DK-systemet. Der er udarbejdet en grundig registratur for Rønne kommunearkiv (1989).

Hvis man f.eks. ønsker at finde sager om bekæmpelse af rotter i Rønne kommune i perioden 1955-78, skal disse opspores blandt kommunens korrespondancesager.

Indgangen er DK-systemets emne- og nummerliste. En liste over hovedgrupperne er aftrykt i registraturen for Rønne kommunearkiv (s. 217ff), men den mest udførlige er Zoffmanns oprindelige udgave af DK-systemet fra 1942. Slår man op i Zoffmanns alfabetiske emneliste under »R«, ser man følgende:

.823.1:635	rodfrugter
.811:625.774	rodventilation (vejbeplantning)
.765.6	rotteudryddelse
.811:625.712.44	rundkørsler
.620.197	rustbeskyttelse
.811:656.13	rutebiler

DK-nummer .351.765.6 henviser til sager vedr. rottebekæmpelse. Man kan nu gå til de mikrofilmede journalkort eller direkte til sagerne.

Opslag i journalkortene viser, at der er 45 kort, som vedrører .351.765.6: »Udryddelse af rotter«. De er nummereret fra 1 til 45 og ført kronologisk, idet kort nr. 1 begynder i 1955, og kort nr. 45 slutter i 1978. Sagerne er ligeledes kronologisk henlagt, hvorfor der nedenfor kun bringes eksempel på et journalkort og ikke også på en sag.

Mikrofilmet journalkort fra 1956

(LAK, Rønne købstad, 10-4 Korrespondance 1955-1978, mikrofilmede journalkort, DK .351.765.6, kort 6)

D.K. 351 . 765 . 6 .				6.
Henv.				
Sagens genstand: <u>Udryddelse af rotter.</u>				
Dato				Ekstrakt af brevets indhold
År	Til	Fra		
1956	31/5		Sundhedskommissionen	Anm. om optag. af sager vedr. [to adresser] til behandling
	”		Oskar Løfmark	Anm. om inden en måned at istandsætte [en adresse] og foretage oprydning af haven
		/6	E.W. Kaiser	Indberetningsskema f. året 1955/56.
		11/6	Svend Elmquist	Frems. oversigt over antallet af rotteangrebne ejend. i de bhsk. kommuner v. hovedudlægningen i foråret 1956.
	2/7		Samtl. bhsk. kommuner	Afskr. af oversigt over antallet af rotteangrebne ejend. i de bhsk. kommuner.
	5/7		E.W. Kaiser	Indberetning for 1955/56.
		/9	Landsudv. f. rottebekæm.	Med. ang. efterårskampagnen fra 29. oktober til 21. november.
		15/10	Svend Elmquist	Forsl. at klare rotterne i havnev. affaldsmødding m. gift s. er stillet t. rådighed f. 1866 og havnefogeden
Sagen beh. i byr.møde den: _____				

Kommentarer

Journalindførslerne er ført kronologisk, og sagerne er henlagt på samme måde. Derved dannes der ikke enkeltsager, men i stedet samlingsager om et bestemt emne. Kommunen har afstået fra at anvende DK-systemets mulighed for enkeltsagsdannelse, da den samlede sagsdannelse har været temmelig begrænset.

Alle journalkort er fortrykt med »D.K. 351,« og med plads til henvisningsnummer (DK-nummer).

Der kan nederst på kortet være påført datoer for, hvornår en sag har været behandlet på et byrådsmøde. I kommunens forhandlingsprotokol vil der være referat af byrådets behandling.

1866

Dampskibsselskabet på Bornholm af 1866.

Dato Til/Dato Fra

Dette markerer, om der er tale om en indgående eller udgående skrivelse.

Litteratur

Arkivering efter Odder arkivsystem. Vejledning og beskrivelse, 2. udg. 1961. Udg. af Landsforeningen af kommunesekretærer.

Kommunearkiver. Modelregistratur og stikordsregister for kommunearkiver indtil 1970, 1988. Udg. af Landsarkivet for Sjælland m.m.

3. De kommunale systemer: Odder- og DK-systemet

Kommunearkiver. Rønne. Registratur, 1989. Udg. af Landsarkivet for Sjælland m.m.

Carsten Egø Nielsen: *Kommunale journalsystemer fra 1940'erne til 1970'erne. En analyse af de tre almindeligste systemer*, 1978. Arkivserien nr. 4.

Odder-Arkivplan, -1990. Udg. af Dafolo Forlag.

P. Zoffmann: *Decimal-Klassifikation (DK) for dansk Kommuneforvaltning*, 1942.

4. Forhandlingsprotokol med bilag

Et af de mere enkle arkiveringssystemer er forhandlingsprotokollen med tilhørende bilag.

Systemet består normalt af to elementer:

- *Forhandlingsprotokollen*
- *Tilhørende bilag*

I protokollen indskrives mødereferaterne i kronologisk rækkefølge. Herfra er der henvisning til evt. bilag, som blev behandlet på mødet. Bilag vil ofte være arkiveret i mødeorden og kan være nummereret. Dog findes mange eksempler på, at forhandlingsprotokollen står alene, evt. med bilag indklæbet i protokollen.

Eksempelsagen

Den 18. oktober 1921 nedsatte Indenrigsministeriet det såkaldte »Kloakudvalg af 18.10.1921«, som havde til opgave at »undersøge spørgsmål om hvilke kloakarbejder der i den nærmeste fremtid eventuelt vil kunne sættes i gang fra offentlig eller privat side i Københavns yderdistrikter og omegn«. Udvalget afholdt sidste møde den 12. oktober 1922 og indsendte forslag den 16. november 1922.

Udvalget førte en forhandlingsprotokol, hvori referater af hvert møde er indskrevet. Bilag til møderne er lagt i læg, hvert møde for sig i nummereret rækkefølge.

Mødereferat fra forhandlingsprotokol fra 1921

(RA, Indenrigsministeriets Kloakudvalg af 18.10.1921, Forhandlingsprotokol 1921-1922)

Aar 1921, den 27. Oktober kl. 10 Fm. afholdt Udvalget under Ledelse af Formanden – Departementschef Schrøder – sit konstituerende møde. Mødt var samtlige Medlemmer:

Departementschef F. Schrøder,
Direktør F.C. Boldsen,
Redaktør F. Tybjerg,
Direktør Simon Koch,
Stadsingeniør Karsten,
Direktør C.J. Brodersen,
Kommuneingeniør V.A. Westergaard,
Kommuneingeniør Viggo Petersen,
Kommuneingeniør H.J. Knudsen,
Ingeniør, cand.polyt. M. Frandsen,
Kontorchef L.N. Hvidt,

Jfr. de til Protokollen fremlagte Skrivelser af 18. og 21. Oktober 1921 med Bilag fra Indenrigsministeriet (nr. 1 og 2). Som Sekretær ved Udvalget mødte Sekretær i Indenrigsministeriet, cand.jur. Poul Holck.

Formanden redegjorde for den Opgave, Udvalget skulle løse, og udtalte, at man under Hensyn til Udvalgets Sammensætning formentlig ville kunne naa til Enighed om de rent tekniske Spørgsmaal. Angaaende det med Sagens Løsning forbundne økonomiske Spørgsmaal var der Mulighed for Uoverensstemmelser, idet der her frembød sig forskellige Løsninger.

(...)

Formanden sammenfattede Resultatet af de førte indledende Forhandlinger derhen,

at man udsatte Tanken om et økonomisk Udvalg, indtil de omtalte Forhandlinger med Indenrigsministeriet havde fundet Sted,

at man først tog Stilling til Spørgsmaalet over et teknisk Udvalg, naar man havde faaet de Oplysninger, man var blevet enige om at faa fremskaffet og

at man ønskede særskilt Oplysning om de tiltag, hvor der allerede foreligger Kendelse, og hvor alt forsaavidt er i Orden til Paabegyndelse, men hvor Arbejdet beror af Mangel paa Penge.

Heri erklærede alle sig enig. Udvalgets næste Møde blev fastsat til onsdag den 2. November Kl. 10 Fm.

Mødet hævet Kl. 11.40.

Protokol
Poul Holck
Sekretær

Aar 1921, den 2. November kl. 10 Fm. afholdt Udvalget det andet Møde. Fraværende var Direktør Simon Koch. Stadsingeniøren mødte sammen med Ingeniør Lund.

Efter Formandens Anmodning gennemgik Stadsingeniøren ved Demonstration af to Oversigtkort (Bilag 3 og 4) de i Københavns Yderdistrikter paatænkte Kloakanlæg, jfr. den til Protokollen tagne Oversigt (Bilag 5).

Kommuneingeniør Westergaard gennemgik ligeledes paa kort (Bilag 6) de i Gentofte Kommunes paatænkte Kloakanlæg, jfr. den til Protokollen tagne Oversigt (Bilag 7).

Ingeniør Knudsen redegjorde for Stillingen i Taarnby Kommune, jfr. Bilag 8 (Kort).

Ingeniør Viggo Petersen angaaende Gladsaxe og Hvidovre Kommune, jfr. Bilag 9 (Kort) og

Direktør Brodersen fremlagde Kort (bilag 10) vedrørende Frederiksberg Kommune.

Paa Foranledning af faldne Udtalelser fremhævede Formanden, at Udvalget var enigt om at gaa frem paa den Maade, at man anbefalede de og de bestemte Anlæg som fornuftige og formaalstjenlige, anførte at de ville koste saa og saa meget, og udtalte at det hastede med Anlæggenes Paabegyndelse, hvorfor For-

November 1921.

Forslag

til

Kloakanlæg i Københavns Tidrdistrikter med kalkulatorisk Overslag
over Udgifterne.

1.a. <u>Spildevandsledning langs med Damhusaaen fra Brsnahøj</u>
Vanløsekleakens nuværende Endepunkt Nord for Vestba-
nen til Stranden, incl. Rensningsanlæg og Udløbeled-
ning til Stranden	1.120.000,00
1.b. <u>Spildevandsledninger for Vigerslev Kommunistrikt.</u>
incl: Pumpestation ved Flakkekroen og Trykledning
til Spildevandsledningen langs med Damhusaaen
(under Punkt 1.a.) ialt Kr. 1.500.000,
hvoraf foreslaas stillet til Disposition	750.000,00
2.a. <u>Spildevandsledning for Bugen, Rødovre, Vanløse,</u>
<u>Hvidovre fra Frederikssundsvejen til Risumgrøftens</u>
Udløb i Rødovregrøften, langs med Harrestrupaaen
og Damhusaaen til Foreningen med Spildevandsled-
ningen under Punkt 1.a. Nord for Vestbanen	1.460.000,00
2.b. <u>Spildevandsledninger for ca. 256 ha af Bugen og</u>
Vanløse; ialt Kr. 1.500.000,
hvoraf foreslaas stillet til Disposition	750.000,00
3. <u>Fuldstændigt Afvandingsanlæg for Sundbyvester,</u>
Distrikterne V og VI, indbefattende Spildevands-
ledninger, Hjelpeledninger til Kalvebodstrand, Tryk-
ledninger til Amagers Østkyst samt Pumpestation fer-
uden midlertidige Anlæg, ialt Kr. 7.121.000,
hvoraf foreslaas stillet til Disposition, hvilket
Beløb vil være tilstrækkeligt for ca. 15 a 20 Aar	2.000.000,00

Fig. 6. Et mødebilag vedrørende kloakanlæg. (RA, Indenrigsministeriets Kloakudvalg af 18.10.1921, Bilag nr. 5, november 1921).

delingen af Udgifterne maatte komme senere. Man kunde saa f.Eks. lægge en Afgift paa hele det kloakerede Omraade og en Tillægsafgift paa den bebyggede Del.

(...)

Formanden udbad sig dernæst Bemyndigelse til inden næste Møde at tilskrive Indenrigsministeriet med Forespørgsel om, under hvilken Form Statens Støtte til Kloakarbejders Udførelse vil kunne ventes.

Den ønskede Bemyndigelse blev givet.

Næste Møde blev berammet til Onsdag den 9. November Kl. 10 Fm.

Mødet hævet Kl. 12.

Protokol
Udvalgets Sekretær

Bilag til møde i 1921

(RA, Indenrigsministeriets Kloakudvalg af 18.10.1921, Bilag nr. 5, november 1921)

[Se den kopierede gengivelse]

Kommentarer

Bilag kan være henlagt i nummerorden eller efter mødedato.

Hvor findes kildetyperne?

Anvendelsen af forhandlingsprotokoller er meget udbredt i den centrale og lokale forvaltning, især inden for mindre fora, der er nedsat af en myndighed, f.eks. råd, nævn, udvalg og kommissioner af midlertidig og ofte kortvarig karakter. I kommunerne førte permanente organer såsom sogneråd og skolekommission forhandlingsprotokoller; her *kan* bilagene ligge efter bilagsnummer. I amternes forhandlingsprotokoller henvises til sagerne med journalnummer. Forhandlingsprotokoller er ligeledes almindelige inden for forretningslivet, i foreninger m.v.

Litteratur

Harry Christensen: *Nærsamfundets arkiver. Kommunernes arkiver som historiske kilder indtil 1970*, 1996. Arkivernes Informationsserie, udg. af Statens Arkiver.

5. Regnskabsystem

Det dobbelte bogholderi er det grundlæggende princip for regnskabsføring i Danmark i denne periode. Princippet blev påbudt ved bogføringsloven af 1912. Ved dobbelt bogholderi forstås en regnskabsmæssig metode, hvor alle transaktioner samtidig foretages to gange, dels i den kronologisk anlagte kassebog og dels i den systematisk opbyggede hovedbog. Dette danner basis for at kunne foretage en regnskabsafslutning, hvis resultat kan kontrolleres ved at holde tallene fra kasse- og hovedbog op mod hinanden. Dobbelt bogholderi handler således primært om sikkerhed og intern kontrol.

Der findes forskellige regnskabsmetoder (den italienske, den tyske, den franske og den amerikanske), som hver især opererer med et antal forskellige typer af regnskabsbøger, men det mest simple og almindelige regnskabsystem består af tre elementer:

- Hovedbog (alle konti, som kontoplanen dækker)
- Kassebog (kontante ind- og udbetalinger)
- Regnskabsbilag

Disse tre elementer er indbyrdes sammenhængende. Hovedbog og kassebog kan være samordnet til en *kassejournal*, som forener den kronologiske og systematiske indførsel (kontering). Regnskabsbilag (fakturaer m.v.) vil ofte være kasseret, før regnskabsmaterialet afleveres til arkiverne.

Regnskabsåret strækker sig normalt fra 1. april til 31. marts. I slutningen af 1970'erne begyndte man dog at gå bort fra det »skæve« regnskabsår for i stedet at følge kalenderåret.

Eksempelsagen

Den 20. maj 1936 dannedes under Undervisningsministeriet en komité med det formål at tilvejebringe en ordning, hvorved Liselund Slot med park og pavilloner kunne sikres som historisk mindesmærke. I 1938 oprettedes en selvejende institution, »Liselund Gamle Slot«. Slottets ejer overdrog derpå brugsretten til slottet, pavilloner og en del af parken til denne institution. Museet fik en bestyrelse på 13 medlemmer, med repræsentanter for Undervisningsministeriet, Præstø Amt, Ny Carlsbergfondet, Nationalmuseet og den til enhver tid værende ejer af Liselund.

Fra 1936 til 1941 førtes kasse- og hovedbog. Fra 1942 til 1988, hvor den selvstændige arkivdannelse ophørte, førtes en kassejournal. Regnskabsbilag er bevaret for perioden 1930-68.

5.1 Kassebog

Kassebogen er en kronologisk ført regnskabsbog over kontante ind- og udbetalinger.

Fig. 7. Liselund Gamle Slot blev opført i årene 1792-95 og opkaldt efter godsejeren P.A.G. Bosc de la Calmettes hustru Lisa. Bygningerne og den omgivende park betragtes som et af Danmarks mest markante udtryk for datidens romantiske begejstring for naturidyl. (Ældre postkort, Møns Museum).

Kassebog for Museet Liselund Gamle Slot 1940-41

(RA, Bestyrelsen for Museet Liselund Gamle Slot, Kassebog 1936-1941, Regnskab 1940-41)

1940-41				
[Dato]	[Bilag nr.]		[Indtægt]	[Udgift]
1940				
April 5		Direktør Holger Hirschsprung Gave til Restaurering	1500,00	
-	1	P.E. Poulsen Løn for April 1940		100,00
-	10	Tilskud Præstø Amt 1940-41	400,00	
-	16	- - - Færgefad til Restaurering	1000,00	
	2	Th. Gernig Hansen for April Md. 1940		25,00
Maj 1		P.E. Poulsen Kassetilskud		200,00
-	22	3 Th. Gernig Hansen for Maj Md.		25,00

1/4-15/4	4	Kiosksalg	7,10	
- 30/4	5	-	14,19	
	6	Aksel Nielsen Udkørsel af Brænde 16/4-30/4-40		6,00
	7	Liselund Avlsgaard Savning 16/4-30/4-40		9,00
	8	Baron E. Rosenkrantz Udkørsel 16/4-30/4-40		17,00
	9	P.E. Poulsen Løn for Maj		100,00
	10	Rente af Poulsens Sparekassebog April 1940	4,24	
	11	Poulsen Telefon April kv. 1940		12,50
		Billetter 1/5-15/5 37 Stk. á 50 Øre	18,50	
		- - - 2 - 25 -	0,50	
	12	Kiosksalg	70,54	
		Salg af Prospekter	1,40	
	13	Frimærker Poulsen		7,50
	14	Tlf.		0,75
			3016,47	502,75

Kommentarer

P.E. Poulsen var kustode ved museet.

5.2 Hovedbog

Hovedbogens funktion er at skabe overblik over et regnskab. Hovedbogen er opdelt i en række konti, hvorunder en dags eller måneds posteringer om et bestemt emne samles og sammentællinger foretages på måneds- eller årsbasis. Som oftest findes en oversigt over anvendte konti.

Hovedbog for Museet Liselund Gamle Slot 1936-42

(RA, Bestyrelsen for Museet Liselund Gamle Slot. Hovedbog 1936-1942)

Oversigt over konti.

- Tilskud
- Rente
- Billetsalg
- Salg af prospekter
- Indtægt ved restaurationen
- Salg fra kiosken
- Leje
- Administration
- Istandsættelse af bygninger

- Brændsel
- Parken
- Rengøring og fyringsarbejde
- Forskellige udgifter
- Køb af varer til kiosk
- Pasning af kiosk

Konto for »Brændsel«

1940-41		Brændsel		
[Dato]	[Bi-lagsnr.]			
	6	Aksel Nielsen Udkørsel		6,00
	7	Liselund Avlsgaard Savning		9,00
	8	Baron E. Rosenkrantz Udkørsel		17,00
	28	H. Poulsen Kløvning og Stabling		9,00
	30	Baron Rosenkrantz Brænde		347,35
	145	Kristian Olsen Indkørsel af Brænde		10,00
	235	N. Rosenkrantz Kørsel og Savning af Brænde		93,90
	239	Chr. Hansen Kløvning og Stabling af Brænde		45,00
				537,25

5.3 Kassejournal

Kassejournalen tilgodeser både den kronologiske og den systematiske postering i samme protokol.

Kassejournal for Museet Liselund Gamle Slot 1942

(RA, Bestyrelsen for Museet Liselund Gamle Slot, Kassejournal 1942-1956, Regnskab 1942-43)

[Se skema s. 60-61]

Lovgrundlag

Bogføringsloven af 10. maj 1912 påbød en systematisk registrering af indtægter og udgifter, således at den kronologiske postering skete i en kassebog og den systematiske postering i en hovedbog.

Kgl. fundats af 30. maj 1938 for den selvejende institution »Liselund Gamle Slot«.

<i>I</i>			<i>Hovedkassen</i>		<i>Kustodens kasse</i>					
<i>[Dato]</i>	<i>Bi-lag</i>		<i>Debet</i>	<i>Kredit</i>	<i>Debet</i>	<i>Kredit</i>	<i>Tilskud</i>	<i>Rente</i>	<i>Billetter</i>	<i>Leje</i>
1942										
1. April		Beholdning	5789,82							
" "		"			174,22					
" "		Præstø Amt Tilskud 1942-43	400,00				400,00			
	1	P.E. Poulsen Løn for April				100,00				
		Th. Gernig Hansen for April		25,00						
		Men... Tilskud 1942-43	600,00				600,00			
28. April	3	P.E. Poulsen Kassetilskud		350,00	350,00					
		Th. Gernig Hansen for Maj		25,00						
1/4-15/4	5	2 billetter á 50 øre			1,00				1,00	
-	-	14 billetter á 25 øre			3,50				3,50	
-	6	Kiosksalg			10,70					
		Salg af Prospekter			0,20					
	7	Telefon				12,50				
	8	Telefonanal				0,60				
16/4-30/4	9	2 billetter á 50 øre			1,00				1,00	
-	10	Kiosksalg			23,55					
-	11	Chr. Hansen Parkarbejde				60,00				
	12	Jens P. Mathiasen Grus til Park				48,00				
	13	Telefon				1,40				
	14	P.E. Poulsen for Maj				100,0				
(...)										
		Transport	6789,82	425,00	993,90	643,55	1000,00	0,00	75,50	0,00

[Venstre:]

Fremherskende arkivsystemer 1920-1970

Admini- stration	Bygninger	Parken	Brændsel	Rengør/ fyring	Forskel. udgifter	Varekonto (Kiosk)		Diverse	
						Køb	Salg	Debit	Kredit
100,00									
25,00									
25,00									
								10,70	
								0,20	
12,50									
0,60									
								23,55	
		60,00							
		48,00							
1,40									
100,00									
(...)									
289,50		197,60				231,45	394,18		

[Højre:]

5.4 Regnskabsbilag

Regnskabsbilag er fortløbende nummereret.

Regnskabsbilag vedr. Museet Liselund Gamle Slot 1940

(RA, Bestyrelsen for Museet Liselund Gamle Slot, Regnskabsbilag nr. 6-8, 1940)

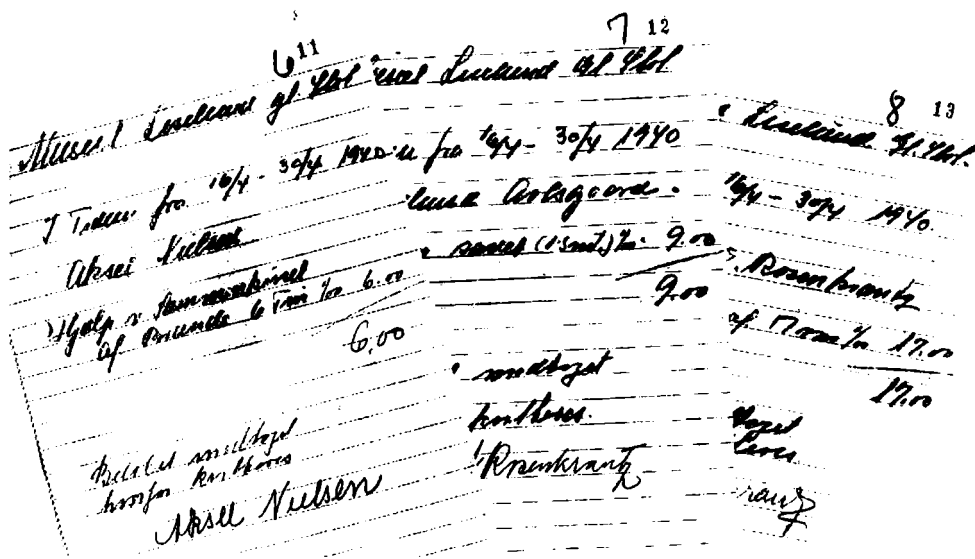

Fig. 8. Tre regnskabsbilag vedrørende forvaltningen af Liselund Gamle Slot i 1940. Sammenlign med hovedbogens oplysninger (s. 59). (RA, Bestyrelsen for Museet Liselund Gamle Slot, Regnskabsbilag nr. 6-8, 1940).

Kommentarer

Bilag er henlagt årgangsvist i nummerorden inden for hver hovedbogskonto.

Hvor findes kildetypen?

Regnskabsbøger og -bilag findes hos alle myndigheder, som har regnskabsførende funktion.

Litteratur

Harry Christensen: *Nærsamfundets arkiver. Kommunernes arkiver som historiske kilder indtil 1970*, 1996. Arkivernes Informationsserie, udg. af Statens Arkiver.

Jørgen Fink: *Regnskabsmateriale som historisk kilde. Tiden indtil 1950, Erhvervshistorisk Årbog 1996*, s. 167-203.

Palle Hansen (red.): *Håndbog i regnskabsvæsen*, 1966.

John W. Oldam: *Hvornår trængte det dobbelte bogholderi igennem i dansk erhvervsliv?, Erhvervshistorisk Årbog 1964*, s. 108-35.

Anna Thestrup: *Arkivdannelse under statens regnskabsvæsen, Arkiv, 1970-71*, s. 287-304.

Udenrigssektoeren

Af Klaus Arøe Schmidt

Enhedstjenestens udvikling

Udenrigssektoeren eller udenrigstjenesten omfatter tre grene: Udenrigsministeriet, de danske gesandtskaber samt de konsulære repræsentationer. Ved periodens begyndelse efter 1. verdenskrig var udenrigstjenesten midt i en omstillingsproces, hvor tyngdepunktet bevægede sig fra traditionel politisk virksomhed med varetagelse af dynastiske interesser mod en mere aktiv understøttelse af økonomiske forhold og danske erhvervsinteresser i bred forstand. Tilpasningen af udenrigstjenesten til det 20. århundredes krav tog et markant afsæt i loven om diplomat- og konsulatsvæsen fra 1908.

Allerede i 1921, om end efter en verdenskrigs omvæltninger, så en ny udenrigslov lyset. Her præsenteredes det for første gang, at udenrigstjenestens tre dele er et hele – med et senere udtryk: en »enhedstjeneste«. Dette betyder, at en langvarig indsats for at sammensmelte den diplomatiske tjeneste og konsulatsvæsenet nu blev fuldført på det formelle plan. I praksis gjaldt nyordningen nok mest for personalepolitikken, hvor hovedtrækkene var større vekslen mellem ude- og hjemmetjeneste, herunder karrieremæssig vekslen mellem diplomatisk og konsular tjeneste. 1920'ernes krav til effektivisering og senere besparelser ramte også udenrigstjenesten, der sidst i 1920'erne måtte reducere ikke mindst det efter 1. verdenskrig opprioriterede erhvervsstøtteområde. Også det i 1910 oprettede Pressekontor havde en omskiftelig periode, med et skift fra oprindeligt at være rettet mod den danske presse til fra 1919 at varetage oplysning om danske forhold i udlandet.

Under Danmarks besættelse 1940-45 indtog Udenrigsministeriet en særlig rolle i kraft af sin position som formidler af relationerne til besættelsesmagten. Udenrigsministeriets Pressebureau's administration af »censurreglerne« er et eksempel herpå.

Efter 2. verdenskrig ændredes vægtningen af udenrigstjenestens opgaver atter. Denne gang til fordel for politiske opgaver, og nu med baggrund i Danmarks deltagelse i en række internationale organisationer, hvilket indebar oprettelse af danske repræsentationer ved de pågældende organisationer. Man kan tale om en internationaliseringens æra. Denne udvikling var begyndt allerede i 1930'erne med deltagelse i Folkeforbundets forskellige aktiviteter manifesteret i Danmarks faste delegation i Genève.

Oprettelsen i 1962 af et »Sekretariat for teknisk bistand til udviklingslandene«, der over en årrække blev til DANIDA med tilknyttede bistandsmissioner, er nok det mest prægnante eksempel på nye opgaveområder, som udenrigstje-

nesten har engageret sig i gennem den sidste del af perioden. Omkring 1970 skete der en orientering mod europæiske forhold inden for rammerne af De Europæiske Fællesskaber (EF).

Et særligt kapitel er andre fagministeriers attachéer ved repræsentationerne. 1961-loven om udenrigstjenesten nævner eksplicit muligheden for at knytte specialattachéer, der hører under andre ministerier end Udenrigsministeriet, til repræsentationerne. Disse personers korrespondance m.v. indgår ikke i repræsentationernes, men de respektive fagministeriers, arkivdannelse.

Udenrigstjenestens tre grene

Udenrigsministeriet, ofte benævnt departementet, bestod efter loven af 1921 af følgende afdelinger: Den politisk/handelspolitiske Afdeling med Pressebureauet, Retsafdelingen, Oplysningsbureauet for Erhvervene, Administrationskontoret og Arkivet. Under nedskæringerne sidst i 1920'erne indførtes et grundmønster, der holdt sig til op i 1960'erne, nemlig: Den økonomisk-politiske Afdeling (Ø.P.) og Den politisk-juridiske Afdeling (P.J.). Begge afdelinger havde politiske funktioner. Departementets organisation med én departementchef og to afdelinger samt nogle stabsfunktioner, herunder arkivet, blev i store træk fastholdt indtil Danmarks indtræden i EF 1973.

Gesandtskaber eller *ambassader*, som de benævnes, når de forestås af en ambassadør (hvilket blev almindeligt efter 1947), repræsenterer Danmark i udsendelseslandet. En ambassade varetager hjemlandets diplomatiske repræsentation i udsendelseslandet. Ambassaden står i direkte kontakt med opholdslandets regeringsmyndigheder og varetager forhandlinger med disse. Ambassaden forestår en betydelig indberetningsvirksomhed, der omfatter politiske, økonomiske, kulturelle, videnskabelige eller andre forhold af betydning for hjemlandet. Ambassadørens personlighed og prestige kan spille en væsentlig rolle med hensyn til at komme igennem med sit hjemlands synspunkter.

Foruden de faste diplomatiske repræsentationer findes betegnelsen missioner, i moderne tid oftest brugt om diplomatisk repræsentation ved internationale organisationer. Seneste skud på stammen er rækken af DANIDA-missioner, der varetager Danmarks interesser vedrørende udviklingsbistand til en række udviklingslande.

Det folkeretslige grundlag for de diplomatiske repræsentationers retsstilling er Wienerkonventionen af 1814, der er blevet reguleret flere gange, jfr. omtalen af lovgrundlag for indberetninger, noter og verbalnoter (se nedenfor).

Konsulatsvæsenet varetager danske kommercielle interesser i udlandet samt yder retslig og administrativ bistand til danskere i udlandet. Denne gren af udenrigstjenesten har siden tiden omkring 1920 udgjort en integreret del af udenrigstjenesten. Til forskel fra den diplomatiske del af udetjenesten varetager konsulen udelukkende konsulatssager og kun inden for sit distrikts grænser. Normalt har konsulen kun forbindelse til de *lokale* myndigheder i dette

område. Gesandtskabet i det pågældende land fører tilsyn med konsulaterne. Generalkonsulen har inden for sit distrikt ledelsen af den konsulære repræsentation og er den foresatte for distriktets konsulter og vicekonsulter. Konsulartjenesten består dels af udsendte konsulter og dels af valgkonsulter. De udsendte er altid danske statsborgere, hvorimod valgkonsulterne vælges blandt egnede lokale emner uanset nationalt tilhørsforhold. Den danske konsulatstjeneste blev første gang reguleret ved lov i 1893. Det folkeretslige grundlag for konsulatsvæsenet er senest reguleret ved Wienerkonventionen af 1964 om konsulære forbindelser.

Udenrigssektorens kommunikationsveje

Udenrigssektoeren kan betragtes som et kommunikationsnetværk, der bindes sammen i et på forhånd fastlagt hierarki (se fig. 9). Udenrigsministeriet formulerer udenrigspolitikken, og repræsentationerne udfører instruktionerne og rapporterer tilbage til ministeriet. Det samme forhold gør sig gældende på konsulatområdet, hvor ministeriet instruerer og konsulaterne bringer instruktionerne til udførelse. Udenrigstjenestens arkivstruktur og funktionalitet er helt tilpasset disse vilkår.

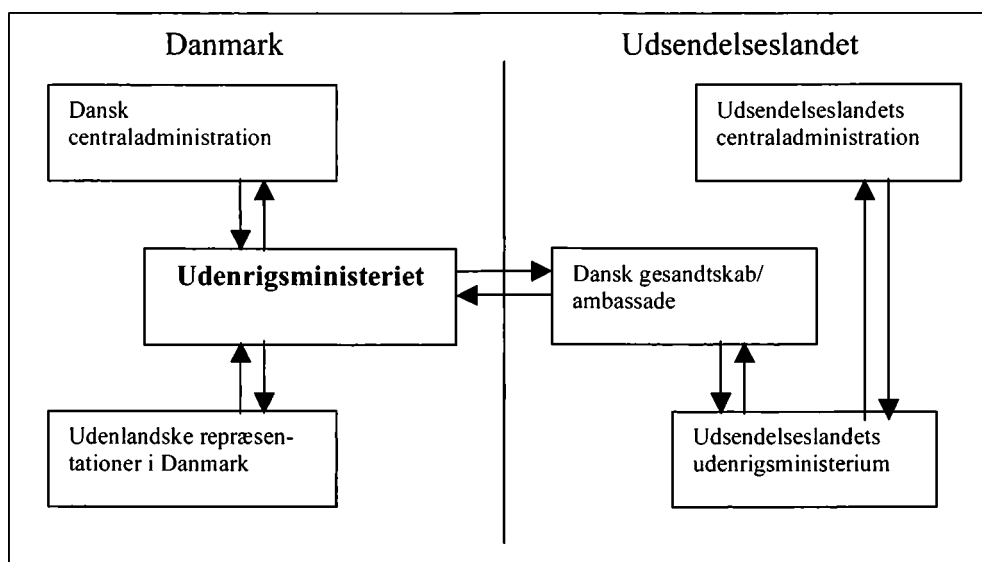

Fig. 9. Diplomatiets kommunikationsveje. De danske diplomatiske repræsentationer i udlandet er underlagt Udenrigsministeriet. Repræsentationerne varetager en omfattende indberetningsvirksomhed til Udenrigsministeriet, der inkluderer officielle henvendelser fra udsendelseslandet. Alt kommunikerer gennem udsendelseslandets udenrigsministerium til den lokale danske diplomatiske repræsentation. Denne videresender henvendelsen til det danske udenrigsministerium. Udenrigsministeriet kommunikerer via centraladministrationen med danske lokale myndigheder. Dette strengt hierarkiske system er generelt set fastholdt gennem den beskrevne periode, om end det efterhånden blev blødt noget op af effektivitetshensyn.

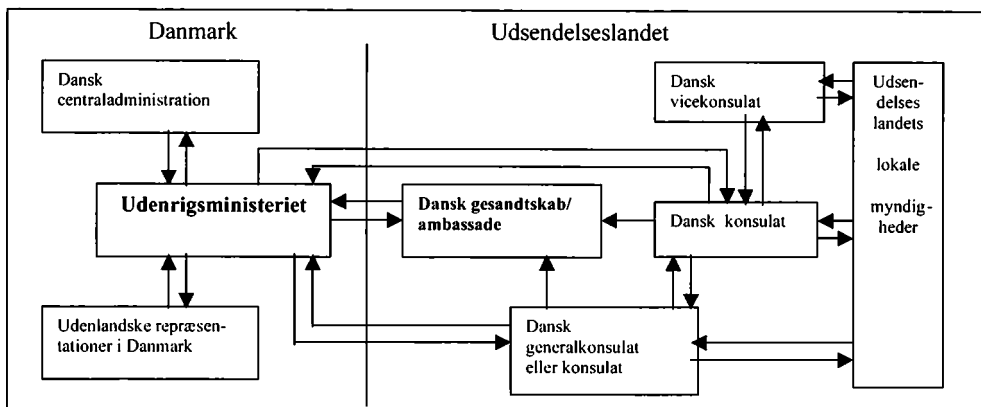

Fig. 10. Konsulatsvæsenets kommunikationsveje. Med udgangspunkt i instruksen af 1912 er konsulatsstjenesten underlagt Udenrigsministeriet, der bestemmer konsulatsdistrikternes indretning, medens gesandt/ambassadør fører tilsyn med alle tre grader af konsulater (generalkonsulater, konsulater og vicekonsulater) i udsendelseslandet for at sikre størst mulig enhed. Særligt under politisk vanskelige forhold skal konsulaterne rette sig efter gesandt/ambassadørs anvisninger. Tilsynet med konsulaternes aktivitet betyder i arkivsammenhæng, at konsulaterne skal kopiorientere den diplomatiske repræsentation vedrørende alle væsentlige hændelser i deres respektive distrikter. Kommunikationsvejen kan variere i henhold til de enkelte konsulaters status, men er hierarkisk opbygget. Instruksen tilsiger dog, at såfremt Udenrigsministeriet har henvendt sig direkte til et konsulat, så rettes besvarelsen også direkte til Udenrigsministeriet. Vicekonsuler indberetter udelukkende til foresatte konsul. Alle tre konsulære grader kan korrespondere direkte med udsendelseslandets myndigheder.

For så vidt angår de konsulære forhold, eksisterer der et tilsvarende hierarki (se fig. 10). Imidlertid er de konsulære kommunikationsveje mere tvetydige end repræsentationernes. Alt efter konsulatsvæsenets indretning i udsendelseslandet kan kommunikationsvejenes hierarki veksle noget.

Lovgrundlag

Udenrigstjenestens virke hviler i dag på 1953-grundlovens § 19; tidligere var det 1915-grundlovens § 18. Udenrigstjenesten er gennem 1900-tallet reguleret af en række hovedlove, der klart viser udviklingen i tjenesten. Det drejer sig om lov nr. 123 af 4. juni 1908 om diplomat- og konsulatsvæsen samt lov nr. 257 af 6. maj 1921, nr. 478 af 1. oktober 1945 og nr. 109 af 26. april 1961, alle om udenrigstjenesten som en enhedstjeneste. Hovedlovene er suppleret med en omfattende mængde af detail- og ændringslovgivning.

Den konkrete dokumentation af eksisterende retsgrundlag for udenrigstjenesten har form af »instruks for Udenrigstjenesten«. Instruksen redegør detaljeret for konkrete forhold med hensyn til funktionsområde og -metode samt arbejdsgange. På visse områder har instruksens detailniveau karakter af en manual til sagsbehandling. Således er konsulatsstjenesten til mindste detalje reguleret i den til enhver tid gældende »Konsular Instruktion« (se nærmere nedenfor).

Kildeoversigt

6. Udenrigstjenestens arkivsystem
7. Indberetning, note og verbalnote
8. Depeche
9. Traktatindgåelse
10. Mødereferat fra Udenrigspolitisk Nævn

Litteratur

Fremstillinger:

- Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk og Nikolaj Petersen (red.): *Dansk Udenrigspolitikshistorie*, bd. I-VII, 2001-08.
- Klaus Kjølse og Viggo Sjøqvist: *Den danske Udenrigstjeneste 1770-1970*, bd. I-II, 1970. [Det centrale værk om udenrigstjenesten i perioden.]
- Klaus Kjølse: Udenrigstjenesten, i: Tim Knudsen (red.): *Stat, Forvaltning og Samfund*, bd. II, 2000, s. 745-70. [En redegørelse for udenrigstjenestens forhold fra ca. 1906 frem til midten af århundredet. Redegørelsen bygger til dels på *Den danske Udenrigstjeneste 1770-1970*, bd. II, men er suppleret med senere forskningsresultater. Særligt bør den løbende relatering til udviklingen i andre landes udenrigstjenester fremhæves.]
- Bo Lidgaard: Forvaltningen, folket og formuleringen af dansk udenrigspolitik, i: Peter Bogason (red.): *Stat, Forvaltning og Samfund efter 1950*, 2000, s. 107-26.
- Bo Lidgaard: *I kongens Navn – Henrik Kauffmann i dansk diplomati*, 1996. [Belyser udenrigstjenesten i 1920'erne og 30'erne samt under besættelsen.]
- Bo Lidgaard: Udenrigstjenesten og dansk udenrigspolitik 1940-1953, i: Tim Knudsen (red.): *Stat, Forvaltning og Samfund*, bd. II, 2000, s. 771-80. [Bl.a. om forholdet mellem ude- og hjemmetjenesten samt spørgsmålet om den parlamentariske kontrol med udenrigspolitikken.]

Administrative udredninger:

Administrative udredninger giver et væld af oplysninger om udenrigstjenesten og dens indretning, herunder ikke mindst samtidens vurdering af hensigtsmæssigheden i den til enhver tid eksisterende tilstand. Som eksempler kan nævnes:

- Betænkning afgivet af den af Udenrigsministeriet i Henhold til kgl. Resolution af 24. Juli 1906 nedsatte Kommission til Forberedelse af en Omordning af Udenrigsministeriet og Danmarks Repræsentationer i Udlandet*, 1908. [Dannede udgangspunkt for loven af 1908 og giver på de ca. 280 sider et særdeles omfattende billede af forventningerne til udenrigstjenesten ved indgangen til det 20. århundrede.]
- Betænkning vedrørende Organisationen af Udenrigsministeriet og Danmarks Repræsentationer i Udlandet*, 1921. [Ligeså grundig og omfattende som den ovennævnte betænkning. Giver et meget klart billede af den omvæltning, som 1. verdenskrig havde betydet for samfundsforholdene og den danske befolknings opfattelse af udenrigstjenestens målsætninger.]
- 4de Betænkning afgivet af Administrationskommissionen af 30. juni 1923*, 1926. [Giver i kapitel XVIII en detaljeret redegørelse og evaluering af indretningen af Udenrigsministeriet efter den ekspansive 1921-lovgivning. Dermed udstikker betænkningen de retningslinjer, som udenrigstjenesten i store træk fulgte frem til besættelsestiden.]

6. Udenrigstjenestens arkivsystem

Det arkivsystem, som Udenrigsministeriet indførte i 1909, er i sin struktur og funktionalitet relativt simpelt, om end egenartet i forhold til den øvrige danske administrations arkivpraksis. Udenrigstjenesten benytter et dossier- eller emnehenlæggessystem. Der er tale om et arkivsystem, hvor akterne i en sag henlægges efter en emnemæssig plan, når behandlingen af den pågældende sag er afsluttet. Mest detaljeret er Udenrigsministeriets eget arkivsystem, medens repræsentationernes system er mere summarisk. Der er for sidstnævnte tale om en spejling af det udenrigsministerielle systems emnemæssige hovedgrupper. Såvel i Udenrigsministeriet som på repræsentationerne førtes i perioden 1920-70 detaljerede postlister over ind- og udgående kommunikation, de såkaldte »protokoller«. Emnehenlæggelsen indebærer, at det ofte er vanskeligt at periodeafgrænse et arkiv under udenrigstjenesten.

Udenrigsministeriets arkivs indretning

I 1909 indførte Udenrigsministeriet – med inspiration fra flere europæiske udenrigstjenester – et saggruppeordnet arkivsystem. Det var grundlæggende et enkelt og brugervenligt system, der med løbende justeringer stadig anvendtes ved årtusindskiftet. Indførelsen af det nye arkivsystem havde sit afsæt i den kritik af arkivfunktionens effektivitet, som betænkningen af 1908 om udenrigstjenestens indretning havde givet udtryk for.

I 1856 havde Udenrigsministeriet indført en kancellisystemlignende praksis for registrering af alle ind- og udgående skrivelser i en journal. Journalen havde i alt 10.000 numre, idet hver side af de 20 bind var fortløbende nummereret. Den første (A-journalen) løb til 1888, herefter fortsattes med en B- og senere en C-journal. I journalen var det muligt at registrere samtlige ind- og udgående skrivelser, der havde forbindelse med hinanden, på samme sagsnummer. Imidlertid fortsatte Udenrigsministeriet med sideløbende at føre »protokoller« med nummerering af skrivelserne fra repræsentationerne, fra 1891 tillige en protokol over udgående skrivelser til repræsentationerne. For kommunikationen med repræsentationerne var der således tale om dobbeltregistrering.

Ved henlæggelse af journalsagerne fulgte man det princip, at alle sagens akter blev lagt på nummeret for den sidste skrivelse. Imidlertid anvendte man samtidig den praksis, at vigtigere sager blev udtaget af nummerrækken for at blive henlagt efter sagerens emne i henhold til et sagregister med mere end 200 grupper. Dette sagregister til journalen kan betragtes som en systematisk inddeling af hele arkivet.

Praksis viste, at journalerne kun sjældent blev benyttet, når man skulle finde en sag. I stedet anvendtes sagregistret eller protokollerne. Den meget ressourcetunge journalisering blev derfor afskaffet med 1909-systemet; til gengæld blev der indført en udvidet protokolføring.

Med 1909-ordningen kan man sige, at den emnemæssige henlæggelse af sagerne blev fuldt gennemført. Der var ikke tale om noget radikalt brud med tidligere praksis, snarere en videreudvikling og fuldendelse af flere saglige

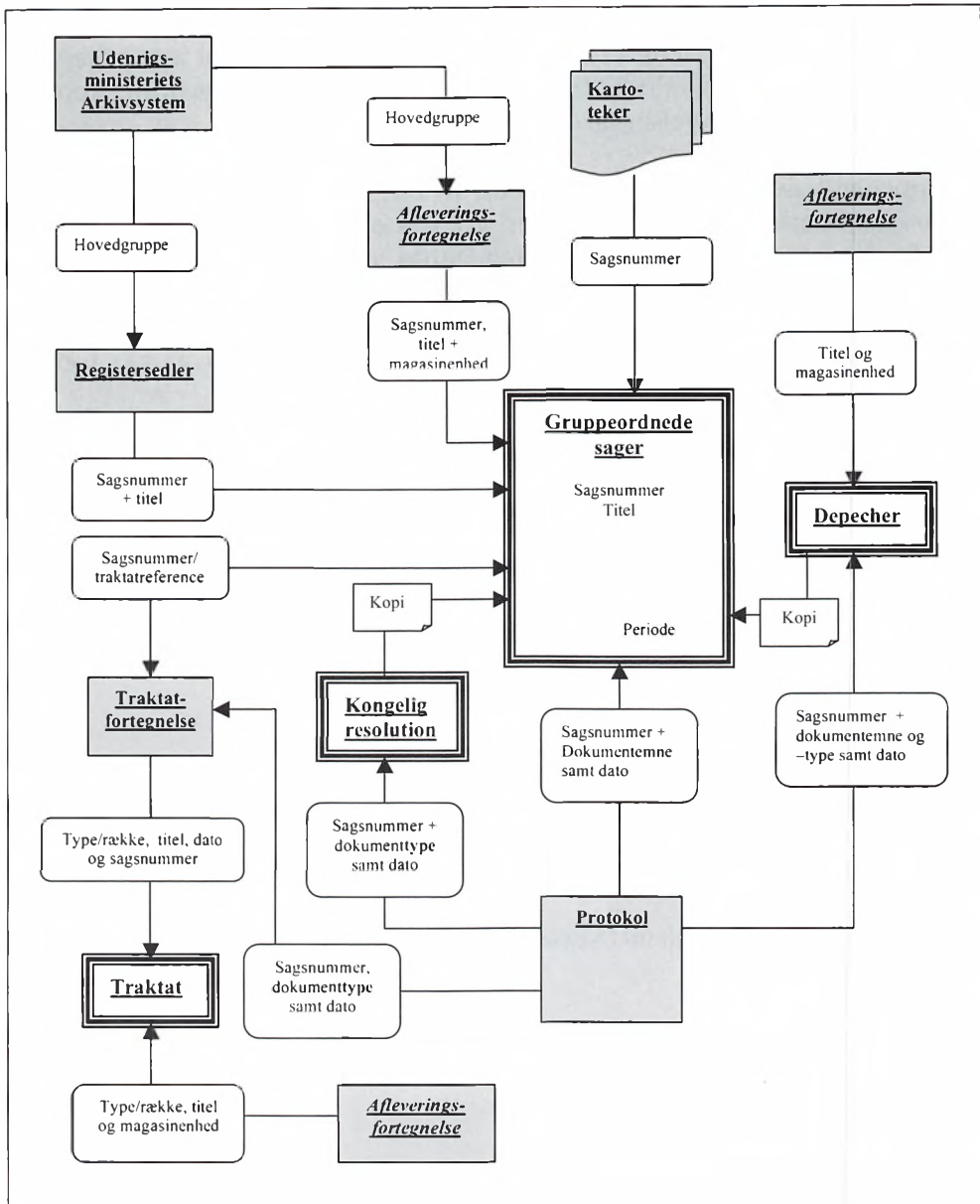

Fig. 11. Udenrigsministeriets arkivers adresseringsnetværk. Et sådant netværk består i sin simpleste form af en eller flere arkivalieserier som f.eks. de gruppeordnede sager samt alle de dertil knyttede søgemidler. For Udenrigsministeriets arkivs adresseringsnetværk vises alle søgemiddeltyper og deres indbyrdes sammenhænge. Oversigten omfatter dog ikke kopibøger over udgåede skrivelser. Disse førtes i en kort periode efter 1909. Generelt ophørte de omkring 1918, men fortsatte dog på Retsafdelingens område indtil 1921.

1. Søgemidler til arkivalier er sat i gråtoner, men med almindelig skrift. 2. Arkivaliefortegnelser, udarbejdet i forbindelse med aflevering til Rigsarkivet, er anbragt i gråtoner og kursiv. 3. Arkivalieserier er placeret i dobbeltindramning. 4. Søgenøgler ses i afrundede kasser.

henlæggelsessystemer. 1909-systemet styrkede den eksisterende praksis med registrering af ind- og udgående skrivelser med reference til emnet/sagen i postlister. Frem til 1918 (1922 for Retsafdelingen) bibeholdtes tillige kopibøger over udgående skrivelser med reference til saggruppe.

Gruppeordnede sager med tilknyttede oversigter og søgemidler

Udenrigsministeriets arkivsystem, der er karakteriseret ved de såkaldte gruppeordnede sager, bygger på den erfaring, at hovedparten af de indgående kommunikationer ikke umiddelbart kræver besvarelse, samtidig med at mængden af udgående korrespondance er relativt begrænset. Derfor er selve registreringen af de indgående dokumenter relativt svag, idet der som nævnt ikke foregår nogen systematisk dokumentregistrering i en journal.

»Arkivsystemet af 1909« er trykt i flere versioner op gennem det 20. århundrede. Nedenfor ses en oversigt over hovedgrupper, således som de så ud i begyndelsen af 1970'erne. Oversigten viser, at der som udgangspunkt var en række »tomme«, dvs. ikke anvendte saggruppenumre, f.eks. gruppe 47. Disse har senere fundet anvendelse i et vist omfang. Eksempler herpå er gruppe 38 og 39, der begge først er oprettet efter 2. verdenskrig.

- 1 Det danske kongehus
- 2 Udenlandske fyrstehuse og statsoverhoveder
- 3 Udenrigsministeriet
- 4 Udenlandske udenrigsstyrelser og repræsentationer i udlandet og i Danmark
- 5 Udenrigspolitik
- 6 Krig
- 7 Slesvigske spørgsmål
- 8 Færøerne. Grønland. Vestindiske øer
- 9 Island
- 10 Neutralitet
- 11 Fredsbevægelser. Folkeforbundet
- 12 Voldgift
- 13 Forsvar til lands
- 14 Søforsvar
- 15 Statsforfatning. Offentlig forvaltning
- 16 Statsborgerforhold
- 17 Beskyttelse af danske og udlændinge i politiske krisesituationer
Flytninge. Erstatning. Fremmedlovgivning. Foreninger
- 18 Jurisdiktion og overøvrighed over danske og andre fremmede i lande, hvor disse nyder hel el. delvis exterritorialitet
- 19 National ret
- 20 International privatret
- 21 Familie- og personretlige spørgsmål
- 22 Ægteskabs opløsning. Faderskabssager. Underholdsbidrag

- 23 Ikke brugt
- 24 Ikke brugt
- 25 Incasso. Legaliseringer
- 26 Arve- og skiftesager
- 27 Kriminal- og udleveringssager
- 28 Sociale, humanitære og sædelige spørgsmål
- 29 Ikke brugt
- 30 Skatte- og afgiftsspørgsmål
- 31 Pensionslovgivning og -væsen
- 32 Forsikring
- 33 Fattigvæsen
- 34 Besøg
- 35 Bistand til og oplysning om danske i udlandet
- 36 Pas og visum
- 37 Bistand til og oplysning om udenlandske statsborgere
- 38 Europarådet
- 39 Nordisk råd og Nordisk ministerråd
- 40 Litterær og kunstnerisk ejendomsret
- 41 Kultur (videnskab og kunst)
- 42 Uddannelse. Ungdomsbevægelser. Sport
- 43 Religiøse forhold
- 44 Kongresser
- 45 Festligheder og sportsstævner
- 46 Naturens ressourcer (udnyttelse, beskyttelse, katastrofer)
- 47 Ikke brugt
- 48 Danske ordener
- 49 Udenlandske ordener
- 50 Dansk konsulatsvæsen
- 51 Instruks for udenrigstjenesten
- 52 Danske konsulater
- 53 Udenlandsk konsulatsvæsen
- 54 Udenlandske konsulater i Danmark
- 55 Territorialret. Flag. Rigsvåben
- 56 Sejlads. Farvandsefterretninger
- 57 Søret
- 58 Ikke brugt
- 59 Skibe
- 60 Skibsfart og sønæring
- 61 Bistand til søfolk
- 62 Statens skibstilsyn. Bemandingsregler
- 63 Fiskeri
- 64 Handelspolitik. Handelsaftaler
- 65 Handel og næring
- 66 Vareproduktion og varehandel

- 67 Industriel ejendomsret
- 68 Ikke brugt
- 69 Udstillinger
- 70 Kommercielle oplysninger
- 71 Tid. Mønt. Mål. Vægt
- 72 Told
- 73 Økonomiske og finansielle forhold
- 74 Industri og håndværk
- 75 Land- og skovbrug
- 76 Landbrugsimport og -export
- 77 Veterinærlovgivning og -væsen. Plantebeskyttelse
- 78 Levnedsmidler
- 79 Krigens (1914-18) virkninger på handel og næring
- 80 Import- og eksportregulering
- 81 Ikke brugt
- 82 Sundhedsvæsen. Forurening
- 83 Krigens (1939-45) virkninger på handel og næring. Økonomisk krigsberedskab
- 84 Danmark under den tyske besættelse 1940-45
- 85 Arbejdsspørgsmål
- 86 Arbejdere (levevilkår og vandringer)
- 87 Danmark efter befrielsen maj 1945
- 88 Råvarer (produktion, lagre og forbrug)
- 89 Fredelig udnyttelse af atomenergien
- 90 Transport i almindelighed
- 91 Post
- 92 Telekommunikation
- 93 Luftfart
- 94 Vejtransport
- 95 Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)
- 96 Ind- og udvandring
- 97 General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)
- 98 European Free Trade Association (EFTA)
- 99 Udenrigsministeriets arkiv
- 100 Udenrigsministeriets bibliotek
- 101 Udsendelse af tryksager
- 102 Regnskab
- 103 Kommunikation og sikkerhed
- 104 Internationalt udviklingssamarbejde. DANIDA
- 105 North Atlantic Treaty Organization (NATO)
- 106 Organization of Economic European Cooperation (OEEC)
- 107 NATO: Økonomiske spørgsmål
- 108 Europæiske Fællesskaber (EF) -1972
- 109 Danmark under besættelsen (Pressebureauets sager)

- 110 Presse- og informationstjenesten
- 111 Dansk presse
- 112 Udenlandsk presse
- 113 Oplysningsarbejde
- 114 Telefon og telegraf i forhold til pressen
- 115 Film, fotografier, lysbilleder, lydbånd
- 116 Pressemateriale vedr. indrepolitiske o.a. forhold i Danmark
- 117 Ikke brugt
- 118 Presse (1950-74)
- 119 Forenede Nationer (FN)
- 120 Danmark. Indrepolitiske forhold
- 121-299 Indrepolitiske forhold i andre lande end Danmark

Arkivsystemet med dets godt 100 hovedgrupper har indtil 1970'erne udviklet sig til et system med mere end 100.000 sagsnumre inden for rammerne af den oprindelige emnemæssige opdeling. Denne udvikling har medført, at sagsnumre inden for hovedgrupper, der har gennemgået en meget voldsom vækst inden for den beskrevne periode (f.eks. gruppe 104: udviklingsbistand) kan være meget lange og bestå af adskillige indbyrdes underordnede sekvenser. Her kan det i visse situationer være vanskeligt at bevare overblikket. Imidlertid er systematikken som regel stringent i de første led af sagsnummeret, der i praksis fører til et detailniveau, hvor en manuel søgning i kartotek eller registersedler er ganske overskuelig.

Arkivsystemet er opbygget efter følgende systematik. Første sekvens i et sagsnummer består af hovedgruppenummeret, efterfulgt af punktum. Herefter følger enten et litra (for generelle aspekter af det pågældende emne) eller en lokalitetsangivelse (der angiver en områdemæssig begrænsning af emnet i form af en by eller et land). Formen »land-land«, der angiver det politiske forhold mellem to lande, anvendes også. Også denne sekvens afsluttes af et punktum. Tredje sekvens er oftest et tal, der angiver et underaspekt. Herefter bliver systematikken som nævnt mindre stringent og i øvrigt også afvigende mellem de enkelte journalenheder i ministeriet. »I« benyttes ikke i systematikken af hensyn til forveksling med »J« i ældre stavemåde.

Nedenfor ses en gengivelse af hovedgruppe »6. Krig.«, hvor de forskellige delemner er anført med litra A-Z. Også på dette niveau opereres med tomme grupper (gruppe S, V, Æ og Ø).

6. Krig.

- A. I Almindelighed.
- B. Internationale Konferencer og Overenskomster.
- C. --- Institutioner.
- D. Danmarks Lovgivning og Overenskomster.
- E. Fremmede Landes Lovgivning og Overenskomster.
- F. Krige (Beretninger m.m.).

- G. Fredsbestræbelser under Krig og Fredsslutning.
- H. Brud på Kriges Regler.
- J. Forandring af Handelsskibe til Krigsskibe; Hospitalsskibe.
- K. Blokade.
- L. Priseretter og Behandling af Priseretsager.
- M. Priseretskendelser (Priseretsager).
- N. Danske Skibes og Ladningers Beslaglæggelse foraarsaget af Krig. – Reklamationer.
- O. Fremmede Skibes Beslaglæggelse (Reklamationer desang.).
- P. Krigsførende og Neutrales Foranstaltninger vedrørende Sejlads og Skibsfart.
- Q. Krigskontrabande.
- R. Krigstilskuere og Krigskorrespondenter.
- S.
- T. Frivillige (undtagen Fremmedlegionen 13 X).
- U. Saaredes Pleje, Fangers Behandling og humane Foranstaltninger under de enkelte krige (Røde Kors).
- V.
- X. Beslaglæggelse eller Beskatning af fjendtlig Ejendom (til Lands).
- Y. Erstatningskrav i Anledning af Krig.
- Z. Skibe ødelagte af krigsførende Magter.
- Æ.
- Ø.

Kilde: Udenrigsministeriets Arkivsystem, trykt som manuskript 1920.

Det ses af ovenstående oversigt, at det er muligt at identificere et givet delaspækt af begrebet krig. Hvis man f.eks. søger oplysninger om skibsulykker eller tilskadekomst på et skib i krigstid, er det en oplagt mulighed (også) at søge under gruppe »6.Z.Skibe ødelagte af krigsførende Magter«.

Registersedler

I hver arkivenhed (se nærmere omtale nedenfor) er der ført lister over samtlige oprettede sager, de såkaldte registersedler. Ofte findes på registersedlen tillige oplysning om sagens oprettelsestidspunkt. Der er tale om kronologisk førte lister med angivelse af sagernes fuldstændige titler (se fig. 12).

Afleveringsfortegnelser

For Udenrigsministeriets gruppeordnede sager findes afleveringsfortegnelser for perioderne 1909-45 og 1946-72. Fortegnelserne er skabt i forbindelse med arkivaliernes aflevering til Rigsarkivet. Der er tale om relativt udførlige sagsfortegnelser, oftest med periodeangivelse for hver enkelt sag. For visse serier af (enstype-)sager er afleveringsfortegnelserne mere summariske, idet afleveringsfortegnelsen blot angiver den række af sagsnumre, der er indeholdt i den pågældende arkivpakke, f.eks. sagerne 6.Z.130-6.Z.140, jfr. fig. 13. Periodeaf-

6. U.

225.	Alexander Scherhoff (Paul messid)	top. Aug 17
226.	Merina (Skagerak)	—
227.	Aurora (D. F. D. S.)	—
228.	Anna (Vesterhavet)	—
229.	Ragnhild (Torm)	fund rekonstrueret.
230.	Elsa, Bask (Spec)	top. Sept 17
231.	Radaar ^{3/4} (Primita)	top —
232.	Stella ^{2/5} Vesterhavet	— 17/10 17
233.	Margrethe ^{2/5} (Ballong)	— 17/10 17
234.	Stella ^{2/5} (D. F. D. S.)	— 17/10 17
234.	Anglo Dane (D. F. D. S.)	minuoplyst Okt 17.
235.	Flynderborg (Rauuoborg)	minuoplyst —
236.	Novallo ^{2/5} (Pas museum)	— 17
237.	Algarve ^{2/5} (D. F. D. S.)	fund rekonstrueret — 17
238.	Pilsbog ^{2/5} (1896)	minuoplyst? Okt 17.
239.	Margode ^{2/5} (Ch. Jean Fabr.)	angebud Okt 17.
240.	h. d. l. a. n. b. n. i. l.	

Fig. 12. Uddrag af registerseddel. (RA, Udenrigsministeriets arkiv ca. 1909-1945, Journalkort 1909ff. ("Registersedler"), Gruppe 6.U.-Z.).

grænsningen for den ældre afleveringsfortegnelses sager er ikke helt stringent. Derimod er 1972-grænsen absolut, idet alle de sager, som har eksisteret både før og efter dette år, er blevet delt i to. »X« i venstre margen ud for en magasinenhed (bind eller pakke) angiver, at denne enhed på afleveringstidspunktet kunne rumme materiale, som endnu ikke var frit tilgængeligt.

Som det fremgår af fig. 11, kan en emnemæssig søgning udføres ved hjælp af Udenrigsministeriets trykte arkivsystem, suppleret med enten registersedler eller afleveringsfortegnelser. Men også kartoteker kan inddrages som søgemidler.

UDENRIGSMINISTERIETS AKTER ca. 1909 - 45

	Pakkenr.	Jnr.	År	Titel
X	H 6-397	6.Z.134-140		Skibe ødelagte af krigsførende magter fortsat.
X	H 6-398	141-150		-
X	H 6-399	151-164		-
X	H 6-400	165-177		-
X	H 6-401	178-186		-
X	H 6-402	187-195		-
X	H 6-403	196-200		-
X	H 6-404	201-214		-
X	H 6-405	215-229		-
X	H 6-406	230-240		-
X	H 6-407	241-250		-
X	H 6-408	251-263		-
X	H 6-409	264-277		-
X	H 6-410	278-285		-
X	H 6-411	286-293		-
		294	1937-9/4 1948	S/S Ediths bombardement og sænkning ved Spanien - Bilagspk.
		295	1938	D/S Gulnes, norsk, bombarderet under Spanien
	H 6-412	296	1938-15/7 1949	S/S Bodil sænket i Middelhavet
			

Fig. 13. Uddrag af afleveringsfortegnelse. (RA, Afleveringsfortegnelse til Udenrigsministeriets akter ca. 1909-1945, s. 237).

Kartoteker

Der eksisterer et ganske stort antal emne- og navnekartoteker, som kan bruges til søgning i de gruppeordnede sager. Kartotekerne er skabt ved de enkelte arkivenheder. Et kartotek er typisk relateret til specifikke forhold vedrørende en arkivenheds fagområde. Langt det største er kartoteket over danskere, der har fået bistand gennem Udenrigsministeriet. Kartoteket rummer i praksis referencer til samtlige personer, der har fået denne bistand med angivelse af deres sagsnummer. Der findes også en del kartoteker vedrørende forhold i forbindelse med Danmarks besættelse 1940-45.

Protokoller

Efter indførelsen af Udenrigsministeriets arkivsystem i 1909 registreredes indgående post alene i »protokollerne«, der blev benævnt således på grund af deres format. Protokollerne er i arkivsammenhæng at betragte som postlister, der knytter dagens indkommende og udgående post til bestemte numre i arkivsystemet. Hver enkelt protokol er opdelt efter tre kriterier, nemlig årgang, ind- eller udgående korrespondance og korrespondenttype (Udenrigsministeriets repræsentationer, andre landes repræsentationer, centraladministrationen, private personer fra A til Å osv.).

Protokolføringen har gennem årene været organiseret i et stigende antal enheder, benævnt »arkiver«. Afleveringsfortegnelserne afspejler det faktiske antal protokolførende enheder pr. år. Opsplitningen af dokumentregistreringen på et stigende antal arkivenheder er praktisk begrundet; dels voksede mængden af kommunikation, dels blev ministeriet af pladsmæssige årsager fordelt på flere forskellige adresser. Som hovedregel forvalter de enkelte arkivenheder et bestemt fagområde, f.eks. Retsafdelingens område. Praksis kan dog være mindre entydig; især i tilfælde, hvor selvstændig protokolføring er begrundet i fysisk udflytning. I disse tilfælde kan en protokolførende enheds emnemæssige dækningsområde synes uden umiddelbar logik, ligesom emner i grænselandet mellem to afdelinger ikke nødvendigvis er behandlet og skrivelserne dermed registreret ved den enhed, som eftertiden finder mest indlysende.

Til at afhjælpe sådanne identifikationsproblemer kan man gøre brug af protokollerne fra Politisk Afdeling m.m. (benævnt »Store arkiv«). Indtil 1975 fungerede denne enhed som fordelingscentral af post til og fra hele ministeriet, og afdelingens protokoller indeholder oplysninger om alle de skrivelser, der er passeret gennem »Store arkiv« – herunder til hvilket andet arkiv i ministeriet en bestemt indkommen skrivelse er blevet oversendt.

På et generelt niveau kan den årgangsvise udgivne publikation *Udenrigsministeriets Kalender* give et ganske godt billede af ministeriets faglige opdeling på et givet tidspunkt og dermed en indikation af, hvilken protokolførende enhed der har behandlet en given sag.

Fig. 14 viser et eksempel på protokolføring i 1918. Det drejer sig om »indgående skrivelser«; overskriften på siden angiver, at det drejer sig om skrivelser fra gesandtskabet i Storbritannien (London). Protokolsiden er inddelt i en række kolonner, der angiver:

- Dato for modtagelse i Udenrigsministeriet
- Dato for afsendelse fra repræsentationen
- Indberetningsnummer (som regel skete der en fortløbende nummerering inden for kalenderåret)
- Emne for skrivelsens indhold
- Sagsnummer i Udenrigsministeriets arkivsystem

I det konkrete tilfælde, kommunikation med et gesandtskab, er kolonnen for indberetningsnummer det styrende element. Evt. manglende numre blev efterlyst og eftersendt ved bortkomst. Protokolføringen fungerede her som en kontrol af forsendelsernes fuldstændige modtagelse.

Gruppeordnede sager

I den periode, der beskrives her, er de gruppeordnede sager dannet i relation til hver enkelt arkivenhed. Først efter sagernes afslutning og administrative brug er de opstillet samlet i henhold til arkivplanen, og senere er de afleveret til Rigsarkivet efter samme systematik.

Der er i tiden efter 1945 en undtagelse herfra, nemlig sager dannet inden for

435

Skovinsamin: Kgl. dansk Gesandtskab.

Juli	13	598	Nordlands Ladning	69	27
Juni	26	599	Sømand Oca Jensen Feugsling	17	M 296
Mai	9	600	Krigsulykkestatistik	6	L 1
Juni	28	601	Opstand af britisk Regning til „Margrette“	6	L 239
-	-	602	Brev til Mrs Taylor	35	L 4

Fig. 14. Uddrag af protokolindførsel. (RA, Udenrigsministeriets arkiv ca. 1909-1945, Protokol for indgående skrivelser, A 1918).

»Lukket arkiv« eller »NATO-arkivet«. Denne arkivenhed betjente det kontor i Politisk Afdeling, der behandlede sager vedrørende Danmarks forsvarspolitik (senere NATO). I sagens natur var en væsentlig del af disse kommunikationer fortrolige. Arkivenheden behandlede imidlertid også alle andre kontorets og arkivenheders fortrolige/klassificerede skrivelser, og »Lukket arkiv« var således en form for hybrid.

For perioden 1946-88 er alle »Lukket arkiv«s sager afleveret til Rigsarkivet i form af mikrofilm. Sagerne er filmet i deres helhed og tilgængelige via omfattende registraturer. I et vist omfang viser registraturerne over mikrofilmene sager tilbage til tidligere mikrofilmene arkivalier. Også denne første generation af film er afleveret til Rigsarkivet, men de er ikke tilgængelige grundet deres fysiske og registreringsmæssige tilstand.

En sag kan bestå af en eller flere aktpakker alt efter den fysiske mængde af dokumentation vedrørende en given sag. Ved beslutning om oprettelse af en ny aktpakke for en sag afsluttes den hidtil anvendte pakke ved i nedre højre hjørne at påtegne »til (dag, måned, år)«, samt på første aktpakke at skrive nummer 1. Den ved samme lejlighed nyoprettede aktpakke påtegnes samme titel, nummer 2 samt »fra (dag, måned, år)«, der altid er datoen umiddelbart efter den foregående pakkes afslutning. I konsekvens af ovenstående kendetegnes en sag, der aldrig har nået at fylde mere end en aktpakke ved at mangle nummer og periodeangivelse på forsiden. Bilag i form af f.eks. avisudklip eller andet trykt materiale findes ofte som bilags- eller udklipspakker til selve sagen med korrespondancen.

Med henblik på at lette den praktiske anvendelse af arkivalierne har Udenrigsministeriet indtil 1980'erne og 90'erne anvendt forskelligt farvet papir til forskellige typer af skrivelser. Udgående telegrammer er arkiveret på lyserødt papir og indgående på lyseblåt papir. Kopier af udgående skrivelser er som en regel skrevet på gult papir.

Karakteristika ved skrivelserne

Forud for registrering af en indkommen skrivelse i protokollerne bliver skrivelsen påført et akteringsstempel (se fig. 15).

Stemplet med datering udfyldes primært med sagsnummeret. Der kan dog være anført yderligere oplysninger om, hvilken arkivenhed der har registreret skrivelserne, antal bilag knyttet til skrivelserne, samt om den er ført i kartotek. Et rødt blyantsflueben til højre for akteringsstemplet er dokumentation for, at skrivelserne rent faktisk er ført i protokol.

Tilsvarende på gul kopi af udgående skrivelse er et (ofte rødt) blyantskryds i øvre venstre hjørne dokumentation for indførelse i protokol.

U.M.		Bil.
Dag måned år		
Gr.	Afd.	Sag
Kartotek:		

Fig. 15. Akteringsstempel.

Særskilte samlinger

De gruppeordnede sager er den centrale serie i Udenrigsministeriets arkivsystem. Imidlertid dannes også tre andre relativt små serier af særlige arkivalier, nemlig traktater, kongelige resolutioner og depecher. Samlingen af traktater er unik, idet der i de gruppeordnede sager alene er reference til traktaten via (traktat)fortegnelsen. For de to øvrige samlinger gælder, at dokumenterne findes i kopi under det relevante emne i de gruppeordnede sager. Hvis en bruger søger en af disse dokumenttyper, kan det ofte være hensigtsmæssigt at gå direkte til specialsamlingen frem for at benytte de gruppeordnede sager.

Traktater

Udenrigsministeriets traktatsamling har en systematik, der afviger fra den øvrige arkivdannelse. Systematikken afspejler de særlige juridiske forhold, der gælder på området for international ret. Traktater er i den beskrevne periode sendt fra ministeriets ressortkontorer til traktatsamlingen, hvor de er indført i en særskilt protokol og opstillet i særskilte rækker, der i øvrigt afspejles i afleveringsfortegnelsen.

Der er fra 1926 ført særskilt fortegnelse (protokol) over Udenrigsministeriets traktatsamling. Traktater indgået i perioden protokolføres i to særskilte rækker. Systematikken benævnes I »romortal et« og II »romortal to« for henholdsvis multilaterale og bilaterale traktater, fulgt af et arabertal for traktatens nummer i protokollen. Hvis Danmark var depositarmagt for en multilateral traktat, tilføjes yderligere et arabertal. Afleveringsfortegnelsen afspejler dette forhold.

Den sædvanlige procedure i perioden har været, at ressortkontoret har sendt traktaten til traktatsamlingen med en notits. Denne notits er blevet påtegnet en reference om henlæggelsen i traktatsamlingen, hvorefter den er blevet returneret til ressortkontoret, hvor den er blevet lagt på den pågældende (gruppeordnede) sag. På denne måde er det muligt via de gruppeordnede sager at finde en nøjagtig henvisning til traktatens placering i traktatsamlingen. Strukturen i denne samling er bibeholdt i afleveringsfortegnelser over afleveringer til Rigsarkivet.

Se i øvrigt den nærmere omtale under kildetype nr. 9.

Depecher

Der findes ingen selvstændig registrering af depecher, men Udenrigsministeriet har en kopisamling af denne type af kommunikationer. Samlingen er henlagt efter repræsentation og derefter kronologisk. I protokollerne over ind- og udgående korrespondance kan depecherne identificeres ved indramning med rød blyantstreg.

Se i øvrigt den nærmere omtale under kildetype nr. 8.

Forestillinger og kongelige resolutioner

Samlingen »Kongelige resolutioner« består af underskrevne kongelige forestillinger, der er indbundet årgangsvis i kronologisk rækkefølge. En forestilling indførtes i protokollen under udgående med angivelsen til »Kongehuset«. Når skrivelsen – nu med den kongelige resolution – kom retur, blev den registreret i protokollen under indgået fra »Kongehuset«. I protokollen understregedes (med rød blyantstreg) »kgl. Forestilling« for at udskille denne type af kommunikationer fra øvrige indførsler. Når forestillingen kom retur, påtegnedes udgående kopi »indstilling bifaldes [sign. Konge/dronning]«. Denne kopi findes i den relevante gruppeordnede sag, medens de originale forestillinger med påtegnet resolution som nævnt er samlet kronologisk.

Adgang/fristforlængelse

Udenrigsministeriets arkivalier er i henhold til arkivloven tilgængelige efter 20 år, dog først 75 år for de dokumenter, der indeholder oplysninger om enkeltpersoners private forhold. Imidlertid er en ikke ringe del af Udenrigsministeriets sager »fristforlængede«, jfr. § 27 i lovbek. nr. 1035 af 21. august 2007. Det vil sige, at arkivalierne først er tilgængelige efter et længere åremål end den af arkivloven angivne årrække. Fristforlængelser fremgår af »Udenrigsministeriets fristforlængelseskatalog«, der revideres jævnlige og kan konsulteres på Rigsarkivets læsesal.

Litteratur

Fremstillinger om Udenrigsministeriets arkiv:

Klaus Kjølse: Udenrigsministeriets arkiv 1770-1905, i: *Afhandlinger om arkiver. Ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964*, 1964, s. 107-18. [Artiklen redegør for samtidens syn på funktionaliteten i Udenrigsministeriets arkiv samt for de mere væsentlige initiativer, der blev taget på igennem perioden.]

Viggo Sjøqvist: Udenrigsministeriets arkivsystem, i: Johan Hvidtfeldt og Harald Jørgensen (red.): *Afhandlinger tilegnede arkivmanden og historikeren rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald af nordiske fagfæller på halvferdsårsdagen 28. januar 1956*, 1956, s. 318-26. [En kort, men meget instruktiv redegørelse. Artiklen tager udgangspunkt i det system, der blev indført i 1909, men han trækker linierne tilbage til Udenrigsministeriets udskillelse fra Danske Kancelli i 1770.]

Fremstillinger om repræsentationernes arkiver:

C. Rise Hansen: Konsulatsarkiver og deres aflevering, i: Johan Hvidtfeldt og Harald Jørgensen (red.): *Afhandlinger tilegnede arkivmanden og historikeren rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald*

af nordiske fagfæller på halvfjerdsårsdagen 28. januar 1956, 1956, s. 129-42. [Beskriver en vifte af disse arkivers karakteristika.]

Wilhelm von Rosen: *Arkiverne fra Danmarks repræsentationer i udlandet*, i: Karen Hjorth m.fl. (red.): *SPOR – arkiver og historie*, 1987, s. 315-24.

Interne arbejdsredskaber:

Arkivsystem for de udsendte Repræsentationer, trykt som manuskript (u.å.).

Udenrigsministeriets Arkivsystem, trykt som manuskript 1920. [Der findes tillige trykte udgaver af arkivsystemet fra 1942 og 1975.]

Udenrigsministeriets Kalender. [Udgives hvert år og giver en redegørelse for ministeriets administrative indretning, en oversigt over eksisterende repræsentationer samt tjenestebiografier efter varierende kriterier.]

7. Indberetning, note og verbalnote

De danske repræsentationer i udlandet har indberetningsvirksomhed som en central opgave. En væsentlig del af indberetningerne handler om konsulatssager, dvs. sager vedrørende bistand til danskere eller danske erhvervsinteresser. Bistanden udøves gennem udenrigstjenestens kommunikation med udenlandske myndigheder. Forhandlinger med den fremmede magts myndigheder varetages af den danske repræsentation på stedet, medens Udenrigsministeriet tager sig af kommunikationen med danske myndigheder. Disse kommunikationer har forskellig form i overensstemmelse med hævdvunden diplomatisk praksis. En udenrigsministeriel bistandssag består typisk af flere forskellige kommunikationsformer; dette demonstreres i nedenstående eksempel.

Indberetningsvirksomhed i forbindelse med beskydningen af fragtskibet »Margrete« i 1917

(RA, Udenrigsministeriet, Gruppeordnede sager 1909-45, H 6-406, journalsag 6.Z.239, Sagen: D/S »Margrete«)

Det danske fragtskib »Margrete« var via Bergen i Norge på vej til England for at hente en ladning kul, da det blev beskydt af en tysk ubåd den 31. oktober 1917. I forbindelse med søsætningen af redningsbåde omkom fire besætningsmedlemmer. Bistandssagen vedrører dels de afdøde besætningsmedlemmer og

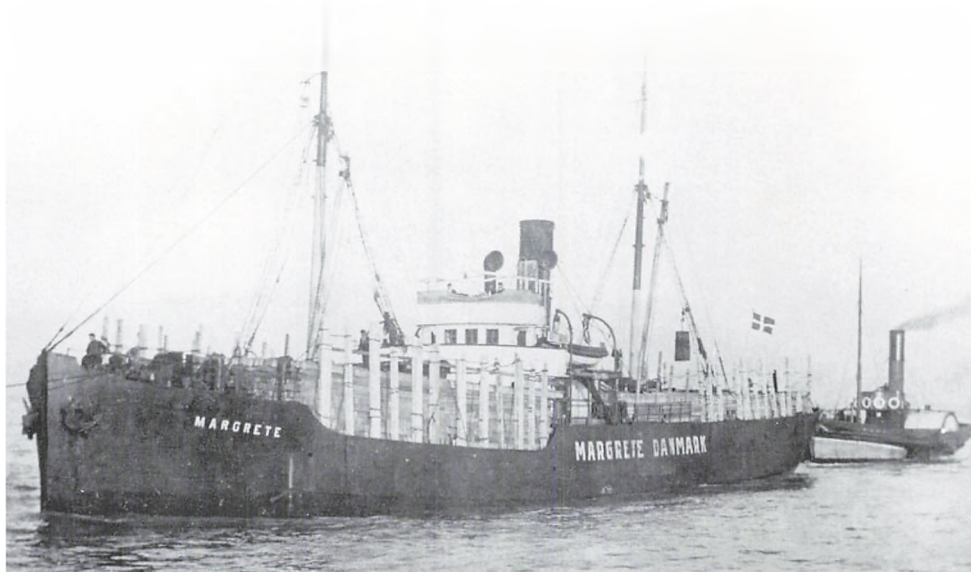

Fig. 16. Dampskibet »Margrete« var bygget i Hartlepool i Storbritannien i 1897. Med sine knap 1300 brutto registertons var skibet en typisk repræsentant for de mange skibe, der i begyndelsen af 1900-tallet gik i trampfart i fortrinsvis Baltikum og Nordsøen. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

dels selve skibet. Sidstnævnte blev hjulpet til England af et engelsk orlogsfartøj efter u-bådsbeskydningens ophør.

Bistandssagen ændrer over tid karakter fra en bistandssag (konsulærsag) til en politisk sag. Gennem hele forløbet har kommunikationen mellem repræsentationer i udlandet og Udenrigsministeriet form af indberetninger. Sagens udspring i forbindelse med assistance til et dansk skib og besætning i nødsituation henhører under konsularinstruksen, og meddelelsen om en svensk statsborgers død har form af den mindre betydningsfulde verbalnote. Det officielle Danmarks anerkendelse af den engelske assistance til det danske skib foregår som en (diplomatisk) noteudveksling via gesandtskabschefen i London og den engelske udenrigsminister.

Indberetning 601 af 13. juni 1918 fra gesandtskabet i London

Indberetningen er en skriftlig fremstilling af en sag. I diplomatisk sammenhæng anvendes begrebet »indberetning« som fællesbetegnelse for meddelelser fra en diplomatisk repræsentation til Udenrigsministeriet. Indberetningen har gennem tiden fundet en fast udtryksform, i øvrigt i lighed med dens pendant udberetningen – Udenrigsministeriets kommunikation med sine repræsentationer.

Indberetninger er omfattet af reglerne i Wienerkonventionen af 1961 om diplomatiske forbindelser. Principielt er en indberetning underskrevet af repræsentationschefen, men i praksis ofte på vegne af denne. Indberetninger indsendes til Udenrigsministeriet under diplomatisk immunitet, det vil i praksis sige, at de indsendes med kurerpost.

Det Kongelige Gesandtskab.

London	13' Juni	19 18	<u>No. 601.</u> Tak for Bistand ydet af den britiske Regering til S/S »Margrethe«'s Besætning. U.M. No. 126 af 16' Maj d. A. » J.« 6 Z. 239. 2 Bilag.
--------	----------	-------	---

./.	Jeg har den Ære hoslagt at indsende Genpart af min
./.	Note til »Foreign Office« i ovenciterede sag tilligemed
	Genpart af Udenrigsdepartementets Dags Dato modtagne
	Svar, til hvilket jeg tillader mig at henvise.

H Grevenkop Castenskiold
(Sign.)

Til
Det kongelige Udenrigsministerium.

Kommentarer

Indberetningen er her skrevet på repræsentationens brevpapir. Foruden sted og dato følger i højre øvre del »entêten«, der på denne tid er et tydeligt kendetegn på en indberetning. I entêten anføres først nummeret i rækken af kommunikationer fra repræsentationen til Udenrigsministeriet det pågældende år, dernæst emnet for kommunikationen. Herefter følger reference til den udenrigsministerielle korrespondance, der har forårsaget indberetningen, altså en præcision af, hvor i ministeriets arkivdannelse den forudgående sagsbehandling kan findes. Efter entêten findes selve indberetningens tekst, der her i den konkrete substans har karakter af en simpel følgeskrivelse. Indberetningen er afsluttet med repræsentationschefens underskrift.

Note af 8. juni 1918 (i uddrag) fra den danske regering til den engelske regering

Noten er en anden formaliseret kommunikationstype. Den anvendes til kommunikation mellem Udenrigsministeriet og fremmede udenrigstjenester. Noten bruges i vigtigere, navnlig politiske, anliggender. Den skrives i første person og stiles til udenrigsministeren ved henvendelse til fremmede stater, der retter besvarelsen direkte til repræsentationschefen.

8th. June 18.

Sir,

In October last year the Danish steamer „Margrethe“, bound for from Copenhagen to a port in the United Kingdom, was fired upon by a German submarine in the danger zone. Upon therreturn of the steamer to Denmark a legal enquiry was made into the matter by the maritime Court at ~~Fredericia~~ Vejle from which it appeared that a British Cruiser and a British destroyer “G.18« through their speedy arrival on the scene prevented the submarine from sinking the steamer

(. . .)

I have the honour hereby to proffer my Government’s sincere thanks for the assistance rendered on this occasion by the three British men of war especially the “G.33«, and I should feel much obliged if you would be good enough to convey these acknowledgements to the quarters concerned.

I have the honour to be

With the highest consideration

Sir,

your most obedient

humble Servant

The Right Honourable
A.J. Balfour, O. M. M. P.,
Secretary of State for Foreign Affairs

Kommentarer

Noten var den form, hvorunder den danske regering udtrykte tak til den britiske regering for beredvillig assistance og bistand ud over, hvad der var påbudt i internationalt regelsæt, til redning af skib og besætning samt afståelse af krav om betaling for ydet bistand.

Verbalnote af 16. maj 1918 til det svenske gesandtskab

Verbalnoten (note verbale) benyttes ved henvendelse til fremmede udenrigstjenester. Verbalnoten er en mindre formel brevvekslingsform end noten. Verbalnoten er stilet enten til et fremmed udenrigsministerium eller en af dets repræsentationer i Danmark. Oftest er emnet løbende sager, og der kan i verbalnoten fremsættes såvel spørgsmål som anmodninger. Teksten har faste høfligheds vendinger og er formuleret i tredje person. Der anvendes ikke underskrift, men henholdsvis ministeriets eller repræsentationens tjenestestempel.

Scheel/SH.

6.Z.239

1 Bilag

C 1215

VERBAL NOTE

Udenrigsministeriet har hermed den Ære at tilstille det kgl.

- ./. svenske Gesandtskab en Udskrift af et Søforhør optaget ved Vejle Købstads Søret i Anledning af, at D/S. »Margrethe« af København d. 31/10 f.A paa Rejse fra Danmark til England i Ballast i Farezonen er blevet angrebet af en tysk Undervandsbaad, ved hvilken Lejlighed den i Skøfde i Aaret 1897 fødte Fyrbøder, CARL OSCAR CARLSON, forulykkede.

Som det vil ses af Udskriften var den paagældende paamønstret i Gøteborg omkring 15' Oktober f.A.

København, den 15 16' Maj 1918.

verte

Kommentarer

Verbalnoten er afsendt fra Udenrigsministeriet til det svenske gesandtskab i Danmark. Teksten begynder med »verbal note« og fortsætter med høfligheds vendinger. Der fremsendes kopi af søforhøret, som dokumenterer, at en af de omkomne søfolk var svensk statsborger. Der er således tale om dansk udenrigstjenestes underretning af svensk udenrigstjeneste om en svensk statsborgers død inden for rammerne af dansk suverænitetsområde.

Lovgrundlag

De enkelte kommunikationsformer – indberetningen, noten og verbalnoten – har ikke noget specifikt retsgrundlag. De er dog alle klart funderet i udenrigstjenestens forskellige instruktioner.

Bistand til danske kommercielle og personretslige interesser blev første gang reguleret ved lov nr. 92 af 14. april 1893; indtil da bestod der kun bilaterale konsularaftaler herom. Området er siden behandlet i lov nr. 123 af 4. juni 1908 om diplomat- og konsulatsvæsen og senere detaillovgivning.

En detaljeret beskrivelse af retstilstanden på konsularområdet findes i Konsularinstruksen af 18. januar 1912 (se *Lovtidende Afdeling A*, 1912, s. 401). Instruksen er opbygget omkring loven af samme dato om konsulatsvæsenets indretning og er suppleret med en række formularer, nummereret fra 1 til 45, et alfabetisk sagsregister samt 20 bilag, fortrinsvis i form af regeldokumentation på konsularområdet. 1912-instruksen blev afløst af Instruks for Udenrigstjenesten af 21. september 1932 (offentliggjort ved bek. nr. 257), der, som navnet lyder, havde gyldighed for alle medarbejdere i udenrigssektoeren. Den er opbygget omkring funktionsområder; derfor skal regelsæt for konsularområdet findes under forskellige tematiske kapitler. Dette er også tilfældet for den senere udgave af Instruks for Udenrigstjenesten fra 1965-66 (jfr. bek. nr. 292 af 1. august 1966 og cirk. nr. 173 af 2. august 1966).

Ved FN-initiativ blev retsreglerne på konsulatsområdet kodificeret og nedfældet i Wienerkonventionen af 24. april 1963 om konsulære forbindelser samt de dertil knyttede to fakultative protokoller af samme dato om erhvervelse af statsborgerret og om tvungen bilæggelse af tvistigheder. Konventionen er ratificeret af Danmark ved kgl. resolution af 25. oktober 1972, jf. bek. nr. 83 af 11. december 1972.

Anvendelsesmuligheder

Indberetningen, noten og verbalnoten bidrager til at strukturere et sagsforløb, ikke mindst i forbindelse med bistandssager. Brugen af de tre nævnte kommunikationsformer har hver især en række iboende karakteristika, der alle er med til at placere de oplysninger, som de indeholder i en større sammenhæng. Formerne fortæller om vigtighed af kommunikationerne, hvem der kommunikerer – og om hvilken vigtighed samtiden har tillagt oplysningerne.

Bistandssager belyser i første række forhold vedrørende navngivne enkeltpersoner, der under deres ophold i udlandet af den ene eller anden grund har haft behov for assistance hjemmefra. Bistandssager kan også omhandle danske firmaer, skibe eller andre interesser, og sagerne kan derfor belyse konkret forvaltning af danske erhvervsmæssige og økonomiske interesser. Da hjælpen til danske statsborgere og interesser i udlandet i næsten alle tilfælde gik gennem det danske udenrigsministerium, giver ministeriets bistandssager en samlet indgang til emnet: bistand til danske i udlandet. Det skal dog bemærkes, at en ikke ubetydelig del af bistandssagerne er kasseret.

Hvor findes kildetyperne?

Der findes indberetninger, noter og verbalnoter overalt i udenrigssektorens sagsdannelse, dvs. i Udenrigsministeriets gruppeordnede sager såvel som i repræsentationernes arkiver.

Bistandssagerne findes i »Udenrigsministeriets gruppeordnede sager« inden for emnemæssige områder, der henhører under konsulatsvæsenet, samt i begrænset omfang i repræsentationernes arkiver (RA).

Litteratur

Konsulatsvæsenets generelle udvikling og samspil med den øvrige del af den danske udenrigstjeneste er beskrevet i Klaus Kjølens og Viggo Sjøqvists: *Den Danske Udenrigstjeneste 1770-1970*, bd. II (1919-1970), 1970.

8. Depeche

Ordet *depeche* er fransk (*dépêche*) og betyder at afsende hurtigt. Inden for diplomatiet er *depechen* en skriftlig meddelelse vedrørende særligt vigtige spørgsmål, typisk af politisk eller økonomisk karakter.

I modsætning til diplomatiske repræsentationers løbende departementale indberetninger stiles *depecher* til udenrigsministeren personligt og underskrives af repræsentationschefen. I sin form er *depechen* en personlig og ofte fortrolig redegørelse fra repræsentationschefen/gesandten til hans chef, udenrigsministeren. *Depechen* udgør det øverste lag af den politiske indberetningsvirksomhed, der er den udenrigspolitiske kernevirksomhed. I *depechen* finder repræsentationschefen mulighed for at give personlige vurderinger og analyser. Stilistiske og sproglige raffinementer har også karakteriseret visse repræsentationschefers *depecher*.

Depeche om studenter- og arbejderurolighederne i Paris maj 1968

(RA, Udenrigsministeriet, *Depecher*, Paris 1968, »Nummer IX af 1. juni 1968«)

[Se den kopierede gengivelse s. 89]

Kommentarer

I *depechen* redegøres for udviklingstendenser og hændelser inden for områder af opholdslandets politiske udvikling, som repræsentationschefen skønner af særlig betydning. I *depechen* ses ofte samlede og indsigtsfulde redegørelser for ganske komplicerede samfundsforhold.

Depechers omfang og fremsendelsesintervaller er meget forskellige. Begge dele afhænger af intensiteten i Danmarks forhold til den pågældende stat og dens politiske forhold, såvel som den generelle politiske situation. Fra repræsentationer i de større vesteuropæiske lande i perioden 1920-70 er en halv snes *depecher* årligt ikke ualmindeligt.

I det konkrete tilfælde om »studenter- og arbejderurolighederne i Paris« 1968 er emnet behandlet i tre *depecher*, nummereret VII, IX og XI, dateret 2. maj, 1. juni og 1. juli 1968.

Depecherne er i lighed med indberetninger forsynet med en »entête«, der angiver en række formelle oplysninger om kommunikationen. Det drejer sig om nummerering, datering, emne samt eventuel reference til den senest emnemæssigt relaterede *depeche*, i det konkrete tilfælde nummer VI af 24. maj 1968. *Depecher* fra en repræsentation nummereres fortløbende årgangsvis. Nummereringen sker med romertal i modsætning til (departemental)-indberetningernes arabertal, hvilket bidrager til at skelne mellem de to typer af skrivelser. *Depecher* registreres i protokollerne, og en typisk protokolindførsel ses i fig. 18.

Allerede første substansafsnit i *depechen* om urolighederne i Paris refererer til »amtel« (ambassadetelegram) og (indberetning) nr. 152 af 24. maj 1968. Et opslag i »Store arkiv« protokol over indgåede telegrammer fra gesandtskaber under fanebladet »Frankrig, Kgl. dansk amb.« viser, at telegrammet er registre-

AMBASSADE DE DANEMARK

77, AVENUE MARCEAU, XVIe

TÉL 553-18-50 ET 553-53-00

ADR. TÉLÉGR.: AMBADANE

TELEX 52172

5.A.1.

PARIS, Le 1. Juni 1968.

4 gennemslag
1 bilag

U.M.	/	BIL.
12. JUN. 1968		
123	D	1

Nr. IX.

Studerter- og arbejderuro-
lighederne i Paris. 2. fase.
Amb. dép.nr.VII af 24.5.1968.

Hr. Udenrigsminister,

I. Regeringens svar på studenternes og arbejdernes ud-
fordring fandt sted på to niveauer: Præsidentens og
premierministerens.

Præsident de Gaulle holdt den 24. maj om aftenen i fransk fjernsyn og radio en tale (jfr.amtel 152 af 24.5.1968), hvis hovedtema var, at det franske samfund havde behov for en gennemgribende fornyelse på det undervisningsmæssige, det økonomiske og det sociale område, og at Præsidenten gennem et referendum ville søge befolkningens tilslutning til, at han påtog sig denne opgave. Fik han ikke et "massivt" flertal herfor, ville han gå af. Tanken om et referendum, en "blanco-check til de Gaulle", blev øjeblikkelig mødt med klar afvisning fra hele oppositionen, der ikke helt med urette karakteriserede talen som "hul" og svag.

Premierminister Pompidou havde samtidig taget initiativet til rundbordsforhandlinger mellem fagforeninger, arbejdsgivere og repræsentanter for regeringen. Allerede under debatten om det i oven citerede dépêche omhandlede mistillidsvotum havde Pompidou fremhævet, at han var parat til at drøfte situationen med samtlige fagforeninger, men fastslog samtidig, at ministeriet ikke kunne betragte sig som afhængigt af andre end dem, hvem folket havde givet fuldmagt.

Premierministerens forhandlinger førte til et foreløbigt resultat, et protokollat, den 27. maj om morgenen, den såkaldte Grenelle-aftale. Protokollatet betegnedes af regeringen som enestående i sine indrømmelser til arbejderne og hjemlede bl.a. en stigning på ca. 1/3 for de lavest lønede vedkommende (jfr. beretning nr. 709 af 27.5.68). Protokollatet blev imidlertid blankt forkastet af de strejkende, som gennem fagforeningerne fik protokollatet forelagt. Afstemningerne i fagforbundene er normalt ikke hemmelige, og en vis intimidering fra ekstremisternes side kan ikke udelukkes.

Hr. Udenrigsminister Poul HARTLING
M.F.

UDENRIGSMINISTERIET.

Fig. 17. Depeche IX af 1. juni 1968 – i uddrag. (RA, Udenrigsministeriet, Depecher, Paris 1968, »nummer IX af 1. juni 1968«).

Dato Modtaget	Date-ring	Num-mer	Reference og indholdsbeskrivelse	Journalnummer/journalenhed
---------------	-----------	---------	----------------------------------	----------------------------

- - 769 13. 11. 1968 - - 1770	18	Dep. VII, stud.- og arbejdsuroklighed 2. fase	Udm. P. 3 123 D 1 Adm.
-------------------------------------	----	---	---------------------------------

Fig. 18. Protokolindførsel. (RA, Udenrigsministeriets arkiv ca. 1945-72, Protokoller over ind- og udgået korrespondance nr. 1136, »Indgåede skrivelser fra gesandtskaber og fremmede regeringer 1968, G. II (F.-J.)«).

ret den 27. maj. Endvidere er der her reference til »amber« (ambassadeindberetning) nr. 148.

Nederst på depechens 1. side er der henvisning til yderligere en (ind)beretning, nemlig nr. 709 af 27. maj 1968, der er arkiveret på sag nr. 123.D.1. Et opslag i protokollen under indberetning nr. 709 viser, at depechen også (i kopi) er arkiveret på en saggruppe vedrørende EF, nemlig i gr. 108.G.1.

Lovgrundlag

Der er intet specifikt lovgrundlag for depecher. Der er i historisk perspektiv tale om en grundpille i den diplomatiske indberetningsvirksomhed, der har udviklet en række formalia.

Anvendelsesmuligheder

Depecher kan anvendes til at få en samlet fremstilling af samfundsudviklingen i et andet land af Danmarks højst rangerende diplomatiske repræsentant det pågældende sted. Redegørelserne omfatter politiske, økonomiske, kulturelle eller andre aspekter af samfundsudviklingen i dette land, behandlet ud fra en analytisk synsvinkel.

Depechens normalt gennemarbejdede form indebærer, at den ofte rummer en del referencer til andre kommunikationer eller sager i udenrigssektoeren arkivdannelse. Depechen kan således give henvisning til mange forskellige aspekter af et indberettet hændelsesforløbs behandling.

Hvor findes kildetypen?

RA, Udenrigsministeriet, Depecher. Samlingen af depecher er for hver arkivaflevering henlagt alfabetisk efter det land, den udsendte repræsentation dækker. Inden for den enkelte repræsentation ligger depecherne årgangsvis og kronologisk. Hvor en repræsentationschef tillige har været akkrediteret et eller flere omkringliggende lande, bør der som en regel være depecher for hver akkreditering. Akkrediteringer fremgår af *Udenrigsministeriets Kalender* (den grå kalender) for de relevante år.

Kopier af de enkelte depecher findes i de »gruppeordnede sager«. En depeche ligger på sagen vedrørende det pågældende lands indrepolitiske forhold (litra D i henhold til lanelisten i *Udenrigsministeriets Arkivsystem 1975* (Det Blå System)). Hvis depechen tillige behandler aspekter af økonomisk karakter, vil depechen ofte også findes på saggruppe »73.[Det pågældende land].18«. I en repræsentations arkiv lægges depecher altid på *Repræsentationernes arkivsystem*, 1979 (Det Røde System) gruppe 5.A.1.

Litteratur

Wilhelm Rosen (red.): *Rigsarkivet og Hjælpe midlerne til dets benyttelse II, 1848-1990*, bd. 1, 1991, s. 85-86.

9. Traktatindgåelse

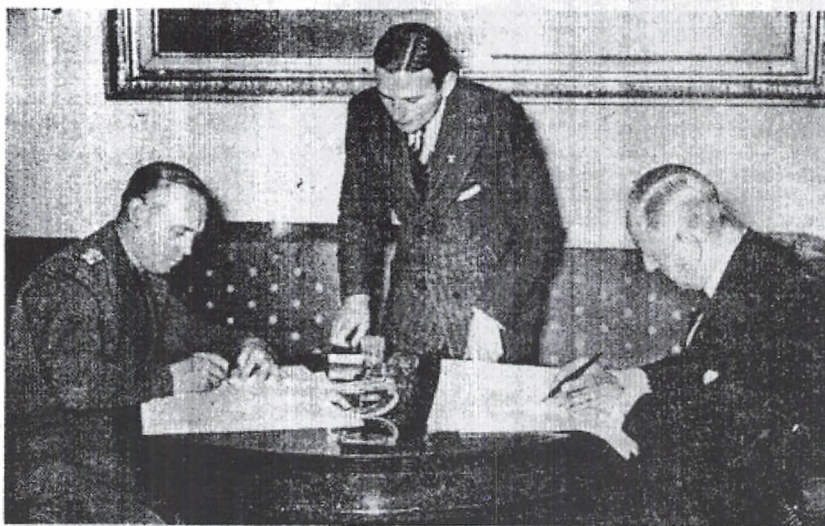
En traktat er en folkeretlig bindende aftale mellem stater eller – i moderne tid – internationale organisationer. En traktat betegnes bilateral, hvis den indgås mellem to stater, og multilateral, hvis den omfatter mere end to stater. Traktaten i form af bindende aftale kan også benævnes aftale, konvention, protokol, pagt, overenskomst eller blot akt.

Kgl. Kl. Flensborg
Bilag til Indber. No. 461/1939.

"Flensborg Avis" for den 2. Juni 1939.

Den tysk-danske Aftale

Udenrigsminister Munch: I nøje Overensstemmelse med den Politik, Danmark gennem lange Tider har ført

Udenrigsminister v. Ribbentrop og den danske Gesandt i Berlin, Kammerherre Zahle, underskriver den dansk-tyske Ikke-Angrebs-Pagt i Udenrigsministeriet i Berlin. (Pr. III. B.)

Aftalens Ordlyd

Gældende for ti Aar

Ikke-Angrebs-Pagten mellem Danmark og Tyskland har følgende Ordlyd:
I. Kongeriget Danmark og det ty-

skede Udenrigsministeriets Presseafdeling, Dr. Schmidt, samt en Række ældre og yngre Embedsmænd fra det tyske Udenrigsministerium. Kammerherre Zahle var ledet af samtlige Medarbejdere i Gesandtskabet, for saa vidt som de for Tiden

grevs-Pagten med Tyskland i to Møder. I et nyt Møde forelagde

Udenrigsminister Munch

derefter Forslaget, idet han udtalte:

Det Forslag, jeg skal have den Ære

Fig. 19. Underskrivelsen af ikke-angrebspagten i 1939 var forsidehistorie i såvel den danske som den tyske dagspresse. Et udklip af omtalen i Flensborg Avis den 2. juni 1939 er indsendt fra Generalkonsulatet i Flensborg som bilag til indberetning 461. Udklipet fra Flensborg Avis findes sammen med øvrig presseomtale i en bilagspakke til sag nummer 5.D.65 i Udenrigsministeriets gruppeordnede sager 1909-45.

Ikke-angrebstraktat mellem Danmark og Tyskland af 31. maj 1939

(RA, Kongehuset og Rigets Arkiv E 5 (1921-1945), A-række nummer 1939/11)

[Se de kopierede gengivelser fig. 20-22]

Kommentarer

En traktat består af et dokument med følgende elementer: En overskrift, en indledning (præambel), der angiver baggrund og formål, navnene på de personer, der er befuldmægtiget til at underskrive traktaten, en række artikler om aftalens indhold, nogle afsluttende bemærkninger og til sidst de befuldmægtigedes underskrifter.

Fig. 20 er en *fuldmagt*, underskrevet af den fremmede magts statschef (rigskansler Adolf Hitler) til at indgå traktaten for den dertil tyske befuldmægtigede (udenrigsminister J. von Ribbentrop).

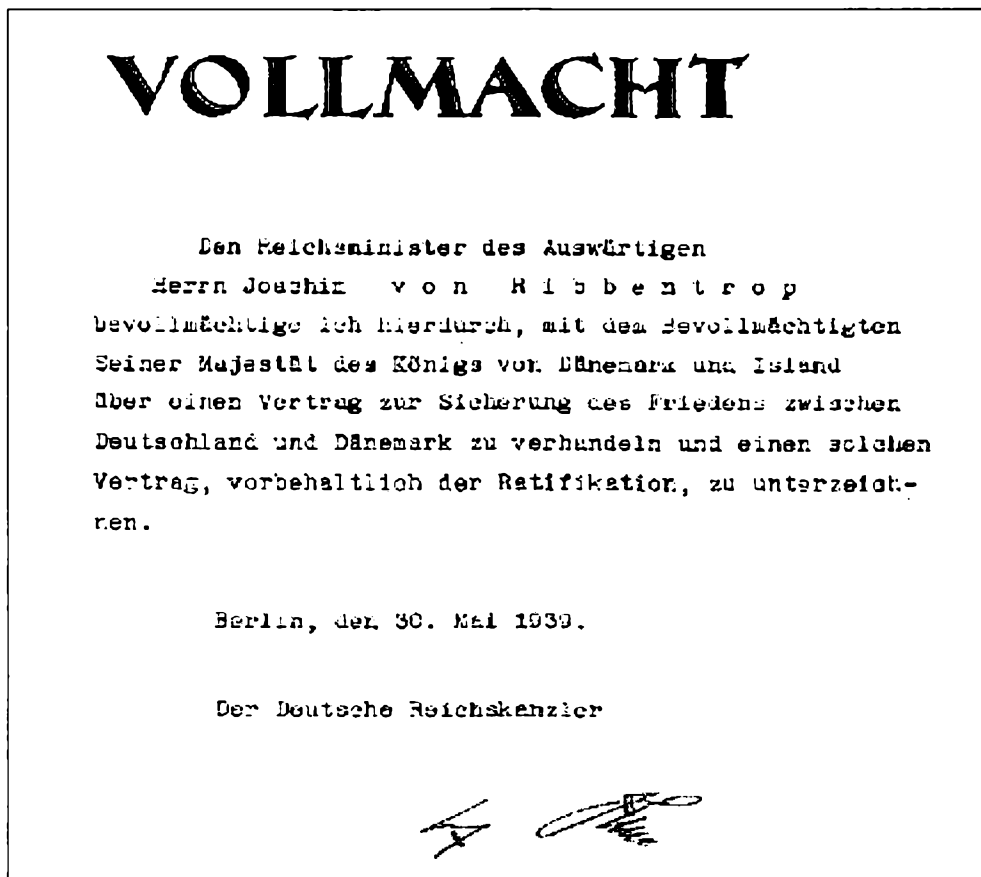

Fig. 20. Fuldmagt til J. von Ribbentrop til at indgå ikke-angrebspagt med Danmark-Island af 30. maj 1939. (RA, Kongehuset og Rigets Arkiv E 5 (1921-1945), A-række nummer 1939/11).

Hans Majestæt Kongen af Danmark og Island

og

Den tyske Rigskansler,

der er fast besluttede paa, under alle Omstændigheder
at opretholde Freden mellem Danmark og Tyskland,

er kommet overens om at bekræfte denne Beslutning ved
en Traktat og har til deres Befuldmægtigede udnævnt :

Hans Majestæt Kongen af Danmark og Island:

Hr. Kammerherre Herluf Zahle, overordentlig
Gesandt og befuldmægtiget Minister i Berlin;

Den tyske Rigskansler:

Rigsudenrigsminister Hr. Joachim von Ribbentrop,
som efter Udveksling af deres Fuldmægter, der er befundet
i god og behørig Form, er blevet enige om følgende Be-
stemmelser:

Artikel 1.

Kongeriget Danmark og det tyske Rige vil i intet
Tilfælde skride til Krig eller til nogen anden Art af
Magtanvendelse mod hinanden.

I Tilfælde af, at det fra en tredje Magts Side
skulde komme til en Aktion af den i Stk.1 betegnede
Art mod en af de kontraherende Parter, vil den anden
kontraherende Part ikke paa nogen Maade yde en saadan
Aktion sin Støtte.

Artikel 2.

Fig. 21. Traktat på dansk med undertegningsprotokol, dateret den 31. maj 1939. (RA, Kongehuset og Rigets Arkiv E 5 (1921-1945), A-række nummer 1939/11).

Artikel 2.

Denne Traktat vil være at ratificere og Ratifikationsdokumenterne vil snarest muligt være at udveksle i Berlin.

Traktaten træder i Kraft med Udvekslingen af Ratifikationsdokumenterne og gælder fra da af for et Tidsrum af 10 Aar. I Tilfælde af, at Traktaten ikke senest et Aar før Udløbet af denne Frist er opsagt af en af de kontraherende Parter, forlænges dens Gyldighedstid med yderligere 10 Aar. Det samme gælder for de følgende Tidsperioder.

Til Bekræftelse heraf har de respektive Befuldmægtigede underskrevet denne Traktat.

Udfærdiget i to Originaler, i det danske og i det tyske Sprog, i Berlin den 31. Måj 1939.

The image shows two handwritten signatures in black ink. The signature on the left is written in a cursive style and appears to be 'H. Reuz, am'. The signature on the right is also cursive and appears to be 'Theodor Röhrenberg'. Both signatures are written over a horizontal line.

Figur 21 fortsat.

Traktaten er normalt slutresultatet af et diplomatisk forhandlingsforløb. Nogle traktater indeholder en bestemmelse om, at de bliver bindende for parterne ved underskriften alene – andre fra et senere angivet tidspunkt. Hvis en traktat ikke udtrykkeligt nævner termin for opsigelse, kan den normalt ikke bringes til ophør ensidigt, men forudsætter enighed herom af begge parter.

Fig. 21 viser den danske udgave af *traktatteksten*. Teksten har ingen overskrift; begrebet »ikke-angrebspagt« blev formuleret bagefter af det danske udenrigsministerium og er indsat over teksten i den trykte version i *Lovtidende Afdeling C*. Til selve traktatteksten er knyttet en »undertegnelsesprotokol« i form af endnu en underskrevet tekstsider, der præciserer artikel 1, stk. 2. Traktatunderskrivelsen blev foretaget i Berlin af henholdsvis lederen af det danske gesandtskab i Berlin og den tyske udenrigsminister.

Undertegningsprotokol.

Ved den i Dag stedfundne Undertegnelse af den dansk-tyske Traktat er der blevet konstateret Enighed mellem de to Parter angaaende følgende Punkter :

En Støtte i den i Traktatens Artikel 1, Stk.2, omhandlede Betydning fra den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Parts Side foreligger ikke, naar denne Parts Optræden er forenelig med de almindelige Regler for Neutralitet. Det vil saaledes ikke være at betragte som en utilladelig Støtte, naar den normale Vareudveksling og Varetransit fortsættes mellem den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Part og den tredje Magt.

Berlin, den 31. Maj 1939.

The image shows two handwritten signatures in black ink. The signature on the left is Hermann Göring's, and the one on the right is Joachim von Ribbentrop's. They are written in a cursive, flowing style.

Figur 21 fortsat.

Særligt ved indgåelse af mere betydningsfulde traktater kan disse indeholde en bestemmelse om, at de først bliver bindende, når de efter at være blevet undertegnet tillige er blevet ratificeret, dvs. at underskrifterne er blevet bekræftet af de kompetente statsorganer. Begrundelsen for at opdele tiltrædelsen i to faser er et ønske om at sikre parterne tid til at overveje omfang og konsekvenser af traktatindgåelsen.

I fig. 22 ses *ratifikationen* af den dansk-tyske ikke-angrebstraktat. Dokumentet består af følgende elementer:

- En bekræftelse af traktatindgåelsen af den fremmede magts statsoverhoved
- En ordret gengivelse af traktatteksten inklusive undertegningsprotokol
- En »udvekslingsprotokol«, hvor henholdsvis chefen for det tyske udenrigsministerium og lederen af det danske gesandtskab bekræftede den stedfundne udveksling af de underskrevne traktater. De bekræftede dermed traktatens formelle ikrafttræden.

Fig. 22. Ratifikation af ikke-angrebspagten, dateret den 22. juni 1939, med udvekslingsprotokol, dateret den 24. juni 1939. (RA, Kongehuset og Rigets Arkiv E 5 (1921-1945), A-række nummer 1939/11).

Nachdem der von den Bevollmächtigten des Deutschen Reichs und des Königreichs Dänemark am 31. Mai 1939 in Berlin unterzeichnete Nichtangriffsvertrag und das dazugehörige Zeichnungsprotokoll, die wörtlich wie folgt lauten:

mir vorgelegt worden sind, erkläre ich, daß ich den Vertrag und das Zeichnungsprotokoll bestätige, und verspreche, sie erfüllen und ausführen zu lassen.

Obersalzberg , den 22 . Juni 1939.

P r o t o k o l l .

Die Unterzeichneten, nämlich

der Königlich Dänische Gesandte in Berlin
Kammerherr Herluf Z a e l e
und
der Staatssekretär des Auswärtigen Amtes
Ernst Freiherr von Weizsäcker

sind heute zusammengekommen, um die Bestätigungsurkunden zu dem am 31. Mai 1939 in Berlin unterzeichneten dänisch-deutschen Nichtangriffsvertrag auszutauschen.

Nachdem die Urkunden vorgelegt und für richtig befunden worden sind, hat der Austausch stattgefunden.

Zu Urkund dessen haben die Unterzeichneten dieses Protokoll vollzogen.

Geschehen in doppelter Urschrift
in Berlin am 24. Juni 1939.

Herluf Zaele *Ernst Freiherr von Weizsäcker*

Det øgede internationale samkvem og reguleringen heraf, særligt i det 20. århundrede, har medført en vis devaluering af begrebet traktat. Udtrykket finder nu også anvendelse ved betalings- og vareudvekslingsaftaler af særdeles begrænset indhold og rækkevidde. Traktater af denne kategori bliver i mange tilfælde ikke offentliggjort, og de overholder heller ikke traditionelle formalia

i henseende til udformning. Ikke sjældent er der blot tale om en udveksling af noter mellem staters udenrigstjenester.

»Ikke-angrebs«-traktaten med Tyskland er offentliggjort i *Lovtidende Afdeling C*, årgang 1939, under nummer 14 (den 31. maj). Her gengives kun traktatteksten, dog med en bemærkning om, at ratifikationsdokumenterne blev udvekslet den 24. juni i Berlin, og at traktaten dermed var trådt i kraft.

Lovgrundlag

Der er intet specifikt lovgrundlag. Traktater kan vel nærmest siges at hvile på folkeretten, således som dennes filosofiske grundlag er formuleret af den nederlandske historiker og teolog Hugo Grotius (1583-1645).

Anvendelsesmuligheder

Traktatindgåelser rummer ofte flere dokumenter end dem, der bliver trykt. Disse supplerende dokumenter belyser hver især detailaspekter af indgåelsesforløbet. Desuden kan dokumenternes udformning og herunder i særdeleshed den udsmykning i form af segl, bånd, diplomer og ydre staffage, traktaten indhylles i, give værdifulde oplysninger om den vægt, samtiden har lagt i den diplomatiske proces, som traktaten udgør slutproduktet af.

Hvad de ikke offentliggjorte traktater angår, er man naturligvis henvist til arkivstudier. Disse traktater har i mange tilfælde en beskeden ydre fremtoning; sammen med den mangelfulde konformitet med de formelle regler afspejler dette den relativt beskedne betydning, som parterne i samtiden ofte har tillagt disse dokumenter.

Hvor findes kildetypen?

Traktater findes i Rigsarkivet i en særskilt række, der indgår i »Kongehusets og Rigets arkiv, E Forholdet til Udlandet (Traktater)«. E-rækken er delt i kronologiske grupper benævnt E 1-5. Gruppe E 5 omhandler tidsrummet (1900) 1921-45. Traktater fra den følgende periode 1946-72 (E 6) er nu også modtaget i Rigsarkivet.

Traktaterne fra årene 1921-45 er inddelt i flere rækker. Denne inddeling opretholdes principielt også for perioden 1946-72. »A-rækken« (hovedrækken) omfatter traktater, der er blevet offentliggjort (bl.a. i *Danmarks Traktater Tillæg* (1936-45), trykt 1953). Til hovedrækken knytter sig en »Deponeringsrække« vedrørende traktater, hvor Danmark er depositarmagt for ratifikationsdokumenterne. »B-rækken« består af et stort antal ikke offentliggjorte traktater, fortrinsvis betalings- og vareudvekslingsaftaler. »C-rækken« omfatter fire grupper: ikke offentliggjorte internationale aftaler, ikke ratificerede eller ikke ikrafttrådte overenskomster samt protokoller fra internationale konferencer, hvor Danmark har deltaget. »D-rækken« omfatter retssagerne ved Den Faste Domstol for mellemfolkelig Retspleje om Østgrønland.

Litteratur

Fremstillinger m.v.:

C.O. Bøggild-Andersen: Traktatudgaver. Til Belysning af L. Laursens Traktatværk, *Historisk Tidsskrift*, 10. Rk. IV Bd., 1937-38, s. 369-413. [Belyser traktatudgaver i europæisk historisk perspektiv og giver en anmeldelse af L. Laursens værk om Danmarks-Norges traktater (se nedenfor).]

Ole Espersen: *Indgåelse og opfyldelse af traktater*, 1970. [En detaljeret redegørelse for danske forhold vedrørende indgåelse og opfyldelse af traktater.]

Traktatudgivelser:

Danmark-Norges Traktater 1523-1750. Udg. af L. Laursen, 1907-49. [Dækker perioden indtil 1700; har udførlige indledninger.]

Danske Tractater 1751-1800. Udg. af Udenrigsministeriet, 1882.

Danske Tractater efter 1800. Udg. af Udenrigsministeriet, 1877-85. [Dækker perioden 1801-79.]

Danmarks Traktater og Aftaler med fremmede Magter efter 1814, bd. 4-7, 1918-51. [Dækker årene 1880-1920.]

Danmarks Traktater, årene 1921-82 med register og supplement 1935, 1950, 1960, 1970 og 1980.

For perioden 1871-1935 er traktater bekendtgjort i *Lovtidende Afdeling A*. Fra 1936 findes traktater trykt i *Lovtidende Afdeling C*.

10. Mødereferat fra Udenrigspolitisk Nævn

Udenrigspolitisk Nævn blev oprettet i 1923. Det kom til at bestå af 16 parlamentarikere valgt blandt Rigsdagens medlemmer. Nævnet har til formål med regeringen at drøfte sager af betydning for landets udenrigspolitik og at modtage oplysninger fra regeringen om udenrigspolitiske forhold. Nævnets sekretariatsfunktion varetages af Udenrigsministeriet. Nævnets møder er fortrolige.

Mødereferat fra Udenrigspolitisk Nævn 1938

(RA, Udenrigsministeriet, Fortrolige skabssager (1886) 1899-1945 (-1985), efteraflevering II (1993), pk. 7, møde 10. november 1938, s. 3-7)

(.....)

Formanden oplyste, at der fra konservativ Side var fremsat Ønske om, at der blev givet Nævnet Oplysninger om en verserende Spionsag, og udtalte, at Forsvarsministeren havde erklæret sig rede hertil.

Forsvarsministeren udtalte, at to Officerer i Hæren, Kaptajn [Navn1] og Kaptajnløjtnant [Navn2], for nylig var blevet afskediget. Afskedigelserne havde deres Udspring i en Spionsag, uden at det dog er oplyst, at de paagældende har meddelt militære Oplysninger til Udlandet. En dansk Statsborger, [Navn3], som tidligere har været straffet for Spionage og Bestikkelse, viste i en Kafé en paafaldende Interesse for en Person, som er ansat i Krigsministeriet, og denne henledte derfor Generalstabens Opmærksomhed paa [Navn3], som blev afhørt. Herunder kom man paa Spor af, at [Navn3] havde været i Forbindelse med Kaptajn [Navn1]. [Navn1] har gjort nogle Opfindelser og var misfornøjet med ikke at kunne faa noget ud af dem her i Landet, og [Navn3] havde saa bragt ham i Forbindelse med to Tyskere, Richter og Lorentz (hvilken sidste forøvrigt er optraadt under en Række forskellige Navne), der viste sig at være henholdsvis Major og Hauptmann i det tyske Efterretningsvæsen. [Navn1] blev bekendt med de paagældendes Stillinger, da han i Foraaret 1937 var i Hamborg i Anledning af Udnyttelsen af sine Opfindelser, og han har erkendt at have faaet sine Rejser til og Ophold i Tyskland (bl.a. i Hamborg og Flensborg) betalt fra tysk Side. [Navn1] paastaar, at de to Personer aldrig har forlangt eller faaet Oplysninger af ham om dansk Militærvæsen. Derimod erkender han, at han af [Navn3] har lært at skrive med usynlig Skrift, og at han har benyttet dette i en del af sin Korrespondance med Richter og Lorentz, en Korrespondance, som i øvrigt foregik gennem Dæk-Adresser, bl.a. en Jernbaneassistent [Navn4].

(.....)

Kommentarer

Udenrigspolitikken er i princippet et regeringsanliggende. Imidlertid havde der lige siden krigen i 1864 ved forskellige anledninger været tanker fremme om en form for parlamentarisk kontrol med regeringens varetagelse af denne politik.

De meget turbulente udenrigspolitiske forhold under og efter 1. verdenskrig gav et øget behov for en sådan kontrol. Under verdenskrigen fremvoksende da også en praksis for »lukkede møder« mellem regering og rigsdag om udenrigspolitiske spørgsmål, og efter 1918 fortsatte man med sådanne møder i »Rigsdagens Politiske Udvalg«. Lov nr. 471 af 10. september 1920 ændrede Grundlovens § 18 således, at der blev påbudt parlamentarisk kontrol med den siddende regerings forvaltning af udenrigspolitikken. Som en naturlig konsekvens heraf – men ikke uden tovtrækkeri – vedtoges oprettelsen af et udenrigspolitisk nævn ved lov nr. 137 af 13. april 1923.

Nævnet fungerede i store træk tilfredsstillende, om end der i praksis viste sig et »forelæggelsesproblem«, idet fremlæggelsen af sager i nævnet til tider skete så sent, at det ikke havde reelle muligheder for at øve den tilsigtede indflydelse på regeringens udenrigspolitik.

Ønsket om ændring på dette punkt kom til udtryk i Grundloven af 1953 § 19, stk. 3. Her står der, at »Folketinget vælger af sin midte et udenrigspolitisk nævn, med hvilket regeringen rådfører sig forud for enhver beslutning af større udenrigspolitisk rækkevidde«. I overensstemmelse hermed fik Udenrigspolitisk Nævn præciseret sit mandat med lov nr. 54 af 5. marts 1954.

Spionsagen fra 1938 er af typen »underretningssag«, idet sagen allerede var afsluttet ved fremlæggelsen i Udenrigspolitisk Nævn. Nævnet kunne blot tage oplysningen til efterretning.

Allerede forud for nævnets oprettelse havde spørgsmålet om medlemmernes tavshedspligt i forhold til særligt Rigsdagens øvrige medlemmer en central plads i drøftelserne. Lovens § 4 foreskrev medlemmernes undertegnelse af en erklæring om tavshedspligt – et forhold, der i øvrigt blev bibeholdt uændret ved lovrevisjonen i 1954. Forpligtelsen byggede på en erkendelse af, at udenrigspolitiske emner generelt må behandles med fortrolighed. Nævnsmedlemmer må dog i et vist omfang videregive fortrolige oplysninger til andre medlemmer af deres parti i Rigsdagen. Men de skal altid iagttage fuldstændig tavshed, når dette er blevet de tilstedeværende direkte pålagt af nævnets formand eller ministeren.

Lovgrundlag

Lov nr. 137 af 13. april 1923, Grundloven af 1953 § 19 samt lov nr. 54 af 5. marts 1954.

Anvendelsesmuligheder

Udenrigspolitisk Nævns mødereferater belyser først og fremmest, hvilke udenrigspolitiske emner regering og Rigsdag/Folketing har fundet væsentlige. I denne forbindelse giver referaterne som regel gode og detaljerede beskrivelser af sagsforløb, som det ellers kan være møjsommeligt at sammenstykke. Samtidig bidrager nævnsmødernes fortrolige karakter til at give referaterne en høj grad af autoritet. Nævnets mødeaktivitet og grupperingerne af spørgsmål, der er blevet behandlet i nævnet, kan bidrage til belysning af konfliktpunkter mellem den siddende regering og Rigsdagens/Folketingets øvrige partier.

Nævnsmedlemmernes tavshedspligt betyder, at vi i mødereferaterne kan finde omtale af emner, som ellers ikke er nævnt i kilder til belysning af udenrigs- eller sikkerhedspolitiske forhold. Et eksempel herpå er ovenstående beskrivelse af en »spionsag«, der ikke synes omtalt i andre tekster fra samtiden. Som det fremgår af »spionsagen«, kan man få væsentlige personalhistoriske oplysninger, alt efter det pågældende emnes karakter.

Hvor findes kildetyperne?

Embedsmænd fra Udenrigsministeriet udarbejder efter hvert møde detaljerede mødereferater til internt brug i ministeriet. Nævnsreferaterne indtil 1943 indgår ikke fysisk i afleveringen af de gruppeordnede sager 1909-45, men findes særskilt afleveret som »fortrolige skabssager«, hvor referaterne i lighed med andet materiale til belysning af Udenrigspolitisk Nævns aktivitet, som f. eks. mødefortegnelser, lister over medlemmer og forhandlingsprotokoller er henlagt i overensstemmelse med Udenrigsministeriets arkivsystem (gruppe 3.E.92). Efter 1945 indgår Det Udenrigspolitiske Nævns mødereferater, akter m.v. i Udenrigsministeriets gruppeordnede sager jnr. 3.E.91 (sekretariatssager) og 3.E.92 (mødereferater og anden dokumentation fra møderne). Arkivalier til belysning af Udenrigspolitisk Nævn er indtil 1988 afleveret til Rigsarkivet som en del af mikrofilmsamlingerne MIK 02:02 og MIK 02:04.

Efter 2. verdenskrig indledtes en praksis med efter hvert møde at udsende en kortfattet pressemeddelelse.

Litteratur

Fremstillinger:

Hans Henrik Bruun: *Det udenrigspolitiske Nævn 1965-74*, i: Niels Amstrup og Ib Faurby (red.): *Studier i dansk udenrigspolitik tilegnet Erling Bjøl*, 1978, s. 45-74. [Giver en politologisk indførelse i nævnets virke.]

Helle Krunke: *Den udenrigspolitiske kompetence. Udenrigspolitik og magtdeling ved overgangen til det 21. århundrede*, 2003.

Bo Lidegaard: *Forvaltningen, folket og formuleringen af dansk udenrigspolitik*, i: Peter Bogason (red.): *Stat, Forvaltning og Samfund efter 1950*, 2000, s. 107-26. [Giver i relativt generelle vendinger en karakteristik af efterkrigstidens krav til parlamentarisk indsigt i udenrigspolitiske forhold og Udenrigspolitisk Nævns rolle.]

P. Munch: *Den danske Rigsdag 1848-1949*, bd. IV, 1949, s. 181-220. [Behandler det parlamentariske spil i dets mange facetter om vedtagelsen af loven om nævnets oprettelse, herunder argumentationen for dets sammensætning og struktur.]

Betænkninger:

Betænkning vedrørende Organisationen af Udenrigsministeriet og Danmarks Repræsentationer i Udlandet, 1921. [Belyser situationen og verdensopfattelsen, der dannede baggrund for den proces, som førte til oprettelse af Udenrigspolitisk Nævn.]

Betænkning afgivet af Forfatningskommissionen af 1946, 1953. [Her gennemgår Max Sørensen i sit responsum af 26. maj 1952 (s. 113-27) de problemer, der knytter sig til Grundlovens § 18, herunder den parlamentariske kontrol med udenrigspolitiske beslutninger.]

Retsvæsenet

Af Niels Strandsbjerg

Som hovedregel fungerede retsvæsenet efter 1920 efter de samme retningslinjer og med de samme kontorhjælpe midler som beskrevet af Grethe Ilsøe i *På embeds vegne* (s. 187f.). Den største ændring skete ved lov nr. 90 af 11. april 1916, der trådte i kraft den 1. oktober 1919. Denne lov gennemførte endelig de løfteparagraffer, der fandtes i Grundloven af 1849 om adskillelse af den dømmende og udøvende myndighed, mundtlighed og offentlighed i retsplejen m.m. Ved lovens gennemførelse nedlagdes de gamle hæderkronede retsbetjentembeder (by- og herredsfoged- samt birkedommerembeder), der havde eksisteret siden senmiddelalderen. 106 retsbetjentembeder i 1919 blev afløst af 85 nye underretskredse (+ 9 nordlesvigske i 1920) med én, i visse tilfælde flere, dommer(e) i spidsen. Dertil kom tre nye appeldomstole, kaldet Østre og Vestre Landsret med hovedsæde i henholdsvis København og Viborg samt Søndre Landsret i Sønderborg, der dog allerede i 1926 blev sammenlagt med Vestre Landsret. Desuden var der Højesteret, som fortsatte nogenlunde uændret. Dommerne skulle først og fremmest dømme, men også tage sig af skifteforvaltning, auktionsvæsen, fogedopgaver samt tinglysning.

Alle de øvrige opgaver, som retsbetjentene havde haft, overgik til de nyudnævnte politimestre, der fik hver én af de 71 politikredse uden for København, som blev dannet i 1920.

Der blev også dannet en selvstændig anklagemyndighed ifølge retsplejeloven. Den omfattede en rigsadvokat med møderet for Højesteret og seks statsadvokater (tre i hver landsretskreds) med møderet for landsretten og underretterne.

De udvalgte kilder beskriver et søforhør i Sø- og Handelsretten, to forskellige typer af voldgifter, et omskrevet tingbogsblad og en udtaget skødegenpart samt endelig en sag fra Oprejningsnævnet for København. Der er derimod ikke medtaget kilder til den almindelige domstolspraksis, da de protokoltyper m.v., som blev anvendt på disse områder, ikke har ændret sig væsentligt siden den periode, som Grethe Ilsøe har beskrevet i *På embeds vegne*.

Kildeoversigt

11. Søforhør
12. Husdyrvoldgift
13. Lærlingevoldgift
14. Tingbogsblad og skødegenpart
15. Kendelse i oprejningsnævn

11. Søforhør

Sø- og Handelsretten i København blev oprettet den 1. januar 1862. For søsagernes vedkommende afløste den Københavns Søret fra 1685. Sø- og Handelsretten var den første domstol, der blev oprettet efter Grundlovens løfteparagraffer med bl.a. mundtlig procedure. Når retten var sat, bestod den af en juridisk uddannet retspræsident og et antal (som regel 2-4) handels- eller søkyndige medlemmer. Domstolen tog sig af alle sø- og handelssager fra København og omegn, men derudover kunne sager fra det øvrige land indbringes for retten – enten direkte eller som appelinstans for de lokale retter. Afgørelser fra Sø- og Handelsretten kunne appelleres til Højesteret.

Søforhør vedr. barken »København« 1929

(LAK, Sø- og Handelsretten i København, Retsafdelingen, Søforhørs- og søforklaringsprotokol, bd. 37, 1929)

Aar 1929 den 15. oktober Kl 10 1/4 blev Retten sat af Præs. Kühl og Medlemmerne Schultz, Egense, Stabell og Cold i Overværelse af Fru Krogh og foretoges offentligt Retsmøde.

Nr. 102/29 Søforhør i Anledning af 5m/ Bark
 »København« s Forsvinden.

Fig. 23. Den 5-mastede bark »København« var det største sejlskib nogensinde hjemmehørende i Danmark. Det var helt moderne udrustet, men alligevel forsvandt det sporløst på en rejse fra Buenos Aires til Adelaide i Australien i december 1928. (Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg).

Der fremlagdes: Skrivelse af 19/9-29 fra Søfartsministeriet til Justitsministeriet med sidstnævnte Ministeriums Paategning af 28' s.M., Bilagsfortegnelse og deri nævnte Bilag 1-9, samt Skr. af 7/9-29 fra Rederiet til Justitsmin., Indlægsfortegnelse og deri nævnte Bilag, der mærkes I-IX.

Endvidere fremlagdes Skrivelse af 3' d.M. fra Rederiet til Retten med Bilag mærket 1-12.

Endelig fremlagdes Attest om Kontrolsyn i Sept. 1928 samt en Ekstraktoversættelse af Lodsforklaringer.

For Retten mødte

fhv. Kapt. Jens Mortensen

tidl. Elev Jens Peter Lave Østergaard

Ingeniør Gerald

Direktør Chr. Smiegelow

Kapt. Juel Brockdorff

For Rederiet mødte HRs Fenger

For Kasko-Assurandørne mødte Baltica ved Kontorchef Grandjean

For en Kreds af Forældre mødte LRs. Leo Frederiksen

Skr. af 3' ds blev oplæst og dens Rigtighed blev vedstået af Kapt. Juel-Brockdorff, der blev b. f. s. V.

Kapt. J.-B. forklarede, at Skibet afgik fra Buenos Aires d. 14/12-28 og den sidste direkte Underretning fra Skibets Kapt. Andersen findes i det fremlagte brev af 13/12-28. M.H.t. Sødygtighed ved Afgangen henviser han til Havnelodsens og Flodlodsens Erklæringer. M.H.t. Størrelsen af den indtagne Sandballast, der er beregnet til 696 Tons henviser han til den fremlagte Mæglerregning, hvorefter der er købt godt 698 Tons. At Skibet har modtaget den Ballast der er købt og betalt, fremgaar af Ladeskalaen, hvorefter Skibet har haft et Deplacement af i alt 5150 Tons med et Dybtgaaende af 17' 2". Det norske S/S William Blumer har sidst haft Forbindelse med »København«, hvilket skete den 21' og 22' Decemb. 1928. Naar det i Telegram fra Føreren af W. B., Bilag 9 er anført, at Københavns Radio er opgivet til kun at række 100 Miles beror dette på en Misforståelse.

M.H.t. Skibets Radioinstallation forklarer Kompt. at Radioen har en garanteret Rækkevidde af 390 Sømil, men under gunstige Forhold rækker den langt videre, som det er konstateret 11-1200 Sømil. Kapt. havde Ordre til saavidt mulig hver Dag at give Radiomeddelelse, men Rederiet har ikke hørt noget direkte fra Skibet efter dettes Afgang fra B.A., hvilket mulig kan forklares ved atmosfæriske Forstyrrelser, men Radioen maa være kommet i Orden til d. 21' og 22'/12, da der taltes med Will. Blumer. Kapt. Andersen har ikke vist sig forsømmelig med at sende Radiomeldinger.

Skibet har været stabilt ved Afgangen, idet Metacenterhøjden 3,04' eller 3,05' har været fyldestgørende. Skibet maa antages at have haft rigeligt Proviand ved Afgangen og havde 69 Tons Ferskt Vand. Kompt. mener, at Skibets

Bemanding har været forsvarlig. De 9 af Eleverne var helbefarne og sejlede som Matroser. Komp. siger, at Bemandingen endog var rigelig stor sammenlignet med andre Sejlfartøjers Bemanding, idet det er ham bekendt, at en 4 m/Bark stor ca 4000 Tons kun har en Besætn. 24 Mand, og de Oplysninger han har om andre store Sejlfartøjers Bemanding peger i samme Retning.

Kapt. Christensens Skrivelse af 22/4-29, Bilag VII blev oplæst, og Kompt. forklarede, at de i Skrivelsen indeholdte faktiske Oplysninger ganske Stemmer med de Erfaringer, han har gjort.

Kompt. henviser m.H.t. Elevernes Evner og Dygtighed til at udføre Tjeningen til den af Kapt. Andersen afgivne rapport af 18/11-28, Bilag 12 af hvilken Rapport, det fremgår, at Eleverne har været flinke og interesserede og, at også de nye Elever var flinke og lærelystne, ligesom det fremgår af Rapporten, at også de nye Elever har haft deres fysik i Orden.

[Herefter beretter Juel-Brockdorff om ballastens sikring.]

Kompt. bemærker, at Isforholdene har været usædvanlig vanskelige i Aar og at det af Oplysninger fra Skibe, der har sejlet i de pågældende Farvande denne Vinter fremgaar, at der er mødt Is nordligere end man ellers skulde være forberedt på.

Oplæst. Vedstaaet.

Kapt. Jens Mortensen blev b. f. s. V. og forklarede, at han har sejlet med det ballastede Skib i haardt Vejr, og Ballasten, der var sikret paa samme maade, som af Kapt. J.B. forklaret, har aldrig forskubbet sig. Paa den sidste Rejse, Kompt. førte Skibet, var der endnu 6 gamle Matroser tilbage, men Elevernes Arbejde var fuldt tilfredsstillende, men Kompt. mener med de Erfaringer han har gjort, at der ikke var noget i Vejen for at sejle med lutter Elever, naar de ældste Elever havde opnået tilstrækkelig Erfaring.

Radioinstallationen er ikke ændret siden Kompt. førte Skibet, og den fungerede da fuldt ud tilfredsstillende. Efter Kompt.'s Mening har Skibets ældste Hold Elever mindst staaet paa højde med helbefarne Matroser. De unge Mennesker, der blev antaget som Elever var alle fundet velegnede til Sølivet.

Oplæst. Vedstaaet.

Ingeniør Christian Vilhelm Gerald, Leder af Dansk Radio A/S, fremstod og blev b. f. s. V. Rapporten, Bilag 3 blev oplæst og dens Rigtighed vedstået af Ing. Gerald, der forklarede, at Radioen er installeret i S/S København af Dansk Radio A/S's Folk, og Kompt. synede Radioinstallationen, da København kom hertil som nybygget Skib. Den garanterede Rækkevidde andrager 390 Kvartmil, men under gunstige Forhold, kunde Radioen række betydelig længere, Kompt. har personlig konstateret en Rækkevidde af 13-1400 Kvartmil.

Gjort bekendt med Telegrammet Bilag 9 forklarede Kompt., at Københavns Radio i den officielle paa Engelsk affattede Liste, der er udgivet i Bern, er Rækkevidden angivet til 450 Ampèremeter, hvilket efter Handelsministeriets Tabel svarer til 390 Kvartmil. Opgørelsen fra Bern hidrører fra Statstelegraphen

herhjemme. Kompt. mener, at Radioinstallationen i København har været tilstrækkelig.

Oplæst. Vedstaet.

Vidnet afleverer en Note indleveret paa S/S Botnia d. 11/4 d.A., hvoraf fremgaar, at København d. 17/12-28 har været i Radioforbindelse med M/S Arizona.

Noten oplæses.

Fremstod tidligere Elev Jens Peter Lave Østergaard, der blev beh. f. s. V. og forklarede, at han blev afmønstret i Buenos Aires d. 12/12-28. Han var ombord den sidste Aften Skibet laa i B.A. nogle Timer og forlod Skibet ved Midnatstid. Kompt. saa, at Sandballasten blev indladet i Forlasten og at der i Forlasten blev anbragt et langskibs Skod, hvorhos Ballasten blev lempet agterefter.

Kompt. saa ogsaa, at Ballasten blev lempet agterover i Agterlasten, men saa ikke om Ballasten blev sikret med Brædder og kan derfor ikke sige om det er sket. Kompt. ved fra tidligere Rejser at Ballasten blev sikret med langskibs og tværskibs Brædder.

Mens Kompt. sejlede med Skibet var der altid god Orden og Disciplin ombord, og Kompt. har aldrig bemærket noget der tydede paa, at Bemandingen ikke var fuldtud tilstrækkelig. Sundhedstilstanden ombord var tilfredsstillende. Skibets Radioinstallation kan Kompt. ikke udtale sig om.

Oplæst. Vedstaet.

Kapt. Juel B. forklarer, at Skibet er assureret i Assurancekomp. »Baltica« for 1 Mill. Kr. Skibets Kendingsbogstaver er N. D. B. V., dets N. D. 3329 R.T. Hjemsted København.

Oplæst. Vedstaet.

Søforhøret sluttet

Retten hævet kl. 12.20.

Kühl

J. Schultz

O. Egense

Fr. Cold

T.V. Stabell

/M. Krogh

Kommentarer

Den 5-mastede bark, »København«, der var ØKs skoleskib, forsvandt sporløst i 1928, og man ved faktisk ikke mere om sagen, end hvad der fremgår af søforhøret. »København« løb af stabelen i Skotland i 1921 og var Danmarks største sejlskib nogensinde. Desuden var det forsynet med det mest moderne radio- og navigationsudstyr. Chokket var derfor stort, da skibet forsvandt på en rejse fra Buenos Aires til Adelaide med 15 besætningsmedlemmer og 45 elever. Forliset gav anledning til en ekstraordinær stor efterforskning både med ØKs egne skibe og andre samt med australske militærfly, men forgæves. Der er aldrig fundet sikre spor efter hverken skib eller besætning.

Søforhøret rummer mange forkortelser, men i transskriptionen er de fleste af dem skrevet helt ud. Det har dog i nogle tilfælde været vanskeligt at afgøre, om et verbum skulle stå i præsens eller imperfektum.

Heinrich Emil Kühl var præsident for Sø- og Handelsretten 1926-32. Schultz, Egense, Stabell og Cold var søkyndige medlemmer af retten. Over navnene i protokollen er med blyant tilføjet deres titler, henholdsvis kaptajn, kaptajn, kaptajn og kontreadmiral. M. eller fru Krogh førte protokollen.

Kaptajn Niels Juel-Brockdorff, der mødte for retten, var, udover at være tidligere søofficer og tidligere fører af »København«, i årene 1924-39 chef for ØKs maskin- og skibsinspektion.

B. f. s. V.	[Sandsynligvis] Behørigt ført som Vidne.
Kompt.	Komparenten, dvs. personen, der møder for retten for at afgive forklaring.
Ladeskala	Udtryk for hvor meget skibet er lastet.
Metacenterhøjden	Udtryk for balancen i skibet.
N.D.	Nettodeplacement, dvs. skibets lasteevne.
R.T.	Registerton.

Lovgrundlag

Lov af 19. februar 1861 om oprettelse af en sø- og handelsret i København samt sø- og handelssagers behandling uden for København. Lov nr. 72 af 12. april 1892 om oprettelse af søretter uden for København samt om søforklaringer og søforhør.

Hvor findes kildetyperne?

Alle retskredse med en havn har ret til at holde søforhør. Sådanne forhør vil ofte blive indført i det pågældende dommerembedes (tidligere retsbetjentembedes) borgerlige retsbog (LAA). Hvis der forholdsvis hyppigt afholdes søforhør i et embede, kan man dog vælge at oprette en særlig protokol til formålet. Langt de fleste søforhør findes imidlertid i Sø- og Handelsrettens arkiv (LAK). Dette arkiv indeholder i øvrigt også mange andre typer af retsprotokoller, jfr. arkivregistraturen *Københavnske politi- og domsmyndigheder II*, 1976, s. 147ff.

Litteratur

Om Sø- og Handelsretten:

Robert Hove: *Sø- og Handelsretten gennem 100 år*, 1962.

E. Kühl m.fl.: *Sø- og Handelsretten 1862-1926*, 1927.

Om barken »København«:

Frank A. Rasmussen m.fl.: *Damp og diesel. Dansk Søfarts Historie*, bd. 6, 1920-1960, 2000, s. 82-87.

12. Husdyrvoldgift

I 1907 kom den første lov om husdyrvoldgift – eller helt præcist: lov om voldgift i tvistigheder angående handel med husdyr. Indtil da skulle sager om sådanne forhold for en almindelig domstol. I hver retskreds skulle nu beskikkes 5-7 uberygtede og kyndige mænd, der selv valgte en formand. Formanden og to af de øvrige mænd udgjorde herefter voldgiftsretten, der enten søgte forlig eller afsagde en kendelse. Ved den næste lov fra 1912 indførtes også en ankeinstans for hvert amt, bestående af en dommer som formand og fire sagkyndige mænd, hvoraf dommeren og to af mændene udgjorde retten i hver enkelt sag. Ankeinstansen benævntes den stående voldgiftsdomstol, også kaldet overvoldgiftsretten. Man skulle søge amtet for at få en sag, der var afgjort ved den almindelige voldgiftsret, for overvoldgiftsretten, og denne tilladelse blev kun givet i særlige tilfælde.

Ved loven af 1922 afløstes retskredsene som grundlag for voldgiftsretterne, nu skulle hver købstad udgøre en voldgiftskreds og på landet hver politikreds. 7-11 personer beskikkedes i hver kreds, og en af disse beskikkedes som formand. Beskikkelserne foretoges af amtsrådet efter indstilling fra kommunalbestyrelserne. Den stående voldgiftsdomstol fortsatte uændret. I 1939 ændredes grundlaget igen, idet det atter blev retskredsene, der dannede udgangspunkt for voldgiftsretten, denne gang med retskredsens civildommer som deltager (men ikke nødvendigvis som formand). Trods flere lovændringer fortsatte hovedreglerne for voldgift og overvoldgift indtil loven af 1998, der ophævede hele lovgivningen på området med virkning fra 1. april 1999. Herefter blev husdyrsager på ny henvist til de almindelige domstole.

Voldgift ved den stående voldgiftsdomstol for Frederiksborg Amt 1920

(LAK, Frederiksborg Statsamts overvoldgiftsret i sager vedr. handel med husdyr, Husdyrovervoldgiftsprotokol 1919-74)

Aar 1920 den 21' Februar
afsagdes i Voldgiftssag No. 30/1920:

Inspektør Clausen, Linderupgaard,
ctr.

Gaardejer Oluf Niensens Enke, Sundbylille

saalydende

Kendelse:

Under 14' September f. A. købte Appellanten, Inspektør Clausen af Linderupgaard, en Bedækningstyr af Appellindstævnte, Gaardejer Oluf Niensens Enke af Sundbylille, for 4000 Kr. kontant samt paa Vilkaar, at der skulle betales 500 Kr., naar Tyren kom i bedste Halvdel af sin Afdeling paa Statstyreskuet i Roskilde 1920 samt at Sælgerinden skulde have Ret til fri Bedækning af 8 Køer i 2 Aar, men da det viste sig, at Tyren ikke var brugelig som Bedækningsstyr, indklagede Appellanten Sagen for Voldgiftsretten i Horns Herred, ved

hvis Kendelse af 22' Decbr. f. A. dekretedes, at Appellanten skulde beholde Tyren, dog at Vilkaarene bortfaldt.

Da Kendelsen var afsagt med 2 Stemmer mod 1, anmodede Appellanten under 3' Januar d. A. Frederiksborg Amt om at Sagen maatte indankes for den staaende Voldgiftsdomstol, hvad bevilligedes under 6' dennes, idet Gaardejer Rasmus Christensen af Ørby og Gaardejer A.L. Hansen af Kregome beskikkedes til Medlemmer af Domstolen i denne Sag.

Der er under Sagens Behandling for Voldgiftsretten fremlagt Beskrivelse af 2 under Sagens Behandling optagne Thingsvidner samt 3 Dyrlægeerklæringer og en Erklæring fra det veterinære Sundhedsraad af 11' November f. A.

Appellanten paastaar, at Handelen skal gå tilbage og Appelindstævnte tilpligtet at betale Foderpenge 1 Kr. 50 Øre pr. Dag fra den 14' September f. A. og Omkostningerne ved Voldgiftssagen.

Ved de fremlagte Dyrlægeerklæringer og de under det den 16' December f. A. optagne Thingsvidne afgivne Vidneforklaringer maa det nu anses godtgjort, at Tyren, efter at være kommet i Appellantens Besiddelse, ikke har vist sig at kunne anvendes som Bedækningstyr, idet den kun én Gang bedækkede en Ko, medens mange andre Forsøg mislykkedes.

Under det af Appelindstævnte den 2' December optagne Thingsvidne er det imidlertid forklaret foruden af Indstævntes 2 Sønner også af Personer, der har ført Køer til Tyren og af Gaardens Folk, at Tyren saa sent som den 13' september har vist sig som en god Bedækningstyr, om det end har været forskelligt, hvor lang Tid det varede, inden Akten kunne lykkedes, medens det ikke er oplyst, at forsøg på Bedækningen er mislykkedes.

Appelindstævnte har erkendt, at Tyren solgtes som Bedækningstyr, men fastholder, at hun kun derved har garanteret for, at Tyren hos hende har vist sig dygtig hertil, men ikke at den under andre Forhold vilde bevare denne Evne. Nogen Garanti herfor er det ikke påstået, at Sælgerinden direkte har paataget sig.

Det veterinære Sundhedsraad erklærer da ogsaa, at saadan Bedækningsudygtighed kan opstaa selv kort efter Salget.

Herefter finder Domstolen, at der ikke foreligger tilstrækkeligt Grundlag til at forandre den indankede Kendelse, hvorfor denne vil være at stadfæste, idet man ikke finder Anledning til at forandre Bestemmelsen om Sagens Omkostninger for Voldgiftsretten. Sagens Omkostninger for Voldgiftsdomstolen betaler Appellanten med 30 Kr. 60 Øre.

Thi eragtes :

Voldgiftsrettens Kendelse stadfæstes, saa at Handelen mellem Appellanten, Inspektør Clausen, og Appelindstævnte, Gaardejer Ole Nielsens Enke af Sundbylille, bliver staaende ved Magt, dog at Bestemmelserne om yderligere Tilsagn udover Købesummen bortfalder.

Omkostningerne ved Voldgiftsdomstolen 30 Kr. 60 Øre betaler Appellanten.

O. Neumann.

And. L. Hansen.

R. Christensen

Kommentarer**Voldgift**

Egentlig: Det at give noget i en andens vold. Der er to generelle betydninger af ordet:

a. Det forhold, at parterne i en retstvist enes om at lade striden afgøre bindende af en eller flere personer, som de ofte selv vælger dertil.

b. En afgørelse, der er truffet af en sådan person eller instans.

Statstyreskuet

Fra 1887 til 1927 foranstaltede Statsdyrskuekommissionen dyrskuer – især for tyre og hingste – for at understøtte avlsarbejdet.

Det Veterinære Sundhedsråd blev oprettet i 1851 og var et rådgivende organ med (indtil 1925) seks medlemmer. Fra 1882 var veterinærfysikus rådets formand. Rådet fungerede bl.a. som »retsveterinærråd« i processer om husdyr.

Tingsvidne

Udskrift af et vidneforhør i retten.

O. Neumann

Tidligere dommer og borgmester i Hillerød, der gik af i 1919, men fortsatte et par år som formand for den stående voldgiftsdomstol.

Lovgrundlag

Lov nr. 84 af 19. april 1907, lov nr. 134 af 8. juni 1912, lov nr. 311 af 22. juni 1917, lov nr. 234 af 15. juni 1922, lov nr. 94 af 15. marts 1939, lov nr. 20 af 4. februar 1953, lov nr. 365 af 28. november 1962, lov nr. 161 af 17. marts 1976 og lov nr. 1017 af 23. december 1998. Lovene har haft fællestitlen: Lov om voldgift i tvistigheder angående handel med husdyr.

Anvendelsesmuligheder

Studier af husdyrhandel i bred forstand. Ved flere sager er der adskillige personer inddraget, også fra hele landet. En hest kunne godt sælges flere gange på en dag, og hvem hæftede så for evt. fejl og mangler?

Hvor findes kildetyperne?

Arkivalierne fra den almindelige voldgiftsret findes i retsbetjent-, politi- og byretsarkiverne, mens overvoldgiftsrettens materiale som regel findes i et retsarkiv i hvert amt (LAA). Materialet kan dog også være udtaget som et særskilt arkiv.

Litteratur

Stephan Hurwitz: *Husdyr-voldgift. Med kommentarer m.v.* Under medvirken af Thorkil Pape. 2. udg., 1956. Udg. af Landbrugsraadet.

13. Lærlevgevolvgift

I 1889 blev det fastslået, at tvistigheder mellem lærling og mester skulle afgøres ved voldgift. Når voldgiftsretten blev nedsat i København, skulle formanden være medlem af magistraten. I en købstad og på landet skulle henholdsvis borgmesteren og den lokale politimester have denne post. Herudover havde hver part pligt til at stille med en voldgiftsmand. I 1921 blev dette ændret til, at formanden skulle vælges af stedets øvrighed, og desuden skulle hver af parterne vælge to »fuldmyndige Mænd eller Kvinder, der er oplærte i Faget«. I 1937 blev det bestemt, at voldgiftsdomstole uden for København fra nu af skulle ledes af politimesteren, mens magistraten udpegede formanden i København. Endelig blev det i 1956 besluttet, at retskredsens dommer skulle være formand ved alle sager uden for hovedstaden. For Københavns vedkommende skete der ingen ændringer. Og herved blev det, indtil lovgivningen på området ophævedes pr. 1. januar 1991.

Lærlevgevolvgift i Korsør 1922

(LAK, Korsør Lærlevgevolvgiftsret, Voldgiftsbog 1922-82)

Torsdagen d 1. Juni 1922, kl 4½

Voldgift No 1.

Klage fra Overmatros P.L. Hansen i Korsør, for Sønnen, Snedkerlærling Villy Hansen

over

Snedkermester Fr Qvistgaard i Korsør

Voldgiftsmænd.

for Overmatros Hansen

Snedkersvend Johansen

Snedkersvend Nielsen

for Snedker Qvistgaard

Maskinfabrikant H.P. Rasmussen

Snedker Joakim Rasmussen

som alle vare mødte.

Bilag 1. Overmatros Hansens Begæring om Voldgift.

1a. Sammes Fremstilling af sagen.

1b. Snedkerm Qvistgaards Fremstilling.

2a. Bemærkninger fra P.L. Hansen til Qvistgaards Fremstilling.

2b. Bemærkninger fra Snedker Qvistgaard til P.L. Hansens Fremstilling.

Voldgift afholdes ikke fordi den ene af Snedker Qvistgaards Voldgiftsmænd Maskinfabrikant H.P. Rasmussen ikke var fagudlært, som Loven fordrer det, og Mødet blev derfor fastsat til Fredagen d 9 Juni, kl. 4. I

Stedet for Maskinfabrikant Rasmussen, mødte Snedkermester Johan Jacobsen.
Alle vare mødte.

Da Sagen ikke var tilstrækkeligt oplyst til at kunne paadømmes, henvis-
stes til Politiundersøgelse og efter dette til nyt Voldgiftsmøde.

Johan Jacobsen	R.P. Nielsen	
J. Rasmussen	J.J. Letz	J. Johansen
	Fmd.	

d 29. Juni afholdtes Voldgift i sag No 1.
Alle Voldgiftsmændene vare mødte.

Formanden Købm. Letz gav meddelelse om at Politiundersøgelse havde fundet Sted, og han oplæste hvad der var kommet fra Politikontoret. Voldgiften fik det resultat at det med 3 Stemmer mod 2 vedtoges, at Snedkermester Qvistgaard skal betale Overmatros Hansen en Erstatning på 100 kr. og betale Overmatros Hansens Udgifter til Voldgiftsmændene med 45 kr til hver, samt hans Udgifter til Sagfører.

J.J. Letz	Johan Jacobsen	J. Rasmussen
	J. Johansen	R.P. Nielsen

Kommentarer

Voldgift

Egentlig: Det at give noget i en andens vold. Der er to generelle betydninger af ordet:

a. Det forhold, at parterne i en retstvist enes om at lade striden afgøre bindende af en eller flere personer, som de ofte selv vælger dertil.

b. En afgørelse, der er truffet af en sådan person eller instans.

Lovgrundlag

Lov nr. 39 af 30. marts 1889, lov nr. 342 af 6. maj 1921, lov nr. 120 af 7. maj 1937 og lov nr. 261 af 2. oktober 1956.

Anvendelsesmuligheder

Læringlevoldgifter kan anvendes i forskellige social- og erhvervshistoriske studier, da de kan give et godt indblik i dagliglivet på forskellige arbejdspladser.

Hvor findes kildetypen?

Læringlevoldgiftsretternes arkiver er som hovedregel udskilt som særlige arkivfunds (LAA). Men arkivalierne kan også indgå som del af et rets- eller kommunearkiv.

Som eksempel på en erhvervsorganisation med egen voldgiftsret kan nævnes Københavns Tømrerlav, hvis omfattende arkiv, inkl. mange voldgiftssager, er afleveret til LAK.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på udnyttelse af kildetyper.

14. Tingbogsblad og skødegenpart

Indtil 1927 foregik tinglysning (tinglæsning) på samme måde som beskrevet af Grethe Ilsøe i På embeds vegne (s. 208ff.). Ved tinglysningslovens ikrafttræden den 1. april 1927 blev realregistrene imidlertid afløst af tingbogsblade, hvor hvert matrikelnummer fik sit eget blad. Så længe der var plads i realregistret, blev dette dog fortsat benyttet, i nogle retskredse helt op til 1950'erne. Skøde- og panteprotokollerne blev derimod straks ved lovens ikrafttræden afløst af skødegenparter. I løbet af årene 1995-98 blev tinglysningsoplysningerne overført til en elektronisk tingbog.

A. Omskrevet tingbogsblad for matrikelnummer 44, Nykøbing Sjællands bygrunde

(LAK, Retten i Nykøbing Sjælland, Nykøbing Sjælland Tinglysning, Omskrevne og udtagne tingbogsblade, pk. 1: Nykøbing Sjælland)

[Se den kopierede gengivelse s. 116]

Kommentarer

Når et tingbogsblad er blevet erstattet med et nyt, har man kun overført de oplysninger, som stadig har haft administrativ relevans. Man taler om en omskrivning af bladet. Som det ses, blev tingbogsbladet for matrikelnummer 44 omskrevet den 8. december 1964. Når et blad er blevet omskrevet, kan det afleveres til det relevante landsarkiv.

Akt: Skab C, nr. 626 henviser til, at tingbogsbladene blev opbevaret i skabe på dommerkontorerne.

B. Udtagen skødegenpart for matrikelnummer 44, Nykøbing Sjællands bygrunde

(LAK, Retten i Nykøbing Sjælland, Nykøbing Sjælland Tinglysning, Genparter af adkomst- og servituddokumenter 1927-76, pk. 90: Nykøbing Sjælland Købstads bygrunde, matr.nr. 1-100 ø)

[Se den kopierede gengivelse s. 117]

Kommentarer

Genparterne er løstliggende, men sammenhæftede papirer; der er typisk 4-6 sider for hver ejendomshandel m.v.

Lovgrundlag

Lov nr. 111 af 31. marts 1926. Lov nr. 281 af 29. april 1992.

Anvendelsesmuligheder

Ligesom realregistrene og skøde- og panteprotokollerne er tingbogsbladene og skødegenparterne helt centrale kilder, når det handler om undersøgelser af den enkelte ejendoms historie.

Matr. № 44 Karakter: _____ Akt: Skab № 626

Ejerlav: Nykøbing Høved Byggenude Navn: J

Landbrugs- mønstret Skrivelse af:	Nr. Nr.	Hæftens Te. Ra. Ps. Aa.	Bemærkninger	Nr.	Lyst- (År- tallet)	I. Ejendomsret	Købsum- (Ejendoms- skat)	Bemærkninger
19-1959	44	0 0 0 0	Out godset 10 p. 49	1	37-7 1922	Skide fra F. & Antonsen til Pigen inden Christen Nissen på 10. 44 (949)		
				2.	21-3 1943	Skide fra Anders Ahr. Nissen til Gaarværks- arbejder Alfred Halger Jacobsen. (4650)	9500- (700)	
				3.	2-1 1944	Skide fra Alfred Halger Jacobsen til P. A. Andre- as Hansen. (4020)	12900- (900)	
				4.	10-8 1946	Skide fra Anders Ahr- sen til Christen Carl Hoffman Andersen. (310)	19100- (900)	
				5.	28-4 1960	Skide til skaffet Hans Lund Lauridsen til p. 44.	22.000- (8.000)	
				6.	5-10 1957	Skide til repræsentant for Byggenude på matrik. nr. 44	20.000- (12.000-)	
				7.	14-1 1932	Skide til landarbejder hans Jens Rasmussen Tobiasen, Andetings og frk. Anna Rasmussen, Torsgade 8, Vand, på matrik. nr. 44	21.800- (12.000-)	Sundheds 12. N. 8.
				8.	14-12 1963	Skide til pol. Skole Loven Hansen på matrik. nr. 44	17.500- (12.000-)	

Nr.	Lyst- (År- tallet)	II. Brugerejendomsret, Servitutter og andre Byrder	Forandringer og Udsættelser

Omskrevet 8/12 1964.

J. R.

Omskrevet tingbogsblad. (LAK, Retten i Nykøbing Sjælland, Omskrevne og udtagne tingbogsblade, pk. 1).

~~1911~~ JAN 1952 *Indt 14/12 1953 (5606)*

Justitsministeriets genpartpapir. Til skøder, skadesløsbreve, kvitteringer til udslettelse og andre påtegninger m. m. (vedr. fast ejendom).

Mtr. nr., ejerlav, sogn: **44, Nykøbing Sj. Købstads**
(i København kvarter) **Bygrunde.**
eller (i de sænderjydsk landsdale) bd. og bl. i Tingbogen, art. nr., ejerlav, sogn.

Akt: Skab *af* nr. **6236**
(aflyst af dommerhøjesteret)

Købers } bopæl: Rudkøbing.
~~Købetid~~

Gade og hus nr.:
(hvor sådant findes)

Anmelderens navn og bopæl (kontor):

JAKOB JENSEN
SAGFØRER
NYKØBING SJ.

Stempel: 109 kr. 00øre.

K Ø B E K O N T R A K T.

Underskrevne Repræsentant Ove Bisp, Nykøbing Sj., sælger og afhænder herved til Tandtekniker Jens Bärenholt-Jacobsen, Rudkøbing, og Frk. Anna Christensen, Torvegade 8, Varde, i lige Sameje, den mig tilhørende Ejendom Matr. Nr. 44 Nykøbing Sj. Købstads Bygrunde, - af Hartkorn 1½ Alb., med rette Tilliggende og Tilhørende og paastaaende Bygninger med disses mur- og nagel faste Tilbehør, herunder 2 Kakkellovne og 1 indmuret Gryde, og er denne Overdragelse sket paa følgende Vilkaar:

1.

Overtagelsen finder Sted den 11' December 1951, og Ejendommen hénligger fra denne Dato for Købernes Regning og Risiko i enhver Henseende, ogsaa for Ildebrandstilfælde, mod at de da tilkommer dens Assurancesummer til foreskreven Anvendelse.

Det bemærkes, at Ejendommen overdrages udlejet.

2.

Købesummen er fastsat til 21800 - Een og Tyve Tusinde Otte Hundrede - Kroner, der berigtiges ved, at Køberne

1. overtager eller indfrier, som de derom med Kreditorerne kan forenes, den i Ejendommen indestaaende Gæld til:

- a. Østifternes Kreditforening, opr. 4000 Kr., nu uden Aflysning nedbragt til.....Kr. 3003,08
b. Holbæk Amts Sparekasse.....Kr. 4080,00
c. Chauffør Hans Emil Ludvigsen, Brønshøj, opr. Kr. 10666,92, nu uden Aflysning nedbragt til.....Kr. 4666,92
2. udbetaler kontant ved Overtagelsen.....Kr. 10050,00

Købesum ialt: =====**Kr. 21800,00**=====

Bærlings-
Ternoch

C

Jensen & Kjeldskov, AIS, København

Udtagen skødegenpart. (LAK, Retten i Nykøbing Sjælland, Genparten af adkomst- og servitudokumenter 1927-76, pk. 90).

Hvor findes kildetyper?

Langt de fleste tingbogsblade befinder sig endnu på dommerkontorerne. De blade, der er afleveret til LAA, befinder sig i de relevante dommerarkiver.

Genparterne af de skøder, som stadig er gyldige, findes på dommerkontorerne, hvor de er anbragt efter sogn og ejerlav. Når der sker en ny handel med en ejendom, bliver den hidtil gældende genpart imidlertid taget ud af samlingen. Indtil 1992 eksisterede den praksis, at dommerkontorerne hvert år indsendte de skødegenparter, som var blevet udtaget tre år forinden. Fra 1992 indsendes genparterne kun hvert 10. år, men stadig med tre års forsinkelse.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på udnyttelse af kildetyperne.

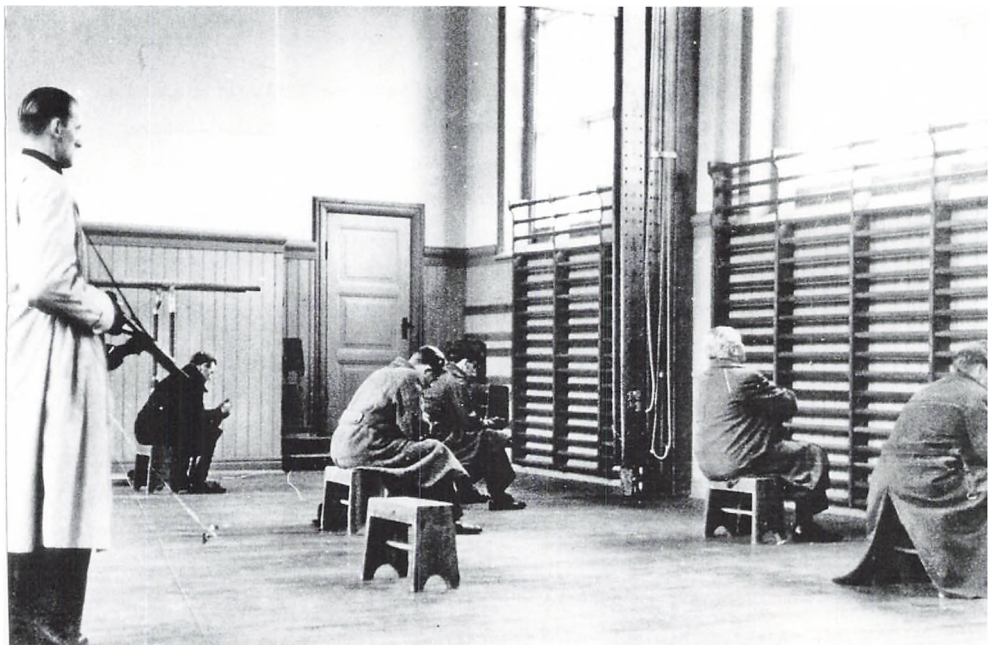

Fig. 24. I Frihedsmuseets billedtekst hedder det: »Anholdte tyskerhåndlangere under bevogtning i en skole«, men som det fremgår af den aktuelle kilde (s. 119), var det absolut ikke alle anholdte, der var tyskerhåndlangere. Billedet er taget i maj 1945 på Maglegårdsskolen i Hellerup. (Frihedsmuseet).

15. Kendelse i oprejsningsnævn

Ved Lov om Oprejsning til uforskyldt internerede Personer blev der i oktober 1945 åbnet mulighed for at personer, der var blevet interneret ved modstandsbevægelsens foranstaltning lige efter krigens afslutning, kunne søge erstatning for formueskade, lidelse og tort. Der skulle landet over oprettes en række nævn med tre medlemmer udpeget af justitsministeren. Formanden skulle være dommer, og et af de øvrige medlemmer skulle opfylde betingelserne for at kunne blive beskikket som dommer. Den tredje skulle være sagfører og indstilles af Sagførerrådet, og den pågældende skulle udvælges blandt de beskikkede forsvarere inden for nævnets område. I alt blev der oprettet 24 nævn, ét i hvert amt samt ét i Københavns Kommune. Sidstnævnte blev delt i to afdelinger. Desuden oprettedes et ankenævn med en højesteretsdommer som formand.

Oprejsningsnævnene havde i det væsentlige færdiggjort deres virksomhed i 1947, mens ankenævnet afsluttede sin virksomhed i 1951.

Et oprejsningsnævn fungerede på mange måder som en domstol med journal, retsbog og dombog (kendelsesbog) og med en beskikket forsvarer. Den vigtigste forskel i forhold til almindelige domstole var, at nævnene selv skulle skaffe de nødvendige oplysninger til belysning af sagerne.

Kendelse i oprejsningssag 1946

(LAK, Oprejsningsnævnet for Københavns Kommune, 2. Afdeling, Kendelsesbog 1946-48)

Aar 1946, den 16. April blev afsagt

følgende

Kendelse

i Sagen

Nr.8/II : [Navn1]

Under denne Sag har Chaufførmedhjælper [Navn1], [Adresse1], der i Tiden fra 6. Maj til 13. Juni 1945 har været undergivet Internering ved Frihedsbevægelsens Foranstaltning, fremsat Begæring om Oprejsning og Erstatning – herunder for Formueskade – i Anledning af den stedfundne Internering, der efter hans Opfattelse maa anses for uforskyldt.

Det fremgår af Akterne vedrørende hans Internering, at han, der er født den [Dato] 1928, er blevet sigtet for at have været Medlem af HIPOkorpset. Centralkartoteket indeholder – foruden Oplysning om Interneringen og Sigtelsen – følgende Bemærkninger ham vedrørende: »HIPOmand iflg. Feriemærkebog indsendt til CK fra Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet«.

Feriemærkebogen har været fremlagt under Sagen og udviser, at [Navn1], [Adresse2], i tiden 4. Maj 1944 til 19 September s.A. har været ansat hos [Arbejdsgiver1]. Som Arbejdsgiver har [Navn2], HIPO, Hjelpepolitiet, underskrevet den 20. April 1945.

Den erstatningssøgende har for Nævnet – i Overensstemmelse med sin tidligere Forklaring til Rapport – forklaret, at han, der i Tiden fra 1943 til Januar 1945 har været ansat hos [Arbejdsgiver2], og derefter – bortset fra ganske kort Tids Arbejdsløshed – hos sin nuværende Arbejdsgiver Skinkekogeriet »Royal« A/S, altid har boet hos Forældrene, Oliemøller [Navn3] og Hustru, [Adresse1]. Han har således benægtet at have været Indehaver af den fremlagte Feriemærkebog. Han har bestridt at have haft med Tyskere – som han hader – eller Nazister at gøre.

Hans ældre Broder [Navn4], der ikke har boet hjemme de Par Aar, om hvis Arbejde Andrageren intet vidste, og som han i øvrigt ikke havde set i længere Tid, kom pludselig Hjem den 6. Maj 1945. Han foreslog Andrageren at gå en Tur, hvad denne indvilligede i. Han og Broderen blev under denne Tur anholdt af Frihedskæmpere. Det har senere vist sig, at Broderen har været ansat hos Tyskerne (formentlig det tyske Sikkerhedspoliti).

Som Vidner har Andragerens Forældre Oliemøller [Navn3] og Hustru [Navn5] overensstemmende forklaret følgende:

Andrageren bor hjemme og har til Stadighed – også om Aftenen – været under Opsigt af Forældrene, der garanterer, at han ikke har haft med Tyskere eller Nazister at gøre. Han har ikke været ansat hos [Arbejdsgiver1], men kun hos [Arbejdsgiver2] og »Royal«. Forældrene vidste intet om, hvad den ældste Søn [Navn4], der ikke boede hjemme, levede af, ejheller kendte de, ligesaa lidt som Andrageren, noget til, at han havde med Tyskerne at gøre, men troede nærmest, at han var tilsluttet Frihedsbevægelsen.

Andrageren, der ikke under Interneringen har været Genstand for daarligere Behandling end de øvrige Internerede, har nedlagt Paastand om Erstatning for Lidelse og Tort i Overensstemmelse med Reglerne i Oprejsningslovens § 2 beregnet til 250 Kr. Endvidere har han paastaet sig tillagt 728 Kr. 10 Øre som Erstatning for Formueskade, heraf 665 Kr 60 Øre (13 Uger a 51 Kr. 20 Øre) for tabt Arbejdsfortjeneste, 12 Kr. 50 Øre for et Par bortkomne Handsker og 50 Kr. for Forringelse af et Sæt Tøj.

Således som Sagen herefter foreligger oplyst, må Nævnet anse det for oplyst og godtgjort, at Interneringen har været uforskyldt. Der tilkommer herefter den erstatningssøgende en Erstatning, der findes at kunne fastsættes til det paastaede Beløb 978 Kr. 10 Øre, hvoraf 250 Kr. for Lidelse og Tort og 728 Kr. 10 Øre for Formueskade. Det bemærkes herved at det ved den for Nævnet stedfundne Bevisførelse anses for godtgjort, at hans Ugeløn udgjorde 51 Kr. 20 Øre og at han på Grund af særlige ham uforskyldte Forhold først kom til at genoptage sit Arbejde den 3. August, samt at Nævnet intet finder til hans Paastaand at bemærke, for saa vidt angaar Erstatning for bortkomne Handsker og Forringelse af Tøj.

Thi bestemmes:

Der tillægges [Navn1] et Beløb af 978 Kr. 10 Øre af Statskassen som Erstatning for uforskyldt Internering.

Den den beskikkede Sagfører, Landsretssagfører W. Werchmeister, tilkommende Salær Stort 50 Kr. vil være at udrede af Statskassen.

Berning

Kommentarer

CK, Centralkartoteket Frihedsbevægelsens kartotek over folk, der skulle interneres ved besættelsens ophør.

Oprejsningslovens § 2 Ifølge denne paragraf skulle erstatningen for lidelse og tort fastsættes til et grundbeløb på 100 kr. samt 25 kr. for hver påbegyndt uge, interneringen havde varet. Beløbet kunne dog forhøjes, hvis behandlingen under og ved interneringen havde været af særlig alvorlig karakter.

Berning Formand for oprejsningsnævnet. H.G. Berning var født i 1896 og var dommer i Østre Landsret.

Lovgrundlag

Lov nr. 490 af 9. oktober 1945 (Lov om Oprejsning til uforskyldt internerede Personer).

Anvendelsesmuligheder

Sagerne giver mulighed for at komme tæt på dagligdagen hos de optrædende personer, både før og under interneringen. Desuden giver de et godt indblik i retsopgørets historie.

Hvor findes kilden?

Oprejsningsnævnenes sager er kun ufuldstændigt bevaret. De kan forekomme i både amts- og dommerarkiver (LAA). Det bedst bevarede arkiv er det her benyttede, der fandtes på loftet over Østre Landsret og er opstillet som et selvstændigt arkiv. Ankenævnets arkiv findes på RA.

Litteratur

Ditlev Tamm: *Retsopgøret efter besættelsen*, 1984, s. 209-21.

W.E. von Eyben: *Thi kendes for ret*, 1968.

Politi og anklagemyndighed

Af Karl Peder Pedersen

Den 1. oktober 1919 trådte 1916-retsplejeloven i kraft, og dermed blev grundlovens løfteparagraf om adskillelse af domstole og forvaltning langt om længe indfriet også på regionalt plan. Nu forsvandt samtlige herredsfoged-, byfoged- og birkedommerembeder, og i stedet oprettedes selvstændige dommer- og politimesterembeder. I København havde der helt tilbage fra 1683 eksisteret et særligt politimesterembede, men nu inddeltes også resten af landet i 65 politikredse under ledelse af hver deres kongeligt udnævnte politimester.

De nye politimestre fik, udover de regulære politiopgaver, tildelt en række civile forvaltningsopgaver, der for adskilliges vedkommende ikke havde særligt meget med politiet at gøre, men som alligevel henlagdes her, da man åbenbart ikke kunne placere dem hos andre myndigheder. Det drejede sig f.eks. om behandling af næringssager, firma- og handelsregistre, alimentations- og navneændringssager, samt fra 1922 for nogle politikredses vedkommende også opgaver i tilknytning til separations- og skilsmisssager. Politimestrene var desuden medlemmer af de lokale brand-, epidemi- og karantænekommissioner, ligesom de frem til 1960'erne fungerede som lægdsforstandere i relation til udskrivningsvæsenet.

1916-reformen medførte også en radikal ændring af anklagevæsenet, idet de nye politimestre pålagdes at fungere som anklagere i mindre sager, mens større sager skulle videresendes til de nyoprettede statsadvokat- og rigsadvokatembeder.

Politimestrene og deres ledende medarbejdere, politifuldmægtigene og politikommissærerne, var statstjenestemænd, mens resten af korpset ansattes og lønnedes af kommunerne. Dette varede dog kun til 1938, hvor hele etaten fra den højeste til den laveste blev statsansat. I næsten alle politikredse var der ansat mindst én politifuldmægtig, hvis hovedopgave var udarbejdelse af anklageskrifter og daglig ledelse af politikredsens sekretariat (politikontor); desuden fungerede den pågældende som politimesterens stedfortræder. I større politikredse var der ansat flere politifuldmægtige, som delte sagsområderne og opgaverne mellem sig. I større politikredse kunne der også findes én eller flere politikommissærer; mange steder var der to, nemlig lederen af kriminalpolitiet og lederen af ordenspolitiet, hvorunder politistationer, landpoliti og bøde- og motorkontor hørte. Københavns Politi var i denne periode inddelt i seks inspektorater, der hver lededes af en politiinspektør.

Få år før 1916-reformen trådte i kraft, var der i 1911 blevet oprettet et lille landsdækkende statspolitikorps, der bl.a. tog sig af brandefterforskning, ud-

lændinge- og visumsager og kriminalpolitiopgaver. Statsbetjentene var ansat direkte under statspolitichefen i København, men mange gjorde tjeneste enkeltvis eller nogle få sammen rundt på landets politistationer.

Efter at Nordslesvig i 1920 var blevet en del af Danmark, opbyggede man hernede et rent statsligt politi, og den 1. april 1938 blev også politiet i resten af landet statsligt. 1930'erne var et årti præget af voldsomme politiske modsætninger og uroligheder, men også besættelsesårene gav politiet masser at lave. Den 19. september 1944 arresterede tyskerne de fleste af landets politifolk, og politiet ophørte med at eksistere. I den »politiløse« tid frem til maj 1945 løstes en del ordenspolitiopgaver af en lang række kommunale vagtværn.

I årene efter 1945 varetog politiet fortsat en række administrative opgaver ved siden af de regulære politifunktioner, men meget af dette hørte op i 1960'erne. Som et typisk eksempel kan nævnes navneforandringsagerne, der i 1961 overflyttedes fra politikontorerne til amterne.

I det følgende præsenteres en række kilder, der både kan belyse de klassiske politiopgaver (kildetype nr. 16-18) og de særlige forvaltningsområder, hvis kilder er af stor værdi ikke mindst for slægtsforskere (kildetype nr. 19-22). I *På embeds vegne* præsenteredes et strafferegister (kildetype nr. 50), og strafferegistre af denne type var i brug indtil 1962, hvorefter man, frem til indførelsen af det landsdækkende elektroniske kriminalregister i 1978, førte strafferegistrene på kartotekskort. Fra den overordnede anklagemyndighed (statsadvokater og rigsadvokat) bringes ingen kilder, da der her er tale om typiske sagsarkiver med navneregistre, sagliste/journal og tilhørende sager.

Kildeoversigt

16. Anholdelsesprotokol
17. Anmeldelsesprotokol
18. Dagbog for politistation eller vagtværn
19. Udvandrerregister
20. Alimentationsprotokol
21. Navneforandringsprotokol
22. Separations- og skilsmisseprotokol

Litteratur

- Leif Beckman m.fl. (red.): *Kampen mod forbrydelsen*, bd. 1-3, 1951-52.
Enhedspolitiet 1.4.1938-1.4.1988, 1988. Udg. af Rigspolitiet.
- Peter Fransen: Statspolitiet, i: Peter Fransen m.fl. (red.): *Harmonisering eller særordning. Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen i 1920*, bd. 1, 2002, s. 87-258.
- Christian Gjerløv: *Dansk Politistat*, bd. 1-2, 1933-34.
- Flemming Jarlskov: *Lov og orden. Af danskernes og dansk politis historie. En krønike*, 2003.
- Henning Koch: *Demokrati slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945*, 1994.
- Carl Aage Redlich: *I lovens navn. Københavns politi gennem tiderne*, bd. 1-2, 1982. Udg. af Politihistorisk Selskab.
- J. Svane-Mikkelsen: Københavns Politi og forholdet til offentligheden omkring enevældens ophør, *Historiske Meddelelser om København* 1969, s. 55-164.

Henrik Stevnsborg: *Politiet 1938-47. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed*, 1992.

Henrik Stevnsborg: *Politiet*, i: Leon Jespersen m.fl. (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. I (*Fra Middelalderen til 1901*), 2000, s. 631-47.

Henrik Stevnsborg: *Politiet 1901-1953*, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. II (*Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953*), 2000, s. 781-98.

Fig. 25. Anholdelse af demonstranter i oktober 1931. I forbindelse med Højesterets behandling af de såkaldte Nakskov-sager fra maj 1931 kom det den 8. oktober samme år til sammenstød mellem politi og demonstranter foran Højesteret og på Christiansborg Slotsplads. (Politihistorisk Museum).

16. Anholdelsesprotokol

Siden 1796 har enhver borger, der anholdes, ret til at blive stillet for en dommer inden 24 timer, og dermed blev det vigtigt for politiet at kunne dokumentere det præcise tidsforløb i forbindelse med anholdelser. I 1863 indførte Københavns Politi skematiske anholdelsesprotokoller, og noget tilsvarende skete efterhånden andre steder. Disse protokoller blev også benyttet til at registrere andre forhold end egentlige anholdelser, således som den nedenfor gengivne kildetekst er et godt eksempel på.

Anholdelsesprotokol fra Nakskov Politi marts 1943

(LAK, Nakskov Politi, XII a-3. Anholdelsesprotokol for kriminalpolitiet 1939-44, s. 62)

[Venstre side:]

Løbe-Nr.	Anholdtes fulde Navn, Fødested, -aar og -dag samt Bopæl (Efternavnet først og understreget)	Naar (Dag og Klokkeslet)	Anholdt Af hvem	Hvorfor (Eventuelt sagens Nr.)
61	[Navn1] 11/3 1922 [Sted1]			Bedrageri
62	[Navn2] 14/11 1918 [Sted2]	13/3	St.	til Afsoning af Hæfte for Vold.
63	[Navn3] 10/8 1921 [Sted3]	14/3	St.	til Afsoning af Hæfte for Vold.
64	[Navn4] 21/2 1922 [Sted4]			Tyveri og Dyrplageri.
65	[Navn5] 15/4 1926 [Sted5]			Tyveri.
66	[Navn6] 1/10 1900 [Sted6]	19/3		efter Begæring af Statsadv. for sær. Anlig. til Internering i.h.t. Lov Nr. 349 af 22/8 1941.

[Højre side:]

Er Hjemmet eller Logiværten underrettet og naar?	Dag og Klokkelæt for Anholdtes			Løsladelse (eventuelt Udbringelse af Riget)	Dato for Meddelelse til D.P.E. om Anholdelse		Løsladelse eller Overførelse til anden Myndighed	Dato for Indsendelse af Fingeraftryk	Dato for Indsendelse af Generallieblad	Anmærkning
	Afgivelse til Arresten	Grundlovsforhør	Afgivelse til anden Myndighed og hvilken		Anholdelse	Løsladelse				
[61]					7/5 43	Medd. om Dom.		9/3	7/5 43	30/4 43 Dom Fængsel i 60 Dage bet. Prøvetid 3 Aar uden Tilsyn af D.V.
[62]	ja	13/3		2/4	15/3	2/4				Pm. Rødby Sag. Hæfte i 20 Dage Vold.
[63]	ja	14/3		3/4	15/3	3/4				Pm. Rødby Sag. Hæfte i 20 Dage. Vold.
[64]								15/3	16/6 P	Skr. af 21/4 1943 fra Statsadvokaten s.u.T. med vedtagelse af Bøde. 7/5 43 vedt. 8 dagbøder a 4 Kr. for Tyveri.
[65]								18/3	16/6 P	Ved Skr. af 5/5 43 fra Statsadvokaten s.u.T. med Børneværnsforsorg.
[66]				Overført til København d. 19/3				19/3		

Kommentarer

Der findes normalt ikke navneregistre til anholdelsesprotokoller.

Bet. Betinget.

D.P.E. *Danske Politiefterretninger*: Politiets daglige nyhedsblad med oplysninger om efterlyste, straffede m.m.

D.V. Formentlig: Deres værge.

P Signatur.

PM. Politimester(en) i.

St. Politistationen.

S.u.t. Som undlader tiltale.

Statsadv. for sær. Anlig. Statsadvokaten for særlige Anliggender.

Vedt. Vedtegning.

Lovgrundlag

Forordning om rettens pleje af 3. juni 1796 § 25 bestemte, at enhver, der var anholdt for en forbrydelse, skulle forhøres af en dommer inden 24 timer efter anholdelsen.

Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849 gav i § 85 enhver anholdt ret til at blive stillet for en dommer inden 24 timer. Bestemmelsen genfindes i de senere grundlove.

Instruks for Københavns Politi af 23. juni 1863.

Anvendelsesmuligheder

Anholdelsesprotokoller er vigtige kilder til undersøgelser af kriminalitet og kriminalitetsbekæmpelse. De gør det også muligt at klarlægge, i hvilket omfang politiet overholdt gældende regler i forbindelse med anholdelser, og de kan dermed bidrage til analyser af retssikkerheden i Danmark.

Anholdelsesprotokoller er også interessante personalhistoriske kilder, og takket være deres oplysninger om personernes fødested og fødselsdag har man mulighed for at hente flere oplysninger om de pågældende i det strafferegister, hvor deres kriminelle meritter er registreret samlet.

Hvor findes kildetyperne?

I retsbetjentarkiver indtil 1919 og i politiarkiver fra og med 1919 (LAA).

Litteratur

Anholdelsesprotokoller er benyttet i en række personalhistoriske fremstillinger samt i forbindelse med undersøgelser af retsopgøret efter 2. verdenskrig.

17. Anmeldelsesprotokol

I 1860'erne begyndte Københavns Politi at føre særlige protokoller over alle de anmeldelser, der indløb på politikontoret. Det drejede sig om oplysninger om lovovertrædelser, stjålne og tabte ting samt mistænkelige ting og personer. Tilsvarende kronologisk førte anmeldelsesjournaler blev efterhånden taget i anvendelse ved alle landets politikredse, og i 1959 afløstes de af en kriminalpolitijournal med en fælles journalplan. Anmeldelsesprotokollerne indeholder ikke alene oplysninger om de foretagne anmeldelser, men også om sagernes videre forløb.

Anmeldelsesprotokol fra Københavns Politi 1933

(LAK, Københavns Politi, 2. Politiinspektorat, Protokol over anmeldte forbrydelser og tabte sager, H 1-4701, 1933, nr. 1502-1516)

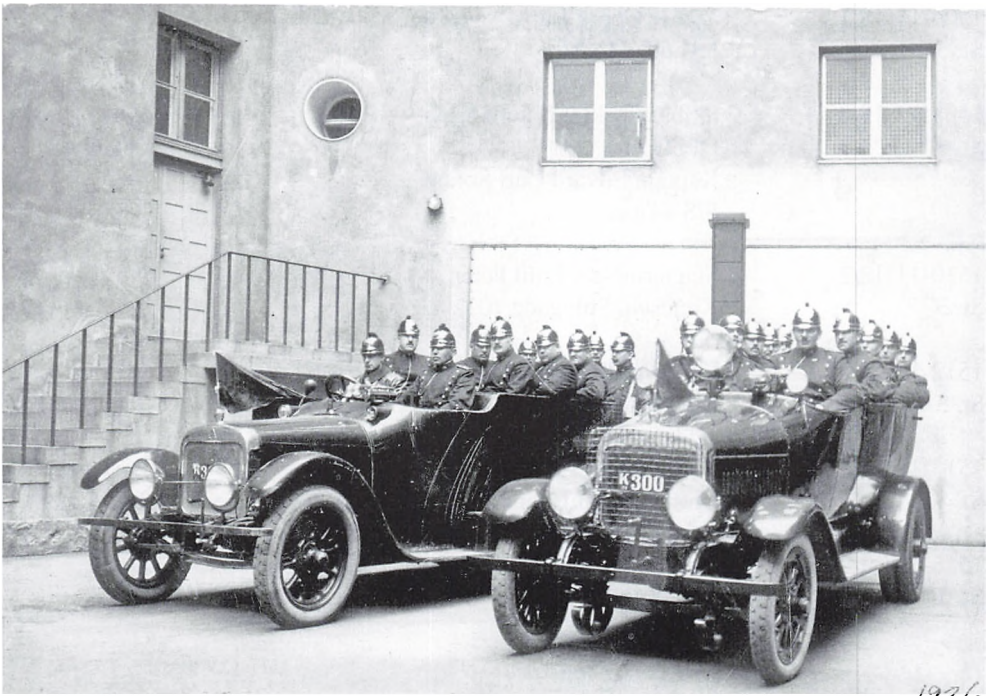

Fig. 26. Klar til udrykning i 1926! På billedet ses Københavns Politis første udrykningsvogne, der snart døbttes »badekarrene«. Som det ses af billedet, er den ene bil udstyret med en kraftig lampe, som gjorde det muligt at operere med den om natten. (Politihistorisk Museum).

[Venstre side:]

Løbe- Nr.	Anmeldelses Dato	Anmelderens Navn og Bopæl eller mod hvem Forbrydelsen er begaaet eller Pretio- sa	Stjaalne eller bortkomne Genstande	
			Guld, Sølv	Andre Ting
1502-2 Hst.	16/2	Axel Schmidt og Co. St. Regnegade 3		Skrivemaskine
1504-11 St. 4	8/2	Husassistent, Frk. Edith Eliassen, Californiensvej 24		
1506-11 St. 5	18/1	Tjener Georg Bang Andersen, Nyboder 17, st.		
1508-1 St. 3	15/2	Skibsinspektør Salomonsen, DFDS Kaptajn Edvard Carl Sonne, S/S »Tiber«		Cognac Øl og Ost
1510-11 St. 3	12/2	Slagtermester Emil Peter Knudsen, Sølvgade 103		
1512-1 St. 3	16/2	Forvalter Boden, DFDS' Kontor Kvæsthusgade		1 Fl. Vin.
1514-1 St. 8	11/2	Tømremester I. P. Jarlshuf Brønshøjgaardsvej 4 St.		6 Lyspærer 2 Tørelement
1516-15 St. 1	13/2	Gudrun Ellermann-Jensen V. Voldgade 106 III		2 Kr.

[Højre side:]

[Løbe-Nr.]	Om-trent-lig Værdi	Den anmeldte For-brydelse (Her anføres om Genstanden er tabt eller stjålet)	Om nogen er mistænkt, Betegnelse og Signalement.	Andre Bemærk-ninger
[1502-2]		Bedrageri	[Navn1] sigtes	Jepsen
[1504-11]		Forsøg paa Voldtægt	Ingen Mænd sigtet	Lukket
[1506-11]		Vold og Legemsbe-skadigelse	[Navn2] afhørt St. 5. sigt.	18/2 33 til 6 U.K. Opd. Hst.
[1508-1]		Tyveri ombord i Skib	[Navn3], [Navn4] og [Navn5] afhørt St. 3. sigt.	18/2 33 til 8 U.K. Opd. Hst.
[1510-11]		Vold	[Navn6] og [Navn7] afhørt St. 3 I sigt. II vedg. delvis.	18/2 33 til 3 U.K. Opd. Hst.
[1512-1]		Tyveri fra Skib	[Navn8] afhørt, St. 3, vedgaar.	18/2 33 til U.K. Opd. Hst.
[1514-1]		Tyveri fra Trappe-opgang	[Navn9], afh. St. 8, vedg.	18/2 33 til Værge-raadet. Opd. St. 8.
[1516-15]		Bedrageri	[Navn10], afh. St. 1 vedg.	Tilbageholdt. Opd. St. 1.

Kommentarer

Der findes normalt ikke navneregistre til anmeldelsesprotokoller.

Afh.	Afhørt.
Hst.	Hovedstationen, dvs. Københavns Politigård.
Opd.	Opdagelsespolitiet, dvs. Københavns 2. Politiinspektorat.
Sigt.	Sigtet.
St.	Station. København havde ni politistationer.
U.K.	Undersøgelseskammer. Københavns Politi havde 12 undersøgelseskamre.
Vedg.	Vedgår, dvs. tilstår.

Lovgrundlag

Regulativ for Københavns Politi af 12. juni 1863.

Instruks for Københavns Politi af 23. juni 1863.

Anvendelsesmuligheder

Anmeldelsesprotokoller har værdi i forbindelse med undersøgelser af den mindre hårde kriminalitet, ikke mindst vold, bedragerier og tyverier. Protokollerne kan også belyse kriminalitetens geografiske fordeling, ligesom de giver et godt og detaljeret indblik i sociale og økonomiske forhold.

Hvor findes kildetyperne?

I retsbetjentarkiver indtil 1919 og i politiarkiver fra og med 1919 (LAA).

Litteratur

Intet.

18. Dagbog for politistation eller vagtværn

På alle politistationer førtes vagtjournaler eller dagbøger, hvori døgnets mange store og små begivenheder registreredes. Efter at politiet i september 1944 var ophørt med at fungere, udførte en række nyoprettede kommunale vagtværn ordenspolitiopgaver, så godt som det nu lod sig gøre, og på de enkelte vagtværnsstationer videreførte man traditionerne fra politistationerne, således bl.a. dagbogsføringen.

Stations 7's dagbog for den 2. marts 1945

(LAK, Københavns Vagtværn, Dagbog for Station 7, 1945 10/2-1945 21/3, upag.)

Fig. 27. Vagtværnsfolk i færd med at undersøge et indbrud. Medlemmerne af de forskellige vagtværn var alene bevåbnede med knipler, og deres uniform bestod først og fremmest af armbind og kasket samt diverse uniformsgenstande, som kunne fremskaffes fra kommunale eller statslige tøjdepoter. (Nordfoto).

[Dato]	[Anliggende]	[Løbenr.]
2/3	Vagtmester 78 Johansen er konstitueret som Stationsleder Fredag d. 3-2-1945. John Bøyster	298
2/3	Telefonmøde 74: Byvagt Erik Eriksens Begravelse finder sted Lørdag d. 3/3 kl. 14 fra Korskirken i Vallekilde pr. Hørve. 690 Skovgaard	299
2/3	Kl. 10.40. Meddeler Overvagtmesteren, at jeg har givet 770 Tilladelse til at tage til Tuberkuloseundersøgelse mod at blive den Tid længere Dags Dato (ca. 1 Time). 110 Lange	300
2/3	Kl. 11.00. Eriksen, Formand for Foreningen ringet og meddelt Tillidsmændene, at ingen maatte underskrive de af Vagtchefen fremsendte Lister angaaende Tjenestetiden, da der paagaar Forhandlinger. 690 Skovgaard	301
2/3	Kl. 11.30. Planlægningen meddeler, at Kredsholdene skulde kigge lidt paa en Hr. [Navn], [Adresse]. Han mistænkes for at sælge Tyvekoster bl.a. Ridestøvler. Vagtm 110 Lang	302
2/3	Kl. 10.45. Et Blikskilt med Paaskriften »Cykling forbudt« fundet paa Skolestien og indbragt til St. af 756 og 1359. 690 Skovgaard	303
2/3	Meddelelse fra Vagtchefen til alle Stationer: I Anledning af at der af Hr. Byvagt Eriksen er givet telefonisk Meddelelse til Stationerne om de af Vagtchefen udsendte Lister ang. Tilbagevenden til de tidligere Tjenestetider, medde- les at Vagtchefens Ordre m.h.t. disse Lister stadig staar ved Magt. 110 Lange	304
2/3	Kl. 13.04. Opringning fra Komandocentralen til samtlige Stationer angaaende om der var indbragt nogle Regne- maskiner Torsdag den 1/3-45, hvilket ikke viste sig at være Tilfældet. 136 Eriksen	305
2/3	Kl. 12.45. Vognen til Vartov efter Penge. 690 Skovgaard	306
2/3	Kl. 12.30. Besked fra Vartov: De 9 Mand, der er udtaget, skal møde til Instruktion paa Vartov Lørdag d. 3/3 Kl. 13.00. 690 Skovgaard	307

2/3	Der skal holdes Munderingseftersyn for Hold I Lørdag d. 3/3 Kl. 7 efter Ordre fra Overvagtmasteren.	690 Skovgaard	308
2/3	Kl. 11.15. Opringning fra 773 Olsens Hustru, at 773 var besvimet undervejs til Sporvognen og derfor ikke selv kunde hente sin Løn. Paa Forespørgsel fik hun oplyst, at hun mod Fuldmagt kunde hæve Lønnen paa St. 7 D.D. efter Kl.13.30.	690 Skovgaard	309
2/3	14.10. En Dame, som ikke er til at formaa til at opgive Navn og Adr., ringer og oplyser, at hun har sikkert Kendskab til, at en Herre ved Navn [Efternavn], boende [Adresse], er Sortbørsmænd i stor Stil, og at han skal rejse i Morgen til Jylland med 5-700 Pk. Cigaretter.	690 Skovgaard	310
2/3	Kl. 14.30. Fru [Navn1], [Adresse] henvender sig og forespørger, hvad hun skal gøre i Tilfælde af flere Overfald fra Fru [Navn2]'s Side. Hun fik det Raad at værge for sig, raabe om Hjælp og gøre Anmeldelse til Stationen. Ligeledes forespurgte hun, om hun med evt. Henvi sning til Vagtværnet, kunde faa en Læge til at tilse Fru [Navn2], da hun mener, at dennes Nerver er »i Uorden«. Dette besvaredes bekræftende.	690 Skovgaard	311
2/3	Dagens Post fra Vartov: 1. Transportbud m. 3 Samlebind. 2. Forfremmelser. 1 Brev til 1147 Børgesen. 1 - - Tillidsmanden (udleveret) 1 - - Overvagtmasteren. 3. Instrukser 119-120-121.	74 Holm Nielsen	312
2/3	Sidste Hittegodsrapport brugt.	74 Holm Nielsen	313
2/3	Kl. 22.00. K.C meddeler: Vagtmester 48 Lund møder den 5/2 paa Station 4.	686 Pryds	314

Kommentarer

Hver indførsel er underskrevet af en vagtmand, der udover navn også anførte tjenestenummer. Der findes ingen navneregistre til hverken politistationernes eller vagtværnsstationernes dagbøger.

K.C. Kommandocentralen.

Vartov Det københavnske vagtværns hovedkontor og kommandocentral.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Dagbøgerne giver et godt indblik i de daglige aktiviteter på den enkelte politi- eller vagtværnsstation, idet de kan belyse både den konkrete udførelse af politiopgaverne i forhold til borgerne og – ikke mindst – interne organisationsforhold og administrative procedurer. Specielt for vagtværnsdagbøgerne gælder det, at de er vigtige kilder til besættelsestidshistorien på lokalt plan.

I modsætning til anholdelses- og anmeldelsesprotokollernes nøgterne og kortfattede registreringer af bestemte politiforretninger, kommer man i dagbøgerne ikke sjældent ganske tæt på menneskene og deres motiver og overvejelser. Dagbøgerne kan derudover belyse sociale og økonomiske forhold.

Hvor findes kildetypen?

I politiarkiverne og i nogle kommunearkiver (LAA).

Litteratur

Claus Bundgård Christensen: På vagt i en lovløs tid, *Fortid og Nutid* 2001:2, s. 91-109.

Jørgen Smith: De kommunale vagtværn i den politiløse tid, *Politihistorisk Selskabs Årsskrift* 1992, s. 39-68.

Sigurd Thorsen (red.): *Københavns Vagtværn 1944-45, 1947.*

19. Udvandrerregister

I 1868 indførtes offentlig kontrol med de firmaer, der solgte rejser til emigranter. Først og fremmest skulle alle udvandringsagenter godkendes af myndighederne, og derudover måtte alle udvandrere forevise gyldige rejsekontrakter for politiet, som ved samme lejlighed førte dem ind i en særlig protokol, et udvandrerregister. Da næsten alle udvandrere boede i København, hvorfra også Amerikabådene afgik, er det næsten udelukkende hos Københavns Politi, man finder udvandrerregistre. Der er bevaret to serier; den ene omfattende de, der rejste nonstop København-Amerika (direkte udvandrede), den anden med de, der skiftede skib undervejs (indirekte udvandrede). Denne registrering ophørte først i 1934, hvor udvandrersagerne overflyttedes til det nyoprettede Statens Udvandringskontor. Københavns Politi fortsatte dog endnu nogle år med at registrere oversøiske rejsende, der ikke var udvandrere.

Register over direkte udvandrede fra København 1929

(LAK, Københavns Politi, 3. Politiinspektorat, Register over udvandrede 1929. Direkte, upag.)

Udvandrerens fulde Navn	Stilling	Fødested og sidste Opholdssted (hvis det er forskelligt fra Fødestedet)	Allder	Bestemmellessted	Kontraktens Nr. og Litra	Forevisnings-Dato	Anmærkninger
Jørgensen, Chr.	Bager	Kregome, USA	38	N.Y.	5152	11/9	United States
-, Fanny	Frue	Struer, Kbh.	20	-	-53	-	-
Iversen, Rasmus	Løjtnant	Assens, USA	60	-	-57	-	-
-, Sigrid	Frue	Gøteborg, USA	55	-	-55	-	-
Jonassen, Inger	Nurse	Kbh.	34	-	-58	-	-
Johansen, Meta	Hustru	Ørum, Vejgaard	25	-	-60	-	Annuleret
Johansen, Svend	Maskinarb.	Kbh., USA	26	-	-62	-	-
Ingeldsen, Sven	Landarb.	Mørke, Femmøller	26	-	-64	-	-
-, Othilia	Hustr.	Ørum, -	24	-	-	-	-
-, Elly	Baby	- , -	½	-	-	-	-
Johansen, Arthur	Arb.	USA	33	-	-66	-	Annuleret
Jørgensen, Evald	Blikkensl.	Kbh, USA	32	-	-67	-	-
Johansen, Hans Chr.	Smed	Vejle, USA	35	-	-68	-	-
Jansen, Anna	Frk.	Vestervig, USA	51	-	5295	-	-
Johansen, Tissie	Frue	-	50	-	-96	-	-

Fig. 28. Paskontrol i Havnegade ca. 1920. I slutningen af 1. verdenskrig indførtes krav om pas for alle rejsende, og det gjaldt naturligvis også udvandrere, der i mange tilfælde ikke blot skulle have pas, men også visa, dvs. modtagerlandets forhåndsaccept af at ville modtage én. Her ses en situation fra ca. 1920, hvor civile betjente fra Statspolitiet kontrollerer pas hos ankomende rejsende. (Politihistorisk Museum).

Kommentarer

Registrene er ført alfabetisk efter efternavnets første bogstav. Indenfor det enkelte bogstav er personerne indført i kronologisk orden.

N.Y.

New York.

United States

Skibsnavn.

Lovgrundlag

Lov af 1. maj 1868 om tilsyn med udvandreres befordring indførte offentlig kontrol med de befordringskontrakter, som udvandrere indgik med udvandringsagenterne.

Lov nr. 52 af 25. marts 1872 udvidede 1868-lovens bestemmelser.

Lov nr. 134 af 2. maj 1934 ophævede 1868- og 1872-udvandringslovene, og i stedet oprettedes Statens Udvandringskontor, som overtog tilsynet med udvandringskontrakter og udvandrere. Politiet skulle dog fortsat føre tilsyn med oversøiske rejsende, der ikke var udvandrere, og dette ophørte først efter 2. verdenskrig.

Anvendelsesmuligheder

Udvandrerregistrene er vigtige personalhistoriske kilder, men derudover er de også centrale kilder til dansk emigrationshistorie. I registrene findes alene optegnet de personer, der indgik kontrakter med udvandingsagenter om deres rejse over Atlanten og evt. den videre transport i USA. Udvandrere, der f.eks. blot købte billet til en Amerikabåd, eller som fik billetten sendt fra USA, indgik ikke kontrakter og findes derfor heller ikke optegnet i disse registre. For så vidt det gælder direkte udvandrede og udrejste, vil *samtlig*e personer være nævnt i de enkelte skibes passager- og mandskabslistes (LAK, Københavns Politi, Skibsekspeditioner – i alt 140 pk. skib for skib).

Hvor findes kildetypen?

LAK, Københavns Politi, 3. Politiinspektorat. Udvandrerregistrene for årene 1869-1908 er søgbare på internetadressen: <http://www.ddd.dda.sa.dk>.

LAK, Københavns Politi, 3. Politiinspektorat, Skibsekspeditioner ved direkte udvandring 1869-1931.

LAV, Vejle Byfoged, Udvandrerlister 1879-87. Listerne omfatter 4100 personer, og de er søgbare på internetadressen: <http://www.aalborg.dk/borgerportal/applikationer/udvandrer>.

Litteratur

Der findes en omfattende litteratur om udvandring, og mange værker har benyttet udvandrerregistrene. Her skal blot nævnes:

Kristian Hvidt: *Flugten til Amerika eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868-1899*, 1971.

Steffen Elmer Jørgensen: *Oversøisk udvandring. En kommenteret registrant*, 1998.

Erik Helmer Pedersen: *Drømmen om Amerika*, Politikens danmarkshistorie 1985.

Erik Helmer Pedersen: *Pionererne*, Politikens danmarkshistorie 1986.

20. Alimentationsprotokol

Siden 1763 har fædre til børn, der er født uden for ægteskab, haft pligt til at bidrage økonomisk til deres opvækst. Amtmændene skulle være mødrene behjælpelige med at få pengene udbetalt, men hvis faderen intet ejede, hjalp dette ikke meget. Man kan som bekendt ikke klippe håret af en skaldet. I 1888 gik staten derfor ind og garanterede, at mødrene fik udbetalt deres alimentationsbidrag til tiden fra kommunen, idet man så efterfølgende påtog sig at inddrive pengene fra fædrene. I de første år lå denne opkrævningsopgave hos kommunerne, men allerede i 1892 flyttedes den til retsbetjentene og efter 1919 til politimestrene. Først i 1933 blev den lagt tilbage i kommunalt regi, dog således at politiet fortsat blev involveret i »vanskelige« sager. Til at registrere de kvartalsvise betalinger og den korrespondance, der var forbundet med dem, benyttedes særlige alimentationsprotokoller.

Alimentationsprotokol fra Nakskov Politi 1923-33

(LAK, Nakskov Politi, IIIa-3. Alimentationsjournal 601-1220, nr. 670)

Barnefaderens Navn: Tjenestekarl Thorvald Senius Christiansen
Fødselsdag- og aar, Fødested: 19. Juni 1897 i Taars Sogn
Forsørgelseskommune: Taars ved Hjørring, Taars pr. Taars
Bopæl: Sønderkov Ugilt Sindal pr. Sindal
Barnemoderens Navn: Anna Passkiewicz, gift med Staldkarl Martin Petersen, Branderslev
Bopæl: Gløstrup Helgenæs Branderslev
Barnets Navn: Wadislaus Passkiewicz
Fødselsdag- og aar, Fødested: 29. Marts 1922
Resolutionens Dato: 10. Marts 1923
Overøvrigheden: Hjørring Amt

[Dato]	Korrespondance	Indtægt	Udgift
1-29/3 23	7/4 23 til Pol. i Hjørring, 20/4 fra Do. ejer intet	60 Kr.	60 Kr.
	24/4 til Pol. i Hjørring med Beg. om Afd., 7/5 fra Do. om at bet. Afd. 5 Kr. om Ugen, 17/5 til Pol. i Hjørring Bm. modt. Tilbud, 27/7 skr. efter Afdr., 2/8 fra Do. <u>60 Kr.</u> , s.D. Kvitt., 25/8 udbet. Bm. <u>60 Kr.</u> , 3/11 skr. efter Afdrag, 9/11 fra Do. <u>70 Kr.</u> , s.D. Kvitt., 10/11 udbet. Bm: <u>70 Kr.</u> , 25/1 rykket, 7/2 fra Do. med <u>60 Kr.</u> , s.D. Kvitt., 11/2 udbet. Bm <u>60 Kr.</u> , 18/3 skr. efter restbeløbet, 14/4 fra Do. <u>50 Kr.</u> , 26/4 udbet. Bm. 50 Kr.	70 Kr.	70 Kr.
		60 Kr.	60 Kr.
1/2-29/9 23	3/11 til Pol. Hjørring, 23/11 fra Do. om Bf. maa bet. til Afdr., 27/11 tilbage med Tilb. 2/7 rykket, 14/8 fra Do: <u>90 Kr.</u> , s.D. Kvitt., udbet. Bm. <u>90 Kr.</u>	90 Kr.	90 Kr.

1/2-29/3 24	1/4 24 udbet. Bm. <u>90 Kr.</u> , 2/4 til Pol. Hjørring, 18/8 fra Do, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 9/9 derfra med <u>90 Kr.</u> , s.D. Kvitt. – (minus) Resl.	90 Kr.	90 Kr.
1/2-29/9 24	1/10 24 udbet. <u>90 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 4/11 fra Do., ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 9/12 24 fra Do <u>90 Kr.</u> , s.D. Kvitt. + Resl.	90 Kr.	90 Kr.
1/2-29/3 25	30/3 25 udbet. <u>90 Kr.</u> , 3/4 til Pm. Hjørring, 14/4 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 9/5 derfra <u>90 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	90 Kr.	90 Kr.
1/2-29/9 25	1/10 25 udbet. <u>96 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 16/10 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr, 12/11 derfra <u>96 kr.</u> , s.D. Kvitt.	96 Kr.	96 Kr.
1/2-29/3 26	26/3 26 udbet. <u>78 Kr.</u> , 7/4 til Pol. Hjørring, 23/4 derfra, e[er] i[intet], s.D. til Taars Sgr. 7/5 derfra <u>78 Kr.</u>	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/9 26	2/10 26 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 18/10 derf[ra], ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 6/11 derfra <u>78 kr.</u> , s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/3 27	30/3 27 udbet. <u>78 Kr.</u> , 1/4 til Pol. Hjørring, 15/4 derf[ra], ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 25/5 <u>78 Kr.</u> , Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/9 27	3/10 27 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 28/10 derf[ra], ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 29/11 derfra <u>78 kr.</u> , s.D. Kvitt. + Resl.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/3 28	31/3 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 16/4 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 18/5 derfra <u>78 kr.</u> , s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/9 28	3/10 28 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 26/10 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 24/11 derfra <u>78 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/3 29	3/4 29 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 16/4 29 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 13/5 rykket, 14/5 derfra <u>78 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 kr.
1/2-29/9 29	3/10 29 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 25/10 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr. 14/11 derfra <u>78 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.

1/2-29/3 30	5/4 30 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 27/6 rykket, 14/7 rykket, 27/8 rykket, 17/9 rykket, 1/10 derfra, ejer intet, s.D til Taars Sgr., 15/10 rykket, 25/10 derfra <u>78 Kr.</u>	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/9 30	3/10 30 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Pol. Hjørring, 3/11 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 15/11 rykket, 5/12 derfra <u>78 Kr.</u> , Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/3 31	11/4 31 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Polm. Hjørring, 15/5 31 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 20/6 31 derfra <u>78 Kr.</u> – (minus) Resl, s.D. Kvitt.	78 Kr.	78 Kr.
1/2-29/9 31	2/10 31 udbet. <u>78 Kr.</u> , s.D. til Taars Sgr. m. Resl., 4/11 rykket, 23/11 31 til Polm. Hjørring, 17/12 31 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 18/1 32 derfra <u>78 Kr.</u>	78 Kr.	78 Kr.
1-2-9/9 32	31/3 32 udbet. <u>144 Kr.</u> , 6/4 32 til Polm. Hjørring, 3/5 32 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 13/6 32 derfra <u>144 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	144 Kr.	144 Kr.
1/2-29/3 33	1/10 32 udbet. <u>66 Kr.</u> , s.D. til Polm. Hjørring, 14/10 32 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 9/11 32 derfra <u>66 Kr.</u> , s.D. Kvitt.	66 Kr.	66 Kr.
1/2-29/9 33	29/3 33 udbet. <u>66 Kr.</u> , s.D. til Polm. Hjørring, 10/4 33 derfra, ejer intet, s.D. til Taars Sgr., 15/5 33 derfra, 29/9 33 udleveret Resl. til Bm. 's Mand med Forhøjelsespaategn.	66 Kr.	66 Kr.

Kommentarer

Der findes ikke navneregistre til alimentationsprotokoller.

Afd.	Afdrag.
Beg.	Begæring.
Bet.	Betale.
Bf.	Barnefaderen.
Bm.	Barnemoderen.
Forhøjelsespaategn.	Forhøjelsespåtegning. Før 1933 var normalbidraget til børn født uden for ægteskab lavere end til ægtefødte børn. Cirk. nr. 132 af 28. juni 1933 ligestillede de to grupper, idet bidraget til uægte børn efter ansøgning kunne sættes op til de ægtefødtes niveau.

Glostrup, Helgenæs
og Branderslev

Lokaliteter på Vestlolland.

Kvitt.	Kvittering.
PM, Pol., Polm.	Politimesteren.
Resl.	Resolution.
Resolutionsdato	Dato for amtets afgørelse i sagen.
s.D.	Samme dag.
Sgr.	Sogneråd.
Sønderskov, Ugilt, Tårs og Sindal	Lokaliteter i Vendsyssel.
Tilb.	Tilbud.
Udbet.	Udbetalt.

Lovgrundlag

Forordning af 14. oktober 1763 bestemte, at en barnefader skulle bidrage med mindst halvdelen af udgifterne til sine uden for ægteskab fødte børns opvækst, indtil de var 10 år. Det blev pålagt myndighederne at assistere moderen, hvis ikke manden ville betale.

Promemoria af 16. januar 1779 tillod, at alimentationsbidrag blev indkrævet ved udpantning.

Forordning af 10. december 1790 gav retsbetjentene kompetence til at lade barnefædre, der ikke ville betale alimentationspenge, indsætte i forbedringshus.

Lov nr. 76 af 20. april 1888 om underholdsbidrag til børn, der var avlede uden for ægteskab, gav mødre retskrav på underholdsbidrag fra barnefaderen

Fig. 29. Politikontoret i Københavns Amts Nordre Birk den 19. oktober 1934. På det store politikontor, der havde til huse på adressen Blegdamsvej 6 i København, ser man en række betjente i gang med dagligt kontorarbejde. (Politihistorisk Museum).

eller, hvis denne ikke kunne betale, fra hans opholdskommune. Moderens bopælskommune skulle om nødvendigt hjælpe med at få underholdsbidragene opkrævet.

Lov nr. 73 af 21. april 1892 ophævede 1888-loven, men gentog og udbyggede dens bestemmelser. Fra nu af skulle alle, dvs. også rent private, alimentationsaftaler forelægges og godkendes af amtet/overpræsidiets, og samtidig overflyttedes inddrivelsesopgaven fra kommunerne til retsbetjentene.

Lov nr. 181 af 20. maj 1933 om offentlig forsorg overdrog forvaltningen af alimentationsager til kommunernes socialudvalg. Politiet skulle herefter alene inddrages i situationer, hvor barnefaderen nægtede at betale.

Lov nr. 133 af 7. maj 1937 om inddrivelse og sikring af underholdsbidrag præciserede politiets rolle i forbindelse med inddrivelse af alimentationsbidrag. Det blev bl.a. overladt til politiets afgørelse, hvorvidt arbejdsgivere skulle pålægges at tilbageholde ansattes ikke-betalte børnepenge.

Anvendelsesmuligheder

Alimentationsprotokoller er vigtige personalhistoriske kilder, idet de kan belyse sagsforløbet, efter at et amt eller Københavns Overpræsidium havde truffet beslutning om, hvem der skulle yde alimentationsbidrag i en given sag. Alimentationsager blev afgjort af det amt, hvor den mandlige part boede, mens det fra 1888 til 1892 var kommunen og derefter frem til 1933 retsbetjenten/politimesteren i den politikreds, hvor moderen boede, der var ansvarlig for opkrævning og udbetaling af børnepenge. Derfor kan alimentationsprotokollerne bruges til at opspore alimentationsresolutioner, hvis man ikke kender faderens opholdssted. Alimentationsprotokollerne gør det også muligt at følge barnet og moderen over en årrække, idet adresse- og civilstandsoplysninger løbende førtes ajour.

Alimentationsprotokollerne kan også belyse de sociale forhold for børn, der var født uden for ægteskab, ligesom de kan bruges til at undersøge samarbejdet mellem forskellige forvaltningsinstanser.

Hvor findes kildetyperne?

I perioden 1888-1900 og igen efter 1933 i kommunearkiverne, 1900-19 i retsbetjentarkiverne og 1919-33 i politiarkiverne – i alle disse tilfælde LAA.

For Københavns vedkommende findes disse sager i hele perioden i Københavns Overpræsidiets arkiv (LAK).

Litteratur

Georg Hansen: *Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. århundrede*, 1957.

Nina Koefoed: *Synd og forsørgelse. Seksualitet udenfor ægteskab i Danmark 1700-1850*, *Den jyske Historiker*, bd. 98-99, 2002, s. 45-65.

Beth Grothe Nielsen: *Løftfærdige Qvindfolk. Om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*, 1982 (2. udg. 2005).

Jørgen Smith: *Underholdspligt over for børn udenfor ægteskab og faderskabsager*, *Årsskrift for Politihistorisk Selskab* 1999, s. 35-44.

- Hans H. Worsøe: Nogle betragtninger over børn født udenfor ægteskab. Deres vilkår og muligheder for at følge dem og deres forældre. *Personalhistorisk Tidsskrift* 1979, s. 243-66.
- Hans H. Worsøe: Falden kvinde eller enlig mor? – de ugifte mødre og deres sociale placering, ca. 1700-1960, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1993, s. 117-41.

21. Navneforandringsprotokol

Indtil 1903 kunne man alene ændre navn ved kongelig bevilling, og den mulighed benyttede kun få sig af. I et forsøg på at komme de mange sen-efternavne til livs blev det i maj 1903 gjort lettere at få nyt efternavn, bl.a. derved at behandlingen af disse navnesager uddelegeredes til de lokale retsbetjente (efter 1919: politimestrene). Ved hvert embede indrettedes en skematisk navneforandringsprotokol, hvor alle efternavneændringer indførtes i kronologisk orden. Denne ordning afskaffedes i 1961, hvorefter alle navnesager alene behandles af amterne (senere: statsamterne), Københavns Overpræsidium og Civilretsdi- rektoratet.

Navneforandringsprotokol fra Roskilde Politi 1918

(LAK, Roskilde Politi, IIIId-1. Navneforandringsprotokol for Roskilde Købstad 1903-61, s. 78)

Fulde Navn før Navneændringen:	Jens Kristian Nielsen Sørensen
<i>Bopæl og Livsstilling:</i>	Skolen i Absalonsgade – Skolebetjent
<i>Født: naar? hvor?</i>	28. Marts 1873 i Gjerløv Sogn
<i>Forældrenes Navne:</i>	Ane Kirstine Jensen og Ungkarl Hans Sø- rensen
<i>Døbt (eller Navngivet): naar? hvor?</i>	2. Juni 1873 i Gjerløv Kirke
<i>Hvis ikke indfødt af Fødsel, Dato af paagæl- dende Lov:</i>	—
<i>Rullebetegnelse:</i>	slettet af Rullen
<i>Ægtefællens Navn, forsaavidt Ægteskab ikke er endelig opløst:</i>	Anne Sofie Sørensen, f. Pedersen, f. 20. Fe- bruar 1872 i Kyndeløse, Hyllinge S[ogn]
<i>Er Ægtefællen enig i Navneforandringen?:</i>	Ja
<i>Fulde Navn og Alder paa Børn under 18 Aar:</i>	Ingen
<i>Hvis mindreaarig, hvem har givet Samtykke til Navneforandringen?</i>	—
<i>Ifald Navneforandringen ikke er begæret af vedk[ommende] selv, da af hvem?</i>	—
<i>Det ved Navneforandringen antagne Slægts- navn?</i>	Sjølund
Fulde Navn efter Navneforandringen	Jens Kristian Nielsen Sjølund
<i>Dato for Bevisets Udfærdigelse:</i>	4. Juni 1919 - Gebyr 4 Kr.
<i>Underretning s. D. til</i>	
<i>1. Hvilken Præst eller anden fører af Bog over Fødsler?</i>	Sognepræsten i Gjerløv-Draaby

2. Hvilk[en] Udskrivningschef?	–
3. Hvilken Fører af Strafferegister?	Politimesteren i Horns H[erred] og Lejre H[erred]
Anmærkning:	Navnekort afs[endt] 4/6 19.

Kommentarer

Der findes normalt ikke navneregistre til navneforandringsprotokoller.

Bevis	Navnebevis, der også ofte omtales med den bredere betegnelse øvrighedsbevis.
Navnekort	Alle navneforandringer indberettedes til Justitsministeriet på et særligt kartotekskort, der umiddelbart kunne placeres i ministeriets kartotek over forbeholdte efternavne.
Rullebetegnelse	Lægdsrullebetegnelse. Navneændringer skulle også indberettes til udskrivningsmyndighederne.

Lovgrundlag

Bek. nr. 107 af 30. maj 1903 gjorde det muligt at vælge nyt efternavn blandt 16.000 godkendte navne. Disse navne kunne tildeles ved navnebevis, der udstedtes af den lokale retsbetjent (i København overpræsidenten) formedelst 4 kr. i gebyr.

Lov nr. 89 af 22. april 1904 om navneforandring videreførte 1903-bekendtgørelsens mulighed for at ændre efternavn ved navnebevis. For så vidt angik de efternavne, der kunne tildeles, ændrede man princip, idet man i stedet for 1903-bekendtgørelsens positivliste indførte en negativliste, således at der alene kunne vælges efternavne, der *ikke* var optaget på en fortegnelse over forbeholdte navne. Lovens navneforandringsbestemmelser trådte i kraft pr. 1. juli 1906 (jfr. bek. nr. 170 af 16. juni 1906) og forlængedes i 1916, 1921, 1931 og 1941.

Cirk. nr. 140 af 26. august 1916 fastslog, at alle navneforandringsansøgninger skulle forelægges Justitsministeriet, før der kunne udstedes navnebevis (jfr. cirk. nr. 97 af 10. juni 1916).

Lov nr. 140 af 17. maj 1961 om personnavne samlede bestemmelserne om navngivning og navneforandring. Muligheden for at ændre navn ved kgl. bevilling afskaffedes, og sagsbehandlingen samledes hos amterne (efter 1970 statsamterne).

Lov nr. 193 af 29. april 1981 om personnavne ændrede ikke ved den navneadministration, der blev indført i 1961, men udvidede navneændringsmulighederne. Bl.a. øgedes mulighederne for at ændre navn ved anmeldelse til kirke- eller personbogsføreren. På denne måde kan man erhverve sig efternavne, som ens forældre, bedste- og oldeforældre har båret.

Navnelov nr. 524 af 24. juni 2005 indførte fra 1. april 2006 en vidtgående

Fig. 30. Nakskov Politis personale fotograferet den 31. oktober 1937 i anledning af politibetjent Jens Peter Madsens pensionering. Madsen står med sit ridderkors centralt i billedet omgivet til højre af politimester Jersing og borgmester Nielsen og til venstre af politifuldmægtig Becker Olsen og frk. Reimer og fru Poulsen fra Politikontoret. Stationens to kriminalbetjente ses i civil næsten yderst til højre, mens den sidste herre i civil er arrestforvarer Pallesen. De resterende 15 herrer i uniform udgør stationens betjentstyrke. (Nakskov Lokalhistoriske Arkiv).

liberalisering af navngivningsbestemmelserne. Bl.a. kan man nu også erhverve efternavne, som ens tipoldeforældre har båret, samt alle efternavne, der bæres af mere end 2.000 personer.

Anvendelsesmuligheder

Navneforandringsprotokoller kan i forbindelse med personal- og slægtshistoriske undersøgelser bruges til at fastslå, hvornår en person eller en familie officielt har ændret efternavn. Søgeprocessen er imidlertid ikke ligetil, for mellem 1903 og 1961 eksisterede to muligheder for at ændre navn: ved navnebevis og kgl. bevilling. De første findes i retsbetjentenes og senere politimestrenes navneforandringsprotokoller, de sidste i Justitsministeriets og amternes/overpræsidiets journalsager. Ønskede man et efternavn, som ikke stod på de løbende ajourførte fortegnelser over forbeholdte navne, kunne det ske ved navnebevis. Var man derimod interesseret i et navn, som allerede var optaget, kunne det kun ske ved kgl. bevilling, og kun såfremt samtlige bærere af navnet indvilgede i det.

Søger man en konkret navneforandringssag, er der to tilgange. Alle navneforandringer noteres i den kirkebog, hvor den pågældende er registreret som født/døbt, og her kan man som regel i anmærkningsfeltet finde henvisninger til hvilken myndighed, der foretog navneændringen. En anden mulighed er at kontakte Civilretsdirektoratets 4. Kontor, hvor man opbevarer og stadig ajourfører det store kartotek over navneændringer. Oplysningerne på disse kartotekskort er meget kortfattede, men der vil som regel være en henvisning til, hvilket politimesterembede eller amt der har udstedt navnebevis eller navnebevilling.

Hvor findes kilden?

I retsbetjentarkiverne (LAA) er navneforandringsprotokoller som regel opstillet under politiforvaltningen, mens de i politiarkiverne (LAA) befinder sig sammen med de almindelige politiprotokoller eller i nogle tilfælde i gruppen »Diverse«.

I Københavns Overpræsidium brugte man ikke navneforandringsprotokoller. I stedet henlagde man de mange navnesager i et særligt sagsarkiv. For perioden 1903-61 omfatter det tre serier: 1. Navnebøger, der er registre til navnebevis-sagerne; 2. Navnebevissager (NBJ-sager), der svarer til politiets navneforandringsprotokoller; 3. Navnesager (NJ-sager), der omfatter de sager, der blev afvist af Justitsministeriet samt navnebevillingssager mv. (LAK).

Alle navneændringer meddeles til de relevante kirkebogs- og personregisterførere, som derefter indfører det nye navn i kirkebogen eller personregistret. Frem til 1970 kan disse navneændringsskrivelser i nogle tilfælde findes i pastorsarkiverne (LAA).

Litteratur

Ole Degn: Jens Sørensens søn, Søren Jensen eller Søren Sørensen. Jyske lokalsamfunds reaktioner på navnelovene 1828 og 1856, i: Mæve Drewsen m.fl. (red.): *Det store i det små*, 1997, s. 58-69.

Ole Degn: De danske efternavne på -sen. Landbefolkningens reaktioner på navnelovene af 1828 og 1856, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2001:1, s. 14-34.

Fortegnelse over forbeholdte navne, div. år.

Fredrik Nielsen, Axel Olrik og Johannes Steenstrup: *Dansk Navneskik*, 1899.

Karl Peder Pedersen: Fra Sørensen til Sjølund, *Journalen* 2001:1, s. 19-26.

Karl Peder Pedersen: Navnet, det er stadig Jensen. Om danske navneregler og om skiftende tidens muligheder for at ændre navn, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2001:2, s. 200-21.

Personnavne. Betænkning afgivet af Navneudvalget. Betænkning nr. 1446, 2004.

22. Separations- og skilsmisseprotokol

Behandling af separations- og skilsmissesager har traditionelt hørt under amternes og Københavns Overpræsidioms ressort, men i 1922 åbnedes mulighed for, at en del af sagsbehandlingen, nemlig mæglings- og vilkårsforhandlingen, kunne uddelegeres til politimestrene i de politikredse, hvor der ikke lå amtskontorer. Amtmanden autoriserede i disse tilfælde en særlig separations- og skilsmisseprotokol, hvori de førte forhandlinger og mæglinger blev indført. I 1969 udstraktes disse opgaver til samtlige politikredse, men det varede kun til 1982, hvor politiets medvirken helt ophørte.

Separations- og skilsmisseprotokol fra Roskilde Politi 1922

(LAK, Roskilde Politi, III b-1. Separations- og skilsmisseprotokol 1919-25, s. 142-46)

Journal B 70 1922

Aar 1922 den 27. Februar Eft[ermiddag] Kl.14 blev paa Politik[on]t[oret] i
Rosk[ilde] foretaget
Verdslig Mægling
med Robert Anton Madsen og Astrid Agnes, f. Rohde

Til stede var Andragende fra Hustruen om Skilsmisse, Vielsesattest, Attest om gejstlige Mæglinger og 3 Skrivelser.

Parterne var mødt og blev gjort bekendt med det fremlagte.

Mægling blev forsøgt. Manden henholder sig til sin Forklaring under Mæglingen den 14. Januar 1921. Han er stadig arbejdsløs.

Hustruen erklærede, efter at være gjort bekendt med Mandens Forklaring den 14. Januar f. A., at hendes Ægtemand er Fader til det yngste Barn, og at ingen anden kan være det. Hun forlanger ønsker Skilsmisse straks, men hun har intet andet at motivere dette Ønske med, end at hun har levet faktisk adskilt fra Manden siden 8. Juni 1920. Hvis hun ikke kan faa Skilsmisse, ønsker hun Separation paa følgende Vilkaar:

- I. Fællesformuen ophæves.
- II. Fællesboet er delt, og hver af ægtefællerne beholder hvad vedkommende har.
- III. Forældremagten over begge Børnene: Edith Laura Madsen f. 25/1 1917 i Roskilde og Christine Rohde Madsen f. 2/3 1921 paa Fødselsstiftelsen i Aarhus forbliver hos Moderen.
- IV. Ægtemanden vedbliver at udrede de Bidrag, hvori han allerede nu er sat ved Overøvrighedsresolution af 13. Okt. 1921, men udreder ikke Bidrag til Hustruen.

Manden forklarer, at han ikke har noget imod at blive skilt eller separeret fra Hustruen. Jo før, jo hellere, og han kan ogsaa godt gaa ind paa det af hende fore-

slaaede Vilkaar, dog at han under ingen Vilkaar vil betale til det yngste Barn, som han mener en anden er Fader til. Hun sagde den Dag, de gik fra hinanden i Overværelse af baade en Svoger og en Broder til hende, at hun heldigvis ikke var »i Omstændigheder ved den Herre« hvormed hun mente sin Mand.

Opl[æst] ref[erat]

Hustruen forklarer, at hun maaske nok har udtalt sig som Anført, men det er sket ganske naturligt, fordi hun først lidt senere ved Udeblivelsen af hendes Menstruation blev paa det rene med, at hun virkelig var frugtsommelig, hvad hun indtil da ikke havde troet og meget nødig villet indse.

Opl[æst] ref[erat]

Manden erklærer nu, at han da han allerede er sat i Bidrag til begge Børnene, og han nu er gjort bekendt med, at han aldrig vil kunde blive fri for at udrede Bidrag til det yngste Barn, i alt Fald efter de nugældende Lovregler, saa vil han hellere for at opnaa Skilsmisse eller Separation indgaa paa de af Hustruen stillede Betingelser.

Opl[æst] ref[erat]

Fabricius Hansen

Kommentarer

Der findes ikke navneregistre til separations- og skilsmisseprotokoller.

Journal B 70 1922

Henvisning til politiets journal. På grundlag af den gennemførte mægling og vilkårsforhandling sendtes sagen videre til amtet, som derefter evt. udstedte separations- eller skilsmissebevilling.

Gejstlig mægling

Forud for den verdslige mægling skulle den lokale sognepræst søge at forlige parterne. Præsterne førte ikke protokol over deres mæglinger.

Mægling

Behandlingen af separations- og skilsmissesager har altid indeholdt et eller flere mæglingsforsøg, som »alvorligt skal klargøre for ægtefællerne betydningen og rækkevidden af det skridt, de står i begreb med at foretage, og om muligt søge at bevæge ægtefællerne til at fortsætte det ægteskabelige samliv« (jfr. anordning af 17. november 1922, § 4). Normalt gennemføres kun ét verdsligt mæglingsmøde.

Overøvrighedsresolution

Amtets eller Københavns Overpræsidiiums afgørelse i faderskabs- og alimentationssagen.

Lovgrundlag

Lov nr. 276 af 30. juni 1922 om ægteskabs indgåelse og opløsning fastsatte i § 76, at mægling og vilkårsforhandling efter bemyndigelse kunne uddelegeres til politimestrene efter nærmere fastsatte regler.

Anordning nr. 483 af 17. november 1922 ang. foretagelsen af mægling og vilkårsforhandling ved separation og skilsmisse fastsatte i § 10, at delegering kunne finde sted til politimestrene uden for den politikreds, hvor amtskontoret befandt sig.

Anordning nr. 41 af 3. februar 1950 gav politimestrene i de ovenfor omtalte politikredse stående bemyndigelse til at udføre mægling og vilkårsforhandlinger.

Bek. nr. 560 af 18. december 1969 om ægteskabs opløsning tillod uddelegering af mægling og vilkårsforhandling til samtlige politimestre, men i 1982 ophørte dette, og sagerne behandles derefter overalt af statsamterne.

Anvendelsesmuligheder

Separations- og skilsmisseprotokollerne er på linie med separations- og skilsmissesagerne hos amterne og hos Københavns Overpræsidium vigtige personalhistoriske kilder, ikke mindst fordi de pågældendes evt. børn også ofte vil være omtalt, ligesom der kan være henvisninger til alimentationsresolutioner o.l.

Politimestrenes mæglings- og vilkårsforhandlinger er ét blandt mange eksempler på den udbredte brug af forligsmægling i Danmark siden 1700-tallet. Separations- og skilsmisseprotokollerne vil derfor kunne bruges til at belyse konfliktløsningsforløb over tid, ligesom de vil kunne anvendes i undersøgelser af sammenhænge mellem skilsmisser og sociale forhold.

Hvor findes kildetypen?

I en række politiarkiver (1922-82) samt i amtsarkiver (indtil 1970) og statsamtsarkiver (fra og med 1970) – i alle disse tilfælde LAA.

Litteratur

Gerda Bonderup: Skilsmisser i Århus 1645-1900, *Historie, Jyske Samlinger* 1987, s. 493-518.

Anette Jensen: Staten, kirken og stridbare ægtefolk. Et nyt syn på ægteskabet i første halvdel af 1800-tallet, *Den jyske Historiker*, bd. 98-99, 2002, s. 109-28.

Ole Bech Knudsen: Separations- og skilsmissesager. En arkivvejledning, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1993, s. 143-55.

J. Nellemann: *Ægteskabsskilsmisse ved kongelig Bevilling. En retshistorisk Undersøgelse*, 1882.

Anne Riising: *Nøgle til skilsmisse- og separationsssager i Fyns stift*, 1974. Udg. af Landsarkivet for Fyn.

Anne Riising: Tamperrettens funktion og domspraksis, i: Peter Kr. Iversen, Knud Prange og Sigurd Rambusch (red.): *Festskrift til Johan Hvidtfeldt på halvfjerdsårsdagen 12. december 1978*, 1978, s. 393-412.

Ane M. Ørsted Schultz: Tamperretsprotokoller. Ægteskabsskildringer med mange muligheder, *Fortid og Nutid* 1993, s. 285-99.

Skolevæsen og uddannelse

Af Erik Nørr

I de første årtier af det 20. århundrede var skoleanordningerne af 1814 for henholdsvis landet og købstæderne stadig gældende på en række punkter. For tilsynet med skolevæsenet og undervisningen gjaldt hovedsagelig bestemmelserne i lov af 8. marts 1856 og lov af 18. marts 1871 om skolekommissionernes område og virksomhed. Skoletilsynet var stadig bygget op omkring gejstligheden: sognepræsten som født formand for skolekommissionerne på landet og født medlem i købstæderne, provsterne som forretningsførende medlemmer af skoledirektionerne og biskopperne, som havde pligt til at visitere i skolerne.

Ved skoletilsynsloven af 20. maj 1933 blev det gejstlige skoletilsyn indskrænket væsentligt. Præsterne skulle ikke længere være fødte formænd for eller medlemmer af skolekommissionerne, og i skoledirektionerne, der fremtidig skulle omfatte amtsrådsdistriktet, indskrænkedes provsternes indflydelse væsentligt. Til gengæld skulle der indføres et vejledende tilsyn med amtsråds-kredsens skoler ved amtsskolekonsulenter. Disse embeder fandtes allerede i Sønderjylland fra 1920, men i en noget mere indflydelsesrig udgave. Først ved tilsynsloven af 12. april 1949 blev skoleordningen fælles for hele landet. Samme lov indskrænkede det gejstlige skoletilsyn yderligere.

På folkeskoleområdet var der stor forskel på skolerne i købstæderne og i visse bymæssige områder, hvor man havde klasser for hver årgang og en stor fagrække, og landsbyskolerne, som mange steder kun havde to eller tre klasser. Ved folkeskoleloven af 18. maj 1937 blev der fastlagt et årligt minimumstimetal for undervisningen både i by og på land, og også på andre måder skulle undervisningen på landet nærme sig købstæderne. Der blev stillet krav til skolemateriellet, hygiejniske forhold, opførelse af gymnastiksale og sløjde- og husgermingslokaler. Loven opfordrede også til oprettelse af centralskoler, eventuelt ved at flere kommuner oprettede skoleforbund. Samtidig blev det fastslået, at mellemskolen var en del af folkeskolen.

I det 19. århundrede var der ingen organisk forbindelse mellem folkeskolen, realskolen og den lærde skole. Først med almenskoleloven af 24. april 1903 blev der ved indførelsen af den fireårige mellemskole skabt en forbindelse mellem folkeskolen og gymnasiet. Mellemskolen kunne både oprettes ved gymnasieskoler og ved kommunale og private realskoler. Indførelsen af mellemskolen bidrog i høj grad til, at et langt større antal elever fik adgang til højere undervisning. Samtidig blev opdelingen af gymnasiet i linjer, som var indledt i 1871 med en klassisk-sproglig og en matematisk-naturvidenskabelig linje, udvidet med en nysproglig linje. I 1958 blev valgmulighederne yderligere forøget

med det såkaldte grengymnasium. Medens formålet med latinskolernes undervisning først og fremmest havde været studieforberegende, især til studier ved universitetet, fastslog almenskoleloven af 1903, at formålet med gymnasiets undervisning udover at være studieforberegende også var at give eleverne en højere almenundervisning.

Med loven af 7. juni 1958 om folkeskolen og lov fra samme dag om gymnasieskoler blev overgangen fra folkeskolen til gymnasiet gjort lettere, da delingen af eleverne kunne udsættes til ottende skoleår, hvor den treårige realskole, som afløste mellemskolen, begyndte. For første gang skulle folkeskolens undervisning på landet og i byen være den samme. Dette medførte, at der overalt i landet i 1950'erne og 1960'erne blev skabt et system af centralskoler, og at en lang række mindre skoler blev nedlagt.

Læreruddannelsen til folkeskolen foregik ved statslige og private seminarier. Siden 1894 havde seminarierne haft ret til selv at afholde eksamen. Nye seminarielove blev i perioden 1920-70 vedtaget 15. april 1930, 11. juni 1954 og 8. juni 1966. I 1947 blev der på grund af lærermanglen oprettet en særlig linje for studenter ved seminarierne. I 1966 blev optagelseskravet til seminarierne skærpet, så der enten krævedes studentereksamen eller højere forberedelseseksamen (HF), som egentlig blev oprettet af hensyn til seminarierne, men som senere blev en egentlig gymnasial uddannelse. I løbet af det 20. århundrede opstod der ved siden af lærerseminarierne en række andre seminarieformer, der uddannede børnehave- og fritidspædagoger, socialpædagoger samt husholdningslærere og håndarbejds lærere.

På den videregående uddannelses område havde Københavns Universitet (grundlagt 1479) en monopolstilling, indtil der i 1928 i Århus og 1966 i Odense blev oprettet universiteter, der efterhånden blev fuldt udbyggede. Indtil styrelsesloven af 1970 havde universiteterne et udstrakt selvstyre, som for Københavns Universitets vedkommende var fastlagt i gamle fundatser fra 1539, 1732 og 1788 – med justeringer i anordning af 5. oktober 1936. Universiteterne var opdelt i en række fakulteter. Både ved valget af rektor, i det øverste organ, Konsistorium, og i de enkelte fakulteter havde professorerne hovedindflydelsen. Ved siden af universiteterne blev der oprettet flere andre videregående uddannelsesinstitutioner, som først i 1990'erne er blevet til egentlige universiteter, men som langt tidligere har været opbygget og styret som disse. Som eksempler kan nævnes: Polyteknisk Lærestalt fra 1829, Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole fra 1856, Danmarks Farmaceutiske Højskole fra 1892 og handelshøjskolerne i København og Århus fra henholdsvis 1917 og 1939.

Ingen af de udvalgte kilder vedrører den lokale skoleforvaltning, da kildetyperne er de samme, som allerede er bragt i *På embeds vegne*, f.eks. skoleplan, undervisningsplan, skolejournal og eksamensprotokol. En central kildetype er desuden forhandlingsprotokollen for de forskellige skoleorganer (skolekommission, skoleudvalg m.fl.). Den regionale skoleforvaltning er repræsenteret med amtsskolekonsulentens amtskort (nr. 23).

For det højere skolevæsen, som ikke er repræsenteret i *På embeds vegne*, bringes her en række kildetyper: nr. 24 (fag- og timefordeling med lærerfortegnelse), nr. 25 (pensaopgivelser), nr. 26 (eksamensprotokol ved mellemskoleeksamen) og nr. 27 (forældremødeprotokol, der er et eksempel på en forhandlingsprotokol fra de mange råd og nævn, som findes ved uddannelsesinstitutionerne). Kildetype nr. 28 og 29 (fagkonsulentens besøgsrapport og censorindberetning) er eksempler på den indgående kontrol fra Undervisningsministeriets side med gymnasieskolerne. Undervisningsministeriets meget omfattende korrespondancearkiv er derfor også en central kilde til skolevæsenets historie. Det kan ofte være besværligt at finde en konkret sag i ministeriets arkiv, da man i vidt omfang har tilakteret (fremlagt) sagerne til senere sager om samme emne. Heldigvis er der normalt i journalen anført henvisningsnumre.

Kildetype nr. 30 (ansøgning om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler) repræsenterer de frie uddannelser, der normalt ikke har så stor kontakt med de statslige myndigheder, men skolerne kunne dog ikke eksistere uden statstilskud.

Kildetype nr. 31 (afgangsbevis for børnehavelærerinder) og 32 (universitetsmatrikel) repræsenterer henholdsvis de mellemlange og de højere videregående uddannelser.

Kildeoversigt

23. Amtskort med beretning fra amtsskolekonsulent
24. Fag- og timefordeling med lærerfortegnelse
25. Pensaopgivelser
26. Eksamensprotokol ved mellemskoleeksamen
27. Mødereferat fra råd og nævn ved uddannelsesinstitutioner
28. Fagkonsulents besøgsrapport
29. Censorindberetning
30. Ansøgning om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler
31. Afgangsbrev for børnehavelærerinde
32. Studentermatrikel og immatrikulationsprotokol

Litteratur

Folkeskolen:

A. Barfod: *Håndbog i lovgivningen om den danske folkeskole. Systematisk fremstilling*, København 1950.

Keld Grønder-Hansen, Signe Holm-Larsen og Åse Højlund Nielsen (red.): *Den danske realskoles historie*, bd. I-II (under udgivelse).

Leon Jespersen, Tim Knudsen, E. Ladewig Petersen og Ditlev Tamm (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. I, s. 757-806, bd. II, s. 613-58, København 2000.

Henrik Lehmann: *Haandbog i Lovgivningen om den danske Folkeskole. Systematisk Fremstilling*, 1. udg., København og Kristiania 1909; 2. udg., København 1917; 3. udg. ved A. Barfod, København 1930.

Erik Nørre: *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og Danmark 1920-1963*, Aabenraa 2003.

Det højere skolevæsen:

K. Glahn: *Retsregler vedrørende det højere Skolevæsen*, bd. I-VII, København 1907-41.

Harry Haue: *Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000*, Odense 2003.

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998.

Erik Nørr: *Gymnasieskoler – administration og arkiver*, bd. I-II, København 1989. [Med indledning om indholdet af gymnasiearkiverne.]

Vagn Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole*, København 1976.

A.P. Weis og H. Hage: *De gjældende Retsregler for det højere Skolevæsen i Danmark*, bd. I-II, København 1891.

Læreruddannelsen:

Dansk læreruddannelse, bd. 1-3, Odense 1991-2005.

Universitetshistorie:

Svend Ellehøj og Leif Grane m.fl. (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. I-XIV, København 1979-2005.

Bibliografi:

Christian Larsen: *Dansk Uddannelseshistorisk Bibliografi*, Odense 2005.

23. Amtskort med beretning fra amtsskolekonsulent

Ved skoletilsynsloven af 20. maj 1933 blev det gejstlige skoletilsyn indskrænket væsentligt. På det regionale niveau fik amtsskoledirektionen tilsynet med undervisningen. Hidtil havde provsterne været forretningsførende medlemmer af skoledirektionen, men deres funktioner blev nu i hovedsagen overtaget af amtsskolekonsulenter. Den enkelte amtsskolekonsulent skulle være lærer i det pågældende amt. Embedet havde allerede eksisteret i Sønderjylland siden 1920, men der var en forskel, da en sønderjysk amtsskolekonsulent helt indtil 1950 var forretningsførende medlem af skoledirektionen, medens en konsulent nord for Kongeåen kun havde møderet for direktionen.

Amtsskolekonsulenterne overtog provsternes hidtidige opgave at udarbejde årlige skoleberetninger over skolevæsenet i provstiet (se På embeds vegne, kildetype nr. 65). Samtidig forandredes indberetningens form væsentligt. Den skematiske indberetning blev afløst af tre former for »kort«: skolekort (hvide), kommunekort (gule) og amtskort (røde). Betegnelserne skyldtes, at oplysningerne er indført på papkort. Medens de to førstnævnte typer indeholder en række konkrete oplysninger om skoler, elever, undervisning og lærerkræfter, som af amtsskolekonsulenten blev benyttet til udarbejdelsen af en »Statistik over Indberetningskortene«, er amtskortene en beskrivelse af skolevæsenets tilstand i bred forstand i amtskredsen/amtsråds kredsen i det forløbne år. Skole- og kommunekortene skulle udarbejdes i tre, senere fire, eksemplarer, hvoraf et eller to forblev hos de lokale skolemyndigheder, et tredje endte hos amtsskolekonsulenten/amtsskoledirektionen, og det fjerde blev videresendt til Undervisningsministeriet. Amtskortene udarbejdedes derimod kun i to eksemplarer, hvoraf det ene af amtsskolekonsulenten via skoledirektionen blev tilstillet ministeriet.

Amtskort Maribo Amt 1937

(LAK, Maribo Amtsråd, Amtsskoledirektionen, Skolekort 1937)

Amtskort.

(Landkommunernes Skoler).

Indberetning for Aaret 1937

Kortet maa ikke sammenfoldes

Maribo

O. Hesselt

..... Amt, Amtsskolekonsulent

Paa dette Kort affattes den af Amtsskolekonsulenten udarbejdede samlede Beretning om Amtets Skolevæsen (jf. Lov 20/5 33 § 19). Kortet indsendes sammen med de enkelte Kommunekort og Skolekort gennem Skoledirektionen til Ministeriets Konsulent for Folkeskolen og Seminarierne, Frederiksholms Kanal 26, Købh. K.

§ 1. Beretning fra Amtsskolekonsulenten:

Efter at den ny Skolelov er bleven en Kendsgerning, har Drøftelserne om Nyordning af Skolevæsenet optaget Sindene stærkt mange Steder. En Række Møder, dels Foredragsmøder, dels Forhandlingsmøder med Kommunernes Skolemyndigheder er afholdt. I de sidstnævnte har Kommunernes Lærerkår ofte deltaget. Nogen endelige Resultater af disse Drøftelser er dog endnu ikke opnaaet.

Skolebesøg er foretaget i 3 Aftenskoler efter Anmodning af Skoleledere; de 2 af disse Skoler var Husgerningsaftenskoler; Undervisningen var fortrinlig og Lokalerne efter Landsbyforhold jævnt gode.

Endvidere er der foretaget 34 Skolebesøg samt 12 korte Skolebesøg sammen med Skoledirektionen eller Amtsprøven. Om de første Skolebesøg kan udtales, at Undervisningen ingen Steder har været utilfredsstillende, og ingen Besøg er foretaget i Anledning af Klager eller Misfornøjelse med Undervisningen. I flere af Skolerne ydes fortrinlig Undervisning. Skolernes Forsyning med Skolemateriel er de fleste Steder beskedent. Enkelte Skoler er meget gamle og skrøbelige, det gælder f. Eks. Skoler i Vesterborg og Utterslev Kommuner. – Men forhaabentlig vil de udgaa ved en Nyordning af Skolevæsenet. Af Amtets 164 Skoler er 123 forsynede med Børnebogssamlinger. I 22 Skoler udgør Bogsamlingen over 400 Bind, i 77 Skoler fra 100-400 bind og i 24 Skoler er Bogsamlingerne meget smaa.

Da det af Aarsindberetningerne for 1936 fremgik, at en Del Skoler manglede Undervisning i kvindelig Haandgørelse, udsendtes der af Skoledirektionen til vedkommende Skolers Skolemyndigheder en Rundskrivelse, hvori man paapegede denne Undervisnings Betydning og de Muligheder, der fandtes for dens Realisation. I Aar viser Indberetningerne en Fremgang for Haandgørelsens Vedkommende paa 10 Skoler, og flere Symaskiner er kommet i Brug. Haandgørelsesundervisning udføres nu i ialt 147 Skoledistrikter, nemlig 9 Distrikter ved privat Foranstaltning (det classenske Fideikommis bl. a.), i de øvrige 138 Distrikter ved kommunal Foranstaltning. Undervisningen udføres i 90 Skoler af fast ansatte Lærere, i 48 Skoler af Haandgørelseslærere (ialt 38). De 123 kommunale Symaskiner er fordelt saaledes, at 4 Skoler har hver 3 Maskiner, 18 har 2, og 75 har hver 1 Maskine, medens 41 Skoler ingen Maskine ejer.

Skoletandplejen: Et betydeligt Fremstød for Indførelse af Skoletandplejen er udført i Aarets Løb i Kraft af den Bevilling, som Maribo Amts Skoleraad ydede Maribo Amts Udvalg for Skolehygiejne i dette Øjemed. Udvalget har afholdt oplysende Kommunemøder i ca. Halvdelen af Amtets Kommuner. I disse Møder, som Kommunalbestyrelserne har støttet, dels ved at stille Lokaler til Raadighed, dels ved at være Medindbydere, har flere af Amtets Tandlæger afholdt Foredrag om Tænderne og deres Pleje, og undertegnede gjort Rede for Skoletandplejens Betydning og Realisation. Ved flere Møder har desuden Husholdningskonsulenter redegjort for Ernæringens Betydning for Børnenes Sundhed, specielt for Tændernes Sundhed. Foruden de 9 Landkommuner, der i Indberetningskortene angiver at have indført Skoletandpleje, har Nakskov og Stubbekøbing ogsaa begyndt denne Virksomhed, og 7 Landkommuner har vedtaget at begynde i indværende Aar.

Udvalget for Skolehygiejne har desuden arrangeret en Hygiejne-Udstilling med Henblik paa Skolelovens § 56 og 59.

Skolelæge-Spørgsmaalet har ogsaa været drøftet i et Par Kommuner.

I Maribo Amt er til Fremme af Undervisningen afholdt følgende Kursus:

1. Ved Samvirke mellem Lærerkredsene og Amtsskolekonsulenten:

Kursus i Gymnastik i Rødby

Instruktionskursus i Dansk, Historie og Regning i Saksøbing.

2. Kursus for Aftenskolelærere:

Ved Lærerkredsenes Initiativ er der afholdt en Række Møder, hvor Skolespørgsmaal har været til Drøftelse. Af Emner herfra kan anføres:

Disciplin i Skolen (Richard Gandrup),

Gensidig Forstaaelse mellem Hjem og Skole (Formanden for Landsforeningen af Forældreraad),

Den ny Skolelov (behandlet paa flere Møder),

Den ny Skolelov og Erhvervenes Krav (J. Dahl),

Skolehygiejne (Kredslæge Henriksen).

Nr. Alslev 8/4 38
..... den 19

O. Hesselt

.....
Amtsskolekonsulentens Underskrift

§ 2. Skoledirektionens Paategning:

..... den 19

.....
Formandens Underskrift

Kommentarer

Amtsprovsten

Betegnelse for den provst i amtet (amtsråds kredsen), som ifølge lov nr. 211 af 20. maj 1933 af undervisningsministeren blev beskikket som medlem af amtsskoledirektionen.

Den ny Skolelov

Lov nr. 160 af 18. maj 1937 om folkeskolen.

Det classenske Fideicommiss.

Fideikommisset støttede skolevirksomhed på sit falsterske godsområde (jfr. Harald Jørgensen og Fridlev Skrubbeltrang: *Det classenske Fideicommiss gennem 150 Aar*, København 1942).

Instruktionskurser

Ifølge lov nr. 211 af 20. maj 1933 hørte det til amtsskolekonsulentens opgaver at iværksætte og lede instruktionskurser for lærerne i amtet.

Skolebesøg

Ifølge skoletilsynsloven af 20. maj 1933 § 18 skulle amtsskolekonsulenten besøge amtsråds kredsens skoler enten efter anmodning fra de lokale skolemyndigheder eller på foranledning af lærerne.

Skolekort for landsbyordnede Skoler.

Indberetning for Aaret 1936.

Kortet maa ikke sammenfoldes.

Bandholm Skole *Bandholm* Kommune *Maribo* Amt.

(Ti Skolen regnes de For- og Fugeskoler, der er underlagt Forstelserens Ledelse. Kortet udfyldes af Forstelserens Andre For- og Fugeskoler samt Bl- og Vinterskoler faar et selvstaendigt Skolekort.)

§ 1. Lærerpersonalet.	Bølling ved Skolen.	Fødselsaar og -dag.	Uddannelse. (Lm.-Eks., Dim.-aar, andre Eks., Aankurser og andre Kurser.)	Tidetal		Fag. (De optagne samt Fag, som Tiden i Gymn., Teg., Sløjd, Haandarbejde og Sægl.)
				S.	V.	
<i>Anna Thunberg</i>	<i>Lærerinde</i>	<i>1888²⁴</i>	<i>La. Eks. 1914, brødt Kurser</i>	<i>37</i>	<i>37</i>	<i>Blm. Sægl + Haandarbejde.</i>
<i>Karen Christensen</i>	<i>Lærerinde</i>	<i>1898¹⁶</i>	<i>- - 1924 - -</i>	<i>37</i>	<i>37</i>	<i>- + Haand. og Gymn.</i>
<i>Ulrik Pedersen</i>	<i>Andmlaer</i>	<i>1897²⁴</i>	<i>- - 1918 - -</i>	<i>38</i>	<i>38</i>	<i>- + Sang - -</i>
<i>Harald Rindom</i>	<i>Fugelærer</i>	<i>1889²⁵</i>	<i>- - 1914 - -</i>	<i>36</i>	<i>36</i>	<i>- + - - og Sægl</i>

§ 2. Skoleledernes Antal: a. eft. U-pl.: <i>248</i> b. det opnaaede Antal: <i>249</i> c. Aarsag til mangl. Dage:	§ 3. Forsømmelser: a. p. Gr. a. Bygdom: <i>1674</i> Dage, b. anden lovlig Gr.: <i>153</i> Dage, c. uden ovl. Gr.: <i>303</i> Dage, d. samtlige forsemta Dage: <i>2130</i>
---	---

§ 4. Fagene og deres Tidetal i de enkelte Klasser samt Skolegangsordenen:	Sommer:								Vintersommer:									
	Klassetrin:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Klassetrin:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Religion	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>				Religion								
Dansk	<i>8</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>7</i>	<i>7</i>				Dansk								
Skrivning	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>1</i>			Skrivning								
Historie		<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>				Historie								
Regning	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>4</i>				Regning								
Geografi		<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>2</i>				Geografi								
Naturhistorie					<i>1</i>	<i>1</i>				Naturhistorie								
Fysik					<i>1</i>	<i>1</i>				Fysik								
Sang	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>				Sang								
<i>Arbejdslovs Gymn.</i>	<i>1</i>																	
alt...	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	<i>21</i>	<i>21</i>				i alt...								
Gymnastik	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>				Gymnastik								
Kv. Haandarbejde	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>				Kv. Haandarbejde								
Sløjd (System:)										Sløjd (System:)								
Tegning										Tegning								
Hørgerning										Hørgerning								
Skolehave										Skolehave								
Klassernes samlede Tidetal	Dr. <i>20</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>23</i>	<i>24</i>				Klassernes samlede Tidetal	Dr.							
Fordelt paa Antal egentl. Skoled.	P. <i>20</i>	<i>20</i>	<i>21</i>	<i>21</i>	<i>24</i>	<i>25</i>				Fordelt paa Antal egentl. Skoled.:	P.							
	<i>4</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>4</i>												

§ 5. a. Har alle Fagene Gymnastikundervisning? <i>Ja.</i> b. Bruges Skolestøttemaatlet om Vinteren? <i>Nej.</i> c. Hvem underviser i kv. Haandarbejde? <i>Bege Lærere.</i> d. Købes Haandarbejds materialet paa Kommunens Regning? <i>Nej.</i>	e. Har Skolen Radioapparat? <i>Nej.</i> f. Har Skolen Lytbilledapparat? <i>Nej.</i> ell. Filmspp. <i>Nej.</i> g. Hvilke Bøger maa Eleverne selv anskaffe? <i>Lærebøger og Materiel undtagen Bøger og Sløjdapp.</i> <div style="text-align: right;">Vend</div>
---	--

Fig. 31. Skolekort for Bandholm Skole for året 1936. Heri får man oplysninger om skolens lærere, skolegang og forsømmelser, fagfordelingen, skolens forsyning med radio- og lysbilledapparater (sidste mode i 1930'ernes skole), elevantal og deres fordeling på skolerne, skolebygningerne og deres udstyr samt forsyning af gymnastikredskaber. Skolekortene udgjorde sammen med kommune-kortene det statistiske grundlag for amtsskolekonsulenternes amtskort. (LAK, Maribo Amtsråd, Amtsskoleinspektoren, Skolekort 1936).

§ 6. Skolens Klasser og Elvertal pr. 1/1 1937 samt Klasseværelsernes Rumfang.

De enkelte Klasser.	Elevernes fordelte sig medfølgende Antal												Klasseværelsets Kubikindhold i m ³ .	Skolens gennemsnitlige Elvertal for Aaret: 192	
	under u-pligtig Alder.			i u-pligtig Alder.			over u-pligtig Alder.			hele Klassen.					
	Dr.	P.	Tils.	Dr.	P.	Tils.	Dr.	P.	Tils.	Dr.	P.	Tils.			
1 A				7	10	17				7	10	17	A: 142,5	Det gennemsnitlige Antal Klasser for Aaret: 7	
1 B				8	5	13				8	5	13	B: 142,5		
2				11	22	33				11	22	33	C: 142,5		
3				9	26	35				9	26	35	D: 142,5		Det gennemsnitlige Elvertal pr. Klasse for Aaret: 27
4				17	10	27				17	10	27			
5				18	9	27				18	9	27			
6				13	19	32				13	19	32			
Skolen i alt (eller at overføres)				83	101	184				83	101	184		§ 7. Af Skoledistriktets u-pligtige Børn er: *)	
a. fra Kommunen ...				83	101	184				83	101	184			a. i andre Kommunes Skoler: 1
b. fra andre Kommunes				0	0	0				0	0	0			b. i Statskole: 0

*) Udfyldes kun, hvis de pågældende Forhold er henlagt under Skolelederes Omsættelse.

§ 9. Skolebygningerne og deres Udstyr:

a. Aarstal for Opførelsen: 1912.

b. do. for Til- eller Ombygning: /

c. Eventuelle lejede Lokaler til: /

d. Børlokaler:

1. Søjledal? *Nej* (Længde / m; Breddede / m). (Antal Høvelbæke: 0)

2. Haandarbejdslokale? *Nej*. (Antal Symaskiner: 3)

3. Skolekøkken? *Nej*.

4. Naturhistorielokale? *Nej*. 5. Geografiflok? *Nej*.

6. Fysik- og Kemikale? *Nej*.

7. Lænestue? *Nej*. 8. Sanglokale? *Nej*.

e. Har Skolen en Skolehave? *Nej*. (Kvadrathold: / m²).

§ 10. Gymnasitiludstyr:

a. egen lejet? *Salen* (Længde: 15 m; Breddede: 7 m).

b. Børlig Idrætspædagog? *Nej*. (Længde: / m; Breddede: / m).

c. Omklædningsrum? *Ja*. (Gulvlade: 18 m²)

d. Bad: 1. Brusebad: *Nej*. 2. Anden Badesindretning: *Nej*. 3. Svømmeundervisnings: *Nej*.

e. Antal Bilibefag? 34

f. Hvor mange { Enkelthomme? 2
Dobbelthomme? 2

g. Andre Bødekaber til Gymnasitik og Idræt: 2. *Køkken*, 1. *Plinkt*, 1. *Børn*, *Springstøl*, 2. *Madrum*, 3. *Maaltid*, *Kvadrater*, *Udrettede*, *Ting*, *Skammel*, *Søjledal*.

§ 11. Bemærkninger:

R. P. Bendtsen. 1/1 1937.
Skolelederes Underskrift.

*) Udfyldes kun, hvis de pågældende Forhold er henlagt under Skolelederes Omsættelse.

Kommentarer fortsat

Skoledirektionens Paategning. Da det gengivne eksemplar stammer fra skoledirektionens arkiv, mangler direktionens påtegning, som var påført ministeriets ikke bevarede eksemplar.

Skolelovens § 56 og 59. Lov nr. 160 af 18. maj 1937 § 56 handlede bl.a. om gymnastiksale med omklædningsrum og badefaciliteter og om legepladser og boldbaner; § 59 bl.a. om toiletforhold med indlagt vand m.v.

Skoletandplejen Ved cirk.skr. af 26. november 1936 til skolerådene blev det muligt at give tilskud til udgifterne til skoletandpleje (jfr. lov nr. 211 af 20. maj 1933 § 25).

Lovgrundlag

Lov nr. 211 af 20. maj 1933 § 19, der pålagde amtsskolekonsulenten at udarbejde en samlet indberetning om skolevæsenet i amtet; jfr. cirk. af 13. april 1935 vedr. amtsskolekonsulenternes virksomhed. Undervisningsministeriets cirk.skr. af 6. februar 1936 ang. indsendelse af skoleberetningskort. Om skolekortene på Lolland-Falster, se Maribo Amtsskoledirektions cirk. til samtlige skolekommissioner af 21. december 1936 (LAK, Maribo Amtsråd, Amtsskoledirektionens arkiv). I Sønderjylland blev der anvendt særlige kort.

Indsendelsen af kortene fortsatte uændret efter skoletilsynslov nr. 200 af 12. april 1949. Med lov nr. 163 af 7. juni 1958 om folkeskolen ændredes oplysningerne i indberetningskortene en smule. I 1964 overtog Undervisningsministeriet selv udarbejdelsen af den officielle skolestatistik; samtidig ophørte indsendelsen af kort.

Anvendelsesmuligheder

Amtskortene giver et godt helhedsbillede af skolevæsenets stade i amtet set med amtsskolekonsulentens briller. Takket være hans erfaringer fra skolebesøgene overalt i amtet er hans indberetninger en central kilde til belysning af skole- og undervisningsforholdene. De giver en god mulighed for at undersøge, i hvilket omfang intentionerne i skoleloven af 1937 blev gennemført lokalt. Som amtsskolekonsulent O. Hesselts redegørelse fra 1937 viser, kan amtskortene også belyse en række andre forhold end den almindelige folkeskoleundervisning, f.eks. omfanget af børnebogssamlingerne, håndarbejdsundervisningen, skoletandplejen, hvor Maribo Amt var foregangsområde, skolehygiejnen samt kurser og foredrag. Indberetningskortene er desuden grundlag for skolestatistikken, der af ministeriet blev benyttet som grundlag for planlægning af udbygningen af skolevæsenet.

Hvor findes kildetypen?

RA, Undervisningsministeriet, Statskonsulenten for Folkeskolen og Seminarierne, Skoleindberetningskort 1953-62 (inddelt efter amter). I Direktoratet for Folkeskolen og Seminariernes arkiv findes skolekort for året 1963. Alle tidligere kort for perioden 1936-52 er sammen med skoleberetninger for perioden 1912-35 kasseret i Statskonsulentens kontor. I en del tilfælde kan skoleindberetningskortene findes i amtsskolekonsulenternes eller amtsskoledirektionernes arkiver i LAA.

Litteratur

Om indberetningskort og skolestatistik:

Else Karlshøj: *Hovedkilder til skolestatistik vedrørende landkommuner*. Udg. af Institut for Dansk Skolehistorie, Danmarks Lærerhøjskole 1990.

Meddelelser vedrørende Folkeskolen, Seminarierne m.v. for Aarene 1934-59. Udg. af Undervisningsministeriet. [Heri findes for hvert år i perioden 1937-59 en beretning udarbejdet af statsskolekonsulenten om folkeskolen på grundlag af indberetningskortene.]

Om amtsskolekonsulenterne:

Else Karlshøj: Demokratiets skolekonsulent. Valget af de første amtsskolekonsulenter i 1935, *Uddannelseshistorie* 1997, s. 123-37.

Viggo Land: Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen, *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1982, s. 7-23.

Erik Nørr: *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og Danmark 1920-1963. Sønderjylland som administrativ forsøgsmark*, bd. 2, Aabenraa 2003.

Vagn Skovgaard-Petersen: Fra gejstligt til verdsligt tilsyn, *Uddannelseshistorie* 1987, s. 50-65.

Skolekortene er anvendt i:

Erik Nørr: Hvorfor blev skoleloven af 1937 først gennemført i 1950'erne og 1960'erne? i: *Samfundsplanlægning i 1950'erne (under udgivelse)*.

24. Fag- og timefordeling med lærerfortegnelse

De statslige gymnasieskoler skulle hvert år indsende en fag- og timefordeling til Kultusministeriets (fra 1915 Undervisningsministeriets) godkendelse. Den skulle indeholde en oversigt over samtlige fags tillagte timetal i hver klasse og en angivelse af, hvilke lærere der skulle varetage de enkelte fag i hver klasse. Desuden skulle det ugentlige timetal for hver lærer anføres, og om læreren udover den faste løn skulle have tillagt overtidsbetaling. Før indsendelsen af fag- og timefordelingen skulle lærerne have mulighed for at tage stilling til forslaget. Da enhver senere ændring i den godkendte plan krævede ministeriets accept, måtte rektorerne ofte i skoleårets forløb på ny forhandle med ministeriet om fag- og timefordelingen, f.eks. i forbindelse med læreres forflyttelse eller sygdom.

Forslag til fag- og timefordelingen ved Statsgymnasiet Schneekloths Skole i skoleåret 1940/41

(RA, Undervisningsministeriet, 2. Dep., Sager vedr. fag- og timefordeling, Schneekloths Skole 1935-49)

I. Fag- og timefordeling:

Indsendes sammen med Fortegnelse over Lærerpersonalet i 2 Eksemplarer til Undervisningsministeriet inden d. 14. Juni.

Udfyldes med Timetal samt Lærerens Navn angivet med Bogstav eller Mærke.

Hvor mange Minuters Undervisningstimer: 50	3. Gymnasieklasse			2. Gymnasieklasse		3. Gymnasieklasse			Real-klassen (11. Klasse)
	ns	mna	mnb	ns	mn	ns	mna	mnb	
Fag	ns	mna	mnb	ns	mn	ns	mna	mnb	
Religion	Pr 1	Pr 1	Pr 1	L 1	L 1	Pr 1	Pr 1	Pr 1	
Dansk	D 4	Pl 4	HN 4	Kre 4	Ru 4	Ru 4	Kre 4	Bo 4	Kre 4
Engelsk	Bo 5			Bo 5	Bo 2	T 5	Bo 2	Bo 2	I 4
Tysk	O 4			O 4	O 1	O 4	O 1	O 1	O 4
Fransk	KL 4	D 4	D 4	KL 4	D 4	D 4	D 4	D 4	
Latin	R 3			R 4		R 4			
Græsk									
Oldtidskundskab	Pr 1	Pr 1	Pr 1	Pl 1	Pl 1	Pl 1	Pl 1	Pr 1	
Historie	Pr 4	KL 4	KL 4	T 3	Pr 3	Pl 3	Pl 3	Pl 3	T 2
Geografi				Rm 2	Rm 2		Rm 2	Rm 2	Rm 2
Naturhistorie	Ia 4	La 4	La 4						Ia 2
Naturlære		Ms 6	Ms 6		Ms 6	Bu 2	Ms 6	Sø 6	Ms 2
Matematik (og Regning)		MN 6	MN 6	MN 2	MN 6	Sø 2	MN 6	Bu 6	Sø 4

Hvor mange Minutters Undervisningstimer: 50	3. Gymnasieklasse			2. Gymnasieklasse		3. Gymnasieklasse			Real-klassen (11. Klasse)
	ns	mna	mnb	ns	mn	ns	mna	mnb	
Fag									
Valgfri Fag: 1. Fransk									KL 4
2. Skrivning									S 1
3. Stenografi									S 1
Til sammen	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Sang	N 1	N 1	N 1	N 1	N 1				
Legemsøvelser	S 3	M 3	B 3	S 3	B 3	B 3	B 3	B 3	B 3
Verdenslitteraturhist. og Skolestil	Pl 1	Pl 1	Pl 1	Pl 1	Pl 1	O 1+1	MN 1	Bu 1	I 1+1
Sløjd eller andet Legesarbejde	K 1	K 1	M 1	K 1	M 1	K 1	K 1	K 1	K 1
I alt ugentlige Klasetimer	36	36	36	36	36	36	35	35	36
Anslaaet Elevantal	20 Dr.	20 Dr.	15 Dr.	15 Dr.	15 Dr.	15 Dr.	16 Dr.	16 Dr.	15 Dr.

II. Fortegnelse over Lærerpersonalet:

Indsendes sammen med Forslag til Fag- og Timefordeling i 2 Eksemplarer til Undervisningsministeriet inden d. 14. Juni.

Skolens Navn: Statsgymnasiet Schneekloths Skole		Skoleaar: 19 40/41			
Lærernes Navne (anføres med Embeds- betegnelse: Rektor, Lektor o.s.v., indenfor hver Gruppe efter Anciennitet)	Fag og Klasser i Skoleaaret	Timetotal	deraf Overtimer	Tjenesteaider (udfyldes kun for Time- lærere)	Bemærkninger
Rektor Henrik Bang (R)	Latin 3 Gs (3), 2 Gs (4), 1 Gs (4)	11			
Lektor Ostenfeld (O)	Tysk 3 Gs (4), 2 Gs (4), 1 Gs (4), 2 Gm (1), 1 Gma (1), 1 Gmb (1), R (4), 4b (4), Skolestil (1)	24			Over 55 Aar
Lektor Dein (D)	Dansk 3 Gs (4), Fransk 3 Gma (4), 3 Gmb (4), 2 Gm (4), 1 Gs (4), 1 Gma (4), 1 Gmb (4)	28	1		1 x 14,72
(...)					
Lærerinde Frk. Ils- høj (I)	Engelsk R (4), 4b (3), 3a (3), 2a (3), I (6), Tysk 3b (4), 2b (5), Skolestil (1)	29			Over 55 Aar
(...)					

Skolens Navn: Statsgymnasiet Schneekloths Skole		Skoleaar: 19 40/41			
Lærernes Navne (anføres med Embeds- betegnelse: Rektor, Lektor o.s.v., indenfor hver Gruppe efter Anciennitet)	Fag og Klasser i Skoleaaret	Timetal	Tjenestealder (udfyldes kun for Time- lærere)	Bemærk- ninger	
Timelærer cand.- mag. Kongshøj Lar- sen (K.L.)	Fransk 3 Gs (4), 2 Gs (4), R (4), Historie 3 Gma (4), 3 Gmb (4)		20	1/8 1935	Adjunktløn? Anvises ikke endnu
Timelærer cand. mag. Svend Bund- gaard (Bu)	Matematik 1 Gmb (6) Naturlære 1 Gs (2) Skolestil (1)		9		9 x 11,52

Kommentarer

Af fag- og timestfordelingen er der her kun medtaget gymnasieklasserne og realklassen. Højresiden i det store skema omfatter de fire mellemskoleklasser samt en sammentælling af skolens totale antal ugentlige timer i de enkelte fag. Summa summarum havde skolen 579 ugentlige lærertimer at fordele. Af lærerfortegnelsen er her kun gengivet seks eksempler. Fortegnelsen omfatter i alt 25 lærere.

De to skemaer skal læses i sammenhæng. I fag- og timestfordelingen anføres lærerne med initialer, som opløses i lærerfortegnelsen, og omvendt findes i lærerfortegnelsen forkortelser på klasserne, som henviser til fag- og timestfordelingen.

4a, 4b osv.
14,72 og 11,52

4. mellemskoleklasse a og b.

Enholdsvis overtimebetaling for fastansatte lektorer og adjunkter og timebetaling for løstansatte lærere (jfr. bl.a. cirk. af 4. august 1932 og 4. april 1940).

Dr.
Gm, mn

Dreng. Skolen var en ren drengeskole.

Matematisk-naturvidenskabeligt gymnasium, matematisk klasse.

Græsk

Statsgymnasiet Schneekloths Skole havde ingen klassisk-sproglig linje, hvorfor der ikke var nogen undervisning i græsk.

Gs, ns
Over 55 år

Sprogligt gymnasium, nysproglig klasse.

Lærere ansat ved statsskolerne havde mulighed for at opnå en seniorordning, når de var fyldt 55 år, således at deres ugentlige timetal nedsattes til 24 for lektorer og adjunkter og 27 for andre lærere.

R

Realklassen.

Timetal

Undervisningspligtigt timetal. Indtil 1922 (jfr. lov nr. 302 af 30. juni 1922 om Statens tjenestemænd) var det undervisningspligtige ugentlige timetal for stats-skolernes lektorer og adjunkter 24 timer, hvorefter det forhøjedes til 27 timer. Andre fastansatte lærere og lærerinder ved gymnasieskolerne (f.eks. lærere, der udelukkende underviste i mellemskolen) skulle undervise 30 timer.

Lovgrundlag

Kravet om indsendelse af fag- og timeplanerne til godkendelse findes allerede i forordning angående de lærde skoler af 7. november 1809 §§ 32-33 og i bek. af 13. maj 1850 § 6. Regler for udformningen af de skemaer, der skulle anvendes, ses i cirk. af 12. december 1848 og 3. juli 1852. Ved en række senere gymnasielove er kravet om godkendelse af fag- og timestfordelingen opretholdt.

Anvendelsesmuligheder

Fag- og timestfordelingerne og de tilhørende lærerfortegnelser er vigtige kilder til undervisningen i gymnasieskolerne i en mere end hundredårig periode. De belyser skolernes fordeling af fag og timer mellem fastansatte og mere løstansatte lærere. De belyser også samspillet mellem den lokale skoleforvaltning (rektorerne) og ministeriets embedsmænd. Sagsbehandlingen, som findes sam-

Figur 32a. Læreroversigten kan i en del tilfælde sammenlignes med bevarede fotografier. Det gengivne billede viser lærerkorpset på Nørre Gymnasium i 1952. Billedet stammer fra den landskendte geografilærer Sophie Petersens fotoalbum. Hun findes på billedet på forreste række nr. 3 fra venstre. (LAK, Nørre Gymnasium, Sophie Petersens fotoalbum 1940-58).

Skolens Navn:		Nørre Gymnasium.		Skoleaar: 19 51-52		
Lærernes Navne <small>(seføres med Embedsbetegnelse; Rektor, Lektor o. s. v., indenfor hver Gruppe efter Anciennitet)</small>	Fag og Klasser i Skoleaaret	Tinotal	Over- timer	Tjenesteaider <small>(oplyses kun for Lektorer)</small>	Bemærkninger	
(R) Rektor J. Hasselriis	Tysk $\frac{realbl.}{3}$ $\frac{4g}{4}$ $\frac{2g}{5}$	12				
(N) Lektor J. Nørhølle	Engelsk $\frac{III C}{5}$ $\frac{I C}{5}$ $\frac{4b}{3}$ $\frac{1g}{6}$ $\frac{1b}{6}$	25	1		Ønsker nedsettelse til 24 timer; f. 24/11 82.	
(SP) Lektor frk. Sophie Petersen	Naturfag $\frac{IIA}{4}$ $\frac{IIC}{4}$ $\frac{IA}{2}$ $\frac{IIB}{2}$ $\frac{IIA}{2}$ Fysik $\frac{I C}{2}$; geografi $\frac{4b}{2}$ $\frac{3b}{2}$ $\frac{1b}{2}$ Naturhistorie $\frac{4b}{2}$	24			Ønsker nedsettelse til 24 timer; f. 15/2 85.	
(Hø) Lektor L. Høeg	Latin $\frac{IIC}{3}$ $\frac{IIB}{4}$ $\frac{IIC}{4}$ $\frac{IC}{4}$	15			Ansæt ved Falkhøjsbergsgårdens Gymnasium. Ønsker nedsettelse til 24 timer; f. 4/5 1886.	
(Tho) Lektor W. Thonesen	Engelsk $\frac{III B}{5}$ $\frac{IIB}{5}$ $\frac{IIC}{5}$ $\frac{3b}{3}$ Tysk $\frac{IIC}{4}$ $\frac{IC}{4}$	26	5		f. stilerettelse (heraf medregnes 1 time i det pålydende tinotal)	
(M) Lektor fru Mørnsted	Matematik $\frac{IIB}{2}$ $\frac{IA}{6}$ Regning for piger $\frac{real}{3}$ Regning og matematik $\frac{4g}{7}$ $\frac{3g}{6}$ $\frac{2b}{5}$ Tilsyn m. skriftl. arbejder	29	2		for opgaverettelse	
(Schl) Adjunkt fru Schlaubusch	Dansk $\frac{IIA}{4}$ $\frac{IIC}{4}$ $\frac{1g}{5}$ Tysk $\frac{3b}{4}$ $\frac{2b}{5}$ Latin $\frac{4a}{4}$	26	2		for stilerettelse (heraf medregnes 1 time i det pålydende tinotal)	
(Sk) Lektor fru Skov	Dansk $\frac{IIA}{4}$ $\frac{IIC}{4}$ $\frac{IIB}{4}$ $\frac{2b}{4}$					

Fig. 32b. I fag- og timefordelingerne kan man også finde oplysninger om skolernes lærere, hvilke fag og klasser de underviste i, og hvor mange timer de havde påtaget sig. Man kan se, hvor mange overtimer de enkelte havde, og hvad de fik for det. (RA, Undervisningsministeriet, 2. Dep., Sager vedr. fag- og timefordeling, Nørre Gymnasium).

men med indberetningen, fortæller om en stærk central styring af skolernes planlægning, men den giver også et indtryk af ministeriets og undervisningsinspektionens omsorg for at skaffe de mere løstansatte timelærere fast ansættelse.

Hvor findes kildetypen?

RA, Kultusministeriet, 3. Kontor, Sager vedrørende fag- og timefordeling ved statsskolerne 1845-1915 (i alt 15 pakker).

RA, Undervisningsministeriet, 2. Dep., Sager vedr. fag- og timefordeling 1923/24-1963/64.

I en række af gymnasieskolernes arkiver i landsarkiverne findes forarbejder til de årlige fag- og timefordelinger.

Litteratur

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998, s. 122ff.

A.P. Weis og H. Hage: *De gjældende Retsregler for det højere Skolevæsen i Danmark*, bd. I, København 1891, s. 88ff.

25. Pensaopgivelser

De eksamensberettigede skoler skulle hvert år indberette til Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne om de i afgangsklasserne gennemgåede pensa og de opgivne eksamenstekster.

Pensaopgivelser fra Nørre Gymnasium til Studentereksamen i Maj-Juni 1939, Den nysproglige Linie

(LAK, Nørre Gymnasium, Pensaopgivelser 1939-71)

Den nysproglige Linie.

a) Endelig Studentereksamen efter Udgangen af III Gymnasielasse.

Dansk. III B

1. *Litteraturhistorie*: Georg Christensen: Kortfattet dansk Litteraturhistorie.

2. *Værker*: Jeppe paa Bjærgen. Aladdin. En Landsbydegns Dagbog. Seks Eventyr af H.C. Andersen. Adam Homo. Mogens. Fra det gamle Voldkvarter. Vildanden.

Kursorisk: Marie Grubbe. Lykke-Per.

3. *Litteraturprøver*: Georg Christensen: Dansk Læsning I: 8-17, 18-21, 22-27, 59-76, 78-80, 85-86, 89-98, 105-9, 121-22, 124-30, 131-34, 136-46, 148-57, 165-70, 204-6, 211-14, 227-28, 248-50, 252-53, 257-58, 259-60, 276-86, 288-91, 296-98, 322-25, 326-31.

II: 21, 26-33, 36-38, 39-43, 49-50, 62-66, 69-71, 74-75, 79-80, 83-85, 87-88, 90-92, 94, 96-101, 135-37, 138-39, 141-42, 151-99, 207-9, 224-40, 269-71, 284-89, 332-34, 339-41, 345, 354-57, 363-65. – Over 300 Normalsider.

4. *Modersmaalskundskab*: Oxenvad: Vort Sprog I (1. Udg.) og II (med enkelte Overspringelser; Tekstlæsningen er i det væsentlige foretaget efter Oxenvads Øvelser).

5. *Svensk*: Rehling og Hasselberg Sv. Forfattere (2. Udg.) 7-18, 22-30, 49-64, 88-118, 130-41, 177-80.

Historie. III B

P. Munchs Verdenshistorie

P. Ilsøes Nordenshistorie

Flemming Dahls Samfundslære for Gymnasiet

Foruden de af Undervisningsinspektøren udvalgte Pensa opgives til Prøven (Speciale eller Tekster og Billeder):

Speciale: Vore romanske Landsbykirker paa Grundl. af Mackeprang: Vore Landsbykirker.

Latin. III B

Cæsar: Bell. Gall. III, IV, V 1-43	=	65½ S.
Cicero: in Verrem IV og V (v. Høeg)	=	59
Cicero: pro Roscio § 55-92	=	15
Cicero: in Catilinam I	=	14
Cicero: Breve (v. Høeg) 1, 2, 21, 22	=	7¼
Ovid (Udv. v. Høeg)	=	12
Frater Leo + Carmina Christ	=	10
	=	182¾ à 1300

Heraf opgives til Prøven:

in Verrem § 60 og ud + V	32½
pro Roscio § 55-76	7
Breve 1 + 21	5
in Cat. I	14
Ovid: Pyramus	3½
Frater Leo	8¼
	70¼

[Øvrige fag er udeladt her]

Kommentarer

Bestemmelserne om Eksamen. Bestemmelserne findes i anordning nr. 327 af 2. december 1935 ang. fordringerne ved og eksamensopgivelser til studentereksamen og i bek. nr. 56 af 10. marts 1938 om eksamensordningen.

Bestemmelserne om Undervisningen. Bestemmelserne findes i anordning nr. 68 af 9. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet og den tilhørende bek. nr. 69 af 13. marts 1935 ang. undervisningen i gymnasiet.

Fra det gamle Voldkvarter. Karl Larsen: *I det gamle Voldkvarter*, 1899.

Høeg L. Høeg udgav flere skolebøger med latinske forfattere, f.eks. *Latinsk Læsebog for Gymnasiet*, 1928.

Normalsider Ifølge kgl. anordning nr. 543 af 5. oktober 1920 skulle alle pensa og eksamensopgivelser i gymnasiet fremtidig opgøres i »normalsider«. En normalside blev fastsat til 1300 bogstaver prosatekst eller 30 fire- eller femfodede verslinier eller tilsvarende ved poesi. Ved cirk. af januar 1922 blev udregningen af normalsider nøjere defineret.

Oxenvad Erik Oxenvad: *Vort Sprog*, bd. I: *Hovedtræk af det danske Sprogs Udvikling og nuværende Bygning*; bd. II: *Prøver af dansk Sprog fra Fortid og Nutid*, København 1933-34.

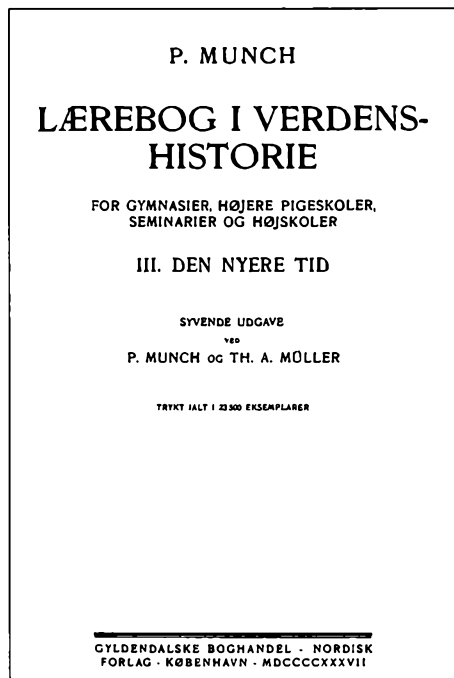
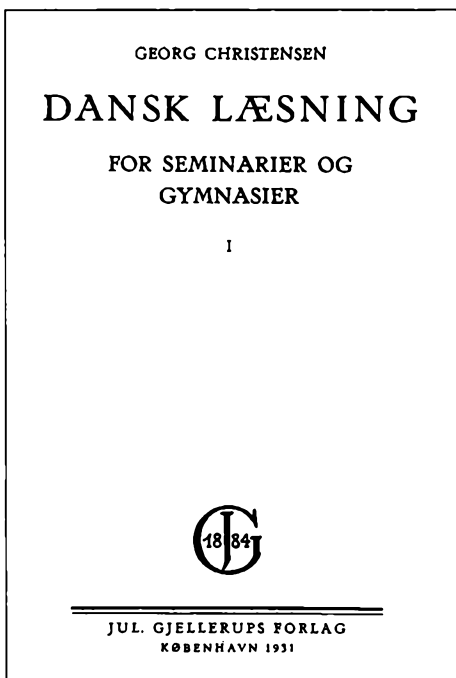
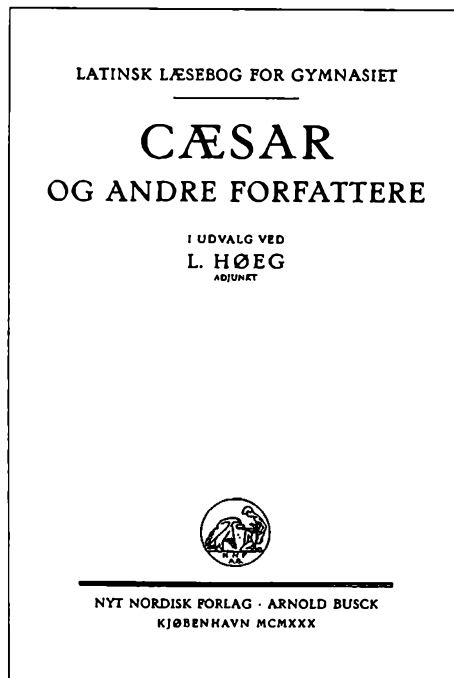
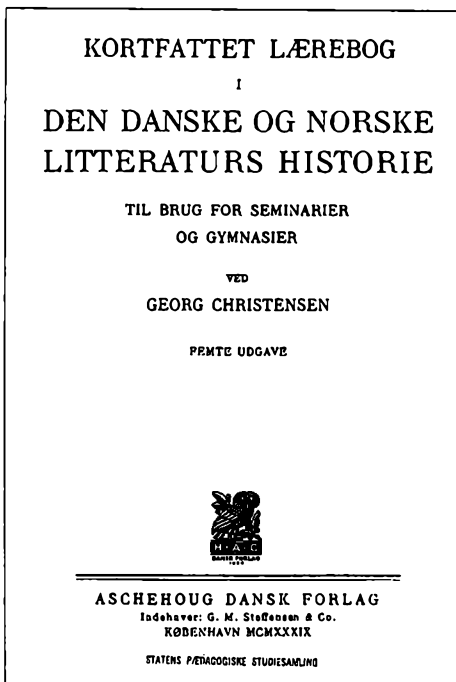

Fig. 33. Fire titelblade for bøger, som optræder i pensaaopgivelserne fra Nørre Gymnasium maj-juni 1939. De gengivne bøger er alle udgaver fra 1930'erne, men det anføres ikke i pensaaopgivelserne, hvilke udgaver skolen benyttede.

Lovgrundlag

Kravet om indsendelse af eksamensgivelser til undervisningsinspektøren i to eksemplarer findes i bek. nr. 56 af 10. marts 1938.

Anvendelsesmuligheder

Pensaindberetningerne kan benyttes som kilde til undervisningens og fagenes historie. De giver mulighed for at sammenligne de enkelte skolars undervisning. Hvilke bøger brugte man, og hvilket materiale blev i øvrigt anvendt? F.eks. kan man i faget historie følge indførelsen af nye undervisningsformer, hvor det egentlige lærebogsstof blev suppleret af et særligt speciale, billedstof og i den senere periode af kildegennemgang.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Indberetninger om pensaopgivelser 1928-55 (div. år). I en række gymnasiearkiver i LAA findes der kopier af de indsendte pensaopgivelser. De årlige skoleprogrammer, som alle skoler med eksamensret skulle udsende, indeholder oplysninger om benyttede lærebøger og gennemgåede pensa (jfr. cirk. af 14. september 1839). Det Kgl. Bibliotek, Statsbiblioteket i Århus og Dansk Skolemuseum samt LAK har store samlinger af skoleprogrammer. For LAK's vedkommende gælder det især sjællandske skoler.

Litteratur

Skoleprogrammer for de eksamensberettigede skoler (benævnes også indbydelsesskrifter til den offentlige eksamen).

K. Glahn: *Retsregler vedrørende det højere Skolevæsen*, bd. I-VII, København 1907-41.

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998.

Eksempler på bøger, der benytter pensaopgivelser:

Jørgen Møller: *Historieundervisning i gymnasiet gennem de sidste 100 år*, København 1983.

Erik Nørr: *Det højere skolevæsen og kirken. Faget Religion i sidste halvdel af det 19. århundrede*, København 1979.

Margit Warburg: *Religion i gymnasiet, HF og seminariet*, bd. I-II, København 1978.

26. Eksamensprotokol ved mellemskoleeksamen

Ved almenskoleloven af 24. april 1903 blev der indført en fireårig mellemskole, som skulle fungere som overgangsled mellem folkeskolen og gymnasiet. Selv om mellemskolen afsluttedes med en eksamen, gav denne ikke som den etårige realeksamen adgang til særlige embeder, men udelukkende til videre skolegang enten i realklassen eller i gymnasiet. Mellemskolen bidrog i høj grad til, at en væsentlig større del af en skoleårgang i det 20. århundredes første halvdel fik en videregående skoleundervisning, men samtidig blev den på grund af delingen af eleverne efter femte skoleår i stigende grad kritiseret for at have efterladt en betydelig del af børnene i 6. og 7. skoleår uden særlige muligheder for uddannelse. Indførelsen af de såkaldte frie mellemskoleklasser med skoleloven af 1937 ændrede ikke væsentligt på problemet, og mellemskolen og den etårige realklasse blev ved skoleloven af 1958 nedlagt til fordel for en treårig realskole, hvorved delingen af eleverne for de flestes vedkommende blev udsat fra sjette til ottende skoletrin. Mellemskoleklasser blev både oprettet ved gymnasieskolerne og ved kommunale og private skoler uden gymnasieoverbygning. Skoleloven af 1903 gav mulighed for, at nogle pigeskoler og private realskoler kunne afholde henholdsvis højere pigeskoleeksamen og almindelig forberedelseseksamen, der på de pågældende skoler erstattede både mellemskole- og realeksamen. Den sidste mellemskoleeksamen blev afholdt i 1962.

Mellemskoleeksamen sommeren 1924, IV mellem B

(LAK, Østre Borgerdydskole, Protokol for mellemskoleeksamen 1920-25)

[Se den kopierede gengivelse s. 176-77. Enkelte kolonner er udeladt.]

Kommentarer

I alt 68 elever fordelt på tre klasser indstillede sig til mellemskoleeksamen på Østre Borgerdydskole i 1924. Deraf bestod 65, medens én elev dumpede. De to sidste indstillede sig til sygeeksamen i september og bestod.

Bestået/ikke-bestået Ifølge anordning nr. 371 af 23. juni 1919 skulle der et eksamensresultat på 3,75 til for at bestå mellemskoleeksamen. Derimod krævedes der et gennemsnit på mindst 4,5 for at kunne rykkes op i realklassen og et gennemsnit på mindst 5,67 for at kunne flyttes op i første gymnasieklasse.

Gennemsnit I kolonnerne til højre udregnes elevernes karaktergennemsnit i tal for henholdsvis årskarakterer og eksamenskarakterer. Derefter er elevens eksamensresultat i tal udregnet. Når eksamensresultatet er udregnet, får eleven desuden en angivelse af eksamensresultatet med bogstaver (f.eks. elev nr. 35: 6,87 mg; elev nr. 36: 5,98 g+ osv.).

- Karakterernes antal** Antallet er ikke det samme for alle elever, da nogle elever har fået karakterer i de frivillige fag fransk og latin. Der er givet flere årskarakterer end eksamenskarakterer, da der ikke er afholdt eksamen i historie og gymnastik. Der er kun givet én karakter i orden; den er udregnet på grundlag af specielle ordenskarakterer i dansk og i regning og matematik. Sangkarakteren (næstyderste kolonne til højre) talte ikke med i gennemsnittet.
- Karakterskala** Karaktererne er givet efter den såkaldte Ørstedeske karakterskala, som blev indført i latinskolerne i 1850, og som med undtagelse af perioden 1903-19 blev anvendt i både gymnasiet og mellemskolen indtil indførelsen af 13-skalaen i 1963. Grundlaget for karaktersystemet var, at afstanden mellem karaktererne blev desto større, jo længere ned i karaktærrækken man kom. Hovedkaraktererne var følgende: ug = 8, mg = 7, g = 5, tg = 1, mådelig = minus 7 og slet = minus 23. Desuden benyttes mellemkarakterer ved tilføjelse af henholdsvis et plus og et minus til hovedkaraktererne, f.eks. $ug\div = 7\frac{2}{3}$ og $mg+ = 7\frac{1}{3}$. Der kunne dog ikke tilføjes plus til topkarakteren »ug« eller minus til bundskraberen »slet«.
- Karaktersystemet blev ofte kritiseret. Særligt de negative karakterer »mådelig« og »slet« var genstand for hyppig kritik. Efter en grundig kulegravning af karaktersystemet i en kommission blev resultatet, at den Ørstedeske karakterskala overlevede, men at der ved kgl. anordning nr. 46 af 6. februar 1943 blev lagt syv til samtlige karakterers talværdi. Højeste karakter »ug« blev således sat til 15, medens de to laveste karakterer »mådelig« og »slet« blev forhøjet til henholdsvis nul og minus 16.
- Årskarakter/eksamenskarakter.** Eleverne fik ved mellemskoleeksamen både en årskarakter (Ak) og en eksamenskarakter (Ek) i de fleste fag. Af protokollen fremgår endvidere, at eksamenskarakteren er udregnet ved et gennemsnit af lærerens karakter (L) og censurs karakter (C). Lærer og censor for de her omtalte elever er i de fleste tilfælde enige, men kan dog f.eks. i skriftlig dansk afvige to karakterer. Både lærer og censor i de enkelte fag har med deres underskrift i protokollen bekræftet de indførte karakterer.

Mellemskole

L = Læreren, C = Censors Eksamenskarakter.
 AK = Aarskarakter, EK = Eksamenskarakter.
 I Rubrikkerne for Aars- og Eksamenskarakter indføres Karak-
 tererne baade med Bogstaver (foroven) og med Tal (forneden).
 I Rubrikkerne L og C alene med Bogstaver.

Nr.	Eksaminandens fulde Navn	Fødested, Fødselsaar og -dag	Faderens Stilling	Naar optaget i i Skolen og i hvilken Klasse	Skriftl. Dansk		Mundtl. Dansk		Engelsk	Tysk	Historie	Geografi	Naturhistorie		Naturlære	
					L	C	L	C					L	C	L	C
35.	Kallelsø, Tage Christian	Kbh. 1909 27/6	Prokurist.	1920.	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$
36.	Ketelsen, Sigfried Otto Haack	Kbh. 1909 22/11	Grosserer.	1920.	Ak $\frac{g}{5}$ L $\frac{g}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{5}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$
37.	Nielche, Erik Laccopidaw	Kbh. 1909 2/1	Handelsre- vis.	1920.	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$
38.	Moth, Frederik Peter Christian	Kbh. 1910 2/10	Orlogskap- tegn.	1920.	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{7}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$
39.	Kellemose, Knud	Kbh. 1908 12/13	apt. Inspektør	1919.	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{g}{m}$ Ek $\frac{m}{5}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{7}$
40.	Petersen, Holger Frederik	Kbh. 1908 26/11	Skibsfør.	1920.	Ak $\frac{g}{6}$ L $\frac{g}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$
41.		Kbh. 1908 9/10		1920.	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$	Ak $\frac{m}{6}$ L $\frac{m}{m}$ Ek $\frac{m}{6}$

Fig. 34. Karakterlisten for nogle af de elever, der tog mellemskoleeksamen ved Østre Borgerdydskole i 1924. (LAK, Østre Borgerdydskole, Protokol for mellemskoleeksamen 1920-25).

eksamen 1924

Skriftl. Regn. og Matem.	Mundtl. Regn. og Matem.	Skrivning	Tegning	Legems øvelser	Kvindelig Haandarbejde	Slejd el. anden Legemsarbejde	Kvindelig Husgerning	Fransk	Latin	Orden med skriftlige Arbejder	Karakterens Sum	Karakterens Antal	Gennemsnit	Eksamensresultat	Sang	Fagkarakter i Orden	Bemærkninger
Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak myg 7	Ak	Ak 7/2	992	15	6,64	Karakter: myg	Ak	Dansk 5/2 myg 5/1	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 6,87		RøM 5/2 myg 5/1	
Ak myg 6	Ak myg 6	Ak myg 6	Ak myg 6	Ak	Ak	Ak	Ak	Ak myg 6	Ak	Ak 6/1	84	14	6,00	Karakter: g	Ak	Dansk 5/1 myg 4/2	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 5,98		RøM 4/2 myg 5/1	
Ak 4/2	Ak 4/2	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak 4/2	Ak	Ak 7/1	103	15	6,87	Karakter: myg	Ak	Dansk 5/1 4/2	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 6,75		RøM 5/1 4/2 5/2	
Ak 4/2	Ak 4/2	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak 4/2	Ak	Ak 7/1	113	15	7,53	Karakter: 4/2	Ak	Dansk 9/2 g 4/1	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 7,50		RøM 5/1 myg 4/1	
Ak myg 7	Ak myg 6	Ak 5	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak 5/2	Ak	Ak 5/2	87	15	5,82	Karakter: myg	Ak	Dansk 4/1 myg 4/2	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 6,08		RøM 9/2 myg 5/1	
Ak myg 7	Ak myg 7	Ak 5	Ak myg 6	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak myg 6	Ak	Ak 5/2	90	15	6,00	Karakter: myg	Ak	Dansk 1/1 g 4/1	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 6,14		RøM 9/1 myg 4/2	
Ak myg 6	Ak myg 7	Ak myg 7	Ak myg 6	Ak myg 7	Ak	Ak	Ak	Ak 7/2	Ak	Ak 6/1	104	15	6,96	Karakter: myg	Ak	Dansk 9/2 myg 4/2	
L C 4/2	L C 4/2							L C 4/2	L C	L C				Talværdi: 7,1		RøM 5/1 myg 4/2	

Fig. 35. Østre Borgerdydskoles 4. mellemskoleklasse a i foråret 1931. Østre Borgerdydskole var da stadig en ren drengeskole. Først i 1950'erne blev de første piger optaget i skolen. (LAK, Østre Borgerdydskole, Klassebilleder).

Lovgrundlag

Bestemmelserne om eksamensprotokollens indhold og hvordan, den skulle føres, ses i bek. nr. 235 af 1. oktober 1906 ang. eksamensordningen ved de højere almen-skolers forskellige eksaminer. Anordningerne nr. 371 af 23. juni 1919 og nr. 56 af 10. marts 1938 oplyser om karaktergivning og censuren ved de højere almen-skolers forskellige eksaminer. Om karaktergivningen, se endvidere bek. nr. 46 af 6. februar 1943. Om indførelsen af 13-skalaen i stedet for Ørstedsskala, se bek. nr. 32 af 4. februar 1963 om karakterskala.

Anvendelsesmuligheder

Eksamensprotokollerne kan benyttes som udgangspunkt for undersøgelser af skolernes elevrekruttering. Således kan oplysningerne om fædrenes eller værgernes stilling bruges til afdækning af elevernes sociale baggrund. Protokollerne kan benyttes til undersøgelse af karaktergivning og censur ved de enkelte skoler. Desuden kan de anvendes til personalhistoriske undersøgelser. I en lang række af de større biografiske værker, der har set dagens lys i 1980'erne og 1990'erne, har forfatteren interesseret sig både for biografens hovedperson og for vedkommendes klassekammerater.

Hvor findes kildetypen?

Eksamensprotokoller for mellemskolen, realskolen og gymnasiet er i stort omfang afleveret til landsarkiverne. For Københavns vedkommende er de kommunale mellemskoleprotokoller afleveret til Københavns Stadsarkiv. I Undervisningsministeriets arkiv i Rigsarkivet findes der for en årrække indberetninger om eksaminernes udfald. I modsætning til indberetningerne kan man i skolernes eksamensprotokoller også finde resultater for de elever, der ikke bestod eksamen, ligesom man kan finde supplerende oplysninger i eksamensprotokoller for ikke-afgangsklasser og i vidnesbyrdprotokoller.

Eksamenskarakterer betragtes i dag som personfølsomme oplysninger, som først er almindeligt tilgængelige efter en lang årrække. Dette var ikke tilfældet langt op i 1960'erne. I den af Undervisningsministeriet årligt udgivne publikation *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler* kan man indtil 1948 finde oplysninger om eksamensresultatet for samtlige elever, der bestod real- og studentereksamen. Indtil 1920 gengav man endog karaktererne i samtlige fag. På samme måde kan man i skolernes årsskrifter (skoleprogrammer) finde eksamensresultatet for afgangseleverne. Mange aviser offentliggjorde kort efter eksamen elevernes eksamensgennemsnit på skolerne i avisens dækningsområde.

Litteratur

Om skoleloven af 1903 og indførelsen af mellemskolen:

Betænkning vedrørende Undervisningen i Mellem- og Realskoler, København 1935.

Keld Grønder-Hansen, Signe Holm-Larsen og Åse Højlund Nielsen (red.): *Den danske realskoles historie*, bd. I-II (under udgivelse).

Vagn Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole. Lov om højere almenskoler 24. april 1903*, København 1976.

Om karaktergivning:

Betænkning afgivet af det af Undervisningsministeriet den 3. November 1941 nedsatte Karakterudvalg, København 1942.

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998. [Se især s. 90ff og 224ff.]

Vagn Skovgaard-Petersen: *Skolens karakterer – og elevens karakterer. Opgøret med Ørsteds karakterskala*, i: *Stort og småt om små og store. Festskrift til Hans Vejleskov*, København 1995 s. 219-30.

27. Mødereferat fra råd og nævn ved uddannelsesinstitutioner

Ledelsen af skoler og uddannelsesinstitutioner blev i det 20. århundrede i nogen grad demokratiseret, så medarbejdere og forældrerepræsentanter fik en form for indflydelse på institutionernes drift og hverdag, som hidtil havde været overladt til tilsynsmyndigheder og institutionslederne. Medindflydelsen var forskellig for de enkelte skoleformer. På folkeskoleområdet blev der indført lærerråd i købstæderne i 1904 og på landet i 1933, medens forældrene fik mulighed for at oprette forældreråd ved tilsynsloven af 1933. Sidstnævnte blev i 1949-tilsynsloven afløst af skolenævn. I de statslige gymnasieskoler skulle der fra 1901 oprettes skoleråd bestående af rektor og alle fastansatte lærere. I 1969 afløstes skolerådene af lærerråd. Forældrene fik i 1917 en beskeden indflydelse på gymnasieskolernes forhold, idet der fra nu af skulle afholdes årlige forældremøder, og disse møder skulle forberedes af et skolenævn, hvor forældrene havde flertallet. På de statslige seminarier blev lærerråd indført ved et reglement af 10. august 1903 (revideret ved cirk. af 6. juni 1956). Ved oprettelsen af undervisningsinstitutionernes råd og nævn blev det i reglen krævet, at der skulle føres en forhandlingsprotokol. Disse blev indtil 1960'erne (nogle steder betydeligt længere) ført i hånden. Derefter gik man over til maskinskrevne referater, som i begyndelsen ofte blev indklæbet i forhandlingsprotokollen.

Fig. 36. I statens gymnasieskoler blev der i 1901 oprettet skoleråd bestående af rektor og alle lærere, der var ansat med fast årsløn. Skolerådene gav lærerne en vis indflydelse, selv om det stadig var rektor, der bestemte det meste. På billedet ses det samlede lærerkorps på Sorø Akademi 1917. (LAK, Soransk Samfund, Fotografier 1900-71).

Forældremøde i Nykøbing Katedralskole 13. marts 1931

(LAK, Nykøbing Katedralskole, Forhandlingsprotokol for forældremøder 1918-68)

Forældremødet d. 13/3 1931.

Mødet var besøgt af 80-90 Personer.

Dagsordenen var flg:

1. Rektor gav et Referat af det Udkast til en Nyordning af det højere Skolevæsen, som Udvalget af 13 Oktober 1928 har fremsat.
Dette Referat gav ikke Anledning til nogen Diskussion.
2. Rektor fremsatte Forslag om, at der tegnes en kollektiv Forsikring for Skolens Elever mod Ulykkestilfælde i Skoletiden. Rektor mente, at en saadan Forsikring var meget ønskelig da Skolen næsten intet kunde gøre for at støtte et Hjem, der fik ekstra Udgifter paa Grund af et paa Skolen indtruffet Ulykkestilfælde. Rektor havde fremskaffet Tilbud fra forskellige Forsikringselskaber og anbefalede et (»Skjold«), der vilde tegne en saadan kollektiv og ret omfattende Ulykkesforsikring for 50 Øre aarligt pr. Elev.
Forsamlingen gav efter en kort Diskussion eenstemmigt sin Tilslutning til, at Rektor søgte at faa en kollektiv Ulykkesforsikring for alle Skolens Elever tegnet for en Præmie af 50 Øre aarligt pr. Elev.
3. Skolens Stilling til Gymnasieballer.
Rektor omtalte, at der af Skolens Gymnasieelever var arrangeret Sammenskudsbal paa et Hotel, uden at der var nogen voksne (Forældre eller Lærere) til Stede. Man fandt dette meget forkasteligt og henstillede til Forældrene at medvirke til, at saadant ikke mere fandt Sted.
Forsamlingen billigede fuldt ud Skolens Stilling i denne Sag.
4. Drøftelse af en Omlægning af det store Frikvarter.
Det længste Frikvarter har hidtil ligget efter de 2 første Timer. Rektor mente, at det var naturligere og heldigere, at det laa midt i Skoletiden. Eleverne vilde derved sikkert blive mindre trætte og uoplagte til de sidste Timer.
Efter nogen Diskussion foretoges en Afstemning, hvor 44 stemte for en Omlægning af det store Frikvarter, 7 imod.
5. Rektor meddelte, at Indsamlingen til et »Nykøbing Katedralskoles Værelse« paa Kvinderegensen havde indbragt godt 7000 Kr og opfordrede til at arbejde paa, at det Beløb, der manglede, snarest kunde indkomme.

L. Willesen

12-12-67.

Undertegnede anmoder venligst
lærerkollegiet om at ophøre
med at undervise, når
klokken ringer til timens
afslutning, samt at lektionen
til næste gang er givet
inden dette tidspunkt

E. R.
Elevrådet

Fig. 37. I modsætning til lærerne var elevernes medindflydelse i gymnasierne ikke lovfæstet. Men der blev alligevel oprettet et elevråd på en række skoler i 1960'erne. Som ovenstående henvendelse fra elevrådet ved Nørre G. viser, var det de mindre sager, som elevrådene havde mulighed for at rejse i tiden før studentoprøret. (LAK, Nørre Gymnasium, Skoleliv 1924-85, læg: Elevråd).

Kommentarer

Frikvarter og daglig skoletid. Ifølge lov nr. 62 af 24. april 1903 om de højere almen-skoler (§ 17) skulle der gives fritid mellem undervisningstimerne. Undervisningen måtte ikke overstige 30 timer á 50 minutter ugentlig eller et tilsvarende antal timer af kortere varighed. Sang, gymnastik, sløjd og kvindelig husgerning lå ud over de 30 timer. De nærmere bestemmelser for den daglige skoletid skulle fastlægges af ministeriet efter indstilling fra rektor og efter forhandling med skolerådet.

L. Willesen

Rektor ved Nykøbing Katedralskole 1930-56.

Udvalget af 13. Oktober. Kommission nedsat af Undervisningsministeriet den 13. oktober 1928. Den behandlede et forslag om at oprette et fireårigt gymnasium og en toårig realskole samt indførelse af en forskole. Kommissionens *Betænkning vedr. det højere Skolevæsen* blev afgivet den 30. december 1930. Se Georg Bruun: *De bebudede Skoleformer, Vor Ungdom 1928*, s. 478-88.

Lovgrundlag

Ved anordning nr. 668 af 31. december 1917 (jfr. cirk. af 5. januar 1918) fik forældrene medindflydelse på statsgymnasiernes forhold. Der skulle afholdes mindst et årligt forældremøde. De sager, som blev drøftet på forældremødet, skulle forberedes af et skolenævn bestående af rektor, to af skolerådet valgte lærere og fire forældre. Anordningen krævede, at der skulle føres en protokol over forhandlingerne i skolenævnet og på forældremøderne.

Bestemmelserne revideredes ved anordning nr. 204 af 16. juni 1944.

Hvor findes kildetypen?

En lang række gymnasieskolels arkiver er afleveret til landsarkiverne. Se således den trykte registratur: Erik Nørr: *Gymnasieskoler – administration og arkiv*, bd. I-II, København 1989.

Litteratur

Om råd og nævn ved gymnasieskolerne:

Erik Nørr: *Gymnasieskoler – administration og arkiv*, bd. I, København 1989, s. 38ff.

En del gymnasieskolels årsskrifter indeholder artikler om afholdte forældremøder, bl.a. referater af foredrag. En oversigt over sådanne artikler findes for perioden frem til 1958 i:

Erik Nørr: *Gymnasieskolels programmer 1903-1958. Bibliografi og billedfortegnelse*, bd. I, København 1985, s. 54-58.

28. Fagkonsulents besøgsrapport

Undervisningsinspektionen for de lærde Skoler førte lige siden oprettelsen i 1848 kontrol med eksamen og med lærernes undervisning i gymnasieskolerne. Indtil 1875 varetog professor i klassisk filologi J.N. Madvig embedet alene, i perioden 1875-1906 bestod Undervisningsinspektionen for de lærde Skoler af tre medlemmer. Fra 1906 og indtil embedet nedlagdes i forbindelse med administrationsreformen i Undervisningsministeriet i 1963, var embedet som undervisningsinspektør igen overladt til én person. Da inspektørerne efterhånden, som antallet af skoler og elever steg, ikke kunne klare de mange skolebesøg alene, blev der tilknyttet såkaldte faglige medhjælpere til Undervisningsinspektionen, og de overtog en del af skoletilsynet. Fra 1962 betegnedes de fagkonsulenter.

Undervisningsinspektørerne og de faglige medhjælpere, der indtil 1958 kom uanmeldt på inspektion, udarbejdede besøgsrapporter, som blev tilstillet Undervisningsministeriet.

Faglig medarbejder i fransk C.S.T. Troensegaards indberetning om besøg i Nykøbing Katedralskole i november 1940

(RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektionen for de højere Almenskoler, Besøgsindberetninger 1919-1945)

Fig. 38. Nykøbing Katedralskole, som den så ud, da lektor Troensegaard mødte op i sin egenkab af faglig medhjælper for undervisningsinspektøren i november 1940. Gengivet efter skoleprogram for Nykøbing F. Katedralskole 1906, s. 25.

Indberetning

af

C.S. Troensegaard

.....
om Besøg vedNykøbing Katedralskole..... d.7-8/11.....1940.....

Lærer:.....Adj. Frk. [Navn1].....Fag:.....Fransk.....
Timelærer [Navn2]

Adjunkt [Navn1]

I. Gm.	20 Elever:	Jespersen og Stigaard: Fr. Læsebog
II. Gsmb	20 Elever:	Henriques og Willemoes: Fr. Lit. i Udv. N. Chr. Nielsen: Fr. Grm.

I. Gm. Klassen gjorde et arbejdsomt, kvikt og fornuftigt Indtryk. Disse Matematikere var langt bedre end den tilsvarende sproglige Klasse. De var so- lidt forberedt og usædvanlig sikre i allerede gennemgaaet Stof, baade i fonetisk Henseende, i Grammatik og i Ordforraad. De kvikke og fornøjelige Elever gav Frøken [Navn1] Medvind, saa det blev en helt fortrinlig Time, omfattende og klart disponeret, frigjort og levende gennemført. Men med Hensyn til Læsning i Sammenhæng er hun stadig for overbærende.

Timerne i II. G. var godt disponeret og pænt, lidt tungere gennemført. Klas- sen var vel forberedt med mange flinke Elever. Ca. 5 vist nok ret svage.

Timelærer, Hr. [Navn2]

III. Gns.	10 Elever:	Henriques og Willemoes: Fr. Lit. i Udv.
III. Gm.	10 Elever:	Jungs Læsebog
II. Gma.	14 Elever:	Jungs Læsebog N. Chr. Nielsen: Fr. Grm.

Jungs Læsebog bør normalt ikke læses i III. G. En stakkels Side i denne Tekstsamling, der kun hører hjemme i II. G., er for lidt pr. Gang, ligesom det er meningsløst her at gennemgaa hvert Ord af næste Gangs Lektie. Iøvrigt godt disponeret, intelligent, livfuld og sikker Undervisning, hvor Hr. [Navn2] nok i højere Grad skal have sin Opmærksomhed henvendt paa, hvad der i Teksten er absolut væsentligt at gøre til Genstand for Kommentar. Ligeledes skal han bestræbe sig paa at faa Eleverne til at tale højt baade paa Dansk og Fransk.

- III. Gns. interesseret og forstandigt indstillet, – Standpunktet hos et Par Piger løst, ellers pænt.
- II. Gma. solidt forberedt, godt med i Timen. I Udtalen syntes endnu navnlig flere Piger at være mindre sikre baade med Hs. til enkelte Lyd og til distinkt Artikulation og musikalsk Accent, naar der læstes i Sammenhæng. Under Gennemgangen af nyt reagerede Klassen gennemgaaende tungt, syntes usikker i det almindelige Ordforraad. Dog var der en enkelt meget flink Elev, der paa staaende Fod og ganske korrekt kunde genfortælle et for Klassen oplæst Stykke Tekst, som den ikke tidligere havde hørt eller set.
- III. Gm. havde ikke ændret noget til det bedre siden sidst. Klassen er ikke flittig, ganske elskværdig, men slap og holdningsløs, underlig lad med Hs. til at huske blot fra det ene Øjeblik til det andet. Eleverne var usikkert forberedt, havde store Vanskeligheder med at anvende den elementæreste Grammatik, var sløse med Oversættelsen og meget usikre i Udtalen.

C.S. Troensegaard

Kommentarer

- Gm Gymnasieklasse, matematisk retning.
Gns Gymnasieklasse, nysproglig retning.
Gsm Gymnasieklasse, både sproglig og matematisk retning.
- Jungs Læsebog C.F. Jung: *Fransk Læsebog for Gymnasier, Realskoler, Pigeskoler*, 15. udg., København 1938.
- Troensegaard, C.S. Lektor ved Ordrup Gymnasium, faglig medhjælper i fransk 1931-58 og i gymnastik 1931-46.

Lovgrundlag

Instruks for Undervisningsinspektionen af 5. august 1848, cirk. af 7. september 1875, instruks af 8. september 1906.

Instruks af 23. juli 1919 for de faglige medhjælperes virksomhed.

Anvendelsesmuligheder

Besøgsrapporterne fortæller både om undervisningen i gymnasieskolens fag og om lærernes egnethed, men også om de faglige medhjælperes egen optræden på skolerne. Specielt i forbindelse med yngre læreres fastansættelse efter to års prøvetid havde skolebesøgene stor betydning, idet de faglige medhjælperer blev sendt ud for at overhøre lærernes undervisning, før ministeriet udnævnte lærerne. Også på anden måde fik de faglige medhjælperes erfaring fra skolebesøgene betydning, idet de skulle forsyne undervisningsinspektøren med oplysninger, når denne skulle udtale sig om læseplaner, forslag til fag- og timefordeling, pensum- og eksamensopgivelser, censorberetninger, forslag til indførelse af nye skolebøger og i det hele taget udtale sig om spørgsmål inden for deres fags område.

Hvor findes kilden?

RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Besøgsindberetninger 1919-45.

Litteratur

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens Vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998.

Indbydelsesskrift til de offentlige Afgang- og Aarsprøver i Nykøbing Katedralskole i Maj og Juni 1941. [Skolens program.]

Meddelelser angaaende de højere Almenskoler (tidligere under titlen: *Meddelelser angaaende de lærde Skoler*). [Udkom i perioden 1857-1962.]

Erik Nørr: Tilsynet med real- og mellemskoler 1924-1959, i: Keld Grønder-Hansen, Signe Holm-Larsen og Åse Højlund Nielsen (red.): *Den danske realskoles historie*, bd. I-II (under udgivelse).

S.L. Tuxen: *Beretning om Undervisningen i Gymnasieskolerne*, København 1914.

29. Censorindberetning

De beskikkede censorer, som blev udnævnt af undervisningsinspektørerne, indberettede efter afholdt eksamen til Undervisningsinspektionen om forløbet af de enkelte læreres mundtlige eksamen. I modsætning til karaktererne i eksamensprotokolen, som alene var en bedømmelse af elevernes standpunkter, var censorernes indberetninger efter eksamen en bedømmelse af hele eksamenssituationen, dvs. af både eleverne, lærerne og undervisningen.

Censorindberetninger fra Ingwersens og Ellbrechts Skole august 1925

(RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Censorindberetninger 1925)

Den 29/8 19 25

Indberetning fra Vagn Falkenstjerne

om Censur ved Ingwersen og Ellbrechts Skole

Klasse: ... III G.....; Fag: Dansk; Lærer: Frk. Ingwersen

Examinationen i det sproglige (da., glda., sv.) indskrænkede sig til overhøring i oversættelse og et enkelt løsrevet grammatisk spørgsmål; det hele uden mindste tilknytning til modersmålet.

Men også i det literære savnede examinationen og tilsyneladende hele varetagelsen af faget al plan.

Eleverne havde fået en masse at vide (hvad der fremgik af de ganske overmalede textbøger, der var fremlagt på det grønne bord), men udbyttet syntes at være kaos.

Når der blev forelagt et tekststykke, forlangte examiner mekanisk gengivelse af handlingen, småt og stort mellem hinanden eller omvendt, forlod helt teksten og stillede det ene mere abstrakte og uklare spørgsmål end det andet, så udgangspunktet fuldstændig tabtes af syne.

Ikke bedre gik det, når der blev forelagt et enkelt rent literaturhistorisk spørgsmål (Blicher). Examinationen kom ingen vegne, men blev hængende i ligegyldigheder.

Det lykkedes overhodet ikke i en eneste examination at få en digterpersonlighed belyst, blot således at noget af hans ejendommelighed kom frem.

Teknisk ubehjælpsomhed kan forklare meget, examensnervøsitet også. Og måske tilfører frk Ingwersen sin undervisning usynlige værdier, som i hvert fald unddrager sig examenskontrol. Men det er vist ikke for meget at sige at enhver intellektuel skoling gennem stoffets tilrettelæggelse mangler.

[Andet eksempel: Censur i Historie på samme skole]

Fig. 39. Mundtlig eksamen foregik i 1920'erne hovedsagelig som i senere tiders gymnasieskole, men der var dog nogle forskelle. Eleverne havde ingen forberedelsestid og måtte ikke bruge hjælpemidler, bortset fra kort og lignende, som skulle findes i eksamenslokalet. Censoren stillede eksamensspørgsmålene, som han først måtte forelægge læreren, lige før eksamenshandlingen begyndte. Censoren måtte ikke blande sig i eksamensoverhøringen, men kunne til gengæld evaluere forløbet i hans censorindberetning. Billedet viser nervøse elever fra Aalborg Katedralskole 1944, lige før de skulle ind til eksamensbordet. Som det ses, var det før rygepolitikken vandt indpas på skolerne. (Foto fra Aalborg Stadsarkiv).

Eksaminationen var klar og grundig. – Spørgsmaalene var i henhold til skrivelse fra undervisningsinspektøren tilsendt frk C., der eksaminerede til studentereksamen for første gang. Da frk C. foruden at være begynder, kun har undervist holdet det sidste aar, vil det ikke med rette kunne regnes hende til skade at eleverne ikke var flinkere; saavel hun selv som skolens bestyrerinder var klare over, at det ikke var noget godt hold, og aarskaraktererne viser, at frk C. i det hele og store vidste besked med, hvem der havde været flittige og hvem ikke. – En gennemgaaende mangel var den ringe evne til at fremstille; selv de flinkeste stod i saa henseende tilbage for andre skolers elever.

Karakterlisten viser stor ujævnhed, de daarligste præstationer skyldes sikkert manglende flid fra elevernes side.

Der er utvivlsomt arbejdet ihærdigt fra lærerindens side, og hun synes mig at have betingelser for at kunne blive en i alle henseender dygtig lærerinde til studentereksamen.

Der blev givet 2 mg'er, 2 mg÷'er, 2 g+'er, 2 g'÷er, 1 g÷, 1 tg+, 1 tg og 1 tg÷. To elever havde forladt eksamen før eksaminationen i historie.

Kommentarer

Bemærk, at censorerne ikke benytter den autoriserede retskrivning og ortografi.

Examinationen i det Sproglige. Ifølge kgl. anordning nr. 176 af 10. juli 1909 skulle der til mundtlig eksamen ved studentereksamen i faget dansk stilles to spørgsmål: 1) hentet fra den danske eller norske litteraturlæsning eller litteraturhistorie, 2) hentet fra det opgivne sproglige pensum med tilknyttet eksamination i sproghistorie.

Falkenstjerne, Vagn (1882-1937), lektor ved flere gymnasieskoler, senest Aurehøj Statsskole. Falkenstjerne udgav *Haandbog i dansk Literatur*, 1. udgave 1916-17 (mange senere udgaver) med kommentarbind, som blev anvendt i gymnasiet i en lang årrække.

Forladt eksamen For at bestå studentereksamen skulle man som minimum have et gennemsnit, der lå et sted mellem karaktererne »g« og »g÷«.

Ingwersen og Ellbrechts Skole. Privat gymnasieskole i København. Skolen eksisterede fra 1915 til 1936.

Undervisningsinspektøren. Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne havde hovedansvaret for planlægningen af eksamen. Undervisningsinspektør i perioden 1918-27 var Henrik Bertelsen.

Lovgrundlag

Bestemmelserne for afholdelse af mundtlig eksamen ved gymnasieskolerne findes i Kultusministeriets bek. af 13. maj 1850 om en undervisningsplan og eksamensbestemmelser for de lærde skoler. § 14 indeholder bestemmelser om beskikkede censorer. Disse regelsæt er i det væsentlige fastholdt i alle senere eksamensbestemmelser. Indtil 1850 blev studentereksaminerne afholdt ved universitetet.

Bestemmelserne om karaktergivning og censur findes bl.a. i anordning nr. 371 af 23. juni 1919 og anordning nr. 55 af 10. marts 1938.

Anvendelsesmuligheder

Censorindberetningerne er en vigtig kilde til belysning af undervisning og eksamen ved det højere skolevæsen. De giver et billede af både eleverne, lærerne og skolerne. Det er en udefra kommende censor, som giver bedømmelsen,

hvilket både kan være en fordel, fordi censoren ikke selv er involveret, og en ulempe, da det er begrænset, hvor meget indtryk en censor kan nå at få ved få timers eksamination. I en række tilfælde fortæller indberetningen mindst ligeså meget om censoren selv.

Man kan også følge en eventuel efterfølgende sagsbehandling, da censorindberetningerne ofte indeholder undervisningsinspektørens understregninger. I en del tilfælde har de af censorerne påpegede problemer været så graverende, at der er blevet grebet ind af Undervisningsinspektionen og/eller Undervisningsministeriet. Dette kan enten være sket ved konkret henvendelse til den pågældende skole eller ved ændringer i cirkulærer og skrivelser.

Censorberetningerne kan benyttes som kilder til de enkelte skolefags historie.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Censorindberetninger 1918-63.

RA, Undervisningsministeriet, Undervisningsinspektøren for Mellem- og Realskolerne, Censorberetninger 1927-61.

Litteratur

Harry Haue, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen: *Kvalitetens vogter. Statens tilsyn med gymnasieskolerne 1848-1998*, København 1998.

C.J. Lauritzen: Om den kontrollerende Censurering ved vore Afgangseksaminer, i: *De højere Skolers Lærerforening. Beretning om Mødet i Oktober 1915*, København 1916, s. 20-28. [Se også diskussionen s. 83-124.]

Erik Nørr: Skoler, eksaminer, censur og karaktergivning, i: Keld Grønder-Hansen, Signe Holm-Larsen og Åse Højlund Nielsen (red.): *Den danske realskoles historie*, bd. I-II (under udgivelse).

Censorindberetningerne er bl.a. benyttet af undervisningsinspektøren som kilde til hans trykte eksamensberetninger. Se f.eks. *Meddelelser angaaende de højere Almenskoler 1917-18*, s. 147ff. – beretning for årene 1915-17.

30. Ansøgning om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler

I en hundredårig periode indsendte forstanderne for højskoler og landbrugsskoler en række oplysninger i skematisk form til Kultusministeriet (fra og med 1916: Undervisningsministeriet). Skemaerne var en forudsætning for, at ministeriet kunne fordele de årlige statsunderstøttelser til skolerne, men skemaerne gav desuden ministeriets tilsynsførende med folkehøjskoler og landbrugsskoler mulighed for at udøve dette tilsyn.

Ansøgning fra forstander Povl Hansen, Vallekilde Højskole, om statsstøtte 27. juni 1921

(RA, Undervisningsministeriet, 1. Dep., Andragender om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler 1921-22)

[Se den kopierede gengivelse s. 193-95. De håndskrevne tekstdele på de gengivne skemasider er som følger:]

[Hovedskema pkt. 5: Anmærkninger]

Om der holdes offentlige Foredrag paa Skolen, og hvorledes de har været besøgte; om der har fundet andre offentlige Sammenkomster Sted, og hvilken Deltagelse, de har fundet; om Lærerne holder Foredrag i Omegnen; om der holdes Aftenskole for unge Mennesker, der ikke er Højskoleelever, Friskole for Børn m.v., korte Landbrugskursus, Gymnastikkursus o.l.

I avgust holdtes et kursus for c: 150 friskolelærere og lærerinder i 2 uger. Også holdtes i avgust et kursus, »8 dage på højskole« for c: 150 ældre og yngre folk. Sidst i septbr holdtes efterårsmøde i 4 dage med 600-1000 deltagere. Enkelte gange om året holdes her offentlige foredrag. Og skolens lærere holder af og til foredrag i omegnen. Ingen aftenskole eller friskole står i forbindelse med højskolen.

[Indlæg A: pkt. 2: Undervisningen]

a. Almindelige Bemærkninger om Undervisningen, Formaalet, der tilsigtes, de Grundprincipper, hvorefter man stræber at lede og paavirke Eleverne dels i, dels udenfor Timerne o.l.

Skolens formål er at hjælpe den voksne ungdom til den menneskelige og folkelige dannelses aller første begyndelse. Undervisningens form er den mundtlige. Daglig holdes 4 foredrag (og oplæsninger). Der kræves ingen gengivelse af det meddelte eller finder overhøring sted. Lærebøger bruges kun ved en særundervisning af mindre hold i to ugenlige timer.

Fig. 40. Povl Hansens ansøgning af 27. juni 1921 om tilskud til Vallekilde Folkehøjskole. Her er gengivet side 2 og 3 af hovedskemaets i alt 4 sider (s. 193-94) samt side 2 af Indlæg A: Højskoleafdeling for karle (s. 195). (RA, Undervisningsministeriet, 1. Dep., Andragender om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler 1921-22).

1. Højskolens eller Landbrugsskolens Navn.
Valkilde folkehøjskole.
 Ant og Hæred.
Holbæk, Udsherød
 Skolens Oprettelsesaar.
1865
 Hvem, der ejer Skolen og hvem Statsunderstøtelsen vil tilfalde.
Brødrene Poul og Niels Hansen.

Om Skolen har dyrket Jordtilliggende og i saa Fald Størrelsen af dette.
Jor, 70 tdr. Land.

Skolebygningernes¹⁾ Vurderingsaam:
 a. Brandforsikringssummen:
1918: 221,000 kr.
 b. Andre Vurderinger (til Byggelaan, Ejendomskyld o. l.):
1913: 101,000 kr.
 c. Hvad Bygningerne har kostet at opføre eller er købt for:
Købt for 58,500 kr., senere bygget for 70,000 kr.

1) Til Skolebygninger man ikke betragter Bygninger, der benyttes i andre Øjemed end de godkendte, saasom Lokaler til Børneskole, Realskole, Seminarium, private Lærerboliger, Arelbygninger o. l.
 For saa vidt der maatte findes øvrige Bygninger til Højskoleformål eller til Højskoleformål, o. l. opføres Verdien af saadanne særskilt.
 Hvor en Højskole har Lokale fælles med en anden ikke godkendt Skole, foretages efter Skolen en Deling af Vurderingssummen imellem dem i Forhold til den Flue, de gør af Lokaler.

2. Skolen har i det sidst forløbne Finansaar 1920-21 været i Virksomhed med følgende Af

Afdelingerne.	Undervisningsmaaned. Fra (Datum) til (Datum).	Den daglige Undervisningstid.	
		Sommerhalv.	Vinterhalv.
A. Højskoleafdeling for Karle	<i>1. marts - 31. marts.</i>	<i>8-12.</i>	<i>1 1/2 - 6. 7 1/2 - 8 1/2.</i>
B. - Piger	<i>1. maj - 31. juli.</i>	<i>8-12.</i>	<i>1 1/2 - 6. 7 1/2 - 8 1/2.</i>
C. Landbrugafdeling			
D. Haandværkerafdeling			
E. Højskoleafdeling			
F. Husholdningsafdeling			
G. Andre Afdelinger			

3. Lærerpersonelet i det sidst forløbne Finansaar 1920-21.

Navn.	Alder, Uddannelse (Eksaminer) og Udligere Stillinger.	Ugentlige Timetal. ¹⁾					
		Ved Skolens almindelige Kursus.		Ved Skoler med adskilte Kursus og Afdelinger.		Ved Skolens Fagafdelinger (Haandværker, Gymnastik, Husholdningsafdelinger o. l.).	
		Sommerhalv.	Vinterhalv.	Sommerhalv.	Vinterhalv.	Sommerhalv.	Vinterhalv.
a. Forstander.	<i>1856. 65</i> <i>Højst. for Øst. skole i Valkilde højskolen.</i>						
<i>Poul Hansen.</i>		6	6				
b. Lærere.							
<i>Vald. Bennike.</i>	<i>1849. Højskolelær. v. 20</i>		21				
<i>Uth. Larsen.</i>	<i>1883. Højskolelær. v. 19</i>		16			X	
<i>Johann Bondgaard.</i>	<i>1866. Højskolelær. v. 15</i>		15			X	
<i>Niels Hansen.</i>	<i>1860. Højskolelær. v. 1</i>		1				X
<i>H. C. Frederiksen.</i>	<i>1840. Højskolelær. v. 2</i>		2		do	X	
<i>Jens P. Voel.</i>	<i>1870. Højskolelær. v. 18</i>		18				X
<i>Poulsen.</i>	<i>1872. Højskolelær. v. 12</i>		12				X
<i>Jens Andreasen.</i>	<i>1875. Højskolelær. v. 13</i>		13				
<i>Holger Nielsen.</i>	<i>1887. Højskolelær. v. 4</i>		4				
<i>Ligand Thomsen.</i>	<i>1870. Højskolelær. v. 4</i>		4				
<i>Wald. M. Lange.</i>	<i>1874. Højskolelær. v. 26</i>		26				
<i>Søren Olesen.</i>	<i>1873. Højskolelær. v. 12</i>		12				
<i>Margalene Klensbo.</i>	<i>1875. Højskolelær. v. 3</i>		3				
<i>Mariane Larsen.</i>	<i>1886. Højskolelær. v. 9</i>		9				
<i>Prædrene Hansen.</i>	<i>1892. Højskolelær. v. 25</i>		25				
<i>Gudrun Bennike.</i>	<i>1886. Højskolelær. v. 9</i>		9				

1) Hvor Timetallet ikke har været ligelig fordelt under Forløbet af et Kursus, angives der et Gennemsnitstotalt eller det samlede Timetal under hele Kursuset.

Rigtigheden af det paa Skemaet opførte bevidnes i Overensstemmelse med de paa Skolen førte Bøger og andre Bevisligheder samt efter Besøg paa Skolen af

Valkilde den 28-6-1921,
 (stedlig tilsynsbeværende) *Lenny Simonsen - B. Hoff*

4.		5.	
Hvilke Udgifter*) til Forsyning med Undervisningsmidler har Skolen ved egne Midler haft i Tidsrummet fra 1ste April 1920 til 31te Marts 1921.		Anmærkninger.	
fdelinger: Afdelingen oprettet Aar.			
1865 1867	Kr.	Derunder om Skolen nyder Understatelse af Skolefonden eller anden offentlig Understatelse, fra Skoleinspektørdel, og da hvort Ater <i>Nøj.</i>	
I hvilke Fag Forstanderen selv har undervist i Finansåret 1920-21, og hvilken Lønning han - Forstandervirksomheden ikke medregnet - formentlig vilde kunne beregne sig for dette Arbejde, set i Forhold til samme Skoles Lærerenlønninger. <i>Danmarkshistorie, 186 timer. 4500 kr</i>			
Lønninger i Tidsrummet fra 1ste April 1920 til 31te Marts 1921 udbetalt i røde Penge og Værdien af Kost og Bolig, hvor dette er ydet som en Del af Lønningen.†)			
Erhverv og Virksomhed udenfor Skolen.			
For hvilken Tid			
	For Undervisning ved Skolens almindelige Kursus	For Undervisning ved Skoler med udvidede Kursus og Afdelinger	For Undervisning ved Skolens Fagsafdelinger.
	Pengeløn. Værdi af Kost og Bolig.	Pengeløn. Værdi af Kost og Bolig.	Pengeløn. Værdi af Kost og Bolig.
	Kr. Kr.	Kr. Kr.	Kr. Kr.
<i>8 måneder</i> <i>8 —</i> <i>5 —</i> <i>5 —</i> <i>8 —</i> <i>5 —</i> <i>3 —</i> <i>5 —</i> <i>3 —</i> <i>5 —</i> <i>8 —</i> <i>3 —</i> <i>3 —</i> <i>3 —</i> <i>3 —</i> <i>3 —</i> <i>3 —</i> Tilsammen...	<i>4500 400</i> <i>4500 400</i> <i>875 1100</i> <i>225 "</i> <i>" "</i> <i>1000 625</i> <i>600 "</i> <i>500 300</i> <i>75 "</i> <i>475 "</i> <i>400 300</i> <i>200 "</i> <i>30 "</i> <i>165 "</i> <i>200 300</i> <i>125 "</i> 3870 3425	Kr. Kr.	Kr. Kr.
*) Hvor en Lærer vider både ved Skolens almindelige Kursus og ved udvidede Afdelinger eller ved Fagsafdelinger, skal der efter Børn foretages en Deling af Lønnen i Forhold til hans Undervisning ved de forskellige Afdelinger. Hvor en Lærer underviser ved anden Skolevirksomhed, der er knyttet til Skolen som Efter-skole, Børn-skole, korte Kursus o. l. skal der kun optages Den Del af hans samlede Lønning, der formentlig kunde tilkomme ham for hans Virksomhed ved Højskolen.			
†) Herunder må ikke optages Anskaffelser for deril skænkede Midler, så heller Genstande, der ved Bøden af at tjene som Undervisningsmidler tillige har anden Hovedbestemmelse (Nøjeri- eller Aviretskaber). Dog kan Bemærkning gøres om sådanne.			
Folkeshøjskolen den 27. juni 1921. T. H. Hansen (Forstander).			

Om der holdes offentlige Foredrag paa Skolen, og hvorledes de har været besøgte; om der har fundet andre offentlige Sammenkomster Sted, og hvilken Betydning, de har fundet; om Lærerne holder Foredrag i Omegnen; om der holdes Aften-skole for unge Menneker, der ikke er Højskoleelever, Friskole for Børn o. s., korte Landbrugskursus, Gymnasialkursus o. l.

Juni 1921 holdtes et kursus for 150 friskoleelever og lærere i 3 uger.
Juni holdtes i august et kursus, 8 dage paa højskole for 150 aldre og yngre folk.
Skole i september holdtes efter årsmøde i 4 dage med 600-1000 deltagere.
Holdtes i januar en aften-skole for offentlige foredrag.
De skolens lærere holdes af og til foredrag i omegnen.
En ungdomsskole eller friskole står i forbindelse med højskolen.

2. Undervisningen.

- a. Almindelige Bemærkninger om Undervisningen, Formålet, der tilsigtes, de Grundprincipper, hvorefter man stræber at lode og paavirke Eleverne dels i, dels udenfor Timerne o. l.

Skolens formål er at hjælpe den voksne ungdom til den menneskelige og fælleskabelige dannelse eller første begyndelse. Undervisningens form er den mundtlige. Dagen holdes 4 foredrag (og oplæsninger). Der bruges ingen gengivelse af det omhandlede eller findes overhøvet. Lærebøger bruges kun ved en særundervisning, af mindst hold i to ugentlige timer.

- b. Den specielle Beskrivelse.

Herunder anføres, hvad der i hvert enkelt Fag er gennemgaaet, Maaden, hvorpaa det er sket gennem Foredrag, Oplæsninger eller Øvelser, om Eleverne have benyttet Lærebøger og da hvilke, om der er givet Lektier for deri, eller Brugen har været fri, om Eksamination har fundet Sted og i saa Fald, hvor lang Tid der omtrent er anvendt paa denne Maade (i Forhold til den Tid, der overhovedet er ofret paa Faget), og hvad der i øvrigt kan anføres til Undervisningens fuldstændigt mulige Beskrivelse.

A. N. B. I Tilfælde, hvor nedennævnte Fagfordeling mulig ikke maatte passe for en Skole, kan der foretages Rettelser paa Rikemaet, eller for saa vidt mere Plads maakti ønskes, vedlægges løse Bilag, afdattede i lignende Form.

Fag.	Lærers Navn.	Timetal.		De af Eleverne benyttede Lærebøger og Maaden, hvorpaa de bruges.	Anmærkninger.
		Ugentlig.	Talt i et Kursus paa 5 Måneder		
I. Dansk.					
Øvelse i Oplæsning	<i>H. C. Frederiksen</i>	1	18		<i>Kun for et mindstehold.</i>
Sproglære	<i>J. Brunderup, J. P. Voel, Vilh. Larsen</i>	5	95	<i>Abel Abelsen/ Elevfattet dansk sproglaere.</i>	<i>Ord- og sætningslaere gennemgaaet i sine hovedtraek. De enkelte volds grundbegreb læses deusaporem oplyst og paa et sproghistorisk vej. Digtets begyndelse til analyse ved indvortes eller i sproglære begyndes der med, derefter gennemfortælling af sproghistorien. Ved midten af skoleåret gaaes over til fjerde klasse, berømtende eller tempestvinklede stæ, der i begyndelsen først gennemgaaes mundtlig.</i>
Retskrivning					
Stille (alene Beskaffenhed og omlørentlig Antal)					
Skenskrivning					
Skriftlæsning					
Oplæsning af nordiske Forfattere	<i>Lepid Over Hansen.</i>	2	38		<i>Noget hovedværker i Dansk skolehistorie.</i>
Litteraturhistorie	<i>H. C. Frederiksen, Jens P. Voel.</i>	4	66		<i>Dansk fra Hallberg til 1870, Norsk: Skon og Bjørnsen. Deuden enkelte hovedbegreber indledt paa andre områder.</i>
Int...		12	217		

[Indlæg A: Pkt. 2: Undervisningen (fortsat)]

b. Den specielle Beskrivelse.

Fag.	Lærerens Navn.	Anmærkninger.
1. Dansk. <i>Sproglære</i> <i>Retskrivning</i> <i>Stile</i>	} J. Brydegaard, J.V. Voel, Vilh. Larsen.	Ord- og sætningslære gennemgås i sine hovedtræk. De enkelte ords grundbegreb søges derigennem oplyst og påvist ad sproghistorisk vej. Diktat, beregnet til analyse ved indøvelsen i sproglære, begyndes der med, derefter genfortælling af småhistorier. Ved midten af skoletiden gås over til fortællende, beskrivende eller tankeudviklende stile, der i begyndelsen først gennemgås mundtlig.
<i>Oplæsning af nordiske Forfattere</i>	Sigrid Trier Hansen.	Nogle hovedværker i Dansk skønlitteratur.
<i>Litteraturhistorie</i>	H.C. Frederiksen, Jens P. Voel	Dansk fra Holberg til 1870, Norsk: Ibsen og Björnson. Desuden enkelte banebrydende ånder fra andre områder.

Kommentarer

Oplysningerne skulle gives på følgende skemaer: 1) et hovedskema; 2) et supplerende skema for hver af skolens afdelinger.

Hovedskemaet indeholder følgende punkter:

- 1) Højskolens eller landbrugsskolens navn, oprettelsesår, ejerforhold, vurderingssum m.v.
- 2) Skolens afdelinger i forrige finansår
- 3) Lærerpersonalet i forrige finansår, deres uddannelse, timetal og aflønning m.v.
- 4) Udgifter afholdt af skolen til undervisningsmidler i forrige finansår
- 5) Anmærkninger, herunder modtaget understøttelse fra Skolefonden, sparekasser m.v., samt afholdte offentlige foredrag m.v.

De supplerende skemaer (Indlæg A: Højskoleafdeling for Karle; Indlæg B: Højskoleafdeling for Piger) indeholder følgende punkter:

1. Elevbesøget (antal, aldersfordeling, tidligere uddannelse, elevernes livsstilling, forældrenes stilling og hjemsted)
2. Undervisningen
 - a. almindelige bemærkninger om undervisningen, formål m.v.
 - b. beskrivelse af undervisningen i de enkelte fag

Stedlig tilsynshavende Alle oplysninger i skemaet skulle enten attesteres af de stedlige myndigheder eller af en af ministeriet godkendt person på stedet. Vallekildes skema blev attesteret af valgmenighedspræsten i Vallekilde, den senere biskop i Roskilde, Henry Fønnesbech-Wulff.

Lovgrundlag

De bestemmelser om statstilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler, som er en forudsætning for den gengivne ansøgning, findes i lov 137 af 29. april 1913. Tidligere og senere lovgivning findes bl.a. i lov nr. 76 af 12. april 1892, nr. 248 af 11. april 1919 og nr. 311 af 4. juli 1942. Allerede i 1851 blev højskolerne støttet af staten. Siden 1872 har der været anvendt skema til ansøgningerne (jfr. Roar Skovmand: *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892. Studier over en Oplysningsbevægelse i det 19. Aarhundrede*, København 1944, s. 472).

Anvendelsesmuligheder

Højskoleskemaerne indeholder de basale oplysninger om de enkelte højskolars undervisning og øvrige virksomhed. De er grunddata til enhver behandling af højskolernes historie i almindelighed og af de enkelte højskolars historie.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Kultusministeriet, 2. Kontor indeholder 28 pk. med andragender om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler for perioden 1867-1915. Andragender før 1867 kan findes i Kultusministeriets journalsager. I RA, Undervisningsministeriet, findes der et tilsvarende materiale vedrørende perioden 1916-43.

Litteratur

J.Th. Arnfred m.fl. (red.): *Danmarks Folkehøjskole. 1844-1944*, København 1944.

Gunhild Nissen: *Udfordringer til højskolen. Danske folkehøjskoler 1844 til 1994*, København 1994.

Betænkning nr. 261 vedrørende Folkehøjskolerne, København 1960. [Med oversigter over tilskud, antal skoler og elever, s. 14.]

Roar Skovmand: *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892. Studier over en Oplysningsbevægelse i det 19. Aarhundrede*, København 1944.

Anders Vedel, Ernst J. Borup og Fred. Nørgaard: *Den danske Folkehøjskole gennem hundrede Aar*, bd. I-II, København 1939-40.

31. Afgangsbetegnelse for børnehavelærere

Seminarier blev i det 19. århundrede udelukkende benyttet som betegnelse for institutioner, der uddannede lærere til undervisning i folkeskolen. Men i det 20. århundrede opstod der en række andre seminarieformer, der i begyndelsen var private eksamenskurser, men som i løbet af 1950'erne og 1960'erne udviklede sig til regulære halvlange videregående uddannelser. Flest seminarier blev der oprettet på børnehave- og fritidspædagogområdet, senere også på socialpædagogområdet. I 1992 blev disse seminarieformer sammenlagt til pædagogseminarier. Desuden oprettedes der en del håndarbejdsseminarier og enkelte husholdningsseminarier. Fra 1950'erne blev eksamensprotokollerne ved seminarierne afløst af afgangsbeviser, som indeholdt en kombination af karakterer og udtalelser. På børnehaveseminarierne var uddannelsen kombineret med praktikophold ved forskellige former for daginstitutioner. Udtalelser fra praktikopholdet er påført afgangsbeviserne.

Afgangsbetegnelse 1957 for børnehavelærere

(LAK, Frøbelseminariet, Afgangsprøve 1955-57 nr. 117)

Fig. 41. Billedet viser afgangshold fra Frøbelseminariet fra midten af 1950'erne. Billedet stammer formentlig fra fejringen af veloverstået eksamen. Endnu var der ingen mænd blandt dimitterende. (LAK, Frøbelseminariet, Elevbilleder 1953-58).

AFGANGSBETVĪS FOR BØRNEHAVELÆRERINDER*i henhold til undervisningsministeriets bekendtgørelse af 24-9-1953.*

[Navn]

.....
navn

født den..... 21-8..... 19. 35 i København.....

har i årene 19..... til 19..... gennemgået den almindelige 2-årige praktiske og teoretiske uddannelse som børnehavelærerinde og er dimitteret den 19.....

fra

På grundlag af omstående bedømmelser og mit kendskab til elevens praktiske og teoretiske arbejder afgives følgende hovedbedømmelse af elevens egnethed for børnehavegerningen:

[Navn] har mødt ret regelmæssigt og præcist. Hun har været en meget interesseret elev og er levende optaget af mange af børnehavegerningens problemer. Hun har tilegnet sig ret gode kundskaber og vil sikkert også kunne anvende dem i praksis. Seminariet venter, hun vil blive en god børnehavelærerinde.

Jens Sigsgaard

.....
seminarieforstander**VIDNESBYRD FOR DEN TEORETISKE UNDERVISNING
afgivet på grundlag af elevens arbejder i løbet af uddannelsesstiden**

	Bedømmelse	Eventuelle yderligere udtalelser fra lærerne
Psykologi	Middel	
Pædagogik	Middel	
Børnehavelærer	Middel	
Sociale fag og børnelovgivning	Middel	

Sundheds- og sygdomslære	meget god	
Naturkundskab	-	Undervisningen meddelt som foredrag
Sang	meget god	må dog arbejde med stemmen for at opnå mere renhed
Rytmik og gymnastik	meget god	men godt på vej til særdeles god, da hun har arbejdet med stor energi og interesse
Tegning, modellering o.l.	Middel	
Manuelt arbejde, træsløjd	meget god	

Undervisningen har desuden omfattet følgende fag: Etik, dansk og børnelitteratur

Ved den afsluttende prøve opnåedes følgende bedømmelse:

Psykologi – pædagogik (mundtlig)særdeles god

Børnehavelære (skriftlig)under middel

Sociale fag og børnelovgivning (mundtlig)...meget god

PRAKTISK BØRNEHAVEGERNING

Børnehavedernes bedømmelse af elevens evner og arbejde i de sidste semestre:

Vuggestuen og børnehaven
v/ N.L. Dehns Dampvaskeri
Buddingevej Søborg

[Navn] har været en usædvanlig interesseret, levende og aktiv elev. [Navn] går med hele sin sjæl op i arbejdet med børnene og skyr ingen anstrengelser for at gennemføre de opgaver, hun enten har fået tildelt eller selv stillet sig. [Navn] har en god forståelse af børnenes behov for produktiv beskæftigelse, hun værdsætter børnenes arbejder og støtter børnene på en god måde, når hun beskæftiger dem. [Navn] har et åbent og ligefremt væsen, der gør, at hun er meget nem at få kontakt med og at arbejde sammen med. [Navn] har et godt humør og sans for humor; hun er blevet meget afholdt af de børn, hun har haft mest med at gøre. [Navn]s praktiske arbejder har været tilfredsstillende og hun har været meget præcis i sit fremmøde.

sign. Martha Müller

sign. Inga Bratbo

Børnehaven Zinnsgade 11

[Navn] har mødt præcist og regelmæssigt. Hun har et altid venligt og roligt væsen, er let at arbejde sammen med og kommer hurtigt i kontakt med børnene. [Navn] har villigt påtaget sig alt arbejde og har i særdeleshed udvist interesse og evne for forskellige former for manuel beskæftigelse, som er blevet udført meget selvstændigt med mindre grupper børn. I løbet af semestret har hun erhvervet sig bedre overblik over arbejdet samt ordenssans.

sign. Inge Tofte-Hansen

Kommentarer

Afgangsbetegnelse side 4 med datoer for den praktiske uddannelse er udeladt i gengivelsen.

Vidnesbyrderne på afgangsbetegnelse omfatter følgende betegnelser (se bek. af 24. september 1953 § 23):

Særdeles god	En præstation, der er fuldt tilfredsstillende og væsentlig udover det normale.
Meget god	En helt tilfredsstillende præstation.
Middel	En præstation, der er forsvarlig og ikke hæver sig over gennemsnittet.
Under Middel	En præstation, der er forsvarlig, men dog ikke når, hvad eleverne normalt kan yde.
Ringe	En præstation, der ligger betydeligt under middel, men dog kan passere.

Lovgrundlag

Bek. nr. 261 af 24. september 1953 om uddannelse på de anerkendte børnehaveseminarier.

Litteratur

Beretning om de samvirkende Frøbelske Institutioner 1880-1935 med Program for Frøbelseminariets Undervisning, København 1935.

Betænkning vedr. Udarbejdelse af fælles Retningslinjer for Uddannelsen paa de anerkendte Børnehaveseminarier; 1. Del: Uddannelsen af Børnehavelærere; 2. Del: Uddannelsen af Fritidshjemsledere, København 1948-49.

Betænkning vedr. uddannelsen af børnehavelærere og fritidspædagoger, København 1966. [Betænkning nr. 424 – om forlængelse af uddannelsen fra to til tre år.]

Betænkning om uddannelsen af børnehave- og fritidspædagoger, København 1970. [Betænkning nr. 574.]

Erik Nørr: Seminarier – ikke kun til folkeskolen, i: Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen (red.): *– for at blive en god lærer. Seminarier i to århundreder*, Odense 2005 (*Dansk læreruddannelse*, bd. 1).

Jens Sigsgaard: *Børnekultur og pædagoguddannelse*, Frøbelseminariet 1985.

32. Studentermatrikel og immatrikulationsprotokol

Ved immatrikulation forstås indskrivning i universitetets matrikel. Universiteterne har i århundreder ført protokoller over de immatrikulerede, således at de kunne holde styr på deres studerende. Forud for indskrivningen skulle studenten bevise, at betingelserne for optagelse var opfyldt. Blandt disse var den vigtigste de skolemæssige forudsætninger, som blev bekræftet i et latinsk udformet testimonium. Dette blev fra 1850'erne afløst af et bevis for bestået studenterek-samen. Et andet krav var alder. Med kravet i anordning af 11. maj 1775 om fyldt 17 år før optagelsen var det slut med »vidunderbørn« som Griffenfeld, der blev student som 12-årig. Selve immatrikulationen foregik i det 18. århundrede under åben himmel og gav anledning til megen ballade, men blev senere afløst af en højtidelighed i universitetets sal, hvorunder studenterne over for rektor aflagde den akademiske ed og fik udleveret det akademiske borgerbrev. For Københavns Universitets vedkommende blev matriklen indtil 1941 ført i protokoller, i perioden 1941-65 blev den ført på kartotekskort, hvorefter den overgik til at blive ført elektronisk. I perioden 1901-32 blev der både ført såkaldte matriculbøger og immatrikulationsprotokoller.

Immatrikulationsprotokol for 1923-24 (efternavne med F)

(RA, Københavns Universitet, Konsistorium, Immatrikulationsprotokol 1920-32)

1923		
Faarup, Chresten Olaf Hornbech	Randers	748
Falk, Johannes	Esbjerg	749
Fastrup, Karen Møller	Eks.Komm.	695

Fig. 42. Universitetets rektor, J.N. Madvig, overrækker i Konsistoriums mødesal de unge studenter deres akademiske borgerbreve. Maleri af Erik Henningsen, 1897. Ved bordet står universitetspedellen ved den opslåede matrikelprotokol. Maleriet findes i administrationen på Københavns Universitet. Det er her gengivet fra en affotografering på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot.

Federspiel, Per Torben <i>Undervisningsm. Skri. 23-10-1923</i>	Immatrik. Oxford	-
Fensbo, Otto Johannes Andersen	Sundby G.	698
Finsen, Valgerda	Aurehøj G.	646
Fischer, Povl Charles Schönherr	Eks.Komm.	703
Flagstad, Erik Emil	Metropolitan.	671
Florian-Larsen, Poul Christian	Herlufsholm	580
Foged, Niels Aage Johannes	Randers	676
Fogh, Nanna	Hellerupgaard G.	694
Fonager, Hans Christian	Odense	717
Forchhammer, Kjeld	Svanholm G.	718
Fornjödúr, Snæbjörn Elvin Magnus Evgen Pálsson	Eks.Komm.	544
Forum Inger	Marselisborg	702
Franck, Ernst Otto	Aalborg	758
Frederiksen, Ellen Gertrud Lebeck	Kolding	634
Frederiksen, Rudolf Richard	Kolding	650
Frederiksson, Arni Gudmundur	Reykjavik	674
Friis, Niels	Viborg	613
Fritzboøge, Werner Richard	St. Jørgen. G.	566
Froberg, Søren Hornbæk	Randers 1921	677
<i>1924</i>		
Fagerholt, Gunnar Rindal	St. Jørgen G.	700
Fahnøe, Else Gudrun Rigmor	Nørre G.	698
Falke-Hansen, Poul	Nakskov	644
Falkenstein, Magda Alma Harthe Johanne	Rysensten G.	696
Falk-Jensen, Jørgen	Frederiksberg G.	512
(...)		
Fontaine, Johan Frederik Gustaf Casimir <i>Konsist. Skr. 27-2-1924</i>	immat. Lund 1920	-

Kommentarer

Protokollen er alfabetisk ordnet. Transskriptionen omfatter alle de immatrikulerede i 1923, hvis efternavn begyndte med bogstavet »F«. Desuden gengives et uddrag af listen fra 1924.

I anden kolonne anføres skolen, hvorfra den studerende havde taget studentereksamen. Tallene i tredje kolonne angiver karaktergennemsnittet ved studentereksamen (bemærk, at der ikke er benyttet komma). Den anvendte karakter-skala er den Ørstedeske skala, som blev genindført ved studentereksamen ved anordning nr. 371 af 23. juni 1919. Højeste karakter var ug (= 8) og laveste slet (= minus 23). For at bestå studentereksamen krævedes et karaktergennemsnit

på mindst 4,25. Karakteren 5,12, der svarede til den ikke særlig høje karakter »Godt«, var således tilstrækkelig til optagelse, da der ikke var nogen adgangsbegrænsning til universitetet.

Islandske studerende havde direkte adgang til studier på Københavns Universitet, men efter den dansk-islandske forbundslov nr. 619 af 30. november 1918 bortfaldt de islandske studerendes fortrinsret til stipendier.

Eks.Komm. Ifølge almenskoleloven nr. 62 af 24. april 1903 § 19 stk. 2 kunne studentereksamen for privatister aflægges ved en særlig eksamenskommission (jfr. anordning nr. 122 af 25. marts 1938 § 1).

immat. Lund og Oxford. Medens Johan Fontaines overførsel fra Lunds Universitet til Københavns Universitet krævede en dispensation fra Konsistorium, krævede optagelsen af den senere minister Per Federspiel en tilladelse fra Undervisningsministeriet, selv om han havde en skolegang i England, som gav ham ret til optagelse på universiteterne i Oxford og Cambridge (jfr. RA, Københavns Universitet, Konsistorium, Journalsag 94b/1922). Federspiel havde slået plad og krone, om han skulle vælge en dansk eller engelsk universitetsuddannelse (jfr. *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 4, 1980, s. 354).

Anvendelsesmuligheder

Matriklerne er meget vigtige kilder til universiteternes historie, til uddannelseshistorie og til personalhistorie. Udenlandske universiteters matrikler har i stort omfang været udnyttet til undersøgelser af studierejser (bl.a. af danske adelsmænds dannelsesrejser) og til forskning i udenlandsk påvirkning af det danske kulturelle og videnskabelige miljø.

Hvor findes kildetyper?

RA, Københavns Universitet, Konsistorium, Studentermatrikler 1611-67 (1 pk.), 1667-1740 (1 pk.), 1740-1829 (1 bd.), 1829-1901 (1 bd.), matrikler 1901-31 og 1931-41 samt immatrikulationsprotokoller 1902-32 (5 bd.). Matriklen ført på kartotekskort 1941-65 er endnu ikke afleveret til Rigsarkivet (jfr. Svend Ellehøj og Leif Grane (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. III, København 1986, s. 358ff.). Den ældste matrikel fra 1479-1611 er ikke bevaret, men den er søgt rekonstrueret af H. Friis-Petersen.

Lister over de immatrikulerede studerende er for Københavns Universitets vedkommende udgivet fra 1913 og indtil begyndelsen af 1970'erne. Tilsvarende trykte fortegnelser findes for Aarhus Universitet – ligeledes til begyndelsen af 1970'erne.

Litteratur

S. Birket Smith (udg.): *Kjøbenhavns Universitets Matrikel 1611-1829*, bd. I-III, København 1890-1912.

H. Friis-Petersen: *Studerterne ved Københavns Universitet 1479-1880*. [Maskinskrevet.]

Else Hansen: Elektronisk registrering af studenter ved Københavns Universitet, i: Else Hansen m.fl.: *Ny viden – gamle ideer. Elektroniske registres indførelse i centraladministrationen*, København 2006, s. 114-48.

Jette Kjærulff Helleesen og Ole Tuxen: *Studerterne ved Københavns Universitet 1760-1967*, i: Svend Ellehøj og Leif Grane (red.): *Københavns Universitet 1479-1979*, bd. III, København 1986, s. 351-446.

Henning Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879*, bd. I-II, København 1879.

Se desuden artiklerne vedrørende »Studerter« i Erik Alstrup og Poul Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk*, bd. II, Høbjerg 1991, og i Johan Hvidtfeldt (red.): *Håndbog for danske lokalhistorikere*, 1956. [Begge med fyldig litteratur og anførelse af trykte matrikler.]

De årligt udgivne årbøger for Københavns Universitet indeholder en række oplysninger om de studerende og om beståede eksaminer.

Matrikler over danske studerende i udlandet, se især:

Vello Helk: *Danske-norske studierejser. Fra reformationen til enevælden 1536-1660. Med en matrikel over studerende i udlandet*, Odense 1987.

Vello Helk: *Danske-norske studierejser 1661-1813*, bd. I-II, Odense 1991. [Med matrikel.]

Kulturforvaltningen

Af Margit Mogensen

Den statslige kulturforvaltning kan groft opdeles i tre typer af aktiviteter: 1) Drift af forskellige kulturinstitutioner, 2) Kontrol-, tilsyns- og rådgivningsfunktioner, 3) Uddeling af støtte til kommunale eller private institutioner samt til kunstnere og andre kulturelt aktive personer.

For langt de fleste aktiviteter på disse områder havde Kirke- og Undervisningsministeriets (Kultusministeriets) 3. kontor det overordnede ansvar indtil 1916, hvor det blev overtaget af Undervisningsministeriet (til og med 1953: 2. departements 1. kontor, herefter: 2. departements 2. kontor). I 1961 oprettedes Ministeriet for kulturelle anliggender (senere benævnt Kulturministeriet), og det overtog hele Undervisningsministeriets ressort på kulturområdet. Desuden fik det nye ministerium tilført en række klart afgrænsede opgaver fra henholdsvis Statsministeriet, Justitsministeriet, Handelsministeriet og Forsvarsministeriet. Flere mindre ressortændringer er gennemført siden da.

Som følge af disse administrative forhold har kultus-, undervisnings- og kulturministeriernes arkiver, der alle er afleveret til Rigsarkivet, en helt central betydning, når det drejer sig om studier i dansk kulturhistorie og kulturforvaltning i det 20. århundrede. Det er også værd at bemærke, at der i tilknytning til alle de tre ministeriearkiver findes en lang række udvalgs- og kommissionsarkiver. Det drejer sig bl.a. om udvalg vedrørende nyopførelse eller ombygning af kulturinstitutioner samt om revision af kulturlovgivningen.

Rigsarkivet har også modtaget arkiver fra adskillige statslige kulturinstitutioner, herunder flere, som indtil for nylig selv har opbevaret alt det materiale, der er blevet skabt i institutionen. Nogle institutioner har dog fået tilladelse fra Statens Arkiver til at beholde de bevaringsværdige arkivalier i egen varetægt.

Rigsarkivets samlinger indeholder også arkivalier fra flere museumsbestyrelser samt fra en række andre organer, som har haft til opgave at administrere eller føre tilsyn med bestemte institutioner eller institutionstyper. Dette er en afspejling af en kulturpolitik, hvorved politikerne i stor udstrækning har benyttet sig af forskellige råd, nævn og udvalg til at udøve kontrol og rådgivning på statens vegne. Nogle af disse organer har også haft kompetence til at uddele statslig støtte til kulturlivet. Man taler her om »armslængdeprincippet«, hvilket betyder, at staten stiller et vist beløb til rådighed til en bestemt type af aktiviteter og overlader til en gruppe af sagkyndige inden for det pågældende område at fordele disse midler. Arkiverne fra disse råd, nævn og udvalg kan derfor være af stor værdi ved undersøgelser af, hvordan kulturpolitikken er blevet udmøntet i praksis.

Ved at modtage arkivalier fra ministerier og andre centrale tilsynsorganer er Rigsarkivet kommet i besiddelse af en ret omfattende dokumentation om mange lokale og regionale kulturinstitutioner. Disse institutioner har dog selv tilvejebragt arkiver af varierende omfang, men dette materiale findes næsten udelukkende på de pågældende institutioner.

Dette kapitel indledes med en kildetype, der repræsenterer en af de institutioner, hvor staten er driftsansvarlig. Dernæst demonstreres forskellige eksempler på skriftlige produkter af statslige kontrol- og støtteopgaver. Til slut beskrives en kilde, som endnu opbevares på den ikke-statslige institution, hvor den er blevet til.

Kildeoversigt

33. Programoversigt for radioudsendelser
34. Filmcensurkort
35. Folkebiblioteksberetning og -ansøgning
36. Ansøgning om statsstøtte til kunst og videnskab
37. Indstilling om statsstøtte til forfattere
38. Museumsinventarprotokol

33. Programoversigt for radioudsendelser

Privat radiospredning var påbegyndt i 1922, men fra april 1925 overgik radiospredning i Danmark til staten, det første år som et forsøg. Ifølge den første radiospredningslov af 13. marts 1926 havde Radiorådet ansvar for, at udsendelserne var af alsidig, kulturel og oplysende art. Dette indgik også ved lovrevisionen i 1930, hvorefter institutionen benævntes Statsradiofonien (navneændringen til Danmarks Radio fandt sted i 1959). Programmerne blev indtil 1931 duplikeret, derefter trykt. En såkaldt repertoireplan blev med længere mellemrum forelagt Radiorådet, mens de ugentlige programmer godkendtes af driftslederen og programudvalget (fra 1937 direktøren). Efter en fast tidsplan udarbejdedes præliminære programmer i forskellig farve. De endelige programmer kom på hvidt papir, deraf navnet »hvide programmer«.

Programoversigt for mandag den 8. januar 1940 (RA, Danmarks Radio, Hvide programmer 1940)

Mandag
8. Januar 1940
Danmarks Radio

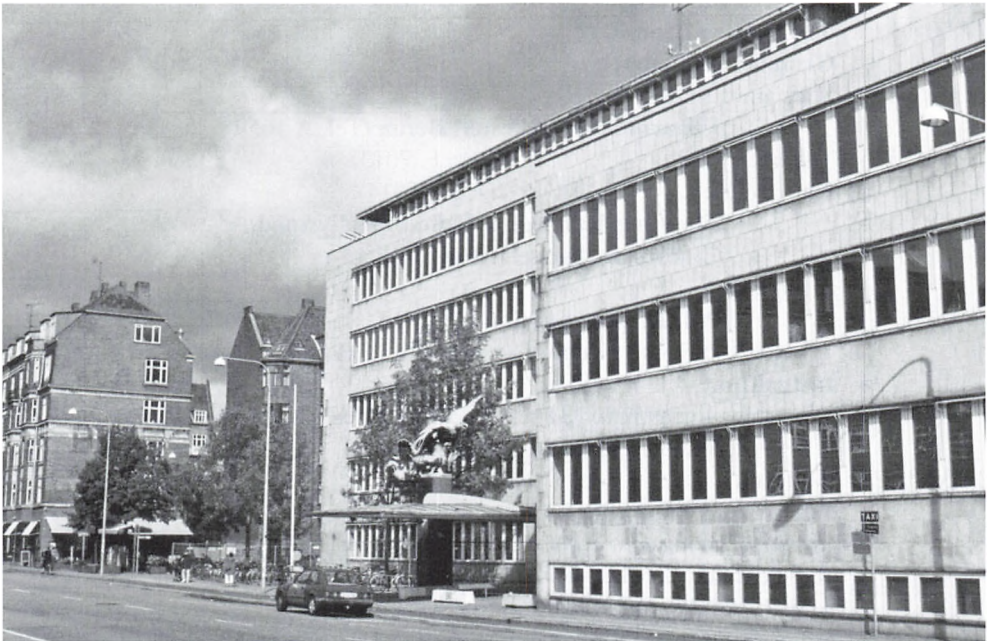

Fig. 43. Radioprogrammet fra 1940 blev gennemført samtidig med, at håndværkerne færdigbyggede Vilhelm Lauritzens radiohus på Rosenørns Allé (Frederiksberg). Radiohuset blev fredet i 1994 som et hovedværk i dansk modernisme. (Foto: Jørgen Mikkelsen 2007).

Københavns Radio, 1176 Khz. (255 m).
Kalundborg Radio, 240 Khz. (1250 m).
Danmarks Kortbølgesender, 7260 Khz. (41,32 m).

- Ca. 7,00. »Klokken«.
- 7,15. **Morgengymnastik for Kvinder.**
- 8,30. **Morgengymnastik.**
Morgemandagt i Domkirken i København.
Indgangssalme: 598, Vers 1-2 (Sønderjysk Salmebog 620).
Lukas Evangeliet, Kapitel 20, Vers 9-19.
Dagens Løsen: 1. Petersbrev, Kapitel 2, Vers 4-5.
Slutningssalme: 598, Vers 3-4 (S. S. 620, Vers 3 og 6).
- 8,55. Morgenvejrmelding.
- 10,50. Ismelding.
- 10,58. Udvidet Formiddagsvejrmelding, herunder Vejrmelding for Færøerne.
- 11,10. Fiskerinoteringer.
- 11,50-12,00. Landbrugsforedrag:
Skatteskemaets Udfyldelse.
Konsulent **Th. Bro Pedersen**, Aalborg.
(Fra Aalborgstudiet).
- 12,00. **Timeslag og Klokkespil fra Raadhustårnet.**
- 12,00-14,00. **Koncert** fra Restaurant »Wivex«.
Wivex' Orkester. Dirigent: **Knud Dalgaard.**
- 12,30. **Pressens Radioavis.**
- 14,00-14,15. **4 Marcher af Sousa.**
Grammofonplader.
Stars and stripes.
Filharmonisk Orkester, Berlin (Tel. A 1659).
The liberty bell. (Dec. F. 7013).
King Cotton (Dec. F 7014).
The American legion Band of Hollywood,
Californien. Dirigent: **Joe Colling.**
- El captain.
Philadelphia Symfoniorkester.
Dirigent: **Leopold Stokowski** (HMV. E 556).
- 14,15-14,35. **Instruktion.**
Skolestuegymnastik for Børn (12-14 Aar) i den kommende Maaned.
Skoleinspektør **A. Andreassen.**
- 14,35-16,30. **Koncert.**
Louis Preils Ensemble.
Christian Thomsen: St. Hubertus March.
A. Feldkötter: Schabernack. Overture.
L. Fall: Vals af Oprt. »Den fraskilte Kone«.
S. Larcher: Élégie. Violoncelsolo.
Walther Schröder: Suite galante.
Intermezzo lirico.
Valse élégante.

- Sérénade d'amour.
Canzonetta.
Jørgen Holvøe: Marimbasolo.
Fr. M. Siegel. Pasodoble.
- 15,15. Husmoderens 10 Minutter:
Husmoderøkonomi i Krisetider.
Gerda Valeur-Jensen.
(Fra Nykøbing Falsterstudiet).
- 15,25. **Livets Foraar.**
Af **M.K. Rawlings** Bog. Oversat af Aage Dons.
Recitatrice **Gabriele Krebs.**
Koncerten fortsat.
Sven Gyldmark: The pianist is busy.
Københavnerminder. Porpourri ved Anker Albech.
Edw. Elgar: Salut d'amour.
J. Rosas: Over Bølgen. Vals.
A. Smaiglia: Udtog af Op. »Pittori fiaminghi«.
- 16,30. **Ugerevyen.**
(For Dreng og Piger).
Derefter
Meddelelser fra **Arbejdernes Radio-Forbund.**
- 16,56. Ismelding.
- 17,00-17,25. **Provinsens Spejl.**
Forfatteren **Johannes Weltzer.**
- 17,25. Vejrbetretninger: Eftermiddagsvejrmedling, Vejrmedling for Færøerne og
Vejrmedling for Fiskeriet.
- 17,40. **Pressens Radioavis.**
Børskurser og Varenoteringer samt Fiskerimarkedsbetretninger.
- 17,50-18,15. **Grammofonplader.**
M. Glinka: Ouverture til Op. »Ruslan og Ludmilla«.
Chicagos Symfoniorkester.
Dirigent: **Frederik Stock** (HMV. D 1808).
Tito Schipa: Ave Maria.
Komponisten. (HMV. DB 873).
Fr. Chopin: Etude, a-moll, Opus 25, Nr. 11.
Alexander Brailowsky (Klaver).
(Pol. 95232).
A. Carmichael: Heart and soul.
Connie Boswell (Br. 02677).
K. Behounek: Hot and simple.
Komponisten (Harmonika). (Tel. A 2385).
H. Busch: Didedelidelum, didelidelej. Dan Folke.
De muntre Musikanter. (Tono 21107).
- 18,15-18,35. **Den grafiske Industri.**
Civilingeniør **Ole Schou** og Sekretær i Industriraadet, Civilingeniør **Niels
Lichtenberg.**
- 18,35-19,00. **Engelsk Begynderundervisning.**

- Hefte II.
Hverdagens Engelsk.
Lektor **P. Boisen.**
- Ca. 19,00. »**Klokken**«. **Pressens Radioavis.**
- 19,30-20,00. Klodens Erobring:
Det Hollandske Kolonirige.
Forfatteren Læge **Johan Wøller.**
- 20,00. **Timeslag fra Raadhustaarnet.**
- 20,00-20,30. Fra Skaarup Statsseminarium:
Syng med os!
Foredrag og Korledelse.
Komponisten **Oluf Ring.**
- Sange.**
Carl Nielsen: Jord, i hvis Favn, der hades og myrdes. Chr. Richardt.
Oluf Ring: Midt i en Jerntid. Jonas Lie.
H. Nutzhorn: Danmark delt ved Hav forinden. C. Hostrup.
Thomas Laub: Dansker, dit folk er af de smaa. N.F.S. Grundtvig.
Jørgen Pedersen: Hvad synger du om? C. Hostrup.
Carl Nielsen: Danmark i tusind Aar. Valdemar Rørdam.
Oluf Rings Kor.
Ved Flyglet: **Minna Haabersaat.**
- 20,30-20,55. **Nyere svensk Lyrik.**
Digte af **Hjalmar Gullberg, Bertil Malmberg, Bengt E. Nyström, Pär Lagerkvist og Nils Ferlin.**
Sceneinstruktør **Olof Molander.**
- 20,55-21,15. **Musik for Fagot og Klaver.**
C. Saint-Saëns: Sonate for Fagot og Klaver, C-Dur, Opus 168.
Allegro moderato.
Allegro scherzando.
Molto adagio.
Allegro moderato.
Fagotist **Carl Bloch.**
Pianistinde **Esther Vagning.**
- 21,15-21,30. Fra »Palladium«:
Kinoorgelmusik.
Kinoorganist Peer Frost.
- 21,30-22,00. Hørebilleder fra Dagliglivet:
Vinterbesøg i Yderby – Yderst på Odden.
Aksel Dahlerup.
- 22,00. **Pressens Radioavis.**
- Ca. 22,15. Vejrmedling for Fiskeri.
- 22,20-23,00. **Koncert.**
Radio-Orkesteret. Dirigent: **Launy Grøndahl.**
G. Rossini: Ouverture til Op. »Barberen i Sevilla«.
J. Sibelius: Af Musikken til Skuespillet »Kong Kristian II«.
Nocturne.

Elegi.

Serenade.

P. van Anrooy: Piet Hein. Hollandsk Rapsodi.

Lovgrundlag

Lov nr. 45 af 13. marts 1926 og lov nr. 76 af 21. marts 1930.

Anvendelsesmuligheder

Radioprogrammerne og siden fjernsynsprogrammer er i denne koncentrerede form en let tilgængelig kilde til en meget lang periodes opfattelse af det alsidige, kulturelle og oplysende.

Hvor findes kildetypen?

RA, Danmarks Radio, Hvide programmer 1925-97. Den bevarede række af programoversigter er kronologisk ordnet og omfatter i alt 253 pakker. Internt blev disse programmer også anvendt til påtegning af udgifter til medvirkendes honorarer og rejseudgifter. Programmerne vil også kunne findes trykt i aviserne, men uden de rettelser, som undertiden kom til i sidste øjeblik. Udover de hvide programmer indeholder Danmarks Radios arkiv en særlig række »Programmer til censur«, der blev forelagt besættelsesmagtens radiokommissær i 1944-45 (i alt 16 pakker). Endelig er der fra årene 1949-68 bevaret 113 pakker »Specifikationer til programmer«.

Repertoireplaner og programmer findes også i Det Kgl. Teaters arkiv (RA).

Litteratur

Ernst Christiansen, Knud Rée og Jens Rosenkjær (red.): *Statsradiofonien 1925-50*, 1950.

Ernst Christiansen: *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio 1925-1965*, 1965.

Roar Skovmand (red.): *DR 50 (1925-75)*, 1975.

Statsradiofoniens/Danmarks Radios årsberetninger 1925/26ff.

34. Filmcensurkort

Lige fra filmens barndom var der kontrol med, hvad der måtte vises offentligt. Indtil 1914 hørte området under politimestrene, i København dog under teatercensoren for privatteatrene, der var beskikket af Justitsministeriet. Dette ministerium beskikkede i 1913 tre censorer udelukkende til at censurere det nye medie. Disse personer skulle have juridisk, kunstnerisk og pædagogisk ekspertise. Samtidig med oprettelsen af den særlige filmcensur indførtes en afgift for censur, som skulle betales af producenten, uanset om filmen blev godkendt til visning eller ej. Filmcensuren blev lovfæstet i 1922, men der indførtes fra begyndelsen i 1914 fortrykte censurkort for hver film, påført udfaldet af censorernes arbejde og afgiften herfor. Filmcensuren opretholdtes i store træk uændret indtil 1969.

Filmcensurkort fra 1933 og 1934

(RA, Statens Filmcensur, Censurkort 1913-35)

<i>Censur-N^o</i> 2241	tysk
Indsendt af: Teatrenes Filmkontor	
<i>Filmens danske Titel:</i>	
Kærlighed uden Lænker	
<i>Filmens Længde før Klipningen:</i> 2445 m	<i>efter Klipningen:</i> 2438 m
<i>Censur-Afgiften betalt med</i>	Kr. 146.70
<i>Ovenstående Film godkendes til offentlig Forevisning i Danmark; dog ikke for Børn under 16 Aar</i>	
København den 10-6 1933	
<i>Anmærkninger:</i>	
<i>Beskrivelse:</i>	
1. Billedhuggerinden Thea Roland lever kun for sit kunstneriske Arbejde. Om Ægteskab vil hun ikke høre. Saa lærer hun en Dag Boxeren Jerry at kende – vil først have ham som Model til en Statue, hun skal lave.	
2. Af dette flygtige Bekendtskab udvikler sig Venskab og dernæst Kærlighed.	
3. Jerry er foruden Boxer ogsaa Politibetjent i London, og han maa derfor tilbage til England.	
4. Da Thea intet hører fra Jerry i Løbet af et Par Aar, tror hun sig glemt – men hun har født Jerry en Dreng, som ikke faar at vide, hvem hans Fader er.	
5. Saa kommer Jerry atter til Berlin, og han erfarer, at han har et Barn. Hans Glæde er stor. Efter en lille Kamp om Barnet og Thea's Frihed – gifter de sig.	

Censur-No 4457

(Prøvecensur)

Indsendt af: Palladium

Filmens danske Titel:

Beyond Bengal

Filmens Længde før Klipningen: 1925 m*efter Klipningen:**Censur-Afgiften betalt med*

Kr. 57.75

*Ovenstående Film **maa ikke** forevises offentlig i Danmark**København, den 18-12 1934**Anmærkninger:* Det maa fraraades Firmaet at indsende denne Film til endelig Censur, da de Jagtscener og Dyrekampe, som udgør dens væsentligste Indhold, vil blive forlangt bortklippet.*Beskrivelse:*

Kommentarer

Der anvendtes gule kort for film, der var forbudt for børn, og lyserøde for film, som var tilladt for børn. Prøvecensurkortene er hvide. Kortene synes at have fungeret som en blanding af journalkort og dokumentation for censurafgiften.

Censur-No.

Nummeret er identisk med journalnummer.

Klipning

Det fraklippede forblev hos filmcensuren.

Afgift

Censurafgiftens størrelse afhang af antallet af meter.

Lovgrundlag

Bek. nr. 192 af 5. juli 1913 og lov nr. 101 af 17. august 1922. Ifølge § 8 i sidstnævnte måtte censuren ikke godkende billeder, der kunne virke forrående »eller på anden måde moralsk nedbrydende«. Ved lov af 29. marts 1969 om filmcensur indskrænkedes censuren til at gælde mindreårige; for personer over 12 eller 16 år bortfaldt den.

Anvendelsesmuligheder

Filmcensurkortene, der er henlagt kronologisk, kan anvendes til at få overblik over, hvilke film der blev udbudt på et givet tidspunkt. Desuden giver indholdsbeskrivelserne et indtryk af, hvilke billeder eller handlinger der blev anset for stødende.

Hvor findes kildetypen?

RA, Statens Filmcensur. Censurkortene er kun bevaret for årene 1913-35, og dette materiale fylder 40 pakker. Størstedelen af Filmcensurens ældre arkiv

gik tabt ved en brand i 1944, og mange af de arkivserier, der nu er afleveret til Rigsarkivet, begynder da også dette år. Det gælder bl.a. rækken af censurark.

Censurprotokoler m.v. findes også for teatre og kunstmrådet, ligeledes i Rigsarkivet.

Litteratur

Betænkning om filmcensur, 1967. [Betænkning nr. 468.]

35. Folkebiblioteksberetning og -ansøgning

Folkebogssamlinger havde fra 1882 mulighed for at få statstilskud gennem en komité under Kirke- og Undervisningsministeriet (Kultusministeriet), men først i 1920 blev forholdene nærmere fastsat ved lov. Da oprettedes Statens Bibliotekstilsyn, som kom til at sortere under Undervisningsministeriet (fra 1961 Kulturministeriet). Tilsynet fik til opgave at beregne og fordele statstilskud til folkebibliotekerne på grundlag af årligt indsendte skematiske beretninger og ansøgninger fra de enkelte biblioteker. Der var i loven fastsat nærmere kriterier for, hvilke biblioteker der kunne opnå tilskud. Som hovedregel kunne der kun gives tilskud til ét bibliotek i hver købstad og eller i hvert landsogn, men det var muligt at give støtte til såvel kommunale som selvejende og foreningsejede biblioteker. Bibliotekstilsynets budgetter for disse statstilskud skulle forelægges det ligeledes i 1920 oprettede Biblioteksråd, som havde Bibliotekstilsynets direktør til formand og i øvrigt havde repræsentanter fra statslige og kommunale myndigheder og faglige organisationer. Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet blev nedlagt i forbindelse med ny lovgivning i 1989, og opgaverne blev nu overdraget til Rigsbiblioteksembudet, fra 1990 Statens Bibliotekstjeneste, der i 1997 blev til Statens Biblioteksstyrelse.

Ansøgning om statstilskud til Randers Centralbibliotek for 1937-38

(RA, Statens Bibliotekstilsyn, Ansøgninger vedrørende folkebiblioteker 1920-1951, pk. 139)

[Se den kopierede gengivelse s. 218-20]

Kommentarer

Indberetningsskemaerne ændrede sig næsten ikke i perioden 1920-70. De består af et beretningsskema med plads til sammendrag af regnskabet for det forløbne år. Mange biblioteker vedlagde gerne et ikke-skematiseret regnskab med specifikationer.

C. Udlån	Det var et krav til centralbiblioteker, at oplysende litteratur skulle udlånes gratis til enkeltpersoner og i vandreboogssamlinger.
D. Læsestuen, pkt. 9	Bibliotekaren og Assisterterne Frk. Glahn, Frk. Kjølnseth og Hr. S. Olsen.
E. Oplandsvirksomhed	Det var tilladt at tage betaling for udlån af skønlitteratur, her forkortet til Skl.

Lovgrundlag

Lov nr. 160 af 5. marts 1920 om statsunderstøttede biblioteker. Denne lov blev revideret flere gange, bl.a. ved lov nr. 128 af 7. april 1936, som var gældende, da Randers Centralbibliotek indsendte sin ansøgning for 1937/38.

Beretning til Statens Bibliotekstilsyn

Randers Centralbibliothek
 (Bibliotekets Navn)

A. Virksomhedsomraade og Styrelse.

1. Bibliotekets Ejendomsforhold (kommunalt, selvejende eller Foreningsbibliotek):	<i>Kommunalt.</i>
2. Naar er Biblioteket oprettet?	<i>6 Nov. 1862 - Centralbibl. 1927.</i>
3. Bestyrelsens Formand:	<i>Vilhelmsdal H. P. Nielsen. M. B.</i>
4. Hvor opbevares Biblioteket (for Byers Vedkommende fuldstændig Adresse)?	<i>Administrationsbygningen Vestergade 34. Randers.</i>
5. Bibliotekets ledende Bibliotekar:	<i>L. B. Pedersen</i>
6. Hvilken bibliotekarisk Uddannelse har Bibliotekaren?	<i>Statens Bibliotekar kursus 1913 & 1921.</i>
7. Bibliotekets Virksomhedsomraade (Kommune, Sogn eller Dele heraf):	<i>Randers By og Amt, samt en Del af Viborg Amt.</i>
8. Har Biblioteket Læsestue eller agtes en saadan oprettet og fra hvilket Tidspunkt?	<i>Ja.</i>
9. Har Biblioteket Udlaan for Børn?	<i>Nej.</i>
10. I bekræftende Fald: Foregaar dette Udlaan ogsaa fra Udlaanssteder i Skoler og da i hvilke?	

B. Bogbestanden pr. 1. April 1937.

1. Bindtal (Haandbogsamlingen medregnet)	<i>26'153</i>	Bd.
heraf Skønlitteratur	<i>9'301</i>	.
Børnebøger
2. Tilvækst i det forløbne Aar (1. April—31. Marts)	<i>2'121</i>	.
heraf Skønlitteratur	<i>1'299</i>	.
Børnebøger
3. Afgang i det forløbne Aar	<i>799</i>	.

C. Udlaanet 1936—37.

1. Er Udlaanet gratis (hvis ikke, hvor stort er Kontingentet)?	<i>Udlaan gratis.</i>		
2. Foregaar Udlaanet fra aabne Hylder?	<i>Aabne Hylder</i>		
3. Udlaanstider (Dage om Ugen, Tider paa Dagen, event. Ferier):	<i>Alle Hverdage 11-20 Sommerstid (11 Maj-31 Aug) 11-19.</i>		
4. Antal Laanere*)	<i>3'992</i>		
heraf Børn (under 14 Aar)	<i>118'035</i>		
5. Antal Udlaan (bortset fra Udlaan i Bogkasser)			Bd.
heraf:	til Voksne	til Børn	ialt
			<i>84'873</i>

Fig. 44. Ansøgning om statstilskud til Randers Centralbibliothek for 1937-38. (RA, Statens Bibliotekstilsyn, Ansøgninger vedrørende folkebiblioteker 1920-1951, pk. 139).

D. Læsestuen (og Haandbogsamlingen) 1936—37.

(Hvis Biblioteket ikke har Læsestue, besvares kun Spørgsmålene 3, 4, 5, 6, 9 og 10).

1. Læsestuens (Læsestuerne) Størrelse (i Kvadratmeter)	163,6 m ²
2. Antal Siddepladser i Læsestuen (Læsestuerne)	70.
1—2 specificeret, dersom der findes mere end een Læsestue:	
<u>Orielstuen</u> Størrelse: <u>37,5 m²</u> Siddepladser: <u>15</u>	
<u>3 Haandbogsamlingen</u> , : <u>37,5 -</u> , : <u>18+18+16.</u>	
<u>Slutrummet</u> , : <u>13,6 -</u> , : <u>3.</u>	
3. Antal Bind i Haandbogsamlingen	2141
4. Tilvækst i det forløbne Aar	84.
5. Antal af fremlagte Tidsskrifter	104
6. " " Aviser	16.
7. Antal Besøg i Bibliotekets sidste Regnskabsaar	26'055.
heraf Børn (under 14 Aar)	
8. Læsestuens (Læsestuerne) Aabningstider (Dage om Ugen, Tider paa Dagen, event. Ferier):	Alle Hverdage 11—21 Sommerstid ($\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$) 11—19.
9. Hvem fører Tilsyn og giver Vejledning i Haandbogsamlingens Benyttelse?	Bibliotekeren og assistenten Fru Skalm Fru. Krabbe og Fru S. Olsen
10. Hvor opbevares Haandbogsamlingen, hvis særlig Læsestue ikke findes?	

E. Oplandsvirksomhed 1936—37.

(Udlaan til andre Kommuner end Hjemstedekommunen).

1. Ydes der gratis Udlaan af oplysende Litteratur indenfor Omraadet?	Ja.
2. Ydes der gratis Udlaan af Skønlitteratur indenfor Omraadet eller for hvilken Betaling?	Enkeltlaanene: 1 Kr. pr. Aar pr. Aar Bogsamlingen: Enkeltlaan gratis
3. Udsendes der Bogkasser, og da paa hvilke Betingelser?	Skil: 1 Kr. pr. Aar pr. Aar, dog ikke over 20 Bnd.
4. Antal Laanere fra Oplandet (medregnet i det under C 4 opførte samlede Laanertal) ..	687
5. Antal Bind, udlaante til Enkeltmand (medregnet i det under C 5 opførte samlede Udlaan) ..	21'903
heraf Skønlitteratur	13'541
6. Udlaan i Bogkasser (ikke medregnet i det under C 5 opførte samlede Udlaanstal)	
Antal Bogkasser	46
Antal Bind i disse	1'845
heraf Skønlitteratur	994
Udlaan fra Bogkasser, Antal Bind	5'992
heraf Skønlitteratur	4'206.

F. Kataloger.

1. Findes der andre Fortegnelser over Bogbestanden end de i Ministeriets Bekendtgørelse af 15. December 1932 krævede (Tilvækstfortegnelse og Hyldeliste)?	Ja.
I bekræftende Fald:	
a. Andre skrevne Kataloger paa Kort eller i Bogform?	Ordbogkataloget for: 1) Udlaanene 2) Haandbogsamlingen, 3) Ungdomsraad.
b. Trykt Katalog? I bekræftende Fald, hvornaar er det trykt? (Kataloget rædsendes, hvis det ikke allerede er indsendt).	1) Værdibogsamlingen 2) Randers, Skandiz
2. Hvilke Kataloger fra andre Biblioteker, Fælleskataloger o. lign. benyttes?	

Sammendrag af Bibliotekets Regnskab 1936—37.

De enkelte Beløb afrundes nedad til hele Kr. (Bekræftet Kopi af Statusopgørelse og Regnskab med Revisionspåtegning vedlægges).

INDTÆGTER

	Kr.	Kr.
1. Faste stedlige Tilskud		
a. Hjemstedskommunen	14'030	
b. Andre Kommuner	1'300	-
c. Amtet	15'000	-
d. Lokaler, Lys og Varme*) + <i>Plumering</i>	300	-
e. Andre faste stedlige Tilskud**)		
Ialt		30'630
2. Betaling for Udlaan		
3. Tilfældige Indtægter i det forløbne Aar	2'528	
4. Statens Tilskud	20'415	
Ialt		53'573
Overført fra 1935—36		
Ialt		53'573

*) Her opføres som under de tilsvarende Konti 4 a og b paa Udgiftssiden Værdien af gratis ydede Lokaler m. v. — Omfatter Ydelsen kun enkelte Poster, overstrøges det øvrige.

**) Faste stedlige Tilskud, der ikke er specificerede i vedlagte Regnskab, fordeler sig saaledes:

UDGIFTER

1. Indkøb		
a. Bøger	9'735	
b. Tidsskrifter	1'029	
c. Aviser	258	
Ialt		11'022
2. Indbinding		
3. Lønninger		
a. Bibliotekaren	7'488	
b. Anden bibliotekarisk Assistance	11'010	
c. Pensionsudgifter	1'031	
Ialt		19'529
4. Lokaleudgifter		
a. Husleje*)		
b. Lys og Varme + <i>Plumering</i>		
Ialt		0
5. Andre Udgifter		
a. Inventar	618	
b. Kontorudgifter, Tryksager og Kortmateriel	219	
c. Porto og Fragt + <i>Telefon</i>	894	
d. Rengøring		
e. Afgift til Centralbiblioteket		
f. Andre Udgifter (<i>skattepligtig Regn. 5'65</i>)	949	
Ialt		25'270
Overført til 1937—38		
Ialt		44'821

*) For Biblioteker med Lokaler i egen Ejendom opføres her alle de egentlige Byg under Assurance og offentlige Afgifter, Forrentning og Afdrag m. v. — For gratis se Noten til Indtægtskonto 1 d.

At de i ovenstaaende Regnskab under Indtægtskonto 1 d og Udgiftskonto 4 opførte Beløb for:

1. Lejeværdien af gratis ydede Lokaler		Kr.
2. Værdien af gratis ydet Lys og Varme + <i>Plumering</i>	15'000	Kr.

er passende efter Forholdene her paa Stedet, og at Lokalerne udelukkende er bestemte til Biblioteksbrug, attesteres herved.

Paa Kommunalbestyrelsens Vegne

Am. Jensen

Ved Værdiansættelsen maa der tages Hensyn til Beliggenheden og den biblioteksmæssige Indretning og ikke alene til, hvad Lokalerne isærligt maatte være værd til anden Brug, ligesom det til enhver Tid gælder tages i Betragtning. Eventuelle Forbehold af tidligere Opgørelser maa motiveres i et særligt Bilag. — Værdien af gratis ydet Lys og Varme opgives saavidt muligt efter Regning. — Hvis de pågældende Ydelses Del af det forløbne Regnskabsaar, maa Tidspunktet herfor anføres.

Fig. 45. At dømmе efter dette billede blev det kommunale bibliotek i Randers brugt særdeles flittigt i 1930'erne, ikke mindst af de unge. Biblioteket blev oprettet i 1862 og fik status som centralbibliotek i 1927. (Randers Lokalhistoriske Arkiv).

Anvendelsesmuligheder

Beretnings- og ansøgningsskemaerne kan anvendes til studier af bibliotekshistorie på landsplan samt regional kulturhistorie. Mere konkret kan skemaerne bl.a. bruges til at belyse professionaliseringen vedrørende faguddannede samt graden af brugervendthed (åbningstider, kataloger og lånepraksis, børnebiblioteker og betjening af opland og institutioner).

Hvor findes kildetyperne?

RA, Statens Bibliotekstilsyn, Ansøgninger vedrørende folkebiblioteker. Materialet er ordnet som dossiersager. For perioden 1920-51 (der i alt beslaglægger 243 pakker) ligger det samlet, alfabetisk efter bynavne, dvs. at alle beretninger fra eksempelvis Randers 1920-51 findes i samme pakke. For perioden 1951ff. ligger skemaerne samlet for hvert bibliotek som et læg efter særlige omslag for korrespondance og inspektionsrapporter. De er ordnet efter de amter og kommuner, som blev dannet i 1970. Bibliotekstilsynets arkiv indeholder også en særskilt række af ansøgninger vedrørende børnebiblioteker.

Litteratur

H. Hvenegaard Lassen: *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940*, 1962.

Erik Nørr: Kan man sælge kulturarven?, i: *Umisteligt. Festskrift til Erland Kolding Nielsen*, 2007, s. 377-403. [Om overførsel af bøger til centralbibliotekerne.]

Betænkning om revision af biblioteksloven, 1971. [Betænkning nr. 607.]

Statistisk Årbog, diverse årgange, tabellen »Statsunderstøttede folke- og børnebiblioteker«.

36. Ansøgning om statsstøtte til kunst og videnskab

I 1848 overgik administrationen af statsstøtte til kunst og videnskab fra Finansdeputationen til Kirke- og Undervisningsministeriets (Kultusministeriets) 3. kontor. Ansøgningerne blev årligt registreret og samlet på et fast journalnummer for siden at blive arkiveret alfabetisk efter ansøgernes efternavn i én lang kronologisk række frem til 1916, hvor Kultusministeriet blev opdelt i to ministerier. I nogle af disse sager ligger der også rapporter om, hvordan den tildelte støtte blev anvendt. Henlæggelsesformen gør det enkelt at se, hvornår en person har søgt støtte og til hvilket formål. En stor del af ansøgningerne drejer sig om udenlandsrejser i uddannelsesøjemed.

Ansøgning om understøttelse til uddannelsesrejse samt beretning herom 1907 (RA, Kirke- og Undervisningsministeriet (Kultusministeriet), 3. kontor, Ansøgninger om understøttelse til forfattere, kunstnere, videnskabsmænd og lærere 1848-1915, pk. 2896: Orlamundt-Panum)

København K.
Aabenraa 31.
25. Marts 1907

Til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsministeriet!

Undertegnede tillader mig herved at ansøge det høje Ministerium om en Understøttelse paa 300 á 400 Kr. til en Rejse til Udlandet i botanisk Øjemed, idet jeg henviser til Ministeriets Meddelelse om midlertidige Understøttelser og Rejseunderstøttelser i Finansaaret 1907/08, Konto C.

Som Inspektør ved Universitetets botaniske Haves Museum har jeg ofte savnet Kendskab til andre botaniske Museers Indretning. Ved Besøg paa Udlandets større botaniske Instituter vil dette Savn kunne afhjælpes, idet jeg vilde kunne lære gavnlige og praktiske Metoder, Opstillingsmaader, Konserveringsforhold etc., som hidtil ikke har været benyttede herhjemme. Understøttelse fra anden Side har gjort det muligt for mig i 1906 at studere nogle Museer, særlig de store london-ske, men til et alsidigt Syn paa botaniske Museers Indretning mangler jeg endnu meget, specielt vil det være af Interesse for mig at besøge Museerne i Stockholm, Helsingfors og St. Petersborg. I Helsingfors findes et nyligt indrettet botanisk Museum, som man kan gaa ud fra har alle moderne Indretninger, og Stockholm og St. Petersborg er berømte for deres meget store botaniske Samlinger.

I Henhold til ovenanførte tillader jeg mig, idet jeg henviser til ovenstaaende Anbefaling fra Universitetets botaniske Haves Direktør, Professor E. Warming, at anmode om at blive sat i Stand til at gøre en saadan Studierejse.

Ærbødigst
Carl Emil Hansen Ostenfeld
Dr.phil., Museumsinspektør

Fig. 46. Københavns Botaniske Museum (og bibliotek) blev opført i 1875-76 i et hjørne af den da nyetablerede botaniske have. Museet oplevede en storhedstid i begyndelsen af 1900-tallet, da det blev ledet af den senere botanikprofessor C.E.H. Ostenfeld. Man mærker da også en tydelig stolthed i Ostenfelds beskrivelse af museet og dets samlinger af danske, arktiske og oversøiske planter i Salmonsens Leksikon, bd. III, 1915, s. 747f. Især på det arktiske område formåede Ostenfeld at skaffe Botanisk Museum international anseelse. (Foto: Jørgen Mikkelsen 2007).

[Anbefaling:]

Jeg tillader mig meget varmt at anbefale Museumsinspektør Dr. Ostenfeld til en Rejseunderstøttelse, saa at han kan besøge Museerne i Stockholm, Helsingfors og St. Petersborg. Det er selvfølgelig i og for sig af stor Betydning for Botanisk Museum, at dets Inspektør kender andre Museers Indretning, Indhold og Personale – det første for at han kan faa Ideer med Hensyn til Forbedringer i vort eget, det andet for at man lettere kan faa Samarbejde og Udveksling af Genstande i Gang med de fremmede Museer. Men særligt nu, da der absolut i en meget nær Fremtid maa foretages Tilbygning til eller Nybygning af vort Botaniske Museum i Anledning af den herskende Pladsmangel, er det af Vigtighed at han lærer saa ny indrettede Museer som det i Helsingfors at kende.

Eug. Warming

[Ostenfelds beretning:]

Botaniske Museum
Godtersgade 130
13. Oktober 1907

Hermed tillader jeg mig at indgive en Rejseberetning til det høje Ministerium om en kort Studierejse til udenlandske botaniske Museer, en Rejse som det ved den mig tildelte Understøttelse paa 300 Kroner blev mig mulig at udføre.

Rejsen varede fra 17. September til 8. Oktober, i hvilken Tid jeg besøgte St. Petersborg, Helsingfors, Stockholm og Upsala.

I St. Petersborg besaa jeg den kejserlige botaniske Have med de dertil knyttede Bygninger for Herbarium og Museum, samt det kejserlige Videnskabernes Akademis botaniske Museum. Begge Steder var der meget store og værdifulde Samlinger, men deres Ordning og Bygningernes Indretning lader adskilligt tilbage at ønske.

I Helsingfors findes der en Institution, der rummer alt til det botaniske Fag henhørende, bl.a. ogsaa en Museumsafdeling. Bygningen er først taget i Brug for nogle faa Aar siden og er i alle Henseender vel indrettet. Herbariesamlinger er anbragte i praktiske og smukke Skabe, hvorved der er taget Hensyn til alle mulige Forsigtighedsregler.

I Stockholm findes Riksmuseets store botaniske Samlinger i Vetenskapakademiets langtfra tidssvarende Bygning, hvor ogsaa Pladsforholdene er meget indskrænkede. Imidlertid er der i de nærmeste Aar Udsigt til store nye Museumsbygninger for alle de naturhistoriske Fag. Planerne til disse Bygninger, der skal opføres udenfor Byen umiddelbart op til den store botaniske Have »Bergielund«, har jeg haft Lejlighed til at se. De betyder for det botaniske Museums Vedkommende en meget stor Forbedring, navnlig i Henseende til store Samlingssale med Adgang for Publikum. I Nærheden heraf findes Landbrugsakademiets Museum af hvilket en Del er forbeholdt Landbrugsplanter, og som saaledes er af botanisk Interesse.

I Upsala endelig findes et betydeligt botanisk Museum med en stor og smuk Udstillingshal, men med i flere Henseender upraktiske Herbariesale.

Ærbødigst

Carl Emil Hansen Ostenfeld
Museumsinspektør, Dr. phil.

Til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet!

Kommentarer

Carl Emil Hansen Ostenfeld (1873-1931) var botaniker og i perioden 1900-18 museumsinspektør ved Botanisk Museum. Eugenius Warming (1841-1924) var botaniker og direktør for Botanisk Have.

I Ostenfelds læg findes også ansøgninger fra 1905, 1906 (om botaniske studier i London) og 1910 (om midlertidig støtte til fortsættelse af videnskabeligt arbejde).

Lovgrundlag

De årlige finanslove. I det konkrete tilfælde lov nr. 57 af 26. marts 1907 § 21, afsnit C.

Anvendelsesmuligheder

Ansøgninger om understøttelse til videnskabelige rejser m.v. er udmærkede kilder til videnskabshistorie og mange sider af kunst- og kulturpolitik. Sammenholdt med journalerne giver de mulighed for at undersøge, hvem og hvad der blev støttet over tid. Ansøgningerne – og rejseberetningerne – viser, hvad man inden for forskellige områder så som forbilleder i udlandet. Endelig har ansøgningerne personalhistorisk og socialhistorisk interesse.

Hvor findes kildetypen?

RA, Kirke- og Undervisningsministeriet (Kultusministeriet), 3. kontor, pk. 2825-2930 (Ansøgninger om understøttelse til forfattere, kunstnere, videnskabsmænd og lærere 1848-1915). I arkivet fra dette kontor ses også flere andre, men små rækker med ansøgninger, bl.a. vedr. rejseunderstøttelse (jfr. Niels Petersen: *Kultusministeriet. Organisation og arkiv*, 1984, s. 317).

I Undervisningsministeriets arkiv (RA) er der også flere rækker med understøttelsessager. Det drejer sig bl.a. om: Understøttelser: Videnskabelige understøttelser og rejseunderstøttelser, ordnet alfabetisk efter efternavn (1921-50), Understøttelser: Ansøgninger fra forfattere, kunstnere og videnskabsmænd om rejseunderstøttelse m.v. (1916-29) samt Understøttelser: Rejseindberetninger fra lærere med understøttelse til studierejser i udlandet (1917-27).

Litteratur

Jens Engberg: *Magten og kulturen. Dansk kulturpolitik 1750-1900*, bd. I-III, 2005.

Niels Petersen: *Kultusministeriet. Organisation og arkiv*, 1984.

Aage Rasch: *Staten og kunstnerne. Bevillinger og meninger under enevælde og folkestyre*, 1968, s. 40ff.

37. Indstilling om statsstøtte til forfattere

I 1931 nedsatte undervisningsministeren et særligt udvalg, der skulle afgive indstilling til ministeren og Rigsdagen, om hvilke forfattere der havde gjort sig fortjent til at nyde statsstøtte. »Det stående rådgivende udvalg vedr. uddeling af statsstøtte til skønlitterære forfattere« fik en bred sammensætning med repræsentanter fra både Rigsdagen, Undervisningsministeriet, universiteterne og forfatterne og dramatikernes egne organisationer m.m. Udvalget fik til opgave at tage stilling til indkomne ansøgninger, men kunne også på eget initiativ indstille en person til statsstøtte. Fra 1948 indgik tipsmidler i de midler, som udvalget kunne give indstilling om. Udvalget blev nedlagt i 1964, idet dets opgaver blev overdraget til Statens Kunstfond. Det bevarede ansøgningsmateriale fra udvalgets arkiv indeholder samtidige udtalelser om forfatterne og deres arbejder. Nyordningen i 1931 betød, at der uddeltes 1) livsvarige hædersgaver, 2) faste forfatterstipendier og 3) understøttelse for det enkelte år.

Bog anmeldelser som bilag til indstilling om forfatterstøtte til Grethe Heltberg 1952-54

(RA, Det stående rådgivende udvalg vedrørende uddeling af statsstøtte til skønlitterære forfattere, Materiale, pk. 11: Forfatteransøgninger A-J)

[Se den kopierede gengivelse s. 227-28]

Kommentarer

I arkivet fra det rådgivende udvalg er der ikke bevaret ansøgninger fra forfatterne, men kun fortegnelser over ansøgninger samt afskrifter af bog anmeldelser, som må have dannet grundlag for rådets indstillinger. Disse anmeldelser ligger i alfabetisk orden efter forfatternes navne.

Grethe Heltberg (1911-96) fik statsstøtte første gang i 1946, og hun modtog en fast årlig ydelse fra og med 1951. Lægget med afskrifter af anmeldelser synes at være dannet i forbindelse med ansøgninger om at få andel i tipsmidlerne i begyndelsen af 1950'erne. Hverken i dette eller andre tilfælde er der henvisninger fra læggene med anmeldelser til rådets lister og sager.

Lovgrundlag

Undervisningsministeriets skrivelser af 25. april 1930 og 21. februar 1931 samt lov nr. 278 af 9. juni 1948 om tipsmidlernes henlæggelse til udvalget.

Anvendelsesmuligheder

Anmeldelserne har stor litteraturhistorisk interesse, idet de giver et samlet overblik over de enkelte forfatters produktion indtil et bestemt tidspunkt samt offentlighedens modtagelse af disse værker. Desuden giver materialet en fornemmelse af grundlaget for støttetildeling.

Grethe Heltberg.Berlingske Tidende 9/9 1952.

EN DIGTNING: OM EN MODER.

Grethe Heltberg: Pigen og Evigheden. (Digte. 67 Sider)
Gyldendal).

I sin nye Digtsamling er Grethe Heltberg den samme sikre, kloge Kunstner som tidligere. Ordstrømmen kan somme Tider synes at antage en lidt for let opnaaet Form, men netop derved løfter Musikaliteten sig saa meget mere levende og klar. Hun har en Dragelse til retorisk anstrøget Tankelyrik:

"Jeg samler paa gamle Ansigter,
ældede Mænd og Kvinder
med Aarenes tavse Erfaring
tegnet i furede Drag;
ikke de bitre og sløve,
men dem, hvor Sorger og Glæder
har lagt sig som dvælende Skygger,
tættere Dag for Dag."

I denne Strofe - som i Optakten minder modsætningsvis om Nis Petersens Digt "De smaa Børns Smil" - mærker man, hvorledes de vellydende Linier opsamler en rytmisk Tynge, som svarer til Digtets Tankeindhold. Og samtidig faar de en fin Rejsning, som yndefuldt tegner den unge Kvindes Kontrast til Alderdommen. Der er ikke nogen paafaldende eller suggererende Udtryk i Strofen. Den virker endda maaske noget glat. Men der udløser sig en Ømhed af den formfulde Holdning, og selv om Strofen meddeler en udefra given Beskrivelse, samler der sig en Inderlighed bag de flydende Ord.

Saaledes er Grethe Heltbergs lyriske Kunst i det hele taget - en Kende distancerende ved sin perfekte Form, men med en Menneskelighed i sig, som gaar til Hjertet. Det er en kvindelig Poesi - ikke demonstrativt spillende med Ynde og dejlig Farlighed anlagt paa at udfolde Trylleri; det er en Hustrus og Elskerindes og Mors Lyrik; og det er lige saa meget en reflekterende som en følelse Kvindes Digtning.

Hendes nye Digtsamling falder i tre Dele. I den første taler hun om den onde Tid med Korea-Krig og Harmen over, at Verden tyranniseres af Ødemarkens Lov, der rammer uskyldige Børn. Hun vender sig bittert ikke blot mod dem, der lader Reportagen om Ulykkerne gaa ind ad det ene Øre og ud af det andet og savner Sans

Fig. 47. De to første sider af Emil Frederiksen's anmeldelse af Grethe Heltbergs digtsamling Pigen og Evigheden (1952). Sammen med avisanmeldelser af to andre Heltberg-værker fra henholdsvis 1953 og 1954 synes denne tekst at have indgået i grundlaget for vurderingen af, om forfatterinden fortjente at få andel i tipsmidlerne. (RA, Det stående rådgivende udvalg vedrørende uddeling af statsstøtte til skønlitterære forfattere, Materiale, pk. 11).

for fælles Ansvar - om en Dame, der har kikket lidt i Bladene hos Frisøren, hedder det:

"Saa glatter hun paa Kjolen --
hun ved sig skyldfri, ren og sand,
og vandrer ud i Solen,
hjem til sin egen Børneflok
og til sin tredie Mand."

Men Grethe Heltberg retter Anklagen højere op:

"Af Sæden i Guds Ager
gror kun de golve Straa.
Men hvorfor tog han oret Korn,
da han gik ud at saa?"

"Oret Korn" vil sige halvt raednet.

Efter Anklagerne mod Gud og Mennesker følger en Række Digte om en Mors Sorg over sit døde Barn og sit ufødte Barn og hendes Forsøg paa at finde Resignation i Tanker om det store Kredsløb. Et af disse Digte udtrykker Goldhedens Jammer:

"Af dette Nu, mens Livets Flamme brænder,
skal intet nyfødt Liv faa Lov at gro.
Kun Aske bli'r tilbage efter Ilden.
Vi skulde være tre. Vi er kun to.
En hellig Stund, det store Skabermøde -
Hvad har vi skabt? Kun brændt os selv til Døde."

Saa retorisk det end er, gaar det dog til Marv og Ben. Det udtrykker en Smerte, mange Mennesker har følt - enten den er teknisk selvforskyldt eller voldt af Naturen. I al den formentlig realistiske og dristige Romanlitteratur om vore seksuelle Vaner vil man næppe finde dette vanskelige Emne behandlet - end-sige med den poetiske Sandhedsmagt som i Grethe Heltbergs Digt.

Med samme Sikkerhed og Kraft i Følelsen udtrykker hun Resignationens Vækst. Den gaar ikke for sig uden Kamp - et gri-bende Digt skildrer en Mor, som spejder i sit levende Barns Ansigt for at ane et Skær af sit døde Barn, men saa afbryder dette smer-telige Drømmeri og bebrejder sig sin Troløshed mod det levende. Hun finder Resignationen i en panteistisk Naturfølelse. Og efter den Lidelse og Melankoli, som Tilægnelsen af Troen paa det store, evige Kredsløb koster, bryder saa Lykken derved frem og viser sig stærkest i Slutningsdigtet "Pigen og Evigheden". Det stiller Pigebarnet op mod den kommende Forgængelighed, men gør det paa saadan en Maade, at det levende væves ind i det døde, det nær-værende gaar som en gylden Skygge gennem det svundne, det flyg-tige og det varige svæver sammen - og midt i denne Vision tegnes

Hvor findes kildetyperne?

RA, Det stående rådgivende udvalg vedrørende uddeling af statsstøtte til skønlitterære forfattere. Udvalgets arkiv fylder 13 pakker, heraf udgør afskrifterne af boganmeldelser to pakker. En samlet fortegnelse over rådets arkiv findes i pk. 1.

Litteratur

Betænkning vedrørende Statens Forfatterunderstøttelse afgiven af det af Undervisningsministeriet nedsatte udvalg af 25. april 1930, 1931.

Aage Rasch: *Staten og kunstnerne*, 1968.

38. Museumsinventarprotokol

Inventering af genstande, gaver såvel som køb, har uden tvivl været almindeligt i de fleste af de kulturhistoriske museer, der blev oprettet fra og med slutningen af 1800-tallet. Og da der fra 1887/88 blev mulighed for at få statslige tilskud til museerne, synes det at have været en forudsætning for støtte, at der blev ført en form for inventarregistrering. Dette betød også, at hver enkelt genstand blev påført et nummer. På stifts- og landsdelsmuseerne og visse andre museer blev den accessoriske inventering fra omkring 1940 suppleret med kartotekskort efter et fælles sagligt system (den »grønne registrant«, der blev udgivet af Svend Jespersen i 1940 og revideret i 1954 og 1985). Efterhånden blev der også tilføjet topografiske kort.

Provinsmuseerne stod under Nationalmuseets tilsyn fra 1887 til 1941. Herefter har de hørt under Provinsmuseumsnævnet (1941-58), Statens Lokalmuseumstilsyn (1958-76), Statens Museumsnævn (1976-2001) og Kulturarvsstyrelsen (siden 2002).

Inventarprotokol fra Museet for Holbæk og Omegn 1952-53 (Holbæk Museum, Klosterstræde 18, 4300 Holbæk)

Museums Nr.	Genstandens Art og Beskrivelse	Køb Gave Dep. Afg.	Giverens eller Sælgerens Navn og Adresse	Herkomst og Brug (medfølgende Oplysninger)	Anmærkninger og senere Tilføjelser
O 9284	<u>Wehrmachtsdistinktion</u> . Mørkeblåt filt m. påsyet gul og hvid tråd. Iøvrigt som 9283. B: 0,098 m, H: 0,043 m	Gave	Fru overportør Nielsen, Sofievej 6, Holbæk		
O 9285 K	<u>Wehrmachtsdistinktion (?)</u> [tegning] Træ, sølvtråd. Cy[li]ndrisk. Forneden afrundet træstykke, der opadtil fortsættes i et profildrejet tyndere stykke. Det hele betrukket m. sølvsnore og -tråd. H: 0,083 m. Diam: 0,028 m	"	Samme		
O 9286	<u>Mønt</u> fra Valdemar II. Obvers: WAL-DEMARVS som omskrift m. II i midterfeltet. Revers: REX DANORVM m. * i midterfeltet. Diam: 0,02 m	"	Kirkegårdsinspektør Ørsted Hansen, Holbæk	Fundet på Vallekilde Kirkegård	

- O 9287 SS-distinktion " Overbetjent
[tegning] Sort filtstykke m. lær- Birkedal
red på bagsiden, formet som et Christian-
parallelogram, hvorpå m. sølv- sen, Ahlga-
tråd er syet mønster som vist på de, Holbæk
tegn. B: 0,06 m, H: 0,04 m
- O 9288 K Indrammet gruppefoto " Frk. Kryger, Holbæk Oplysninger:
Personerne arrangeret i to ræk- Ahlgade, handelskole (forts.): 9)
ker: i forreste række fire siddende Holbæk, 1911 fra v. Theodor
kvinder, i bageste række 4 ståen- (13/12 til h: 1) Elise Nielsen (gift
de mænd, flankeret af 2 stående Nielsen, 2) i Slagelse og
kvinder. Fotoet opklæbet på pap; 10) Emilie
i nederste h. hjørne indstemplet: Kryger (født
1911 og Wilhelm Sørensen Hol- Christi-
bæk. Rammeprofil: [tegning], ansminde
lakeret. På bagsiden øskener og Mølle, ansat
snor for ophængning. H: 0,332 ved Statsba-
m, B: 0,385 m nerne). 1) og
9) er søstre,
døtre af me-
thodistpræst
N.P. Nielsen.
- 3) Engelhard
Olsen (Hol-
bæk Foder-
stof. Comp.),
4) Johannes
Frederiksen,
Holbæk (re-
præsentant
i vin), 5)
Albert Jensen
(købmand i
Stubbekb.)
– Aarhus? 6)
Anna Hansen,
7) Bertha
Sørensen,
Holbæk (fod-
spesialist), 8)
Ellen Drost,

Kommentarer

Museet for Holbæk og Omegn har ført inventarprotokoller siden oprettelsen i 1910. De saglige registrantkort, som museet indførte i midten af århundredet, er udstyret med små fotografier og rummer via museumsnumrene henvisninger til inventarprotokollen.

Obvers Dette må være en fejl. Meningen må være avers, dvs. forsiden af en mønt eller medalje.

Revers Bagsiden af en mønt eller medalje.

Rex Danorum Danernes konge.

Lovgrundlag

Regler nr. 332 af 15. december 1915 vedrørende statstilskud til historiske museer i provinsen samt regler nr. 408 af 26. september 1941. Lov nr. 166 af 7. juni 1958 vedrørende de kulturhistoriske lokalmuseer samt bek. nr. 55 af 3. marts 1959 § 3 c og § 4 B.

Aar: 1952/53

Museums Nr.	Genstandens Art og Beskrivelse	Køb Gave Dep. Afg.
09284	<u>Wehrmachtsdistinktion</u> Mørkeblåt felt m. guld og hvid lod. Forrigt som 9283. B: 0,098 m H: 0,043 m	Gave
9285	<u>Wehrmachtsdistinktion (2)</u> Fra sølvlod. Cyndrisc, forme den afrundede kransstykke, der opadtil forvæltes i et profildrevet tryk med sølv. Del hele bestrøket m. sølvsnore og -låd. H: 0,083 m Diam: 0,028 m	-
9286	<u>Urbrat</u> fra Valdemar II. Overs: WALDEMARVS som omskrift m. II; midlufellet. Revers: REX DANORVM m. ; midlufellet. Diam.: 0,02 m	-
9287	<u>SS-distinktion</u> Sølv feltstykke m. læred på bagsiden, formet som et parallelogram, hvorpå m. sølvlod er søgt minsten som vist på tegning. B: 0,06 m H: 0,04 m	-
9288	<u>Andrammet gruppefoto</u> Gruppen arrangeret i to rækker: i første række fire riddende kvinder; bageste række 4 stumme mænd, fra	-

Fig. 48. Et udsnit af et opslag i Holbæk Museums inventarprotokol for årene 1952-53. (Holbæk Museum).

Anvendelsesmuligheder

Inventarprotokoller og kartoteker er i kombination med genstandene grundlag for museologisk forskning og anvendes som dokumentation i museernes formidling og forskning. De er i bred forstand en vigtig kilde til skiftende tiders opfattelse af begrebet materiel kulturarv.

Hvor findes kildetyper?

Fra tiden før 1959 findes der som minimum inventarprotokoller i alle stifts- og landsdelsmuseer. Herefter var der også krav om, at alle statsanerkendte lokal-museer førte en sådan protokol, og protokollen skulle være godkendt af Statens Lokalmuseumstilsyn. Tilsvarende opbevarer kunstmuseer og andre typer af museer inventarprotokoller senest fra det tidspunkt, hvor de har modtaget offentlig støtte for første gang. Stadigt eksisterende museer har normalt ikke afleveret inventarprotokoller til Statens Arkiver.

Litteratur

Lene Floris og Annette Vasstrøm: *På museum – mellem oplevelse og oplysning*, 1999.
 Holger Rasmussen: *Dansk Museumshistorie*, 1979.
 Saglig registrant for kulturhistoriske museer, 1985. [»Den grønne registrant«.]

Trafik og kommunikation

Af Karsten Gabrielsen og Steen Ousager

Perioden efter 1850 og især efter 1. verdenskrig er det tidsrum i Danmarks-historien, hvor trafik og kommunikation har udviklet sig stærkest og i flest forskellige retninger. Anlæggelsen af en række store landeveje i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet havde ført til, at Danmark var blevet bundet væsentligt tættere sammen end tidligere, og væksten i antallet af køretøjer skabte nu behov for såvel udbygning af det eksisterende vejnet som etablering af alternative linieføringer. Jernbanens opdukken i 1800-tallet medførte endnu en transportrevolution, der i alle dele af landet fik afgørende betydning for produktionsvilkår og bebyggelsesudvikling. Den øgede samfærdsel stillede også større krav til færgefarten mellem landsdelene, og driften af jernbaner og færger på de centrale ruter blev derfor gradvis fra 1865 lagt i hænderne på det, der blev til De danske Statsbaner (DSB). Godstrafikken til søs blev også mere intensiv, ligesom skibene blev større, og dette stillede forøgede krav til såvel fyr- og vagervæsen som lods- og havnevæsen. Desuden blev luftfarten i løbet af det 20. århundrede en del af danskernes hverdag.

Også inden for post- og teleområdet var perioden præget af stor vækst og mange teknologiske forbedringer. Den eksplosive vækst i antallet af breve og pakker medførte således i første omgang en forøgelse i antallet af postudbringninger, men siden måtte man af rationaliseringshensyn igen foretage en indskrænkning på dette felt. Særlig vækst og udvikling fandt sted i telebranchen. Det begyndte ved indgangen til 1900-tallet med private, lokale telefonselskaber, men hurtigt overgik virksomheden til store regionale, koncessionerede selskaber.

Ser man nu nærmere på forvaltningsapparatet, er Ministeriet for Offentlige Arbejder (oprettet 1894) med forgængerinstitutioner den centrale myndighed og institution. Det tog sig af følgende områder: Veje, havne og kanaler, jernbaner, postvæsen, færger, befordringsvæsen og efterhånden også luftfart, telefon, elektricitet, radiospredning og rutebilkørsel. Hertil knyttede sagsrækkerne sig i systemer, der først blev omlagt i 1970'erne. Flere af sagsrækkerne går ubrudt tilbage til 1848-49, selv om området i anden halvdel af 1800-tallet blev forvaltet via et kontor i Indenrigsministeriet. Det gælder havne- og kanalsager, som er registreret i den såkaldte C-journal, vejvæsen (og fra 1874 også færgævæsen) i D-journalen og jernbanesager i E-journalen. I 1864 anlagdes en særlig journal, A-journalen, til de almindelige sager og sekretariatssagerne. I 1920 anlagdes desuden en særlig journal til luftfartssager, G-journalen, og i 1923 opstod TLJ-journalen til telefonsager. B-journalen til rutebil- og motorsager

Fig. 49. Kølevogne på Lunderskov Station i 1903. Vognene blev brugt til transport af letfordærlige varer som kød og flæsk til bl.a. udskibning og eksport fra Esbjerg Havn. Sammen med tværbanen fra Lunderskov blev den anlagt som led i den store politiske satsning, der skulle styrke Danmarks forbindelse med England og landbrugseksporten. Kilderne hertil skal bl.a. søges i den såkaldte e- eller jernbanejournal, der fra 1849 og frem til ca. 1970 var hoveddrygraden i den ministerielle sagsbehandling vedrørende jernbaner. (Foto fra F.C.J. Gusmers album, Danmarks Jernbanemuseum).

blev anlagt i 1925 og H-journalen til radio-sager i 1926. I 1950 fik fragtruterne deres egen journal. Det er disse journaler, der vil være hovedindgangsnøglen, hvis man vil beskæftige sig med den centrale planlægning og udformning af trafik og kommunikation i Danmark.

Overbestyrelsen af statsbanerne hørte indtil 1916 også under ministeriet. Herefter fik statsbanernes generaldirektør status som departementschef, ligesom generaldirektøren for postvæsenet havde haft det siden 1889. Efter at post- og telegrafvæsenene blev lagt sammen i 1927, udgjorde denne etat sammen med statsbanerne den såkaldte overbestyrelse, hvortil hørte overordnet planlægning og ministerbetjening vedrørende trafik og kommunikation. Arkiverne fra disse etater – og specielt de sager, der skabtes i generaldirektoraterne – hører derfor sammen med ministeriets arkiv til de helt centrale for området. For en nøjere gennemgang af etaternes meget komplicerede arkivforhold henvises til *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, 1848-1990, 1991.

For den praktiske udførelse og drift af postruter, færger, baner, post, telegraf og telefon m.m. er det også i stort omfang arkiverne fra de to nævnte etater og deres forgængerinstitutioner, der må henvises til. Postvæsenet var fra gammel tid en statsinstitution, og også telegrafområdet var fra etableringen i 1853 stats-

ligt, når det gjaldt landsforbindelser, mens en række private oprettede lokale telegrafer. I 1870 overtog staten hele den telegrafiske sektor.

Men billedet var noget broget, når det gjaldt etablering og organisering af trafikelskaber. På jernbaneanrådet begyndte det med private baner, især på Sjælland, men fra 1880-85 var de store linier og en række sidebaner statsdrevne. Ved siden heraf opstod dog en række såkaldte privatbaner, der på lokalt og regionalt plan blev drevet af privatretligt organiserede selskaber, hvis aktionærer i hovedsagen var de involverede kommuner og staten. Flere sporvejs- og bybusselskaber var organiseret på samme måde, men sporvejselskaberne i Århus og Københavns kommuner blev dog hurtigt en del af den kommunale forvaltning. Kommunale var oprindeligt også lufthavnene i Aalborg, Esbjerg og Rønne, mens Københavns lufthavn var et selskab med kommunal og senere statslig deltagelse. Også telefonien, der for alvor blev samlet i større selskaber ved 1. verdenskrigs afslutning, blev i hovedsagen leveret af »private«, koncessionerede selskaber, idet dog telegrafvæsenet stod for telefontrafikken lokalt i Sønderjylland og på Møn, mellem landsdelene samt til og fra udlandet. Når det gælder trafikelskaber, skal der derfor søges såvel i statslige som kommunale og private arkivfunds.

Også erhvervsarkiverne må nævnes. Indtil 1970 spillede det private Det forenede Dampskibs Selskab, DFDS, en betydningsfuld rolle for samfærdslen i Danmark med dets mange skibsruter. Langt op i mellemkrigstiden var DFDS jernbanernes vigtigste konkurrent. På fragt- og godsområdet deltog frem til 1970'erne ligeledes en lang række små rederier, bl.a. i den såkaldte pakETFart mellem København og provinshavnene. Havneområdet var i øvrigt i vid udstrækning et kommunalt anliggende. Fra 1933 skulle der være nedsat et havneudvalg i alle købstæder, hvortil der hørte en havn.

Ved etablering af trafikanlæg skal der i praksis næsten altid foretages ekspropriationer. Samtidig er det store værdier, der er på spil, ligesom de store trafikanlæg også udgør en sikkerhedsmæssig udfordring. Statslige kommissariater har derfor ført tilsyn ved såvel ekspropriationen som i anlægsfasen ved etablering af jernbaner, motorveje og lufthavne. Til tilsynet med de såkaldte privatbaners drift etableredes i 1919 Tilsynet med Privatbanerne, der overtog denne del af virksomheden fra kommissariaterne. På det økonomiske område førte Finansministeriet tilsyn og var i øvrigt i forbindelse med finanslovsbevillingerne, som var et helt afgørende styringsinstrument i forholdet til de to etater frem til 1970'erne, en overordentlig betydningsfuld medspiller.

På søfartsområdet blev tilsynet og overbestyrelsen samlet i et andet ministerieområde – med undtagelse af færgedriften. Sagerne var oprindeligt delt mellem Indenrigsministeriet og Marineministeriet, men blev i 1905 samlet hos førstnævnte for i 1908 at blive overført til Handelsministeriet. Det var i tilknytning til dette ministerium, at Statens Skibstilsyn blev oprettet i 1920 på baggrund af Titanics forlis. Allerede i 1916 var Skibsmaskinnævnet blevet etableret. Det skulle kontrollere oplysninger om skibenes maskinkraft. De private redere organiserede sig i foreninger, der i 1897 samledes i Fællesrepræsenta-

Fig. 50. I jernbanernes første mange årtier var de militære institutioner af største betydning for udviklingen. I mange tilfælde var det da også kun her, at den fornødne tekniske ekspertise var til stede. Dette gjaldt især i forbindelse med anlægsarbejder. På billedet er det jernbanekompagniet under Hærens Ingeniørkorps, som deltager i – eller nok snarere øver sig under – anlæggelsen af Slagelse-Vårslev-banen, der åbnede som statsbane i 1898. Materiale vedrørende statsbaneanlæg findes bl.a. i DSBs arkiv – og altså også i forsvarets arkiver – på Rigsarkivet. (Lokalhistorisk Arkiv, Høng Bibliotek).

tionen for dansk Skibsfart, som imidlertid også repræsenterede funktionærer og nedlagdes i 1927. Som dominerende arbejdsgiverorganisation blev det Dampskibsrederiforeningen, der kom til at tegne billedet.

Indtil ca. 1920 var det jernbaner og skibsfart, der dominerede transportsektoren. Herefter begyndte vejtransporten at trænge sig på. Men med loven om bestyrelsen af vejvæsenet fra 1868 havde staten lagt bestyrelsen af vejvæsenet ud til regional- og lokalforvaltningen, til amts- og sogneråd. Amtsrådene tog sig af landevejene, men med Indenrigsministeriet (senere Ministeriet for Offentlige Arbejder) som tilsynsmyndighed. Denne ordning varede principielt frem til 1957. Konkret blev der udført et tilsyn af Overvejinspektoratet i perioden 1868-1949, men der var behov for en større samlet planlægning og styring. Under besættelsen havde et udvalg derfor foreslået, at der skulle oprettes et vejgeneraldirektorat som pendant til DSB og Post- og Telegrafvæsenets generaldirektorater. Men først i 1949 etableres Vejdirektoratet med en vejdirektør som leder af de opgaver, som havde været udført af Overvejinspektoratet og Vejkontoret, der var kommet til i 1937. Vejdirektøren stod også for områdets departementale sager. Det ledte frem mod, at staten overtog motorvejsbygge-

riet og i det hele taget overbestyrelsen og forvaltningen af de vigtigste veje, således som det endelig skete i 1971.

Søgning af sager vedrørende vejplanlægning for perioden fra 1868 til 1949/1971 skal derfor ske i lokale myndigheders arkiver, primært for de større anlægs vedkommende i amts- og amtsrådsarkiverne. Det er også i disse arkiver og i de tilhørende vejvæsensarkiver, at anlæggenes udførelse og vedligeholdelse kan dokumenteres. For de større vejbroers vedkommende skal sagerne findes i DSBs arkiv. Det var DSB og dets brobygningskontor, der frem til 1960'erne stod for projektering og opførelse af de fleste større broer i Danmark.

Selv om både stats- og privatbaner også kastede sig over rutebil- og fragtmandskørsel, blev det snart private, der dominerede især fragt- og lastbilområdet. Siden 1920'erne opererede lovgivningen med tilladelser og koncessioner, der krævede tilsagn fra både kommuner, amtsråd og Ministeriet for Offentlige Arbejder. Fra 1950 blev spørgsmålet imidlertid alene overladt de nyoprettede regionale amtstrafiknævn, de såkaldte trafikudvalg, hvis arkiver typisk findes sammen med amtsarkiverne.

Udvalget af kilder til forvaltningen af de mange forskellige former for trafik og kommunikation må nødvendigvis blive snævert i forhold til den samlede mængde af arkivalier. Dels fordi området er så vidtspændende, og dels fordi der i virkeligheden ikke er så mange forskellige kildetyper; typerne svarer nemlig meget nøje til hinanden for de forskellige myndigheders og væseners vedkommende, ligesom der er mange fællestræk med kildetyper fra andre forvaltningsområder. Som eksempel kan nævnes, at havnemestrenes lister over skibsanløb i de enkelte havne i høj grad svarer til de lister, som tolderne fører sammesteds, og toldernes er af mange årsager mere udførlige. Tilsvarende rummede lufthavnenes ankomstlister samme slags oplysninger som havnelisterne, indtil de i midten af århundredet ganske forsvandt til fordel for de sedler, der angav den afgift, som der skulle betales for flyets ophold i lufthavnen – og som ved deres rutinemæssige funktion ikke engang fik karakter af bilag.

Forvaltningen af jernbanedriften er i dette kapitel repræsenteret med en række kilder, og desuden er der enkelte tekster vedrørende færgefarten, postvæsenet, lodsvæsenet samt motorvejsbyggeriet og de ekspropriationer, der gik forud for etableringen af ethvert nyt trafik anlæg. Generelt kan man imidlertid sige, at journalsagsrækkerne i de planlæggende og udførende institutioners og selskabers arkiver selvfølgelig som for andre områder hører til den vigtigste kildetype – sammen med materialet i Danmarks Statistik.

Kildeoversigt

39. Ekspropriationskommissionsprotokol
40. Planbog
41. Normaltegning/bygningstegning
42. Materieltegning
43. Køreplan
44. Cirkulære vedrørende jernbanedriften

45. Protokol over møder mellem afdelinger i DSB
46. Garantisag vedrørende drift af privatbane
47. Driftsberetning
48. Personalakt
49. Færgejournal
50. Lodsjournal
51. Rapportbog fra postvæsenet

Litteratur

- Bent Blüdnikow: *Post og Tele under samme tag. P&T's historie 1927-1960*, 1993.
- Hans Chr. Johansen: *Fra monopol til konkurrence. P&T's historie fra 1960*, 1993.
- Steffen Elmer Jørgensen: *Fra chaussé til motorvej. Det overordnede danske vejnets udvikling fra 1761*, 2001.
- Christian Larsen: Jernbanens folk. Personalhistoriske kilder i jernbanearkiver, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2006, s. 157-77.
- Anders Monrad Møller: *Sejl og damp. Dansk Søfarts Historie*, bd. 5, 1870-1920, 1998.
- Steen Ousager: På banen? Kommunerne og infrastrukturen, i: Jan Kanstrup og Steen Ousager, (red.): *Kommunal opgaveløsning 1842-1970*, 1990.
- Steen Ousager: *Tog og historie. Jernbanearkiver og deres brug*, 1996. Arkivernes Informationsserie.
- Tom Pallis: *Transport i Danmark 1830-1990*, 1992.
- Frank A. Rasmussen m.fl.: *Damp og diesel. Dansk Søfarts Historie*, bd. 6, 1920-1960, 2000.
- Poul Thestrup, Steen Ousager og Hans Chr. Johansen: *På sporet 1847-1997. Jernbanerne, DSB og Samfundet*, bd. I-III, 1997.

39. Ekspropriationskommissionsprotokol

Ved etablering af nye trafikanlæg vil det ofte være nødvendigt for myndighederne at opkøbe den jord, hvorpå anlægget skal opføres. I Grundloven af 1953, § 73, stk. 1 fastsættes, at »Ejendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstå sin ejendom, uden hvor almenvellet kræver det. Det kan kun ske ifølge lov og mod fuldstændig erstatning.« Såvel i forbindelse med veje som jernbaner er ekspropriation af hensyn til almenvellet igennem det 19. og 20. århundrede sket efter forskrifter, der allerede blev fastslået under enevælden. I perioden 1920-70 blev det konkrete anlægsprojekt gjort til genstand for en særlig anlægslov, der fastslog type, omfang og sted for projektet og samtidig bemyndigede den ansvarlige minister til at erhverve de nødvendige arealer til gennemførelsen – om fornødent ved ekspropriation. Der nedsættes i hvert enkelt tilfælde en særlig kommission til at foretage ekspropriationsforretningerne.

Ekspropriation vedrørende anlæg af hovedlandevej fra Borups Plads til Farum 1964

(LAK, Frederiksborg Amtsråd, Teknisk forvaltning, Motorvej øst om Farum 1966-1971, sag 4 2 0)

[Se den kopierede gengivelse s. 240-41]

Lovgrundlag

I det konkrete tilfælde var anlægsloven lov nr. 167 af 27. maj 1964 om visse hovedlandevejsanlæg i og ved København. Ekspropriationerne skete med henvisning til forordning af 5. marts 1845 (om grundafståelser m.v. til jernbaneanlæg), jfr. lov nr. 6 af 10. januar 1928, der var et tillæg til forordningen. Det kan undre, at man ved anlæggelsen af en hovedlandevej (på visse strækninger: motorvej) gjorde brug af en hjemmel, der i udgangspunktet vedrørte en jernbane, men forordningen fra 1845 anvendte selv en parallel, nemlig kanalbyggeri. Og de vejlove, som var gældende i 1968, henviste eksplicit til forordningen fra 1845, når det drejede sig om ekspropriationer (se lov nr. 99 af 29. marts 1957, §§ 26ff, og lov nr. 199 af 31. maj 1963, § 9).

Anvendelsesmuligheder

Ekspropriationskommissionernes arkivalier kan anvendes til undersøgelser af praksis ved anlægsarbejder og vurdering samt til studier af ejendomspriser uden for de faste vurderinger.

Hvor findes kildetyperne?

LAA, amts-, amtsråds- og amtskommunearkiverne. Desuden i de tekniske forvaltningers arkiver hos kommunerne.

F. A. V. motorvejslovl.
Journal nr.:
<i>F112 2-3-3</i>
Modt. d. 25. OKT. 1968

Udskrift af forhandlingsprotokollen

for ekspropriationskommissionen

vedrørende det i lov nr. 167 af 27. maj 1964 omhandlede anlæg af en hovedlandevej fra Borups Plads til et sted nord for Farum.

12. hæfte.

Ekspropriationsforretningen den 24., 27. og 28. maj 1968.

Fredag den 24. maj 1968, kl. 13,30 samledes kommissionen på den civilingeniør *Martin J. Volsing* tilhørende ejendom matr. nr. 1 e⁸ af Farumgård, Farum sogn (løbe nr. 2) for at afholde en ekspropriationsforretning i anledning af anlægget af en hovedlandevej fra Borups Plads til et punkt nord for Farum.

Til stede var Kommissarius ved Statens ekspropriationer på Øerne, *J. Lindtner*, de af Ministeriet for offentlige Arbejder udnævnte medlemmer af kommissionen, civilingeniør *Søren Rasmussen*, Charlottenlund, og tømmermester *Alva Jørgensen*, Frederiksberg, samt de af Frederiksberg amtsråd valgte medlemmer af kommissionen, bestyrer *M. Nielsen*, Nebbegård pr. Hørsholm, og amtsrådsmedlem *Hartvig Pedersen*, Jægerspris.

Endvidere var mødt den ledende landinspektør, landinspektør *A. Hjartinger*, med landinspektør *Polmer*, for Vejdirektoratet civilingeniør *Bent Jørgensen*, og for Frederiksberg amts vejinspektorat, amtsvejinspektør *O. Kærn*, civilingeniør *Fin Olsen*, civilingeniør *S. A. Schiermacher*, civilingeniør *Finn A. Olsen* og landinspektør *Ørnfelt*.

De delegerede for Farum kommune tiltrådte kommissionen.

For kommunen var endvidere mødt borgmester *Svenn Schmidt*, tømmerhandler *Mogens Bechgaard*, direktør *H. Vitting Andersen*, politiassistent *Villy Hansen*, købmand *Jørgen Henriksen*, fabrikant *Jørgen Krebs*, kontorchef *Viggo Larsen*, kommuneingeniør *A. Lumholtz*, ingeniør *Th. Barnkop* og ingeniør *P. E. Maj*. Som juridisk konsulent for kommunen var mødt landsretssagfører *Rudolf Sand*.

Protokollen førtes af sekretær *J. Fryd*.

Kommissarius fremlagde skrivelse af 21. maj 1968 fra Ministeriet for offentlige Arbejder indeholdende den fornødne ekspropriationsbemyndigelse.

Endvidere fremlagdes fortegnelse nr. 6 over de rekvirerede arealer m. v. med tilhørende ekspropriationsplan.

Kommissionen foretog den rekvirerede ekspropriation af de på fortegnelsen under løbe nr. 2, 4, 5, 25, 26 a, 31, 32 og 35 opførte arealer m. v., idet følgende passerede:

Med hensyn til de til midlertidig brug til muldplæg m. m. rekvirerede arealer vil erstatningen her-

for blive fastsat til sin tid, når den midlertidige brug er ophørt.

Løbe nr. 4. Matr. nr. 1 fv og 1 iy af Farumgård, Farum sogn.

Ejeren, fru *Julie Kyhn*, mødte ikke.

Skriftligt erstatningsforslag lydende på . . . 400 kr. vil blive tilsendt ejeren fra Kommissariatet.

Løbe nr. 5. Matr. nr. 2 a ibd.

Ejeren af arealet, der er privat fællesvej, mødte ikke.

Der bliver ikke spørgsmål om erstatning.

Løbe nr. 26 a. Matr. nr. 1 lc ibd.

Ejeren af arealet, der er privat fællesvej, Dybedalsvej, mødte ikke.

Der bliver ikke spørgsmål om erstatning.

Løbe nr. 25. Matr. nr. 1 mz ibd.

Ejeren, *Farum kommune*, mødte ved borgmesteren og de forannævnte medlemmer af kommunalbestyrelsen samt landsretssagfører *Rudolf Sand*, der på kommunens vegne påstod erstatningen fastsat til 100 kr. pr. m².

Løbe nr. 31. Matr. nr. 18 a af Farum by og sogn.

Samme ejer mødte ved samme, der påstod erstatningen fastsat til en gennemsnitspris på 125 kr. pr. m².

Løbe nr. 32. Matr. nr. 17 a ibd.

Samme ejer mødte ved samme, der påstod erstatningen fastsat til en gennemsnitspris på 80 kr. pr. m².

Efter de af Farum kommune givne oplysninger, der bekræftes af de af Kommissariatet på forhånd foretagne undersøgelser af de i afvigte år foretagne arealsalg i området, finder ekspropriationskommissionen, at kontantprisen for et parcelhusareal i dag ikke overstiger 70 kr. pr. m² kontant for en udstykket, fuldt byggegrund byggegrund, hvor et byggeri umiddelbart kan påbegyndes.

Ifølge kommissionens praksis vil der for arealer som de under løbene nr. 21, 25, 30, 31, 32, 33 og 34 opførte, der er omfattet af en byplan, men hvor udstykkningen endnu ikke foretaget, kunne ydes mellem ca. 1/2 og ca. 1/2 af den nævnte m² pris, altså i de foreliggende tilfælde mellem ca. 20 kr. pr. m² og ca. 35 kr. pr. m² kontant alt efter, hvor vidt frem-

Fortegnelse nr. 6

over
ejere og brugere af jordarealer m. v., om hvis afståelse
eller benyttelse der vil blive spørgsmål i anledning af
anlægget af en hovedlandevej fra Borups Plads til et punkt nord for Farum.
Strækningen fra Mølleåen til Ny Amtsvej nord for Farum.
Farum kommune.

Løbe nr.	Station		Matr. nr.	Ejer og bruger	Ønskes eksproprieret			Ialt m ²	Anmærkning
	fra	til			til motorvej	udenfor motorvej			
						M.v.s.	M.h.s.		
0				Frederiksborg amt, Østykke herred, Farum sogn, Farumgård. D.S.B., Sølvgade 40, København K	1130			1130	
				Samme i Københavns amt		560		560	
1	18800	19000	1 o 1 l 1 fk 1 fl 1 k	Restauratør Otto P. Jensen, Lystrupvej 20, Brønshøj Bruger: Max Heinrich Vigo, Restaurant Fiskebak, Farum Bruger: NESA, Strandvejen 102, Hellerup			4529 706 108 3844 100 9285 ¹⁾	1) Hele ejendommen eksproprieres. Bygninger i alt 1344 m ² . Ændring af adgangforhold. Transformatorstation ca. 5 m ² .	
2	19000		1 eo	Civilingeniør Martin I. Volsing, Frederiksborgvej, Fiskebak, Farum		200 ¹⁾		200	1) Til Frederiksborgvej. Ændring af adgangforhold.
3			1 d 1 iz	Statsexm. ejdmægler N. S. Høm, Lyngbyvej 403, Gøtøfte, Tømrerhandler Hans Pallo, Bøgevardevej 193 B, Bøgevarde		043		643 ¹⁾	1) Til Frederiksborgvej. Til midlertidig brug (muldoplæg m. m.) behøves et 5—10 m bredt areal langs Frederiksborgvejen.
4			1 fv 1 iy	Fru Julie Kyhn, Farumgårdsalle 30, Farum		40 ¹⁾ 6 ¹⁾		46	1) Til omlægning af Frederiksborgvej. 2) Til regulering af Skovvængøta alle. Til midlertidig brug (muldoplæg m. m.) behøves et 5—10 m bredt areal langs Frederiksborgvejen.

Fig. 51. Udskrift af forhandlingsprotokol for ekspropriationskommission, første side samt et bilag. (LAK, Frederiksborg Amtsråd, Teknisk forvaltning, Motorvej øst for Farum 1966-1971, sag 4 2 0).

Litteratur

E.A. Abitz: *Vejenes retsforhold. Særlig med henblik på landdistrikterne og købstædernes forstadsområder*, 1950.

Erstatningsfastsættelse ved ekspropriation: foredrag ved konferencen på hotel »Nyborg Strand« den 11.-12. november 1976, 1977. Udg. af Amtsrådsforeningen i Danmark.

Orla Friis Jensen: *Ekspropriation af ejendom: Hensynet til almenvellet*, i: Esben Munk Sørensen (red.): *Ejendomsændringer i det 20. århundrede*, 2000.

Orla Friis Jensen: *Taksationsproces: studier i administrativ erstatningsfastsættelse ved ekspropriation*, 1975.

Poul Meyer: *Erstatningsfastsættelse ved Ekspropriation*, 1943.

Oversigt over dansk Ekspropriationslovgivning og Ekspropriationspraksis vedrørende Bebyggelsesforhold m.m., 1943. Udg. af Københavns Ejendomsdirektorat.

Rapport om det fremtidige vejsystem i Nordsjælland, 1963. Udg. af Vejdirektoratet.

Desuden henvises til 1. og 2. betænkning vedrørende gennemgang af ekspropriationslovgivningen, 1963 og 1971.

40. Planbog

Det var jernbanepleanerne fra midten af 1830'erne, der satte gang i overvejelserne om en ekspropriationslovgivning i Danmark. Dette udmøntedes i en forordning fra 1845. Der var flere hensyn at tage ved en ekspropriation: Almenvellet måtte ikke lide under det, oldsager og fortidsminder måtte ikke berøres, og det skulle så vidt muligt sikres, at veje og vandingsanlæg især i forbindelse med engstrækninger ikke blev afbrudt. Endelig skulle der tages hensyn til, at den enkelte grundejer blev generet mindst muligt. Til dette formål udarbejdede landinspektører planbøger, der strækningsafsnit for strækningsafsnit gengav banens linieføring, dens nøjagtige placering på de matrikler, hvor ekspropriationen skulle ske, samt navnene på ejere eller brugere af disse. I planbogen finder man desuden oplysninger om og angivelser af vandløb, elektriske kabler m.m., som kunne berøre anlægget, og om landskabets karakter.

Planbog for Svendborg-Nyborg Jernbane 1895: Anlægsstation 1110-1140, Vindinge Sogn. Nyborg Landsogn, 1:2000

(LAO, Svendborg-Nyborg Jernbaneselskab A/S, Planbog, 1895)

[Se den kopierede gengivelse s. 244]

Lovgrundlag

Ekspropriation fandt sted i henhold til forordning af 5. marts 1845. Med lov nr. 166 af 18. december 1897 vedrørende privatbaner og lov nr. 57 af 12. april 1889 vedrørende statsbaner fastsattes nærmere regler herfor. Men anlæggelsen krævede også en anlægslov. Var der tale om en privatbane, krævedes yderligere en eneretsbevilling. I det konkrete tilfælde var Svendborg-Nyborg-banen optaget i den første af de tre store privatbanelove, nemlig lov nr. 88 af 8. maj 1894, og eneretsbevillingen blev givet med bek. nr. 226 af 29. december 1894.

Anvendelsesmuligheder

Med planbøgerne får lokalhistorikeren foruden et præcist billede af baneanlæggets placering i landskabet et minutiøst øjebliksbillede af grunde og ejendomme med tilhørende besiddere i umiddelbar tilknytning til jernbaneanlægget.

Hvor finde kildetyper?

Planbøger er bevaret i de fleste af de jernbanearkiver, der findes på RA og LAA.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler.

41. Normaltegning/bygningstegning

Der findes et stort antal tegninger af bygninger og tekniske installationer i jernbaneselskabernes og de tilsynsførende myndigheders arkiver. Hos de sjællandske baner og DSB og i mindre omfang også hos de lokale baneselskaber opererede man med begrebet normaltegninger. Dette betød, at mange bygninger, sporanlæg eller tekniske installationer blev opført eller udformet på grundlag af en standardtegning, den såkaldte normaltegning, der kunne tilpasses den konkrete situation. De »ældre normaltegninger« fra perioden 1846-1939 omfatter sporanlæg under alle former, bygninger af alle slags, herunder stationer, remiser, varehuse, udhuse og retiradebygninger, øvrige faste anlæg såsom perroner og perronbænke, tekniske anlæg såsom drejeskiver, vandkraner og telegrafanlæg samt i et vist omfang også lokomotiver og vogne m.m. Som nævnt blev normaltegningerne benyttet til konkrete formål, hvilket resulterede i endelige tegninger til de enkelte stationsanlæg. Disse er ofte betegnet som »(ældre) bygningstegninger«.

Retiradetegning

(RA, Danske Statsbaner, Baneafdelingen, Ældre normaltegninger, M VIIb. Tegninger til udhuse, retirader, varehuse og pakrum)

[Se den kopierede gengivelse s. 246]

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Normaltegninger udgør sammen med bygningstegningerne en central kilde til studiet af det offentlige byggeri i Danmark samt til teknologiens udvikling og er desuden af stor betydning for lokal- og trafikhistorikere samt modelbyggere.

Hvor findes kildetyperne?

I LAA findes i de enkelte baneselskabers arkiver bygningstegninger som bilag til (journal-)sager eller i særskilte tegningssamlinger, men der er tale om et ganske ufuldstændigt og tilfældigt udsnit. For de ældre normaltegningers og bygningstegningers vedkommende findes, for så vidt angår statsbanerne og de baner, som blev overtaget af statsbanerne, en række gennemregistrerede samlinger i RA for tiden op til lige efter 1800-tallets afslutning, men med eksempler på tegninger frem til midten af 1900-tallet. Heri forekommer også materieltegninger, jfr. kildetype nr. 42. En samling af normaltegninger findes tillige i LAV. Også i jernbanekommissariatsarkiverne i RA findes et større antal tegninger (i nogle tilfælde som bilag til sager), mens der for privatbanernes vedkommende i RA findes en omfattende samling tegninger i tilknytning til Tilsynet med Privatbanerne. Ved bestilling anvendes »Afleveringsfortegnelse over

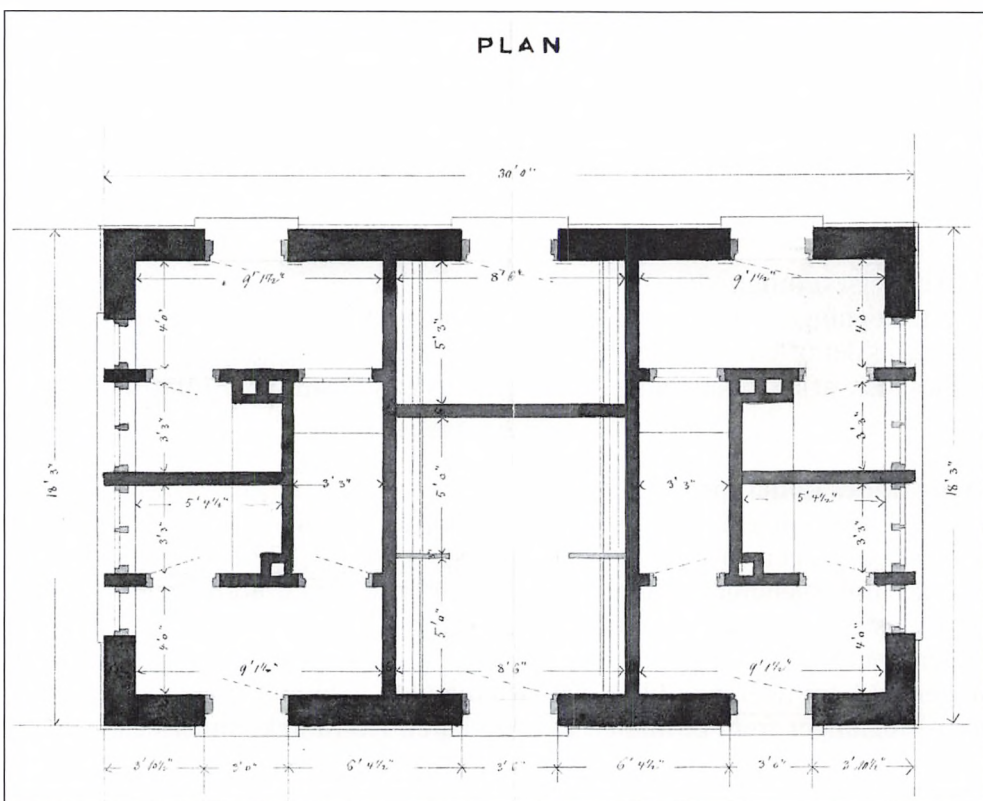
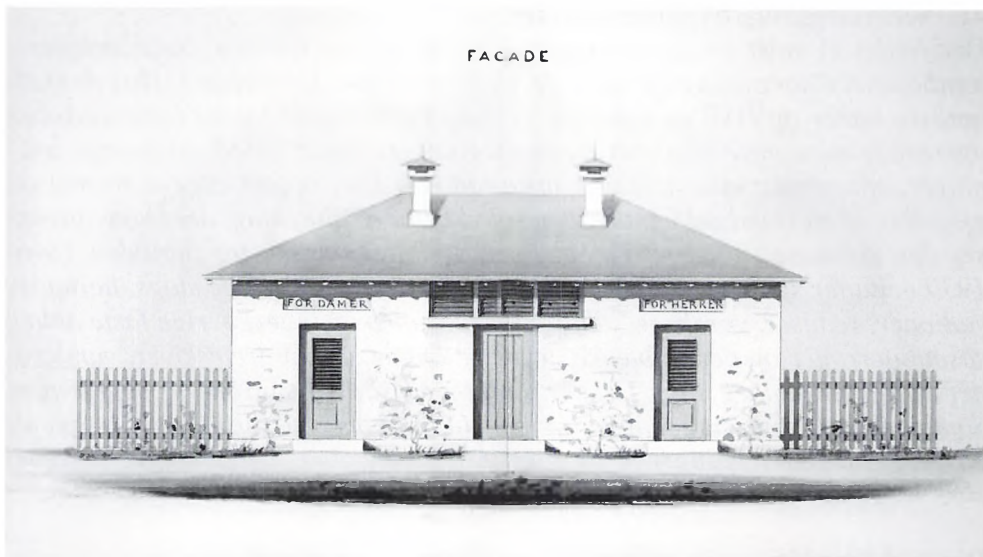

Fig. 53. Tegninger til retirader ved Vendsysselbanen, 1869. Tegningerne omfatter bl.a. et facadebillede og en grundplan. (RA, Danske Statsbaner, Baneafdelingen, Ældre normaltegninger, M VIIb. Tegninger til udhuse, retirader, varehuse og pakrum. Foto: Peter Wodskou).

nummererede privatbanetegninger«. Af vejledningen hertil fremgår det dog, at tegninger vedrørende en række privatbaner skal findes i en aflevering fra DSB, aflv. 1962. RA modtog også i 2005 en større aflevering af bygningstegninger. Endvidere findes en tegningssamling på Danmarks Jernbanemuseum, ligesom trafikskaberne selv har tegningssamlinger ikke mindst for bygninger og anlæg, der stadig er i brug.

Litteratur

Foreløbige arkivregistraturer, Serie 4:

Nr. 1: *Rothes arkiv (Det sjællandske Jernbaneselskabs Tegningsarkiv)*, 1962.

Nr. 2: *Hedemanns tegningsarkiv*, 1962.

Nr. 3: *Ældre normaltegninger*, 1962.

Nr. 4: *Ældre bygningstegninger*, 1962.

Poul Thestrup: *Jernbanekommissariaterne. Oversigt over indholdet af jernbanekommissariatsarkiverne i Rigsarkivet*, 1982. Arkivserien nr. 17.

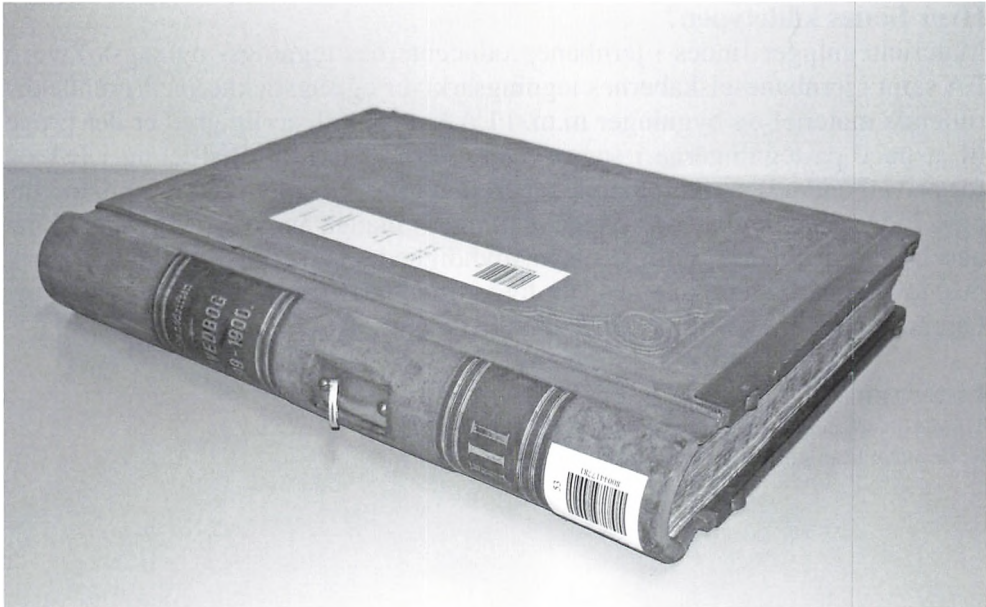

Fig. 55. DSBs arkiv nøjes ikke med at beskrive rullende materiel. Enkelte af etatens store protokoller er også selv forsynet med hjul. (RA, Danske Statsbaner, Bogholderkontoret, Hovedbog 1902-03, III. Afd., bd. 62. Foto: Peter Wodskou).

Frichs et forslag til et diesellokomotiv, som man meget gerne ville sælge til DSB. Lokomotivet, der blev benævnt litra MY, kunne yde 2600 HK (hesterkræfter) og benyttes til både lyntog og godstog. Projektet blev præsenteret i flere alternativer, men DSB sagde nej. For prisen på et MY-lokomotiv kunne man nemlig få hele ni dieselmotorvogne eller et større antal brugte svenske damplokomotiver. Krigen satte en endelig stopper for projektet, og de MY-lokomotiver, der blev sat i drift fra 1954, blev en velprøvet og billigere model fra General Motors i USA. Frichs leverede dog senere i 1950'erne to danskbyggede MY-ere. De havde dog ikke meget at gøre med 1930'ernes forslag og blev i øvrigt også en gedigen fiasko.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Tegninger af lokomotiver og andet rullende materiel med tilhørende specifikationer kan være en vigtig kilde til teknologihistoriske studier. Med dokumentation af kontraktforhandlinger er sagerne tillige af værdi for den mere generelle erhvervs- og industrihistoriske forskning. Men også for mange museumsfolk samt jernbanehistorikere i almindelighed og modelbyggere i særdeleshed er tegningerne et uomgængeligt hjælpemiddel.

Hvor findes kildetyperne?

Materieltegninger findes i jernbaneproducenternes tegnings- og sagsarkiver i EA samt i jernbaneselskabernes tegningsarkiver og sagsrækker vedrørende det rullende materiel og bygninger m.m. i LAA og RA. I særlig grad er der grund til at pege på tegningerne i sagsarkivet efter DSBs Maskinafdeling i RA og for privatbanernes vedkommende på arkivet efter Tilsynet med Privatbanerne, også i RA. Men der kan også ligge tegninger i mange andre typer af sager i baneselskabernes og de centrale tilsynsmyndigheders arkiver. Endelig kan nævnes, at Danmarks Jernbanemuseum ligger inde med en større tegningssamling. Om normaltegninger til materiel, se kildetype nr. 41.

Litteratur

Thomas Nørgaard Olesen: *Lokomotivfabrikken Frichs*, 2005.
Se desuden litteraturlisten for kildetype nr. 41.

43. Køreplan

I begyndelsen kunne oplysninger om tidspunkter for togafgang begrænses til et enkelt ark, der kunne opslås på stationerne og evt. også indrykkes som en annonce i aviserne. Efterhånden som antallet af jernbaner og trafikintensiteten blev øget, blev der behov for egentlige samlinger af køreplaner, og en sådan var Fabers Rejseliste eller Rejseliste for Kongeriget Danmark, der blev udgivet af personer med tilknytning til post- og telegrafvæsenet. Senere begyndte statsbanerne at udgive samlede køreplaner for de offentlige persontrafikforbindelser i Danmark; Danmarks Rejseforbindelser omfattede også færger, rutebiler og en overgang tillige flyforbindelser, mens Danmarks Togforbindelser kun vedrørte jernbanerne, idet dog rutebiler, der erstattede eller supplerede toggangen, også var medtaget.

Fortroligt udkast til Danmarks Togforbindelser, gyldig fra 18. maj 1952 til 4. oktober 1952, 31. januar 1952

(LAO, Assens Amtsrådskreds, Journalsager, J.nr. A.A.R. 33/10 1952)

[Se den kopierede gengivelse s. 252]

Kommentarer

Udkastet indeholder kun planer for statsbanestrækningerne. I det gengivne uddrag ses planen for Slagelse-Næstved. Togenes art er angivet med bogstaver:

M	Motortog.
MI	Motoriltog.
P	Persontog.
B	Blandet tog.

Godstog er normalt ikke medtaget i denne type af planer, men en undtagelse er gjort for det tidlige morgentog fra Næstved til Slagelse, der da også var et blandet tog (egentlig et godstog, som også medførte vogne til passagerer). I de tilfælde, hvor der ud for tognummeret er angivet en cirkel med en sort prik i, førte toget både første klasse og fællesklasse.

Det viste uddrag var i øvrigt ganske typisk for 1950'erne. Mulighederne indskrænkede sig til et par morgenforbindelser, en enkelt forbindelse om formiddagen, midt på dagen og om eftermiddagen og så et større antal forbindelser om aftenen.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Køreplaner kan anvendes til trafik- og erhvervshistoriske studier. De tilhørende sager kan desuden inddrages til trafik- og administrationshistoriske undersøgelser.

31. Slagelse-Næstved og omvendt

km	863	867	869	871	873	875	877	879	885	883
	P	M	M	M	M	EO	P	M	M	M
0 København H. 34 .. af	5.55	8.00	9.43	11.31	13.19	15.07	16.55	18.43	20.31	21.50
1 Korsør 34. af	5.55	9.17	11.27	12.33	14.22	16.11	17.18	18.25	19.32	21.00
2 Slagelse	6.30	9.40	12.48	14.00	15.48	18.00	18.50	21.17	22.06	23.50
9 Sludstrup	6.41	9.51	14.00	14.10	15.59	19.01	19.01	21.27	22.06	23.50
12 Fjalkløb	6.46	9.56	14.15	14.15	16.04	19.06	19.06	21.35	22.06	23.50
16 Dalmoste	6.53	10.03	14.20	14.20	16.11	19.16	19.16	21.42	22.06	23.50
19 Holsteinborg	7.05	10.15	14.30	14.30	16.23	19.29	19.29	21.53	22.06	23.50
23 Sandved	7.12	10.22	14.37	14.37	16.30	19.38	19.38	22.00	22.06	23.50
28 Hyllinge	7.19	10.29	14.43	14.43	16.37	19.45	19.45	22.07	22.06	23.50
33 Fodby	7.22	10.32	14.45	14.45	16.39	19.55	19.55	22.09	22.06	23.50
36 Ladbj Sjøland	7.30	10.40	14.53	14.53	16.47	19.55	19.55	22.17	22.49	23.50
41 Næstved	8.39	11.30	14.15	15.47	16.35	17.42	19.27	21.27	23.26	23.50
Vordingborg 15	8.39	12.42	16.50	16.50	19.58	22.18	22.18	23.45	23.45	23.50
Køge 15	10.20	12.20	14.30	17.05	17.05	19.45	19.45	23.45	23.45	23.50
Præste 18	8.17	14.34	17.07	17.07	17.20	20.46	20.46	23.06	23.06	23.50
Ringsted 33	af	6.50	8.37	10.00	11.30	14.55	17.30	19.30	21.30	23.15
Præste 18	af	6.52	8.37	10.00	11.30	14.55	17.30	19.30	21.30	23.15
Køge 15	af	6.53	8.37	10.00	11.30	14.55	17.30	19.30	21.30	23.15
Vordingborg 15	af	6.58	8.37	10.00	11.30	14.55	17.30	19.30	21.30	23.15
0 Næstved	6.00	17.40	8.00	9.00	10.55	13.43	17.00	19.10	21.05	22.19
5 Ladbj Sjøland	6.12	8.05	10.59	11.06	13.53	17.11	19.22	21.29	22.37	23.09
8 Fodby	6.24	8.21	11.13	11.20	14.00	17.17	19.29	21.37	22.44	23.16
13 Hyllinge	6.36	8.29	11.20	11.27	14.07	17.23	19.37	21.44	22.51	23.23
18 Sandved	6.58	8.43	11.32	11.39	14.11	17.26	19.42	21.49	22.56	23.28
22 Holsteinborg	7.10	8.50	11.38	11.45	14.25	17.40	19.56	22.01	23.08	23.50
25 Dalmoste	7.22	9.07	11.43	11.50	14.39	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50
29 Fjalkløb	7.39	9.15	11.53	12.00	14.49	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50
32 Sludstrup	8.15	9.07	11.53	12.00	14.49	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50
41 Slagelse	8.15	9.07	11.53	12.00	14.49	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50
Korsør 34	8.15	9.07	11.53	12.00	14.49	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50
København H. 34	8.15	9.07	11.53	12.00	14.49	17.54	20.01	22.07	23.14	23.50

- x Befordrer fortrinsvis rejsende med pladsbillet til lynetogene.
- s Gennemføres til Nykøbing Fl., men kun Lø og s.- og hldg.
- a Gennemføres til Nykøbing Fl.
- b S.- og hldg. 20.05.
- c Lø og s.- og hldg. 19.17, uden togskilte i Næstved.
- d Kun natt. efter On og s.- og hldg.
- e S.- og hldg. 21.10.
- f Gennemføres til Korsør.
- g S.- og hldg. 19.35.
- h Hverdag før s.- og hldg. endv. 16.00.
- i Kun To samt dagen efter s.- og hldg.
- j S.- og hldg. 10.22.
- k Kun Lø og s.- og hldg.
- p 8/6-14/9 dog 20.39.
- r Hverdag før s.- og hldg. endv. 15.06.
- s Kun hverdage.
- t S.- og hldg. 12.55.
- v Bilforbindelse Næstved—Vordingborg.
- y Lø endv. 14.10.
- z S.- og hldg. 18.11.
- a S.- og hldg. endv. 22.30.
- a Kun hverdage, endv. daglig 20.43.

Rutebilforbindelserne til og fra Skælskør, se planerne i det gule afsnit i køreplanen
 »DANMARKS REJSEFORBINDELSER«

Fig. 56. Køreplan for togdriften i Vestsjælland sommeren 1952. (LAO, Assens Amtsrådsreds, Journalsager, J.nr. A.A.R. 33/10 1952).

Hvor findes kildetyperne?

Køreplaner og udkast til disse findes ikke blot i arkiverne fra de enkelte jernbaneselskaber (for DSBs vedkommende både på centralt og regionalt niveau), men også hos tilsynsmyndighederne. Det gælder for Ministeriet for Offentlige Arbejder, som bl.a. skulle godkende (»approbere«) privatbanernes køreplaner, og for de amter og kommuner, som blev berørt af en bestemt plan. Frem til 1960'erne var køreplaner, ofte for konkrete strækninger og tog, også noget, der hyppigt blev drøftet i Rigsdagen og Folketinget, gerne i forbindelse med finanslovsforhandlingerne. Det konkrete eksempel er et udkast, der blev tilsendt alle amtskommuner til høring, og dette materiale findes derfor i amtsarkivernes journalsagsrækker i landsarkiverne, hvor man også finder privatbanearkiverne. DSBs og ministeriernes arkiver findes i RA. Desuden ligger Danmarks Jernbanemuseum inde med grafiske køreplaner ca. 1930-80 fra Køreplanskontoret, der var den centrale instans for udarbejdelse og tilrettelæggelse af køreplaner. Landsdækkende trykte køreplaner findes også i Det Kgl. Bibliotek og Statsbiblioteket i Århus.

Litteratur

Køreplansmateriale er i stor udstrækning brugt ved udarbejdelse af de mange monografier om enkelte jernbanestrækninger.

Af anden litteratur kan bl.a. nævnes:

Aage Trommer: *Jernbanesabotagen i Danmark under den anden verdenskrig – en krigshistorisk undersøgelse*, 1971.

44. Cirkulære vedrørende jernbanedriften

Med et yderst komplekst og geografisk meget spredt produktionsapparat og et meget stort personale var det en stor udfordring for trafikelskaberne at få orienteret alle relevante afdelinger og medarbejdere om regler og de ofte meget hyppige ændringer af disse. Rammerne for trafikelskabernes virke blev typisk udstedt i form af køreplaner og såkaldte reglementer, der kunne dreje sig om takster, befordring, sikkerhed og indre forhold såsom uniformering m.m. Ændringer af disse bestemmelser og særlige forholdsregler blev normalt offentliggjort som »meddelelser«, »ordrer« eller såkaldte cirkulærer. Det kunne f.eks. dreje sig om oplysninger om særlige forsendelser, frirejser til skoleelever og håndteringen heraf, dokning af færger, der nødvendiggjorde forsendelse via alternative ruter, og kontakt til veterinærmyndighederne, når levende kvæg i større tal skulle sendes syd på. Statsbanernes meddelelser blev trykt, fordi de skulle udsendes til et meget stort antal medarbejdere (DSB har i perioder haft over 20.000 ansatte). De mindre trafikelskaber nøjedes med at bruge stencile-rede cirkulærer, og disse er kun bevaret i sjældnere tilfælde.

Cirkulære om læsning af godsvogne tilhørende de tyske forbundsbaner af 29. oktober 1951

(LAO, Nordvestfynske Jernbaneselskab A/S, Cirkulærer 1951-1954)

Nordvestfynske Jernbane.

Odense-Kjerteminde-Martofte Jernbane.

C i r k u l æ r e .

Læsning af godsvogne tilhørende Tyske Forbundsbaner med påskrift D.B. og Europ/D.B.

Tyske Forbundsbaner har henledt opmærksomheden på, at der, til trods for den gennem Meddelelser fra Generaldirektoratet nr. 259/1951 udsendte instruktion om, at godsvogne tilhørende Tyske Forbundsbaner, der er forsynet med påskifterne »D.B.« og »Europ/D.B.« ikke må læsses til Berlin, den russiske zone i Tyskland eller i transit gennem denne zone, i den senere tid fra danske stationer er indgået sådanne vogne læsset i modstrid med den udsendte instruktion.

Forbundsbanerne har oplyst, at de har måttet omlæsse et større antal vogne og har derfor meddelt, at Danske Statsbaner fremtidig vil blive debiteret for omkostninger, der hidrører fra omlæsning på Tyske Forbundsbaner af de omhandlede vogne.

Som følge heraf anmodes stationerne om nøje at overholde forskrifterne i ovennævnte Meddelelse fra Generaldirektoratet nr. 259/1951 vedrørende læsnin-

gen af de pågældende vogne, herunder så vidt muligt også i sådanne tilfælde, hvor forsendelserne er foreløbig ekspederet til en adressat i en af vestzonerne i Tyskland.

Odense, den 29. oktober 1951.
Driftsbestyreren.

Stationerne.

Kommentarer

Nordvestfynske Jernbaneselskab drev strækningerne fra Odense til Middelfart over Brenderup og fra Brenderup til Bogense. Selskabet havde fælles administration med Odense-Kerteminde-Martofte Jernbaneselskab, og cirkulæret gælder derfor også, som det ses, stationerne på dette selskabs strækning. De to sidebaner havde endnu i 1950'erne nogen godstrafik og tid efter anden også til og fra det sydlige udland, hvortil og fra jernbanetrafikken traditionelt var stor og helt dominerende i import- og eksporttrafikken. I det viste tilfælde var det storpolitikken og den kolde krig mellem øst og vest, der blev konkretiseret for personalet på de nordfynske landstationer. Godsvogne til Berlin eller østzonen måtte ikke være fra de tyske forbundsbaner, dvs. banerne i vestzonerne.

DB/D.B.

Deutsche Bundesbahn, etableret 7. september 1949.

EUROP

Organisation, hvor europæiske jernbaner samarbejdede om bedre udnyttelse af godsvogne ved at lade dem indgå i en stor fælles pool.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Cirkulærer og meddelelser er væsentlige kilder til at dokumentere hverdagen ved jernbanerne. Kildetypen vil primært være interessant for trafik- og jernbanehistorikere.

Hvor findes kildetypen?

LAA, diverse jernbanearkiver. I det konkrete tilfælde findes teksten i en række af cirkulærer i det pågældende baneselskabs arkiv fra 1950 til 1961. De trykte meddelelser fra Generaldirektoratet for Statsbanerne og forgængeren Jysk-Fynske Jernbaner, der er udgivet i rækkerne af *Almindelige Ordre og Bestemmelser* 1865ff., findes bl.a. på Danmarks Jernbanemuseum.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler.

45. Protokol over møder mellem afdelinger i DSB

DSB har haft en stærkt hierarkisk organisation. Generaldirektoratet i København med generaldirektøren i spidsen bestod af en række afdelinger, der afspejlede de forskellige funktioner, med hver sin afdelingschef. Det drejede sig om en baneafdeling, der tog sig af nyanlæggelser og vedligeholdelse af selve baneanlægget, en maskinafdeling, der beskæftigede sig med lokomotiver, færger og andre tekniske forhold samt en trafikafdeling, der stod for trafiktilrettelæggelsen og salgsarbejdet. Dertil kom en regnskabs- og administrationsafdeling og en personaleafdeling og fra og med 1943 også en handelsafdeling.

Generaldirektoratet varetog således den centrale ledelse og havde det økonomiske ansvar, ligesom Generaldirektoratet via personaleafdelingen også tog sig af de såkaldte ministerielle sager, idet det siden 1915 havde haft status som departement. Men DSBs distrikter tog sig af selve driften. Siden 1932 var Jylland-Fyn samlet i ét distrikt, benævnt 2. Distrikt, mens Sjælland og Lolland-Falster udgjorde 1. Distrikt. Hvert distrikt havde sin egen distriktschef med tilhørende sekretariat, der i mangt og meget fungerede som en miniudgave af Generaldirektoratet. Arbejdet i distrikterne var da også organiseret på samme måde som i Generaldirektoratet med bane-, maskin- og trafik tjenester, der igen var underinddelt i sektioner. Organiseringen betød, at der kunne opstå meget store koordineringsbehov dels mellem de enkelte afdelinger og tjenester, dels mellem den centrale og lokale ledelse. Ligesom i andre store styrelser var der derfor behov for kanaler til at drøfte en række forhold ved siden af de almindelige tjenstlige kommandoveje. I Generaldirektoratet skete det ved såkaldte fællesmøder, hvor alle chefer deltog, og i den øvrige organisation fandt det sted ved ad hoc møder, ved hvilke man førte den såkaldte protokol, dvs. møde-referater.

Protokol over møde i 2. Distrikt den 28. oktober 1943 vedrørende indlæggelse af tog på visse strækninger til erstatning for inddragen rutebilkørsel (RA, Danske Statsbaner, Maskinafdelingen, Korrespondancesager – anskaffelser, pk. 246 (1924 VI 7 - 1943 VI 8 (j.nr. VI. 8, sager vedrørende rutebiler))

Protokol

over Møde i 2. Distrikt den 28. Oktober 1943 vedrørende Indlæggelse af Tog paa visse Strækninger til Erstatning for inddragen Rutebilkørsel.

Tilstede var:

Fra Generaldirektoratet:	Trafikinspektør	Rasmussen
	–	Skov
	Maskiningeniør	Bursche
	Trafikkontrolør	Germundsson
	–	Buus-Pedersen

Fra 2. Distrikt:	Trafikbestyrer	Holst
	Maskiningeniør	Ejner Hansen
	Trafikkontrolør	Thomsen
	Overassistent	Munk Jensen

Spørgsmaalet drøftedes i Almindelighed. Distriktet var af den Opfattelse, at en Udvidelse af Togantallet ikke er nødvendig, fordi de omhandlede Bilru-ter inddrages, idet de rejsende kan befordres med de forhaandenværende Tog. Endvidere ligger Bilturene i flere Tilfælde med omtrent samme Afgangstider som Togene, saa at en umiddelbar Erstatning med Tog ikke er mulig. Endelig maa det tages i Betragtning, at en Udvidelse af Toggangen paa visse sekundære Strækninger, selv om denne Udvidelse kommer som en Erstatning for Rutebiler, vil fremkalde Kritik fra andre Strækninger, der kun har 2 eller 3 Togpar pr. Dag.

Distriktet fremhævede endvidere, at der fremdeles er Mangel paa Lokomotivpersonale, og at en Udvidelse af Antal personførende Tog kan komme til at gaa ud over Godstogskørselen.

Fra Generaldirektoratets Side blev oplyst, at der efter det givne Direktiv skulde ydes nogen Erstatning for de inddragne Rutebiler, idet Inddragelsen, der er absolut nødvendig paa Grund af Gummisituationen, netop er planlagt, hvor Jernbanebefordring i hvert Fald til Dels kan træde i Stedet. Bliver der ikke givet nogen som helst Erstatning, vil det med Rette fra Befolkningens Side kunne kritiseres, at det netop er disse Ruter, der inddrages.

Paa Mødet skulde saaledes drøftes Omfanget af den Erstatning, der burde ydes, Planerne for de indlagte Tog samt Mulighederne for Anvendelse af Motorvogne med Gasgenerator i de indlagte og i eventuelle andre Tog paa de paa-gældende Strækninger. Der var fra Generaldirektoratets Side udarbejdet Ud-kast til Planer, og man gik derefter over til Drøftelse af de enkelte Baner.

Forinden blev dog, paa Grundlag af de indhøstede Erfaringer fra Kørslen mellem Aarhus H og Mørke, vedtaget, at Ændringen af Benzinvognene i Mod-sætning til de i Brug værende skulde ske ved, at Generator anbringes paa hver enkelt Motorvogn, og at en Generatorvogn normalt skal kunne trække 1 FE.

1. Assensbanen.

De nuværende Bilture ligger samtidig med Togene, men dette skyldes, at man har set sig nødsaget til for at undgaa Dublering af Rutebilerne at skabe Mulig-hed for at henvise rejsende til Togene.

Man enedes om at køre et Togpar alle Hverdage Assens-Odense-Assens i de skitserede omtrentlige Planer:

	8,50	↓	Assens	↑	19,10
11,00			Odense		17,00

Togene beregnes formeret af MF + FE. Distriktet gør opmærksom paa, at Toget fra Odense muligvis paa visse Dage ikke kan rumme de rejsende. Man enedes dog om at prøve foreløbig uden Begræsning af Toget.

Der er ingen af de øvrige Tog, der kan fremføres af MF, idet der i de Tog, hvorom der kan blive Tale, er faste Post- eller Ilgodsvogne, der ikke kan flyttes.

2 MF-Vogne er nødvendige, idet de tænkes udskiftet daglig, saa at hver Vogn kører hver anden Dag. Endvidere 1 MF i Reserve (denne Vogn kan eventuelt ogsaa være Reserve for Strib-Middelfart).

1 Lokomotivfører nødvendig.

Paa Assensbanen paaregnes Ændringen først foretaget fra Foraarskøreplanens Ikrafttræden (medio Marts 1944).

Kommentarer

2. Distrikt omfattede Jylland-Fyn og havde hovedsæde i Århus. De togtyper, der omtales som MF og FE, var mindre 100HK-benzinmotorvogne med tilhørende påhængsvogne, som statsbanerne havde anskaffet i 1927-28. Under krigen blev de ved statsbanerne og privatbanerne, hvor de også kørte, forsynet med gasgeneratorer, der blev drevet med brændsel i form af bøgetræ eller tørv som erstatning for benzinen.

Der var, som det ses, ikke tale om et møde på chefniveau, idet afdelingschefen fra Generaldirektoratet og distriktschefen havde overladt mødets afholdelse til deres umiddelbart underordnede funktionsansvarlige og disses medhjælpere.

MF	Motorvogn.
FE	Påhængsvogn.

Lovgrundlag

Styrelsen af De danske Statsbaner blev fra 1878 gennemført med bekendtgørelser (nr. 60 af 25. april 1878, nr. 164 af 5. september 1885 og 1. oktober 1885) og fra 1892 ved lovgivning. Den første styrelseslov, lov nr. 65 af 12. april 1892, blev erstattet af lov nr. 52 af 26. marts 1898, lov nr. 81 af 15. maj 1903, lov nr. 167 af 27. maj 1908 og lov nr. 133 af 10. maj 1915. Fra 1925 og frem til 1970 gjaldt med mindre ændringer lov nr. 40 af 25. februar 1925 om styrelsen af statsbanerne.

Anvendelsesmuligheder

Kildetyper er for trafik- og administrationshistorikere velegnet til at dokumentere brudpunkter og konflikter i en kompliceret administrativ organisation. Med udgangspunkt i denne kildetype får man desuden en indgang til de overordnede eller principielle sager, som organisationen beskæftigede sig med.

Hvor findes kildetypen?

Indtil ca. 1932 findes i DSBs arkiv i RA egentlige protokolrækker, benævnt »Protokol over Møder«. Herefter findes »protokollerne« som akter i de journalsager, som mødets indhold omhandlede.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler.

46. Garantisag vedrørende drift af privatbane

Fra omkring 1920 befandt de fleste jernbaneselskaber sig i en næsten konstant krisesituation med underskud og manglende midler til den fornødne fornyelse. Statsbanerne var igennem en række rationaliseringer og fik bevilget ekstra midler til anskaffelse af motorvogne, lyntog, S-tog m.m. Privatbanerne var derimod overladt til sig selv og de kommuner, der havde ejerskab i dem, indtil det med lov om statsstøtte til privatbanerne i 1931 blev muligt at opnå tilskud eller lån til fornyelsesarbejder, den såkaldte modernisering. Det hjalp dog ikke meget på økonomien, og i 1938-39 stod en række baner for at lukke. Men de blev »reddet« af krigsudbruddet, der dels gjorde, at ejerne alligevel ikke turde nedlægge dem, og dels banede vej for et andet syn på statens forpligtelse over for disse lokalbaner, hvor staten i langt de fleste tilfælde ejede mindst halvdel af aktierne. Efter krigen gennemførtes den nødvendige lovgivning, således at staten nu var med til at dække underskud og give støtte til modernisering. Lovgivningen forudsatte en række garantier fra de involverede kommuner, ligesom det også under særlige omstændigheder var muligt at tvinge kommuner til at blive i driftsfællesskabet mod deres vilje. I årene efter 1948 blev disse garantistillelser derfor en yderst central institution i forhold til de såkaldte privatbaner, der nu var blevet helt afhængige af statstilskuddet. Frem til ca. 1960 fastsattes statstilskuddet næsten automatisk og med en stigende procentsats, såfremt kommunerne bakkede op. Men fra omkring 1960 begyndte staten at nedsætte sin procentuelle andel af underskuddet, ligesom anvendelsen af den såkaldte tvingeparagraf blev tonet ned. Det var en del af baggrunden for, at hovedparten af Danmarks privatbaner lukkede i 1960'erne.

Garanti for underskudsdekning til Nordfynske Jernbane: skrivelse af 15. april 1957

(RA, Trafikministeriet (Ministeriet for Offentlige Arbejder), Journalsager – Jernbanesager (E), pk. 242: 1966 10 28 25-10 30 97, læg: Journalnr 10-30-45-1)

[Side 1:]

INDENRIGSMINISTERIET

Christiansborg Slotsplads 1 . – Telefon C. 16 900

København, den 15. april 1957

k. kt.j.nr. 1034²/1957.

[Stempel:]

INDKOMMET

17 APR 1957

Min. f. off. arbejder

Under dags dato har man tilskrevet Bogense byråd således:

Fig. 57. Kerteminde station i 1905 med privatbanetog til Odense. Odense-Kerteminde-banen blev åbnet i 1900 og forlænget til Martofte i 1914. Det private bestod alene i den selskabsmæssige konstruktion som aktieselskab. Aktionærerne og dermed ejerne var staten og de lokale kommuner. Banens arkiv findes i Landsarkivet for Fyn, men også i lokale og centrale myndigheders arkiver findes meget stof om bl.a. anskaffelse af lokomotiver og vogne. (Det Kgl. Bibliotek).

»I skrivelse af 12. april 1955 meddelte indenrigsministeriet samtykke til, at Bogense købstadkommune i forening med de øvrige i Det nordfynske jernbaneselskab interesserede kommuner for tiden indtil den 31. marts 1956 påtog sig garanti for banens driftsunderskud samt for kassekredit på 600.000 kr., som selskabet havde optaget hos Fyens Disconto Kasse.

Endvidere meddelte indenrigsministeriet i skrivelse af 14. september 1956 bl.a. samtykke til, at købstadkommunen i forening med de øvrige i banen interesserede kommuner påtog sig garanti for banens drift i tiden indtil den 31. marts 1966.

Byrådet har herefter i skrivelse af 16. februar 1957 ansøgt om indenrigsministeriets samtykke til, at købstadkommunen i forening med de øvrige i banen interesserede kommuner ligeledes for tiden indtil den 31. marts 1966 vedstår garantien for den af selskabet hos Fyens Disconto Kasse optagne kassekredit på 600.000 kr.

I denne anledning meddeler indenrigsministeriet efter stedfunden brevveksling med ministeriet for offentlige arbejder herved det ansøgte samtykke.

Opmærksomheden henledes på, at garantien vil være at optage på fortegnelsen over de købstadkommunen påhvilende kautions- og garantiforpligtelser.

Det tilføjes, at indenrigsministeriet samtidig har meddelt samtykke til, at Odense købstadkommune og Odense amtskommune påtager sig den nævnte garantiforpligtelse.«

Hvilket herved meddeles under henvisning til ministeriet for offentlige arbejders skrivelse af 30. marts 1957 (j.nr. E. 10-30-45-1).

P. M. V.
E. B.
[underskrift]
G. Refslund Thomsen

Ministeriet for offentlige arbejder.
17/4 M.f.o.A. Jr. 1957 E Nr. 10-30-45-1^e

[Side 2:]

Tilstilles direktøren ved tilsynet med privatbanerne til gennemsyn.
Efter endt afbenyttelse bedes sagen tilbagesendt hertil.
Ministeriet for offentlige arbejder, den 25. april 1957.

P. M. V.
E. B.
[underskrift]
J. Bang Christensen

YM.- HB.-
[Stempel:]
INDKOMMET
1 MAJ 1957
Min. f. off. arbejder

Tilbagesendes Ministeriet for offentlige Arbejder efter endt afbenyttelse.

Tilsynet med Privatbanerne
København, den 30. april 1957.
E. B.
[underskrift]
H. Bendtsen

Henl
2/5 57

T.P. 306 O.B.
I...[?]
26 APR. 1957

1/5 M.f.o.A. Jr. 1957 E Nr. 10-30-45-1^d

Kommentarer

Der er tale om en orienteringsskrivelse fra Indenrigsministeriet til Ministeriet for Offentlige Arbejder. Indenrigsministeriet meddelte her, at det havde givet samtykke til, at Bogense købstadkommune (sammen med flere andre kommuner) kunne vedstå en garanti for en kassekredit på 600.000 kr., som det nordfynske jernbaneselskab havde optaget hos Fyens Disconto Kasse. Som det fremgår af brevet, blev denne beslutning først truffet efter brevveksling mellem de to ministerier. Bagefter blev tilladelsen videresendt til Tilsynet med Privatbanerne, som efter »endt afbenyttelse« returnerede skrivelsen til Ministeriet for Offentlige Arbejder.

Som alle ministeriets sager vedrørende jernbaneforhold er denne registreret i den såkaldte E-journal, hvor der fra 1949 opstod en større mængde garantisager. Sagerne vedrørende garantiforhold i den enkelte bane er gennem årene blevet lagt over i sager med nye journalnumre, der opstod efterhånden i dette rentekammerjournalssystem. I dette tilfælde er materialet henlagt på et journalnummer, der blev oprettet i 1966, hvor garantispørgsmålet for sidste gang var blevet aktuelt. Selskabet indstillede driften og likviderede pr. 31. marts 1966. Nordfynske Jernbane stod for jernbane- og busdrift mellem Odense og Bogense. Banen var blevet åbnet i 1882.

E. B.	Efter bemyndigelse.
Henl	Henlagt.
k.kt.j.nr.	Indenrigsministeriets kommunekontors journalnummer.
M.f.o.A.	Ministeriet for Offentlige Arbejder.
P. M. V.	På ministerens vegne.
T.P.	Tilsynet med Privatbanerne.

Lovgrundlag

Lov nr. 130 af 23. marts 1948 om statsstøtte til modernisering m.v. af privatbanerne, lov nr. 187 af 12. april 1949 om dækning af vanskeligt stillede privatbaners underskud, lov nr. 35 af 2. marts 1955 om midlertidige driftslån til vanskeligt stillede privatbaner, lov nr. 54 af 16. marts 1956 om visse foranstaltninger til støtte for privatbanerne og endelig lov nr. 340 af 23. december 1959 om privatbanernes pensionsforpligtelser.

Anvendelsesmuligheder

Garantisagerne er sammen med de konkrete moderniserings- og underskuds-sager helt centrale for trafik- og jernbanehistoriske undersøgelser, men har tillige værdi, fordi sagerne belyser centrale problemstillinger i det statslig-kommunale samarbejde og den politiske beslutningsproces i det hele taget. De kan derfor også anvendes til at beskrive den udvikling, der var med til at karakterisere den offentlige sektor i tiden fra 2. verdenskrig frem til kommunalreformen i 1970.

Hvor findes kildetyperne?

Garantisager samt sager vedrørende underskuds- og moderniseringsstøtte findes primært i arkiverne hos de centrale aktører: Ministeriet for Offentlige Arbejder (Journalsager – Jernbanesager (E)) og Tilsynet med Privatbanerne (Sager vedrørende privatbanernes underskud 1941-69), begge i RA. Men også Indenrigsministeriet og Finansministeriet var inddraget, og i disse ministeriers arkiver kan på samme vis findes sager herom. Indgangene til de pågældende arkivers journalsagsrækker er i alle tilfælde journaler med tilhørende registre. I Tilsynet med Privatbanerne henligger sagerne dog på de hovednumre, hvert enkelt selskab var tildelt i arkivsystemet.

Forholdet har naturligvis også sat sig spor i de lokale baneselskabers arkiver samt i de kommunale og regionale myndigheders arkiver i LAA.

Litteratur:

Steen Ousager: *Politik på skinner. Lokalbanespørgsmålet og Nordfyns privatbaner i dansk trafikpolitik ca. 1920-1970*, 1988.

47. Driftsberetning

Som halv- eller heloffentlige institutioner udsendte trafikelskaberne årsberetninger efter faste mønstre. År for år kan man derfor følge rapporteringen af trafikens størrelse, art og udvikling, regnskabsresultaterne, personaleomfang samt ejersammensætning og investeringer i anlæg og materiel.

— 3 —

I. Færdselen paa Banerne.

A. Personfærdselen.

I det forløbte Driftsjaar har Rejsernes Antal paa Billetter udgjort:

Graastenbanen	59.033
Løgm Klosterbanen	25.790

Desuden er der solgt 52 Stk. Abonnementskort paa Graastenbanen og 41 Stk. paa Løgm Klosterbanen til en samlet Tidslængde af henholdsvis 201 Md. og 93 Md.

Det daglige Gennemsnitsantal af Rejser har udgjort paa

Graastenbanen	184
Løgm Klosterbanen	81

De over Banen befordrede Personer har rejst paa Graastenbanen 731.815 Km. og paa Løgm Klosterbanen 276.263 Km. Gennemsnitslængden af hver Rejse har været henholdsvis 10.9 Km. og 9.4 Km.

Gennemsnitsindtægten af hver Rejse paa Billetter og Abonnementskort har udgjort for Graastenbanen 116.3 Øre, for Løgm Klosterbanen 89.4 Øre.

B. Gods færdsele.

I Driftsaaet er befordret:

	Graastebn.	Løgm Klosterb.
Ilgods og Fragtgods	8734.350 ts.	9279.530 ts.
432 Stk. Hornkvæg		
7038 „ Svin		
220 „ Faar og Kalve	780.050 „	487.370 „
	<hr/>	<hr/>
	9514.400 ts.	9766.900 ts.

De væsentligste Transportartikler har været:

Foderstoffer	3.393,5 ts.	Jord og Sten	203,4 ts.
Stenkul, Kokes, Cinders	3.104,9 „	Formalede Kornvarer	202,0 „
Teglværksprodukter	1.794,2 „	Flyttegods og Møbler	179,2 „
Uformalede Kornvarer og Frø	1.683,8 „	Rodfrugter og Kartofler	149,9 „
Kunstgødning	1.498,2 „	Maskiner og Avlsredskaber	116,2 „
Colonialvarer	1.151,7 „	Øl og Spirituosa	107,3 „
Kalk og Cement	921,1 „	Hø, Halm, Tang og Rør	71,5 „
Tørv	731,5 „	Mælk	69,4 „
Smør, Æg, Ost, Fedt og Talg	475,4 „	Manufakturvarer	38,8 „
Isenkram	417,7 „	Læder, Huder og Skind	27,8 „
Tømmer, Planker, Brædder etc.	345,3 „	Papir og Tryksager	17,3 „
Mergel	310,0 „	Tørvestrøelse	14,0 „
Brugt Emballage	256,7 „	Levende Dyr i Buer og Kasser	10,7 „
Petroleum og Olie	250,5 „	Fersk Fisk	6,9 „
Jern	226,9 „	Kød, Flæsk og Vildt	4,0 „
Brænde	214,3 „		

	Graastebn.	Løgm Klosterb.
Efter Stykgodstaksten-Ilgods	102.240 ts.	72.470 ts.
„ „ Alm. Stkg.	2100.200 „	3064.060 „
„ Vognladningstaksterne	6531.910 „	6143.000 „
„ Taksten for Befordr. af lev. Dyr	780.050 „	487.370 „
	<hr/>	<hr/>
	9514.400 ts.	9766.900 ts.

Aabenraa Amts Jernbaner, der omfatter Banelinierne Aabenraa—Graasten og Aabenraa—Hovlund—Løgumkloster, er bygget i Henhold til den preussiske Lov: Das Gesetz über Kleinbahnen und Privatanschlussbahnen vom 25. Juli 1892.

Aabenraa—Graastenbanen er aabnet for Drift den 14. Februar 1899 og Aabenraa—Hovlund—Løgumkloster den 8. Maj 1901. De er begge smalsporede med 1 Meter Sporvidde og har en Længde af henholdsvis 31.5 og 54.3 km.

Banen drives af Aabenraa Amt og Bestyrelsen vælges af Aamtsraadet.

En passende Sammenstilling af Driftsresultaterne i 1921/22 med de foregaaende Aars Driftsresultater lader sig ikke opstille, idet Forholdene er væsentlig ændrede i 1920 ved Landsdelenes Genforening med Danmark og Kronemøntens Indførelse.

I Driftsaaret har Plantogenes Antal paa Graastenbanen været 3 Togpar alle Hverdage og 2 Togpar Søn- og Helligdage og paa Løgumklosterbanen 1 Togpar daglig. I Sommertiden har der desuden været etableret et Søndags-Udflugstog til Genser.

Nedsættelse af Taksterne har fundet Sted for Personer den 20. 9. 21., for levende Dyr den 16. 11. 21. og for Frimærkepakker den 1. 7. 1921.

I Løbet af Driftsaaret er indkøbt 3 Lokomotiver fra Haderslev Amts Jernbaner, der er af sværere Type end de tidligere benyttede og fortrinsvis benyttes i Godstogene.

Toggangen har været indstillet 3 Dage i Februar Maaned paa Grund af Snelæg.

Iøvrigt har Toggangen været regelmæssig.

Fig. 58. Driftsberetning om driften på Aabenraa Amts jernbaner 1921-22. (LAÅ, Åbenrå Kredsudvalg, Åbenrå Kredsbaner, Driftsberetning 1899-1923).

Driftsberetning/Beretning om Driften Aabenraa Amts Jernbaner Regnskabsaaret 1. April 1921 til 31. Marts 1922, 1922, s. 3

(LAÅ, Åbenrå Kredsudvalg, Åbenrå Kredsbaner, Driftsberetning 1899-1923)

[Se den kopierede gengivelse s. 265-266]

Kommentarer

På grund af overgangen fra tysk til dansk forvaltning udkom der ingen beretning for driftsåret 1920-21.

Md Måneder.

Ts Tons.

Anvendelsesmuligheder

For trafik- og transporthistorikere er driftsberetninger sædvanligvis en meget vigtig kildetype, bl.a. fordi de frem til omkring 1920'erne indeholdt særdeles detaljerede statistikker over trafikens omfang, fordelingen på arter og brugen af de forskellige typer af ekspeditionssteder. Beretningerne er bl.a. udnyttet til detaljerede studier af brugen af transportsystemet og dets betydning for landområder, stationsbyer og købstæder. Kildetyperen er derfor også central for by-, landbrugs- og industrihistorikere.

Lovgrundlag

Der kendes intet lovgrundlag.

Hvor findes kildetypen?

Driftsberegningerne er trykt og findes bl.a. på Det Kgl. Bibliotek. De findes også i baneselskabernes arkiver eller i tilknytning hertil (LAA).

Litteratur

Peter Fransen: *Varetransport på Fyn via havn og jernbane 1865-1920*, 1996.

48. Personalakt

Personalesagerne er en central kilde til forståelse af trafikelskabernes virksomhed. De er ofte ganske fyldige og rummer bl.a. et væsentligt materiale til belysning af ulykker og andre hændelser, der fandt sted i driften. I jernbaneselskabernes personaleledelse har der da også altid været en stærk fokus på sikkerhed. Ligeledes har man interesseret sig meget for overtrædelse af gældende bestemmelser. I personalsagerne indtager materiale vedrørende forsømmelser og andre »disciplinærsager« derfor en central plads. I forbindelse med interne stillingsbesættelser og forfremmelser blev disse forhold draget frem og nidkært beskrevet. Oversigter herover findes i personalakterne og ansættelses-sager fra både DSB og mange af privatbanerne. Disse lister, der af og til kunne være udfærdiget på skemaer, betegnes som konduitelister.

Konduiteliste for en assistent ved Kertemindebanen 1919

(LAO, Odense-Kerteminde-Martofte Jernbaneselskab A/S, 5.2. Personaleakter 1900 -1966, pk. 1 – overtaget fra Sydfynske Jernbaneselskab, Personalakter nr. 436)

Tog 10 den 16/11. 19 Ladby

I Anledning af Tog 10's Indkørsel til Ladby den 16' November 1919 erkender Assistent Tønnesen at have handlet mod Signalreglementets Bestemmelser ved, da Semaforsignalet var i Uorden, at ville give indkørsel med Haandsignal fra Perron i Stedet for at rangere Toget ind.

Assistenten hævder, at han, da Toget derefter ikke kørte ind, efter Signal fra Sporskiftet, løb helt ud til Toget og da sagde til Lokomotivføreren »Der er Indkørsel – hvorfor kører De ikke ind? Lokomotivføreren var ubehersket i sin Optræden, knyttede Haanden ad Assistenten og sagde, at Sagen skulle blive indberettet.«

Tog 8 den 6/12. 19. Ladby

Assistent Tønnesen erkender, at Signallygten ikke var rigtig anbragt. Han paa-staar at have set efter, at Signalet var rigtigt; men dette har altså ikke været Tilfældet. Toget holdt da ved Stationsmærket, men kørte ind paa Haand-signal fra Perronen.

Tog 5 den 7/12. 19 Kølstrup

Assistent Tønnesen erkender, at Signalet stod forkert. Det skyldes, at han havde forglemt at tage Signalet tilbage for Tog 6, og han paa-staar, at Tog 5 ikke var afmeldt fra Ladby.

Odense den 9/12. 19

Kommentarer

Det gengivne uddrag af en oversigt over tjenesteforseelser med karakter af en konduiteliste stammer fra en personalsag i det private Sydfynske Jernbane-

selskab, der i 1949 blev overtaget af DSB. Det sydfynske selskab havde indtil dette år også administreret Kertemindebanen, der i 1949 etablerede driftsfællesskab og fælles kontor med en af de to andre nordfynske privatbaner. Akter vedrørende personale, der var ansat ved disse to baner, overførtes til den ny fællesadministration, hvor man henlagde sagerne i to adskilte arkiver for de to baneselskaber.

Personalakterne er journaliseret i Sydfynske Jernbaneselskabs korrespondanceregistratur, der er en brevjournals.

Ha	Journallitra for personalia.
Semaforsignal	Signal med vinger, kaldet vingsignal.

Lovgrundlag

Ved statsbanerne var hovedparten af de ansatte tjenestemænd; man talte om de såkaldte guldsnore (det administrative personale) og sølvsnore (driftspersonalet). Også privatbanernes medarbejdere blev for det kørende og administrative personales vedkommende efterhånden ansat på tjenestemandslignende vilkår. Tjenestemandsløvgivningen blev efter en række tilløb indført med lov af 12. september 1919.

Anvendelsesmuligheder

Jernbaneselskabernes personalakter er vigtige personale- og jernbanehistoriske kilder. Listerne gør det muligt at vurdere, i hvilket omfang sikkerhedsforskrifter, regler og bestemmelser blev overholdt, ligesom de giver et indblik i arbejdsmiljøet på arbejdspladser, som sammenlagt efterhånden kunne mønstre titusinder af ansatte. Men derudover indeholder de også et spændende materiale, der kan belyse, hvordan jernbanedriften i almindelighed blev afviklet.

Hvor findes kildetyperne?

Personalakter fra jernbaneselskaberne findes i arkiverne fra privatbaner og DSB (LAA og RA). For statsbanernes vedkommende er alle sager bevaret frem til 1931. Herefter er der som hovedregel kun bevaret sager på ansatte, der er født den 1. i måneden eller som opnåede leder/chef-ansættelse. Afleveringsfortegnelser i Rigsarkivet indeholder registret på hver enkelt sag frem til 1946. For sager frem til 1931 er udsendt en særlig registratur, se nedenfor. Personalakter findes også for de øvrige statslige etater.

Litteratur

Foreløbige Arkivregistraturer Serie 4, nr. 6: De Danske Statsbaner, *Personalakter*, 1962.

Christian Larsen: Jernbanens folk. Personalhistoriske kilder i jernbanearkiver, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2006, s. 157-77.

Steen Ousager: *Guldsnore på sporet. Jernbane, politik og forening*, 1991. Udg. af Jernbaneforeningen.

49. Færgejournal

Et opslag i en færgejournal svarer til en overfart tur/retur. Her har man indført tidsplan, kurs, vind og vejr, mandskabets navne samt antallet af passagerer. Alle ændringer i færgens fremdrift er også blevet registreret.

Skibsdagbog for M/F Prinsesse Benedikte 7.- 8. marts 1970

(LAK, Danske Statsbaner, M/F Prinsesse Benedikte, Skibsdagbog på Ruten Kalundborg-Århus 1968-1970)

[Se den kopierede gengivelse]

Kommentarer

Bemærk, at rubrikkerne »Heste« og »Kvæg« havde overlevet sig selv; i 1970 blev de brugt til sammentælling af antallet af 1.- og 2.-klasses passagerer!

HF	Halv fart.
FF	Fuld fart.
Mat.	Matros.
Omat.	Overmatros.
Stmd.	Styrmand.

Lovgrundlag

Intet.

Fig. 59. Statsbanernes første skruefærge PRINS CHRISTIAN i Københavns havn i 1920'erne. Færgen blev bygget i 1903 til Gedser-Warnemünde-overfarten. Den blev ombygget i 1922 og fra 1923 stationeret i København, hvor den skulle betjene København-Malmø-overfarten. Ligesom på andre skibe førtes en færge- eller skibsjournal, der bl.a. gav oplysninger om passagerantal og last. Enkelte af dem er bevaret på landsarkiverne. (Danmarks Jernbanemuseum).

DANSKE STATSBANER				Arhus - Kalundborg		tur nr 0378 HÅ dag den - 7 MAR. 1970 19												
Position	Klokken	Tæller o/m	Kurs	Vind: S-5	Vandstand: 115-gænde										Temp:			
Afg Arhus	20.19			Vejr: sm	Strøm													
Havnemolen	20.25	180	170°	Der overførtes	Rejsende	Heste	Kvæg	Kg gods	P	C	B	L	T	S	Mic	Cyklar	Div.	
Tune kost	21.20	-	190°	Tune														
Ringebjerg Sand	21.42	-	170°	Samso														
Svanegrunden	21.51	-	-	Kalundborg														
Kolby ank				Tuno-Samso														
Kolby afg				Tune-Kalundb														
1. drej				Samso-Kalundb														
2. drej				I alt	4	6	4											
3. drej				Vagtmænd														
L/B 13																		
L/B 14	22.20	180	105°															
L/B 15	22.31	-	110°	Det passerede														
L/B 19	22.43	-	-															
Asnæs L/B 3	22.57	-	F	21.07: HLF - Stop bage + Føjsignal														
Vinkelfyrtline				21.09: HF - bage 11														
Gisseløre				21.10: FF - 11														
Fjordfyrtline				21.11: 180 omvendt														
Havnefyrtline																		
Ank Kalundborg	23.23																	
Overfartstid:	8.04																	
Toget ank kl:																		
Rejsegods ombord kl:																		
Postgods ombord kl:																		
Tune båd kl:																		
Tjeneste fra	20.00			til	22.30													

DANSKE STATSBANER				Kalundborg - Arhus		tur nr 0365 Spr dag den - 8 MAR. 1970 19												
Position	Klokken	Tæller o/m	Kurs	Vind: Østlig - 2	Vandstand: 1/2-gænde										Temp:			
Kalundborg	08.54			Vejr: Jage	Strøm													
Vinkelfyrtline				Stmd	Mat													
Vinkelfyrtline																		
Vinkelfyrtline				Bm														
Gisseløre		160	296°	Omat														
(L/B 14)	09.23	-	285°															
(L/B 19)	09.38	-	-															
L/B 15	09.50	-	-	Det overførtes	Rejsende	Heste	Kvæg	Kg gods	P	C	B	L	T	S	Mic	Cyklar	Div.	
L/B 14	10.03	-	-	Samso														
L/B 13				Tune														
1. drej				Arhus														
2. drej				Samso-Tune														
3. drej				Samso-Arhus														
Kolby ank				Tune-Arhus	4	78	80											
Kolby afg				I alt														
Svanegrunden	10.35	160	345°															
Ringebjerg Sand	10.45	-	005°	Det passerede														
Tune kost	11.08	-	322°															
Havnemolen																		
Ank Arhus	12.20			08.65: For frembrude 5-6 min														
Overfartstid:	3.26																	
Toget ank kl:				08.54: + Føjsignal + adbyg + etby bage - 16.00														
Rejsegods ombord kl:																		
Postgods ombord kl:				11.13: s. 84 - 16.00														
Tune båd kl:				11.14: FF - 11														
Tjeneste fra	20.00			til	22.30													

Fig. 60. På færgetur med M/F Prinsesse Benedikte. (LAK, Danske Statsbaner, M/F Prinsesse Benedikte, Skibsdagbog på Kalundborg-Arhus 1968-1970).

Anvendelsesmuligheder

Færgejournaler kan anvendes til undersøgelser af trafikken til søs mellem landsdelene og af dagligdagen på færgerne.

Hvor findes kildetyperne?

Færge- og skibsjournaler er i en række tilfælde afleveret til LAA. I øvrigt rummer visse rådstuearkiver (f.eks. arkiverne fra Kalundborg og Korsør, begge på LAK) også en god dokumentation for de pågældende byers færgefart i ældre tid. Endvidere råder LAK over et omfangsrigt arkiv fra Helsingør færgelav med arkivalier fra perioden 1683-1886.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på anvendelse af færgejournaler fra moderne tid. For ældre tid kan nævnes:

Jørgen Mikkelsen: Søfart og havneadministration i Korsør og Skælskør ca. 1740-1800, *Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt* 1995, s. 7-52.

50. Lodsjournal

Det lokale lodsvæsen har været en institution af beskeden omfang. Derfor kunne lodsens være fristet til at bruge sin journal som en alt-mulig-protokol, hvor han indførte sine indberetninger til overordnede og andre myndigheder, andre ind- og udgående breve, regnskaber, statistikker og alt andet, der vedrørte hans arbejde.

Journalnotater vedrørende lodsens virksomhed i Skælskør 1917-18
(LAK, Skælskør lodseri, Journal 1911-1942)

Fra Skjelskør Lodseri

Skjelskør den 15de December 1917

Hermed 1 Bilag

Til

Lodsdirektøren

Hermed følger Listen over Fartøier til Brug ved Skjelskør Lodseri i 1917.

K.M. Nielsen

Liste over Fartøier til Brug ved Skjelskør Lodseri 1917

Antal	Art	Alder	Størrelse	Ejer	Understøttelsen
1	Ro og Sejlbåd	5 Maaneder	17 Fod	Lodsen	

K.M. Nielsen

Fra Skjelskør Lodseri

Skjelskør den 28de December 1917

Til

Meteorologisk Institut nautisk Afdeling

Fjorden er belagt med tynd Is. Postdamperen til Øerne sejler endnu og Reden bliver forløbige holdt aaben af den. Sejladsen med sejlskibe kan kun ske ved Bugserhjælp.

K.M. Nielsen

Den 31de December 1918 indsendt Fortegnelse over Tvangslodsninger ved Skjelskør Lodseri til Chefen for 2 Eskadre i Store Bælt.

K.M. Nielsen

Fra Skjelskør Lodseri

Skjelskør den 1ste Januar 1918

Hermed 6 Bilag

Til Lodsdirektøren.

Hermed indsendes Regnskabet for December Maaned 1917 med tilhørende Lodssedler. Hvorefter Indtægten har udgjort.

	Lodspenge		12,5% til Pensions- kassen		Rest	
	Kr.	Øre	Kr.	Øre	Kr.	Øre
I alt i December Maaned 1917	180	27	22	53	157	74

Procenter til Pensionskassen i December Maaned er saaledes. Kr. 22.53
 Kviteringer for Tvangslodsninger i December Maaned 1917 medfølger. " 180.44
 Endvidere følger oversigt for Aaret 1917, samt Uddrag af Lodsjournaler angaaende lodsede skibe og indvundne Lodshyre i Oktober Kvartal 1917, og Frimærkerregnskab for 1917 samt Regnskab over Forbrug og Beholdning af Lodssedler.

K.M. Nielsen

Oversigt over Aaret 1917

	Lodspenge		12,5% til Pensions- kassen		Rest	
	Kr.	Øre	Kr.	Øre	Kr.	Øre
I Januar Kvartal 1917	243	80	30	47	213	33
" April " "	1370	27	171	19	1199	08
" Juli " "	1284	00	160	50	1123	50
" Oktober " "	915	64	114	46	801	18
	3813	71	476	62	3337	09

Endvidere har Lodsens haft følgende Indtægter i 1917.

Fra Havnevæsenet for Afmærkning.	350 00	
Indkøbt Materiale	75 00	
For Arbejdet	275 00	275 00
Fra Vagervæsenet for Afmærkning	30 00	
Indkøbt Materiale	5 00	
For Arbejdet	25 00	25 00
Isning om Pælene ved Vasebroen		50 00
Opsyn med "		<u>20 00</u>
I alt for Aaret 1917		370 00

K.M. Nielsen

Antal lodsede Skibe og indvunden Lodshyre
 I Oktober Kvartal 1917

Danske Skibe.			
Sejlskibe bugserede.			
do. ikke bugserede.	29	483	75
Lægter.			
Dampskibe.	2	46	00
	Ialt	31	529 75
Udenlandske Skibe.			
Sejlskibe bugserede.			
do. ikke bugserede.	3	36	50
Lægter.	15	194	39
Dampskibe	4	155	00
	Ialt	22	385 89
Sum af danske og udenlandske Skibe	53	915	64

Beholdning af Lodssedler ved sidste Aars Slutning 31/12-16	124 Par
Indkøbt fra Herdalh	<u>400 "</u>
	524 Par
Forbruget af Lodssedler i Aaret 1917	<u>314</u>
	Beholdning 210

K.M. Nielsen

For Aaret 1917 har Lodseriet haft Lodsbruttofortjeneste til	
Lodseriet Kasse	Kr. 3813,71
Bruttobetaling fra Vagervæsenet	<u>30,00</u>
	I alt Kr. 3843,71

K.M. Nielsen

Kommentarer**Tvangslodsninger**

Iflg. loven om lodsvæsen af 1879 var der pligt til at benytte lods i bestemte havne og farvande. Fra 19. august 1914 kunne der i kraft af den da udstedte bemyndigelseslov om midlertidige foranstaltninger vedrørende lodsvæsenet pålægges lodstvang ved havne og i forbindelse med »neutralitetsforanstaltninger i danske farvande« (minefelterne). Disse bestemmelser blev indført af hensyn til landets neutralitet under verdenskrigen.

Lovgrundlag

Lov om lodsvæsen af 13. juni 1879.

Anvendelsesmuligheder

Lodsjournaler kan anvendes til undersøgelser af søtrafikkens form og færdselsforhold i de danske farvande.

Hvor findes kildetyperne?

I lodseriernes arkiver (LAA).

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på anvendelse af kildetyperne.

51. Rapportbog fra postvæsenet

Rapportbøger er det instrument, som man i postvæsenet har anvendt til at registrere uregelmæssigheder i virksomheden på lokalt plan. Bidske hunde, sikkerhedssvigt og anden forsømmelighed er blevet noteret i disse bøger. Rapportbøgernes indhold har mange lighedspunkter med jernbaneselskabernes konduitelister (se kildetype nr. 48), men de har haft en bredere funktion end disse.

Redegørelse for problemer med postudbringning i Kastrup 4. februar 1962

(LAK, Kastrup Postkontor, Rapportbog 1955-73)

Postbesørgelsens sammenbrud søndag den 4. februar 1962.

Postmesteren blev mellem kl. 5.30 og 6.00 søndag den 4/2-62 ringet op fra omkarteringspostkontoret, hvor en postchauffør meddelte, at der ikke var nogen post med den ordinære vogn K5a, da posten var sendt ud med en ekstravogn. Postmesteren bad om at måtte tale med vagtmesteren (Thygesen); denne bekræftede dette, men kunne i øvrigt ikke redegøre for årsagen. 10 minutter senere blev postmesteren, der var ved at stå op for at undersøge forholdene nede på kontoret, ringet op af kørselskontoret, der meddelte, at en ekstravogn holdt nede på Amager Landevej (antagelig ved politistationen), hvorfra chaufføren meddelte, at der ingen var til at ekspedere posten. Postmesteren bad kørselskontoret sørge for, at chaufføren kørte til rampen ved postkontoret.

Postmesteren gik derefter ned på kontoret, hvor der intet personale forefandt (den første vagthavende skal møde kl. 5.00). Efter at have ekspederet posten og ventet en halv time, hvor der stadigvæk ikke indfandt sig personale, alarmerede postmesteren kontrollør Kristensen og formand Lind, der begge har telefon og bad dem om at indfinde sig på kontoret, for at få tjenesten sat i gang, eventuelt fremskaffe personale. Kontrollør Kristensen kom på kontoret kl. ca. 7.20 og begyndte at ekspedere posten i forventning om, at næste mand, der skulle møde kl. 7.30, skulle indfinde sig. Det gjorde han imidlertid ikke, hvorfor kontrollør Kristensen, da den vagthavende assistent mødte kl. 8.00 og der stadig ingen kontorbud var mødt, kørte til formand C. Lind, der tog med tilbage til kontoret for at undersøge, hvem der skulle møde. Ved tilbagekomsten kl. ca. 8.10 mødte kontorbud 196 opb. [Navn1], der skulle have mødt kl. 5, der erklærede, at han havde sovet over sig. Formand Lind ankom samtidig til kontoret og kørte derefter ud til postbud 278 [Navn2], der skulle være mødt kl. 7.30. [Navn2] stod netop op og skulle af sted til kontoret, hvor han mødte kl. 8.25.

Ekspresudbringningen af breve blev forsinket en lille time, ligesom boksopsorteringen blev forsinket noget. Derimod blev udbringningen af søndagsbreve ikke forsinket, idet der blev indsat ekstramandskab til behandlingen af posten. Formand C. Lind deltog i opsorteringen til klokken 11.30.

Det er foreholdt de 2 kontorbud (opb. 196 [Navn1], opb. 278 [Navn2]) al-

Fig. 61. Postvogn ved Sydbanegården i Odense ca. 1915. Som det ses på billedet, havde elektriciteten vundet indpas, selv om gaslygterne stadig sørgede for gadebelysning. Endnu – men kun meget kort tid endnu – manglede motoriseringen af den danske vejtrafik. Postbesørgelse, passagertrafik ud i oplandsområder uden jernbane og lokal taxakørsel foregik med hestekøretøj, og brolægning var selv på befærdede steder endnu ikke en selvfølge. Kilderne findes i de lokale postarkiver samt i kommunearkiverne, selv om der ikke var enighed i hele landet om, hvad den kommunale opgaveløsning skulle omfatte, og hvad private skulle tage sig af. (Det Kgl. Bibliotek).

voren i deres tjenesteforsømmelse ved ikke at passe vagten. De 2 kontorbudde har indrømmet og erkendt deres fejl; for kontorbud 196 [Navn1]s vedkommende er det første gang en forsømmelse af denne art finder sted medens det for kontorbud 278 [Navn2]s vedkommende har fundet sted ~~adskillige gange~~ tidligere. Det er endvidere meddelt dem, at såfremt forsømmelser af tilsvarende art i fremtiden finder sted, vil både det foreliggende tilfælde og et eventuelt fremtidigt tilfælde blive indberettet til overpostmesteren.

Læst: (C.L. Kristensen)
(C. Linke
fmd.)

Erkendes: ([Navn1])
([Navn2])

[Protokollen for 22.-28. februar 1962:]

22/2 62	<p>Postmesteren konstaterede kl 15.35 at værdiburet stod åbent og ekspeditions-kassen var ulåset og møntkassen stod fremme; intet personale i værdiburet. Vagthavende mhp frk K.Ø. Nielsen</p> <p style="text-align: center;">f. v. møntkassen</p>	<p>Mhp frk K.Ø. Nielsen fastholder eksp-kassen var aflåset</p> <p>Øvrige rapport erkendes K.Ø. Nielsen [sign.]</p>
28 FEB. 1962	<p>Postbud nr. 39 J.H. Hansen distrikt 12 A meddeler d.d. klokken 9.30, at han d.d. kl. ca. 8.10 på 1. omdeling er blevet bidt af en hund tilhørende [Navn3, Adresse]. Hansen blev bidt i højre lår og hans kappe blev flænget.</p> <p>Hansen er beordret til lægen for at få en indsprøjtning mod stivkrampe.</p> <p>Hundeejeren [Navn3] overværede overfaldet.</p> <p>Hansen fortsætter tjenesten.</p> <p style="text-align: right;">Kastrup Postkontor, den 27/2 1962 C. L. Kristensen [sign.] ktr.</p>	

Kommentarer

Opb. Overpostbud.

Mhp Medhjælp.

Lovgrundlag

Post- og telegrafreglementet, version 1973, § 82, 3 siger om rapportbogen: »Om mangler i værdiposten, fejl-dirigering af postsække, udeblivelse af vigtigere postafslutninger og andre større uregelmæssigheder afgives snarest melding til postmesteren, og der foretages notering i rapportbogen. Ved mindre kontorer kan rapportbøger tillige anvendes som tjenestejournal og vagtjournal.«

Anvendelsesmuligheder

Rapportbøgerne viser afvigelser fra rutinerne og giver derved indblik i det daglige arbejde i postvæsenet på det lokale plan.

Hvor findes kildetyperne?

Posthusenes arkiver (LAA).

Litteratur

H. Hjorth-Nielsen (red.): *Det danske Post- og Telegrafvæsen*, bd. I-IV, 1932-33.

Helge Israelsen m.fl. (red.): *P&Ts historie*, bd. 1-5, 1991-93.

Niels Strandsbjerg: *Posthuse øst for Storebælt. En arkivregistratur*, 1995.

Niels Strandsbjerg: *Posthuse på Fyn. En arkivregistratur*, 1997.

Niels Strandsbjerg: *Posthuse i Nørrejylland I-II. En arkivregistratur*, 1996.

Niels Strandsbjerg: *Posthuse i Sønderjylland. En arkivregistratur*, 1997.

Landbrug og skovbrug

Af Michael Hertz

Landbruget blev den første erhvervssektor, der kom til at danne eget ministerområde. Det skete med oprettelsen af Landbrugsministeriet i 1896; men forvaltningen havde længe inden da rodfæstede traditioner for håndtering af landbrugssagerne, og disse traditioner videreførtes i det 20. århundrede.

Overordnet set vedrørte forvaltningsopgaverne fire hovedområder: landbrugs ejendomsstrukturer, dets forædlingsarbejde og dets drifts- og afsætningsforhold samt forvaltningen af statens ejendomme.

Matrikulering og registrering af ejerforhold gav staten mulighed for at sikre, at ejendomsstrukturen tilgodeså driftsmæssige, politiske og fiskale hensyn. Statens omsorg for landbrugets produktion og afsætning udmøntedes dels i støtte til erhvervets egen indsats for at forædle produkter og bekæmpe sygdomme hos planter og dyr og dels gennem statsligt oprettede undervisnings- og forskningsinstitutioner. Ældst og væsentligst blandt disse er Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, der foruden at undervise landbrugskandidater også udførte forskning og drev forsøgsvirksomhed. Staten støttede afsætningen af landbrugsvarer ved bl.a. at udsende statskonsulenter til udlandet og ved at oprette kontrolorganer for at sikre kvaliteten af råvarer og produkter. De statslige ejendomme, der forvaltedes sammen med landbruget, var fortrinsvis søer, moser, forstrande, klitter og statsskove.

Ejendomsstruktur, oprettelse af husmandsbrug samt strukturalisering

Før gennemførelsen af indkomstskatteordningen i 1903 var hartkornet grundlag for beskatningen, og matrikulering havde derfor afgørende betydning for statshusholdningen. I 1903 faldt den fiskale nøglefunktion bort, men matrikuleringen bevarede sin betydning for private formueforhold. Enhver handel med landbrugsjord og enhver skelforandring blev registreret. Hver opdeling eller sammenlægning af landbrugsejendomme fremgår således af matriklen; det samme gør politiske indgreb i ejendomsretten ligesom stigende urbanisering og landbrugsjordens forvandling til bymæssige formål. Matriklens tætte tilknytning til landbrugets forvaltning aftog dog efterhånden, og i 1989 blev matrikelsagerne fra Landbrugsministeriet overført til Boligministeriet. Siden er de overdraget til Miljøministeriet. Omlægningen af jordskatter 1903ff. og matrikuleringen belyses nedenfor i kildetype nr. 52 og 55.

Mens registreringen af ejerforhold udgjorde den måske vigtigste del af landbrugets forvaltning i det 19. århundrede, indtrådte dybtgående forandringer i

Fig. 62. Niels Frederiksen (1874-1951), folketingsmand for Det Radikale Venstre og formand for Statens Jordlovsudvalg 1919-43. Niels Frederiksen var i 1908 indtrådt i hovedbestyrelsen for De Samvirkende Sjællandske Husmandsforeninger og repræsenterede husmandsforeningerne i den landbokommission, som forberedte lensafløsningen. Formandskabet for Statens Jordlovsudvalg forenede han med direktørfunktionen, og han varetog daglig ledelse af udvalgets administration. I 1944 opsummerede Frederiksen, at Statens Jordlovsudvalg under hans ledelse havde oprettet 6.726 brug på jordrenteparceller og 5.197 brug på private parceller.

begyndelsen af det 20. Afviklingen af feudale ejendomsstrukturer bragtes til afslutning, og støtten til småbruget blev et nyt pejlemærke i dansk jordpolitik. Afviklingen var indledt allerede i slutningen af det 18. århundrede med udskiftning af fællesskabet, og den fortsatte gennem det 19. århundrede med gradvis overgang fra fæste til selveje. Med husmandslovene 1899ff. indledtes en ophjælpning af småbruget, som skulle nyde politisk bevågenhed helt frem til 1960'erne. I 1919 blev fæstevæsenet endeligt ophævet, og samme år banede »Oktoberlovene« vej for, at len, stamhuse og fideikommiser kunne – som det hed – overgå til »fri« ejendom. I den forbindelse inddrog staten andele af lenenes og stamhusenes jordtilliggende og fideikommiskapital med henblik på oprettelse af husmandsbrug. Økonomiske og politiske magtforhold i landbruget var hermed forskudt til fordel for vælgergrupper, der støttede de daværende regeringspartier og til ugunst for vælgergruppen bag det gamle højreparti. Afviklingen af landbrugets feudale strukturer belyses her ved kildetype nr. 53.

For at sikre klassen af landarbejdere og tyende bedre eksistensgrundlag havde staten siden 1899 ydet lån og fra 1919 tillige fremskaffet »statsjord« til oprettelse eller supplerung af mindre jordbrug. Konjunkturerne ved midten af århundredet undergravede dog grundlaget for denne sociale jordpolitik, og Landbrugskommissionen af 1960 måtte i sin betænkning konstatere, at 18.000 mindre jordbrug var blevet nedlagt gennem de foregående 20 år. Dansk jordpolitik skiftede nu retning. Løsenet kom til at hedde strukturrationalisering, dvs. ændring af ejendomsstørrelser med henblik på etablering af, som det hed, øko-

nomisk bæredygtige enheder. Ved at åbne for sammenlægning og supplerings af brug tilgodeså jordlovene 1967ff. ejendomsstrukturer, der i større omfang kunne sikre erhvervets rentabilitet og internationale konkurrenceevne, og som skulle føre erhvervet og landet gennem de kommende udfordringer i Fællesmarkedet (EU). Den igangværende afvandring fra landbruget tilgodeså i øvrigt tidens øgede behov for arbejdskraft i sektorer uden for landbruget.

De oprindelige husmandslove 1899-1914 sigtede mod udstykning og oprettelse af brug på privat indkøbt jord. Købere af mindre landbrug kunne ved statslån på lempelige vilkår dække op til 90 % af etableringsudgifterne. Lovene om lensafløsning og udstykning af jord i statens eje fra oktober 1919 indførte Jordfonden som betegnelse for de arealer og pengemidler, som staten overtog fra majoratsbesidderne. »Statsjord« blev udparcelleret og lodderne tildelt brugere på såkaldte jordrentevilkår. Brugeren betalte ingen købesum for jorden; den ejedes fortsat af Jordfonden, dvs. af staten, men brugeren ydede en halvårlig jordrente, som indgik i Jordfonden. Jordrenten beløb sig normalt til 2 % af ejendommens grundværdi, men den kunne reguleres i overensstemmelse med udsvingene i landbrugets forrentning.

Landbrugsministeren nedsatte et såkaldt jordlovsudvalg, der sammen med amtslige jordbrugskommissioner og kommunale tremandsudvalg skulle bistå med gennemførelse af 1919-lovene. Udover forvaltningen af 1919-lovene (»Nye lov«) overtog Jordlovsudvalget i 1924 også forvaltningen af 1899-loven med følgelove (»Gamle lov«). I 1934 blev Statens Jordlovsudvalg en lovfæstet, permanent institution. Hertil henlagdes tillige forvaltningen af lovene om oprettelse af gartnerier og havebrug samt opførelse af landarbejderboliger. Udvalget vedblev med at skaffe jord enten til oprettelse af husmandsbrug eller til supplerings af sådanne brug. Da interessen for at drive mindre brug aftog, fik udvalget tildelt administration af landbrugsloven og af diverse støtteordninger. Jordlovsudvalget nedlagdes i medfør af landbrugsloven af 1989. De administrative opgaver videreførtes i Strukturdirektoratet, der i år 2000 blev sammenlagt med EF-direktoratet.

Forretningsgangen var den, at ansøgere, som opfyldte lovens betingelser, henvendte sig gennem kommunens tremandsudvalg eller amtets jordbrugskommission for at få tildelt lån og/eller jord. Jordlovsudvalget traf afgørelsen, afgav formel indstilling til ministeriet om udfærdigelse af dokumenter og koordinerede det efterfølgende tilsyn med bedriften. Også indehavere af jordløse huse eller mindre landbrug og gartnerier havde adgang til tillægsjord fra Jordfonden, som gav dem mulighed for at etablere mere bæredygtige bedrifter. Kildetype nr. 54 belyser forvaltning under Jordlovsudvalget.

Kvalitetskontrol, udviklingsstøtte og salgsfremme

Statens støtte til landbrugsfaglig forskning og til ophjælpning af landbrugets produktion og afsætning fik øget vægt i løbet af det 20. århundrede. Dette anskueliggøres bl.a. af den organisatoriske udvikling. Udover Landøkonomisk Forsøgslaboratorium ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, som havde

været i virksomhed siden 1882, sorterede der i perioden 1920-70 under Landbrugsministeriet således syv organer, der drev forskning i metoder til at fremme landbrugets økonomi, teknik og redskabsanvendelse. Et af disse var Landøkonomisk Driftsbureau. Andre syv organer forskede i forbedring af planteavlen, og hele 13 beskæftigede sig med husdyrbrugets og mejeribugets fremme. Dertil kom fem organer, der arbejdede med bekæmpelse af plantesygdomme og yderligere seks, der forskede i bekæmpelse af husdyrsygdomme. Endvidere kan man opregne fire organer til tilsyn og kontrol med foderstoffer og gødning, Plantetilsynet og otte andre organer til tilsyn og kontrol med plante- og frøavl, samt Statskontrollen med Mejeriprodukter og Æg, Statens Kødkontrol og 11 andre kontrol- og tilsynsorganer inden for husdyravl og mejeribrug. Disse sider af landbrugets forvaltning søges her illustreret ved kildetype nr. 56-58.

Til den statslige forskningsindsats skal man imidlertid lægge en betydelig privat indsats, ikke mindst en konsulentbistand, som udgik fra landbrugets egne organisationer på såvel lokalt som overordnet plan. Ofte blev der i privat regi taget kvalitetsfremmende initiativer, som opnåede økonomisk understøttelse fra staten, f.eks. til afholdelse af dyrskuer.

Et særegent træk ved dansk landbrug som forvaltningsområde er netop de tætte forbindelser, der på tidligt tidspunkt var etableret mellem grene af statens forvaltning og organer, der var knyttet til erhvervets interesseorganisationer. Erhvervets interessevaretagelse var siden 1918 koordineret i Landbrugsraadet, der optrådte som landbrugets fælles talerør over for regering og rigsdag og som på erhvervets vegne også gik i nærkontakt med Landbrugsministeriet (og Udenrigsministeriet) om praktiske mellemværender. Skellene mellem forvaltning og privatorganiseret interessevaretagelse kunne undertiden blive mindre skarpe på landbrugsområdet, ikke mindst når kriser satte det danske samfund under pres, som verdenskrisen i 1930'erne, eller i forbindelse med det øgede europæiske markedssamarbejde efter 1957. I perioden 1932-50 nedsatte Landbrugsministeriet således 17 eksportfremme- og reguleringsudvalg, hvor Landbrugsraadet på statens vegne varetog forvaltningen og i 1950 overtog statens beføjelser. Kilder til undersøgelse af landbrugets afsætning skal derfor ikke blot søges i statslige myndigheders arkivalier, som er afleveret til Rigsarkivet eller landsarkiverne, men også i Landbrugsraadets og Andelsudvalgets arkiver, som er afleveret til Erhvervsarkivet.

Statskontrolleret landbrugseksport og statskonsulenter i udlandet

For at opnå bedst mulig afsætning af danske landbrugsprodukter i udlandet gik stat og erhverv i samarbejde om at kvalitetssikre eksportprodukterne og lade den danske stat stå som garant for kvaliteten. Det begyndte i 1888 med Smør- og Margarinekontrollen og de lovbestemte smørbedømmelser. Og siden kom også andre varegrupper under statskontrol. Således blev der i 1897 oprettet et tilsyn med landbrugets udførselsforhold; i 1908-09 indførtes Kødkontrollen, dvs. kontrollen med kød og slagteriprodukter fremstillet med eksport for øje, og i 1929 kom Baconkontrollen.

Fig. 63. Statskonsulent Harald Faber (1856-1943). Faber var cand. polyt., da han ved Det Kgl. Landhusholdningsselskabs foranledning i 1888 blev ansat i en nyoprettet stilling i London, hvor han skulle varetage det danske landbrugs interesser på det vigtige britiske eksportmarked. I de 43 år, han bestred posten (1888-1931), bidrog han gennem artikler og foredrag til, at producenterne i Danmark løbende tilpassede sig de høje kvalitetskrav på verdensmarkedet.

»Til varetagelse af Landbrugets Interesser i Udlandet« bevilgedes i 1892 et beløb på finansloven til at ansætte en konsulent med sæde i London. Det blev cand. polyt. Harald Faber, der som Danmarks første statskonsulent eller landbrugskonsulent i udlandet kom til at præge ikke bare tjenesten, men i høj grad også fremvæksten af den danske landbrugseksport. Hans lange virkeperiode (1888-1931) var medvirkende til hans store gennemslagskraft. Oprettelsen af embedet var foreslået af Det Kgl. Landhusholdningsselskab; men i det 20. århundrede blev Andelsudvalget og Landbrugsraadet erhvervets stærkest berørte interessenter, og det skulle ofte blive fra disse organisationer, man siden hentedede afløsere til statskonsulentembederne. I mellemkrigsperioden var der oprettet konsulentembeder i London, Berlin, Washington og Moskva, og i løbet af 1960'erne opstod der yderligere et antal embeder i Europa, Mellemøsten og Sydamerika og ved FN's fødevarerorganisation FAO i Rom, således at der i 1970 sammenlagt var 13 embeder. Statskonsulenterne arbejdede som regel i tilknytning til Danmarks diplomatiske repræsentation på stedet, om end de udsendtes af Landbrugsministeriet. I 1988 overtog Udenrigsministeriet administrationen af statskonsulentordningen.

Opgaven for en statskonsulent gik ud på at pleje kontakt med repræsentanter for relevante myndigheder og interesseorganisationer i værtslandet og med importører af danske landbrugsprodukter. Han skulle forebygge, at danske eksportører mødte vanskeligheder på markedet og i øvrigt yde bistand, når vanskelighederne indtraf. Gennem foredrag og indlæg i værtslandets presse og fagblade skulle statskonsulenten skabe det bedst mulige indtryk af danske

produkter; og via sine kontakter og gennem egne eller medarbejders undersøgelser af kvaliteten i modtagne vareforsendelser kunne han yde vigtige bidrag til en løbende afstemning af danske produkter i forhold til forventningerne på eksportmarkedet. Kildetype nr. 59 afspejler statskonsulent i London, Th. Sørensens virksomhed.

Forvaltning af statens ejendomme

Domæne er et gammelt udtryk for kronens, dvs. statens ejendom, og det omfatter i vore dage statsskove, forstrande, søer og moser. Tidligere har domænerne periodevis også omfattet godser, bygninger og industrielle anlæg, som var kommet i kronens varetægt i forbindelse med private ejeres betalingsstandsning. Desuden henhørte flere kirker og møller samt østersbanker til domænerne, der frem til 1896 forvaltedes af Finansministeriet og derefter af Landbrugsministeriet.

Forvaltningen angik ejendommenes brug og drift, bygningers vedligeholdelse, ansættelse og aflønning af medarbejderne. Også salg af landbrugs- og skovprodukter og af vildt var omfattet. Driftsplaner og arbejdet med plantninger, udynding og hugst indgik i skovbruget på linje med vildtpleje og jagt. Lokalt blev domænerne forvaltet af amtmænd, godsforvaltere eller skovridere. Men den overordnede forvaltning foregik fra et kontor, Domænekontoret, der i 1896 overførtes til Landbrugsministeriet fra Finansministeriet, og som nedlagdes i 1973, da domænesagerne overgik til Miljøministeriet.

Statsskovene var fra 1911 organiseret under et direktorat med 22 distrikter, der hvert lededes af en statsskovrider. I 1973 blev statsskovvæsenet henlagt til Miljøministeriet, og i 1975 blev Direktoratet for Statsskovbruget omdannet til Skovstyrelsen.

Med en stor andel af statsskovene placeret på Sjælland vil kildematerialet i væsentligt omfang angå forhold, der er specifikke for denne landsdel. Jægersborg Statsskovdistrikt udmærker sig således ved at danne ramme for forlystelsesparken »Bakken«, Klampenborg Badehotel og en galopbane, hvilket naturligvis afspejles i arkiverne jfr. kildetype nr. 60. Skovdriften er afspejlet i eksempel nr. 61.

Kildeoversigt

52. Tiendeliste i forbindelse med tiendeafløsningen
53. Fæsteafløsningskommissionsprotokol
54. Købekontrakt og deklARATION på husmandsbrug fra Jordlovsudvalgets administrationssager
55. Udstykningskort
56. Vivisektionsprotokol
57. Regnskabsindberetning til Landøkonomisk Driftsbureau
58. Autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på eksport
59. Statskonsulentsindberetning
60. Distriktssag for statsskovbruget
61. Driftsbog for statsskovdistrikt

Litteratur

- Jørgen Fink: Centraladministration og erhvervsliv indtil 1930 – struktur og funktion, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie II*, 2000, s. 298-311.
- Hans Schultz Hansen: *Det sønderjyske landbrugs historie 1830-1993*, 1994.
- Michael Hertz: *Et ministerium finder sin form. Landbrugsministeriet 1896-1923*, 1996.
- Flemming Just: Administration og erhvervsliv fra 1930, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie II*, 2000, s. 366ff., 408ff. og 412-17.
- Flemming Just: *Landbruget, staten og eksporten 1930-50*, 1993.
- Erik Helmer Pedersen: *Det danske landbrugs historie, IV, 1914-1988*, 1988.

52. Tiendeliste i forbindelse med tiendeafløsningen

Tiende var oprindelig en naturalieafgift, som menigheden i hvert sogn ydede til kirke og præst, en tiendedel af årets afgrøder og hvert tiende nyfødt stykke kvæg, svin, får m.v. Lokalt kunne tienden siden blive konverteret til faste eller variable pengebeløb, og foruden kirken blev også kronen og private såkaldte tiendeejere berettigede til at få andel i tienden.

Den tvungne tiendeafløsning, der gennemførtes ved tiendeafløsningsloven af 1903, indebar, at der i hvert sogn blev udarbejdet lister over de tiender, som beboerne var pligtige til at yde, og over de beløb, som tiendejerne var berettigede til at modtage. Afløsningsforretningen blev i hvert sogn ledet af den tiendekommissær, der forestod den lokale tiendekreds. Tiendekredsens kendelser kunne indannes for Tiendekommissionen af 15. maj 1903. Tiendelisterne blev revideret af Landbrugsministeriet.

Tiendeafløsning i Rise sogn 1903-09

(RA, Landbrugsministeriet, Landvæsenskontoet (1. Dep./Afdeling 1. Kontor), Tiendesager)

LTJ 32/3: Continuation af Revisionen for Rise Sogn

Ifølge Landbrugsministeriets Skrivelse af 12/9-05 er der meddelt, at der fra Ministeriets Side intet findes at erindre imod, at Tiendelisterne i Henhold til Tiendelovens § 10 fremlægges til offentlig Eftersyn.

Dette er nu sket.

Bekendtgørelsen om Fremlæggelse af Tiendelisterne i 4 Uger i Sogneraadets Lokale paa Rise Fattiggaard har været indrykket hver 3 Gange i Ærø Folkeblad og Ærø Avis henholdsvis 28/9, 29/9, 2/10 og 27/9, 28/9, 29/9 samt 1 Gang i Statstidende 28/9.

I Bekendtgørelsen stod foruden hvor lang Fristen var, at der den 30/10 Kl. 10 Formiddag sammesteds vilde blive afholdt et Møde.

Ifølge Udskriften af Forhandlingsprotokollen blev der 30/10 Kl. 10 afholdt et Møde paa Rise Sogns Fattiggaard. Tiendekommissæren meddelte, at han under 30/9-05 havde tilstillet Rise Sogneraad Meddelelse om, at den Sogneraadet paahvilende Forpligtelse til at udrede 4 Td. Degnebyg til Ærøskjøbing Kommune ifl. Landbrugsministeriets Skrivelse af 12/9 skulde anses for at være en Realbyrde, naar ikke andet kunde godtgøres. Denne Realbyrde skulde paahvile det Degnebyg, der opkrævedes af Rise Sogneraad, og skal ved Tiendeafløsningen behandles som saadan.

Paa Mødet fremkom der følgende Indsigelser mod Tiendelisterne. Ejeren af Matr. No. 28 Lille Rise meddelte, at en Del af Tiendevederlaget for Degnebyg til Rise Kommune ogsaa skulde paahvile Matr. No. 25a Lille Rise. Ejeren af Matr. No. 10a Stokkeby erklærede, at Tiendevederlaget for Degnebyg til Ærøskjøbing Kommune ogsaa paahvilede Matr. No. 10b, 35b og 38a. Ejeren

af Matr. No. 21a i Stokkeby meddelte, at Matr. 11a i Stokkeby svarede 6 Skp. Byg i Degnebyg til Ærøskjøbing Kjøbstadkommune, og ikke 21a [Her ud for er i marginen skrevet: rettet i Listerne og Skema C i Henhold til det paa Mødet passerede -]

Da de af Tiendekommissæren forlangte Erklæringer og Underskrifter vare skaffede tilveje, blev det tilførte oplæst og vedtaget.

Ejeren af Matr. No. 79b i Dunkjær erklærede, at han ikke tidligere havde svaret mere end 11 Øre i Midsommertiende til Rise Præsteembede, medens han nu var opført med 1 Kr. 10 Øre.

Komparenten meddelte, at han fremdeles var villig at yde 11 Øre aarlig, men saafremt der paahvilede Matr. No. 79 Forpligtelse at svare 1 Kr. 10 Øre aarlig, maatte Restbeløbet 99 Øre udredes af Ejeren af 79a.

Dernæst blev foreslaaet, at den oprindelige Ydelse 1 Kr. 10 Øre fordeltes efter Hartkornet paa Matr. No. 79a + b, saaledes at Afløsningen skete paa Grundlag af denne Fordeling.

Tiendekommissæren optog Spørgsmaalet til Kendelse.

Ved Kendelsen blev bestemt, at Matr. 79a skulde svare 86 Øre og Matr. No. 79b 24 Øre aarlig i Midsommertiende til Rise Præsteembede.

Tiendekommissæren maa meddele, om Sagen senere er bleven indanket til Overtiendekommissionen. [I marginen: rettes først efter Meddelelse fra Tiendekommissæren]

Angaaende Overretssagfører Steenstrups Paastand for Matr. No. 19a, 20c og d i Stokkeby, kan der ifølge Kendelsen ikke tages Hensyn til.

Tiendelisterne er forsynet med Retsgyldighed dog maa bemærkes, at Tiendekommissæren, for de Matr. No.[s] Vedkommende, hvorved var gjort Indsigelse, har noteret, at Landbrugsministeriets Approbation til Overenskomsterne tør forventes. [I marginen: Tiendelisterne forsynes med Paategning om Retsgyldighed]

Tillige meddeles, at Tiendekommissæren ved Midsommertienden til Præsteembedet har noteret, at Tiendelisten har faaet Retsgyldighed med Undtagelse af Matr. No. 79 Dunkjær, 19a, 20c og d af Stokkeby, da disse skal afgøres ved Kendelse. Disse Matr. No. er ikke i Listerne, efterat Kendelsen er bleven afsagt, forsynet med Retsgyldighed, hvilket maa ske. Tillige maa bemærkes, at Tiendekommissæren ikke har skrevet Datoen (i Li) i Listerne, naar han har paategnet dem med Retsgyldighed. [I marginen: kan formentlig passere]

Proklama har ifl. vedlagte Aviser været indrykket 3 Gange i Statstidende [Indskud: 29/9] og hver 3 Gange i Ærø Avis og Ærø Folkeblad første Gang henholdsvis 27/9 og 28/9.

Ifølge Landbrugsministeriets Skrivelse af 12/9-05 er der meddelt, at Skrivelsen hvormed Rise Sogneraad har fremsendt Fortegnelsen over Midsommertiende til Skolekassen og Fattiggassen maa medfølge. Dette er ikke sket. [I marginen: maa indhentes]

Skema C

Hartkornet stemmer med Udskriften af Matrikullen, med Undtagelse af for [!] Matr. No. 53 Lille Rise og 41b Stokkeby.

Navnene ere konfererede med Tiendelisterne og stemmer overens med Undtagelse af for Matr. 34a og b Dunkjær, 42, 33 (og 55c) Lille Rise og 55c Stokkeby.

Tiendevederlagene, Sammentællingerne af Kornet, Kornets Omregning til Penge, Pengenes Sammentælling, Udregningerne af Afløsningssummerne, Udregningerne af halvaarlig Ydelse ere rigtige, naar undtages en Del Matr. No., som nu ere rettede og reviderede af Frøken Langebæk.

Fordelingen ved Smaaredsel til Læreren Matr. No. 78b [Tilføjet: Dunkjær], der var glemt at blive foretaget, er nu foretaget. [I marginen: til denne Fordeling tages formentlig intet Hensyn, da Vederlaget, der er udeleligt, er indført i Skema C.]

Tiendekommissæren har indført Afløsningssummerne og halvaarlig Ydelse med sort Blæk i Stedet for med rødt. [I marginen: Naar Skema C sendes ud til Fremlæggelse gøres til fremtidig Iagttagelse opmærksom paa, at Afløsningssummer og halvaarlig Ydelse skal anføres med Rødt, jfr. Prøveskemaet]

Udkastet til Afløsningssummernes Fordeling kan ikke foretages, førend [Indskudt: der foreligger] en Skatteattest fra Amtsstuen [Indskudt: og Oplysning om] ½ Skillings Afgiften for Kirketiendens Vedkommende [Rettet: og en Skatteattest] [Indskudt: er indsendt] fra Sogneraadet [Slettet: er indsendt]. [I marginen: maa indsendes]

Kommentarer

Før Reformationen deltes udbyttet af tienden mellem sognepræst, kirkebygning og biskop. Efter Reformationen overtog kronen den del af tienden, som tidligere tilfaldt biskoppen (herefter *kongetiende*). Kongetienden og den del af tienden, som var afsat til bygningens vedligeholdelse, *kirketienden*, kunne bortforpagtes eller sælges til private tiendeejere. Dele af tienden kunne tilfalde skole eller lærer (f.eks. *degnetrave* eller *degnekorn*). Lokale forskelle kunne være betydelige.

I 1740 indledtes bestræbelser på at forenkle opkrævningen af tiende og at få afgiften »i kærven« konverteret fra variable ydelser i naturalier til fast årlig afgift – først i naturalier, siden i penge. Der blev lovgivet herom i 1796, 1810, 1852, 1860, 1862 og 1894. Med tiendeloven af 15. maj 1903 gennemførtes endelig en tvungen afvikling af alle tiender. Denne afvikling faldt tidsmæssigt sammen med en skattereform, der med indførelse af indkomstskat og skat på fast ejendom ansat efter handelsværdi (grundvurdering) flyttede skattegrundlaget fra hartkornet over til den løbende indkomst. Reformen muliggjorde en relativt lettere beskatning af landbefolkningen.

Afviklingen af tiende forudsatte, at de tiendepligtige, brugerne af landbrugsjendomme, i løbet af ti år indbetalte et afløsningsbeløb svarende til 18 års tien-

deafgift. Afløsningsbeløbet skulle indbetales til en nyoprettet bank, Kongeriget Danmarks Tiendebank. Tiendebanken skulle så udbetale afløsningssummen til tiendejerne. Som afløsningssum skulle tiendejerne, altså de personer eller institutioner, som havde ret til at modtage tiende, have et beløb, der svarede til 25 års tiendeafgift. Staten indskød de manglende 7/25 af afløsningsydelsen. I øvrigt finansieredes tiendeafløsningen ved udstedelse af 4 % obligationer med 55½ års løbetid. Det forudsattes, at Tiendebankens forretninger skulle ophøre, når alle obligationer var indfrieede. Den i 1906 oprettede Kongeriget Danmarks Hypotekbank overtog forretningsførelsen for Tiendebanken.

I Sønderjylland gennemførtes afløsningen af tiende ved lov nr. 129 af 4. april 1929, og også her blev ordningen finansieret gennem Kongeriget Danmarks Hypotekbank/Tiendebank. Tiendeafviklingen blev bragt til endelig afslutning i 1973, for Sønderjyllands vedkommende dog først i 1984.

Det citerede uddrag stammer fra revisionen af tiendelisterne for Rise sogn på Ærø. Revisionen er udført i Landbrugsministeriet bl.a. af to kvindelige medarbejdere, frøken Quist og frøken Langebæk. Ifølge Landbrugsministeriets bek. af 4. aug. 1908 trådte tiendeafløsningen for Rise sogn i kraft 1. januar 1909.

Continuation	Fortsættelse.
Degnebyg	Andel af tienden, der tilfaldt skolelæreren (skolen).
Komparent	En person, der stiller til retsmøde eller politiforretning.
LTJ	Landbrugsministeriets Tiendelovjournal.
Midsommertiende	Tiende, der forfalder til midsommer.
Overtiendekommission	Tiendekommissionen af 15. maj 1903, ankeinstans i medfør af lov af samme dato.
Realbyrde	Grundbyrde, behæftelse på fast ejendom i form af afgift eller pligtarbejde.
Retsgyldighed	Påtegning om, at tiendelisten var tinglæst.
Smaaredselstiende	Tiende af mindre dyr, grise, lam, fjerkræ og æg.
Tiendekommissær	Formand for den lokale tiendeafløsningskommission. For Svendborg Amts 6. kreds var det byrådsmedlem og skomager H.S. Lauritzen, Ærøskøbing.

Lovgrundlag

Lov nr. 100 af 15. maj 1903 om Afløsning af Tiende. Lov nr. 129 af 4. april 1929 om Afløsning af Tienden i De sønderjyske Landsdele. Lov nr. 543 af 19. december 1972.

Hvor findes kildetypen?

Landbrugsministeriets arkiv indeholder 232 hyldemeter tiendeafløsningssager. Der blev i ministeriet oprettet en sag for hvert sogn. Det enkelte sogns nummer ses i: Landbrugsministeriet, Landvæsenskontoret (1. Dep./Afdeling 1. Kontor), Register til tiendejournal 1905-19. Sagerne er meget omfangsrige og kan omfatte følgende bilag:

Udskrift af matriklen, aviser indeholdende bekendtgørelser i henhold til lovens § 10, fortegnelser over konstaterede tiender, fortegnelser over ikke konstaterede tiender, revisionsantegnelser, revisionsudsættelser, beregninger over afløsningssummer for præstetiende, kirketiende (korntiende og midsommertiende eller kvægtiende) samt lister over de beløb, der tilkom tiendeejerne og selvfølgelig ministeriets korrespondance med den lokale tiendekommissær.

Kongeriget Danmarks Tiendebank har også efterladt sig et ganske fyldigt arkiv. Det består af 296 pakker, og her er sagerne for de enkelte sogne lagt i alfabetisk rækkefølge. De enkelte sager indeholder bl.a. fortegnelser over de afløsningssummer, der skulle udbetales til tiendeejerne, og skemaer vedrørende adkomst til tiende.

Arkivet efter Tiendekommissionen af 15. maj 1903 består for det meste af regnskabsbøger med oplysninger om de halvårlige ydelser, som ved tiendeafløsningen blev pålagt de tiendepligtige ejendomme. For hvert amt er der én bog pr. år, og i hver af disse bøger er registreringen sognevis.

Der findes desuden enkelte protokoller og sager om tiendeafløsningen i flere amts-, amtstue-, gods-, kommune-, pastorats-, retsbetjent-, stiftsøvrigheds- og stiftelsesarkiver (LAA) samt i Københavns Universitets arkiv (RA).

Arkivalier vedrørende tiendeafløsningen i Sønderjylland findes i RA, Kirkeministeriet 1. Kontor, journal hovednummer 4C 75/1929.

Anvendelsesmuligheder

Ejendoms historie, lokalhistorie, økonomisk historie samt landbrugshistorie. Da afløsningssagerne rummer så detaljerede oplysninger om ejendoms- og skyldforhold, og de er ordnet sognevis, er de velegnede til lokalt anlagte undersøgelser.

Litteratur

P. Severinsen: *Folkekirkens Ejendoms-Historie*, 1920.

Vejledning i at opsøge og udnytte Arkivalier om Afløsning af Tienden in natura og om Tiendekonstatering, i: *Meddelelser fra Rigsarkivet* I, 3, 1907 s. 269-330. [For så vidt angår arkivalier vedrørende ældre tiendeafløsning.]

53. Fæsteafløsningskommissionsprotokol

Fæstet var en driftsform, hvor landbrugeren – fæsteren – drev en ejendom, han ikke selv ejede. Han måtte til gengæld for brugsretten yde jorddroten landgilde og hoveri, dvs. årlig lejeafgift og arbejdsydelser. Fæstevæsenet havde været under afvikling siden 1700-tallet og fik sit endelige grundskud ved fæsteafløsningsloven af 1919.

Mødereferater fra fæsteafløsningskommissionen for Ringkøbing Amtsrådskreds 1923-24

(RA, Landbrugsministeriet, Landvæsenskontoret (1. Dept./Afdeling 1. Kontor), Sager vedrørende fæsteafløsning i flere amter 1920-28, pk. 23: Ringkøbing Amt 1920-21)

I Henhold til Lov Nr. 373 af 30. Juni 1919 om Fæstegodsets Overgang til Selveje og om Brug af Huse paa Landet afholdt Fæsteafløsningskommissionen for Ringkøbing Amtsrådskreds Møde paa Tarm Gæstgivergaard Fredag den 16. Marts 1923.

Følgende Sager behandledes:

1. Fra Kristian Ingvar Mikkelsen, Faster forelaa Arvefæsteskode paa Matr. Nr. 62-a Fjerbæk hørende under Lønborggaard til Simon Hartmann af 26. Juli 1886 overdraget til Maren Lind (...) Juli 1902 og atter overdraget til den nuværende Bruger Ingvar Mikkelsen 10. Juni 1920, hvori omtales en Eng, Birkebæk kaldet, i Tarmkjær og endvidere fremlagdes Afskrift af en Lejekontrakt læst 17. Juli 1920 over samme Eng.

Da Ejeren af Lønborggaard, Godsejer E. Tranberg i sin Indberetning til Amtet af 13. Juli 1920, ikke omtaler den ovenfor omhandlede Eng, vedtoges det i Henhold til Lovens Prg. 5 at indkalde Parterne til et Møde for at søge nærmere Oplysninger.

2. I Skrivelse af 27/12 1920 fra Brugeren af Matr. Nr. 40 c Lønborggaard Johannes Larsen meddeltes, at han har ca 3 Tdr. Land Kæreng fra Lønborggaard, og da Ejeren, Godsejer E. Tranberg, Lønborggaard ved sin Indberetning til Amtet af 13. Jan. 1920 ikke omtaler den nævnte Kæreng vedtoges det i Henhold til Lovens Prg. 5 at indkalde Parterne til et Møde for at søge yderligere Oplysninger.

Mødet hævet

(sign.) R. Laugesen – P.J. Hedegård, Suppleant for O. Olesen, Ryde, der er afgaaet ved Døden – J. Chr. Jensen

Aar 1923 den 17. December afholdt Fæsteafløsningskommissionen for Ringkøbing Amtsraadsreds Møde paa Tarm Gæstgivergaard for at behandle den i Protokollen af 16. Marts d.A. omhandlede Sag hvortil Parterne efter Tilsigelse vare mødte, saavel Fæsterne Kristian Ingvar Mikkelsen og Johannes Larsen, som Ejeren af Lønborggaard, Godsejer E. Tranberg.

1. Den i Mødet den 16. Marts d.A. under Punkt 1 omhandlede Eng, Birkebæk kaldet i Tarmkjær, der af Hr. Godsejer E. Tranberg er bortlejet til Kr. Ingvar Mikkelsen iflg. Lejekontrakt af 28/5 1920 thinglæst 17. Juni 1920 og omtalt i Arvefæsteskode for Lønborggaard af 26. Juni 1856 læst i Bølling Nørre Herreds Ret den 11. December 1856 fortsættes som hidtil og gælder til 31. December 1968, dog at Kristian Ingvar Mikkelsen er berettiget til at overdrage Lejeretten til efterfølgende Ejere af Matr. Nr. 62.

Saafremt Ejeren af Lønborggaard ønsker at sælge Parcellen, har Ejeren af Matr. Nr. 62 Forkøbsret, saafremt Overenskomst om Prisen kan opnaaes.

Lejeren af Matr. 62 har Færdselsret til Engparcellen ad den nuværende Vej.

2. Den ligeledes i Mødet den 16. Marts d.A. under Punkt 2 omhandlede Engparcel c. 3 Td. Land meddelte Hr. Godsejer Tranberg at han er villig til for en Afgift af 1 Kr. aarlig at bortleje til Johannes Larsen og efterfølgende Ejere af Matr. Nr. 40 c nævnte Parcel indtil 31. December 1968.

Saafremt Ejeren af Lønborggaard ønsker at sælge Parcellen har Ejeren af Matr. Nr. 40 c Forkøbsret, saafremt Overenskomst om Prisen kan opnaaes.

Med foranstaaende erklærede Parterne sig tilfredse.

Mødet hævet.

(sign.) R. Laugesen – P.P. Hedegård – J. Chr. Jensen – Emil Tranberg – Johannes Larsen – Ingvar Mikkelsen

Aar 1924 den 7. Januar afholdt Fæsteafløsningskommissionen for Ringkøbing Amtsraadsreds Møde paa Matr. Nr. 62 Furbæk i Lønborg Sogn tilhørende Hr. Godsejer E. Tranberg, Lønborggaard Gods, hvorpaa Kr. Ingvar Mikkelsen har Arvefæsteskode for at foretage Vurdering i Henhold til Lov af 30. Juni 1919 om Fæstegodsets Overgang til Selveje.

Der fremlagdes et Exemplar af Ringkøbing Amts Dagblad af 20. December 1923, hvori den lovbefalede Bekendtgørelse har været indrykket, tilligemed Matr. Nr. 40 c af Vostrup By, Lønborg Sogn tilhørende ovennævnte Ejer.

Fremlagde en Fortegnelse over de paagældende Matr. Nr., der har været fremlagt til Eftersyn i 14 Dage hos Lønborg Sogneraad.

Parterne, Hr. Godsejer Tranberg, Lønborggaard, og Fæsteren Kr. Ingvar Mikkelsen vare mødte og erklærede sig tilfredse med Vurderingen, hvorefter

Afgiften blev kapitaliseret og afgjort til 520 Kr., hvormed de erklærede sig tilfredse. Kr. Ingvard Mikkelsen forpligter sig til at betale ovennævnte Beløb, skriver fem Hundrede og Tyve Kroner senest Juni Termin d.A.

Samme Dag foretoges ligeledes Vurdering af Matr. Nr. 40 c af Vostrup By, Lønborg Sogn ligeledes tilhørende E. Tranberg, hvorpaa Johannes Larsen har Arvefæsteskode.

Parterne vare mødte og erklærede sig tilfreds med Vurderingen, hvorefter Afgiften blev kapitaliseret og afgjort til 683 Kr., skriver Seks Hundrede Otte Ti Tre Kroner, hvormed de erklærede sig tilfredse og Johannes Larsen forpligter sig at betale ovennævnte Beløb senest Juni Termin d.A.

Mødet hævet

Lønborggaard den 7. Jan. 1924

Emil Tranberg – Ingvard Mikkelsen – Johannes Larsen – I Laugesen – P.P. Hedegård – J. Chr. Jensen

Kommentarer

Afviklingen af fæstevæsenet, den dengang dominerende driftsform, indledtes med landboreformerne. Gennem frivilligt indgåede aftaler om køb af fæstegårde kom et betydeligt antal gårde efterhånden i selveje eller arvefæste. Med love af 19. februar 1861, 25. juni 1870 (lov nr. 36) og 9. marts 1872 søgte Rigsdagen at fremskynde denne frivillige overgang; men det endelige stød mod fæstevæsenet førtes med lov nr. 373 af 30. juni 1919 om fæstegodsets overgang til selveje. På dette tidspunkt var der kun ca. 1.500 gårdfæstere tilbage.

Loven pålagde ejere af fæstegods at overdrage fæstestederne til selveje. I hvert amt nedsatte Landbrugsministeriet fæsteafløsningskommissioner, som bl.a. efter vurdering fastsatte den betaling, som brugerne skulle give for selvejet og i øvrigt afgøre andre tvistemål i den forbindelse.

Kommissionerne førte mødeprotokol og vurderingsprotokol. Fra de fleste kommissioner er også bevaret bilagspakker med korrespondance.

Ifølge afløsningskommissionens vurderingsprotokol omfattede matrikel 62 Furbæk by, Lønborg sogn, bygninger i grundmur, der var forsikret for 13.575 kr., og et samlet tilliggende på 22 tønder land eller 12,8 ha, ansat til 3.450 kr., dvs. gennemsnittet af ejendomsskyldvurderingerne 1909 og 1916. Godt 15 tønder land af tilliggendet lå omkring boligen, mens knap 4 tønder land hede lå i en afstand af 500 alen fra boligen og 3 tønder land eng i en afstand af 2.000 alen. Brugeren havde året forud bekostet nyopførelsen af 140 m² udbygninger i grundmur.

Vedrørende indførsel 16. marts 1923:

Arvefæste

En udvidet råderet for gårdfæsteren, der bl.a. sikrede familien ret til at videreføre fæstemålet efter fæsterens død.

Lovens paragraf 5 Det relevante afsnit lyder: »Mulige Uoverensstemmelser mellem Ejer og Bruger om, hvorvidt en Ejendom skal optages paa Fortegnelsen, afgøres af Afløsningskommissionen, naar en af Parterne indsender skriftlig Begæring derom, inden Vurderingen i vedkommende Sogn afsluttes.«

Vedrørende indførsel 7. januar 1924:

Fortegnelse over matrikelnumre. Det var pålagt ejere af fæsteejendomme at udfærdige en sådan fortegnelse inden ½ år efter lovens ikrafttræden. På fortegnelsen skulle ejerne optage alle de parceller i deres besiddelse, som var omfattede af loven.

Lovgrundlag

Lov nr. 373 af 30. juni 1919 om fæstegodsets overgang til selveje og om brugen af huse på landet.

Hvor findes kildetypen?

RA, Landbrugsministeriet, Landvæsenskontolet (1. Dept./Afdeling 1. Kontor), Sager vedrørende fæsteafløsning i flere amter 1920-28.

Landbrugsministeriets fæsteafløsningssager er ordnet efter amt. De har et samlet omfang af to hyldemeter.

Anvendelsesmuligheder

Ejendoms historie, lokalhistorie og socialhistorie. Materialet giver en samlet status over fæstevæsenets stilling i landets forskellige egne, umiddelbart før denne ejendomsform ophævedes.

Litteratur

Hans Jensen: *Dansk Jordpolitik 1757-1919*, bd. I-II, 1936 og 1945.

O.H. Larsen: *Landbrugets Statistik og Historie*, 1929.

54. Købekontrakt og deklaration på husmandsbrug fra Jordlovsudvalgets administrationssager

Statens Jordlovsudvalgs administration af husmands-, gartneri- og landarbejderlovene samt af landbrugsloven indebar, at der førtes opsyn med, om lånemodtagere og brugere af »statsjord« opfyldte de indgåede betingelser. Betingelserne for at få tildelt jord eller optage lån af Jordfonden fremgår af kontrakter og deklarationer, som brugerne måtte undertegne, og som Jordlovsudvalget bevarede blandt sine såkaldte administrationssager.

[Eksempel nr. 1:]

Købekontrakt af 12. april 1948 på tillægsjord

(RA, Statens Jordlovsudvalg, Administrationssager, pk. 104)

GENPART

Matr.nr. 3g
Havdrup by
og sogn

Købers bopæl:
Gl. Havdrup pr. Havdrup st.
Anmelder:
Landbrugsministeriet

Stempel- og gebyrfri i medfør af
§ 54 i lov nr. 150 af 29. marts 1943 med tillæg

Imellem undertegnede statens jordlovsudvalg på statens vegne som sælger og medunderskrevne Carl Theodor Henriksen, Gl. Havdrup pr. Havdrup st. som køber er under forbehold af endelig approbation af Landbrugsministeriet indgået følgende

KØBEKONTRAKT.

1.

Statens Jordlovsudvalg erkender herved til Carl Theodor Henriksen at have solgt lod nr. 6 af ejendommen matr.nr. 3-a m.fl. Havdrup by og sogn, af areal ca. 2,80 ha.

2.

Lodden overdrages i den stand, hvori den er og forefindes. Overdragelsen finder sted pr. 1. april 1948 med denne dag som skæringsdag for skatter og afgifter.

Lodden overdrages fri for pantegæld men med de samme rettigheder, byrder og forpligtelser, som påhviler samme efter tidligere adkomster og tingbogens udvisende.

Roskilde

Lod 6 af 3^a m. d. Glavstups by og sogn til forening med 5^c smst.

7222 — B 30

J. C. P. 2524

Dato	Indkommet fra	Dato	Udgaet til	Under-Nr.
	Carl Theodor Henniksen overført fra 7221 - H 15			
15/3-49	Globekant. modt i St. Lø			a
• •	Ansogn. om 555 län modt i St. Lø. (2)	7/4-1949	Komm. - ang. Dplysninger	b.
8/6-49	Komm. - Pagen tilbage	4/5-49	Komm. - rydtes	c
18 49	dttes. komm. skr. til komm.	3/6-49	dttes. län indstilles	d.
7/8-50	Finansmin. Komm. skr. til landbrugsmin.		hent.	e
27/1-51	dttes. skat evnt. ang. Knud Hagner Jensen ² overh. af skat. (8)	16. 2. 51	Komm. ang. Dpl.	f
1/3-51	Komm. - tilløges. sogne nr/ opt. (10)	17/3 51	dttes. Overt. indst. ny Dem.	h
10/4 51	dttes. komm. skr. til finansmin. (byordning)		hent.	i
- - -	- - - - - matr. d (ang. länders. af bygn. Peter Jensen Foth, län har ejet Brugst ev Rost Tid.)		hent	j
			02-158-1	

3.

Købesummen er fastsat til 1200 kr. pr. td. land, hvilket beløb berigtiges ved kontant betaling pr. 1. april 1948.

Til købesummens berigtigelse søger køberen et lån i henhold til § 39, jfr. § 15 i lov nr. 150 af 29. marts 1943 med tillæg, svarende til købesummens størrelse.

4.

Omkostningerne ved loddens udstykning og opmåling udredes af køberen med et beløb af 110 kr. som betales kontant ved denne kontrakts underskrivning.

5. Køberen er forpligtet til at holde lodden forenet med sin ejendom matr. 5-c Havdrup by og sogn som et samlet selvstændigt landbrug.

6.

Skøde på arealet vil være at give og tage, når udstykningen er approberet og købesummen og omkostningsbeløbet er berigtiget som anført.

Skødet og pantebrevet udfærdiges af landbrugsministeriet og tinglyses uden udgift for køberen.

Havdrup den 12/4 1948

På statens jordlovsudvalgs vegne:

Chr. Rasmussen

Som køber:

Carl Henriksen

Til vitterlighed om underskriftens ægthed, dateringens rigtighed og køberens myndighed:

Modsatte side: Fig. 64. Sagsoplysninger i Jordlovsudvalgets registrant. Registranten var et løs-bladssystem til styring af sagerne. Flere »indgange« gjorde det muligt at søge sager såvel efter personnavn som efter lokalitet. Opslaget – Roskilde Amtsrådsreds, Havdrup by og sogn, matrikel 3-a m.fl. – viser ekspeditioner 1949-51 i forbindelse med belåning og ejerskifte på ejendommen. Det fremgår, at udvalget den 15. marts 1949 modtog købekontrakt og ansøgning om § 55 lån i henhold til »Gamle Lov« – altså husmandslovene fra før 1919. Udvalget indhentede oplysninger hos kommunen og modtog den 7. august 1951 kommunikationskrivelse fra Finansministeriet. Den 27. januar 1950 afæskede Landbrugsministeriet oplysninger angående Knud Hegner Jensens overtagelse af statslånet. Udvalget indhentede den 16. februar oplysninger hos kommunen, og udvalget kunne den 13. marts 1951 indstille til Landbrugsministeriet, at lånet blev overtaget. Den 10. april kommunikeredes oplysningerne om ejerskiftet i skrivelse til Finansministeriet. I øverste højre hjørne ser man ejendommens sagsnummer hos Jordlovsudvalget, nemlig 7222-B30. Det fremgår af tilføjelsen under ejernavnet i kolonnen: »Indkommet fra«, at ældre akter skal findes under nummeret 7221-H IV 5. Nederst i kolonnen »Udgaet til« ser man det sagsnummer, som ejendommen registreredes under i 1954ff., nemlig 02-158-1.

Navn: Viggo Nielsen.
Stilling: parcellist
Bopæl: Hastrup

Navn: N. P. Olsen
Stilling: husmand
Bopæl: Rye pr. Kr. Saaby

Kommentarer

Købekontrakten vedrører køb af tillægsjord til supplerung af et mindre landbrug. Jordlovsudvalget overdrog lodden nr. 6 af matrikel 3-a Havdrup by og sogn til Carl Theodor Henriksen sammesteds. Den skulle drives sammen med hans ejendom, matrikel 5-c Havdrup by og sogn, som et »samlet, selvstændigt landbrug«. Til berigtigelse af købesummen søgte køber et lån af tilsvarende størrelse.

§ 54 i lov nr. 150 af 29. marts 1943 bestemte, at købekontrakter, skøder, pantebreve, deklARATIONER og andre dokumenter udstedt »på grundlag af denne lov« var fri for stempelafgift, tinglysnings- og aflysningsafgift, og at dette også gjaldt »ved senere overdragelse af de heromhandlede ejendomme«.

Lovens § 39 drejede sig om vilkår for udlån fra statskassen til indkøb af tillægsjord til jordløse huse og mindre landbrug. Statslånet prioriteredes med oprykkende panteret i den samlede ejendom næst efter de panthæftelser, der påhvilede den oprindelige ejendom; af lånet skulle halvårligt svares 2½ % af den oprindelige hovedstol i renter og afdrag.

§ 15 satte vilkår for afsætning af parceller i Jordfondens eje. Købesum fastsattes af Statens Jordlovsudvalg beregnet efter den af Jordfonden betalte købspris og ikke under grundværdien med tillæg for Jordfondens udgifter til grundforbedring og veje.

Indtil 1953 var det Landbrugsministeriet, der udfærdigede dokumenter som skøder og låneaftaler i forbindelse med overdragelse af statsjord eller udlån af Jordfonden. I 1953 blev Statens Jordlovsudvalg beføjet til at udfærdige dokumenterne.

Ved skødepåtegning af 2. februar 1950 overdrog ministeriet endeligt arealet, nu betegnet matrikel 3-g Havdrup by og sogn, til Carl Theodor Henriksen, der berigtigede købesummen, 6.046 kr. 51 øre, ved at udstede pantebrev til statskassen på beløbet med sikkerhed i sin samlede ejendom.

[Eksempel nr. 2:]

Deklaration i henhold til statshusmandsloven 1948

(RA, Statens Jordlovsudvalg, Administrationsager, pk. 104)

Matr. nr. (art. nr.)

By (ejerlav) og sogn: <3g og 5c Havdrup by og sogn>

Stempel- og gebyrfri i medfør af
§ 47 i lov nr. 339 af 9. juni 1948.

Anmelderens navn og bopæl (kontor):

DEKLARATION

i henhold til kap. V, jfr. kap. III og kap. VI, i lov nr. 339 af 9. juni 1948 om oprettelse og supplering af mindre landbrug m.m. – statshusmandsloven –.

Ejendommen matr. nr. (art. nr.)

< - >

er fremtidig undergivet de i statshusmandsloven fastsatte vilkår, jfr. lovens § 35.

I

Denne deklaration begæres herefter tinglyst servitutstiftende på ejendommen med prioritet forud for pantsætningen for så vidt angår følgende bestemmelser, jfr. lovens §§ 36, 37, 38 og 39.

- a) På ejendommen skal vedligeholdes et almindeligt jordbrug, havebrug eller gartneri og til enhver tid holdes den dertil fornødne besætning og det fornødne inventar, driftsmateriel m.v. De til driften nødvendige bygninger skal holdes i ordentlig stand.
- b) Ejeren er forpligtet til at holde ikke blot de til ejendommen hørende bygninger, men også besætning og inventar, driftsmateriel m.v. forsikrede mod ildsvåde for den fulde værdi, for bygningernes vedkommende i en af staten anerkendt brandforsikringsforening.
- c) Ejeren er forpligtet til på samme måde at holde markens afgrøde forsikret mod haglskade og ejendommens bygninger mod stormskade, ligesom glas i drivhuse og mistbænke m.m. på samme måde skal holdes forsikret mod haglskade og stormskade. Der kan af landbrugsministeriet træffes foranstaltning til sådan forsikring gennem statens jordlovsudvalg eller statsbrandforsikringsfonden.
- d) Ejeren skal selv drive ejendommen forsvarligt og er, hvis den er forsynet med beboelse, forpligtet til selv at bebo denne. Han må ikke bortleje nogen del af ejendommen eller opføre lejehuse på den eller i øvrigt foretage foranstaltninger, hvorved ejendommens karakter forandres, eller værdien forringes.
- e) Overtræder ejeren egenmægtigt nogen af de under litra d anførte bestemmelser, kan de i ejendommen indestående statsmidler – bortset fra eventuel jordrente – opsiges med et halvt års varsel til skadesløs betaling i en juni eller december termin.
- f) Ejeren er forpligtet til at give den eller dem, som landbrugsministeriet bemyndiger dertil, adgang til at føre tilsyn med, at de i henhold til denne lov pålagte forpligtelser overholdes, og til at optage syn over ejendommen.

- g) Sådant syn skal afholdes mindst hvert tredje år, og såfremt der herved forefindes væsentlige mangler ved ejendommen eller dens drift, er ejeren pligtig til inden for en af tilsynet fastsat frist at afhjælpe disse.
- h) Oversiddes fristen, træffer landbrugsministeriet afgørelse om, hvorledes der vil være at gå frem mod ejeren, navnlig kan lån betragtes som straks forfaldne til skadesløs betaling, hvor sådant er hjemlet i de for lånene tinglyste pantebreve.
- i) Ejendommen må ikke udstykkes, sammenlægges med anden jord eller magelægges med anden jord uden særligt samtykke fra landbrugsministeriet.

II

~~Under hensyn til, at der påhviler ejendommen jordrente, begæres denne deklaration endvidere tinglyst servitutstiftende på ejendommen, ligeledes med prioritet forud for pantsætningen, for så vidt angår følgende bestemmelser, jfr. lovens § 15, § 21, stk. 1 og 3, § 22, stk. 1, samt §§ 23, 24 og 25.~~

- ~~j) Jordrenten vedbliver at påhvile ejendommen uanset ejerskifte og kan ikke af ejeren kræves afløst. Omvurdering til jordrentesvarelse og udredelse af jordrenten sker efter reglerne i lovens § 15.~~
- ~~k) Hvis der foretages ekspropriation af nogen del af ejendommens jordrentepligtige tilliggende, oppebærer jordfonden den del af erstatningen for arealet, dog mindst dettes grundværdi, som ikke hidrører fra en værdiforøgelse, der skyldes ejerens arbejde eller kapitalindsats, medens erstatning for ulemper, driftstab o.l. tilfalder ejeren.~~
- ~~l) Når ejendommen søges overdraget til en person, der ikke er den hidtidige ejers efterlevende ægtefælle eller hans livsarving eller adoptivbarn eller den pågældendes ægtefælle, har staten ret til at overtage hele ejendommen mod fuld erstatning under hensyn til de ved denne lov truffne begrænsninger af ejendomsretten.~~

(...)

Kommentarer

Den gengivne deklaration er et uddrag af Statens Jordlovsudvalgs standardkladde til tinglyste deklarationer – her benyttet for ejendommen matrikel 3-g og 5-c Havdrup by og sogn, som staten afstod til Carl Theodor Henriksen ved skøde af 2. februar 1950.

Deklarationen angiver de begrænsninger i råderet over ejendommen, som lånemodtager måtte gå ind på for at opnå statslån. Når statslånet var indfriet, kunne deklarationen aflyses, og bortset fra en evt. jordrenteforpligtelse overgik ejendommen nu til brugerens frie disposition. »Hvorhos den i stk. 1 fastsatte notering i matrikel og tingbog ved landbrugsministeriets foranstaltning slettes ...« (jfr. 1948-lovens § 40 stk. 3).

Den håndskrevne anmærkning i < > parentesen øverst angiver matrikelnummeret. Overstregning af dele af afsnit II (samt ikke medtaget her: afsnittene III

og IV) angiver, at visse passager ikke var aktuelle i det foreliggende tilfælde. Kladden imødekommer både den mulighed, at husmanden (I) fik statslån til køb og etablering af en bedrift, og at han (II+III) overtog bedriften på jordrentevilkår.

At deklarationen tinglystes »servitutstiftende (...) med prioritet forud for pantsætningen« skulle sikre opfyldelsen af lovgivningens hensigter. Af lovens § 35 fremgår, at den, der har fået ejendommen overdraget, »udøver en ejers fulde rådighed over samme« med de indskrænkninger og rettigheder, som fremgår af §§ 36, 37, 38 og 39. Pkt. a-i specificerer disse indskrænkninger og rettigheder.

Lovgrundlag

Lov nr. 339 af 9. juni 1948 om oprettelse af mindre landbrug. Jfr. lov nr. 340 af samme dato om udlån til statshusmandsbrug m.m.

De vigtigste ældre love er: Lov nr. 39 af 24. marts 1899 om tilvejebringelse af jordlodder til landarbejdere, forlænget ved lovene nr. 101 af 22. april 1904, nr. 94 af 30. april 1909, nr. 127 af 13. juli 1914 og nr. 323 af 22. juni 1917, samt lov nr. 105 af 6. april 1906 om udlån af statslånefonden. Desuden lov nr. 537 om afhændelse af præsteembeders jord, nr. 557 om bortsalg af jord i offentlig eje og nr. 563 om stamhuses og fideikommisars overgang til fri ejendom – alle udstedt den 4. oktober 1919; jfr. lov nr. 81 af 29. marts 1924 om oprettelse af husmandsbrug, nr. 162 af 11. maj 1933 om oprettelse af havebrug og gartnerier samt nr. 163 af 14. maj 1934 om oprettelse og udvidelse af mindre landbrug, jfr. lov nr. 150 af 29. marts 1943 om samme.

Blandt de senere love kan nævnes: Lov nr. 111, 113 og 116 af 4. april 1967 om strukturrationalisering ved sammenlægning og supplerung af landejendomme, jfr. lov nr. 181 af 28. april 1971 om statens udlån til jordbrugsmæssige formål.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Statens Jordlovsudvalg, Administrationssager.

I forbindelse med omlægning af forretningsgangen omkring 1954 dannede Statens Jordlovsudvalg en såkaldt »administrationssag« for hver ejendom, hvori staten havde ydet lån, eller som var oprettet på statsjord. Her henlagdes genparter af deklarationer og købskontrakter, lånekontrakter og skøder samt Jordlovsudvalgets korrespondance med bruger og myndigheder som dokumentation for statens og jordbrugerens gensidige forpligtelser og rettigheder. Efter 1982 registreredes aflysninger af deklarationer ikke længere i Jordlovsudvalgets arkiv. Ændringer i retstilstanden fremgår herefter alene af påtegninger på tingbogsbladet.

Som indgang til søgning i administrationssagerne fra 1954ff. forefindes den såkaldte registrant, dvs. kartoteker med alfabetiske person- og stedoplysninger, altså matrikulære oplysninger. Sagerne er i øvrigt henlagt efter amtsrådsreds og ejerlav.

Statens understøttelse af husmandssagen dokumenteres desuden i Jordlovsudvalgets forhandlingsprotokoller 1920ff. samt i sagerne 1922-53 til Landbrugsministeriets Jordlovsjournal og i husmandslånesagerne fra 2. og 3. Statsaktivkontor (der hørte under Finansministeriet, Finansdepartementet). Alle disse sager findes i RA. Sagerne vedrørende indfrieede lån er for størsteparten kasseret.

I landsarkiverne findes enkelte arkiver fra de amtslige husmandsbrugskommissioner.

Anvendelsesmuligheder

Jordlovsudvalgets administrationssager kan anvendes til studier inden for ejendoms-, personal-, lokal-, social- og erhvervshistorie. Sagerne dokumenterer det samlede omfang af statens engagement i hvert af de mindre landbrug (samt gartnerier), der fik statsstøtte. Her er tale om dokumentation på mikroplan af de vilkår, der gjaldt for etablering og drift af sådanne landejendomme. Forudsætninger og konsekvenser af den statslige jordpolitik kan efterspores i detaljen. Administrationssagerne giver i heldigste tilfælde mulighed for at følge den enkelte bedrifts udvikling gennem hele låneperioden. Mange brugere benyttede senere den lempelige adgang til yderligere belåning, hvilket har udvidet det åremål, sagerne afspejler.

Litteratur

- Anette Jensen: *Statshusmandsbrugene i Flødstrup på Østfyn – et kulturmiljø under forandring*, 2001.
- Thormod Jørgensen: *Statens Jordlovsudvalg 1919-1944*, 1944.
- Jørn Priémé: *Fra Jord til Bord, Strukturdirektoratets historie*, 1997.
- Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, bd. 3, 1991, s. 1131. [Oversigt over betænkninger.]
- Torben W. Smith: *Vi vil rejse nye Huse. Statshusmandsloven af 1899*, 1999.
- Gunnar Solvang: *Husmandsliv*, 1984.
- Gunnar Solvang: *Husmandsliv under afvikling*, 1999.
- Bente Bisgaard Thomsen (red.): *De forvandlede landet*, 1997.

55. Udstykningskort

Udstykning vil sige, at en fast ejendom opdeles i flere, mindre, selvstændige lodder. Udstykninger forudsatte godkendelse fra Landbrugsministeriet og udførtes ved praktiserende landinspektører, og udfaldet registreredes af tinglysningsmyndigheden og matrikelvæsenet. Oprindeligt var myndighedernes kontrol med fast ejendom mest dikteret af fiskale grunde, senere er tillige indgået byplanmæssige, trafikmæssige og andre hensyn i behandlingen af udstyknings-sager. Oprettelsen af husmandsbrug i første halvdel af det 20. århundrede har i lighed med landbrugsområdets overgang til bymæssige formål særlig i århundredets anden halvdel affødt en betydelig udstykningsvirksomhed.

Udstykningskort og -sag fra Hem by og sogn 1960

(Kort- og Matrikelstyrelsen, UJ-sag 1960-06726, Hem by og sogn)

[Se den kopierede gengivelse s. 306]

Kommentarer

Parcellen, matrikel 16-g Hem by og sogn, tilhørende Hem-Hindborg-Dølby Sogneråd, blev udstykket i to omgange; i 1955 udskiltes matriklerne 16-l, 16-m og 16-n, og i marts 1960 udskiltes 16-o, 16-p, 16-q og 16-r. I forbindelse med sidste udstykning fremstillede den praktiserende landinspektør udskiftningskort i målestoksforholdene 1:1000 og 1:4000. Det er kortet over den samlede udstykning i målestok 1:1000, der vises her. Kortet er forsynet med nordpil og måleoplysninger i meter langs skellinjerne. Med fuldt optrukken linje angives skellene til de parceller, der fremkommer ved udstykningen. Skelpunkterne angives med små cirkler. Tidligere frastykkede parceller og tilgrænsende parceller er antydnet med angivelse af matrikelnumre.

Kortet er nederst til højre forsynet med Viborg Amtsråds (»Vib. A.R.«) påstemplede journalnummer og modtagelsesdato og nederst midt på siden med Matrikeldirektoratets journalnummer. »U.J.« står for udstykningsjournal.

Denne udstykning forløb således:

Kommunalbestyrelsen i Hem-Hindborg-Dølby Kommune bemyndigede den 11. marts 1960 landinspektør Balling Engelsen til på sine vegne at søge Landbrugsministeriet om approbation af udstykning af matrikel 16-g Hem by og sogn. Efter opmåling af lodderne indsendte landinspektøren via Viborg Amt andragendet bilagt kortmateriale og en skematisk redegørelse vedrørende udstykningen. Den oplyste antal, størrelse, bonitering og tiendeydelse for de nye parceller med angivelse af fremtidig anvendelse (»have og bebyggelse«) og navne på enkelte af køberne.

Kommunalbestyrelsen i Hem-Hindborg-Dølby attesterede den 18. marts i medfør af lov om udstykning og sammenlægning af ejendomme, at den ikke i byplanlovgivningen, brandpolitilovgivningen, fredningslovgivningen eller kommunale vedtægter m.v. fandt noget til hinder for at gennemføre udstykningen og anbefalede sagen.

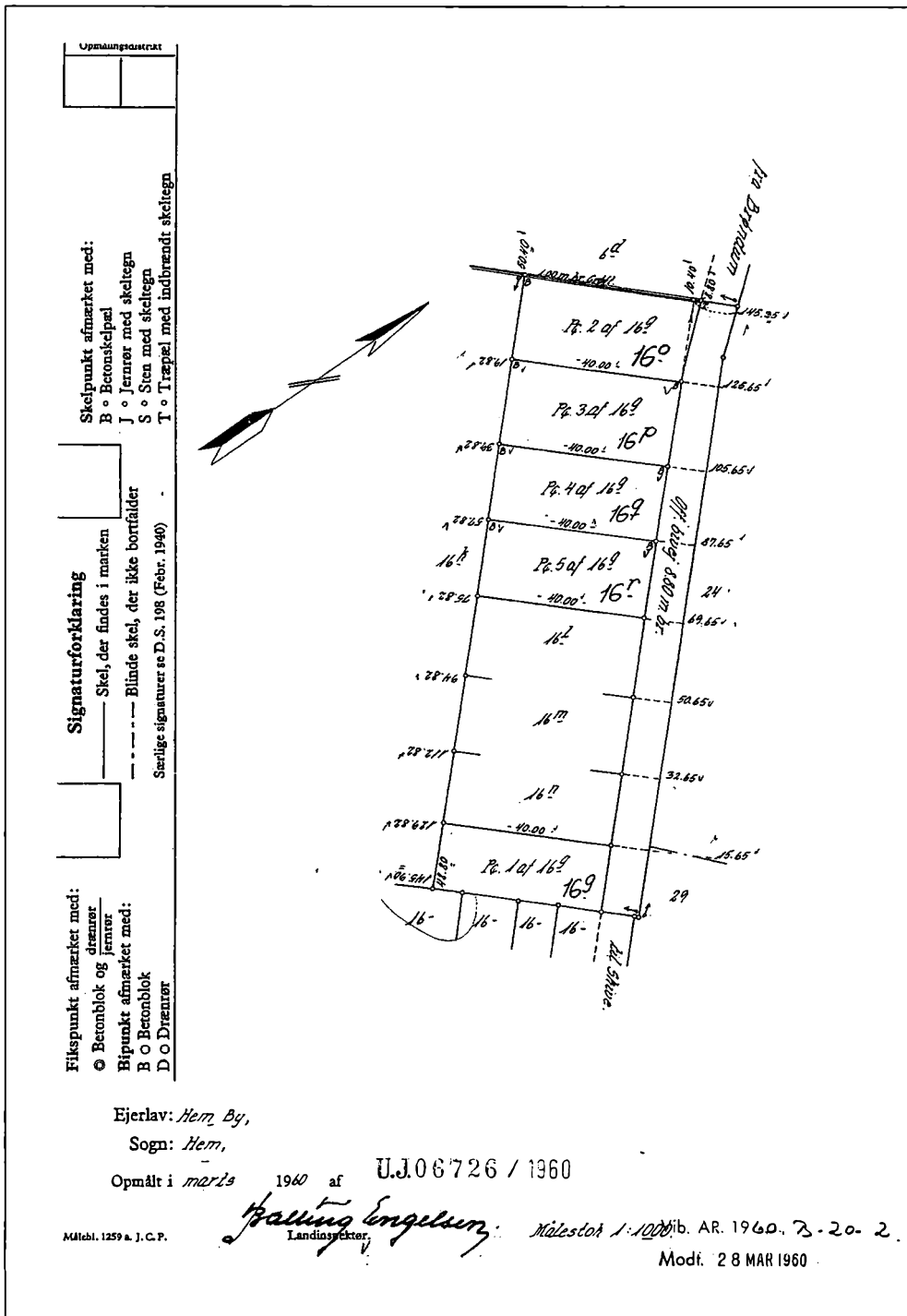

Fig. 65. Udstykningskort for Hem by og sogn, opmålt i 1960 af landinspektør Balling Engelsen. (Kort- og Matrikelstyrelsen, UJ-sag 1960-06726, Hem by og sogn).

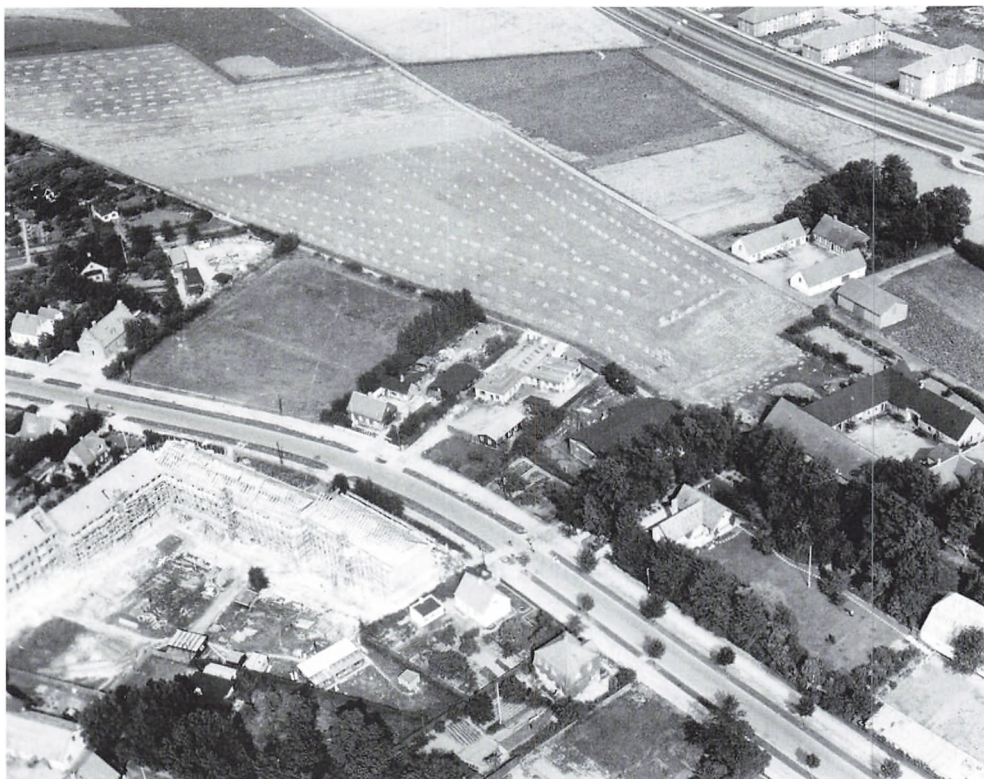

Fig. 66. Udstykningerne i det 20. århundrede førte mange steder til blandingslandskaber, hvor ældre gårde med deres marker blev klemt inde mellem parcelhuskvarterer, boligblokke og/eller industriområder. Her ses et luftfoto fra Herlev ved København i 1951. Det var et af de »rene« landsogne, som i løbet af et par årtier så at sige blev omdannet til én stor forstadsbebyggelse. (Herlev Lokalhistoriske Arkiv).

Med attest af 19. marts og erklæring af 25. marts attesterede dommeren i Skive og bivejnspektøren i Viborg Amt, at der ikke var sket notering eller udstedt bekendtgørelse i henhold til vejbestyrelsesloven (om adgangs begrænsning og byggelinjer), som vedrørte matrikel 16-g Hem by og sogn.

Viborg Amtstue udfærdigede den 21. marts hartkornsattest for matrikel 16-g, som inden udstykning var skyldsæt til 2 fjerdingkar 1 album hartkorn og 43 øre i halvårlig tiendeydelse; ejendomsværdi: 5.000 kr. Den 2. april oversendte Viborg Amtsråd udstykningssagen til Landbrugsministeriet med udtalelsen: »Imod udstykningsandragendet vides herfra intet at erindre«, og den 14. maj forelå ministeriets approbation.

Lovgrundlag

Lov nr. 290 af 31. marts 1949, jfr. lovbek. af 8. august 1958 om udstykning og sammenlægning af fast ejendom.

Lovbek. nr. 242 af 30. april 1949 om byplaner.

Lov nr. 174 af 31. marts 1926 om brandpolitiet (med tillægslove).

Lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning (med tillægslove).

Lov nr. 95 af 29. marts 1957 om vejbestyrelse.

Landbrugsministeriets bek. nr. 212 af 8. august 1957 om tillæg til regler for udførelse af arbejder med udstykning.

Hvor findes kildetypen?

Kort- og Matrikelstyrelsen, UJ-sager 1906ff. RA opbevarer UJ-sagerne 1857-1905.

Genparter kan optræde hos tekniske myndigheder og planmyndighederne i amter og kommuner.

Anvendelsesmuligheder

Udstykningskort tjener som dokumentation af ejendomsretlige forhold til fast ejendom, af skellinjer i terrænet og af ændringer i ejerforhold og ejendomsgrænser. Sammen med kortmaterialet indgår korrespondance og attester i UJ-sagerne.

Litteratur

Peter Korsgaard: *Kort som kilde – en håndbog om historiske kort og deres anvendelse*, 2006.

V.E. Pedersen: *Matrikellære*, flere udg.

Erik Stubkjær: *Udviklingslinjer i matrikelvæsenets historie med særligt henblik på andre offentlige ejendomsregistre*, 1969.

56. Vivisektionsprotokol

Vivisektioner, dvs. operative indgreb på levende dyr i undersøgelsesøjemed, foretoges på Landøkonomisk Forsøgslaboratorium som led i laboratoriets omfattende undersøgelses- og forsøgsvirksomhed, der havde til sigte at fremme landbrugets produktkvalitet og arbejdsmetoder.

Uddrag af professor P.E. Jacobsens vivisektionsprotokol 1957-58

(RA, Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, Afdeling for dyrefysiologi, biokemi og analytisk kemi, Professor H. Møllgaards og professor P.E. Jacobsens vivisektionsprotokol 1926-66, s. 231-32)

Dato	Antal	Arten af de benyttede Dyr	Forsøgenes Formaal
25/11-57	1	Gris	Explorativ laparotomi til verificering af terminal ileitis for senere curativ medicinsk behandling. Æternarkose. Operatør: dyrlæge J. Ludvigsen, grisen helbredt. Afgået til slagtning på Roskilde Slakteri 21/4. 1958.
9/12-57	1	Gris	Explorativ laparotomi [overstreget: under] til verificering af terminal ileitis under æternarkose. Operatør: dyrlæge J. Ludvigsen. Ved laparotomien fandtes udbredt peritonitis med mange abscesser i krøs og krøskirtlen. Udbredet fibrinøse adhæreencer. Grisen aflivet ved skydning under operationen.
16/12	1	Gris	Explorativ laparotomi til verificering af terminal ileitis. Æternarkose. Som følge af dårlig almentilstand døde grisen under narkosen. Operatør: dyrlæge J. Ludvigsen.
16/12-57	1	Gris	Explorativ laparotomi. Terminal ileitis med senere medicinsk behandling for øje. Curativt formål. Æternarkose. Operatør: dyrlæge J. Ludvigsen. Operationsforløbet komplikationsfrit.
3/1-58	samme gris		Efter tilbagefald igen udført explorativ laparotomi under æternarkose. Forløbet komplikationsfrit. Grisen afgået til slagtning på Roskilde Slakteri d. 15/4-58 ved normal slakterivægt.

232

Fig. 67. Arkitekten Thorvald Bingesbølls hovedbygning til Landbohøjskolen i København (nu: Biovidenskabeligt Fakultet, Københavns Universitet). Landbohøjskolen afløste i 1858 Den Kgl. Veterinærskole. Med uddannelsen af agronomer og forstfolk og med den forskervirksomhed, som skolen kom til at danne ramme om, blev den en af hjørnestenene til moderne dansk landbrug.

Kommentarer

Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, oprettet af N.J. Fjord i 1882 i tilknytning til Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, dannede ramme for en omfattende forsøgsvirksomhed med henblik på at bekæmpe sygdomme hos husdyr og at udbygge kvaliteten af produkterne. Virksomheden udfoldede sig i laboratoriets mange specialafdelinger, der hver havde selvstændig arkivdannelse. I 1975 skiftede laboratoriet navn til Statens Husdyrbrugsforsøg. Statslig forsøgsvirksomhed omfattede endvidere Statens Planteavlsvirksomhed (oprettet 1886), Statens forstlige Forsøgsvæsen (oprettet 1901) og Statens Jordbrugstekniske Forsøg (oprettet 1914) samt et antal forsøgsstationer. Mejeriforsøgene udskiltes i 1923 fra Forsøgslaboratoriet og bestod til 1991 som selvstændig virksomhed.

Ifølge lov af 13. maj 1891 om vivisektioner (§ 2) skulle der føres protokol over forsøg, der indebar operative indgreb. Bestemmelsen er fastholdt i den senere lov af 31. marts 1953 (§ 6). Foreliggende protokol er autoriseret tre gange ved Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, første gang 18. december 1908 for dyrlæge H. Holth, som aldrig benyttede den, anden gang 3. juli 1926 for professor H. Møllgaard, som anvendte den indtil 12. maj 1954 og tredje gang 8. juli 1957 for professor P.E. Jacobsen, der benyttede den i 1957-58. Citatet er uddrag af protokollatet over de første vivisektioner under professor Jacobsen. Til hans forsøg i 1957-58 anvendtes i alt 14 grise.

Abscesser	Bylder.
Explorativ laparotomi	Åbning af bughulen i undersøgelsesøjemed.
Fibrinøse adhærencer	Sammenvoksninger ved bindevævsdannelse, der indeholder fibrin (koaguleret blodvæske).
Peritonitis	Bughindebetændelse.
Terminal ileitis	Betændelse i tyndtarmen, der har nået slutfasen.

Lovgrundlag

Lov nr. 43 af 13. maj 1891 om vivisektioner samt lov nr. 93 af 31. marts 1953 om dyrs anvendelse ved biologisk forskning og sygdomsbekæmpelse.

Hvor findes kildetypen?

RA, Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, Afdeling for Dyrefysiologi.

Fra Forsøgslaboratoriets afdelinger er bevaret korrespondance, forsøgsprotokoller og regnskaber. Men der er foretaget en del kassationer. Også ved laboratorier under Statens Planteavlsforsøg samt ved Statens Mejeribrugsforsøg, Statens Jordbrugstekniske Forsøg og Statens forstlige Forsøgsvæsen m.v. har der været ført forsøgsprotokoller. Men RA har i stort omfang givet tilladelse til kassation af sådanne arkivalier.

Anvendelsesmuligheder

Materialet kan anvendes til studier i videnskabshistorie og dyrevelfærd samt til medicinsk og veterinærmæssig forskning. I den udstrækning forsøgsprotokoller og optegnelser er bevaret fra de institutioner under Landbrugsministeriet, som udførte forsøgsvirksomhed, belyser de forskning til fremme af planteavl, bekæmpelse af plantesygdomme og fremme af redskabsteknik m.v.

Litteratur

Holger Ærsøe: *Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danmark 1882-1942. 200. Beretning fra Forsøgslaboratoriet*, 1943.
Dertil kommer Forsøgslaboratoriets *Beretninger*, diverse år.

57. Regnskabsindberetning til Landøkonomisk Driftsbureau

Landøkonomisk Driftsbureau modtog og bearbejdede regnskabsindberetninger fra udvalgte landbrug for at bidrage til at udvikle rationelle og effektive driftsmetoder.

Regnskabsindberetning for en gård i Anslet 1957/58

(RA, Fødevarøkonomisk Institut, Regnskabsindberetninger 1957/58, nr. 3131, årsregnskab B)

[Se de kopierede gengivelser s. 313-15]

Kommentarer

Regnskabsindberetningerne om årets driftsresultat i udvalgte gårdbrug eller husmandsbrug blev typisk udarbejdet af regnskabskonsulenter i lokale landboforeninger. Indberetningerne sendtes til Landøkonomisk Driftsbureau, der benyttede oplysningerne i sine jordbrugsøkonomiske undersøgelser.

Den viste indberetning er udfyldt af Anslet-Knud Kontrolforening i Haderslev Amt og vedrører en ejendom tilhørende gårdejer Thomas Schultz i Anslet. Ejendommens data fremgår af oversigten på s. 313. Regnskabsindberetningerne er ført i fortrykte hæfter med plads til op til 49 konti fordelt på de mulige aktiviteter. De er ført som dobbelt bogholderi, som det er belyst i eksemplet »Græsmarkskonto«. Venstre side af dette opslag viser årets investeringer i græsmarksbruget på ejendommen, mens højresiden viser årets udbytte; begge størrelser er beregnet i kroner og ører. Henvisningerne angiver, hvor i regnskabet's øvrige konti man finder det relevante forbrug og afkast posteret.

Jordbrugsøkonomiske undersøgelser indledtes i 1916 på foranledning af Det Kgl. Landhusholdningsselskab. I 1918 oprettedes Landøkonomisk Driftsbureau som statsinstitution. Navnet ændredes i 1977 til Jordbrugsøkonomisk Institut og i 1982 til Statens Jordbrugsøkonomiske Institut. Siden 2002 har navnet været Fødevarøkonomisk Institut.

Lovgrundlag

Intet specifikt.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Fødevarøkonomisk Institut, Regnskabsindberetninger 1916-77. De modtagne regnskabshæfter er henlagt årgangsvis og tilsyneladende nummereret i modtagelsesrækkefølge. Driftsbureauets bevarede regnskabsindberetninger omfatter 829 pakkenumre.

Foruden rækken af regnskabsindberetninger indgår der bl.a. rækker af periodiske indberetninger (1922-49), hovedskemaer (1917-73), opgørelsesskemaer for driftsomkostninger (1920-56) og oversigtsskemaer (1916-64) samt korrespondancesager (1915ff.) i driftsbureauets arkiv.

konto.

Areal: 7.5 ha

Til konto	Føl.	Afgivet	Kr.	Ore	Kr.	Ore
Grovfoder	26	Avlet 3150 f. e. hø å	+35	380	05	
"	26	do. 23179 » græsning å	+257	2796	65	317660
"	20	do. » grønfoder å				
"	26	do. » grønfoderensilage å				
Landbr. fællesk.	40	Nettouderskud	-162			719372
Areal og høstudbytte.						
		Areal ha	Høstudbytte, f. e. Ialt pr. ha			
		Græs i sædskiftet				
		Lucerne				
		Eng og vedv. græs				
		Ialt	7.5	26329	3511	
						732032
Landbragte g.c. kun 423.55 162						
1 F. E. indbragte til 12.1 1962						

Anvendelsesmuligheder

Regnskabsindberetningerne viser landbrugets regnskabsteknik og driftsøkonomi. Desuden dokumenterer de driftsforhold på identificerbare ejendomme. Erindres må dog, at der kun er tale om udvalgte bedrifter.

Litteratur

H. Vitting Andersen, Johs. Redder og Johs. Jensen: *Landbrugets økonomi i 50 år 1919-1968*, 1968. Udg. af Det landøkonomiske Driftsbureau.

Driftsbureauet/Jordbrugsøkonomisk Institut publicerede bl.a. *Undersøgelser over landbrugets driftsforhold, 1924-80, Meddelelser, 1967-81, Memoranda, 1967-80, Regnskabsresultater fra danske Landbrug, 1918-80 og Regnskabsstatistik fra danske Landbrug, 1918-80.*

58. Autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på eksport

Autorisation er en slags eneret på erhvervsudøvelse inden for områder, hvor myndighederne stiller særlige krav til produktet eller til fremstillingsmåden. Autoriserede virksomheder må efterkomme myndighedernes anvisninger og underkaste sig løbende kontrol. Som sanktionsmulighed kan myndighederne tilbagekalde autorisationen.

Siden 1908 har der været krav om, at virksomheder, som ønsker at forarbejde kødvarer med henblik på eksport, har autorisation til dette.

Indstilling om autorisation fra veterinærinspektøren for Kødkontrollen i 2. Distrikt 1957

(RA, Landbrugsministeriet, Autorisationssag LVJ nr. 698-1957)

Svingelen 5, Næstved d. 30. august 1957

Ved tilbagesendelsen af hoslagte sag L.V.J. 1957 nr. 157³² skal udtales følgende:

Ved landbrugsministeriets skrivelse af 18/5 1956, journal nr. V. 157⁹, meddeltes der fa. H. Stryhn, Himmelev, autorisation til fremstilling af leverpostej til udførsel herfra landet. Denne autorisation søges nu udvidet til at omfatte fabrikation af leverpostejkonserves.

Konservesfabrikationen skal foretages ved kogning af dåserne i åbne kedler, idet der ikke på nuværende tidspunkt agtes anskaffet autoklaver. Virksomheden har foretaget en prøvefabrikation, og den fremstillede leverpostej er herefter indsendt til undersøgelse på hygiejnisk-bakteriologisk laboratorium, København.

Til ministeriets orientering fremsendes hoslagt skrivelse af 26/8 d.å. fra professor Aage Jepsen, hygiejnisk-bakteriologisk laboratorium, vedrørende undersøgelse af disse prøver. Som det fremgår af skrivelsen, anbefaler professoren, at fabrikationen indtil videre godkendes på betingelse af, at der anvendes kogning af konservesdåserne 2 gange med et døgn mellemrum.

Man skal indstille, at der indtil videre meddeles fa. Stryhn, Himmelev pr. Roskilde, autorisation i henhold til bekendtgørelse nr. 320 af 20. december 1924 ang. udførsel af kød m.m. af heste, hornkvæg, får, geder og svin til fremstilling af leverpostejkonserves til udførsel herfra landet på betingelse af, [indrammet:]

at der ved fabrikationen anvendes 2 ganges kogning af leverpostejdåserne, først kogning i 2 timer ved 100° C., derefter henstand af dåserne ved almindelig temperatur i eet døgn, hvorefter den afsluttende kogning foretages i 1 time ved 100° C., samt

at der til brug for den tilsynsførende dyrlæge anskaffes en termostat af passende størrelse, hvor dyrlægen kan foretage afprøvning af prøver af hver kogning.

Det bør anføres, at dyrlægen udover udtagning af prøver til termostatundersøgelse er berettiget til at udtage prøver til nærmere undersøgelse på hygiejnisk-bakteriologisk laboratorium, København.

Det bør samtidig tilrådes, at virksomheden, så snart som muligt, anskaffer autoklaver, således at kogningen af konservesdåserne kan foretages under tryk, og ministeriet bør forbeholde sig at kunne gøre autorisationen betinget af, at der anskaffes trykautoklaver, ligesom man i øvrigt bør forbeholde sig til enhver tid at kunne tilbagekalde autorisationen.

Den tilsynsførende dyrlæge, dyrlæge Svend Thorsen, Roskilde, bør samtidig underrettes tilsvarende, og det bør pålægges dyrlægen at af hver konservesfabrikation at udtage et passende antal dåser til afprøvning i termostat ved 37° C.

Sluttelig bemærkes, at virksomheden af hensyn til modtagne ordrer hertil har anmodet om en snarlig behandling af sagen, og at man herfra har tilladt, at der foretages fabrikation af 2500 dåser leverpostej, idet dette parti skulle leveres d. 2/9 d.å.

(sign.) Richard Nielsen

Fremsendes tjenstligt.

Veterinærdirektoratet Afd. f. Kødkontrol, d. 2/9 1957

(sign.) H. Sjelle Hansen

Landbrugsministeriet

[Stemplet øverst på første side: K.K. 31 aug. 1957 – og: Vet. K.K. København J. Nr. 1213-1957 – nederst på første side: L.V.J. 3/9 1957 No. 157³⁵]

Kommentarer

Virksomheder, som ønskede at forarbejde kødvarer med henblik på udførsel, måtte fra november 1908 have Landbrugsministeriets autorisation. Formålet var at sikre høj kvalitet af de kødvarer, som dansk landbrug afsatte i udlandet. I forvejen eksisterede en indenrigsk kødkontrol under Justitsministeriet, beregnet på at sikre kødvarer af god kvalitet på det danske hjemmemarked. Det var noget dengang enestående, når danske myndigheder gennem kontrolforanstaltninger prøvede at fremme kvaliteten i danske produkter på verdensmarkedet. I 1909 blev kontrollen udvidet til også at omfatte kødkonserves og forarbejdede kødvarer.

Når autorisation blev bevilget, fik virksomheden tildelt et kontrol- eller autorisationsnummer, som den skulle benytte til mærkning af produkterne. Ministeriets sag vedrørende virksomheden var »levende«, indtil autorisationen af den ene eller anden grund tilbagekaldtes. Det angivne eksempel viser Kødkontrollens indstilling til Veterinærdirektoratet i anledning af en ansøgning om autorisation.

Foruden tilsynsførende dyrlæger ansatte ministeriet tillige opsynsmænd, almindeligvis uddannede slagtere, hvis lønningsudgifter skulle dækkes af fir-

maerne. Hverken dyrlæger eller opsynspersonale måtte modtage gratialer eller anden form for ekstragodtgørelse fra de virksomheder, som de kontrollerede.

Den 16. november 1953 havde fabrikant Stryhn søgt Veterinærdirektoratet om autorisation for sin leverpostejfabrik i Lerfosgade på Amager. I den anledning afgav veterinærinspektøren for Kødkontrollen i 1. distrikt, V.E. Albrethsen, en udtalelse med en række konkrete anbefalinger, som ministeriet indarbejdede i autorisationsskrivelsen af 11. december 1953.

I 1956 forlagde firmaet Stryhn fabrikationen til et nyopført anlæg ved Himmelev nær Roskilde. I den forbindelse tilbagekaldtes autorisationen for fremstilling af leverpostej på adressen på Lerfosvej. Efter at fabrikken ved Himmelev var godkendt af veterinærmyndighederne, fik firmaet en ny autorisation gældende for denne adresse. Virksomheden beholdt sit hidtidige kontrolnummer.

Journalnummeret anført over teksten henviser til 2. Distrikts journal. 2. Distrikt omfattede Roskilde Amtsrådskreds samt Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo amter. Stemplerne angiver modtagelsesdato i Veterinærdirektoratet og journalnumre i henholdsvis Veterinærdirektoratets kødkontrols journal (Vet. K.K.) og i Landbrugsministeriets Veterinærjournal (L.V.J.)

Den indrammede tekst blev indarbejdet i ordlyden på Landbrugsministeriets autorisationsskrivelse af 9. september 1957.

Autoklave Trykkoger brugt til at sterilisere f.eks. konserver.
Hygiejnisk-bakteriologisk Laboratorium. Laboratorium ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole.

Lovgrundlag

Landbrugsministeriets bek. nr. 242 af 6. november 1908, ændret ved bek. nr. 141 af 24. juni 1909 og nr. 320 af 20. december 1924. Instrukser for kødkontrollen af 24. juli 1925 og 8. juli 1935.

Hvor findes kildetyperne?

Landbrugsministeriets arkiv indeholder flere rækker af autorisationssager.

Anvendelsesmuligheder

Autorisationssagerne kan anvendes til studier i forvaltningshistorie, kundskabs- historie og teknologihistorie samt detailundersøgelser af slagteribranchens og veterinærmyndighedernes virksomhed og kundskabsmæssige stade.

Desuden kan sagerne bruges til firmahistorie, herunder undersøgelser af produktionsforhold i en autoriseret virksomhed gennem hele eller dele af dens levetid. Sagerne kan indeholde specificerede oplysninger om virksomhedernes indretning og arbejdsgange.

Endelig kan materialet benyttes til visse socialhistoriske undersøgelser, bl.a. af ansatte dyrlægers og opsynsmænds løn- og arbejdsvilkår.

Litteratur

J.E. Kofoed-Hansen: *Kødkontrol*, 1982.

59. Statskonsulentindberetning

Statskonsulenterne i udlandet, der virkede for dansk landbrugs interesser, holdt løbende Landbrugsministeriet underrettet gennem snart offentlige og snart fortrolige indberetninger.

Der var ingen fælles retningslinjer angående statskonsulenternes arbejds-gange.

Statskonsulentindberetning fra London den 13. januar 1932

(RA, Landbrugsministeriet, Erhvervsdirektoratet, LUJ-journalsager 1916-72, pk. 601: 1934 nr. 1012-1065, sag nr. 1034)

S. Sørensen
Statskonsulent

29. Pont Street

-
Telegram Adresse:
Konsulent Knights London

London d. 13' Januar 1932
S.W. 1

Telefon
Sloane 1630

Ref. No. XII-18-32.

Herr
Direktør V. Helsted,
Landbrugsministeriet,
Erhvervsdirektoratet,
København.

-
Kære Direktør Helsted.

Som meddelt i mit Telegram af 9' ds., havde jeg i Gaar Eftermiddag en fortrolig Samtale med Departementschef Street i Landbrugsministeriet.

Herr Street var meget glad for at erfare, at der nu var truffet Afgørelse vedrørende Mærkning af Ægkasser. Han meddelte mig, at den nu trufne Ordning vilde støtte ham i at opretholde det engelske Kodesystem.

Angaaende Baconimportens fremtidige Ordning var Herr Street ret aabenhjertet. Han meddelte, at Ministeriet lige før Jul havde haft et Møde med det engelske Landbrugsraad, hvor baade Ministeren, Sir John Gilmour og Lord de la Warr havde været til Stede.

Ved Mødet vedtoges en Resolution, som anmodede Regeringen om at fremsætte en omfattende national Plan for Udviklingen af den engelske Flæskeindustri. Under Diskussionen blev fremhævet, at der mangler Organisation i Flæskeproduktionen og en vis Stabilitet i Priserne. En planmæssig Udvikling af den engelske Flæskeproduktion maatte bygge paa en bedre Organisation af

Avlen og Afsætningen, men det vilde ogsaa være nødvendigt at kontrollere Importen.

Lord De la Warr, som svarede paa Ministeriets Vegne, fremhævede, at de omtalte Svagheder vedrørende Flæskeproduktionen maatte overvindes, inden Ministeriet kunde gennemføre Kontrol med Importen. Han meddelte endvidere, at Regeringen havde været i Forbindelse med »The Pig Industry Council«, hvis Medlemmer er valgte af Ministeriet og de forskellige Landbrugsorganisationer, og anmodet dette om at fremsætte en virkelig omfattende Plan til Fremme af den engelske Svineavl og Flæskeproduktion. Hvis »The Pig Industry Council« ikke saa sig i Stand til at fremsætte en saadan Plan, kunde det blive nødvendigt, at Ministeriet i Henhold til den nye »Marketing Act« (se min Indberetning af 5' September f.A.) nedsatte en »Pig and Bacon Reorganisation Commission«, som da skulde udarbejde en Ordning vedrørende saavel Hjemmeproduktionen som Importen.

Herr Street meddelte mig, at det var hans personlige Opfattelse, at »The Pig Industry Council« næppe kunde blive enige om en Ordning, og derfor ventede han, at Ministeriet senere maatte træde til i Henhold til den nævnte »Marketing Act«.

»The Pig Industry Council« holder Møder i denne Tid, og jeg skal søge ad anden Vej at faa oplyst, hvor langt man er kommet i Forhandlingerne. Det er saaledes endnu for tidligt at spaa om, hvilken Ordning der vil blive truffet angaaende Importen.

Herr Street mente dog, at Regeringen under alle Forhold maatte have en Bemyndigelse til at regulere Importen, hvis en Plan paa længere Sigt skulde have Mulighed for Succes. Han var naturligvis interesseret i, at de Lande, som forsyner det engelske Marked, selv prøvede at hindre en Overfyldning af dette, men jeg fik det Indtryk, at en Regulering af Eksporten fra Danmark ikke vilde hindre, at Ministeriet søgte den ovenfor omtalte Bemyndigelse. I øvrigt mente Herr Street, at man vilde gaa meget forsigtigt frem med Hensyn til at lægge Hindringer i Vejen for Indførslen af Bacon, da man betragtede dette som den fattige Mands Føde.

Under disse Omstændigheder tror jeg, at det endnu er for tidligt at henvende sig til Slagterierne vedrørende en planmæssig Regulering af Baconproduktionen i Danmark. I hvert Fald vil jeg gerne have Lejlighed til at samle yderligere Oplysninger om Sagen.

Herr Street ønsker naturligvis ikke sit Navn nævnt i Forbindelse med ovenstaaende Udtalelser.

Dette til foreløbig Oplysning for Ministeren og Dem. I Løbet af faa Dage haaber jeg at kunde indsende en mere udførlig Beretning om hele Spørgsmaalet.

I øvrigt bad Herr Street mig bringe Dem en personlig Hilsen, idet han udtalte Haabet om snart at se Dem herovre.

Venligst Hilsen
Deres hengivne
[sign:] S. Sørensen

P.S. Jeg vedlægger et Udklip af »Times« for den 11'ds. vedrørende »Danish Bacon«. Mon det vilde være muligt at faa oplyst, hvem P.L. Jørgensen er. Jeg vilde sætte Pris paa at faa nærmere Oplysning om, hvem der staar bagved denne Artikel.

Kommentarer

S. Sørensen havde i 1931 efterfulgt cand. polyt. Harald Faber som statskonsulent i London. Han residerede på adressen 29 Pont Street. Direktør Helsted var chef for Erhvervsdirektoratet i det danske landbrugsministerium. Lord de la Warr var britisk vicelandbrugsminister. P.L. Jørgensens indlæg i *Times* var dateret Copenhagen. Det talte ikke for konkurrence, men samarbejde mellem danske og britiske landmænd om at forsyne det britiske marked under en kommende kvotaordning.

Børskraket i New York i oktober 1929 og de efterfølgende internationale prisfald bevirkede, at mange lande søgte at beskytte hjemmemarkedet og indenlandske arbejdspladser mod udenlandsk konkurrence gennem toldrestriktioner og fastlåsnings – kvotering – af størrelsen på importen fra enkelte opvindelseslande. Sørensens ovenstående indberetning er blandt forvarslerne om britiske foranstaltninger til regulering af baconimporten.

En britisk kvotaordning trådte i kraft den 23. november 1932; men allerede den 16. november samme år havde Landbrugsministeriet nedsat et Baconudvalg, som fordelte de danske baconkvoter mellem eksportørerne, administrerede en nyoprettet Svineafgiftsfond og udstedte udførselsbeviser.

Statskonsulent Sørensen opregnede i sin første årsberetning knap 1900 modtagne breve og et tilsvarende antal afsendte. Dertil kom 14 faglige indberetninger, der var offentliggjort i *Landbrugsraadets Meddelelser*, og »et stort antal« fortrolige indberetninger samt nogle artikler til diverse landbrugsblade. Han havde gennemført syv rejser (13 rejsedage) i Storbritannien og fire tjenesterejser á 14 rejsedage til Danmark samt deltaget i en landbohygiejnisk konference i Genève og en konference i Haag om ægmærkning. Han havde desuden holdt syv foredrag ved landbrugslærer- og konsulentkurser og i landboforeninger og medvirkede ved udveksling af landbrugselever – 17 britiske i Danmark og 35 danske i Storbritannien. I samarbejde med professor Søncke Knudsen og inspektør Hohwy havde han gennemført kvalitetsprøvninger af smør og ost hos importørerne. Endelig havde han ugentligt afgivet markedsberetning om kartoffelnoteringen, ægnoteringen (om mandagen) og smør- og flæsknoteringen (om fredagen). På grund af forværrede konjunkturer havde årets arbejde stillet usædvanlige krav.

Lovgrundlag

Finanslove og diverse aktstykker i forbindelse med statsembedernes oprettelse, forandring eller nedlæggelse.

Importlandenes restriktioner medvirkede til, at der nedsattes et antal regulerings- og eksportudvalg – enten i henhold til rammelove, jfr. lov nr. 359 af 13.

december 1933 om kriseforanstaltninger m.v. og lov nr. 349 af 19. december 1934 om udførsel af landbrugsprodukter m.v. eller med grundlag i mere specialiserede bestemmelser, jfr. bek. nr. 343 af 29. september 1933 om udførsel af bacon, skinke samt smør og cirk. nr. 255 af 20. november 1933 angående udførslen af bacon og skinke til England m.fl.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Landbrugsministeriet, Erhvervsdirektoratet, LUJ-journalsager. LUJ står for landbrugsudførelsesjournal. Denne sagsrække dækker årene 1916-72 og omfatter i alt 2809 pk. Der er også LUJ-journaler og -kopibøger samt registre til disse. Den konkrete sag er journaliseret LUJ 1932 nr. 1463, men henlagt på UJ 1934 nr. 1034.

RA har særskilte arkiver fra statskonsulentembederne i London (fra 1888), Rom (fra 1953), Berlin (fra 1921), Paris (fra 1958) og Riyadh (fra 1982). Der har også været et statskonsulentembede ved FAO.

Anvendelsesmuligheder

Sagerne kan benyttes til undersøgelser af handelshistorie, økonomisk historie, diplomatiets historie og landbrugets historie, såvel i Danmark som i værtslandene.

Litteratur

Flemming Just: *Landbruget, staten og eksporten 1930-1950*, 1993.

Jette Mackintosh: *Landmanden og hans rådgivere*, i: Erik Helmer Petersen og Mette Ehlers (red.): *Landboforeninger i 200 år*, bd. 2, 1993, s. 40.

Erik Helmer Pedersen: *Det danske landbrugs historie*, bd. 4, 1988, s. 148.

60. Distriktssag for statsskovbruget

De statsejede skove blev i 1920 inddelt i 22 distrikter, idet hvert distrikt kom under ledelse af en statsskovrider. Det samlede statsskovvæsen stod under Direktoratet for Statsskovbruget. Distriktssager er betegnelsen for arkivalier i direktoratet, som afspejler statsskovridernes forvaltning af deres distrikter.

Dyrehavsbakken ved Klampenborg er beliggende i en statsskov, der forvaltes af Jægersborg Statsskovdistrikt, hvorfor distriktet har forvaltet udlejning af lokaler og stader til Bakkens restauratører og teltholdere.

Referat fra møde i Vurderingskommissionen for telte på Dyrehavsbakken 1952

(RA, Direktoratet for Statsskovbruget, Dyrehavsbakken, Sager lagt efter telt-numre, pk. 51-52: Jæ 772 103-112, 112-16)

År 1952 den 5. juni kl. 9,15 afholdt vurderingskommissionen for telte på Dyrehavsbakken vurderingsforretning angående telt nr. 112, tilhørende teltholder Gotfred Nass.

Vurderingskommissionens medlemmer, formanden landsdommer Erik Brun, tømremester Frank Jeppesen, udpeget af direktoratet for statsskovbruget, og teltholder, restauratør Willy Am. Henriksen, udpeget af rekvisenten, teltholder Nass, var mødt.

Kommissionens bygningssagkyndige konsulent, arkitekt Einar Rosenstand, havde meldt forfald på grund af sygdom. For ham mødte hans medarbejder, arkitekt Olrik.

Rekvisenten blev antruffet og anmodede om, at der måtte blive foretaget vurdering i h. t. foreliggende lejekontrakt såvel af bygninger og faste anlæg som løsøre, idet han med sanktion fra Jægersborg skovdistrikt agtede at afhænde sin virksomhed til revisor Svend Nielsen. Revisor Nielsen blev ligeledes truffet til stede.

Kommissionens kommissorium er at foretage vurdering i henhold til følgende bestemmelser i lejekontrakt mellem Jægersborg skovdistrikt og fornævnte teltholder:

Paragraf 4: »De i par. 2 nævnte bygninger og faste anlæg, der tilhører lejerens, vurderes for lejerens regning pr. 1. oktober 1951 af den i par. 5 nævnte vurderingskommission. Som udgangspunkt for vurderingen skal kommissionen tage, hvad vedkommende bygning og faste anlæg ville have kostet at anskaffe i 1942 (...) Med de nævnte beløb som udgangspunkt skal kommissionen yderligere tage hensyn til alder, slid og vedligeholdelsestilstand (...)

Paragraf 5: »Når skovvæsenet (...) anviser en køber, vil skovvæsenet, såfremt virksomheden på arealet skal fortsætte, og lejerens (...) fremsætter ønske herom, såvidt muligt sørge for, at en eventuel ny lejer af arealet på rimelige afdragsvilkår overtager det af den fratrædende lejer hidtil benyttede til den af ham drevne virksomhed nødvendige og i god stand værende inventar til brugsværdien, hvorved forstås værdien til fortsat anvendelse i virksomheden, idet

der tages hensyn til genanskaffelsespris med fradrag for slid, mangler, forringelser etc. (...) værdien – samt hvad der anses for nødvendigt inventar – fastsættes af en vurderingskommission bestående af en af den fratrædende lejer valgt repræsentant, en af skovvæsenet valgt repræsentant samt som formand en af Østre Landsret valgt landsdommer. Såfremt der ikke opnås flertal i vurderingskommissionen vedrørende de enkelte spørgsmål, er formandens vurdering afgørende (...)»

Kommissionen foretog gennemgang af bygningerne og besigtigede faste anlæg samt løsøre.

Til den denne vurderingsforretning vedhæftede tegning, der er udarbejdet i 1945, skal bemærkes: Rummet betegnet »Soverum« er nu lager for lejer, »Hellerup Flødeis«, »Isboden« er omdannet til bod for et kastespil, den såkaldte »Bod« indeholder nu dels isbod og dels køkken, idet der er foretaget en adskillelse ved hjælp af en bræddevæg m.v. Endelig er »Køkken« nu indrettet til soverum. Der har i mange år ved sydsiden af boden for kastespil været et primitivt w.c., der ikke har været opført på den foreliggende tegning.

Bygningerne indeholder nu således 2 boder, en faldgrube og beboelse. Den ene bod er indrettet med et kastespil. Den anden bod – en isbod – ligger i en bygning, der tillige rummer et køkken, to opholdsrum og et lagerrum. Køleanlægget i lageret tilhører »Hellerup Flødeis«.

Bygningerne er udført af bindingsværk, udvendig beklædt delvis med høvlede, pløjede Bræder [!] og delvis med rustik. Tagene er dækket med tagpap på forskalling. Gulvene er af træ. Der er ikke gennemgående fundamenter. Gårdbelægningen er udført af beton. Hele pladsen er omgivet af et meget ringe plankværk. Der er ca. 25 m² fliser foran teltet. Bygningerne er oliemalet [!] både ud- og indvendig. Der er skodder, udført af rustik, for alle åbninger. Elektricitet og vand er indlagt. Bygningerne er opført på forskellige tider. Det gælder for dem alle, at de er stærkt angrebne af slid og råd i gulve og træværk, og opførelsesmåden er meget primitiv.

I denne forbindelse bør det anføres, at der ved sæsonens begyndelse i år er indlagt et nyt køkkenbord, vask og afløb hertil. Der er lagt nye gulve i køkken, isbod og delvis i opholdsstuen. Den elektriske installation er på forlangende af N.E.S.A. blevet omlagt, og dette arbejde i forbindelse med visse moderniseringer har kostet ca. 800 kr.

Bygningerne er vurderet til ejendomsskyld pr. 1/10 1950 til 4.500 kr. Ifølge police af 8. juni 1934 er bygningerne brandforsikret [!] i »Den alm. Brandforsikring for Landbygninger« for 2.200 kr.

Arkitekt Olrik oplyste, at efter hans beregninger kunne ejendommen i dens nuværende skikkelse have været opført i 1942 for ca. kr. 7.900. Det bebyggede areal udgør 48 m².

Under rimelig hensyntagen til bygningernes og de faste anlægs alder, slid og ringe vedligeholdelsestilstand vurderede kommissionen herefter disse til 5.500 kr., skriver fem tusinde fem hundrede kroner.

Løsøre – hvoraf kommissionen på en fremlagt fortegnelse lod litr. Nrr. 39-

43 udgå som unødvendige (uvedkommende) effekter – registreredes og vurderedes således:

52 vaffelkasser	kr. 300
2 vaffelovne (5 jernsovne) 50 kr. og 250 kr.	kr. 300
1 vaffelovn, primus og elektr.	kr. 10
9 ismåleskeer	kr. 100
1 vægt med lodder	kr. 40
4 forkromede vaffelstativer	kr. 40
1 dejbeholder med 2 dejsprøjter	kr. 25
1 dejspand	kr. 5
5 emaillerede skåle	kr. 10
3 stenkrugger	kr. 6
1 messingbakke (tilbehør til vaffelovn)	kr. 5
1 elektrisk flødepisker, komplet	kr. 400
1 elektrisk flødepisker, defekte motorer	kr. 250
1 elektrisk flødepisker	kr. 125
8 diverse træskeer	kr. 5
17 elektriske lamper, 22 W og 150 -do-, 14 W	kr. 100
7 hvide kupler	kr. 35
2 flagstænger med holdere og flag	kr. 50
1 transportvogn	kr. 15
2 overskilte	kr. 30
1 markise	kr. 10
2 presenninger	kr. 15
1 stige	kr. 15
1 skraldebøtte [!]	kr. 35
1 disk med skab	kr. 25
1 klædeskab	kr. 35
1 køkkenskab	kr. 25
1 bord	kr. 10
1 havebord	kr. 10
1 dobbeltseng	kr. 5
3 stole	kr. 10
1 prismelysekroner	kr. 100
1 spiralseng	kr. 15
1 seng med madras, over- og underdyne	kr. 50
4 pletter	kr. 10
15 kugler	kr. 10
4 spejle	kr. 12
kost, skovl, spade, rive m.v.	kr. 15

Løsøret således vurderet til 2.258 kr., skriver to tusinde to hundrede femti og otte kroner.

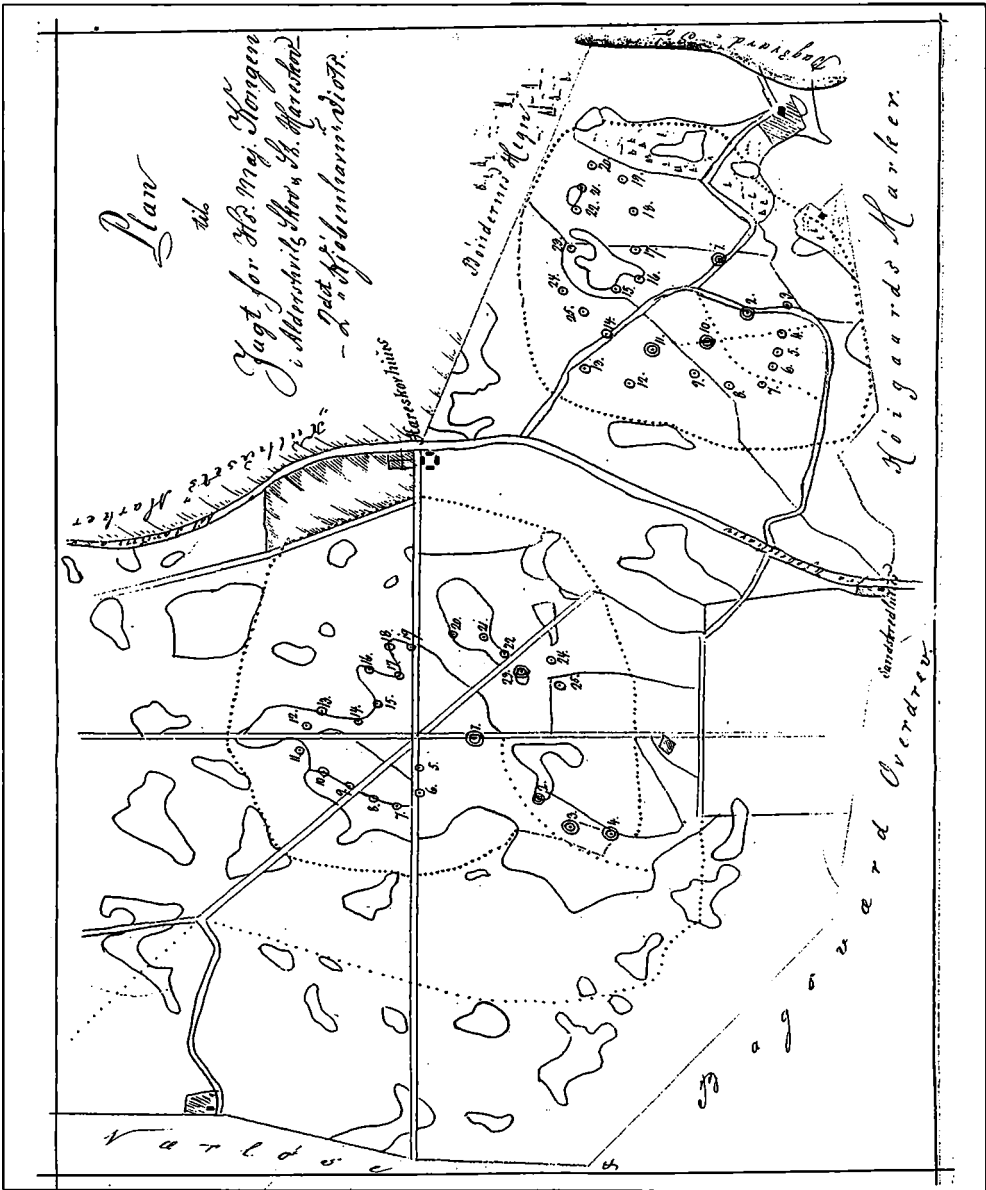

Fig. 69. Den statslige skovdrift har bl.a. haft til formål at skabe gode rammer for kongelig jagtudøvelse. Den 11. januar 1869 gennemførte Christian IX en jagt i Aldersvile Skov og Store Hareskov nord for København. Forud for denne begivenhed var 450 lokale mænd tilsagt at møde som klappere. De blev inddelt i tre hold, som blev anbragt hvert sit sted i jagtterrænet, hvor de blev instrueret i, hvordan de skulle bevæge sig. Jagtplanen er beskrevet i: LAK, 2. københavnske skovdistrikt, Diverse sager 174-1937, hvor tegningen over klappernes mødesteder også befinder sig. Sagen indeholder også en fyldig redegørelse for udgifterne, herunder til udlægning af ådsler.

Kommissionen bemærker til slut, at den har gjort såvel teltholder Nass som revisor Nielsen bekendt med, at en statetilladelse for issalg, som har været tildelt teltholder Nass, ifølge skrivelse fra 14. maj 1952 fra Jægersborg skovdistrikt til vurderingskommissionen ikke kan overdrages.

Vi bekræfter at have udført vort hverv efter samvittighed og bedste overbevisning.

(sign.)

Willy Am. Henriksen.

Erik Brun.

Frank Jeppesen.

Kommentarer

Direktoraterne for statsskovbruget og (indtil 1975) for klitvæsenet bestyrede arealer og ejendomme i statens besiddelse, der ikke tilhørte anden statslig myndighed såsom forsvaret, folkekirken eller statsbanerne. Brug – og evt. misbrug – af statsskove, klitter, forstrandsarealer samt større søer fremgår af direktoratets distriktssager.

I sagerne vedrørende Jægersborg Statsskovdistrikts forvaltning af Dyrehavsbakken indgår bl.a. lejekontrakter mellem statsskovbruget og teltholderne, teltholdernes driftsregnskaber, sæsonafgifter for staderne og vurderinger m.v.

N.E.S.A.

Nordsjællands elektricitets aktieselskab.

Pletter og kugler

Genstande, som benyttes til kastespil.

Lovgrundlag

Om skovdrift i almindelighed gjaldt lov nr. 134 af 13. maj 1911 om statsskovbruget og lov nr. 164 af 11. maj 1935 om skove. Kgl. anordning nr. 56 af 11. marts 1913 og kgl. anordning nr. 165 af 24. maj 1924 indeholder instruksionsbestemmelser for bestyrelsen af statsskovene.

Der foreligger intet specifikt lovgrundlag for administrationen af Dyrehavsbakken.

Hvor findes kildetyperne?

RA, Direktoratet for Statsskovbruget, Distriktssager 1948-75. Sagerne i de 116 pakker er henlagt distriktvis. En samling journalkort tjener som søgemiddel til disse sager.

Distriktssagerne vedrørende administrationen af restaurationerne på Dyrehavsbakken (i alt 57 pakker fra årene 1942-75) er nu udskilt som en særlig arkivserie med titlen: Dyrehavsbakken, sager lagt efter teltnumre. For perioden indtil 1971 står Jægersborg Statsskovdistrikt, Administrationsafdelingen for Restaurationerne og Dyrehavsbakken som arkivskaber. Fra 1971 til 1975 var Direktoratet for Statsskovbruget arkivskaber. Den beskrevne sag er hos direktoratet registreret under journalnummeret Jæ 772. Den er dog henlagt efter teltnummer i rækken af dossiersager for hvert af de 126 teltholderstader på Bakken.

Anvendelsesmuligheder

Distriktssagerne generelt kan danne grundlag for undersøgelser af skoverhvervets og skovdriftens samt naturens og naturbevaringens historie. Sagerne fra Administrationsafdelingen kan anvendes til kulturhistorisk forskning, bl.a. studier i sædernes og morskabernes historie.

Litteratur

Niels Blædel og Iørn Piø (red.): *Bogen om Dyrehavsbakken*, 1970.

Dansk Skovbrug i 100 år. Festskrift udgivet i anledning af Danske Forstkandidaters Forenings 100 års jubilæum, 1997.

Bo Fritzboøger: *Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid*, 1994.

Bo Fritzboøger (red.): *Skoven i lokalhistorien*, 1999.

61. Driftsbog for statsskovdistrikt

Driftsbøger er det daglige redskab til styring af arbejdet med skovene. De indeholder bl.a. oversigter over skovning i rummeter, skovningspriser, masseudbytte pr. ha træbevokset areal og middelpriiserne ved salg af de forskellige produkter såsom rafter, brænde, kvas, ris, bark, lægter og bjælker. Ligeledes oplyses om tilkultiveret (nytilplantet) areal, vurdering til ejendomsskyld, tjenestestedernes vurdering til brandassurance m.m., og endelig er der redegørelser for de enkelte års særlige forhold.

Beskrivelse af tilstandene i Hørsholm statsskovdistrikt 1943/44-45/46 (LAK, Hørsholm Skovdistrikt, Driftsbog 1917-47)

[Uddrag af »Optegnelser om de enkelte Aars meteorologiske Forhold, Angreb af Svampe, Insekter og Mus m.v., Frøaar og deres Benyttelse, samt andre på Skovdriften virkende ydre Forhold (Afsætnings- og Arbejdsforhold m.v.«:]

1943/44 Foraaret var varmt og tørt (kun ca. Halvdelen af normal Nedbør i April og Maj Maaneder). Den 20. Maj indtraf Nattefrost, der gjorde en Del Skade paa de unge Bøge. Juni Maaned gav megen Fugtighed og Varme. Juli Maaned var meget varm og tør, medens August Maaned havde en meget stor Nedbør med 203 mm. September Maaned var meget varm. Efteraaret og Vinteren var meget mild.

Uanset det tørre Foraar var Forholdene stort set gunstige for Kulturerne. Forsommerens Vej[r]lig var gunstig for Plantevæksten, men ogsaa for Græs, hvorfor Slaaning maatte foretages i betydelig Udstrækning. I Efteraarets Løb blev der gravet et stort Antal Plantehuller (blinde).

Skovningen, der skulde blive betydelig mindre end foregaende Aar paa Grund af Nedsættelse af Pligthugstmængden i Brænde, blev tilendebragt ca. medio Marts 1944. Der var rigelig Arbejdskraft til saavel Udførelse af den almindelige Skovning som Optagning af Stød, der foregik hele Vinteren igennem samt til Udrensningshugster og derfra oparbejdet Kvasbrænde.

Der var Udsigt til god Frøbæring hos Eg, og under gode Enkeltræer eller Bevoksninger foretoges Rensning af Jordbunden for at fremme Indsamlingsmulighederne, men Agernes Udvikling standsede paa et vist Tidspunkt, og de faa og smaa Agern tog Dueflokke sig helt af, saaledes at der overhovedet ikke kunde indsamles noget!

Angrebene af Bøgelus kan endnu konstateres spredt i forskellige Afdelingers Bevoksning men maa dog karakteriseres som svagt. Den meget haardt medtagne Bevoksning i Folehave, Afd. 344, blev renaf-drevet i Vinteren 1943/44.

Snudebilleangreb forekom i enkelte Rødgrankulturer i Tokkekøb Hegn, men stadig Indsamling har bevirket, at Skaden er af underordnet Betydning.

Afsætningsforholdene karakteriseres kort ved: Plig[t]hugst af Brænde, Gavntræ hugst i Henhold til fra Direktoratet modtagne Direktiver for saa vidt angaar Egekævler, Finérkævler af Bøg, Svellekævler, Stavtræ, Naaetrætømmer m.v. til Opretholdelse af de forskellige Grene indenfor Træindustri og Byggevirksomhed.

Ag.

1944/45 Foraarets Vejrlig var gunstig [for] Kulturarbejdernes Udførelse og Planternes Trivsel. Sommeren var overvejende tør, men dog ugunstig for Plantevæksten.

Skovningen blev, da Pligthugsten i Brænde var som foregående Aar, tilendebragt ca. medio Marts 1945. Der var tilstrækkelig Arbejdskraft til Udførelse af den almindelige Skovning som Optagning af Stød.

Afsætningsforholdene: der henvises til Bem. for 1943/44. Et Parti Finérkævler af Bøg, der var leveret til Eksport til Tyskland, kom paa Grund af Forholdenes Udvikling ikke af sted og blev i Stedet opskaaret paa lokale Savværker.

Den 3. Maj havdes stærk Storm fra V-NV, hvorved en Del Træer væltede, og en Masse Bøgeblomster blev afrevet.

Angrebet af Bøgelus kan konstateres spredt i enkelte Afdelinger, men maa dog karakteriseres som svagt.

Snudebilleangreb forekom i enkelte Rødgrankulturer i Tokkekøb, men dog af underordnet Betydning. Indsamling foretaget.

Under Folkestrejken 1-3 Juli 1944 hvilte alt Arbejde i Skoven og paa Distriktets Brændepladser, og Tyskerne rasede, da de netop skulde have Træ til Pigtraadsopsætning om den nye Gestapoborg i Rungsted.

Den 19. september den danske Politistyrkes Opløsning og delvise Arrestation og Deportation til Tyskland.

I Aarets sidste Del fik Distriktet flere Beslaglæggelsesdekreter fra den tyske Værnemagt paa Træ til Befæstningsanlæg. Da der kom Entreprenører og forlangte Træet til Disposition til Hugst, blev der anvist dem et par Mosestrækninger med Rødgran i Rude Skov. Træet blev – om end med nogen Vanskelighed ved at skaffe Arbejdere – hugget, men det blev ikke bortkørt og laa, da Kapitulationen indtraadte, uafkørt og kunde senere sælges af Distriktet.

Ag.

1945/46 Foraaaret var gunstig for Kulturarbejdernes Udførelse, og et vekslende Vejrlig Sommeren igennem gav Skovplanterne gode Vækstvilkår.

Skovningen blev, da Pligthugsten i Brænde var reduceret betydeligt, afsluttet ca. 1. april. Det kneb en Del med at skaffe Arbejdskraft, hvorfor Stødoptagning i større Udstrækning blev overladt til Entreprenør og L. A. B.

Vedrørende Afsætningsforholdene oplyses at alt Brænde gik til Forbrugerne gennem Brændselsudvalgene, og for Gavntræets Vedkommende bestod Vanskeligheden i at foretage en rimelig Fordeling til de gamle Kunder af de stærkt reducerede Kvanta, der var til Raadighed, og som aldeles utilstrækkelig i Forhold til det voldsomme Begær efter Træ.

Angrebet af Bøgelus indskrænker sig nu til enkelte Træer, der saa vidt gør ligt hugges.

Snudebilleangreb har været ret udbredt i Tokkekøb Hegn, og der maatte sættes meget ind paa Indsamling. *)

Arbejdsforholdene maa karakteriseres som relativt gode. De mange fridage i Aarets første Halvdel vanskeliggjorde vel Arbejdet en Del, men den ellers mærkbare Nedsættelse af Arbejdsintensitet og i Arbejdslysten gjorde sig ikke gældende i Skoven. – Foranlediget ved den ret udbredte tilbagevenden fra Generatordrift til Benzindrifft blev Generatorbrændetilvirkningen indskrænket til kun at være Oparbejdning af Rest fra sidste Vinters Skovning, og ved Nytaarstid ophørte Oparbejdningen helt.

*) Der var ret voldsomme Angreb af Markmus i saa godt som alle Distriktets Bøgekulturer, som søgtes imødegaaet ved stadig Udlægning af Gifthvede. Denne maa dog have været af mindre god Virkning, thi desværre konstateredes flere Steder megen Skade.

Ag

Kommentarer

Ag. A. Gram, skovrider ved Hørsholm Skovdistrikt 1937-67.

Lovgrundlag

Lov nr. 134 af 13. maj 1911 og kgl. anordning nr. 165 af 24. maj 1924 angående instruktionsbestemmelser for bestyrelsen af statsskovene.

Anvendelsesmuligheder

Driftsbøgerne som helhed kan vise skovbrugets økonomi og forvaltningen af de forskellige dele af et skovområde. Skift i kulturer og skovprofiler vil kunne aflæses her. Det valgte uddrag viser, hvordan klima, skadedyr, sygdomme samt begivenheder uden for skovene kan have stor indflydelse på skovdriften.

Hvor findes kildetypen?

Driftsbøgerne findes i statsskovdistrikternes arkiver (LAA).

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på anvendelse af driftsbøger.

Industri og handel

Af Erik Korr Johansen

Handel og håndværk var tilbage fra middelalderen erhvervssektorer, der var forbeholdt købstæderne, som efter deres kongelige privilegier havde monopol på disse. Byernes eneret til handels- og håndværksnæring håndhævedes fortsat under enevælden gennem bestemmelser i Danske Lov og senere forordninger, og de lokale byforvaltninger førte tilsyn og kontrol med byerhvervene bl.a. gennem tildeling af borgerskaber og via gilde- og lavsorganisationerne frem til disses ophævelse omkring 1860. Dispensationer til særlig næringsdrift kunne desuden erhverves ved kongelige bevillinger gennem centraladministrationen – fra 1800 delvis gennem amtet. Især gennem 1800-årene var byernes eneret dog under gradvis afvikling som følge af centraladministrationens ændrede privilegie- og bevillingspraksis vedrørende landhandel og -håndværk samt den begyndende industrivirksomhed.

Fra begyndelsen af 1700-tallet, hvor merkantilistiske ideer blev fremherskende, voksede centrale myndigheders interesse for landets erhvervsliv. Efter oprettelsen i 1735 af General Landøkonomi- og Kommercekollegiet tilvebragtes her meget materiale, der kan belyse handelens og håndværkets forhold tillige med det industri- og fabriksvæsen, der så småt begyndte at udvikle sig fra 1700-tallets sidste årtier, men især tog fart fra 1840'erne. Især fra 1770'erne indsamledes mere løbende oplysninger om økonomiens tilstand i købstæder og amter, dels af kollegiets embedsmænd, dels gennem statistiske indberetninger fra amtmænd og andre lokale øvrighedspersoner. Fra 1816 behandlede næringssagerne fortrinsvis i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiets Industri- og Fabrikkontor og overgik herfra i 1848 til Indenrigsministeriet (1. Kontor). Efter oprettelsen af Handelsministeriet i 1908 blev sagerne varetaget her.

Med 1849-grundloven blev der lagt op til, at den statslige og forvaltningsmæssige kontrol med erhvervslivet skulle forsvinde. Den fastslog, at indskrænkninger i den frie og lige adgang til at drive erhverv generelt skulle ophæves og bevillings-, privilegie- og monopolsystemet således afskaffes. Dette gennemførtes principielt med næringsloven af 29. december 1857 (lov om håndværks- og fabrikdrift samt handel og beværtning m.m.), der også ophævede lavstvangen. Herefter kunne enhver nedsætte sig som næringsdrivende mod løsning af næringsadkomst (næringsbevis eller borgerskab).

Det blev dog ret hurtigt klart, at næringslovens liberale bestemmelser for handels- og håndværksdrift måtte suppleres med bestemmelser, der bl.a. kunne skabe sikkerhed for virksomheders forretningsforbindelser og kreditorer (klar-

Fig. 70. Næringsloven af 1931 indeholdt en bestemmelse om, at butik drivende skulle have næringsbrevet ophængt »i Lokalet paa et iøjnefaldende Sted«, således at kunder også i forretninger med »anonyme« butiksnavne kunne få kendskab til den ansvarlige indehaver. På dette billede fra slagtermester Ovesens butik i Guldsmedegade i Århus ses de to næringsbreve ophængt over bordet til venstre. (Århus kommunes Biblioteker, Lokalhistorisk Samling).

hed om firmanavn, hæftelse for firmaets gæld, underskrifts- og prokuraberettede m.v.). Allerede i 1862 gennemførtes en fimalov, der regulerede disse forhold bl.a. ved krav om anmeldelse til politimyndigheden og offentliggørelse af en række oplysninger om ejerskab m.v. Ved en lovændring i 1889 skabtes et samlet landsdækkende overblik over disse firmaer gennem en årlig udgivelse af *Samling af anmeldelser til handelsregistrene*, der med visse ændringer – bl.a. udskillelse af en særskilt række: *Registreringstidende for Aktieselskaber m.v.* fra 1917 – er fortsat til begyndelsen af 1990'erne. Den særlige aktieselskabslovgivning fra 1917 revideredes i 1930. Næringsloven af 1857 var gældende, indtil den afløstes af næringsloven af 1931, der yderligere lettede adgangen til at drive erhvervsvirksomhed og var i kraft i hovedparten af den resterende del af perioden frem til 1966.

Den tidligere bevillingslovgivning bortfaldt for den væsentligste dels vedkommende efter næringsloven af 1857, men der var fortsat behov for beskyttelse af den industrielle ejendomsret i forbindelse med udvikling og opfindelse af nye produkter, og denne del af bevillingssystemet (patentretten) fortsattes i Indenrigsministeriets regi, indtil den med Patentloven af 1894 overgik til be-

handling i en særlig patentkommission. Fra 1924 blev behandlingen af patentsager (samt sager om varemærker) overført til det nyoprettede Direktorat for Patent- og Varemærkevæsen, der fungerede frem til 1988.

Også på andre områder måtte myndighederne dog snart gå ind for at regulere sider af erhvervsforholdene. Den faglige uddannelse, der indtil 1861 hovedsagelig var blevet varetaget af lavene, overgik efter næringsloven principielt til erhvervene selv, og en række handelsstands- og håndværkerforeninger oprettede fagskoleundervisning, der dog allerede fra 1875 modtog tilskud fra staten. Selve lærlingeuddannelsen kom med lærlingeloven af 1889 i faste rammer, dog uden obligatoriske svendeprøver. Disse blev først gennemført med lærlingeloven af 1937. Frivillige svendeprøver kunne dog allerede fra 1860'erne aflægges i København og købstæderne enten arrangeret af fagets nye mesterforeninger eller for offentlige svendeprøvekommissioner, etableret i henhold til cirkulærer fra Indenrigsministeriet (1862 og 1864, udvidet 1884) med deltagelse af lokale myndighedsrepræsentanter og (fra 1884) fagets egne mestre. Først fra omkring 1900 aflagde hovedparten af lærlingene svendeprøver, hvis organisering fra 1930 helt overgik til de faglige organisationer. Med lærlingeloven af 1956 gennemførtes en yderligere integrering mellem den praktiske lærlingeuddannelse og undervisningen på erhvervsfagskolerne.

Mens reguleringen af de generelle arbejdsforhold mellem arbejdsgivere og arbejdstagere siden 1899 (Septemberforliget) har været overladt til forhandling mellem arbejdsmarkedets parter, har det offentlige på områder, der bl.a. vedrører arbejdstagernes sikkerheds- og sundhedsforhold gennemført en række bestemmelser. Med udgangspunkt i fabriksloven af 1873 (begrænsninger i børns arbejdstid) og maskinbeskyttelsesloven af 1889 (opstilling og tilsyn med farlige maskiner) førte Arbejds- og Fabriktilsynet fra 1901 (lovrevision 1913, 1919 og 1933 samt adskillige gange op gennem 1950'erne og 1960'erne) tilsyn med et stort antal virksomheder for at kontrollere, at de vedtagne bestemmelser overholdtes. Et andet centralt område, hvor den offentlige forvaltning holdt øje med erhvervsvirksomhederne, vedrører sundhedslovgivningen, hvorigennem der af forskellige myndigheder, herunder de kommunale levnedsmiddeltilsyn, kunne føres kontrol med bl.a. levnedsmiddelbranchen og den kemiske industri.

Den offentlige forvaltnings kontakt med erhvervslivet på det økonomiske område har fortrinsvis sammenhæng med den skattepligt på erhvervsdrivende selskaber, der sammen med indkomst- og formueskatten blev indført i 1903 samt med lovgivningen omkring erhvervsvirksomheders bogførings- og regnskabspligt (Bogføringsloven af 1912). Materialet omkring virksomhedernes økonomiske forhold kan derfor være bevaret hos skatte- og toldvæsenet. Specielt for aktieselskaber blev der desuden fra 1917 gennemført en særlig lovgivning omkring årsregnskabsaflæggelse med bestemmelser om, at disse skulle indsendes til godkendelse i et særligt Aktieselskabsregister (fra 1988 Erhvervs- og Selskabsstyrelsen), hvor man således kan finde et betydeligt materiale, der både belyser deres økonomiske forhold og kan give et overblik over selskabernes tidsmæssige virke.

Den anden side af erhvervenes økonomiske forbindelse med den offentlige forvaltning er berørt ovenfor i omtalen af den offentlige støtte til den erhvervsfaglige uddannelse. Også i andre sammenhænge har det offentlige i årene efter 1920 ydet økonomisk bistand til bl.a. handel, håndværk og industri, og disses vilkår kan derved belyses ud fra den offentlige forvaltnings kildemateriale. Støttevirksomheden antog forskellige former for erhvervsstøtte især i form af lån og lånegarantier fra Statslånefonden (fra 1904) og Erhvervenes Lånefond (1928-47), der bl.a. ydede en række driftslån i forbindelse med den omfattende kriselovgivning i 1930'erne. I årene efter 2. verdenskrig må i første række peges på de forskellige tilskuds- og låneordninger, der blev tilvejebragt med Marshall-hjælpen mellem 1948 og slutningen af 1950'erne. Denne støtteform skulle bl.a. tilgodese en modernisering og teknologisk nyudvikling inden for handels- og industribranchen generelt, mens den egnsudviklingsstøtte, der blev introduceret i 1958 og især fik betydning op gennem 1960'erne, havde til formål at ophjælpe og styrke konkurrencevilkårene for erhvervsvirksomheder i landets udkantområder.

Samvirket mellem forvaltningen og erhvervenes egne institutioner og organisationer udviser også i perioden 1920-70 eksempler på, at offentlige forvaltningsområder permanent eller midlertidigt er overgået i privat regi, således at kildemateriale til belysning af de pågældende emner må søges uden for de offentlige forvaltningskilder. Inden for den erhvervsfaglige uddannelse er ovenfor nævnt de »privatiserede« svendeprøvekommissioner efter 1930. Under 2. verdenskrig kom erhvervsorganisationerne inden for både landbrug, handel og industri således til at stå for en betydelig del af administrationen af de produktions- og handelsrestriktioner, der blev indført i disse år. Noget tilsvarende var sket under 1. verdenskrig.

De offentlige myndigheders kontakter med byerhvervene i perioden 1920-70 (og i begrænset omfang også i perioden forud) kan kun i begrænset omfang belyses ved de følgende kildetyper i dette kapitel. I nogle af de øvrige er dog også bragt kilder, der kan supplere emnet. Især skal henvises til følgende kildetyper i kapitlerne: Arbejdsmarkedssektoren, Toldforvaltningen, Skatteforvaltningen og Statistikforvaltningen: nr. 84, 96, 97, 98, 102, 115 og 116.

Kildeoversigt

62. Fabrikliste
63. Næringsprotokol
64. Handelsregister
65. Patentansøgning
66. Dispensation fra fabriksloven
67. Levnedsmiddelkontrollkort
68. Svendeprøvekommissionsprotokol
69. Ekstraordinære industrileverancer 1940-45
70. Indstillinger til Marshall-hjælp
71. Oversigt over egnsudviklingsstøtteansøgning

Litteratur

- J.O. Bro Jørgensen: Tiden 1730-1820, i: Axel Nielsen (red.): *Industriens Historie i Danmark II*, 1943/1975, s. 63-236.
- Bjarne Hastrup: *Håndværkets økonomiske historie 1879-1979*, 1979.
- Axel Nielsen: Tiden 1820-1870, i: Axel Nielsen (red.): *Industriens Historie i Danmark III.1*, 1944/1975, s. 65-419.
- Frank Allan Rasmussen: *Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996*, 1998.
- Niels Thomsen: *Industri, Stat og Samfund 1870-1939. Dansk Industri efter 1870*, bd. 3, 1991.

62. Fabrikksliste

Efter reorganisering af General Landøkonomi- og Kommercekollegiet i 1773 anmodede man amtmændene og lokale øvrigheds personer om at indsende mere omfattende årlige statistiske oplysninger om fabriks- og industrivirksomheder. Til formålet udarbejdedes skemaer, hvor der i faste rubrikker kunne afgives de ønskede oplysninger (opbygningen af skemaet ændredes flere gange, bl.a. i 1801, 1809 og 1824). Disse »tabellariske indberetninger om industriens tilstand« – fabrikslister, undertiden kaldet fabriktabeller, industrilister eller industritabeller – indeholder et righoldigt materiale til belysning af især byernes erhvervsforhold. For de mere fabriksmæssige virksomheder som f.eks. tobaks- og klædefabrikker og jernstøberier blev skemaerne udfyldt og indsendt af fabriksindehaverne selv, mens lavene forestod indsendelsen fra de mere håndværksprægede fag (garverier, væverier, rebslagere). De blev indhentet frem til 1850'erne, efter 1848 af Finansministeriet og Statistisk Bureau, men ophørte efter bureauets gennemførelse af en industritælling i forbindelse med folketællingen 1855 og dets – senere opgivne – planer om en industritælling hvert femte år.

Fabrikksliste fra Århus 1832

(RA, Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet 1817-47, Industri- og Fabrikkontoret, pk. 2596: Industritabeller for de danske provinser, Jylland, Århus amt, 1832)

Kommentarer

Kun for København og enkelte provinsbyer, som f.eks. Århus, indsendtes indberetningerne normalt på fortrykte skemaer, der indeholdt en rubrik for hvert af de stillede spørgsmål, og dette gav alt andet lige en større sikkerhed for, at alle spørgsmålene blev besvaret.

Benpulver, kalk, oxeblood. Disse materialer anvendtes ved de gentagne opkog af råsukkeret for at fjerne urenheder, syrerester m.v.

Comptoir Kontor.

Dæksjord Også kaldet »fransk jord«. Det blev brugt i forbindelse med adskillelsen af sirup og sukker.

Forme og potter Disse anvendtes efter kogningen for at adskille den flydende sirup fra det krystalliserede sukker.

Pander Flade vandafkølede beholdere, brugt ved nedkølingen af den kogte sukkermasse. Antallet var et udtryk for raffinaderiets »kapacitet«.

Privilegium Kongelig eneretsbevilling til at producere og forhandle bestemte produkter i en periode (jfr. »Bevilling« i *På embeds vegne* s. 108).

Lovgrundlag

Det oprindelige lovgrundlag var Kommercekollegiets Pro Memoria af 9. juli 1774, men bestemmelserne indskærpedes senere med cirkulære fra Danske

Tabel
over Ph.H. Ree & Co's Sukkerraffinaderies Tilstand i Aarhus Kjøbstad pro 1832

Sted	Hvad slags Fabrik eller Haandtering?	Entrepreneur eller Ejer ?	Hvormange Fabriksarbejdere sysselsatte ?	Hvorm. Dagleiere eller Andre ?	Mængden af Fabrikatet ?	Forbrugte indenlandske raae Materialier ?	Forbrugte udenlandske raae Materialier ?	Almindelige og særdeles Bemærkninger samt Privilegiets dato.
Aarhus	Sukkerraffinaderie	Philipp Hart. Ree & Co.	1 mester 2 mester-svende 15 andre svende Dernæst 1 Bogholder 1 Comptoir-dreng 1 Karl i Compt. Dagleiere ubestemt	5 á 6 ubestemt desuden sysselsættes endeel Søefolk, Vognmænd, Haandværkere saa som Bødker, Snedker, Murer, Smed, Kobbersmed m. fl.	Ca. 1 million Pund Raffineret Candis, Melis og Puddersukker og Sirup	Et anseligt Quantum beenpulver, Kalk, Oxeblood o.s.v. Papir og ligeledes Emballager m.m.	Ca. 1 million (Pund) raat Sukker, bestaaende af Havannah Sukker, circa 1600 Tønder Stenkull, Former og potter, dæksjord o. s. v.	Drives med 6 Pander ifølge Privilegium af 9. August 1817.

Kancelli af 22. november 1811 samt cirkulærer fra Generaltoldkammeret og Kommercekollegiet af 28. oktober 1809, 21. juni 1823 og 10. juni 1824. De seneste bestemmelser begrænsede endvidere antallet af stillede spørgsmål.

Anvendelsesmuligheder

Fabrikslisterne udgør et centralt materiale til belysning af den tidlige industrielle udvikling både generelt og på lokalt plan. På trods af mangler og huller i det indsendte materiale kan listerne for især København og mange provinsbyer give et godt grundlag til belysning af såvel den samlede lokale udvikling som de enkelte industrivirksomheders fremvækst. De kan desuden bidrage til at belyse den teknologiske udvikling (indførelsen af maskiner) i industrien samt industriens og håndværkets personalhistorie.

Hvor findes kildetyperne?

Det indsendte tabelmateriale er for hovedpartens vedkommende bevaret, især for årene efter 1800. Det findes i RA: Kommercekollegiets (-1847) og Statistisk Bureaus arkiver (1848-55). I Stadsarkivet i København findes en del tællingsmateriale i Magistratens arkiv, og i de berørte lokale embeders arkiver i LAA (amter og rådstuer) er i en vis udstrækning bevaret genpartier og koncepter, der kan komplettere og supplere materialet i RA. For Københavns vedkommende findes der ikke bevaret materiale efter 1847.

Litteratur

Per Boje: *Det industrielle miljø 1840-1940. Kilder og litteratur*, 1976, s. 28-31.

J. O. Bro-Jørgensen og Morten Westrup: *Kommercekollegiet 1735-1816. Vejledende Arkivregistraturer XXII*, 1984.

Ole Hyldtoft: *Københavns industrialisering 1840-1914*, 1984, bl.a. s. 431-40.

Frank Allan Rasmussen: *Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996*, 1998, s. 150-64.

Materialet er desuden udnyttet i en række nyere byhistorier (Aalborg, Odense, Århus, Vejle og Viborg).

63. Næringsprotokol

Ved Næringsloven af 29. december 1857 indførtes principielt ret for enhver dansk statsborger til at drive håndværks-, handels- eller fabriksvirksomhed. For at drive hovedparten af disse (de såkaldt bundne næringer, der blev fastlagt ved næringsvedtægter, udfærdiget for hver købstad og hvert amt) skulle man dog have en særlig næringsadkomst, der kunne erhverves bl.a. mod betaling af en engangsafgift (næringskendelse). Afskrifter af disse adkomster (i byerne kaldet borgerskaber, på landet næringsbeviser) indførtes i særlige næringsprotokoller, også kaldet borgerskabs-, magistrats- eller rådstueprotokoller. Frem til 1919 udstedtes de i købstæderne af magistraterne og på landet af retsbetjentene, men ved retsplejereformen overgik opgaverne til politimestrene. Næringsloven af 28. april 1931 begrænsede antallet af bundne næringer samt lettede adgangen til at løse næringsadkomst (herefter kaldet næringsbrev). Dette registreredes nu alene i ekstraktform i såkaldte næringsregistre, der dog også ofte bærer det misvisende navn næringsprotokol. Yderligere lempelser gennemførtes ved Næringsloven af 8. juni 1966, der dog bibeholdt kravet om udstedelse af næringsbrev.

Næringsprotokol fra Rønne 1931

(LAK, Rønne Købstadskommune, Rådstueprotokol 1920-32, s. 142b-43a)

Aar 1931 den 19. Maj udfærdigedes saalydende Borgerskab:

Politimesteren i Rønne Købstad m.v. Gør hermed vitterligt, at Jens Brandt Koføed, der er født den 8. August 1905 i Bodilsker Sogn, har begæret at vinde Borgerskab som Vognmand i Rønne Købstad.

Idet Undertegnede herved attesterer, at den ovennævnte har godtgjort at opfylde de i § 2 i Lov om Haandværks- og Fabrikdrift af 29. December 1857 foreskrevne Betingelser, bliver der herved meddelt bemeldte Jens Brandt Koføed Borgerskab som Vognmand i Rønne Købstad.

Kendelse 36 Kr.

Vilh. Jensen

Stempel 10 Kr.

46 Kr.

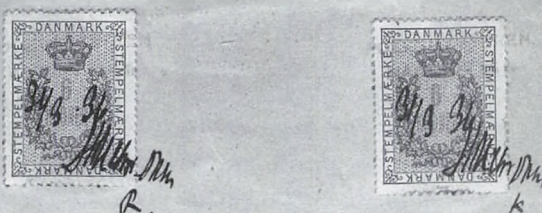
L.S.

Aar 1931 den 22. Maj udfærdiges saalydende Næringsbevis:

Politimesteren i Rønne Købstad m.v. Gør hermed vitterligt, at Kreaturhandler af Aakirkeby Urban Perssons fraskilte Hustru Karoline Marie, f. Knudsen, som er født i Pedersker Sogn den 8. August 1892, har begæret at vinde Næringsbevis som Detaillist i Rønne Købstad med Ret til Forhandling af stærke Drikke.

Idet Undertegnede herved attesterer, at den ovennævnte har godtgjort at opfylde de i § 2 i Lov om Haandværks- og Fabrikdrift af 29. December 1857 foreskrevne Betingelser, bliver der herved meddelt bemeldte fraskilt Hustru Karoline Marie, født Knudsen, Næringsbevis som Detaillist i Rønne Købstad med Ret til Forhandling af stærke Drikke.

Adkomsthaveren skal 3 Uger, forinden Virksomheden paabegyndes, i Over-

Stempel 12 Kr. Nr. 10/36

NÆRINGSBREV.

Efter derom fremsat Begæring meddeles der herved

Ole Bertel Dahl Iversen,

der er født den 21'December 1912 i Nakskov

Næringsbrev som H A N D L E N D E

i Nakskov Kommune med de ifølge Næringsloven af 28. April 1931 hermed forbundne Rettigheder.

Bortfalder de til Næringsbrevet knyttede Rettigheder som Følge af Indehaverens Død eller af nogen anden ved Lovgivningen hjemlet Bestemmelse, skal Næringsbrevet (tilligemed eventuelle Duplikateksemplarer) inden en Maaned tilbageleveres hertil.

POLITIMESTEREN I NAKSKOV m.v. , den 31'Marts 1936.

E. Jensen

PAATEGNINGER.

Næringsbrevet giver ikke Ret til Forhandling af stærke Drikke.	Næringen drives fra Søndergade 39.
--	------------------------------------

Fig. 71. Dette næringsbrev, der har hængt i manufakturhandler Bertel Iversens manufakturforretning i Nakskov, indgår nu i firmaets arkiv i EA.

ensstemmelse med § 6, 2. og 3. Stk. i Lov nr. 83 af 22. Marts 1930 om Afgift til Stat og Kommuner paa Omsætningen af stærke Drikke afgive skriftlig Anmeldelse til Rønne Toldkammer desangaaende.

Kendelse	90 Kr.	Vilh. Jensen
Stempel	<u>20 Kr.</u>	
	110 Kr.	L.S.

Kommentarer

§ 2

Denne paragraf opregnede betingelserne for næringsadkomst: at man var fuldmyndig, ikke havde sit bo under fallitbehandling, var straffri, havde indfødsret eller havde opholdt sig mindst fem år i Danmark.

Kendelse

Udover stempelpenge skulle der også betales en engangsafgift, kaldet kendelse, der gik i de kommunale kasser.

L.S.

Locus Sigilli = seglets sted.

Næringsbevis

Næringsadkomst for kvinder i købstaden benævntes ikke borgerskab, men næringsbevis.

Stempel

Borgerskabsbreve og næringsbeviser blev udfærdiget på stempelpapir. 1857-loven rummer en inddeling af de forskellige erhverv i fem klasser, og til hver af disse skulle der benyttes forskelligt stempelpapir og tilsvarende betales forskellig stempelafgift til statskassen.

Lovgrundlag

Lov om håndværks- og fabrikdrift samt handel og beværtning m.m. af 29. december 1857 fastslog, at den almindelige adkomst til at udøve en række erhverv i købstæderne var borgerskabsbrev og på landet næringsbevis, der meddeltes af henholdsvis magistrat og retsbetjent.

Lov nr. 138 af 28. april 1931 afskaffede borgerskabsbreve og indførte en ensartet praksis for hele landet baseret på udstedelse af næringsbreve, der foretoges af politimestrene og kun i København af magistraten.

Cirk. nr. 56 af 23. marts 1932 fastlagde nærmere retningslinier for ansøgning og udstedelse af næringsbreve.

Lov nr. 212 af 8. juni 1966.

Anvendelsesmuligheder

Næringsprotokollerne rummer vigtige personal- og lokalhistoriske oplysninger om næringsdrivende, og det samme kan siges om deres afløsere, næringsregistrene, der indeholder de samme informationer i en mere summarisk form. Disse kilder kan dernæst bruges til mere generelt at undersøge erhvervsforhold, ikke mindst fremkomsten af nye erhverv og erhvervsformer, samt til undersøgelser af handels- og håndværksfagenes udbredelse uden for købstæderne.

Hvor findes kildetyperne?

Næringsprotokoller og oversigter over næringsbeviser og senere næringsbreve findes i LAA i rådstue-, købstadskommune- og retsbetjentarkiver (by- og herredsfogedarkiver) samt i Københavns Stadsarkivs magistratsarkiv. Sammen med protokollerne findes ofte bevaret pakkesager med bilag til protokollerne. Materialet er summarisk fortegnet i LAAs arkivguider, men for LAVs vedkommende kan desuden henvises til *Oversigt over arkivalier vedrørende borgerskaber og næringstilladelser*, 1971.

Litteratur

- Niels Senius Clausen: Håndværksmestergruppen i Roskilde ca. 1870, *Erhvervshistorisk Årbog* 1970, s. 54-114.
- Ole Degn: *Borgere og bybefolkning. Vejledning i kilder og litteratur*, 2000, s. 31.
- Ole Degn: Næringslovgivning, i: Erik Alstrup og Poul Erik Olsen (red.): *Dansk kulturhistorisk Opslagsværk*, bd. 2, 1991, s. 654-58.
- Niels H. Frandsen: *Dansegilde og mordbrand. Vejledning om retsbetjentarkiver*, 1995, s. 131-38.
- Georg Nørregaard: *Arbejdsforhold indenfor dansk haandværk og industri 1857-1899, 1943/1977*, s. 61-67.
- Margit Baad Pedersen: *Købmand og høker på landet*, 1983.

64. Handelsregister

I 1862 blev det ved lov påbudt, at enhver, der ønskede at drive erhvervsvirksomhed under et forretnings- eller firmanavn, der var forskelligt fra eget navn, skulle foretage anmeldelse til øvrigheden i retskredsen. Anmeldelsen skulle indeholde firmaets navn, hjemsted, næringsvej samt navne på ansvarlige deltagere i firmaet og på ansatte med fuldmagt til at underskrive på firmaets vegne. Formålet med loven var at sikre, at långivere og andre kreditorer kunne få oplysninger om den eller de retmæssige indehavere af virksomheden eller selskabet, og samtlige retsbetjente fik pligt til at oprette en særlig fortegnelse over disse firmaanmeldelser. Ved lov om handelsregistre af 1889 blev der foretaget en nøjere specifikation af anmeldelsernes indhold samt fastlagt regler for ændringsanmeldelse. For virksomheder, der blev drevet under indehaverens eget navn, var optagelse i handelsregistrene frivilligt. I den nye lov blev det endvidere bestemt, at anmeldelserne skulle offentliggøres i Berlingske Tidende (for Sjælland) samt de fynske og jyske stiftstidender (fra 1904 i det nyoprettede Statstidende). Derudover udgaves årligt af Justits- og senere Handelsministeriet Samling af anmeldelser til Handelsregistrene med kronologiske oversigter for hele landet. Efter vedtagelsen af en aktieselskabslov i 1917 samledes offentliggørelsen af registreringen af aktieselskaber i et særligt register, hvortil også optoges oplysninger om forsikringsselskaber og om foreninger, der ønskede navnebeskyttelse (frivilligt). Anmeldesskemaerne blev derefter opbygget lidt forskelligt for de tre afdelinger: A til private firmaer, B til aktieselskaber og C til foreninger. Kontrollen med aktieselskabsanmeldelserne og den årlige udgivelse af Registreringstidende for Aktieselskaber, foreninger m.v. overgik herefter til en nyoprettet institution under Handelsministeriet, Aktieselskabsregistret, der tillige skulle kontrollere selskabernes indsendte årsregnskaber.

Handelsregister fra Samsø 1919-38

(LAK, Kalundborg Politi, Afdelingskontoret på Samsø, Handelsregister 1889-1969 (VI.b-1))

[Venstre side:]

Firmaet: Margarinefabriken Samsø

Afdeling A

Løbe-nummer	Registrens Dato	Hvor og naar bekendtgjort	Anmeldelsens Indhold	Forretningens Beskaffenhed	Forretningens Indehaver eller ansvarlige Deltagere
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1	10/6 1919	Stats-tidende 13/6 1919	Købmand Hans Nielsen Flinch af Tranebjerg, Kbmd. Rasmus Morten Fabricius af Pillemark og Mejeribestyrer Sofus Thorengaard af Trane-	Fabrikation	1. Købmand Hans Nielsen Flinch, Tranebjerg 2. Kbmd. Rasmus Morten Fabricius, Pillemark.

Løbe-nummer	Registreringens Dato	Hvor og naar bekendtgjort	Anmeldelsens Indhold	Forretningens Beskaffenhed	Forretningens Indehaver eller ansvarlige Deltagere
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
			bjærg anmelder, at de som eneste og fuldt ansvarlige Indehavere driver Fabrikation under Firma »Margarinefabriken "Samsø", Flinch, Thorengaard, Fabricius« med Forretningskontor i Tranebjerg. Købmand Hans Nielsen Flinch, Tranebjerg har Procura. Firmaet kan kun tegnes af alle Deltagere i Forening. er eneberettiget til at tegne Firmaet.		3. Mejeribestyrelse Sofus Thorengaard, Tranebjerg.
2.	18/1 38		Købm. Hans Nielsen Flinch af Tranebjerg, Købm. Rasmus Morten Fabricius af Pillemark og Mejeriforpagter Thorengaard af København anmelder, at fornævnte Firma "Margarinefabrikken "Samsø"" er ophævet.		

[Højre side:]

Forbehold med hensyn til Retten til at tegne Firmaet	Løbe-nummer - i Tillægsprotokollen	Prokura	Løbe-nummer i Tillægsprotokollen	Kommanditister Navne Indskud	Anmærkninger
[7]	[8]	[9]	[10]	[11]	[12]

[1] Firmaet kan kun tegnes af alle Deltagerne i Forening. Købmand Hans Nielsen Flinch er eneberettiget til at tegne Firmaet.

Købm.
Hans
Nielsen
Flinch
Trane-
bjerg

[Begge sider er overstreget med bemærkningen: Hævet]

Viborg Amt.

Viborg.

Min under 1. Oktober 1920 i Statstidende Nr. 149 optagne Bekendtgørelse af 27. September s. A om Anmeldelse Firmaet Viborg billigste Møbelmagasin ved Anton Heshe berigtiges saaledes:

Til Handelsregistret for Viborg Købstad er anmeldt, at Anton Heshe af Skals under Firma „Viborg billigste Møbelmagasin ved Anthon Heshe“ som eneste og ansvarlige Iudehaver driver Handel i Viborg.

Politimesteren i Viborg Købstad m. v., den 23. Februar 1921.

Tvermoes.

Til Handelsregistret for Viborg Købstad er anmeldt, at under Firma „Viborg Exportforretning“ driver Købmand Martin Christian Larsen af Randers og Forretningsbestyrer Christian Carl Frederik Albert Alexander Vilhelm Sørensen af Viborg som eneste ansvarlige Indehavere Handel i Viborg.

Hver Indehaver tegner Firmaet. Ingen har Prokura.

Politimesteren i Viborg Købstad m. v., den 23. Februar 1921.

Tvermoes.

Til Handelsregistret for Viborg Købstad er under 1. d. M. anmeldt, at Firmaet Viborg Exportforretning ved M. C. Larsen er hævet.

Politikreds Nr. 57, Viborg Købstad m. v., den 23. Februar 1921.

Tvermoes.

Esbjerg Dampvaskeri ved S. Pedersen. 1921: 276.

Esbjerg Eddikebryggeri og Fiskekonservefabrik ved Winther og Larsen. 1919: 31.

Esbjerg Eddikebryggeri og Sennepsfabrik ved K. Petersen. 1900: 186.

Esbjerg Exportrøgeri ved Taabel & Andreasen. 1921: 302.

*Esbjerg Exprestrykkeri & Protokolfabrik ved Hansen og Tobiasen. Esbjerg. 1899: 174. 1921: 252.

Esbjerg Façade- og Figurstens-Teglværk, Aktieselskab. Esbjerg. 1897: 83.

Esbjerg-Fans Bank, Sønderho Afdeling, Aktieselskabet. 1901: 50. 1911: 90.

Middelsom og Sønderlyng Herreder.

Til det herværende Handelsregister er anmeldt, at A/S Langaa Trælasthandel er hævet fra den 15. ds.

Det bemærkes, at Firmaet ikke har været anmeldt til Aktieselskabs-Registret.

Politimesteren i Fjends m. fl. Herreder, Viborg, den 17. Februar 1921.

Georg Tolderlund,
kst.

Til det herværende Handelsregister har Bestyrelsen for Ø. Velling Brugsforening anmeldt, at:

Gaardejer Christen Pedersen Therkildsen og Gaardejer Niels Bjerregaard Hansen er udtraadt af Bestyrelsen fra 11. Februar 1921 og i deres Sted er indtraadt:

Gaardejer Peder Jensen Hvid, Ø. Velling, og

Snedker Jens Jensen, Ø. Velling, Bestyrelsen bestaar derefter af:

Snedker Jens Jensen, Ø. Velling, Formand,

Lærer Jacob Jacobsen Skov, Ø. Velling, Regnskabsfører,

Gaardejer Peder Jensen Hvid, Ø. Velling,

Gaardejer Søren Kjeldsen Hjorthøj, Ø. Velling og

Karetmager Jens Jensen Sønder, Ø. Velling.

Ret til at tegne Firmaet har Formanden, Snedker Jens Jensen og Regnskabsfører Lærer Jacob Jacobsen Skov i Forening.

Politimesteren i Fjends m. fl. Herreder Viborg, den 18. Februar 1921.

Georg Tolderlund,
kst.

Esbjerg litografiske Etablissement og Stentrykkeri, Aktieselskabet. 1913: 331. 1917: 283.

Esbjerg lithografiske Etablissement og Stentrykkeri ved A. M. Andersen. 1913: 277.

Esbjerg Mæskinfabrik, Jern- og Metalstøberi, Christoffersen & Larsen. 1899: 89. 1916: 309.

Esbjerg Maskinsnedkeri, Aktieselskabet. 1915: 126.

Esbjerg Materialhandel ved Viggo Mal. 1917: 267.

Esbjerg Metalvarefabrik, Aktieselskabet. 1897: 118. 1898: 29.

Fig. 72. Af de to udsnit fra »Anmeldelser til Handelsregistrene« i 1921 fremgår, at man også her kan finde navne på bestyrelsesmedlemmer i brugsforeninger (og sparekasser). *-markeringen i udsnittet fra samleregistret fortæller, at anmeldelsen om Esbjerg Exprestrykkeri angår en hævelse af selskabet, og at navnet herefter vil udgå af samleregistret.

Kommentarer

Prokura	Fuldmagt til ved sin underskrift at tegne firmaet. Ved anmeldelsen er oprindeligt anført to modstridende bestemmelser: 1. Flinch har prokura, 2: Firmaet kan kun tegnes af alle tre i forening. Derfor er der foretaget overstregninger og tilføjelser i de tre kolonner.
Tillægsprotokol	Evt. senere ændringer til anmeldelsen kunne anføres i en særlig protokol.
Kommanditist	Deltager i et firma/selskab, der kun hæfter med det indskudte beløb.

Lovgrundlag

Lov af 1. juni 1862 om firmaregistre, lov nr. 23 af 1. marts 1889 om handelsregistre m.m., anordning nr. 74 af 24. maj 1889 (om førelse af disse registre) samt lov nr. 468 af 29. september 1917 om aktieselskaber.

Anvendelsesmuligheder

Firma-, handels- og aktieselskabsregistrene er med deres oplysninger om de optagne virksomheders oprettelsestidspunkt, virkeområde og ejerforhold grundlæggende kilder til belysning af erhvervslivet efter 1862. Heri kan man følge ændringerne i de enkelte virksomheders udviklingsforløb med oplysninger om bl.a. ejerskifter, fusioner, bestyrelser (for andels- og aktieselskaber), vedtægter, indskudt kapital, konkurser og nedlæggelse. Som et væsentligt hjælpemiddel og indgang til studiet af enkeltvirksomheder fungerer de omfattende samleregistre, der findes i hver årgang af *Samling af anmeldelser*, idet disse har henvisninger til samtlige registreringer af alle eksisterende virksomheder og selskaber (se litteraturliste).

Hvor findes kildetyperne?

Protokoller over anmeldelser til firma-, handels- og aktieselskabsregistrene, og/eller anmeldelseskemaer med tilhørende bilag, findes i LAA's retsbetjentarkiver. For Københavns vedkommende er de bevaret i Københavns Stadsarkiv. Aktieselskabsregistrets arkiv findes i RA.

Litteratur

Per Boje: *Det industrielle miljø 1840-1940*, 1976, s. 51-55.

Registreringstidende for Aktieselskaber, Foreninger m.v., 1918ff.

John Rendboe: De to første danske aktieselskabslove, *Erhvervshistorisk Årbog* 1998-99, s.182-225.

Samling af anmeldelser til Handelsregistrene, 1889ff.

Se også litteraturlisten under "Næringsprotokol".

65. Patentansøgning

Et patent er en særlig bevilget og retsbeskyttet eneret til for en periode at producere en ny opfindelse eller til at anvende en særlig produktionsmetode. Tildeling af eneretsbevillinger og patenter til næringsdrivende blev under enevælden bevilget af kongen. Sagsbehandlingen samledes efterhånden i General-toldkammer- og Kommercekollegiet og henhørte fra 1816 i dets Industri- og Fabrikkontor, indtil det i 1849 overgik til Indenrigsministeriet. Enevældens praksis med at tildele patenter ved kgl. bevilling blev også fortsat efter 1849, idet man frem til 1894 fik patent (eneret) ved kgl. bevilling efter indstilling fra Indenrigsministeriet (normalt for en femårig periode). Dette ændredes efter gennemførelsen af lov af 13. april 1894 om oprettelse af en Patentkommission, der herefter behandlede og afgjorde ansøgninger. I loven indgik bestemmelser om, at bevilgede patenter skulle offentliggøres i Dansk Patenttidende. Patentkommissionen, der fra 1914 overgik til Handelsministeriet, ophævedes i 1924 og afløstes af Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet, der ud over patentsagerne også som arbejdsområde fik overdraget sager vedrørende eneret til varemærker og mønsterbeskyttelse. Patentloven revideredes jævnligt med de væsentligste ændringer i 1936, 1958 samt 1967, hvor der blev oprettet et patentankenævn og indført bestemmelser om nordiske patenter (der i 1978 blev erstattet af bestemmelser om internationale patentansøgninger).

Patentansøgning af 27. juni 1930 fra tandlæge Olaf Sørensen, Espergærde, på sugeanordning til fastholdelse af kunstige tandstykker

(RA, Patent- og Varemærkestyrelsen, Patentafdelingen, Protokoller over ansøgninger 1894-1987, pk. 84: 1930, 1001-2000 (sag nr. 1410))

P.K.Ans. 1410/30

27. JUN.1930

Til Forhøjelsen af Adhaesionen i løse Tandprotheser er hidtil anvendt Sugekamre af Tin af ca. 1½ mm. Tykkelse, der fjernedes efter Vulkaniseringen af Kautsjukken.

Det derved frembragte Hulrum holdt ved udsugning af Luften, Prothesen paa Plads; men det havde den Ulempe, at det efter nogen Tids Forløb sugede Ganens Slimhinde ned i Hulrummet, hvorved Sugevirkningen blev ophævet.

Andre Opfindelser med paahæftet Gummiskive har ogsaa Ulemper, idet Madrester samler sig omkring den og Gummien raadner temmelig hurtigt.

Ved den her omhandlede Opfindelse er der i Kautsjukprothesens Gane indbygget et Vacuumkammer, som er saaledes tildækket, at Prothesens Anlægsflade vedbliver at være glat, jævn og uden Fordybninger, hvori slimhinden kan suges ind og tage Skade.

En Udførelsesform for Opfindelsen er vist i Snit paa Tegningen, hvor 4 er en Protesegane af Kautsjuk, hvori er fastvulkaniseret en elipseformet, rund eller rektangulær Skaal 1 af presset Guldplade, Aluminiumsplade eller andet egnet Metal og saaledes placeret, at der dannes et aabent Hulrum med parallel

Vægge og omtrent plan Bund. Efter Prothesens Færdigbearbejdning anbringes Skaalen 3 i Skaalen 1, med Bunden udad.

Denne Skaal 3 er udført paa tilsvarende Maade som Skaal 1, men saa meget mindre, at den passer ned i denne uden dog at give fuld Lufttæthed mellem Yderluften og det imellem Skaalene dannede Hulrum eller Vacuumkammer 2.

Skaalen 3's udadvendende Bund danner Saaledes en plan Fortsættelse af Prothesens mod Ganens Slimhinde hvilende Overflade og Slimhinden er derfor ikke udsat for Beskadigelse ved at noget suges ind i nogen Fordybning i Prothesen, som ellers ved de andre Sugeanordninger.

Ved Mundens Sugning vil Luften blive suget ud af Vacuumkamret 2 gennem Utætheder mellem Skaalenes Vægge, og den store Skaal 1's Bundflade danner saaledes det Areal, hvorpaa det ved Sugningen dannede Vacuum virker og holder Prothesen fast mod Ganens Slimhinde.

Den løse Skaal 3 kan til enhver Tid udtages for Rensning af saavel denne som Vacuumkamrets Hulrum.

P A T E N T K R A V .

I. Sugeanordning til Fastholdelse af kunstige Tandstykker mod Ganens Slimhinde kendetegnet ved at Prothesegenen har indbygget et mod Ganens Slimhinde vendende aabent Hulrum eller Vacuumkammer, som dækkes af et porøst, eller paa anden Maade, mod Vacuumkamret ikke lufttæt sluttende Laag, som danner et mod Prothesens Anlægsflade glat fortløbende Overflade uden væsentlige Fordybninger eller Ujævnheder, hvori Slimhinden kan trænge ind og tage Skade.

II. Udførelsesmaade for det i Krav I anførte Vacuumkammer, kendetegnet ved at dette bestaar af en i Prothesegenen fastvulkaniseret eller indbygget Metalskaal 1, hvori er anbragt en ikke lufttæt sluttende og udtagelig mindre Skaal 3, hvis Bund vender udad mod Slimhinden og danner en plan og jævn Fortsættelse af Prothesens Anlægsflade.

Olaf Sørensen
Tandlæge

[Direktoratet afviste i første omgang ansøgningen, bl.a. med følgende bemærkninger: »Naar (...) henses til, hvad der kendes fra Patent Nr. 22303, Patent Nr. 24954 og tysk Patent Nr. 36589, skønnes Kravene ikke at angaa noget Ejendommeligt, som kan betegnes som en Opfindelse.« Olaf Sørensen indsendte derefter følgende ændrede patentkrav:]

(Pat.K.Ans.1930 nr. 1410. Bil. 4. 24. nov. 1930)

Fig. 73. Tegning i tandlæge Olaf Sørensens patentansøgning vedrørende en sugeanordning til en ganeprotese. (RA, Patent- og Varemærkestyrelsen, Patentafdelingen, Protokoller over ansøgninger 1894-1987, pk. 84)

Ansøgning pr. 1930 Nr. 1410.

I Anledning af den ærede Patentkommissions Skrivelse af 22. f. M. tillader jeg mig herved at fremsende et nyt Krav til min ovennævnte Ansøgning og bedes dette erstatte de to tidligere fremsendte.

Samtidig vil jeg hermed tillade mig ærbødigst at henlede den ærede Kommissions Opmærksomhed paa, at ved alle i de modholdte Patenter beskrevne Vacuumkamre virker disses Sugning paa Slimhinden kun paa de Steder, hvor denne dækker selve Aabningerne ind til Hulrummet og det Areal, hvorpaa Sugningen virker, bliver saaledes kun disse Aabningers sammenlagte Areal. Ved min Opfindelse derimod, virker Sugningen paa hele den løse Skaals Bundfladeareal, hvilket praktisk talt er det samme som den faste Skaals Aabning. Ved de modholdte Patenters Sugekamre vil Slimhinden, hvilket ogsaa har vist sig i Praksis, suges ind i de smaa Aabninger og efterhaanden tage Skade, idet den faar smaa Vorter eller Traadlignende Fremspring. Ved min Opfindelse derimod

ligger Slimhinden mod den løse Skaals plane Bundflade og der findes ikke nogen som helst Ujævnhed, hvori Slimhinden kan suges ind og tage Skade. Dette er allerede fastslaaet ved praktiske Forsøg over et længere Tidsrum.

I Betragtning af det her anførte haaber jeg, at den ærede Kommission ved fornyet Undersøgelse vil komme til det Resultat, at de modholdte Patenter i Virkeligheden er saa forskellige fra min Opfindelse og lider af saadanne Ska-vanker, at min Opfindelse er en praktisk Forbedring, der maa kunde betegnes som Opfindelse.

P A T E N T K R A V .

Sugeanordning til Fastholdelse af kunstige Tandstykker mod Ganens Slimhinde, hvor Prothesegenen har indbygget et Hulrum eller Vacuumkammer, som dækkes af et mod Ganeslimhinden liggende og med Prothesens Anlægsflade glat forløbende, ikke lufttæt sluttende Laag kendetegnet ved, at Vacuumkammeret bestaar af en i Prothesegenen fastvulkaniseret eller paa anden Maade indbygget Metalskaal 1, hvori er anbragt en udtagelig mindre Skaal 3, hvis glatte bund vender udad mod Slimhinden og danner en glat og jævn Fortsættelse af Prothesens Anlægsflade.

[Patentansøgningen blev efter ændringerne godkendt af direktoratet, der udstedte det som patent nr. 44685 den 29. september 1931. Beskrivelsen med tilhørende tegning blev derefter offentliggjort i *Dansk Patenttidende* 12. oktober samme år.]

Kommentarer

Olaf Sørensen benævnte i ansøgningen modtageren som »den ærede Patentkommission«, selv om denne allerede 1924 var blevet afløst af Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet.

Adhaesion	Sammenhængskraft mellem to flader.
Kautsjuk	Gummi.
P.K.Ans.	Patentkrav Ansøgning.
Protese	Kunstig erstatning for manglende kropsdel.
Vulkanisering	Behandling af rågummi ved opvarmning og tilsætning af svovl, så den bliver mere hård og elastisk.

Lovgrundlag

Lov nr. 69 af 13. april 1894, lov nr. 100 af 7. april 1936 (med bek. nr. 192 af 1. september 1936), lov nr. 324 af 28. november 1958 (med bek. nr. 361 af 19. december 1958) samt lov nr. 479 af 20. december 1967.

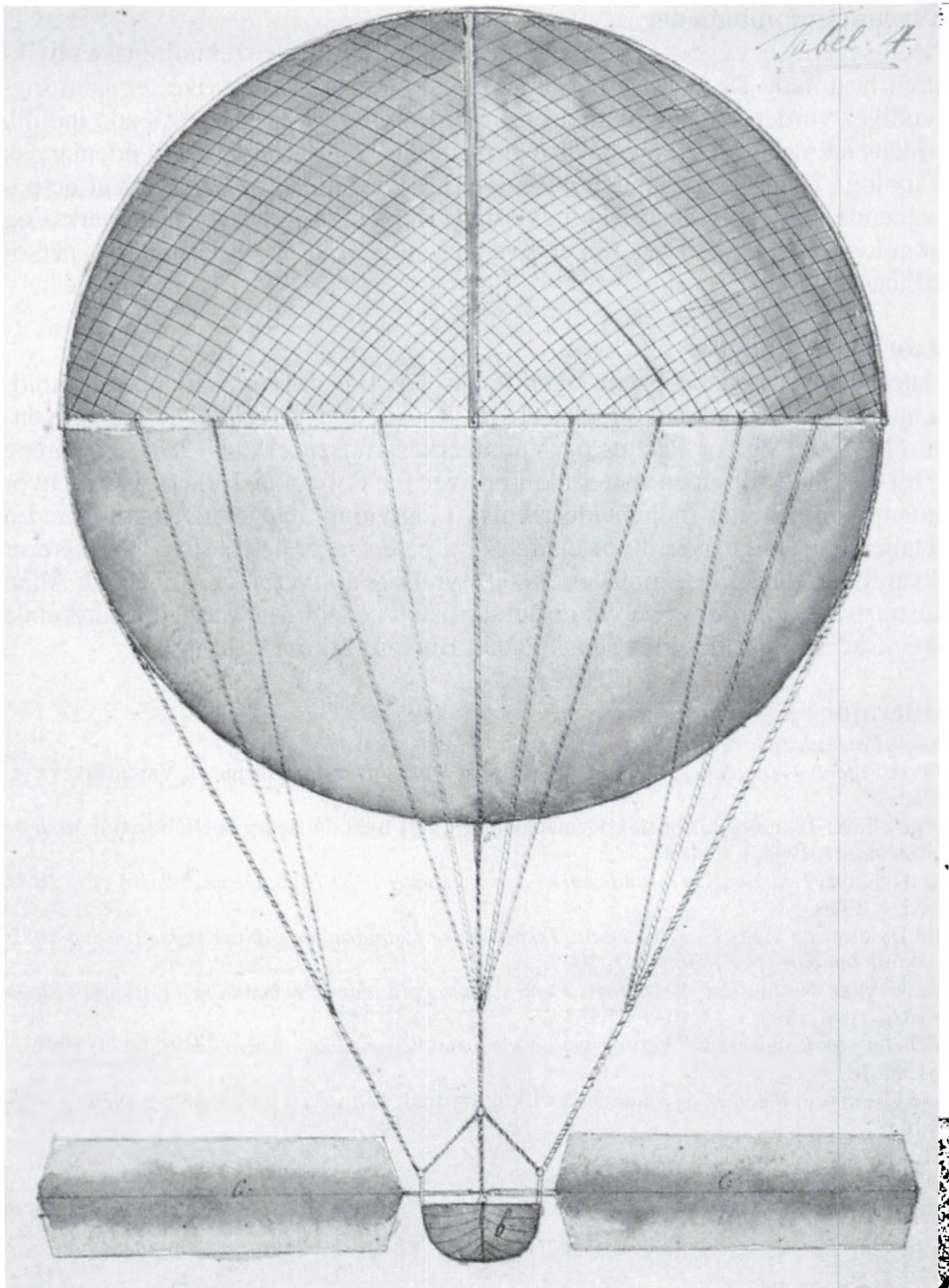

Fig. 74. Også i andre arkiver kan man finde oplysninger om og beskrivelser af opfindelser. Til Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab (oprettet 1769) kunne opfindere således indsende forslag til præmiebedømmelse. I 1822 kom fra mølleren på Dybbøl et forslag til en styrbar luftballon. Med forslaget fulgte en afhandling om, hvorledes luftmaskiner kunne styres i stille vejr, samt denne og fem andre tegninger. Landhusholdningsselskabets arkiv findes i EA.

Anvendelsesmuligheder

Patentsagerne er et godt kildemateriale til belysning af den teknologiske udvikling i Danmark. De omfattende forklarings- og tegningsbeskrivelser samt sagskyndiges vurderinger og udtalelser om patenterne giver et enestående indblik i tidens tekniske stade, anvendelse af materialer og forbindelser til udenlandsk teknologi. Mange sager indeholder desuden kortfattede beskrivelser af de pågældende branchers historiske udvikling. Udover til industri-, håndværks- og teknologihistorien kan materialet give væsentlige bidrag til opfindernes personhistorie.

Hvor findes kildetypen?

Materialet vedrørende patentsager findes i RA i arkiverne for Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet (1816-48), for Indenrigsministeriet, 1. Kontor (1849-94) og for Patent- og Varemærkestyrelsen (1894-1987). For årene 1869-94 findes desuden materiale i arkivet for Polyteknisk Lærestanstalt, hvor Indenrigsministeriet indhentede teknisk rådgivning af patentansøgninger. En detaljeret oversigt over, hvor enerets- og patentsager 1816-1996 nærmere er bevaret i de forskellige ministeriers og styrelses arkiver, kan ses i Frank Allan Rasmussens bog, der er nævnt i litteraturlisten nedenfor. Materiale vedrørende patentsager findes desuden i Jysk Patent Bureaus arkiv i EA.

Litteratur

Dansk Patenttidende, 1896-1970.

Dansk Patentvæsen gennem 50 år, 1944. Udg. af Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet.

Jørgen Fink: Teknologihistorisk kildemateriale, i: Hans Buhl og Henry Nielsen (red.): *Made in Denmark?*, 1994, s. 264-80.

Ole Hyldtoft: *Teknologiske forandringer i dansk industri 1870-1896. Dansk industri efter 1870*, bd. 4, 1996.

Ole Hyldtoft og Hans Chr. Johansen: *Teknologiske forandringer i dansk industri 1896-1972. Dansk industri efter 1870*, bd. 7, 2005.

Frank Allan Rasmussen: *Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996*, 1998, s. 84-103.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, bd. 3, 1991, s. 1308-14.

Lise Østerborg: Patenter og varemærker i krig og fred, *Erhvervshistorisk Årbog* 1986, s. 430-61.

66. Dispensation fra fabriksloven

Det offentlige tilsyn med lovgivningen vedrørende arbejdstagernes sikkerheds- og sundhedsforhold blev efter love af 1873 og 1889 foretaget af to arbejdsinspektører (fra 1889 fabriksinspektører) under Indenrigsministeriet. Ved lovrevision i 1901 oprettedes under ministeriet Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet, og inspektionskredsene udvidedes til i alt 22, hvorfra inspektørerne varetog de lokale tilsynsopgaver. Nye lovrevisioner i 1913 og 1919 udvidede beskyttelsesbestemmelserne vedrørende børnearbejdet i industrien og forøgede tilsynet med dampkedler og maskiner, og fabriksinspektørerne begyndte efterhånden også i højere grad at føre tilsyn med, om fabrikslokaler var indrettet, så de opfyldte bestemmelserne i sundhedslovgivningen. Ved lov af 31. marts 1933 blev tilsynet med maskiner udvidet til endnu flere områder. Den væsentligste nyskabelse i arbejderbeskyttelseslovgivningen mellem 1920 og 1970 blev dog gennemførelsen af to generelle arbejderbeskyttelseslove i 1954. Med disse fik lovgivningen gyldighed ikke blot inden for industri og håndværk, men udstræktes til også at omfatte såvel byggeri, transport og landbrug som lønarbejde i enhver offentlig eller privat virksomhed inden for handel og kontorområdet. En væsentlig udbygning af området skete endvidere i 1946 med oprettelsen af Laboratorium for Arbejdshygiejne (fra 1954 Statens Institut for Arbejdshygiejne) under direktoratet.

Fabriksinspektørerne kunne i forbindelse med tilsynsbesøgene give påbud om ændringer vedrørende lokaler og maskiner. Påbudene kunne dog af virksomhederne ankes til direktoratet, ligesom de her kunne søge dispensation fra at følge visse af lovgivningens bestemmelser.

Dispensation fra fabriksloven for A/S S. Dyrup & Co., Brønshøj i 1934

(RA, Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet, Journalsager A 1934 nr. 569)

[1. Indberetning fra Fabriktilsynet, Københavns 1. Kreds til Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet 13. april 1934:]

Angaaende A/S Dyrup & Co., Kemisk Fabrik, Klintevej, Brønshøj – Ulovlige arbejdslokaler.

Den 24/9 1930 foretog Fabriksinspektør Skakke Inspektion af ovennævnte Virksomhed bl.a. af et i 1930 nyindrettet Kælderlokale, der blev benyttet som Arbejdsrum til aftapning af Lakker.

Om dette lokale fik Tilsynsbogen følgende Paategning: »Arbejds-kældereren er ikke lovlig som Arbejdsrum paa Grund af for ringe Vindueslysning over Terrain (c. 62 cm. i det højeste)«.

Ved en d. 11' ds. foretagen Inspektion var ovennævnte Forhold ikke bragt til ophør, idet der i dette Rum stadig var beskæftiget 1 Mand og 2 Kvinder med Aftapning af Lak paa Blikdunke.

Lokalets Højde er 2,50 m, Bredder 5,0 og Længde 19,2 m. Det er forsynet med 4 Stk. Vinduer med et samlet Glasareal på c. 10 m².

Fra Vinduernes Overkant til Jordlinien er Afstanden 0,62 m. Ved hvert Vindue fandtes en Lyskasse.

Endvidere forefandtes endnu 2 Stk., ved Ombygning i 1932, nyindrettede Kælderlokaler, der anvendtes til Aftapning henholdsvis af Celluloselakker og af Oliemaling.

I Kælderlokalet til Aftapning af Celluloselakker var ved Inspektionen beskæftiget 2 Kvinder. Dets højde er 2,50 m, Bredder 2,3 og Længde 7,6 m, forsynet med et Vindue med c. 3,1 m² Glasareal og Lyskasse. Vinduets Overkant var beliggende 0,95 m over tilstødende Terrain.

I Kælderlokalet til Aftapning af Oliemaling beskæftigedes 2 Mænd og 6 Kvinder. Lokalets Højde er 2,50 m, Bredder 5,0 og Længde 18,2 m. Her fandtes 4 Stk. Vinduer med et samlet Glasareal paa 11,5 m².

Vinduernes Overkant var her ligesom i Celluloselakkælderens kun 0,95 m over tilstødende Terrain. – Vinduer var her ogsaa forsynede med Lyskasser.

Ingeniør Nielsen ved Virksomheden oplyste, at den i 1932 foretagne Ombygning var ledet af Arkitekt Emanuel Monberg. Planer over denne Ombygning skulde have været forelagt saavel Bygningsdirektoratet som Brandmyndighederne til Godkendelse.

Bygningsdirektoratet havde godkendt Kælderlokalerne paa Betingelse af, at Vinduernes Overkant var mindst 0,95 m over tilstødende Terrain, hvilket var udført i Overensstemmelse hermed.

Ingeniør Nielsen fremførte endvidere, at der paa Bygningen var Villaserivitut, saaledes at der ikke kunde bygges i Højden, og at det var en teknisk Nødvendighed, at Aftapningslokalerne var beliggende under Lagerlokalerne for færdige Lakker, for at Lakken af sig selv fra Lagerbeholderne i Stueetagen kunde løbe til Fyldebeholderne i Kælderetagen.

Det skal, under henvisning til Sag Journal No. 832/27, ved hvilken Virksomheden fik nedlagt Forbud mod Brug af ulovligt Kælderlokale, bemærkes, at Planer over Ombygningen i 1932 ikke har været forelagt Kredsen til Udtalelse hverken fra Arkitekten eller Virksomhedens Side, og at Kredsen først nu er blevet bekendt med nævnte Ombygning.

Paa Grundlag af det ovenfor oplyste, skal jeg henstille til Direktoratet

- 1) at nedlægge Forbud mod Brugen af de i 1932 nyindrettede Kælderlokaler som Arbejdsrum og
- 2) at indlede retslig Tiltale mod Virksomhedens Leder, Hr. Ingeniør Dyrup for fortsat Brug af det Kælderlokale, hvis Ulovlighed som Arbejdsrum han i 1930 blev gjort bekendt med.

Carl Wagner

[2. Dispensationsansøgning fra arkitekt Emanuel Monberg til Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet 13. april 1934:]

Foranlediget af, at Fabriksinspektøren i Protokollen til A/S Dyrup & Co's Farvefabrik paa Klintevej i Husum, Matr. 512, har indført følgende: – der tages Forbehold med Hensyn til Benyttelse af Kælderlokaler til Aftapning af Lak og Celluloselak som Arbejdsrum paa Grund af for ringe Vindueshøjde over Terrain, (højest 62 cm og 95 cm) – tillader jeg mig herved for A/S Dyrup & Co at ansøge det ærede Direktorat om fornøden Dispensation for Fabrikslovens Forskrifter, for at faa dette Forhold bragt i lovlig Orden, og skal i den Anledning anføre følgende:

Paa medfølgende Kælderplan findes i en ældre Tilbygning mrk. A til den oprindelige midterste Del af Fabrikken et Kælderrum til Aftapning af Lakker under Kl. 2, og i en nyere Tilbygning fra 1931-32, mrk. B et større Kælderrum til Lagring og Aftapning af Celluloselak Kl. 1 og Oliefarve Kl. 3.

Blandt de mange og store Krav Brandvæsenet stillede ved Fabrikken Udvidelse var, at Lagringen og Aftapningen af disse brandfarlige Væsker skulde foregaa i Kælderrum. Dette nye Kælderlokale, der indrettedes hertil blev af Bygningsmyndighederne tilladt som opvarmede Arbejdslokaler, paa Betingelse af, at Loftet kom til at ligge 95 cm over Terrain. Denne Fordring blev opfyldt ved at afgrave af Terrainet til den yderste Grænse det lod sig gøre, og større Højde kunde ikke opnaas paa det stærkt faldende og vanskelige Terrain.

Rummene, der er meget lyse grundet paa at ingen Bebyggelse i lang Afstand forhindrer det frie Himmellys i at belyse Rummene helt, er glimrende egnet til sit formaal. Man kan heller ikke kalde dem egentlige Arbejdsrum, idet de hovedsageligt tjener til Lagring af Væskerne, og der benyttes kun 4-5 Mand til Aftapningen.

Jeg tillader mig indtrængende at anmode om den fornødne Dispensation, da Forholdene ved Fabriksbygningen er af en saadan Art, at det ikke lader sig gøre at bringe dem i Overensstemmelse med den i Fabriksloven forlangte Højde paa 1,25 m af Loftet over Terrain.

Ærbødigst
E. Monberg

(Tilstilles Inspektøren i Kbhvns 1' Kreds til Erklæring + 2 Tegn.
Direktoratet for Fabrikstilsynet d. 17/4 1934-
P.D.V. Schwanenflügel)

Tilbagesendes Direktoratet, idet henvises til Kredens Skrivelse af 13' ds. angaaende de omhandlede Lokaler.

Naar Kredsen i denne Skrivelse har henstillet til Direktoratet at nedlægge Forbud mod de i 1932 indrettede Kælderlokaler samt indlede retslig tiltale for fortsat Brug af det Kælderlokale, hvis Ulovlighed som Arbejdsrum Ingeniør Dyrup i 1930 blev gjort bekendt med, skyldes det blandt andet den Omstændighed, at der allerede i 1927 har verseret en Sag mod samme Firma om 2 andre Kælderrum, der benyttedes som Arbejdslokale, og som Kredsen hidtil havde betragtet som Lagerrum (Journ. No. 832/27), ved hvilken Lejlighed der blev meddelt Dispensation.

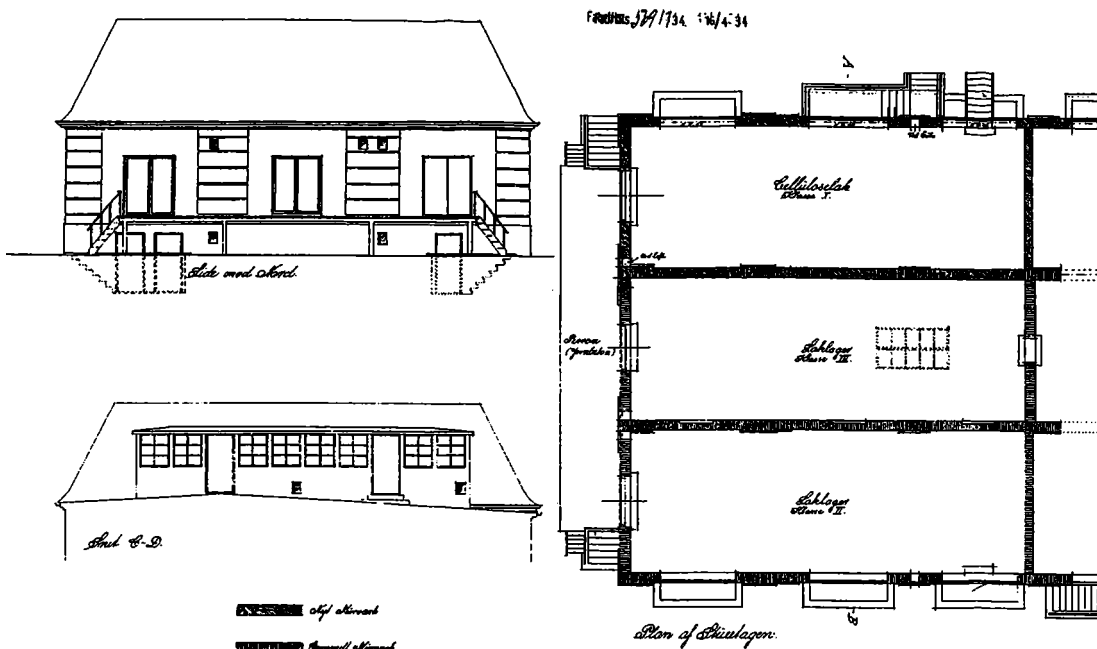

Fig. 75. Udsnit af bygningstegning, der blev indsendt sammen med arkitekt Monbergs ansøgning til Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet den 13. april 1934. Tegningsmaterialet omfatter plan- og opstaltstegninger over hele fabrikkomplekset. (RA, Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet, Journalsager A 1934 nr. 569).

Ved Ombygningen i 1930 saavel som i 1932 har hverken Ingeniør Dyrup eller Arkitekt Monberg, der vel begge formentlig maa antages at være bekendt med Fabriklovens Krav med Hensyn til Afbenyttelse af Kælderrum som Arbejdsrum, følt sig foranlediget til af forelægge Kredsen Planer, men har ganske uden om Kredsen ladet indrette de nævnte Kælderrum.

Hvad angaar selve Kælderlokalerne, skal jeg som mit Skøn anføre, at udover at Vindueslysningen over Terrain er for lille, har jeg intet at udsætte paa dem. De er store, lyse og luftige, og der er i og for sig intet uforsvarligt ved at benytte dem som Arbejdsrum.

Foruden til Lagring af de forskellige Lakker, anvendes de som nævnt til Aftapning, og det i Skrivelse af 13' ds. nævnte Antal Personer var beskæftiget i de forskellige Rum ved Inspektionen.

Det henstilles ganske til Direktoratets Afgørelse, hvad der videre skal foretages i Sagen.

19/4 1934 Carl Wagner

[S. Dyrup blev den 30. maj 1934 ved Københavns Byret idømt en bøde på 30 kr. for brug af ulovlige lokaler efter 1930, men fik i øvrigt den 11. juni 1934

tilladelse til »indtil videre« at benytte de pågældende kælderlokaler »til samme øjemed og i samme omfang som hidtil«.]

Kommentarer

Sagen er i Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet henlagt under arkivgruppe A9: Loftshøjde, vindueslysning og luftrum.

C.W. Schwanenflügel Kontorchef i direktoratet.

Carl Wagner Tilsynsassistent i Fabriktilsynet, Københavns 1. Kreds.

Lovgrundlag

Lov nr. 143 af 29. april 1913 om arbejde i fabrikker m.v. med efterfølgende revisioner i 1925 (lov nr. 145 af 18. april) og 1933 (lov nr. 109 af 31. marts) samt regulativer nr. 143-52 af 27. februar 1919 for en række fabriksvirksomhedsstyper og revision af disse ved bek. nr. 236 af 25. september 1931.

Anvendelsesmuligheder

Materialet kan give et godt indblik i arbejdsforholdene i industrivirksomheder, både vedrørende arbejdsmiljø, maskinbenyttelse, lokaleforhold, arbejdsulykker og andre sundheds- og sikkerhedsforhold af betydning for de ansatte. Mange sager kan desuden som denne indeholde tegninger, kortoversigter eller planer, der kan belyse fabrikkers og værksteders bygningsmæssige indretning og udvikling.

Hvor findes kildetypen?

I RA findes journaler og tilhørende sager fra Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet (fra 1954 Direktoratet for Arbejdstilsynet). Journaler og sager vedr. fabriksloven betegnes frem til 1954 med bogstavet A, og sagerne er arkiveret i ca. 100 undergrupper. Efter 1954 indgår de i et fælles decimalclassesystem. Enkelte sager og protokoller fra tilsynskredsene opbevares også i RA.

LAA har modtaget arkivalier fra tilsynskredsene frem til 1980'erne. Der foreligger dog ikke meget materiale fra tiden før ca. 1950. Desuden er sagerne blevet udtyndet før aflevering. Dette betyder som hovedregel, at rapporterne er bevaret, mens tegningsmateriale m.v. er kasseret.

Litteratur

Beretning om Arbejds- og Fabriktilsynets Virksomhed, div. år. [Trykte årsberetninger]

Per Boje: *Det industrielle miljø 1840-1940*, 1976.

Jørgen Peter Christensen: *Fabriksarbejdere og funktionærer 1870-1972. Dansk industri efter 1870*, bd. 6, 2002, s. 120-31, 218-21 og 278-82.

Erik Dreyer: *Arbejds- og Fabriktilsynet gennem 75 år*, 1948.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, bd. 3, 1991, s. 1529-41.

67. Levnedsmiddelkontrolkort

Kontrol med næringsveje og virksomheder, hvis udøvelse kunne skade den offentlige sundhedstilstand var siden oprettelsen af det lokale selvstyre i midten af 1800-tallet henlagt til by- og landkommunernes sundhedskommissioner. De nærmere bestemmelser indgik i de sundhedsvedtægter, der efter lov af 12. januar 1858 (og efterfølgende revisioner) ret hurtigt indførtes i de fleste købstæder, og efterhånden – især efter århundredskiftet – også i mange landkommuner. Af de sidstnævnte havde i 1921 godt 60 % vedtaget en kommunal sundhedsvedtægt, men de fleste af de øvrige kom med i det næste par årtier. Ud over kommunalbestyrelsesmedlemmer havde efter 1892 også den stedlige distriktslæge og politimesteren sæde i sundhedskommissionerne, og det var politiet, der skulle påtale og straffe overtrædelser.

Tilsynet med levnedsmiddelvirksomhederne var fra begyndelsen især koncentreret om kød- og mælkekontrol, men udvidedes efterhånden til at omfatte alle producenter og forhandlere af levnedsmidler med forskrifter om lokalers indretning og renholdelse, arbejdernes sundhed, påklædning og renlighed, slagtebestemmelser og dyrlægekontrol m.v.

Som udførende organ oprettedes i mange byer en kommunal kød- og mælkekontrolvirksomhed, efterhånden som regel benævnt levnedsmiddelkontrol. I periodens slutning, hvor en mere udvidet miljølovgivning også uden for næringsmiddelområdet fandt sted, skiftede mange af dem navn til »miljøtilsyn«.

Kartotekskort fra Århus Levnedsmiddelkontrol 1957-59

(EA, Århus Kommune, Mag. 5. Afd., Levnedsmiddelkontrollen, Sagskartotek, Emner 1936-72)

Flødeskum: Fremstilling af i konfektureforretninger.

Løbe nr.	For-handlingsprotokol nr.	Dato for besvarelsen	Sagens art, udfald og besvarelse
1957	1957	1957	
150		22/3	Rapport af 21/3 1957 fra sundhedspolitiet vedr. fremstilling af flødeskum til forhandling fra konfektureforretninger. – 22/3-1957 til stadsdyrlægen til erklæring. –
		3/4	3/4 1957 på ny til stadsdyrlægen til erklæring. –
583		19/9	Skr. til handelsministeriet i anledning af et andragende fra fru Anna Margrethe Jensen, Jordbrovej 7, her, der i henhold til næringsbrev som handlende andrager om tilladelse til at sælge håndpisket flødeskum fra et af hende drevet brød-, is- og chokoladeudsalg, Kaserneboulevarden 3, her, bilagt udtalelse af 26/8 1958 fra Århus levnedsmiddelkontrol, rapport af 18/9 1958 fra sundhedspolitiet (ob. Fossø) samt en politirapport af 21/3 1957 med 2 bilag, med forespørgsel om, hvorvidt ministeriet måtte være enig i, at »pisket fløde« (flødeskum), jfr. lov nr. 145 af 23. maj 1958, § 1, stk. 3, efter ikrafttræden af fornævnte lovbestemmelse kun vil kunne sælges fra bagerier og konditorier, jfr. lovens § 1, stk. 4, og fra de af

		<p>kommunalbestyrelsen i medfør af lovens § 2 godkendte udsalgssteder for mælk og fløde, således at herefter sundhedskommissionen er uberettiget til at tillade salg af pisket fløde fra andre end de her nævnte forretninger.</p> <p>– Skr. af 12/3 1959 fra handelsministeriet der meddeler, at bestemmelserne i fornævnte lov efter handelsministeriets opfattelse ikke er til hinder for, at en kommunalbestyrelse, såfremt det findes, at praktiske hensyn taler derfor, godkender, at der fra faste udsalgssteder forhandles pisket fløde, selv om der ikke samtidig forhandles mælk og anden fløde.</p> <p>– 4/4 1959 fremsendt til Århus byråd med anmodning om en udtalelse. – 30/5 1959 tilbagesendt sundhedskommissionen med bemærkning, at byrådet i sit møde den 28. d. m. har vedtaget at delegere sin ovennævnte bemyndigelse til kommissionen, således at godkendelse af udsalg, der af mælkeprodukter <u>alene</u> forhandler pisket fløde (flødeskum) meddeles af sundhedskommissionen i henhold til særlige af kommissionen opstillede krav til lokaliteternes indretning og udstyr. – 13/6 1959 tilstillet med bilag stadsdyrlægen med anmodning om at fremkomme med et forslag til indretning og udstyr af udsalg, hvorfra der af mælkeprodukter <u>alene</u> forhandles pisket fløde (flødeskum). –</p>
--	--	---

Kommentarer

De på kartotekskortet beskrevne sagsforløb kan give et indblik i den administrative struktur og beslutningsprocessen i sager vedrørende levnedsmiddelkontrol. De angivne løbenumre henviser til rækkefølgen ved indførelsen i levnedsmiddelkontrollens journal. Kolonnen »Dato for besvarelsen« er kun delvis benyttet.

Ob. Overbetjent.

Lovgrundlag

Sundhedsvedtægt for Århus Købstad, stadfæstet af Justitsministeriet den 25. marts 1914, med senere ændringer.

Anvendelsesmuligheder

Kildematerialet kan benyttes til belysning af dele af erhvervslivet især i byerne. Specielt omkring ændrede bestemmelser i lovgivningen og ved indførelse af nye produkter og varegrupper kan man få indblik i, hvordan dette påvirker enkelte virksomheds- og forretningstyper. Materialet giver endvidere mulighed for at belyse virksomheds- og personalhistorie inden for levnedsmiddelbranchen.

Hvor findes kildetyper?

Materialet vedrørende sundhedskommissioner og levnedsmiddelkontrol findes i kommunalarkiverne i LAA (for Århus Kommune dog i EA) og i stadsarkiver. Der er foretaget delvise kassationer af selve sagsmaterialet i de modtagne arkiver, men meget materiale ligger endnu i kommunernes arkiver.

Litteratur

Grethe Ilsøe: Sundhedskommissionsmateriale fra landsogne, i: Poul Thestrup (red): *Brug sognekommunearkiverne!*, 1983, s. 131-37. Arkivserien, nr. 21.

Se i øvrigt omtalen af sundhedskommissioner i *På embeds vegne*, s. 431ff.

68. Svendeprøvekommissionsprotokol

Frem til 1857 var lærlingevæsenet en del af lavssystemet. Lavsvedtægterne – skrårerne – indeholdt forskellige regler om forholdet mellem mester og lærling. Heri var bl.a. bestemmelser om læretidens længde, lærlingeløn, antallet af lærlinge hos den enkelte mester samt aflæggelse af svendeprøve efter lærlingetidens udløb.

Ved næringsfrihedens indførelse i 1857 blev håndværkslavenes stærke indflydelse på lærlingeforholdene ophævet. I de følgende årtier var bestemmelser om håndværkernes faglige uddannelse overladt til forhandlinger mellem arbejdsgivere og ansatte. En regulering af retsforholdet mellem mester og lærling blev indført i 1889 med Loven om lærlingeforhold, der bl.a. indførte frivillige svendeprøver. Med Lærlingeloven af 1921 kunne disse gøres obligatoriske inden for de enkelte fag, og med loven af 1937 blev de indført for alle fag («enhver håndværker, industridrivende, beværter, gartner eller anden næringsdrivende, der antager en lærling i sin virksomhed, skal sørge for, at der, forinden vedkommende træder i arbejde, oprettes en skriftlig lærekontrakt omhandlende parternes gensidige rettigheder og forpligtigelser»). Svendeprøver skulle aflægges for en svendeprøvekommission, der blev nedsat inden for hvert fag.

De nærmere regler for valg af medlemmer til svendeprøvekommissionerne og for valg af skuemestre, for svendeprøvekommissionernes virksomhed og for svendeprøvernes aflæggelse, blev efter loven af 1937 indeholdt i et særligt svendeprøveregulativ, der ifølge loven skulle udarbejdes for hvert fag.

Bedømmelserne med lærlingenes navne, læresteder og karakterer blev efterfølgende indført i svendeprøvekommissionernes forhandlingsprotokoller.

Uddrag af forhandlingsprotokollen for Smede- og Maskinarbejderfagets Svendeprøvekommission 30.10-5.11.1942

(EA, Smede- og Maskinarbejderfagets Svendeprøvekommission, Forhandlingsprotokol 1940-42)

Torsdag den 5. November 1942 Kl. 13,30 afholdt Kommissionen Møde
Nørrevoldgade 34, 2. Sal.

Fraværende var Direktør Otto Meyer, Direktør E. Pugh, Smedemester Johs. Hansen og Forbundsformand P. Andersen.

Af Suppleanterne var mødt Fabrikant H.M. Nielsen.

Formanden Direktør M.A. Westh bød velkommen, og man gik straks over til Gennemgang af den paa Mødet fremlagte Dagsorden.

I. Sager vedrørende Svendeprøverne i September.

a. Antallet af prøver i September.

Sekretæren Ingeniør Sv. Rasmussen meddelte, at der i September var aflagt 615 Svendeprøver med følgende Fordeling: 385 Prøver fra Medlemmer indenfor Jern- og Metalindustriens Sammenslutning, 43 under De sammenvirkende Smedemestre i Østifterne, 57 under De sammenvirkende Smedemestre i Jylland og 130 uorganiserede.

b. Københavns Automobilcentral.

Lærlingen, der fra dette Firma var indstillet til Prøven, havde kun opnaet Karakteren 1,9 og havde derfor ikke bestaaet.

Det vedtoges, at Firmaet maatte indstille Lærlingen til Svendepróven paany i December, saafremt den unge Mands faglige Anerkendelse ønskedes.

c. Søren Hansen, Næstved.

Lærlingen fra dette Firma havde ikke bestaaet. (Karakteren 2,4).

Det vedtoges at behandle denne Sag paa samme Maade som under b. vedtaget.

d. Brdr. Nielsen, Løgstør.

Lærlingen havde ikke bestaaet (Karakter 2,4), men Skuemestrene oplyste paa Bedømmelsesblanketten, at han i Læretiden havde været indkaldt til Militærtjeneste i Tiden fra 7/10 1941 til 11/6 1942.

Man vedtog her at tilskrive Firmaet og meddele, at den unge Mand ikke havde bestaaet Svendepróven, men at han, for at Minimumslæretiden kunde dækkes, maatte staa i Lære til den 4/6 1943.

Han skulde herefter indstilles til Svendepróve paany i Marts Maaned 1943.

e. [By] Autoværksted.

Fra Skuemestrene ved denne Prøve forelaa en Indberetning, hvori de nærmere redegør for dette Læreforhold, idet det oplyses, at den Erklæring, Læremesteren havde indsendt med Anmeldelsen, var ukorrekt, idet den unge Mand havde været Arbejdsdreng hos et nærmere angivet Firma indenfor det Tidsrum, der omfattedes af nævnte Erklæring fra Læremesteren. Endvidere meddelte Skuemestrene, at de ikke havde bedømt Prøven, idet de havde Formodning om, at Lærlingen ikke selvstændigt havde udført Arbejdet. Vedrørende Virksomhedens Egnethed som Lærested meddeltes det, at Værkstedet maatte betegnes som et Cyklereparationsværksted og derfor fandtes uegnet som Lærested for Automekanikerlærlinge.

Man vedtog efter det oplyste at tilskrive Firmaet, at Lærlingens Arbejde ikke var blevet bedømt af de af Skuemestrene anførte Grunde, samt at Kommissionen vilde henstille, at Lærlingen søger Forbundet paa en anerkendt Virksomhed, og at det derefter maatte overlades til denne at afgøre, hvor lang Tids Uddannelse der endnu var nødvendig for at indstille Lærlingen til Svendepróve paany.

f. [Navn1 & Navn2]

To af dette Firmas Lærlinge havde ved Svendepróven opnaet Karakteren 2.6. Firmaet havde tidligere haft 4 Lærlinge til Prøve, og disse havde opnaet Gennemsnitskarakteren 3.6.

Man vedtog, at Sekretariatet skulde tilskrive Firmaet og gøre opmærksom paa de daarlige Resultater. Firmaet forventes herefter at ville søge at forbedre de fremtidige Resultater.

g. Niels Nielsen, Nielstrup pr. Randers.

Skuemestrene ved denne Prøve havde paa Bedømmelsesblanketten bemærket, at Værkstedets Hjælpe midler bestod af en Drejebænk, 1 Boremaskine og 1 Skruestik. Lærlingen, der ved Prøven havde udført en Thürmerklup, havde fremstillet Slæden til denne af en Jernklods ved Hjælp af en Nedstryger, Mejsel og Fil.

Kommissionen tog denne lidt mere glædelige Meddelelse til Efterretning.

Kommentarer

Karakterer

Der blev aflagt prøver i fem discipliner (Målpasning, faglig udførelse, efterbehandling, tid i forhold til arbejdets art og fagtegning). 0 var den laveste karakter, 6 den højeste. For at bestå krævede man et samlet gennemsnit på 2,5. Betegnelsen *Bestået* blev givet ved et samlet karaktergennemsnit på 2,5-4,9, betegnelsen *Vel udført* for et samlet gennemsnit på 5,0-6,0. Karakteren i den enkelte disciplin var et gennemsnit af skuemestrenes karakterer.

Skuemester

Person, der deltog i bedømmelsen af svendeprøver. Der medvirkede to skuemestre, én udpeget af arbejdsgiverorganisationen, én af fagforbundet.

Forbundet

Betegnelsen for det forhold, at læretiden, med læremesterens godkendelse, afsluttedes hos en anden læremester (f.eks. på grund af det oprindelige læresteds manglende faglige bredde).

Thürmerklup

Værktøj til brug i forbindelse med gevindskæring.

Lovgrundlag

Svendeprøveregulativ for København den 6. august 1862, for købstæderne den 20. august 1864 samt for København og købstæderne den 3. oktober 1884 fastsatte bestemmelser for de offentlige svendeprøver, mens der for de frivillige svendeprøver, der organiseredes af de forskellige fag, ikke fandtes fælles bestemmelser. Lov nr. 39 af 30. marts 1889 om lærlingeforhold indeholdt ikke krav om obligatoriske svendeprøver, mens disse successivt kom til ved lærlingelovene af 6. maj 1921 (nr. 342) og 7. maj 1937 (nr. 120). De offentlige myndigheders deltagelse i svendeprøverne ophørte med næringsloven af 1931 (lov nr. 138 af 28. april). Herefter blev gennemførelsen af dem overdraget helt til de faglige organisationer, der for hvert fag nedsatte en eller flere svendeprøvekommissioner (dækkende hele landet, en landsdel eller et amt) til at forestå prøveafholdelsen.

Ved bek. nr. 305 af 12. november og nr. 372 af 17. december 1937 fastlagdes rammer for afholdelse af svendeprøver og udformning af svendebreve. De nærmere bestemmelser om svendeprøvens aflæggelse indeholdes i et særligt svendeprøveregulativ, udarbejdet for hvert fag og stadfæstet af Handelsministeriet (f. eks. »Regulativ for afholdelse af svendeprøver indenfor smede- og maskinarbejderfaget«).

Fig. 76. En svendeprove i tømrerfaget under bedømmelse i Århus ca. 1935. Skuemestrene noterer op, mens den kommende svend følger vurderingen. (Foto: Aage Fredslund Andersen, EA).

Anvendelsesmuligheder

Svendeprovekommissionsprotokollerne er vigtige til nærmere belysning af de faglærte håndværkeres uddannelsesforhold samt af uddannelsesstederne (virksomhederne). Sammen med materiale fra de tekniske skoler kan de dokumentere de løbende ændringer i de faglige uddannelser. På lokalt niveau kan de naturligvis også anvendes i både erhvervs- og personalhistoriske undersøgelser.

Hvor findes kildetyper?

For perioden 1862-1931 er der bevaret svendeprovekommissionsprotokoller i Københavns Stadsarkiv samt i en del købstadskommunale arkiver i LAA. For årene derefter findes de især i EA i en række hoved- og brancheorganisationers landsdækkende arkiver (Håndværksrådet, Industrifagene, Jernets Sammenslutning, Grafiske Fag, Faglige fællesudvalg for Gartneri m.fl.), men de kan også for nogle brancher ligge i regionale og lokale mesterforeningers arkiver i EA eller lokalarkiver.

Litteratur

Per Boje og Jørgen Fink: Mestrelære og teknisk uddannelse 1850-1950, *Erhvervshistorisk Årbog* 1990, s. 125-49.

K. Bülow, K.A. Hansen og K.G. Rønn: *Lærlingeloven i praksis*, 1942.

Henrik Fode, Bjarne Hastrup og Jonas Møller: *Håndværkets kulturhistorie*, bd. 4, 1980.

Georg Nørregaard: *Arbejdsforhold indenfor dansk haandværk og industri 1857-1899, 1943/1977*, s. 269-303.

69. Ekstraordinære industrileverancer 1940-45

Kort efter besættelsen den 9. april 1940 blev der gennemført ændringer i forvaltningen af samhandelsaftalerne mellem Danmark og Tyskland, bl.a. som følge af, at de tyske betalinger for eksportvarerne nu ikke blev foretaget på normal vis, men af Værnemagten blev trukket i Danmarks Nationalbank på en særlig konto (clearingkontoen). Især fra 1941 tog »de ekstraordinære industriarbejder for tysk regning«, dvs. leverancer til den tyske krigsmaskine, et stadigt større omfang. Der krævedes et omfattende kontrolapparat såvel ved godkendelserne af de enkelte eksportleverancer og deres prisberegninger som til sikring af, at de tilhørende importråvarer – som aftalt – blev leveret uden for de normale importkvoter. I forbindelse hermed blev erhvervsorganisationerne – bl.a. Industrirådet – inddraget i forvaltningen af disse industrileverancer, idet organisationen kom til at stå for kontrollen af de enkelte eksportvirksomheders godkendelser og leverancer, mens den overordnede myndighedsforvaltning blev forestået af Udenrigsministeriet (Udenrigsministeriets Kommitterede i Industrisager) og Handelsministeriet (Direktoratet for Vareforsyning).

Kartotekskort vedrørende ekstraordinære industrileverancer (EA, Industrirådet, Ekstraordinære industrileverancer, Kartotek)

† A/S Brødrene Andersen, København. Lille Kongensgade 6-10. *C 1522* 1.

Nr.	Tysk Ordregiver	Leverancens Art	Anm.	godk. D.E.	Beløb	Bem.
<u>78.</u>	Marinebekleidungsamt, Kiel.	2.000 Blusen og 2.000 Hosen	30/8	1940. 2/9	41.500,-	
<u>178.</u>	- " -	Uniformer	14/10	15/10	17.800,-	
<u>404.</u>	- " -	Uniformer	26/11	30/11	42.000,-	
<u>1128.</u>	- " -	"	17/3	19/3-41	43.000,-	
<u>1783.</u>	Heeres Bekleidungsamt, Stettin.	"	24/6	28/6	22.000.-	Bearbejdning
<u>2470</u>	Marinebekleidungsamt, Kiel.	"	1/10	3/10	40.100.-	"
<u>3050</u>	- " -	"	18/12	5/1-42	51.750.-	"
<u>4116</u>	- " -	500 Feltbluser og 500 Par Benklæder	16/5	18/6	10.350.-	"
<u>4940</u>	- " -	2.000 Feldblusen 2.000 Benklæder	26/8	13/10	41.400.-	"
<u>5702</u>	- " -	Uniformer	9/12	19/12	40.400.-	"

A/S Frichs, Aarhus.

4

Nr.	Tysk Ordregiver	Leverancens Art	Anm. 1944	godk. 1945	Beløb	Bem.
6547	Unterkunftverwaltung, Oksbøl	Reserve dele for lev. Gasmotorer	30/12	9/1	Kr. 2.700.-	
6632	Technische Kompagni, her.	1 Centrifugalblæser.	1/2	7/2	" 240.-	
6796	O.T.Vejle.	950 kg. uleg. Jern og Staal, 250 kg. Kobberplade 30 kg. Rødgods t. Br.v. Rep. af 1 Stk. Damplokomotiv		2/3	(ikke fastsat)	
6833	O.T. Paul. Hjørring.	Rep. af en Lokomotivkedel	17/3	23/3	Kr. 5-8.000.-	
6964	Adm. Skagerrak, her.	4 Cylinderforinger m/Gummiringe og 4 Motorstempl. m/Ringe og Trunkpind	18/4	28/4	Kr. 812.-	

A. Mandrups Maskinfabrik A/S, Roskilde

1.

Nr.	Tysk Ordregiver	Leverancens Art	Anm.	godk. 1942.	Beløb	Bem.
557	Friedr. K. Biehl	50 Radrensere etc.	2/11	6/11	28.140.-	Prisforbehold
557	Suppl. - " -	3 Kartoffellægge-maskiner	7/12	15/12 1943	2.115.-	Suppl.
886	Mezenta G.m.b.H., Berlin.-	80 Stk Radrensere 50 Saapparater, 50 Plantehulsapparater.	1/8	18/8	31.160.-	

Fig. 77. Kartotekskort over A-listeleverancer fra Brdr. Andersen, København, B-listeleverancer fra maskin- og lokomotivfabrikken A/S Frichs, Århus, og C-listeleverancer fra Mandrups Maskinfabrik A/S, Roskilde. (EA, Industrirådet, Ekstraordinære industrileverancer, Kartotek).

Kommentarer

De ekstraordinære industrileverancer var opdelt i tre kategorier. A-listeorderer vedrørte krigsmateriel, mens varer på B-liste omhandlede leverancer til den tyske værnemagt i Danmark og C-listevarer leverancer til civilbefolkningen i Tyskland. Leverancerne på de tre anførte kort vedrører henholdsvis A- (Brødrene Andersen), B- (A/S Frichs) og C- (Mandrups Maskinfabrik) listesager.

Anm.

Anmeldt.

Godk. (U.M.)

Godkendt (Udenrigsministeriet).

Nr.

Nummeret er den pågældende listes nummerering af sagen. Sagerne er dog primært henlagt efter leverandørnavn.

O.T.

Organisation Todt, besættelsesmagts organ til at lede anlæggelsen af forsvarsværker og flyvepladser i Danmark.

Lovgrundlag

Lov nr. 406 af 3. august 1940 om erhvervsøkonomiske foranstaltninger, vareforsyning m.v., Handelsministeriets bek. nr. 578 af 4. november 1940 samt Industrirådets cirk. af 14. maj, 28. juni og 5. november 1940.

Anvendelsesmuligheder

Kilderne kan bidrage til at belyse den generelle besættelsestidshistorie og specielt de industrielle erhvervsforhold i besættelsesårene og omfanget og karakteren af samhandelen mellem Danmark og Tyskland. På lokalt plan kan materialet give et indblik i de enkelte firmaers virksomhed i perioden.

Hvor findes kildetyperne?

Kartoteket og de tilhørende journalsager findes i Industrirådets arkiv i EA. Materialet er tilgængeligt efter indhentet tilladelse fra arkivskaber.

Litteratur

Ditlev Tamm: *Danfoss under besættelsen*, 2001.

Vareforsyning og Varefordeling under den tyske Besættelse, 1948. Udg. af Direktoratet for Vareforsyning.

70. Indstillinger til Marshall-hjælp

Som hjælp til Europas økonomiske genrejsning efter 2. verdenskrig gennemførte USA i årene 1948-53 en storstilet støtteaktion i form af gaver og billige lån til en række lande i Vesteuropa (Marshall-planen). Danmark modtog i løbet af disse år varer (især råvarer, maskiner og instrumenter) og anden bistand for 278 mio. \$, svarende til ca. 1700 mio. kr. En del af hjælpen udmøntedes i form af statslån til landbrug og byerhverv med henblik på produktivitetsfremmende formål. Lånene bevilgedes gennem Handelsministeriet, der efter vedtagelse af de forskellige lånelove i 1950-52 blev bistået af udvalg med repræsentanter fra forskellige ministerier og de respektive erhvervsorganisationer til behandling af låneansøgningerne.

Mødereferat fra industrilåneudvalget den 20. september 1956

(RA, Økonomi- og Erhvervsministeriet, Ujournaliserede sager, pk. 41-42: nr. 57)

M Ø D E

I det i henhold til lov nr.
190 af 29. maj 1952 og lov
nr. 212 af 7. juni 1952 ned-
satte industrilåneudvalg
den 20. sept. 1956.

Til stede var H.O. Christiansen,
Alstrup, Olufsen, Myhrwold,
Paldam, Egon Christensen,
Jacobsen samt udvalgets sekretær.

Det ansøgende firmas navn	Størrelsen af det an- søgte beløb	Udvalgets indstilling
855. Dansk Industri Syndikat Compag- ni Madsen A/S Frihavnen, Køben- havn Ø. 393-47-56	4,6 mill. kr.	Der var ansøgt om et lån på 4,6 mill. kr. til delvis dækning af udgifterne ved udflytning af en del af selskabets virksomhed til Herlev. De samlede udgifter var anslået til 7,5 mill. kr. ved denne etape. Direktoratet for vareforsyning havde anbefalet andragendet ud fra valutamæssige synspunkter. Foruden virksomhedens hovedbeskæftigelse med fremstilling af automatiske våben var der søgt oparbejdet en civil produktion, dels inden for det elektroniske område dels indenfor maskinindustrien. Selskabets driftsresultater havde været stærkt svingende i overensstemmelse med vilkårene for våbenhandelen. Civilproduktionen havde opnået ret stor omsætning

Det ansøgende firmas navn	Størrelsen af det ansøgte beløb	Udvalgets indstilling
		<p>indenfor maskinområdet ved fremstilling af benzinstandere, men det måtte påregnes, at denne produktion ville tage af, efterhånden som markedet blev dækket. Selskabet måtte anses for særdeles velkonsolideret med en for tiden betydelig likviditet. Imidlertid måtte selskabets våbenproduktion kræve ret stor likviditetsbeholdning.</p> <p>Udvalget fandt, at det måtte falde indenfor industribevillingens rammer at yde lån til det pgl. formål, og vedtog at indstille, at der ydedes et lån på 2,5 mill. kr. mod sikkerhed i form af panteret i det pågældende fabriksanlæg næst efter et kreditforeningslån på ca. 1 mill. kr. og en grundprioritet på 800.000 kr. Lånet, der først må komme til udbetaling, når projektet er gennemført i sin helhed for et beløb af 7,5 mill. kr., må afdrages over 18 år efter 2 års afdragsfrihed. (Marshall-lån)</p>
<p>856. Maskinfabrikken Svanemose v/Willy Svane- mose, Sandtoften 1, Gentofte 393-22-56</p>	<p>55.000 kr.</p>	<p>Der var ansøgt om et lån på 55.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved anskaffelse af maskiner. Det var oplyst, at selskabet havde bygget egen fabrik, og at man ville vende tilbage til spørgsmålet om et eventuelt statslån hertil.</p> <p>Som sikkerhed for lånet var der tilbudt pant i de maskiner, der skulle anskaffes. Den tilbudte sikkerhed kunne imidlertid ikke antages, under hensyn til at maskinerne skulle installeres i selskabets egen ejendom.</p> <p>Under hensyn til det oplyste vedtog udvalget at indstille, at det meddeltes selskabet, at man ikke mente at kunne tage stilling til ansøgningen på det foreliggende grundlag, men at man havde stillet ansøgningen i bero på et evt. andragende om lån til byggeriet.</p>
<p>857. A/S Eydnan, Vestmanhavn, Færøerne 393-43-56</p>	<p>650.000 kr.</p>	<p>Der var ansøgt om et lån på 650.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved opførelse af et tørreri og kølehus i Vestmanhavn. Ansøgningen var begrundet med, at de lokale tørreriers kapacitet var utilstrækkelig til behandling af fiskefangsten, efter at der var anskaffet flere nye trawlere. Imidlertid var det oplyst, at indehaverne af de pgl. trawlere selv havde planer om opførelse af et tørreri med statslån, og at de pgl. trawlerselskaber ikke kunne forventes at ville støtte det påtænkte tørreri med fiskeleverancer.</p> <p>Rigsombudsmanden havde givet udtryk for, at han</p>

Det ansøgende firmas navn	Størrelsen af det ansøgte beløb	Udvalgets indstilling
		<p>måtte anse det for naturligt, at et lån ydedes til det af trawlerselskaberne projekterede tørreri.</p> <p>Udvalget fandt det herefter ikke muligt at tage stilling til, hvilket af de to projekter der burde støttes gennem et statslån, og vedtog at indstille, at det gennem rigsombudsmanden meddeltes de pågældende, at man ikke ville kunne tage stilling til de foreliggende andragender, men at man ville være villig til at overveje ydelsen af et statslån, såfremt der kom et fællesandragende fra trawlerselskaberne og det påtænkte tørreriselskab (Jfr. j.nr. 393-54-56)</p>
858 A/S K.T. Knudsen, Wichmandsgade 3, Odense 393-95-55	100.000 kr.	<p>Der var ansøgt om et lån på 100.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved opførelse af en ny svejsehal. Andragendet var motiveret med virksomhedens produktion af pladejernskedler til det mindre byggeri.</p> <p>Indtjeningsevnen havde hidtil været forholdsvis ringe, ligesom likviditeten var anspændt.</p> <p>Under hensyn hertil og til de med ydelsen af lån til fremstilling af centralvarmekedler forbundne konsekvenser vedtog udvalget at indstille, at andragendet blev afslået.</p>
859 A/S De Smithske Jernstøberier og Maskinværksteder, Aalborg 393-39-56	200.000 kr.	<p>Der var ansøgt om et lån på 200.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved en rationalisering til et samlet beløb af 305.000 kr. Selskabet havde siden 1951 gennemført rationaliseringer til et beløb af 340.000 kr.</p> <p>Som sikkerhed for lånet var der tilbudt pant i selskabets ejendom (kreditforeningsvurdering 2.460.000 kr.) næst efter foranstående behæftelser til et samlet beløb af 688.000 kr.</p> <p>Udvalget fandt, at selskabet gennem de allerede stedfundne rationaliseringer havde gjort en betydelig indsats på det støberitekniske område. Under hensyn hertil og til, at virksomheden var beliggende i en arbejdsløsheds-ø, vedtog udvalget at indstille, at der mod den tilbudte sikkerhed ydedes et lån på 150.000 kr., der først måtte komme til udbetaling, når projektet var gennemført i sin helhed. Lånet måtte afdrages over 15 år, og i det på ejendommen værende ejerpantebrev måtte der gives statskassen sekundær håndpanteret.</p>
		Endvidere forelå til <u>fornyset behandling</u> :

Det ansøgende firmas navn	Størrelsen af det ansøgte beløb	Udvalgets indstilling
841. C.M. Nørskov Laursen, Maskinfabrik I/S, Esbjerg 393-10-56		Efter anmodning fra kontorchef Paldam blev sagen udsat.
834. Nordisk Skoletavle Fabrik, Kolding 393-86-55	40.000 kr.	Efter at der var meddelt tilsagn om et lån på 40.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved et projekt på 140.000 kr., var der ansøgt om, at lånet måtte blive forhøjet med 30.000 kr., idet der bl.a henvistes til, at det ikke havde været muligt at opnå et banklån på 20.000 kr., som forudsattes respekteret af det tilsagte statslån, ligesom kreditforeningslånet kun var blevet på 35.000 kr. mod forventet 40.000 kr. Da den tilbudte sikkerhed herefter måtte anses for tilstrækkelig, vedtog udvalget at indstille, at lånetilsagnet blev forhøjet til 60.000 kr. mod, at der for det pågældende lån ydedes sikkerhed i det projekterede anlæg næst efter kreditforeningslån på 35.000 kr. Lånet kunne i øvrigt ydes på de tidligere fastsatte vilkår.

Kommentarer

Af de på mødet nævnte udvalgsmedlemmer var H.O. Christiansen afdelingschef i Direktoratet for Vareforsyning, Svend Alstrup kontorchef i Finansministeriet, M.O. Olufsen kontorchef i Økonomi- og Arbejdsministeriet, mens L.A.D. Myhrwold var repræsentant for Industrirådet og Jørgen Paldam for Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.

393-47-56

(Emnenummer – lånesagsnummer – år) henviser til Handelsministeriets journal (393 er et fastnummer for Industrielån). (Om fastnumre, se kildetype nr. 1: Journalsagssystem med faste numre).

Rigsombudsmanden

Danmarks øverste repræsentant på Færøerne, leder af rigets administration og bindeled til hjemmestyret. Det er et embede under Statsministeriet.

Lovgrundlag

Lov nr. 190 af 29. maj 1952 (om foranstaltninger til fremme af danske erhvervsinteresser) og nr. 212 af 7. juni 1952 (om udlån til visse industrivirksomheder). Disse love havde – sammen med lov nr. 209-11 af 7. juni 1952 – afløst og forlænget det oprindelige lovkompleks fra 27. maj 1950, nemlig lov nr. 235-37 om

henholdsvis anvendelse af modværdien af de i henhold til Det europæiske Genopbygningsprogram modtagne gaveydelse, om foranstaltninger til fremme af danske erhvervsinteresser og om udlån til industri- og håndværksvirksomheder m.v. Bek. nr. 299-300 af 11. august 1952 præciserede de nærmere betingelser for lånebevillingerne.

Anvendelsesmuligheder

Kilderne kan give et godt indblik i moderniseringsprocessen i danske industri-virksomheder i efterkrigsårene. På det lokale plan kan de bidrage til at belyse vilkårene for erhvervslivets udvikling samt give et indblik i de enkelte virksomheders produktionsforhold.

Hvor findes kildetyperne?

I Økonomi- og Erhvervsministeriets, tidligere Handelsministeriets, arkiv (RA). Økonomi- og Erhvervsministeriets arkivserie »Ujournaliserede sager« har tidligere været kendt under betegnelsen »Handelsministeriets ujournaliserede arkiv«. I Industrirådets arkiv (EA) findes en række sager, der belyser Industrirådsrepræsentantens deltagelse.

Litteratur

Ole Hyldtoft og Hans Chr. Johansen: *Teknologiske forandringer i dansk industri 1896-1972. Dansk Industri efter 1870*, bd. 7, 2005, s. 267-85.

71. Oversigt over egnsudviklingsstøtteansøgning

De forbedrede vilkår for dansk økonomi fra slutningen af 1950'erne gav anledning til en forstærket indsats for at bekæmpe den store arbejdsløshed i landets udkantsområder («arbejdsløshedsøerne»).

Med Egnsudviklingsloven af 1958 blev der gennemført et markant brud med den hidtidige erhvervspolitik, idet den nye lovgivning skulle stimulere udviklingen i landets svage egne med direkte statslige subsidier til enkeltvirksomheder. Forvaltningen var henlagt til Egnsudviklingsrådet under Handelsministeriet med deltagelse af erhvervs- og arbejdsmarkedsrepræsentanter. Efter en lovrevision i 1967 fik rådet egen beslutningskompetence, som herefter udførtes af Direktoratet for Egnsudvikling, der blev oprettet den 1. september 1967 med domicil i Silkeborg. Rådet kunne give teknisk og økonomisk rådgivning samt yde tilskud, lån eller garantier til virksomheder indenfor industri, håndværk, handel, transport og en række serviceerhverv. Støtten blev givet efter ansøgninger, der behandlede i rådet efter indstilling fra direktoratet. I tildelingskriterierne indgik såvel økonomiske som lokalpolitiske hensyn.

Støtteansøgning fra Bornholms Andels Svineslagteri

(RA, Direktoratet for Egnsudvikling, Journalsager 1967-79, pk. C-24: 1968 30 1-30 9 (j.nr. 30-6-68))

[1. Oversigt over ansøgningen:]

Den 7. marts 1968
R.L./Brix

J.nr. 30-6-68.
Lb. nr. 284

Oversigt.

Bornholms Andels Svineslagteri søger om størst mulig finansieringsbistand til delvis dækning af en investering på 575.000 kr. i forbindelse med en udvidelse af kreaturslagteriet.

1. Almindelige oplysninger.

I overensstemmelse med vedtagelsen på egnsudviklingsrådets møde den 11. januar d.å. meddelte direktoratet i skrivelse af 1. februar d.å. BAS, Rønne, tilsagn om finansieringsbistand for et beløb på 1.350.000 kr. til delvis dækning af udgifterne ved en modernisering og ombygning af slagteriets pølsemageri (j.nr. 430-59-67, lb.nr. 284). Investeringen, hvortil der er tilsagt finansieringsbistand, er sidste etape af et nybygnings- og moderniseringsprogram for i alt ca. 6 mill. kr. Sideløbende med dette projekt har slagteriet fået udarbejdet et projekt til en udvidelse af kreaturslagteriet, for at kunne deltage i den strukturændring, der er ved at finde sted på kreaturmarkedet fra markedshandel med levende dyr til salg af kreaturer i slagtet tilstand. På grund af den økonomiske situation

i forbindelse med de igangværende omfattende byggearbejder, var slagteriets bestyrelse dog indstillet på at vente med realiseringen af dette projekt til næste år. Imidlertid er der nu sket det, at A/S Dampskibsselskabet på Bornholm af 1866, der transporterer levende dyr fra Bornholm, har meddelt, at man fra 1. juli 1968 ikke mere kan medtage levende dyr, hvilket har tvunget slagteriet til at realisere projektet allerede nu, da der ikke findes andre muligheder for regelmæssig transport fra øen.

Der slages i øjeblikket ca. 120 dyr pr. uge, medens der efter transportstoppet, der også gælder for private eksportører, må påregnes slagtning af ca. 250 dyr pr. uge. Produktionsgangen er i dag ikke tilfredsstillende, idet de slagtede dyr af kapacitetsmæssige grunde må afskibes allerede efter 1 døgn's ophold i kølerum, medens forsøg, foretaget af Slagteriernes Forskningsinstitut, har vist, at en udsættelse af nedskæringen til 2 døgn efter slagtingen giver en væsentlig bedre kødkvalitet og dermed højere priser. Det foreliggende projekt vil ikke give slagteriet mulighed for at nedkøle slagtede dyr i 2 døgn, såfremt slagtingerne kommer til at udgøre det forventede antal, men projektet er udformet med henblik på en senere udvidelse af kølekapaciteten.

2. Vedrørende selskabets økonomiske forhold henvises til oversigten af 4. januar 1968, lb.nr. 284.

3. Projekt og finansiering.

Projektet er udarbejdet af Slagteriernes Forskningsinstitut, og anlægssummen kan specificeres således :

Bygningsarbejder	280.000 kr.
Maskiner og installationer	195.000 kr.
Omkostninger, kurstab m.v.	<u>100.000 kr.</u>
	<u>I alt 575.000 kr.</u>

Der søges om finansieringsbistand for størst muligt beløb, hvilket efter loven maksimalt kan blive 517.500 kr.

4. Som sikkerhed for det statsgaranterede lån tilbydes pant i alle bygninger, installationer og maskiner, – nuværende og kommende – på matr. nr. 13_b, Rønne købstads markjorder.

I oversigten af 4. januar d.å. lb.nr. 284, er sikkerhedsmargin efter et statsgaranteret lån på 1.350.000 kr. opgjort til 3.219.564 kr.

Sikkerhedsgrundlaget kan herefter opgøres således :

Nuværende sikkerhedsmargin	3.219.564 kr.
----------------------------	---------------

Projekteret anlæg

Bygninger, incl. del af kurstab og omkostninger: 340.000 kr., 80 % heraf	272.000 kr.
Maskiner og installationer: 235.000 kr. 50 % heraf	<u>117.500 kr.</u>
	<u>3.609.064 kr.</u>

Der kan efter denne opgørelse fuldt ud opnås tilfredsstillende sikkerhed for det ansøgte lån.

Bemærkninger.

Transporten af levende dyr fra Bornholm med 66-selskabet finder i øjeblikket sted på den for slagteriet tilfredsstillende måde, at dyr kun kan medtages, når der er plads. Det medfører, at slagteriet ofte må lukke for tilførsel af dyr til eksport i levende tilstand, og på grund af den begrænsede kapacitet i opskæringsrum og navnlig kreaturkølerum, også for tilførsel af dyr til slagtning. Disse vanskeligheder er tilspidset med 66-selskabets fuldstændige transportstop.

I den tidligere behandlede sag vedrørende udvidelse af pølsemejeriet udgjorde ansøgerens egetindskud 25 %. Såfremt der forudsættes et egetindskud af samme størrelsesorden i det foreliggende projekt, vil en statsgaranti kunne beløbe sig til 450.000 kr. Anlægssummen fordeles sig på bygninger og maskiner i forholdet 6:4, hvorfor der maksimalt vil kunne gives garanti for et beløb af 270.000 kr. med en løbetid på 30 år og 180.000 kr. med en løbetid på 10 år under denne forudsætning. Forudsættes et egetindskud på 10 %, vil fordelingen af den hertil svarende statsgaranti blive 310.500 kr. med en løbetid på 30 år og 207.000 kr. med en løbetid på 10 år.

Ud fra en sikkerhedsmæssig betragtning er der næppe nogen risiko ved engagementet.

Sagen forelægges på dette grundlag til rådets drøftelse.

[2. Skrivelse fra direktoratet til Handelsministeriet vedrørende tildelingen:]

Silkeborg, den 5. juli 1968

Kære H.O.

På sidste møde i egnsudviklingsrådets forretningsudvalg behandlede vi en sag fra Bornholms Andels Svineslagteri i Rønne.

Selskabet havde tidligere fået tilsagn om garantier for lån på henholdsvis 1.350.000 kr. og indtil 500.000 kr. til ombygning og udvidelser på slagteriet.

På mødet den 10. juni 1968 tog man stilling til en ansøgning om direkte statslån i stedet for garanti. Der var i samarbejdsudvalget enighed om på det foreliggende grundlag at meddele selskabet afslag på det ansøgte. Begrundelsen var den, at man alene havde søgt lån hos de bornholmske pengeinstitutter, som ikke kunne stille lånemidler til rådighed.

Jeg er imidlertid noget betænkelig ved at ekspedere sagen herfra med et afslag på det foreliggende grundlag. Sagen må utvivlsomt vurderes på baggrund af Bornholmsudvalgets oplæg i sin tid, drøftelserne på Bornholm med tidligere handelsminister Ove Hansen og nu senest drøftelserne hos arbejdsministeren.

Det fremgår da også af sagen, at den nu foreliggende anmodning kommer fra amtmanden på Bornholm, og at det man søger om, ikke alene er et direkte statslån, men direkte statslån på fordelagtige vilkår. Hermed er sagen politisk, og uanset at du og jeg på mødet hos arbejdsministeren slog 7 kors for os, da Elkær-Hansen nævnte sagen, må den nok afgøres enten af økonomiudvalget eller planlægningsudvalget. Slagteriet er jo netop et af de eksempler, man fra Bornholms side gang på gang har fremhævet som forarbejdningsevne for bornholmske produkter.

For mig er der dog ingen tvivl om, at et almindeligt rutinemæssigt afslag som det, der herfra var lagt op til, vil give anledning til en politisk reaktion fra lokal side.

Med venlig hilsen
Rich. Larsen
Direktør

Kommentarer

Ove Brix	Sekretær i Direktoratet for Egsudvikling.
H.O. Christiansen	Afdelingschef i Handelsministeriet.
Niels Elkjær-Hansen	Amtmand over Bornholms amt.
Richard T. Larsen	Direktør for Direktoratet for Egsudvikling.

Lovgrundlag

Love nr. 228 om egnsudvikling og nr. 229 om garantier for lån til industrivirksomheder af 3. juni 1967 med tilhørende bek. nr. 306 og 307 af 5. juli 1967 om disses ikrafttræden samt bek. nr. 308 af 5. juli 1967 om beføjelser for direktøren for direktoratet.

Anvendelsesmuligheder

Støtteansøgningerne med tilhørende bilagsmateriale er gode kilder til belysning af erhvervsvilkårene i de svagt udviklede områder af landet. De kan således give bidrag til disse lokaliteters generelle erhvervshistorie, ligesom de for enkeltvirksomhederne indeholder et godt materiale til belysning af virksomhedernes (og virksomhedsejernes) baggrundshistorie og vilkår.

Hvor findes kildetyperne?

Journalsagerne med tilhørende journaler og kopibøger findes i Direktoratet for Egnsudvklings arkiv (RA). Bilagsmateriale i form af årsregnskaber m.v. fra de ansøgende virksomheder er afleveret til EA.

Litteratur

Beretninger fra Egnsudvklingsrådet. Årlige publikationer.

Peter Munch Christiansen: *Statslig erhvervsfremme – struktur, beslutninger, koordination*, 1992.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II*, bd. 3, 1991, s. 1302-04.

Social- og sundhedsvæsenet

Af Annette Østergaard Schultz og Leif Hansen Nielsen

Det er blevet sagt, at kriseforvaltningen under 1. verdenskrig med en hidtil ukendt grad af statslig indgriben lagde rødderne til den moderne velfærdsstat. Det er dog kun til dels rigtigt. Velfærdsstaten som begreb, dvs. som et samfund, hvor borgerne har et socialt borgerskab, hvor de sociale ydelser er ens for alle, og hvor man ikke mister civile eller politiske rettigheder i forbindelse med modtagelse af offentlig støtte, havde allerede set dagens lys i Tyskland i 1870'erne og 1880'erne med Bismarcks socialreformer. I Danmark sås det første brud med den hidtidige fattighjælps almissepræg med indførelsen af lov om alderdomsunderstøttelse i 1891, hvor understøttelsen til værdigt trængende blev givet uden tab af stemmeret. Samme år kom en ny fattiglov, og i de næstfølgende år kom flere love, der pegede i samme retning, bl.a. sygesikringsloven fra 1893, lov om ulykkesforsikring fra 1898 og den statslige støtte til arbejdsløshedsunderstøttelse i 1907.

I Danmark såvel som i Tyskland blev reformerne gennemført under indtryk af arbejderbevægelsens voksende styrke, og det var også helt klart dette, der gjorde det muligt i 1921, under Neergaards venstregering, at få vedtaget en ny invalideforsikringslov. Året efter blev fattigloven revideret.

Den store reform kom imidlertid først i 1933 under den socialdemokratisk-radikale regering, hvor K.K. Steincke var socialminister. Steincke havde gennem en længere årrække frem til 1921 været chef for Frederiksbergs fattigvæsen, og i 1921 blev han af venstregeringen udnævnt til præsident for Invalideretten, som blev oprettet i forlængelse af invalideforsikringsloven. Sideløbende med chefposten i fattigvæsenet skrev Steincke flere betydelige værker om offentlig forsorg, og i 1920 udkom *Fremtidens Forsørgelsesvæsen*, hvis bind 2 udgjorde et udkast til en lov om offentlig forsorg. Det bærende princip var, at offentlig hjælp ikke skulle være en almisse, men en retmæssig ydelse efter ensartede regler uanset i hvilken kommune, modtageren eller den berettigede boede.

Steinckes arbejde for en socialreform nåede sit første resultat i 1932, hvor det ene ben af fire blev gennemført: Loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring. Tilbage stod en reform af den offentlige forsorg, af folkeforsikringen (tidligere henholdsvis alders- og sygeforsikring) og af ulykkesforsikringen. Før disse reformer kunne gennemføres, måtte den rette politiske situation opstå. Det gjorde den ved Kanslergadeforliget i januar 1933. Venstre og bønderne fik landbrugsstøtten, Steincke, Socialdemokratiet og arbejderklassen fik socialreformen (med virkning fra 1. oktober 1934).

Socialreformen betød ikke mindst en forenkling af et efterhånden helt uover-

skueligt antal love, knyttet til det sociale område (55 stk. i alt). Men forenklingen havde ikke kun betydning for de administrerende; der var navnlig tale om en forenkling for de administrerede: Uanset hvilken hjælp de søgte, skulle de nu henvende sig til kommunen. Og et behov for hjælp betød også en ret til at modtage hjælp.

I 1937 stod K.K. Steincke, nu som justitsminister, også bag gennemførelsen af svangerskabsloven. Steincke gik imod den i 1936 nedsatte svangerskabskommission, som ønskede at give adgang til abort ud fra sociale kriterier. Men de medicinske begrundelser blev i loven formuleret så bredt, at der reelt blev åbnet mulighed for abort i tilfælde, hvor moderens sociale forhold var særdeles dårlige. To år senere, i 1939, gennemførte samme Stauning-ministerium lov om mødrehjælpsinstitutioner. Det hørte med til mødrehjælpsinstitutionernes opgave at give vejledning om – og langt hen ad vejen fraråde – abort. Først og fremmest skulle institutionerne dog hjælpe og vejlede de vordende mødre personligt, socialt og juridisk.

Under besættelsen blev der indført en kriseforvaltning, hvori indgik mange af de samme regulerende funktioner som under 1. verdenskrig, ligesom der blev gennemført en række særlige foranstaltninger til gode for de mindre bemidlede.

Efter 2. verdenskrig, i 1950'erne og de »lange 60'ere« ind i 1970'erne, skete der en kraftig udbygning af velfærdsstaten. Således kom der en række love for særlige trangstilfælde som f.eks. døve (1950), blinde (1956) og åndssvage (1959), ligesom der i 1956 indførtes en sygelønsordning (i 1973 udvidet til at gælde fra første sygedag). I 1961 afskaffedes de sidste indskrænkninger i de borgerlige rettigheder ved modtagelse af offentlig hjælp, og i takt med velfærdsstigningen gennemførtes en lang række sociale love. Centralt i denne periode står loven om folke- og invalidepension fra 1956, hvor aldersrenten blev erstattet af folkepensionen, og hvor princippet om, at alle over 67 år havde ret til et mindstebeløb i folkepension, blev indført. I 1970 blev loven ændret, så alle, der opfyldte alderskriteriet, nu kunne få folkepensionens fulde grundbeløb.

Inden for sygesikringen skete der også større ændringer. I socialreformen fra 1933 var sygesikringen blevet indarbejdet i loven om folkeforsikring, så medlemskab af en privat anerkendt sygekasse var en betingelse for opnåelse af alders- og invaliderente. Efter 1945 blev ydelserne til læge- og sygehusbehandling i stigende grad dækket af det offentlige, og i 1971 overgik hele finansieringen af sygesikringen til det offentlige. Sygesikringsloven sikrede alle borgere adgang til helt eller delvis gratis behandling i tilfælde af sygdom.

Med den knopskydning, der lovgivningsmæssigt foregik efter 1945 inden for social- og sundhedsvæsenet, var lovgivningen efterhånden blevet lige så indviklet som i 1933. I 1960'erne blev der nedsat en socialreformskommission, hvis resultater blev gennemført i løbet af 1970'erne. Størstedelen af den sociale forvaltning blev henlagt til kommunerne i et enstrengt system, så al henvendelse om bistand nu igen skulle rettes til ét sted: Den kommunale forvaltning

(bistandskontoret). Helt centralt i denne udvikling står bistandsloven, som trådte i kraft i 1976, og som afløste lov om offentlig forsorg, lov om mødrehjælpsinstitutioner, lov om revalidering, lov om omsorg for invalidepensionister og folkepensionister, lov om husmoderafløsning og hjemmehjælp samt lov om tilsyn med herberger, arbejdshjem m.m. Med den nye bistandslov ændredes også ydelsessystemet. Hvor løsenet tidligere havde været retsprincippet, indførtes nu skønspincippet, så hjælp blev givet ud fra den enkeltes behov og ikke ud fra trangssituationen. Tanken var herigennem at give forvaltningen bedre mulighed for at skønne, hvilke foranstaltninger der var mest hensigtsmæssige for den enkelte. Selve udmålingen af ydelserne var dog ikke underlagt skønspincippet, blot blev paletten med ydelser bredere.

I de følgende kilder er forvaltningen under krig og krise repræsenteret ved spørgeskema vedrørende iværksættelse af nødhjælpsarbejder 1921 og ved skema over krisehjælp til landmænd 1931 (kildetype nr. 72 og 73). Som eksempler på socialreformens kildemæssige afkast findes som nr. 74 en kommunal hovedregistrant over udbetalte sociale ydelser. Børneforsorgen findes der et glimt af i kildetype nr. 75, som vedrører opdragelsen af en »ungdomskriminel« (1918). Kilde nr. 76 er derimod en følge af den skærpede opmærksomhed på (alle) børns helbredstilstand og fysiske udvikling (omkring 1950). Handicappedes vilkår i det 20. århundrede får man et indtryk af i kilde nr. 77 (døve børn) og i den vel nok i særlig grad tidstypiske indstilling om sterilisation af en åndssvag (kilde nr. 78). Mødrehjælpsinstitutionens arkivalier giver billeder af forholdene for mødre (og socialt udsatte familier). Det er der et eksempel på i kilde nr. 79. Endelig: Velfærdsstaten tager hånd om borgerne fra vugge til grav – beregning af lommepenge til de gamle på alderdomshjemmet er sidste kilde i afsnittet, kilde nr. 80.

Kildeoversigt

72. Spørgeskema om nødhjælpsarbejder
73. Skema vedrørende krisehjælp til landbruget
74. Kommunal hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser
75. Stambog fra opdragelsesanstalt
76. Helbredskort
77. Elevkarakteristikker
78. Indstilling om sterilisation
79. Mødrehjælpssag
80. Skema vedrørende betaling for ophold på alderdomshjem

72. Spørgeskema om nødhjælpsarbejder

Under 1. verdenskrig ydede staten økonomisk hjælp til kommunerne i form af tilskud til dyrtidsforanstaltninger og ekstraordinær hjælp til de hårdt ramte kommunale hjælpe-kasser. Det var ikke noget nyt i forhold til tidligere perioder med ekstraordinær høj arbejdsløshed; men nyt var det, da staten fra 1918 også opfordrede til og støttede kommunale beskæftigelsesinitiativer. Dermed blandede stat og kommune sig i det politisk sprængfarlige forhold mellem udbud og efterspørgsel af arbejdskraft. I de beskæftigelsesforanstaltninger, som blev iværksat af det offentlige, finder vi kimen til det 20. århundredes forskellige arbejdsmarkedsordninger.

Spørgeskema om nødhjælpsarbejder i Lem-Vejlby Kommune 1921 (LAV, Viborg Stiftamt, Nødhjælpsarbejdsudvalget 1921ff. (B4. 8060))

Fig. 78. Rømødæmningen, der forbinder vadehavsøen Rømø med fastlandet, blev påbegyndt i slutningen af 1930'erne som et beskæftigelsesarbejde. På grund af 2. verdenskrig afsluttedes projektet imidlertid først i 1948. Her ses man i gang med anlægsarbejdet. (Museum Sønderjylland. ISL-Lokalhistorie).

SPØRGESKEMA
angaaende
Nødhjælpsarbejder til Afhjælpning af Arbejdsløshed.

I omstaaende Skema ønskes Oplysning om større Arbejder, som maatte kunne iværksættes som Nødhjælpsarbejder til Afhjælpning af Arbejdsløshed.

Som Nødhjælpsarbejder vil kun kunne anerkendes Arbejder:

- 1) som under Kontrol af dertil nedsatte Udvalg, hvori bl.a. Arbejdsgivere og Arbejdere er ligeligt repræsenterede, iværksættes af Staten, Kommuner eller Sammenslutninger, der nyder offentlig Støtte,*
- 2) som anvises til arbejdsløse for derved at skaffe disse bedre Levevilkaar,*
- 3) og som ellers ikke – i hvert fald ikke for Tiden – vilde være blevne iværksatte.*

Skemaet ønskes udfyldt under den Forudsætning, at der paa en eller anden Maade tilvejebringes en Formindskelse af Udgifterne til Arbejdsløse paa henimod 25 pCt.

Det maa være en Forudsætning, at paagældende Arbejde (navnlig den formindskede Udgift til Arbejdsløse) ikke tjener til Fordel for enkeltes private Interesser, samt at deres Udførelse ikke er til Skade for andre Virksomheder.

*Hvad **kommunale** Arbejder angaar, henledes Opmærksomheden paa, at der indtil videre eventuelt vil kunne ydes Statstilskud til disse i Henhold til Lov af 22. December 1920 om Statsstøtte til Arbejdsløses Iværksættelse (indtil 4 pCt. aarlig i 10 Aar).*

Skemaet bedes udfyldt snarest belejligt og senest den 10. September d. A.

Udvalget angaaende Nødhjælpsarbejder.

København, den 27. August 1921.

H. Vedel.

[Venstre side:]

Løbe Nr.	Følgende Arbejder (nøje Angivelse af Arbejdets Art)	Herved vil blive Antal Arbejds- dage	Beregnet samlet Ar- bejdsløn (u d e n Nedsæt- telse)	Samlet Overslags- sum	Arbejdets Begyndel- ses-tids- punkt
[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]
1	Plantning af ca 8 Td Land. – Derved bliver ved Grav- ning af Huller Arbejde i – ved Tilplantning – Grøfter til Vandafledning – 32000 Træplanter ³ / ₄ øre –	200 32 30 <hr/>	Kr. 1800 – 288 – 270 – <hr/> I alt Kr.	Kr. 2358 <hr/> 1280 <hr/> 3638	i inde- værende Maaned
Desuden paatænkes at lægge Kloakledning gennem Lem By, men der er Forbe- redelserne endnu ikke saa vidt fremskredne, at noget bestemt Overslag kan frem- sendes					

[Højre side:]

Arbejdertal på dette Tidspunkt eller senest 1 Maaned derefter	Hvorfor er Arbejdet ikke hidtil kommet til Udførelse (herunder Oplysning om de Beslutninger (Bevil- linger), som maatte være vedtagne angaaende Arbejdet)	Iøvrigt bemærkes
[7]	[8]	[9]
6-8 Mand	Kommunen er først nu kommen i Besiddelse af Ejendommen	Desuden har Kommunen i Fjor og forrige Aar med forholdsvis lignende Bekostninger tilplantet 4 Td Land, hvilken Ud- gift Kommunen meget maatte ønske, at maatte optage Laan til paa samme Tid og Vilkaar, som de nu paabegyndte Arbejder.

Kommentarer

Udvalget angaaende Nødhjælpsarbejder: Se lovgrundlag.

Lovgrundlag

Der blev først lovgivet om nødhjælpsarbejderne ved lov nr. 529 af 22. december 1921. Det var i forbindelse med denne lov, at såvel det centrale som de amtslige nødhjælpsarbejdsudvalg formelt blev oprettet. Som det fremgår, var i hvert fald det centrale nødhjælpsarbejdsudvalg reelt trådt i virksomhed tidligere.

Lov nr. 694 af 22. december 1920 med tidligere love af 5. februar 1918 (lov nr. 48), 1. november 1918 (lov nr. 562), 21. december 1918 (lov nr. 685) og 30. juni 1919 (lov nr. 362) gav kommunerne udsigt til en statsstøtte på op til 2 % af det til formålet lånte beløb i 10 år. Denne lovgivning befattede sig udelukkende med det økonomiske aspekt og omtaler ikke noget centraladministrativt udvalg.

Anvendelsesmuligheder

I skemaerne aflæses den kommunale beredvillighed til at ofre tid og penge på at afhjælpe arbejdsløsheden ved at sætte arbejder i gang. Af de mangeartede forslag ses også fantasien og kreativiteten hos de kommuner, som reelt iværksatte arbejde – og hvad de enkelte kommuner mente at kunne få ud af arbejderne. Men foruden til lokalhistorie er skemaerne også en kilde til belysning af socialhistorien i årene umiddelbart efter 1. verdenskrig: Hvilket arbejde blev de arbejdsløse sat til, og hvad fik de for det?

Hvor findes kildetypen?

I mange amtsarkiver er der spor efter de regionale nødhjælpsarbejdsudvalg. Det er dog ikke således, at der i alle amtsarkiver findes overleverede skemaer fra de kommuner, som har ønsket at iværksætte nødhjælpsarbejder. Derimod findes nødhjælpsarbejdsudvalgets forhandlingsprotokol i visse amtsarkiver. Oplysningerne kan i nogle tilfælde supplere eller suppleres af materiale i den enkelte kommunes arkiv i form af en særlig sag eller en oplysning i sognerådets forhandlingsprotokol. Amtsarkiverne og mange af kommunearkiverne findes på LAA. Det centrale Nødhjælpsarbejdsudvalg af 1921 har afleveret arkivalier til RA.

Litteratur

Aage Vater (red.): *Arbejdsløshedslovgivningen gennem 25 år 1907-1932*, 1932.

Michael Hertz: Arbejdsmarkedets forvaltning, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk forvaltnings historie*, bd. II, 2000, s. 449-94.

73. Skema vedrørende krisehjælp til landbruget

Landbrugskrisen i starten af 1930'erne blev forsøgt afbødet gennem forskellig kriselovgivning. Det skete bl.a. gennem opretholdelse af mindstepriser og indførelse af svinekort, men også gennem nedbringelse af driftsudgifter til renter og skatter. Lov af 19. oktober 1931 om ekstraordinære foranstaltninger i anledning af landbrugskrisen, som nedenstående kilde relaterer sig til, er én af disse kriselove. Skemaet vedrørende krisehjælp blev udfyldt af kommunen på grundlag af skatteligningen for året 1931-32 og omhandler de landbrugsejendomme, hvis gæld oversteg den samlede nettoformue.

Skema vedrørende lån til ejere og brugere af landbrugsejendomme for Visby Kommune, Tønder Amt

(LAA, Visby Sognekommune, Socialudvalg, 42/21: Diverse, Kriseunderstøttelsen 1931-1933)

[Se skema s. 387-88]

Kommentarer

Kriseloven af 19. oktober 1931 var kommet i stand efter et forlig mellem regeringspartierne og de konservative, og der blev samtidig udstedt en lov om midlertidig hjælp til arbejdsløse (lov nr. 247). Af andre kriselove fra begyndelsen af 1930'erne kan bl.a. nævnes lov om tilskud til akkord fra Erhvervenes Lånefond (april 1931), lov om høstpantebreve (februar 1932), lov om henstand af tredje termin (juni 1932) og lov om tvangsrenter ved indlån (maj 1933).

Lovgrundlag

Lovgrundlaget for dette skema er lov nr. 243 af 19. oktober 1931 (lov om ekstraordinære foranstaltninger i anledning af landbrugskrisen) §§ 1-10 og lov nr. 186 af 23. juni 1932 (lov om ændringer i og tillæg til lov nr. 243 af 19. oktober 1931 om ekstraordinære foranstaltninger i anledning af landbrugskrisen samt støtte til kommunerne).

Anvendelsesmuligheder

Skemaerne giver et indblik i landbrugskrisens omfang og det offentliges kriseforvaltning samt i det enkelte landbrugs økonomiske forhold.

Hvor findes kildetyperne?

Skemaerne findes i kommunearkiverne. Enten på et landsarkiv, et offentligt arkiv i den pågældende kommune eller på et rådhus.

Litteratur

Vagn Dybdahl m.fl.: *Krise i Danmark. Strukturændringer og krisepolitik i 1930'erne*, 1975, specielt s. 74-122 samt 52 ff.

Flemming Just: *Landbruget, staten og eksporten 1930-1950*, 1992.

Erik Helmer Petersen: *Det danske landbrugs historie*, bd. IV (1914-1988), 1988.

[Venstre side:]

1 Løbe Nr.	2 Ejerens eller Brugerens navn	3 Sogn, By eller Ejerlav	4 Matr.-Nr. (i de sønderjyske Landsdele Art. Nr.)	5 Ejendomsskyld værdi Kr.	6 Værdi af Besæt- ningen Kr.
1	Styrk Josias	Visby, Møllerup		20700	4525
2	Møller Jens	Visby, Møllerup		54800	9250
3	Andersen Anders jun.	" "		17500	3645
4	Outzen Waldmar	" "		17500	2065
5	Paulsen Paul	" Nørby		7900	1425
6	Jensen H Nicolaj	" "		6600	835

Kun de første seks indførsler i skemaet er medtaget i transskriptionen. Som det fremgår, var de fleste af de ejendomme, der var berettiget til lempelser af skatter og renter, overbelånt, idet gælden (kolonne 9) næsten konsekvent oversteg den samlede ejendomsværdi (kolonne 8).

Den i kolonne 13 angivne halve procent af beløbet i enten kolonne 11 eller 12 skal forstås på baggrund af, at det ydede beløb udgjorde 2 procent og udbetaltes gennem fire rater af enten den værdi, som gælden oversteg nettoformuen (kolonne 11), eller af ejendomsvurderingen, såfremt gælden var større end denne (kolonne 12). Beløbet kunne dog ikke overstige 2.000 kr. ialt.

[Højre side:]

	7 Værdi af Inventar, Maskiner og Redskaber	8 I alt samlet Ejendomsværdi (Rubr. 5+6+7)	9 Gæld (: Den samlede Gæld med Fradrag af den Kapital, der ikke indestår i Ejendommen)	10 Netto-formue	11 Beregning for Ejendomme, hvor Gælden (Rubr. 9) ikke overstiger den samlede Ejendomsværdi (Rubr. 8)	12 Beregning for Ejendomme, hvor Gælden (Rubr. 9) overstiger den samlede Ejendomsværdi (Rubr. 8)	13 ½ pCt af det i Rubr. 11 eller Rubr. 12 opførte Beløb	14 Anmærkninger
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Gæld (Rubr. 9) ÷ Nettoformue (Rubr. 10) Kr.	Samlet Ejendomsværdi (Rubr. 8) ÷ Nettoformue (Rubr. 10) Kr.	Kr.	
[Nr.1]	1556	26775	28248	0		26775	133,87	
[Nr.2]	1925	65975	38330	27645	10685		53,42	
[Nr.3]	2120	23265	26037	0		23265	116,32	
[Nr.4]	1240	20805	26400			20805	104,02	
[Nr.5]	345	9900	10220	0		9670	48,35	
[Nr.6]	100	7535	11800	0		7535	37,67	

74. Kommunal hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser

Med socialreformen af 20. maj 1933 blev den offentlige forsorg samlet under kommunal administration, og der kom ensartede regler og takster for tildeling af hjælp. I kommuner med mere end 3.000 indbyggere eller en samlet bymæssig bebyggelse på over 2.000 indbyggere blev der oprettet et socialkontor, og samtlige kommuner blev pålagt at føre en registrant eller et kartotek over alle kommunens modtagere af de forskellige ydelser. Til de helt faste regler for førelsen af denne registrant var der også knyttet krav om journalføring og opbevaring af akter.

Hovedregistrant for Hyllested-Rosmus Kommune 1933-1949

(LAV, Hyllested-Rosmus Kommune, Hovedregistrant 1933-1949 (LK-357. 427/1))

Efternavn: Overgaard Fornavne: Marie Journ. Nr.: 16

Født den: 1861 4/10 i: Aalsø Sogn Randers Amt

Opholdssted: Balle Forsørgelsessted: Hyllested-Rosmus

Bopæl (Dato): Balle Kær 1/10 33. Hyllested-Rosmus Kommune

Medlem af Sygekassen: Nej Nr. -

Medlem af Arbejdsløshedskasse: Nej Nr. -

Ægteskabelig Stilling: Enke Statsborgerforhold: D

Ægtefællens fulde Navn: _____

Ægtefællen født den: _____ i: _____ Sogn _____ Amt

Børn under 18 Aar (opføres efter Alder, ældste Barn først).

Navn: _____ Født den: _____ i: _____

Navn: _____ Født den: _____ i: _____

Understøttelsens Art: Aldersrente Andragende indgaaet: Omregnet

Bevilget Beløb: 408 Kr. aarlig jvfr. Udvalgets Beslutning af: pr. 1/10 33

Særlige Forhold (Anmeldelser til andre Kommuner og Socialministeriet): _____

Ændringer: 10/10 33 bevilget personligt Tillæg 50 Kr. aarlig fra 1/10 33

Samlet Udbetaling:										
Aar	Sær-hjælp	Kommunehjælp	Fattig-hjælp	Alders-rente	Invalide-rente	Pers. Til-læg	Forskelligt	Syge-hjælp	I alt	Modtagne Indbetalinger
1933/34				204,00		25,00	10,00		239,00	
1934/35				420,00		50,04	72,50		542,54	
1935/36				432,00		50,00	37,90		519,90	
1936/37				432,00		50,00	98,45		580,45	
1937/38				451,50		67,00		113,15	631,65	
1938/39				483,00		34,00		194,00	711,10	
1939/40				520,00		44,00		23,35	587,35	
1940/41				561,00		69,00		103,85	733,85	
1941/42				690,00		50,00		73,49	813,49	

Dato	Føl.	Tekst	Alders-rente	Kommune-hjælp	Personl. Tillæg	Syge-hjælp	I alt	Indbetaling	Anmærkninger
1942/1943									
23/7	1942	Medicin				30,00	30,00		§79
-	-	Læge (Kørsel)				52,70	52,70		
11/1	-	Læge				5,00	5,00		
-	-	Medicin				21,40	21,40		
18/1	1943	Læge				81,54	81,54		
-	-	Medicin				34,55	34,55		
22/4	-	-				34,55	34,55		
-	-	Læge				26,90	26,90		
-	-	A.R. ¼ 42-31/3 43	744,00				744,00		
-	-	1½ m³ Stødbrænde			53,00		53,00		
			744,00		53,00	286,64	1083,64		
1943/1944									

Det sociale Udvalg

Hyllested-Rosmus Kommune

Journ. Nr. 16

Aldersrente. Beregnings-Skema

(Lov Nr. 122 af 7. Maj 1937 om Folketryk, jfr. Bekendtgørelse Nr. 192 af 4. Juni 1937).

Fulde Navn og Stilling: *Abania Overgaard*

Fødested og -dato: *Ballerød 4/10 1861* Tilgangsalder: *65*

Fast Bopæl: *Ballerød*

Naar og hvorfra tilflyttet (jfr. § 55, Stk. 7):

Ægtefællens fulde Navn: *Peder Hansen Overgaard*

— Fødested og -dato: *60 Aar: 1 19* (Evt. Dødsdato: *1912*)

Børn under 15 Aar, overfor hvilke Ansøgeren har fuld Forsørgelsespligt (jfr. § 40, 4. Stk.):

	Navn:	Fødselsaar og -dag:	Børstillegget ophører den:
1.	<i>S</i>		
2.			
3.			
4.			

Hvilken Sygekasse er Ansøgeren ^{nydende} _{bidragydende} Medlem af? *Anger*I benægtende Fald: Har vedk. tidligere været Medlem af Sygekasse, og da hvornaar udtraadt? *Nej*

Særlige Omstændigheder, der kan betinge Tillæg (jfr. § 39, 4. Stk., sidste Pkt., og § 40, 5. Stk.):

Ansøgerens og Ægtefællens Formue	19	19	19	19	19
1. Fast Ejendom efter Ejendomsskyldvurdering					
2. Besætning					
3. Forretning (Varelager og Inventar)					
4. Beløb i Bank eller Sparekasse					
5. Obligationer					
6. Aktier					
7. Udestaaende Fordringer					
8. Kontante Beløb					
Tilsammen					
Fraaar:					
1. Prioritetsgæld					
2. Anden Gæld					
Ialt					

Nr. 296. Provins-Parlaget, Randers.

Fig. 79. Forsiden af det 4 sider lange aldersrenteskema fra Hyllested-Rosmus Kommunes socialsag nr. 16. (LAV, Hyllested-Rosmus Kommune, Socialudvalget, sociale personsager 1933-1949).

Kommentarer

§ 79

Ifølge § 79 i lov om folkeforsikring af 20. maj 1933 (lov nr. 182) skulle en aldersrentenyder, der var afskåret fra at være medlem af en sygekasse, ved sygdom have betalt lægehjælp, kur og pleje af kommunens kasse.

A.R.

Aldersrente.

Journ. Nr. 16

Man kan finde journalsagen i kommunearkivets række af sociale personsager 1933-49 (her: LAV, LK-357. 424/1). Sagen indeholder i dette tilfælde: Omregningskema for aldersrente med bl.a. angivelse af gammelt journalnummer fra tiden før 1933, beregningskema 1937 og erklæring fra aldersrentenyderen om indtægts- og formueforhold 1937.

Stødbrende

Brænde af (mørnede) træstubbe. Stødbrende var i modsætning til andre brændetyper ikke omfattet af den i 1939 og senere fastsatte maksimalpris (jfr. bek. nr. 76 af 7. marts 1940, § 3).

Udvalgets Beslutning af pr. 1/10 1933. Socialudvalget for Hyllested-Rosmus afholdt møde første gang den 28. september 1933, hvor man valgte formand og godkendte de omregnede invaliderenteskemaer. Næste møde var den 1. oktober; men omregningen af Marie Overgaards aldersrente har tilsyneladende været en ren ekspeditionssag for formanden, for sagen ses ikke behandlet på mødet. Tillægget på 50 kr. den 10. oktober 1933 omtales heller ikke. Socialudvalgets forhandlingsprotokol 1933-1942 (LAV, LK-357. 420/3).

Lovgrundlag

Lov nr. 181 af 20. maj 1933 om offentlig forsorg, § 28, samt Socialministeriets bek. nr. 268 af 6. september 1933 om regler for kommunernes førelse af en registrant over understøttede personer. Ved lov nr. 336 af 29. juli 1942 om ændringer i og tilføjelser til forsorgsloven blev der gennemført en række stramninger, som bl.a. skulle modvirke, at de kommunale udgifter til supplerende hjælp løb løbsk. Kommunerne blev i § 297 pålagt at foretage en kontering af hjælpen til f.eks. brændsel og beklædning eller særlig hjælp i forbindelse med langvarig sygdom. Det blev dermed muligt at afsløre, hvis denne hjælp oversteg den ordinære alders- eller invaliderente.

Anvendelsesmuligheder

Den kommunale hovedregistrant giver et fint overblik over alle kommunens sociale ydelser, og da der var klare krav til førelsen af en sådan fortegnelse, er det i princippet muligt at gøre de bevarede hovedregistrarer til genstand

for sammenligning af socialpolitik i praksis på tværs af kommuner. I Randers Amt blev kommunerne dog gentagne gange erindret om disse krav, og det kan indikere, at man nogle steder – i modsætning til i Hyllested-Rosmus Kommune – ikke fulgte reglerne helt nøje.

Set fra en anden vinkel giver hovedregistranten indblik i den enkelte »sociale klients« økonomiske situation, og gennem oplysningerne om modtagne bidrag til f.eks. lægehjælp og medicin får man tillige en lille bid af personens historie. Som antydning under kommentarerne kan registranten også bruges som søgemiddel til journalsager (eventuelt også til sager før 1933) og til socialudvalgsforhandlinger.

Hvor findes kildetyperne?

Skemaerne findes i kommunearkiverne. Nogle kommunearkiver befinder sig på et landsarkiv eller offentligt arkiv i den pågældende kommune, andre ligger på et rådhus.

Litteratur

Inge Bundsgaard og Peter Korsgaard: Fra fattigforsorg til socialpolitik. Kommunal socialforsorg fra 1800-tallet til i dag, i: Per Boje m.fl. (red.): *Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år*, 1991, s. 161-204.

Ann Nørregaard: Socialreformens system, i: Jan Kanstrup og Steen Ousager (red.): *Kommunal opgaveløsning 1842-1970*, 1990, s. 141-46.

- 30/5 19. Siden Hjemkomsten har han været særdeles flink.
Skolen: Opførsel og Flid upaaklagelig, han er jævnt begavet.
- 6/7 19. Rømt
10/7 Ført tilbage af Københavns Politi.
- 21/10-19. Rømt
23/10-19. Anholdt af Politibetjenten i Lindved ved Vejle – ført tilbage.
26/11-19. Kan ikke modstaa Lysten til at vagabondere; naar han kommer tilbage efter en Rømning, er han trodsig og ligeglad, men falder hurtigt til Ro, og er da flink og medgjørlig.
- 25/5 20 Der er ved at falde mere Ro over Kaj, og han er ved at faa Interesse for Arbejde.
Skolen: Flid og Opførsel ret god, der er Fremgang og mere Interesse.
- 1/11 20 Det gaar stadig fremad
28/1 1921. Anbragt i Tjeneste hos Gdr. Søren Kusk, Graamose Engesvang for en Løn af 400 kr. for Tiden indtil 1' Novbr 1921 + 50 Kr. paa Betingelser. Husbonden sørger for Lommepege, Vask og Sygekasse, men fradrager Udgifterne i hans Løn.
- 2/3 21. Da Husbonden var bange for Kaj (Ild) og syntes han bestilte for lidt, naar han gik alene ved sit Arbejde, blev han ked af ham og han maatte derfor hjem paa Anstalten igen. Der havde dog ikke været noget alvorligt i Vejen.
- 10/4 21. Anfald af Tværhed og Uvillighed
Maj 1921 Anbragt i Tjeneste til 1' Maj paa Dejbjerg Drengehjem. Løn 400 Kr. for Sommeren 200 for Vinteren. Kaj er som Regel flink og villig, men kan ogsaa faa Tilfælde af Særhed og er da vanskelig at tale til Fornuft, smaat begavet som han er.
- Nov 1921: Har udført sit Arbejde til fuld Tilfredshed, flink og flittig.
Maj 1922: Forladt sin Tjeneste paa Dejbjerg Præstegaard efter sin Udgang af værgeraadsforsorg, rejst hjem, har dog haft Arbejde i Vinter.
- 9/5 1923 Paa Besøg, arbejdsløs, blev her 4-5 Dage

Kommentarer

I overensstemmelse med en ny terminologi kom opdragelsesanstalten i 1922 til at hedde: Statsungdomshjemmet Bøgildgaard, og institutionen er nok bedst kendt under dette navn.

1177 Stambogsnummer. Børnene blev indført i stambogen i den rækkefølge, de ankom til hjemmet og fik dermed et stambogsnummer.

A.B. 9042 A.B. er en forkortelse for »Anbragte Børn«. Nummer-rækken har dækket alle børn i Danmark, som er blevet anbragt under Overværgerådets tilsyn mellem 1905 og ca. 1924, hvorefter rækken er blevet efterfulgt af et lignende system.

Braaskovgaard's lukkede Afdeling. Efter jul 1912 var 18 af de 50 elever på Braaskovgaard mødt op på forstanderens kontor bevæbnet med »knipler«, som de havde hentet ude i den nærliggende skov. De krævede at få frigivet en elev, som var blevet indsat i anstaltens såkaldte betænkningssrum; ellers ville de rømme alle som én. Forstanderen ville ikke gå ind på kravet, og institutionen havde ikke magtmidler til at holde de 18 elever tilbage, da de virkelig rømte. De fleste af de 18 elever blev fundet og indbragt i løbet af de næste par dage. En måned senere rømte otte elever fra en sjællandsk opdragelsesanstalt, og disse to rømninger var den direkte anledning til oprettelsen af Braaskovgaard's lukkede afdeling. Afdelingen fik 20 celler, hvoraf de 6 var særligt sikrede.

O.V.R.J.N^o

Overværgerådets journalnummer. Overværgerådet blev oprettet ved børneloven i 1905. Det var de kommunale værgeråd, som indstillede børnene til anbringelse uden for hjemmet, på et børnehjem, opdragelsesanstalt eller i familiepleje. Overværgerådet traf bestemmelsen om forældremyndigheden, som den også selv kunne overtage. Ved loven af 1922 om værgerådsforsorg overgik denne kompetence dog til de kommunale værgeråd.

Lovgrundlag

Bøgildgaard blev som en af de første opdragelsesanstalter i Danmark oprettet i 1830 på privat initiativ, men blev i henhold til lov nr. 72 af 14. april 1905 godkendt som statslig opdragelsesanstalt for særligt vanskelige børn ved bek. nr. 167 af 12. juni 1906.

Ved anordning af 1. december 1906 blev der fastlagt nogle grundregler for indretningen og ledelsen af de godkendte opdragelsesanstalter. Ifølge § 8 i denne anordning skulle der ved hver anstalt føres en protokol med en helside pr. barn. Her skulle der mindst halvårligt gøres en antegnelse om opførsel og fremgang i skolen. Protokollen skulle forevises Overinspektøren for Opdragelsesanstalterne ved det årlige eftersyn.

På Bøgildgaard og mange andre steder har der dog været ført stambøger også før anerkendelsen som statslig opdragelsesanstalt.

Anvendelsesmuligheder

Stambogen kan anvendes som søgemiddel til de tilhørende elevsager. Ikke kun i Bøgildgaard's arkiv, men også i mange andre sociale institutioners arkiver ligger personsagerne i stambogsnummerorden; nogle steder ligger de dog efter fødselsdag eller navn. I forening med elevsagerne giver stambøgerne et indblik i børnenes baggrund, deres vilkår på institutionen og den form for opdragelse, som de blev underlagt. Materialet kan anvendes i social- og mentalitetshistori-

ske studier samt i undersøgelser vedrørende den enkelte institution. Selvfølgelig er der også i høj grad personalhistorisk stof at hente til børnenes livshistorie.

Hvor findes kildetyper?

Der findes stambøger i mange institutionsarkiver. Mange af disse arkiver er afleveret til landsarkiverne, andre findes stadig på institutionen eller er overtaget af en amtskommune (og siden kommune eller region), idet mange institutioner blev amtskommunale i 1980. På RA findes i Overværgerådets arkiv protokoller over anbragte børn (som A.B-nummeret altså henviser til) samt journalsager m.v.

Litteratur

- Børneloven – Lov nr. 72 af 14. april om Behandling af forbryderske og forsømte Børn og unge Personer m.m.* Med Indledning, Anmærkninger og Sagregister ved Arthur Henriques, Oluf J. Skjerbæk og H.F. Øllgård, 1918.
- Louise Dalby: *Retledte drenge? Filantropi og opdragelse på opdragelsesanstalten Bøgildgård 1830-1900*, 2002.
- Holger Horsten: *Børne- og Ungdomsforsorgen i Danmark*, 1. udg. 1948, 7. udg. 1973.
- Birgit Kirkebæk: *Lefærdig og løsagtig – kvindeanstalten Sprogø 1923-1961*, 2004.
- Birgit Kirkebæk: *Livø-anstalten 1911-1961*, 1998.
- Anne Løkke: *Vildfarende børn – om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*, 1990.
- Beth Grothe Nielsen: *Anstaltbørn og børneanstalter gennem 400 år*, 1986.
- Axel Petersen: *Samfundet og Børnene: Om Statens og Samfundets Stilling til den forsømte og forvildede Ungdom: Med særligt Hensyn til Sagens historiske Udvikling*, 1904.
- Oluf J. Skjerbæk: *Lovgivningen om Værgerådsforsorg og Tilsyn med Børn m.m. Med Indledning, Anmærkning og Sagregister*, 1926.

76. Helbredskort

Med lov om skolelæger fra 1946 blev det obligatorisk med lægelige tilsyn ved alle stats- og folkeskoler under Undervisningsministeriet. Tidligere havde der rundt omkring på kommunalt initiativ været skolelægetilsyn, men dette begrænsede sig hovedsageligt til købstæderne og omfattede kun omkring 1/5 af landets ca. 500.000 skolesøgende børn.

Tilsynet omfattede både skolens fysiske indretning (f.eks. skolepultenes størrelse, lysforhold, den sanitære indretning, badeforhold og drikkevand) og egentlige helbredsundersøgelser af de skolesøgende børn. Til sidstnævnte formål skulle der for hvert barn oprettes et helbredskort med oplysninger om skolelægens iagttagelser ved undersøgelserne. Kortet skulle følge barnet gennem hele skolealderen, også ved skoleskift.

Helbredskort for elev i Ørderup skole

(LAA, Samling af skolearkiver, nr. 759 b, Ørderup Skole)

[Kortet indledes med identifikationsfelter (barnets navn, fødselsdag, forældres (værges) navn, stilling og adresse), oplysning om hjemmets læge og angivelse af skole, klasse og skoleår.]

Fig. 80. En af skolelægens opgaver var at vaccinere mod tuberkulose, den såkaldte Calmette-vaccination. På billedet ses, foruden en tapper pige, skolelæge Hougs fra Aabenraa i gang med arbejdet. (Museum Sønderjylland ISL – Lokalhistorie).

Anamnese:

Nr. 2 af 2 søskende. Fødselsvægt: 4500.
Er der tub. i familie eller omgang? nej

Tilset af sundhedspl.? nej
Kontrolleres barnet på tub.station? ____

Kontrolleret af læge? nej
Evt. j.nr. ____

Har barnet haft:

Difteri		Gigtfeber		Engelsk syge		Ufriv. natl. vandladn.	
Skarlagensfeber ..		Sct. vejtsdans		Mellemørebet.		Astma	
Mæslinger		Knuderosen		Fjernelse af polyper ..		Nyrebetændelse	
Kighoste	Ja	Lungehindebet. .		" mandler ..		Hyppige forkølelser ..	
Børnelammelse	Ja	Lungetub.		Epilepsi		" halsbetændelser	
Meningitis		Anden tub.		Brok	

Nærmere beskrivelse af evt. sygdomme samt hospitals- og sanatorieophold:

Koppevaccination d. 29/6 1944 Udsættes til:

Calmettevaccination d. 22/6 1949

3. Difterivaccination d. 12/5 1945

Skolens vurdering af barnets åndelige evner, tilstand, flid, opførsel etc. Intelligensundersøgelser:

[Kolonne 6-11 er udeladt, da de ligner kolonne 1-5]

Klasse	1	2	3	4	5	Dato	Højde	vægt	højde/ vægt
Dato for undersøgelsen	14 - 6 - 49	6/6 - 50	8/6 51	13/6 - 52	29/5 - 53	14/6 49	121	24,4	
Skolelægens navn	Thygesen	-	Thygesen	-	-	6/6 50	127	26	+3
Forældre til stede	Ja	nej	nej	-	-	8/6 51	132	29,5	+6
Udseende	<u>sundt</u> sart sygeligt	<u>sundt</u> sart sygeligt	<u>sundt</u> sart sygeligt	<u>sundt</u> sart sygeligt	<u>sundt</u> sart sygeligt	13/6 52	136	34,4	+14
Ernæringstilstand	over middel <u>middel</u> under mid- del	over middel <u>middel</u> under middel	Over middel <u>middel</u> under mid- del	over <u>middel</u> middel under mid- del	over <u>middel</u> middel under mid- del	29/5 53	142	38,2	+13
Legemsbygning	kraftig <u>middel</u> spinkel	kraftig <u>middel</u> spinkel	kraftig <u>middel</u> spinkel	<u>Kraftig</u> middel spinkel	<u>Kraftig</u> middel spinkel	15/6 54	146	40	+10
Nedenstående rubrikker udfyldes med 0 eller de fundne sygdomstegn. Ved udførlig beskrivelse anføres : Se omstænde (lægens bem. på bagsiden)						7/6 55	150	43,5	+7
Hudpleje - Hudlidelse	0	-	-	-	-				
Holdning, columnæ og thorax	0	-	-	-	-				
Extremiteter (pladfod)	Let pladfod	-	-	-	-				
Mærker efter engelsk syge	0	-	-	-	-				
Hjerte lunge	0	-	-	-	-				
Abdomen Genitalia, hernier	Navlebrok, der tager Enden af en Finger	do.	do.	do.	do.				
Lymfeglandler	0	-	-	-	-				
Gl. thyreoida	0	-	-	-	-				
Nervesygdomme, psyke	0	-	-	-	-				
Mund, næse, svelg	0	-	-	-	-				
Tænder	0	-	-	6+ evt plomb. Kavum.	do.				

Taleforstyrrelser	0	-	-	-	-				
Øjne Synsstyrke	0 h 6/6 S ----- v 6/6	h 6/6 - ----- v 6/6	h 6/6 - ----- v 6/6	H 6/6 - ----- V 6/6	Ble- pha- ritis	h 6/6 ----- v 6/6			
Ører Høreevne	0 h H ----- v	h - ----- v	h - ----- v	H - ----- V	-	h ----- v			
Tuberkulinreaktion	-	+	+	+	+				
Urin	-a	-as	-a	-a	-a				
Evt. hglb. %									
Andre sygelige tilstande									
Gennemgående sygd. i sidste år				Influenza					
Henvist for:					Blepharitis	Farvesans: d. 15/6 1954 (12 Års alderen) -			
Lægens bemærkninger:									
Sundhedsplejerskens bemærkninger:									

Kommentarer

6/6	Normal synsstyrke; man kan på seks meters afstand se det, man skal kunne se på denne afstand.
6+	Identifikation af tand.
A	Albumin, dvs. protein (i urintest).
Abdomen	Bug.
Anamnese	Sygehistorie.
As	Albumin, dvs. protein, og sukker (i urintest).
Blepharitis	Betændelse i øjenlågsranden.
Columna	Rygsgøjle.
Extremiteter	Arme og ben.
Gl. thyreoida	Skjoldbruskkirtel.
Hernier	Brok.
Hglb. %	Hæmoglobinprocent, dvs. blodprocent.

Kavum	Hul, fordybning.
Knuderosen	Febrilt udbrud af ømme knuder på ben, forårsaget af forskellige forgiftninger og infektioner.
Lymfglandler	Lymfeknuder.
Sct. vejtsdans	Også kaldet Chorea. Sygdom, der udtrykker sig ved skiftende motorisk uro af ufrivillig art.
Thorax	Brystkasse.
Tub.	Tuberkulose.

Lovgrundlag

Lov nr. 413 af 12. juli 1946 om skolelæger. Denne lov blev ophævet ved lov nr. 266 af 7. juni 1972.

Anvendelsesmuligheder

Helbredskortene har naturligvis en personalhistorisk værdi. Kortenes oplysninger vil desuden kunne bidrage med væsentlige oplysninger om den almene sundhedstilstand blandt børn og unge af begge køn, ligesom kortene gennem identifikationsfeltet vil kunne afspejle eventuelle sociale forskelle i sundhedstilstanden. Helbredskortene er et glimrende supplement til sessionernes helbredsoplysninger, der alene vedrører den mandlige del af ungdommen.

Hvor findes kildetyperne?

LAA, enten i samlinger af skolearkiver eller i kommunearkiverne. Det er dog langt fra alle steder, at kortene er bevaret.

Litteratur

Betænkning afgivet af Kommissionen til Drøftelse af Skolens, navnlig Folkeskolens, hygiejniske Forhold og Opgaver. 2. Del: Skolelæger og Skoletandlæger, 1939.

Betænkning om offentlig forebyggende børnetandpleje, 1966.

Betænkning vedrørende den fremtidige skolelægeordning, 1970.

Knud Bojlén: Skolesundhedsplejen, i: Einer Torsting (red.): *Opdragelse og undervisning i Danmark*, bd. 1, 1948, s. 308-25.

Frits Orth: Skoletandlægeinstitutionen, i: Einer Torsting (red.): *Opdragelse og undervisning i Danmark*, bd. 1, 1948, s. 326-50.

77. Elevkarakteristikker

Den offentlige forsyning for fysisk handicappede har historisk set i særlig grad rettet sig mod blinde, døve og stumme, mens det har været Samfundet og Hjemmet for Vanføre, der har iværksat og stået bag initiativer for andre fysisk handicappede. Det offentliges opgave i forhold til blinde og døvstumme (børn) har ikke mindst bestået i at berede dem en så "normal" tilværelse i samfundet som muligt: Oplæring eller kompensation for deres handicap og forberedelse på et arbejdsliv, hvor det nu kunne lade sig gøre. Begrebet "Elevkarakteristikker" dækker således over en slags karakterbog, ikke alene over specifikke kompetencer som f.eks. døves talefærdigheder, men også over elevernes formodede generelle evner til at begå sig i samfundet.

Elevkarakteristikker for drenge på Det Kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia 1910-23

(LAV, Det Kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia, Elevkarakteristikker, drenge 1897-1919 (SOC-068. 93))

Thorvald Charles Hansen

Kjøbenhavn, f. 23/9 98, ind. 4/9 07, overfl. hertil 9/7 09

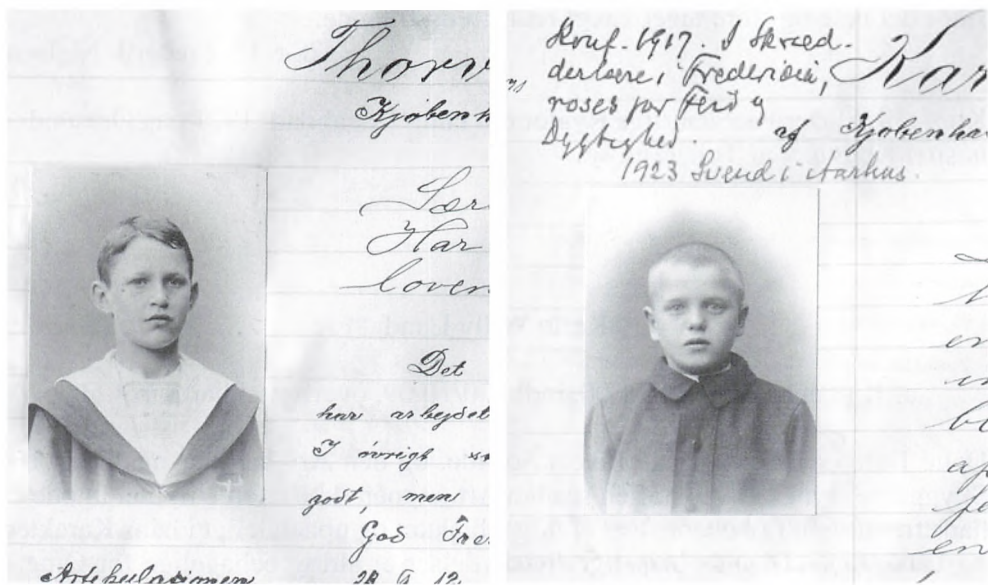

Fig. 81-82. Thorvald Charles Hansen og Karlo Willy Lund – to drenge, der boede på Det Kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia i 1910'erne. At dømme efter personalets karakteristikker var deres udgangspunkter vidt forskellige, men i begge tilfælde kom det til at gå ganske anderledes, end personalet havde forestillet sig. (LAV, Det Kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia, Elevkarakteristikker, drenge 1897-1919).

Særdeles godt begavet; ogsaa flittig og energisk. Taler godt. Har megen Sans for Orden. Er en af Klassens mest lovende Elever. Af Karakter retlinet og brav.

Fredericia i juni 1910. C. Schiellerup

Det forekommer mig, at der er adskillige Mangler ved hans Stemme og Tale; jeg har arbejdet meget paa at tilvejebringe Klang og paa at faa Stemmen i naturligt Leje. I øvrigt staar jeg lidt tvivlende over for, hvad der virkelig bor i ham. Han ser mindre godt, men er for Resten flink i Klassen, vel nok N° 2.

9-6-11. Frederik Nielsen.

God Fremgang i det forløbne Skoleaar; det kniber dog bestandig med Artikulationen.

28.6.12. Frederik Nielsen.

Nogen Fremgang m.H.t. Talen kan noteres

20/6 13. Fr. Nielsen

I Klassen er jeg meget godt tilfreds med ham, paa andre Omraader sporer jeg derimod en Tendens til at knibe ud, naar der møder ham et Arbejde.

9-6-14 Frederik Nielsen

Har i det hele og store taget været ret tilfredsstillende.

28.6.15. Frederik Nielsen

Konf. 1915. Der gaar daarlige Rygter om ham: Vagabond. 1921 paa Øresundshosp. i Kbhvn. † af Tuberkulose.

Karlo Willy Lund

af Kjøbenhavn, f. 11/11 00, indk. 30/10 09, overflyttet hertil 1/9 11

Dette Barn er ikke født paa Livets Solside, og den Arv han har medbragt fra Skyggerne, synes at være af en saadan Art, at man ikke uden Uro kan imødesee hans fremtidige Løbebane. Der er noget blakket og upaalideligt i hans Karakter og Udslagene af hans pludselige Indskydelser er aldrig behagelige for Omgivelserne. Han er tarveligt begavet, men har en Del Interesse for Undervisningen, muligen kan hans Evner tage et Opsving, da han er tilbage i Udvikling.

Fredericia i Juni 1912. C. Schiellerup.

Han lider af nervøs Uro, saa det er vanskeligt for ham at holde Lemmerne i Ro og holder Tankerne samlede. Det skader ogsaa hans Aflæsning, der lader meget tilbage at ønske. Hans Udtale er ogsaa uklar og sjuksket. I Skolen har hans Opførsel i dette Aar været upaaklagelig med Undtagelse af Uopmærksomhed, og han har i den senere Tid altid været flittig.

Juni 1913. Maria Bötcher

Der er fremdeles noget nervøst over ham, som kan give sig Udslag i lidt Gnavenhed, især over for Kammeraterne, men i Klassen er han ikke vanskelig at tæmme. Han er energisk og flittig, men ikke meget tænksom eller begavet og han aflæser ikke videre godt. Han kan tale ganske godt, naar han gør sig Umage.

Juni 1914. Maria Bötcher

Skøndt han har svært ved at beherske sig, har han dog gjort Fremgang i den Retning. Iøvrigt gælder de tidligere Vidnesbyrd.

Fredericia d. Juni 1915 Maria Bötcher

Carlo er flittig og gør sig Umage; naar det gælder om at lære en Lektie, er det som Regel godt, men skal han med egne Ord klare for sig, kniber det.

20/6 16. H.M. Damm.

Carlos pirrelige og hidsige Sind har bedret sig en Del i Løbet af det sidste Skoleaar, og han er ogsaa gaet en lille smule frem i Udvikling.

8/6 17 H.M. Damm

Konf. 1917. I Skrædderlære i Fredericia, roses for Flid og Dygtighed.
1923 Svend i Aarhus.

Kommentarer

Indk. (...) Overflyttet Instituttets elever var stort set alle først blevet optaget på instituttet i København, hvor der blev foretaget en udvælgelse af de elever, som så ud til at kunne lære at tale (se nedenfor).

Lovgrundlag

Det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia blev oprettet ved lov nr. 42 af 22. marts 1880. Ved samme lov blev der fastslået en arbejdsfordeling mellem landets to døvstummeinstitutter: Det københavnske skulle tage sig af oplæring i tegnmotoden, mens instituttet i Fredericia skulle optage de elever, der særligt egnede sig til at oplæres efter talemotoden.

Døvstummeinstituttet i København havde eksisteret siden 1807, hvor det var blevet oprettet som stiftelse. Allerede året efter var institutionen blevet statslig.

Anvendelsesmuligheder

Elevkarakteristikkerne giver et indblik i børnenes sociale muligheder; men foruden de social- og handicaphistoriske perspektiver ligger der også et mentalitetshistorisk aspekt i lærernes bedømmelse af børnene, og hvad der blev lagt vægt på.

Hvor findes kildetyperne?

De handicapinstitutioner, som tidligere har været statslige, har afleveret deres ældre arkivalier, herunder elevkarakteristikker, til landsarkiverne. For Det kgl. Døvstummeinstitut i København gælder dog, at en del ældre arkivalier befinder sig på Døveskolen, men en fortegnelse over disse arkivalier findes på LAK. Arkivalierne fra Det kgl. Døvstummeinstitut i Fredericia, som er afleveret til LAV, omfatter elevkarakteristikker for drenge 1897-1939 og for piger 1921-39 (LAV, SOC-068. 93-95).

Litteratur

G. Forchhammer: *Bidrag til bedømmelse af Talemetoden for Døvstumme. Udgivet af Foreningen til Gavn for Døvstumme, oplærte efter Talemetoden*, 1894.

Asger Holm: *Døveundervisning i Danmark 1807-1982*, 1983.

Christian Larsen: Handicaparkiver – også en rig kilde for personalhistorie, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2002, s. 227-44.

Vilhelm Larsen: *Det kongelige Døvstumme-Institut i Fredericia 1880-22. Marts – 1930. Festskrift*, 1930.

R. Malling Hansen: *Forslag om at oprette et Døvstumme-Institut i Jylland*, 1880.

78. Indstilling om sterilisation

I 1929 indførte Danmark, som det første land i Europa, adgang til frivillig sterilisation af åndssvage, psykopater og epileptikere, der var anbragt på en anstalt. Loven blev betragtet som en forsigtig forsøgslov. I 1934 kom så en lov, der gjorde det muligt at tvangssterilisere åndssvage og i 1935 en generel sterilisationslov, der omhandlede psykisk normale personers frivillige sterilisation.

På samme tid harmoniseredes praksis mellem de nølende Østifternes Aandssvageanstalter og de mere sterilisationsivrige jyske kellerske anstalter. Socialminister K.K. Steincke slog på et møde med forstanderne fast, at det var den jyske praksis, som var udtryk for den korrekte tolkning af lovgivningen. Og efter 1934-loven var det ikke længere det noget forbeholdne Retslægeråd, som skulle behandle åndssvageanstalternes indstillinger om sterilisation, men et sterilisationsnævn, oprettet på forslag af De kellerske Aandssvageanstalters forstander. Dette var med til at få antallet af sterilisationer sat i vejret.

Ønskede en såkaldt normal person sterilisation, krævede det efter loven af 1935 Retslægerådets erklæring og Justitsministeriets godkendelse.

Motivet til at sterilisere åndssvage var racehygiejnisk og samfundskononomisk: Man ville forhindre spredningen af dårlige arveanlæg og begrænse den økonomiske belastning for forsorgsvæsenet. Når også psykisk normale personers frivillige sterilisation skulle reguleres, var det tværtimod ud fra samfundets interesse i, at raske mennesker fik børn.

Mellem 1935 og 1967 gennemførtes mere end 12.000 legale sterilisationer, de første 15-16 år med en klar overvægt efter 1934-loven. Men fra 1950 var antallet af sterilisationer af åndssvage for stærkt nedadgående, mens antallet af sterilisationer af psykisk normale først for alvor begyndte at falde i begyndelsen af 1960'erne. 1930'ernes lovgivning om sterilisation, herunder adgangen til tvangssterilisation, blev ophævet ved lov af 3. juni 1967.

Indstilling om sterilisation af åndssvag mand

(LAV, De kellerske Åndssvageanstalter, Sterilisationsager 271-330, sag. nr 328 (SOC-050. 1986/7))

[Indstillingen er udarbejdet af en afdelingslæge og rettet til bestyrelsen for De kellerske Aandssvageanstalter.]

11/3 1938

I Henhold til Lov No: 171 af 16' Maj 1934, Lov om Foranstaltninger vedrørende Aandssvage, §5, tillader jeg mig at indstille til Bestyrelsen, at der foretages Vasectomia duplex paa [Navn1].

[Navn1] er født den [Dato] 1917 i Vor Frue Sogn, Aalborg, Søn af Bagerikarl, senere [Navn2]. Moderen var Husassistent, er senere blevet gift med Faderen.

Der foreligger efter Faderens Udsagn ingen Tilfælde af manifest sygelig Disposition i Slægten. Faderen faar Invaliderente, Moderen arbejder paa Textilfabrik. Pt. er den ældste af 6 Søskende, om hvem ingen Oplysninger haves.

Han er opdraget i Hjemmet og har gaaet i Kommuneskole. Herfra oplyses, at han blev konfirmeret fra Skolens 5' Klasse (af 7) med Gennemsnitskarakter knap godt. Hans Opførsel var ikke tilfredsstillende, han var doven og ikke altid helt paalidelig.

Præsten karakteriserer ham som »en grumme flink Dreng, ualmindelig opmærksom overfor mig, naar han kunde gøre mig en Tjeneste. Men han var af den slags Børn, som jeg er ængstelig for, at de kan gøre noget ubetænksomt, naar de kommer sammen med Kammerater. Jeg kunde tænke mig, at han altid er blandt de forreste, hvor der skal laves noget, men jeg tror ikke, at han er en slem Dreng inderst inde«.

Efter Konfirmationen havde han forskellige Pladser, hvor der gennemgaaende var Tilfredshed med ham.

Allerede Aaret efter Konfirmationen begyndte han imidlertid at stjæle. I 1932 stjal han 2 Cykler. Statsadvokaten frafaldt Tiltale mod, at han blev stillet under Værgeraadstilsyn.

I 1933 gjorde han sig skyldig i 3-4 Indbrudstyverier som Medlem af en Drengetyvebande. Desuden en hel Række Smaatyverier og Bedragerier for Smaabeløb. Dette foranledigede, at han i Maj 1933 blev anbragt paa Vejlbj Munkgaard.

11/10 1933 er han undersøgt af Afdelingslæge Erik Larsen, der ved Intelligensundersøgelse ad modum III fandt Intelligensquotient 69.3.

10/3 1934 indkom han paa Brejning-Anstalten, men blev kort efter (15/4 1934) forsøgsvis anbragt paa Anstaltens Landbrugskoloni. Her opførte han sig godt og blev derfor 4/5 1935 anbragt i Familiepleje. Allerede 1/6 1935 genanbringes han paa Kolonien, da han og Husbond var gensidig utilfredse med hinanden. Forsøges atter 1/11 1935 i Familiepleje, men bortgaar 13/1 1936 og anholdes Nord for Odder og føres tilbage til Anstalten. Herfra bortgaar han atter 16/3 1936, anholdes næste Dag og føres tilbage. Efter eget Ønske atter anbragt paa Kolonien 21/5 1936.

Overlæge Wildenskov har Juni 1936 karakteriseret ham saaledes: »Han har sit Udseende noget imod sig og synes straks at være en stejl og trodsig Natur. Nærmere Kendskab til ham viser, at han egentlig er en god Natur og en ganske flink Arbejder. Men han lader sig alt for let lokke af sine Omgivelser og besidder ikke fornødne Hæmninger mod pludselige Indskydelser«.

1/5 1937 bliver han atter anbragt i Familiepleje hos en Gaardmand med Plejeløn 300 Kr. aarlig. Herfra karakteriseres han som en ganske flink Arbejder, men han er uselvstændig, kræver stadig Tilsyn. Hans Opførsel er god, men han er en svag Karakter, lader sig let lokke af daarlige Kammerater og har ingen Forstaaelse af at holde paa Penge.

I den sidste Tid oplyses, at Pt. har faaet en Kæreste, en 20-aarig Fodermeisterdatter paa Egnen. [Navn1] er i den Anledning undertiden ikke hjemme om Natten.

Lige fra Pt's Indlæggelse paa Anstalt, har han og hans Fader ført en Kamp for at faa ham ud af Forsorgen, og Faderen har i den Anledning ansøgt forskellige Myndigheder om Sønnens Udskrivning. Der foreligger imidlertid fra 16/6 1934 Statsadvokatens Tiltalefrafald paa Vilkaar, at Pt. forbliver under Aandsvageforsorg indtil hans 21' Aar. Hermed har man hidtil kunnet stille Pt. og hans Fader tilfreds.

Imidlertid stiller Pt. nu et bestemt Krav om at blive udskrevet af Forsorg. Han ønsker at gifte sig med Kæresten, blive sin egen Mand og flytte nærmere til Familien i Aalborg. For at opnaa dette, er han villig til at lade sig sterilisere.

Man paatænker nu, efter forudgaaende Sterilisation, at lade ham faa sin Vilje, idet man vil forsøge, om det af Nævnet ønskede aarlige Tilsyn kan træde i Stedet for egentlig Familiepleje, saaledes at man dog forbeholder sig Ret og Mulighed for i givet Tilfælde at træde hjælpende og regulerende til, hvis han mod hans egen Forventning, ikke kan klare sig senere i Livet.

Forældrene er Anstalten ubekendte, hvorfor man ikke kan anbefale, at de bliver beskikket som Værge for Sønnen.

Pt's Daabsattest, Samtykke samt Erklæring fra Værgen Dr. Knudsen, Børkop, vedlægges.

Operationen foreslaaes udført af Overlæge Fjeldborg, Vejle.

Afdelingslæge.

Ovenstaaende Indstilling kan tiltrædes.

H.O. Wildenskov
Overlæge

Bestyrelsen for Den Kellerske Aandssvageanstalt

Kommentarer

Det var teknisk set bestyrelsen for De kellerske Aandssvageanstalter, som indsendte indstillingen om sterilisation til Sterilisationsnævnet. Indstillingen i sterilisationssagen er en kopi, som ikke er blevet underskrevet af den pågældende afdelingslæge.

Brejning-Anstalten Hovedsædet for De kellerske Aandssvageanstalter lå i Brejning i Gaverslund Sogn, på sydsiden af Vejle Fjord.

»Der foreligger efter Faderens Udsagn ingen Tilfælde af manifest sygelig Disposition i Slægten.« Selv om motivet for sterilisationen af åndssvage var at forhindre, at åndssvage satte åndssvage børn i verden, så var det ikke noget krav i

- 1934-loven, at der skulle være påvist et arveligt moment, endsiges påvist den konkrete sygdoms arvegang.
- Intelligensquotient 69.3. Der skelnedes mellem tre kategorier af åndssvage: Idioterne med en intelligenskvotient på under 35, de imbecile med en IK på mellem 36 og 55 og endelig de debile. Desuden opererede man med en fjerde kategori, som ikke var åndssvage, men tilhørte en gråzone mellem normale og åndssvage: Sinkerne. Hvor grænsen blev draget mellem sinker og debile, var naturligvis af betydning for gennemførelsen af sterilisationer efter 1934-loven. En række angloamerikanske psykologer lagde grænsen ved 70. I Danmark skulle man derimod være lidt mere intelligent for at opnå status som sinke, nemlig IK 75. Selv om den unge mand i dette tilfælde lå meget tæt på grænsen til sinkerne efter en angloamerikansk målestok, ville denne alene dog ikke have kunnet "redde" ham. For i Danmark blev 44 personer med en IK på mellem 75 og 90 steriliseret efter 1934-loven fra 1934 til 1967 (jfr. Lene Koch: *Tvangssterilisation i Danmark 1929-67*, 2000, tabel 4, s. 375).
- Pt. Patienten.
Vasectomia Duplex Ved vasectomi overskæres sædstrengene.
Vejlby Munkgaard. Munkegaard i Vejlbj på Fyn var et optagelseshjem, oprettet i 1901 af Kristelig Forening for vildfarne Børns Redning.
- Wildenskov, H.O. Wildenskov afløste i 1932 Christian Keller som leder af De kellerske Aandssvageanstalter. Som markant fortaler for åndssvages sterilisation var han i høj grad med til at sætte sit præg på åndssvage-loven i 1934.

Lovgrundlag

Lov nr. 171 af 16. maj 1934 om Foranstaltninger vedrørende Aandssvage, § 5.

Anvendelsesmuligheder

Indstillinger om sterilisation giver først og fremmest et billede af de forhold hos den åndssvage, der blev lagt vægt på, når åndssvageanstalterne valgte at indstille en patient til sterilisation, og da sterilisationerne løb over en periode fra 1929 til 1967, kan indstillingerne altså afsløre en eventuel udvikling i de begrundelser, der afgjorde spørgsmålet. Sammen med patientjournalen giver åndssvageanstaltens indstillinger et billede af den åndssvage, der blev steriliseret, i en totalitet af samtlige personer under åndssvageforsorgen: Hvilke åndssvage blev valgt ud? Som eksemplet viser, får man også et indtryk af, hvilke vilkår de åndssvage levede under, og dette forstærkes ligeledes ved inddragelse af patientjournalen.

Hvor findes kildetyperne?

Indstillingen her er en kopi af den indstilling, som i original blev sendt til Sterilisationsnævnet, hvis arkiv findes i RA. Men til forskel fra Sterilisationsnævnets arkiv kan man i De kellerske og Østifternes Åndssvageanstalters arkiver på landsarkiverne (henholdsvis LAV og LAK) også finde patientjournalen med yderligere oplysninger om den åndssvages liv og baggrund. Der er en direkte henvisning til denne patientjournal på sterilisationssagens omslag.

Litteratur

Birgit Kirkebæk: *Da de åndssvage blev farlige*, 1993.

Lene Koch: *Tvangssterilisation i Danmark 1929-67*, 2000.

Edith Mandrup Rønn: *De fattige i ånden*, 1996.

K.K. Steincke: Sociallovgivning og Racehygiejne, *Ugeskrift for Læger* 1928, nr. 90, s. 1138-45.

H.O. Wildenskov: Den danske Sterilisationslov og Aandssvageforsorgen, *Ugeskrift for Læger* 1933. nr. 95, s. 1222-30.

79. Mødrehjælpssag

Den første mødrehjælp blev dannet i 1924 ved en sammenslutning af Foreningen til Hjælp for ulykkeligt stillede Mødre, stiftet 1905, og Komitéen til Hjælp for enligstillede nødlidende Kvinder med Børn, stiftet 1907. Foreningen var privat og tog sig kun af enlige mødre. Den opererede primært i København og i de største provinsbyer.

De offentlige mødrehjælpsinstitutioner blev oprettet ved lov af 15. marts 1939 og havde til formål at give personlig, social og juridisk bistand, råd og vejledning til gravide kvinder, gifte såvel som enlige, og til mødre og familier med spæde og små børn. I den forbindelse ydedes der en vis lægelig vejledning og behandling samt forskellige former for økonomisk og praktisk hjælp. Mødrehjælpsinstitutionerne blev frem til 1961 finansieret med halvdelen fra staten og halvdelen fra kommunerne. Fra og med 1961 blev de udelukkende drevet for statslige midler. I forbindelse med lovens ikrafttræden oprettedes der syv mødrehjælpsinstitutioner, der hver dækkede flere amter. Senere kom der yderligere syv institutioner til, så der i alt var 14, nemlig i København, Næstved, Holbæk, Nykøbing F., Rønne, Odense, Sønderborg, Vejle, Århus, Aalborg, Holstebro, Randers, Viborg og Esbjerg. Hertil kommer mødrehjælpens rejsende rådgivning, der typisk var at træffe rundt om i landet på de enkelte sygehuse en eller flere gange om måneden.

Institutionerne blev nedlagt i 1976, og alt hjælpearbejde overgik nu til amts- og primærkommunerne. I 1983 dannedes på privat initiativ den selvejende institution Mødrehjælpen af 1983.

Sagsresumé fra journalsag i Mødrehjælpens arkiv

(LAÅ, Mødrehjælpsinstitutionen for Aabenraa-Sønderborg, Haderslev, Tønder og Vejle, Røde Sager 1949/57, nr. 3913)

Dato	Bilag	Social-rådgiverens initialer	Tekst
7.3.56		ish/sc	Efter forudgående tlf. opringning fra Aabenraa sygehus taler vi d.d. med bm. på sygehuset. Hun forhører sig om hjælp i form af bleer og bukser foruden en barnedyne. Resten kan hun klare sig med. Vi medd., at vi efter de givne oplysn. må spørge kommunen først. Hun skal derefter få besked.
12.3.56		”	Tlf. til komm.kt. i [By], der oplyser, at æf. snarest får plads, hvorfor de ikke har givet komm.hjælp.
15.3.56		tj.	afs. suppl. udstyr [12 bleer og 6 benklæder til i alt 30,30 kr.] og 1 barnedyne som lån i et år. Anm. om kvitt.

Dato	Bilag	Social-rådgi-verens initialer	Tekst
21.7.56		”	Modtaget kvitt. fra bm.
3.4.57		”	Modtaget brev fra bm. m. medd. om, at bm. har født en l. pige mere den 25.3. og beder om at måtte låne dynen i endnu et år.
3.4.57		”	Meddelt bm., at vi har noteret dynen til lån i endnu et år.
30.5.58		ak	Rykket for en babydyne.
ca. 13.4.58		tj.	Babydynen returneret. Afleveret af en bekendt her på kontoret.
23.8.58		jv	Opr. fra fru [Navn], hun sp. om bm. må få en br. b.vogn, fam. får soc.hj. men jordem. mente dog vi alligevel ville hjælpe. Æm ligger på hosp. Bm. har intet at lægge b. i og næsten intet tøj.
”		”	Opr. til komkt. Fam. har kun fået hj. i 10 dage 80 kr. ugt. Det skyldes udelukkende æm's sygdom, han har haft arbejde og er i fagforening. Det er længe siden de sidst har fået off. hjælp, så dette må siges at være en pludselig nødsituation. Kom.kt. anbefaler stærkt, at vi yder tøj.
23.8.58		tj.	afs. m. rutebil til [By] l b. barnevogn m. forstykke og et b. udstyr som gave.
25.8.58		”	brev m. anm. om kvitt.
22.10.58		aj/sc	Aflagt besøg hos bm. der bebor kommunens hus i [Bebyggelse uden for byen]. Der er en have til huset, og der er en del høns og duer. Der flyder med alt muligt ragelse omkring huset. Bm. har vasket storvask – den er grå og kedelig. Pt. træffes i køkkenet, hvor hun er ved at sy tøj til børnene. Hun forklarer, at æf. er arbejdsløs, og at de får fagforeningsunderst. Hun påstår at have afsendt kvitt. for b-vogn og babyudstyret samme dag som hun modtog det. Man ser kun køkkenet. Der er rodet og snavset. Børnene er snavsede – pt. usoigneret.
27.10.58		tj	kvitt. modtaget fra bm. 1/9
14.12.60		ISH	Brev fra bm om tøj til d. nu v. b. – 7' barn – Ægtef. arb-løs siden oktbr., svært v. at klare sig for fagf-understøtt.
16.12.60		tj	rekv. b.udstyr og sender brev til bm. Tilbyder lån af seng med dyne hvis bm. mangler dette t. d. v. b.
22.12.60		ISH	Brev fra bm, der gerne vil låne seng m. madras og dyne. Hun har b-vogn.

Dato	Bilag	Social-rådgiverens initialer	Tekst
23.12.60		tj	rekv. babyseng, madras og dyne sendt snarest belejligt. Brev til bm. lånebevis vedlagt.
12.2.62		tj	rykker f. return. af seng og dyne
9.3.62		bd	Modt. brev fra b.m., der forhører, om de må låne sengen og dynen endnu ½ år. B.m. venter barn nr. 8 og spørger derfor, om vi ikke kan hjælpe med tøj.
20.3.62		bd	Sendt oplysningsskema til b.m.
24.3.62		bd	Modt. opl.skema retur fra b.m. – Hun ønsker endvidere ab.prov.
24.3.62		CLM/ bd	Tilsagt b.m.
15.5.62		T.J.	se ny g. 10906. Hjælp ydet.
22.5.62 ÷ afs.		”	ved ydelsen af ovenn. hjælp, var vi ikke opmærksomme på, at bm. havde lånt babyseng m. dyne, så vi rykker nu for disse ting. se tekst 9.3. d.å.
7.9.62		tj	rykker f. seng m. tilbehør (bm. har fået ab. Prov. i g. 10.906 apr. 62)
3.10.62		TJ/cd	rykker 2. gang for seng med tilbehør.
29.10.62		/cd	rykker atter. Beder bm. give os besked om, hvornår vi må forv. returnering.
7.12.62		/tj	Rykket igen og for bm's svar
13.2.63		T.J.	afskr. ÷ rykker mere håbløs familie 13/2 ISH
18.5.66		dly/ul	En af bm.s bekendte, [Navn og adresse], henvender sig i kons. for at høre, hvordan bm. skal forholde sig. Hun bor i et aftægts hus i [Landsby], har 7 børn i alderen 5-13 år. Ægtefællen skal være meget udsvævende og drikfældig og sørger dårligt for familien. Kommunen skal angivelig være kørt lidt træt af familien. Boligforholdene er elendige, og der er ingen vaskemuligheder, idet kommunen har fjernet gruekedlen af hensyn til brandfaren. Bm. har nu indrettet nødtørfdig vaskeforhold i haven. Hun får ikke penge nok af manden til sæbepulver o.l. og står ofte og vasker i det klare vand. Ifølge hr. [Navn] er forholdene så elendige, at man ikke kan forsvare at have børnene derude. De er da også

Dato	Bilag	Socialrådgiverens initialer	Tekst
			alle mere eller mindre underudviklede, og bm. skal nu være indstillet på, at få børnene anbragt, og hr. [Navn] forhører, hvordan bm. skal forholde sig. Man henviser til børneværnet i den kommune, bm. bor. Såfremt bm. skulle ønske mødrehjælpens bistand, lover hr. [Navn] at få hende til at henvende sig i vor kons.
✓			Vi har gul jr. på bm. g. 10.906, idet bm. i april 62 fik foretaget ab.prov. og sterilisation.

Kommentarer

Sagerne i Mødrehjælpens arkiv kan overordnet deles i tre typer, henholdsvis sociale sager (såkaldte røde sager på grund af omslagets farve), dvs. ansøgninger om hjælp til gennemførelse af svangerskab, barsel m.m., sager vedr. adoption (hvide sager) samt sager vedrørende svangerskabsafbrydelser og sterilisation (gule sager). Sagerens omslag indeholder oplysninger om

- ansøgeren: navn, fødselsdata, bopæl, adresse og ægteskabelig stilling
- barnet: forventet fødsel eller fødselsdata, køn, navn og opholdssted
- ægtemanden/barnefaderen: navn, stilling, fødselsdata og bopæl
- andre børn: navn, alder, forældremyndighed og bidrags forfaldsdatoer
- familiens økonomiske forhold

På omslagets inderside er der plads til et sagsresumé, og på bagsiden konkrete oplysninger om sagsbehandlingen.

Ovenstående eksempel drejer sig om en ung kvinde, født i 1936, der i perioden fra 1954 til 1961 fødte syv børn. I 1962, da hun ventede sit ottende barn, var hun blot 26 år gammel.

Der benyttes mange forkortelser i disse sagsresuméer. Nedenfor gives en liste over de mindre gennemskuelige.

Ab.prov.	Abortus provocatus, dvs. provokeret abort.
B.	Barn, barnet (eller brugt).
Bm. el b.m.	Barnemoderen.
Br. b.vogn	Brugt barnevogn.
D. nu v. b.	Det nu ventede barn.
Forv.	Forvente.
G. 10906	Gul sag nr. 10906. Mødrehjælpen opererede med hvide, røde og gule sager for hhv. adoptionssager, barselshjælpssager og abortsager.
Hj	Hjælp.
Komm.kt., kom.kt. eller komkt.	Kommunekontor.
Kons.	Konsultationen.

L.	Lille.
Opr.	Opringning.
Ovenn.	Ovennævnte.
Pt.	Participanten (?) = barnmoderen.
Rekv.	Rekvirere.
Return.	Returnering.
Soc.hj.	Socialhjælp.
Sp.	Spørger.
Suppl.	Supplerende.
T. d. v. b.	Til det ventede barn.
Ugt.	Ugentligt.
Æf. eller ægtef.	Ægtefællen.
Æm	Ægtemand.

Lovgrundlag

Mødrehjælpen blev stiftet som privat forening i 1924. Mødrehjælpen blev offentlig ved lov nr. 119 af 15. marts 1939 og nedlagt pr. 1. april 1976 i henhold til lov nr. 333 om social bistand af 19. juni 1974, §§ 28 og 101.

Anvendelsesmuligheder

Foruden at bidrage med oplysninger af personalhistorisk art er sagerne i Mødrehjælpens arkiv et vægtigt vidensbyrd om forholdene for den socialt dårligst stillede del af befolkningen. Desuden belyser materialet samfundets skiftende holdninger til ugifte mødre, abort, adoption, seksualoplysning, prævention samt social- og familiepolitik generelt.

Hvor findes kildetyperne?

På LAA.

Litteratur

Vera Skalts m.fl.: *Mødrehjælpen i Danmark*, 1966.

Vera Skalts og Magna Nørgaard: *Mødrehjælpens epoke*, 1982.

80. Skema vedrørende betaling for ophold på alderdomshjem

Med lov om offentlig forsorg fra 1933 kunne det pålægges kommuner med over 4.000 indbyggere at opføre eller indrette alderdomshjem for personer, der nød aldersrente og var »saa gamle, svagelige eller svækkede, at de ikke kunne bo for sig selv eller anbringes i privat Pleje«. Opholdet på et kommunalt alderdoms- eller plejehjem var (og er) dog ikke et gratis tilbud, men trådte i stedet for aldersrente/pension, dog således, at et vist beløb blev friholdt efter nærmere regler. Foruden opholdet og »lommepenge«, som det kom til at hedde, fik vedkommende også udleveret beklædning.

Skema til beregning af lommepenge og eventuel betaling

(LAÅ, Bjolderup Kommune, Socialudvalg, Registrantmapper 42/24)

[Se den kopierede gengivelse s. 418]

Kommentarer

Skemaet består af i alt tre sider. De to sider, som er fravalgt her, er forbeholdt beregningen af lommepenge »ifølge tabellen«. Der er et felt til den afrundede indtægt samt et felt til lommepenge (årligt og månedligt) for henholdsvis ægtepar og enlige. Justeringen af lommepenge er gjort halvårligt.

Lovgrundlag

Reglerne om ophold på alderdoms- og plejehjem har siden socialreformen i 1933 været indeholdt i lovene om offentlig forsorg (lov nr. 181 af 20. maj 1933 med senere ændringer) og reglerne for betaling til pensionister i lovene om folkeforsikring (lov nr. 182 af 20. maj 1933 med senere ændringer, bl.a. lov nr. 218 af 11. juli 1953). Senere omtales disse regler i lovene om invalide og folkepension (lov nr. 50 af 14. februar 1962 og lov nr. 218 og 219 af 4. juli 1965).

Anvendelsesmuligheder

Skemaet skal ses i sammenhæng med de øvrige dokumenter, der findes hos kommunen om den enkelte borger – typisk i registrantmappen, jfr. kildetype nr. 74. Disse oplysninger er i udpræget grad af personalhistorisk interesse. Samtidig er de vigtige kilder til belysning af den moderne velfærdsstats opfattelse af den enkelte borger og af, hvorledes der blev administreret i praksis.

Hvor findes kildetyperne?

Skemaerne findes i kommunearkiverne. Nogle kommunearkiver befinder sted sig på et landsarkiv eller offentligt arkiv i den pågældende kommune, andre ligger på et rådhus.

Litteratur

Betænkning vedrørende alderdomshjem og plejehjem. Betænkning nr. 318, 1962.

Ann Nørregaard: Socialreformens system, i: Jan Kanstrup og Steen Ousager (red.): Kommunal opgaveløsning 1842-1970, 1990, s. 141-46.

Skema til beregning af **lommepege** og **eventuel betaling** for folkepensionister med ophold på alderdomshjem.

Fulde navn Stilling Født den Fødested Ægteskabelig stilling Ægtefællens fulde navn > født den > fødested Sygekassemedlem nr. Særlige bemærkninger	<div style="background-color: black; width: 100%; height: 15px; margin-bottom: 5px;"></div> 19.12.1913 <div style="background-color: black; width: 100%; height: 15px; margin-bottom: 5px;"></div> Bjolderup M. K. Ophold på alderdomshjem
---	---

	19.....	19.68	19.....	19.....	19.....	19.....
I. Formueberegning.						
Nettoformue i fast ejendom		2000	2000			
Beløb i bank eller sparekasse						
Obligationer						
Aktier						
Udstående fordringer						
Kontante beløb		200				
Tilsammen						
Fragår: Geld (bortset fra prioritetsgeld)						
Ialt formue		2200				
II. Indtægtsberegning.						
Eget arbejde						
Ægtefællens arbejde						
Rente af formue		395				
Overskud af ejendom						
Pension						
Legater og lignende						
Vedvarende privat ell. off. understøttelse						
Andre indtægter						
Understøttelse fra sygekasse						
Ialt						
Fragår:						
Skatter, kontingenter og lignende (ikke folkepensionsbidrag)						
Eget arbejde — dog højst det dobbelte af fuld lommepegebeløb						
Ialt fradrag		0				
Til rest		2200				
Beregnet indtægt	0	2200				
Afrundet ifølge tabellens afsnit 5		580				
<small>(Afrundes nedad til nærmeste med 20 deltalige beløb i hele kroner?)</small>						

Nr. 145. A/S Provins-Förlaget, Raaden

Fig. 83. Samtidig med udbygningen af velfærdsstaten blev brugen af skemaer udbredt i den kommunale administration. Det afspejler sig også i de kommunale registrantmapper, der ofte består af allehånde beregnings- og ansøgnings-skemaer. Første side af skema til beregning af lommepege og evt. betaling for folkepensionister med ophold på alderdomshjem fra Bjolderup Kommune. (LAÅ, Bjolderup Kommune, Socialudvalg, Registrantmapper 42/24)

Arbejdsmarkedssektoren

Af Christian Larsen

Fra 1870'erne opstod lønmodtager- og arbejdsgiverforeningerne, som i 1898-99 nåede en form, der kom til at kendetegne 1900-tallet: arbejdsgivere og arbejdstagere var organiseret efter fag henholdsvis i regionale og landsdækkende brancheforeninger og landsdækkende fagforbund. På begge sider var de to parter organiserede som foreninger, hvor bestyrelse og ledelse blev valgt af medlemmerne, ligesom medlemmerne på de årlige generalforsamlinger og kongressen fastlagde den overordnede politik. Ved septemberforliget 1899 anerkendte begge sider retten til at organisere sig, retten til at etablere konflikt og sympatikonflikt (dvs. strejke og lockout) og arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet.

Ved årlige overenskomster mellem parterne fastlagdes regler om arbejdstid, løn, sygdom og ferie, regler om behandling af faglig strid samt bestemmelser om overenskomstens varighed og opsigelsesfrist. I modsætning til mange andre europæiske lande var det således private organisationer – arbejdsgiver- og fagforeningerne – der regulerede arbejdsmarkedet og ikke staten. De årlige overenskomstforhandlinger vil derfor normalt kun være belyst i statsforvaltningens arkiver, hvis det endte med en mægling eller konflikt.

Forvaltningen af sektoren skete dog i et samspil med staten, især når der var opræk til konflikter på arbejdsmarkedet, ligesom staten forsøgte at undgå arbejdsløshed og afhjælpe dens virkninger. I år 1900 oprettedes Arbejdsretten og i 1910 Statens Forligsinstitution i Arbejdsstridigheder, begge på initiativ af arbejdsmarkedets parter. Disse to institutioner forblev resten af 1900-tallet grundstenen i forligsmægling. På arbejdsløshedsområdet kom der i 1907 en lov om anerkendte arbejdsløsheds-kasser (a-kasser), der skulle være selvstyrende og uafhængige af fagbevægelsen. Til gengæld modtog disse private forvaltningsorganer tilskud fra staten. Nogle fagforbund havde påtaget sig at anvise arbejde for medlemmerne, men arbejdsgiverne ønskede en neutralt ledet arbejdsanvisning, og ved lov af 1913 fik kommunerne ret til at oprette offentlige arbejdsanvisningskontorer. Den offentlige arbejdsformidling blev koblet sammen med de private a-kasser igennem kontrol med, om medlemmerne opfyldte betingelserne for understøttelse, herunder om arbejdsløse stod til rådighed for arbejdsmarkedet. Forvaltningen af det danske arbejdsmarked i 1900-tallet skete således overvejende i privat regi, men med en god portion offentlig deltagelse.

Kildetype nr. 81-83 belyser arbejdsfred, arbejdsstridigheder og arbejdsret, repræsenteret af henholdsvis et mæglingsforslag, en overenskomst og en klage over brud på overenskomsten. Kilde nr. 84 er en lærekontrakt. Arbejdsanvis-

ning og beskæftigelsesforanstaltninger er belyst i kilde nr. 85 og 86, hvor der bringes et stamkort for en ledig og et forslag til beskæftigelsesforanstaltning for unge arbejdsløse.

Kildeoversigt

- 81. Mæglingsforslag
- 82. Overenskomst
- 83. Klage over brud på overenskomst
- 84. Lærekontrakt
- 85. Stamkort for arbejdsledig
- 86. Forslag til beskæftigelsesforanstaltning

Litteratur

Michael Hertz: Arbejdsfred, arbejdsstridigheder, arbejdsret, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. II (*Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953*), København 2000, s. 455-63.

81. Mæglingforslag

Hvis der under de årlige overenskomstforhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter opstod uenighed, kunne striden afgøres med hjælp fra Statens Forligsinstitution i Arbejdsstridigheder, der blev oprettet i 1910. Forligsinstitutionen blev også involveret i stridigheder mellem arbejdsgiver og arbejdstager eller mellem de organisationer, der repræsenterede dem. Forligsmanden indkaldte parterne til forhandling, hvor han søgte at få dem til at enes om en løsning. Han udarbejdede derefter et mæglingforslag, der skulle godkendes af parterne, bl.a. ved urafstemning hos medlemmerne.

Mæglingforslag mellem Dansk Arbejdsgiverforening og Dansk Arbejdsmandsforbund 1931

(RA, Statens Forligsinstitution i Arbejdsstridigheder, Kopier af forbundsoverenskomster indsendt i henhold til lov nr. 526 af 21.12.1921, 1910-1942, pk. 14)

Fortroligt.

Mæglingforslag fra Forligsmanden.

Nedennævnte mellem Dansk Arbejdsgiverforening eller herunder hørende Organisationer eller Enkeltvirksomheder og Dansk Arbejdsmandsforbund eller Afdelinger herunder opsagte og ikke fornyede Overenskomster fornyes paa et Aar fra deres Udløbstid at regne med de Ændringer, hvorom der før og under Forhandlingerne hos Forligsmanden er opnaaet Enighed mellem Parterne samt med følgende Ændringer:

A.1) Standard-Overenskomsten for københavnske Chauffører.

- a) Ugelønnen fastsættes til 58 Kr.
- b) Til Overenskomstens § 6 føjes:

Hvor en Virksomheds øvrige Arbejdsmænd har overenskomstmæssig Ferie, gives der Chaufførerne Ferie i samme Omfang og efter samme Regler, som iøvrigt er gældende for vedkommende Virksomhed, idet Betalingen beregnes i Forhold til Chaufførers normerede Ugeløn.

Hvor en Virksomheds øvrige Arbejdsmænd har Ulykkesforsikring for de første 13 Uger, er det samme ogsaa gældende for Virksomhedens ugelønnede Chauffører.

2) Opbæring, Nedbæring og Lempning af Koks, der udføres fra Frederiksborg Gasværk.

Lønnen bliver som for tilsvarende Arbejde i Hovedstaden iøvrigt.

- 3) Arbejds mænd hos A/S De danske Imprægneringsanstalter i Kauslunde.
Timelønnen fastsættes til 80 Øre.
- 4) Chauffører hos Medlemmer af Vognmandsforeningen i Odense.
Ugelønnen fastsættes til 50,50 Kr.
- 5) Chauffører hos Medlemmer af Foreningen af Arbejdsgivere i Horsens.
Ugelønnen fastsættes til 49 Kr.
- 6) Kuske hos Medlemmer af Foreningen af Arbejdsgivere i Horsens.
Ugelønnen fastsættes til 48 Kr., heri indbefattet Betaling for Hestenes Røgt og Pleje inden Kl. 7 Morgen.

(...)

- 14) Arbejds mænd hos A/S Schiønning & Arve.
 - a) Der indføres Sommerferieordning efter de i Forligsmandens Mæglingforslag af 26. Marts 1931, Afsnit B, angivne Regler.
 - b) Samtlige Akkorder nedsættes med 4 pCt.
- 15) Fabrikarbejdere, Kuske og Chauffører hos A/S De danske Oliemøller- og Sæbefabrikker, C. Loehrs Fabrikker, Fredericia
Den nugældende Sommerferie paa 4 Dage forlænges fra og med Aaret 1932 til 6 Dage.

(...)

B.

I samtlige Overenskomster, hvor der forefindes Bestemmelse om Regulering af Lønningerne efter Pristallet, bortfalder denne Bestemmelse.

Ovenstaaende Bestemmelser træder i Kraft fra og med den Lønningsuge, der paabegyndes, efter at nærværende Mæglingforslag er vedtaget.

Uenighed om Forstaaelsen af nærværende Mæglingforslag afgøres med bindende Virkning af et Nævn, bestaaende af en Repræsentant for hver Hovedorganisation med Forligsmanden som Opmand.

København, den 29. Juni 1931.
K. Riis - Hansen

Svar paa nærværende Mæglingforslag afgives Onsdag den 8. Juli Kl. 12 Mid-
dag under Adresse: Forligsinstitutionen, Kongens Nytorv 5.

Kommentarer

K. Riis-Hansen Forligsmand.

Lovgrundlag

Lov nr. 82 af 12. april 1910, nr. 3 af 5. januar 1914, nr. 20 af 18. januar 1918,
nr. 525 af 21. december 1921, nr. 34 af 25. februar 1927, nr. 5 af 18. januar
1934, nr. 602 af 21. december 1945, nr. 9 af 22. januar 1958 og nr. 63 af 25.
marts 1961.

Anvendelsesmuligheder

Mæglingforslag belyser arbejdsmarkedets overenskomstforhandlinger og be-
stræbelserne på at forhindre sammenbrud, herunder strejker og lockouter. For-
ligsinstitutionens materiale er sammen med overenskomster og Arbejdsrettens
arkiv vigtige kilder til belysning af arbejdsmarkedets forhold i 1900-tallet og
specielt forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Hvor findes kildetypen?

Statens Forligsinstitutions arkiv (RA). Fagforeningernes og arbejdsgivernes
interne forhandlinger om overenskomstforhandlinger og mæglingforslag skal
findes i henholdsvis Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv samt Erhvervs-
arkivet.

Litteratur

100-året for Septemberforliget, 1999. Udg. af Finansministeriet.

Michael Hertz: Arbejdskraft, arbejdsstridigheder, arbejdsret, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk For-
valtningshistorie*, bd. II (*Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953*), København 2000, s. 455-
63.

Knud Knudsen: *Arbejdskonflikternes historie i Danmark. Arbejdskampe og arbejderbevægelse
1870-1940*, København 1999.

Flemming Mikkelsen: *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, Odense 1992.

82. Overenskomst

Siden 1899 har det kollektive overenskomstsysteem været rygraden i det danske arbejdsmarked. En overenskomst er en aftale mellem en eller flere arbejdsgivere på den ene og en fagforening på den anden side, og den indgås efter forhandling mellem parterne. Dette kan evt. ske med hjælp fra forligsinstitutionen. Aftalen regulerer og fastlægger fagenes almindelige arbejdsbetingelser, dvs. arbejds løn, arbejdstid, sygdom og ferie, regler om behandling af faglig strid samt bestemmelser om overenskomstens varighed og opsigelsesfrist. Overenskomster kan være indgået af hovedorganisationerne og gælde for hele landet, men de kan også omfatte et bestemt firma eller et bestemt lokalområde.

Overenskomst mellem Københavns Bagerlaug og Brødkuskenes faglige Forening 1941

(RA, Statens Forligsinstitution i Arbejdsstridigheder, Kopier af forbundsoverenskomster indsendt i henhold til lov nr. 526 af 21.12.1921, 1910-1942, pk. 16)

Fig. 84. Forligsmand Erik Dreyer (1892-1975) bekendtgør resultatet af overenskomstforhandlingerne i 1946 for den tilstedeværende presse, bl.a. Statsradiofoniens repræsentant, som holder en mikrofon op foran Dreyer. Til højre ses stående formand for DA, fabrikant Hans Larsen (1883-1970), og LOs formand Eiler Jensen (1894-1969). (Det Kgl. Bibliotek).

OVERENSKOMST

mellem Københavns Bagerlaug og Brødkuskenes faglige Forening af 1912 for Arbejdere over 18 Aar beskæftigede som Brødkuske helt eller delvist og/eller som Hjemmearbejdere i Rugbrødsbagerier og paa Rugbrødsfabrikker under Københavns Bagerlaug.

§ 1.

Arbejdstiden for de procentlønnede Kuske er 48 Timer ugentlig eksklusiv Spisetiderne. Overarbejde betales med Kr. 1,80 pr. Time. I Tilfælde af, at der rejses Krav om Overarbejdsbetaling, skal denne dog ikke betales, før Ruten er undersøgt. Overarbejdsbetalingen regnes fra Paataledagen. Forholdet kan efter en saadan Undersøgelse ordnes enten ved Rutens Omlægning eller ved Overenskomst om fast Overtidsbetaling. Enhver Aftale skal indberettes til Fagforeningen, der har Paataleret overfor Misbrug. Kuske, som ved Ruteomlægning fratages Dele af deres Rute, erholder i de første 4 Uger efter Rutens Omlægning det samme Beløb i Procenter, som de havde før Omlægningen, ifølge de sidste 4 Ugers Gennemsnit. Udkørsel maa ikke finde Sted før Kl. 8,30 Morgen uden i særlige Tilfælde, dog kan der ved Forhandling med Fagforeningen dispenseres for vises Ruters vedkommende. Til Kuske, hvis Rute strækker sig over 30 km. fra Virksomheden, og som ikke kan naa hjem til Fabrik[k]en inden Kl. 11 Midt-dag, betales der et Beløb af Kr. 1,00 pr. Dag i Distancepenge.

§ 2.

For Arbejdere, som udelukkende beskæftiges med Befordring af Brød, og som overfor Arbejdsgiveren har Regnskabsansvar for det af ham solgte Brød, er Ugelønnen Kr. 48,00 samt 1 Øre pr. helt Rugbrød og 3 % af Fintbrødssalget, herunder ogsaa Knækbrød. Ugelønnen garanteres dog at andrage mindst Kr. 69,00. Enhver Rutekusk tilkommer aarlig Uniform bestaaende af 1 Kasket, 1 Trøje og 2 Par Benklæder samt nødvendige Sommertrøjer og Kasket. Disse Uniforms-genstande er at betragte som Virksomhedens Ejendom indenfor det Aar, de er udleveret og skal afleveres ved Fratrædelse. Der udbetales fuld Løn i Ferieugen; ved denne Løn forstaas den Løn, som betales Ugen forud for Ferieugen, dog ikke Ovararbejdspenge. Betalingen for Helligdage aflønnes efter den garanterede Ugeløn.

§ 3.

For Hjemmearbejdere er Ugelønnen Kr. 62,60. Arbejdstiden er 48 Timer effektive Arbejdstimer, fordelt efter Arbejdets Beskaffenhed. Overarbejde betales med Kr. 1,80 pr. Time. Hjemmearbejdere, der arbejder om Søndagen fra Kl. 6-12, faar i Stedet en hel Hverdag fri.

For dem, der arbejder hele Søndagen, gives ogsaa en Hverdag fri og 5 Kr. ekstra. Nattillæg ydes i Tiden fra Kl. 20-4 Morgen med 25 Øre pr. Time.

Naar en Hjemmearbejder vikarierer for en procentlønned Kusk, faar han denes Løn, saa længe han kører for ham. Enhver Hjemmearbejder har Ret til at have hver anden Søndag fri.

Alle faste Reservekuske forsynes med Uniformsgenstande i Lighed med Rutekuskerne, og alle øvrige Hjemmearbejdere med 2 Sæt Tøj, der svarer til deres Arbejde. Grundlovsdagen betales alt Arbejde til Hjemmearbejdere og Reservekuske efter Kl. 12 Middag som Overarbejde.

§ 4.

For Chauffører er Ugelønnen Kr. 64,75. Heri er indbefattet Betaling for Chaufførerne for Eftersyn og Pasning af deres Maskine.

§ 5.

Personlige Løntillæg til Regulativlønninger, som var højere ved denne Overenskomst's Afslutning, bibeholdes.

§ 6.

En Kollektiv-Forsikring mod Ulykkestilfælde for Arbejdere, stor Kr. 3,00 daglig fra Ulykkesdagen vil blive bibeholdt for samtlige Arbejdere.

§ 7.

I Sygdomstilfælde betales fuld Løn for indtil de første 3 Dage, hvilken for de procentlønnede Kuskes vedkommende beregnes i Forhold til den garanterede Ugeløn. Paa Forlangende skal der præsteres Lægeattest.

§ 8.

Søn- og Helligdagsarbejde indskrænkes til det mindst mulige. Søn- og Helligdage maa Brød ikke udbringes til Forhandling uden i eksceptionelle Tilfælde og maa ikke finde Sted efter Kl. 10 Formiddag; herfra undtages Langfredag. Naar 3 Helligdage falder efter hinanden, skal Udkørsel paa den ene finde Sted efter Arbejdsgiverens Valg, saadant Arbejde betales med Kr. 15,00.

§ 9.

Ingen Arbejder maa forlade sin Plads uden med 7 Dages Varsel, ligesom Arbejdsgiveren heller ikke uden lovlig Grund maa ophæve Forbindelsen uden med samme Varsel, regnet fra en Lønningsdag.

§ 10.

Ferie tildeles i Henhold til Lov om Ferie jfr. den gældende Ferieaftale. Saa fremt der i Ferien falder Helligdage, betales disse med en Sjettedel af Ferieugelønnen. Grundlovsdagen regnes for halv Helligdag.

§ 11.

Ved Behandling af faglig Strid anvendes Hovedorganisationernes Norm. Eventuelle Uoverensstemmelser om Arbejdsforhold eller Lønsspørgsmaal skal paa tales i Løbet af 8 Dage.

§ 12.

Denne Overenskomst træder i Kraft den 1. Marts 1941 og gælder, indtil den i Overensstemmelse med Forhandlingsreglerne opsiges til Ophør en 1. Marts, dog tidligst 1. Marts 1943.

Af Hensyn til Beregning af Dyrtdstillæg er det i Overenskomsten af 8/4 1938 aftalt, at Pristallet 184 gælder som Basis.

Tillidsmandsbestemmelse

Arbejderne i Rugbrødsvirksomheder under Københavns Bagerlaug vælger en Tillidsmand af deres Midte. Tillidsmanden vælges blandt de Arbejdere, der har arbejdet mindst 1 Aar det paagældende Arbejdssted. Tillidsmanden er Arbejdernes Repræsentant overfor Virksomheden eller dennes Stedfortræder. Valget skal godkendes af Fagforeningen, hvorefter Meddelelse herom tilstilles Virksomheden. Naar en eller flere Arbejdere overfor Virksomheden ønsker det, er Tillidsmanden forpligtet til at forebringe Klager eller Henstillinger for Virksomheden, dog kun for saavidt Sagen ikke bliver ordnet paa tilfredsstillende Maade gennem Arbejdslederen (Forvalteren).

Tillidsmanden kan endvidere rejse Klager og rette Henstillinger til Virksomheden med Hensyn til hygiejniske Forhold, Forandring eller Lægning af Arbejdstid, Fridage o.l. Opnaas der ikke herigennem en tilfredsstillende Ordning, staar det Tillidsmanden frit for at anmode sin Organisation om at tage sig af Sagen. Arbejdet skal dog fortsættes uforstyrret, til en Ordning er opnaaet gennem Forhandlinger mellem Virksomheden og Fagforeningen.

Ved Udførelsen af de Tillidsmanden paahvilende Hverv er det ham dog ikke tilladt at forsømme sit Arbejde eller i Arbejdstiden konferere med andre Arbejdere, med mindre tvingende Grund og Aarsager foranlediger dette.

Tillidsmanden har Pligt til saavel overfor sin Organisation som overfor Virksomheden at gøre alt for at fremme et roligt og godt Samarbejde paa Arbejdspladsen. Paatale fra Tillidsmandens Side over formentlige Brud paa Overenskomsten eller anden Aftale, maa ikke give Anledning til hans Afskedigelse. Dersom Fagforeningen skønner, at en saadan Afskedigelse hviler paa ovenstaaende Grundlag, er Modparten pligtig til en Forhandling og eventuel voldgiftsretlig Afgørelse at Sagen.

Dersom Arbejderne paa et Arbejdssted slutter sig sammen i en Klub, skal Tillidsmanden være Formand for denne.

Parterne er enige om, at dersom Virksomheden maatte have begrundet Indsigelse mod Valget af en Tillidsmand, har den Ret til at paatale Valget overfor Fagforeningen, hvorefter Klagen optages til Drøftelse, og saafremt en Ordning ikke opnaas, behandles Spørgsmaalet efter Norm for faglig Strid.

København, den 28/4 1941.

For Københavns Bagerlaug:	For Brødkuskenes faglige Forening af 1912:
N. Chr. Jønsson	Thv. Jensen
Oldermand	

Lovgrundlag

Septemberforliget 1899.

Anvendelsesmuligheder

Overenskomster er vigtige kilder til belysning af arbejdsmarkedets forhold sammen med forligsinstitutionens materiale og Arbejdsrettens arkiv, specielt forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Hvor findes kildetyperne?

Statens Forligsinstitutions arkiv (RA). Ligeledes vil der kunne findes overenskomster i arbejdstagerorganisationernes og i arbejdsgiverorganisationernes arkiver, der ligger i henholdsvis Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) og Erhvervsarkivet.

Litteratur

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: *Overenskomstsistemets sammenbrud. En analyse af det danske overenskomstsistem og overenskomstforhandlingerne 1978-79. Perioden 1850-1980*, København 1980.

Jesper Due m.fl.: Mod centraliseret decentralisering. En sociologisk og historisk analyse af det danske organisations- og aftalesystem, *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 1992, s. 315-49.

83. Klage over brud på overenskomst

Ved en tillægsbestemmelse til Septemberforliget 1899 blev der oprettet en permanent voldgiftsret, som skulle afgøre retstvister mellem arbejdsmarkedets parter. Ved lov af 1910 oprettedes Arbejdsretten som en egentlig domstol. Retten behandlede spørgsmål om brud på overenskomsten, herunder ulovlige strejker og lockouter, ligesom retten også dømte i mere principielle spørgsmål. Som regel var det arbejdsmarkedets organisationer, der oprådte som parter for retten, og indlæggene var oftest skriftlige. Proceduren var den, at en part indsendte en klage, der blev videresendt til rettens dommere og til den anden part, hvorefter et forberedende retsmøde blev afholdt. Hvis parterne ikke kunne indse, at der intet var at vinde ved at forfølge sagen, gik den til egentlig behandling. En sag endte med et forlig mellem parterne eller en kendelse fra retten.

Klage over brud på overenskomst 1955

(RA, Arbejdsretten, Sagsakter 1910-1986, pk. 115)

Sag nr. 4802

K L A G E.

N. BORUP SVENDSEN

Landsretssagfører

Gothersgade 14, København K.

Telf. C. 5327 - 5328.

Til Den faste Voldgiftsrets Sekretariat,
Raadhuset, V.

Som sagfører for Mælkeri-Industriarbejdernes Forbund, Horsens, indklager jeg herved Konsummælkmejeriernes Arbejdsgiverforening, København, på dets medlem Mejeriet »Brolykke«, Grenaa's vegne for brud på § 7 og 11 i overenskomst af 23. juni 1954 mellem klagerne og indklagede, omfattende bl.a. forholdene på mejeriet »Brolykke«, Grenaa.

Ifølge overenskomstens § 7 er mejeriet »Brolykke« kun berettiget til at beskæftige een elev for hver mejerist. Ikke desto mindre beskæftiger mejeriet »Brolykke« 3 mejerielever og kun een mejerist. Forholdet er fortsat trods indsigelse.

Klagerne har den 26. f.m. indvarslet de indklagede til mæglingssmøde vedrørende sagen til afholdelse den 2/2 på hotel Dagmar, Grenaa. Der mødte ingen for de indklagede eller for mejeriet »Brolykke«. Samme dag som mæglingssmødet skulle være afholdt erfarede klagerne, at mejeriet »Brolykke« havde afskediget en mejerist uden at have givet overenskomstmæssigt varsel. Dette forhold ville man da have medtaget til forhandling på mæglingssmødet.

I henhold til det anførte indklager jeg Konsummælkmejeriernes Arbejdsgi-

verforening på mejeriet »Brølykke«s vegne, idet jeg vil påstå det førstnævnte forhold bragt til ophør og indklagede pålagt bod for overenskomstbrud, hvorhos den afskedigede mejerists erstatningskrav reserveres.

København, den 14. februar 1955.

Borup Svendsen

Lovgrundlag

Lov nr. 57 af 3. april 1900, anordning nr. 109 af 16. marts 1900, lov nr. 81 af 12. april 1910, nr. 536 af 4. oktober 1919, nr. 135 af 2. maj 1934, nr. 88 af 15. marts 1939, nr. 64 af 25. marts 1961 og nr. 60 af 4. marts 1964.

Anvendelsesmuligheder

Materialet er sammen med forligsinstitutionens arkivalier vigtige kilder til belysning af arbejdsmarkedsforhold og specielt arbejdsrettens udvikling i 1900-tallet.

Hvor findes kildetyperne?

Arbejdsrettens arkiv (RA).

Litteratur

100-året for Septemberforliget, 1999. Udg. af Finansministeriet.

Arbejdsrettens domme, København 1965-78. [Med registre for perioden 1956-80, udg. 1983]

Den Faste Voldgiftsrets kendelser, København 1911-64. [Med registre for perioden 1911-56, udg. 1929, 1939 og 1957]

Inger Dübeck: *Arbejdsretten i støbeskeen*, København 1979.

Michael Hertz: Arbejdsfred, arbejdsstridigheder, arbejdsret, i: Tim Knudsen (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. II (*Folkestyrets forvaltning fra 1901 til 1953*), København 2000, s. 455-63.

Kn. V. Jensen: *Arbejdsretten i Danmark*, København 1935.

Flemming Mikkelsen: *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980*, Odense 1992.

V. Topsøe-Jensen: Den faste Voldgiftsret gennem 25 Aar, *Ugeskrift for Retsvæsen* 1935, s. 81-109.

stempelfri

Anvk.-Holbæk
 14 AUG. 1961
 J. nr. 92-89-6/2

LÆREKONTRAKT

(Kontrakten skal indsendes til godkendelse, inden lærlingen træder i arbejde hos læremesteren (principalen), altså også inden prøvetidens begyndelse).

I henhold til lov nr. 261 af 2. oktober 1956 om lærlingeforhold, med hvilken lov vi er bekendt, indgås følgende lærekontrakt mellem:

undertegnede Læremester (principal) installatør Peter Vinbrød Jensen,
 (Læremesterens navn og stilling)
 der herved erklærer at opfylde de i loven foreskrevne vilkår for at kunne antage lærlinge, jfr. lovens § 2, og
 undertegnede indehaver af forældremyndigheden Oluf Blamén
 (forældremyndighedsindehaverens navn)
 for lærlingen: [redacted]
 (Lærlingens navn)
 og medundertegnede lærling [redacted], der er født
 (Lærlingens navn)
 den 5-6-45 og
 1. Ikke tidligere har været i lære
 2. tidligere har været i lære, jfr. hoslagte lærekontrakt og ligefedtes hoslagte erklæring fra den tidligere læremester (principal) om læreforholdets ophævelse.

Se om udfyldelse heraf
 lovens § 1, stk. 1 i
 bekendtgørelsen.
 Det ikke
 udfyldte
 overføres.

Vi forpligter os til i vort gensidige forhold at opfylde og underkaste os, hvad nævnte lov foreskriver.

Pkt. 1.
 Lærlingen er antaget til oplæring i elektriker faget. (evt. branche:)
 Læretidens varighed, jfr. lovens § 3, stk. 2, bestemmes til 4 år og 5 måneder,
 skriver friløst og løst om, fra 1 august 1961 at regne,
 således at læretiden udløber { den 31-12 1965
 ved svendeprøvens afholdelse i¹⁾

De 6 første måneder af læretiden anses som gensidig prøvetid, jfr. lovens § 6.

Svendeprøve / 19

Pkt. 2

Læremesteren (principalen) skal i overensstemmelse med de for faget fastsatte uddannelsesregler, jfr. lovens § 24, stk. 5, oplære lærlingen så fuldstændigt som muligt i faget, jfr. lovens §§ 12 og 16.
 Læremesteren (principalen) skal holde lærlingen til på forsvarlig måde at deltage i den for faget godkendte undervisning, jfr. nærmere lovens §§ 13 og 17.
 Lærlinge inden for håndværk og industri m. m. skal ved læretidens udløb aflægge svendeprøve eller eventuel anden fastsat prøve, jfr. dog lovens § 12, stk. 3. Udgifterne ved svendeprøvens aflæggelse afholdes af læremesteren. Såfremt der i henhold til § 12, stk. 3 ikke skal aflægges svendeprøve, meddeler læremesteren lærlingen et lærebreve²⁾, jfr. lovens § 12, stk. 5.
 Lærlinge inden for butiks-, handels- og kontorvirksomhed skal ved læretidens udløb af principalen have et lærebreve³⁾, der som hovedregel ikke må udleveres før bestået handelsmedhjælpereksamen, jfr. nærmere lovens § 16, stk. 2.

¹⁾ Læretidens udløb bør skridt muligt ansættes til et af de for afholdelse af fagets svendeprøver sædvanlige tidspunkter.
²⁾ Med hensyn til affættelsen af de i lovens §§ 12 og 16 omhandlede lærebreve, afleveret og berednings- samt indberetninger til vedkommende offentlige arbejdsanvisningskantor henvises til de side 9-12 optrykte formularer.

Arbejdsformidlingen
 Holbæk
 d. 17-8-61

Fig. 85. De første to af i alt fire sider af en lærekontrakt fra 1961. (LAK, Arbejdsformidlingen i Holbæk, Godkendte lærekontrakter 1961-1962 V)

Pkt. 3.

Lærlingens løn er i overensstemmelse med reglerne i lærlingelovens § 4, stk. 2, ansat således:

		m. midtløst		gennemsnitligt			
		1) Grundløn:		2) Dyrtidstillæg:		Ialt:	
2) Fra 1-8-61	til 31-12-61	kr. 0,80 -	kr. 0,05 -	kr.	pr. løn		
1. løn	"	" 0,85 -	" 0,06 -	"	"		
2. "	"	" 0,90 -	" 0,10 -	"	"		
3. "	"	" 1,00 -	" 0,15 -	"	"		
4. "	"	" 1,10 -	" 0,20 -	"	"		

Produktionstillægget betales ikke under ferie, for søgnehelledage, for sygedage, under ophold på tekniske skoler og forskoler.

Lærlingen ^{har} har ikke som vederlag ud over den foran angivne pengeløn kost og/eller logi hos læremesteren (principalen).

Lønnen udbetales ^{forud} forud _{bagud} bagud

Udbetalingsdag: *fredag*

I sygdomstilfælde må reglerne i lovens § 9 iagttages.

Pkt. 4.

Der tilkommer lærlingen følgende ferie med løn, jfr. lovens § 5, stk. 1, (hvorefter ferien skal udgøre 18 arbejdsdage for hvert hele læreår og 1½ dag for hver overskydende måned):

$$a: \frac{4}{5} \times 18 \text{ arbejdsdage}$$

$$\frac{1}{5} \times 1\frac{1}{2} \text{ arbejdsdag (for eventuelle overskydende måneder).}$$

b: Døpne ferie skal gives inden for følgende ferieperioder, jfr. lovens § 5, stk. 3:

12 arbejdsdage samlet i tiden 2/8-30/9, første gang i 19 62.

6 resterende arbejdsdage inden hvert læreårs udløb, (udfyldes kun hvis ferien deles).

7½ arbejdsdages ferie for eventuelle overskydende måneder gives inden læretidens udløb.

c: Der sikres lærlingen feriegødsel til 1. ferie efter udlæringen på følgende måde, jfr. lovens § 5, stk. 4:

Af lærlingens løn henlægges i hele læretiden 4 øre pr. time. Det således opsparede beløb udbetales til lærlingen, når han første gang efter afslutningen af læretiden holder ferie.

¹⁾ Opmærksomheden henledes på, at fastsættelsen af mindsteløn i faget eller ørdringer i den fastsatte mindsteløn kan nødvendiggøre regulering af den ovenfor anførte løn.

²⁾ I stedet for dato kan her anføres 1. læreår, 2. læreår o.s.v. Omfatter læretiden udover et antal hele år et overskydende tidsrum, må lønnen for det overskydende tidsrum tydeligt fremgå af opstillingen. Såfremt lærlingen som vederlag påkost og/eller logi udfyldes rubrikken med o.

85. Stamkort for arbejdsledig

Fra og med 1913 kunne kommunerne oprette offentlige arbejdsanvisningskontorer. I 1927 overtog amterne opgaven, og der oprettedes herefter anvisningskontorer i hvert amt. Fra 1970 var navnet arbejdsformidlingen eller blot AF i daglig tale. Kontorerne skulle gratis formidle arbejde af enhver art og samtidig føre kontrol med de ledige. AF har hele tiden arbejdet tæt sammen med a-kasserne, der er drevet af fagforeningerne. Når en person meldte sig som ledig i a-kassen, skulle AF have besked herom – og omvendt. De arbejdsledige skulle møde hos AF for at bevise, at de stadig var uden arbejde, og at de stod til rådighed for arbejdsmarkedet. Hver ledig var udstyret med et stamkort hos det lokale AF, hvor man noterede oplysninger om a-kasse, jobønsker, faglige kvalifikationer, og om man var mødt til kontrol eller udeblevet.

Stamkort for arbejdsledig 1970

(LAK, Arbejdsformidlingskontoret i Roskilde, Stamkort 1920-1986, pk. 4a)

[Se den kopierede gengivelse. Den lediges navn, adresse og personnummer er her blevet fjernet.]

● 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9										Faggruppe nr. 500	Afdeling nr. [redacted]	Medlemsnr. 870550
Indtægningsdatoer										Erhvervsvej nr. SID	[redacted]	[redacted]
- 8 JAN. 1970										Fornavn [redacted]	15	Køge
Adresse [redacted]										Opholdsadresse [redacted]		
4600 Køge										Ønsker arbejde som malerværk		Tilrædelsespunkt
Erhvervsstilling MALER										4631 Hørforsvej 4601 Hørforsvej		+ garbneri el.e. uden kørs.
Opholdskommune										varel. nr. 6075-85		
Personnr. [redacted]										Civilstand F		Antal børn
Uddannelse og øvrige kvalifikationer (evt. bi- eller tværerfaring)										DEL TID		
Øvrige oplysninger										Revalidering marts '71 - sept. '71		
Bikort										Vedvælg. v. d. L. 12/1-72.		
Kursus/skole										31 JAN. 1977 P.K. taler m. H.L.		
Begyndt										2/3-81. Klunten stoppes		
Stillet										arb. for ca. '15-81		

Fig. 86. Et stamkort for en arbejdsledig – den første af i alt tre sider. (LAK, Arbejdsformidlingskontoret i Roskilde, Stamkort 1920-1986, pk. 4a)

Kommentarer

Herlevskolen

Indtil 1980 en arbejdsteknisk skole, herefter et AMU-center, altså en institution, der gennemfører korte erhvervsrettede kurser.

Lovgrundlag

Lov nr. 110 af 29. april 1913, nr. 529 af 22. december 1921, nr. 151 af 1. juli 1927, nr. 179 af 23. juni 1932 og nr. 114 af 24. marts 1970.

Anvendelsesmuligheder

Stamkort kan anvendes ved undersøgelser af de foranstaltninger, som har været foretaget på lokalt plan for at få folk i beskæftigelse, og ved studier af arbejdsformidlingsområdet generelt. Endvidere rummer stamkortene et personalhistorisk kildemateriale.

Hvor findes kildetypen?

Arbejdsformidlingernes arkiver (LAA). Man skal være opmærksom på, at en arbejdsledig indtil 1979 var tilknyttet det AF-kontor, der dækkede det område, hvor den pågældende senest havde været i arbejde. Således hørte man til AF København, hvis man boede i Frederiksborg Amt, men senest havde været beskæftiget i København.

Litteratur

Arbejdsløshedsforsikringen i Danmark 1932-1957, 1957. Udg. af Arbejdsdirektoratet.

De offentlige arbejdsanvisningskontorers 50 års jubilæum 29. april 1963, *Socialt Tidsskrift* 3-4, 1963, s. 65-116.

Peder J. Pedersen: Arbejdsløshedsforsikring og faglig organisering, 1911-85, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1990, s. 230-46.

Aage Vater (red.): *Arbejdsløshedslovgivningen gennem 25 Aar 1907-1932*, København 1932.

Aage Vater: *Den offentlige Arbejdsanvisning i Danmark gennem Aarene 1913-1938*, København 1938.

86. Forslag til beskæftigelsesforanstaltning

Beskæftigelsesforanstaltninger er myndighedernes indsats for at reducere virkningerne af arbejdsløshed og krise. Indsatsen kan bestå i iværksættelse af offentlige arbejder eller støtte hertil samt uddannelse og omskoling af arbejdsløse. Fænomenet kendes især fra 1930'ernes krisetider, hvor en særlig indsats blev gjort over for ungdomsarbejdsløsheden. Man var bange for, at unge ville tage skade af arbejdsløsheden ved at miste selvagtelse, arbejdsvilje og arbejdsevne. Man frygtede tillige, at de unge ville søge til yderfløjene i dansk politik. Den første ungdomsarbejdsløshedslov fra 1933 blev fulgt op af en lov fra 1938, hvor de fleste beskæftigelsesforanstaltninger for unge blev samlet i såkaldte statsungdomslejre. Lejrholdet var frivilligt, men hvis man afviste tilbud om ophold i en lejr, medførte det ophør af understøttelse. I lejrene var de unge beskæftiget med vedligeholdelses- og anlægsarbejder. Fra 1942 indgik arbejds-teknisk undervisning som del af lejropholdet. Da ordningen kulminerede, var 15.000 unge mennesker beskæftigede i en ungdomslejr.

Forslag til beskæftigelsesforanstaltning i form af statsungdomslejr 1938 (RA, Arbejdsministeriets Ungdomsudvalg, Materiale 1938-1970, pk. 1)

Lb.Nr. C. 11

J.Nr. 704/38

Klosterhede Ungdoms-
foranstaltning

Skovrideren over Klosterhede Skovdistrikt fremsender Forslag om Oprettelse af en Statsungdomsforanstaltning paa Distriktet omfattende følgende Arbejder:

- 1) Tilkultivering af de Arealer, der kun er bevokset med Bjærgfyrlæstribber, plantet paa stor Afstand; her vil kunne blive Beskæftigelse, først ved Fjerning af Lyngen, dernæst Gravning af Huller og endelig Plantning.
- 2) Kulturrensning i alle de unge Rødgrankulturur, der paa Grund af stærk Lyngindblanding er i stagnerende Vækst. (Pløjning imellem Rækkerne hjælper en Del, men Rensning imellem Planterne vil gøre endnu større Gavn).
- 3) Tilkultivering af Lyngarealer, udelukkende med Bjærgfyfyr.
- 4) Rydning og Planering af Skovningsspor.
- 5) Engafvanding.
- 6) Snekastning.

Distriktet raader over tilstrækkeligt store ubenyttede Arealer, der maa anses for velegnede saavel til Pladser for Barak og Have som til Sportspladser.

Lejren tænkes placeret ved Fruerhøj Skovfogedlod, hvor der i Forvejen er beliggende Udhusbygninger til Skovfogedstedet, hvilke Bygninger for Tiden er ubenyttede, indeholdende en mindre Forpagterlejlighed, Stald med Plads til 4 Heste, 4-6 Køer, 6-8 Svin m.v. Bygningerne er for Tiden forpagtet sammen

med Jorden af Skovfogden, der svarer Jordlo[d]safdrag paa 270 Kr. aarlig og udreder Skatterne ca. 80 Kr. aarlig. Vedligeholdelsen af Bygningerne skal udføres af Lejren, og Ændringer, som Lejren ønsker foretaget, maa ske efter indhentet Sanktion fra Bygningsinspektøren, der fører Tilsyn med Bygningerne.

Skovrideren vilde omgaaende undersøge, hvor Vand bedst kan fremskaffes og undersøger tillige Muligheden for og Bekostningen ved at indlægge Elektricitet.

Det er Hensigten at opføre et mindre Stenhus til Forstanderen, hvilken Bygning senere skal overtages af Skoven til Brug for en Skovfoged. Tegning hertil er udlaant af Skovvæsenet. Om Placering af Barakker, Have og Sportsplads vil der være at føre Forhandling med Direktoratet for Statsskovvæsenet, der endvidere skal godkende Planerne for Jordens Drift.

Som Leder af Foranstaltningen er det Hensigten at antage en landbrugskyndig Forstander, der skal staa i direkte Rapport til Skovrideren angaaende Arbejdet i Plantagen, og som Arbejdsledere skal der ansættes mindst 3 Skovfoged-aspiranter. Lønnen til disse er af Skovvæsenet foreslaet til 150 Kr. pr. Maaned + frit Ophold, hvilket svarer til Lønnen ved Militærnægterlejerne. Endvidere er det Tanken at ansætte en Hjælpelærer til Undervisningen.

Alt Regnskab føres af Forstanderen, og Regninger over saadant Arbejde, som naturligt gaar gennem Skovrideren, attesteres af denne til Betaling gennem Lejren. Nødvendigt Værktøj maa anskaffes af Lejren efter Samraad med Skovrideren.

Udover de fornævnte Arbejder paa Distriktet vil der være at udføre almindeligt Lejrarbejde, Pasning af Have og det til Skovfogedstedet hørende Landbrug, nogen Opdyrkning af tilstødende Havearealer efter en af Direktoratet for Skovbruget godkendt Plan samt Udvidelse af den bestaaende Planteskole. Lejren vil kunne beskæftige 100 Mand i et Tidsrum af over 5 Aar.

Beskæftigelsescentralen foreslaar, at der etableres en Statsungdomsforanstaltning efter ovenstaaende Retningslinier, saaledes at der beskæftiges 100 unge arbejdsløse hver i mindst 9 Maaneder med en ugentlig Beskæftigelse af 33 Timers Undervisning og 6 Timers Sport, saaledes at der undervises i Dansk, Regning og Samfundskundskab.

Etableringsomkostningerne kan ikke paa nærværende Tidspunkt angives, men vil omfatte Udgifter til følgende Formaal: Forstanderbolig, Anskaffelse af Besætning, Inventar, Værktøj og Undervisningsmateriale samt Anskaffelse af Sovebarakker og 1 eller 2 Barakker til Spise- og Opholdsrum, Køkken og Sanitetsrum.

Ansættes det ugentlige Arbejdsvederlag til Deltagerne som paa Vitskøl til 14 Kr. og Forplejningsudgiften til 1 Kr. pr. Dag, kan de aarlige Driftsomkostninger foreløbig anslaaes til

Lønninger

1 Forstander	4.000 Kr.	
3 Arbejdsledere à 1800	5.400 ”	
1 Lærer ” 2400	2.400 ”	
1 Økonoma ” 1800	1.800 ”	
Forskellig Medhjælp	1.400 ”	15.000 Kr.
Arbejdsvederlag 100 x 52 x 14		72.800 ”
Forplejning 110 x 65 x 1		40.150 ”
Lys og Brændsel		6.000 ”
Undervisningsmateriel – Vedligeholdelse af		
Værktøj, Inventar, Bygninger		6.000 ”
Diverse		<u>20.050</u> ”
	<u>I alt</u>	<u>160.000</u> ”

Samlet Udgift andrager 4,40 Kr. Dag pr. Deltager, svarende til en Udgift for Staten paa 3,40 Kr. pr. Dag, for saa vidt Kommunerne yder et Tilskud paa 1 Kr. pr. Dag. Alle Udgifter til Indkøb af Planter og eventuelle Materialer bæres direkte af Statsskovvæsenet. Det samme gælder Udgifter til Transport i det Omfang denne ikke kan udføres ved Lejrens egen Foranstaltning.

Kommentarer

Vitskøl Statsungdomslejr i Himmerland.

Lovgrundlag

Lov nr. 186 af 20. maj 1933, nr. 169 af 13. april 1938, nr. 591 af 11. november 1940, nr. 677 af 27. december 1940, nr. 284 af 20. juni 1941, nr. 169 af 30. marts 1946, nr. 354 af 27. december 1958 og nr. 195 af 18. maj 1960.

Anvendelsesmuligheder

Materialet er kilde til centrale og lokale myndigheders indsats for at få folk i beskæftigelse – og derved det offentliges indsats for at reducere virkningerne af arbejdsløshed og krise.

Hvor findes kildetypen?

Arbejdsministeriets Ungdomsudvalgs arkiv (RA).

Litteratur

Hans Sode-Madsen: *Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og Ungdomskommissionen 1945-1970*, Århus 2003.

Hans Sode-Madsen: På ungdomslejr, *Siden Saxo* 1986, nr. 4, s. 11-15.

Hans Sode-Madsen: *Ungdom uden arbejde. Ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950*, København 1985.

Morten Westrup: Projekt Måløvhøj. En episode under 1930'ernes arbejdsløshed, *Erhvervshistorisk Årbog* 1974, s. 145-75.

By- og egnsudvikling samt fredning

Af Peter Fransen

By- og egnsudvikling

Før 1920 var den fysiske planlægning overvejende et anliggende for de enkelte sognekommuner og købstæder. Den første lov, som regulerede byudviklingen, var lov om byplaner af 18. april 1925. Hermed var der åbnet for muligheden for at udarbejde byplaner.

I 1938 fulgte en revision af lovgivningen, og det blev pålagt kommuner på over 1.000 indbyggere med overvejende bymæssig bebyggelse at udarbejde byplaner inden fem år. Målet med disse tiltag var at få sat mere skik på byudviklingen. Problemerne var størst omkring landets største byer, og fra 1949 blev der nedsat byudviklingsudvalg, der skulle arbejde på tværs af kommunegrænserne. I 1949 var der fire byudviklingsudvalg (København, Århus, Odense og Aalborg), i 1970 ved deres nedlæggelse var antallet 42! Byudviklingsudvalgene blev nedsat af Boligministeriet og var formelt af statslig karakter. Udvalgets formand var som regel vedkommende amtmand, og medlemmerne kom fra de berørte kommuner.

Senere fulgte egns- og regionsplanproblematikken, der for alvor blev lanceret i begyndelsen af 1960'erne, men bortfaldt som følge af folkeafstemningen i 1963 om jordlovene. Arbejdet blev først sat i værk efter 1970.

Naturfredning

Landets første egentlige naturfredningslovgivning kom med lov om naturfredning af 8. marts 1917, der undergik væsentlige ændringer i 1937, 1959 og 1961. Der eksisterede også på dette område en række forskellige forvaltningsorganer på såvel lokalt som centralt plan. De kan opdeles i:

- 1) Domstolslignende myndigheder: fredningsnævn, overfredningsnævn, ankenævn og taksationskommission.
- 2) Rådgivende og planlæggende myndigheder: Naturfredningsrådet og fredningsplanudvalgene. Til denne kategori må også henregnes statens naturfrednings- og landskabskonsulent.

I henhold til naturfredningsloven blev der oprettet et fredningsnævn for hver amtsrådsreds og de i amtet beliggende købstæder samt et særligt fredningsnævn for København. Nævnene bestod af tre medlemmer: en ministerielt beskikket dommer, et medlem valgt af amtsrådet (i København af Magistraten) og et medlem valgt af kommunalbestyrelsen (i København: Borgerrepræsenta-

tionen) i den kommune, der var berørt af den konkrete sag. Det tredje medlem af fredningsnævnet kunne således blive udskiftet fra sag til sag, afhængig af hvilke sager nævnet skulle behandle. Og hvis en sag vedrørte flere kommuner, blev fredningsnævnet udvidet med en eller flere ekstra personer, således at alle involverede kommuner var repræsenteret.

Fredningsnævnenes beslutninger kunne ankes til Overfredningsnævnet, der var fælles for hele landet; dog kunne visse sager (f.eks. sager vedrørende skovbyggelinie og reklamesager) indbringes for et særligt ankenævn. Der blev oprettet to ankenævn, ét for de jyske amter og ét for øerne. Taksationskommissionen var fælles for hele landet og vurderede erstatninger.

Ved ændringen af naturfredningsloven i 1959 blev det muligt at nedsætte fredningsplanudvalg for et eller flere amter. Disse udvalg skulle udarbejde planer over og beskrivelser af de landskaber og områder, som burde holdes fri for bebyggelse og ødelæggende foranstaltninger. I årene 1959-63 blev der nedsat 14 fredningsplanudvalg. Udvalgene havde ingen lovbestemt sammensætning. Almindeligvis var vedkommende amtmand dog formand, og udvalgene bestod sædvanligvis af repræsentanter for amts-, by- og sogneråd samt et antal særligt kyndige. De udarbejdede fredningsplaner skulle efterfølgende godkendes i Overfredningsnævnet.

Bygningsfredning

Med lov om bygningsfredning af 12. marts 1918 fik landet sin første lov om fredning af verdslige bygninger eller bygningsdele. Loven blev revideret i 1966 og i 1979. Det, der kunne fredes, skulle have kunstnerisk eller historisk værdi og tillige som regel være over 100 år gammelt. Opgaven blev varetaget af Det særlige Bygningssyn, som oprindeligt bestod af fem medlemmer, heriblandt direktøren for Nationalmuseets 2. afdeling, en arkitekt udpeget af Kunstakademiet og et medlem, der skulle opfylde betingelserne for at kunne udnævnes til dommer i en overret. Der var oprindeligt tale om en kommission nedsat af Undervisningsministeriet, og ministeriet beskikkede formanden. I 1961 blev Det særlige Bygningssyn overført til Kulturministeriet for i 1973 at blive lagt under Miljøministeriet (1994-2001: Miljø- og Energiministeriet). Bygningsfredningen hørte under Fredningsstyrelsen fra 1975 til 1987, hvor den blev overført til Planstyrelsen. Ved nedlæggelsen af denne styrelse i 1992 blev bygningsfredningen knyttet til Skov- og Naturstyrelsen, men fra 2002 er den en del af Kulturarvsstyrelsen. De anlagte arkivserier overføres og fortsættes i vid udstrækning ved omlæggelserne, så på trods af ressortændringer og organisatoriske omstruktureringer er arkivdannelsen nærmest upåvirket.

Kildeoversigt

87. Byplanvedtægt med tilhørende kort
88. Kendelsesbog for fredningsnævn
89. Indberetning om besigtigelse af fredede mindesmærker
90. »Hvide læg« med oplysninger om bygningsfredninger

87. Byplanvedtægt med tilhørende kort

En byplanvedtægt var en detaljeret plan for et mindre areals anvendelse. Vedtægten blev tinglyst for alle ejendomme på arealet og var bindende for både grundejere og bygherrer. Med vedtagelsen af planloven i 1975 blev byplanvedtægter afløst af lokalplaner.

I tiden efter 1945 skete der et voldsomt boom i parcel- og rækkehusbyggeriet, og der blev anlagt mange nye veje til den forøgede bilisme. Dette stillede nye store krav til planlægningen, og der blev gjort mange forsøg på at skabe overordnede rammer for erhvervs- og servicefunktioner. Set ud fra et bebyggelseshistorisk aspekt skete der især på landet en udvikling, der ændrede landskabet radikalt. Fra 1960'erne blev begrebet soveby udbredt. Det drejede sig om byer, der var præget af boligområder og en del servicefunktioner, men kun havde få industrivirksomheder. Ambitionerne var ellers store – i mange byplanvedtægter var der udlagt store områder til industriområder, men det kneb til tider med at tiltrække virksomheder.

Udkast til byplanvedtægt nr. 1 for Drigstrup Kommune, det sydøstlige område af Over Kærby by 1960

(LAO, Byudviklingsudvalget for Kerteminde-egnen, Journalsag 19/61, 1961)

Byplanvedtægt nr. 1. for Drigstrup kommune,

sydligste område af Over Kærby by.

I medfør af bekendtgørelse nr. 242 af 30. april 1949 af lov om byplaner pålægges der et område begrænset mod nord af Ny Odensevej, mod øst af kommunegrænsen, mod syd af Kerteminde Fjord og mod vest af matr. nr. 9b af Over Kærby by, Drigstrup sogn og Munkebovej til dennes udmunding i Ny Odensevej følgende byplan:

§ 1.

Området.

Byplanen omfatter ejendommene:

Matr.nr.erne 9a, 9c, 9d, 9e, 9f, 9g, 9h, 9i, 10y, 10aa, 17b og 17d alle af Over Kærby by, Drigstrup sogn, samt alle fra nævnte ejendomme fremtidig udstykkede grunde.

§ 2.

Veje og stier.

Stk. 1. Til anlæg af A-vej i en bredde af 10 m og med den på kortbilaget viste linieføring udlægges det dertil nødvendige areal af matr.nr.erne 10y og 10aa.

Stk. 2. Til anlæg af stiforbindelse mellem A-vej og Munkebovej og mellem den hårnåleformede A-vej i en bredde af 3 m udlægges de dertil nødvendige arealer af matr. nr. 10y og 10aa.

Stk. 3. Hjørnegrunde skal alle have et brudt hjørne på mindst 8 m og med lige store vinkler mod vejlinierne.

Stk. 4. Såvel nuværende parceller som parceller der udstykkes fremtidigt eller er under udstykning har ingen adgangsret eller anden facaderet til Ny Odensevej.

§ 3.

Byggelinier.

Stk. 1. Langs Ny Odensevej fastsættes 15 m byggelinie fra nuværende vejmidte.

Stk. 2. Langs Munkebovej og Kastanievej fastsættes 10 m byggelinie fra nuværende vejmidte.

Stk. 3. Langs A-vej fastsættes 8 m byggelinie fra vejmidte.

Stk. 4. Langs Kerteminde Fjord er de på kortbilaget viste – og af strandfredningskommissionen i 1940 tinglyste – 5, 20 og indtil 100 m byggelinier gældende.

Stk. 5. På hjørnearealer ved Ny Odensevej pålægges »skrå« byggelinier. Disse byggelinier bestemmes ved at forbinde to punkter som fremkommer ved, at der fra de tilstødende vejes kørebaneanter skæringspunkter måles 80 m ad Ny Odensevej og 15 m ad den tilstødende vej.

Stk. 6. På alle øvrige hjørnearealer indenfor området pålægges »skrå« byggelinier. Byggelinierne bestemmes som angivet i ovennævnte stk. 5 dog således, at der måles 15 m ad begge veje.

§ 4.

Byggeområder.

Stk. 1. Byplanområdet deles i følgende byggeområder som vist på kortbilaget:

- a) boligområde (rødt)
- b) boligområde pålagt fredningsbestemmelser (rødt/grønt)
- c) industriområde (blåt)

Stk. 2. I boligområdet må kun beboelse og havebrug finde sted på ejendommene.

Stk. 3. I boligområdet pålagt fredningsbestemmelser må kun beboelse og havebrug finde sted på ejendommene.

Hvor byggelinien er fastsat mindre end 100 m fra kystlinie er det en betingelse, at bebyggelse mellem byggelinien og Munkebovej ikke finder sted før beliggenhedsplan samt bygningstegning med angivelse af hvilke materialer og farver der ønskes anvendt til bygningens facader og tag, er godkendt af Strandfredningskommissionen eller efter dennes ophør, af Statsministeriet.

Stk. 4. Indenfor de i ovennævnte stk. 2 og 3 nævnte boligområder kan sognerådet dog tillade sådanne mindre virksomheder o.l. som almindeligt drives i boliger, hvis dette efter sognerådets skøn kan finde sted uden at være til ulempe for de omkringboende, og uden at bryde præg af beboelsesejendom eller boligområde.

Stk. 5. Hele industriområdet skal anvendes til industrielle formål og der må med de i stk. 6 og 7 nævnte undtagelser kun opføres fabrikker, værksteder, lagerbygninger og bygninger for grovvarer.

Stk. 6. Det skal være tilladt ved virksomheder at bygge og indrette kontorbygninger, forretningslokaler, kantiner, udsalgssteder og lignende, men beliggenheden skal i hvert enkelt tilfælde godkendes af Drigstrup sogneråd.

Stk. 7. Ligeledes må det være tilladt ved hver virksomhed at indrette én bolig for en leder og én bolig for en portner eller opsynsmand.

Tilladelse til at opføre sådanne boliger er dog betinget af, at erhvervsbebyggelsen på parcellen er af væsentlig større omfang end boligbebyggelsen.

Drigstrup sogneråd skal i hvert enkelt tilfælde godkende sådanne boligers beliggenhed.

§ 5.

Udstykning.

Stk. 1. Ingen grund indenfor boligområderne må udstykkes med mindre størrelse end 700 m² eller med mindre facadelængde end 17 m.

Stk. 2. Udføres bebyggelse efter en af sognerådet godkendt, for flere grundes fælles plan for bygningernes placering, må grundstørrelserne dog, hvor forholdene taler herfor tillades nedsat til 600 m² for et enkelthus, 500 m² for et dobbelthus, 400 m² for et kædehus og 300 m² for et rækkehus, og ved dobbelt kæde- og rækkehusbebyggelse kan ligeledes facadelængden tillades nedsat.

Stk. 3. En del af det fastsatte mindstestareal kan udlægges til fælles opholds- eller legeplads.

Stk. 4. Grundene langs Ny Odensevej har som anført i § 2, stk. 4 ingen adgangsrret eller anden facaderet til denne vej.

Stk. 5. Ubebyggede arealer i boligområderne som ikke benyttes til indkørsler, tørrepladser og lignende, skal anlægges og vedligeholdes som have, fælles opholdsareal, legeplads eller lignende.

Stk. 6. Til anlæg af offentlig legeplads ved A-vej samt øvrige grønne arealer med den på kortbilaget viste udstrækning udlægges de dertil nødvendige arealer af matr. nr. 10aa.

Stk. 7. Indenfor industriområdet må ingen grunde udstykkes med mindre areal end 5000 m².

Stk. 8. Ubebyggede arealer i industriområdet skal ved beplantning, befæstelse eller på anden måde gives et tiltalende udseende, ligesom en passende orden og renlighed skal opretholdes for lagerpladser og lignende.

§ 6.

Bygningsafstande.

Stk. 1. Indenfor boligområderne må afstanden mellem en bygning og skel ikke være mindre end 2,5 m.

Stk. 2. Indenfor industriområdet skal afstanden mellem bygning og naboskel være mindst 2,5 m eller mindst halvdelen af bygningens højde hvis denne er over 5 m høj.

Stk. 3. Sognerådet kan dog tillade udhuse, garager og lignende lagt nærmere ved naboskel, når deres grundflade ikke er over 25 m² og højden til tagryg ikke over 3 m.

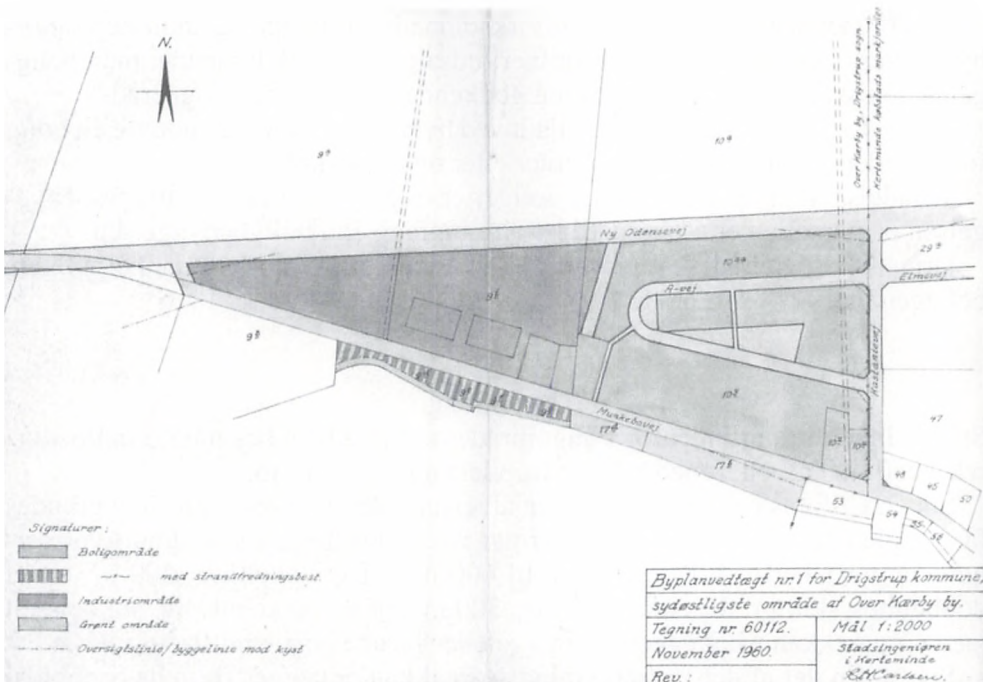

Fig. 87. Kortmateriale udgør et væsentligt element i sager vedrørende byplanlægning. Her ses to kort fra: LAO, Byudviklingsudvalget for Kerteminde-egnen, Journalsag 19/61, 1961. Det første giver et samlet overblik over den sydøstlige del af Over Kærby. Det andet (s. 445) præsenterer en udstyknings- og bebyggelsesplan for matrikelnumrene 10aa og 10y.

§ 7.

Bygningshøjder.

Stk. 1. Bygningshøjden regnes fra terræn til skæringen mellem ydervæg og tagflade.

Stk. 2. Indenfor boligområderne må kun opføres bygninger i en etage med udnyttet tagetage og i indtil 4 m's højde.

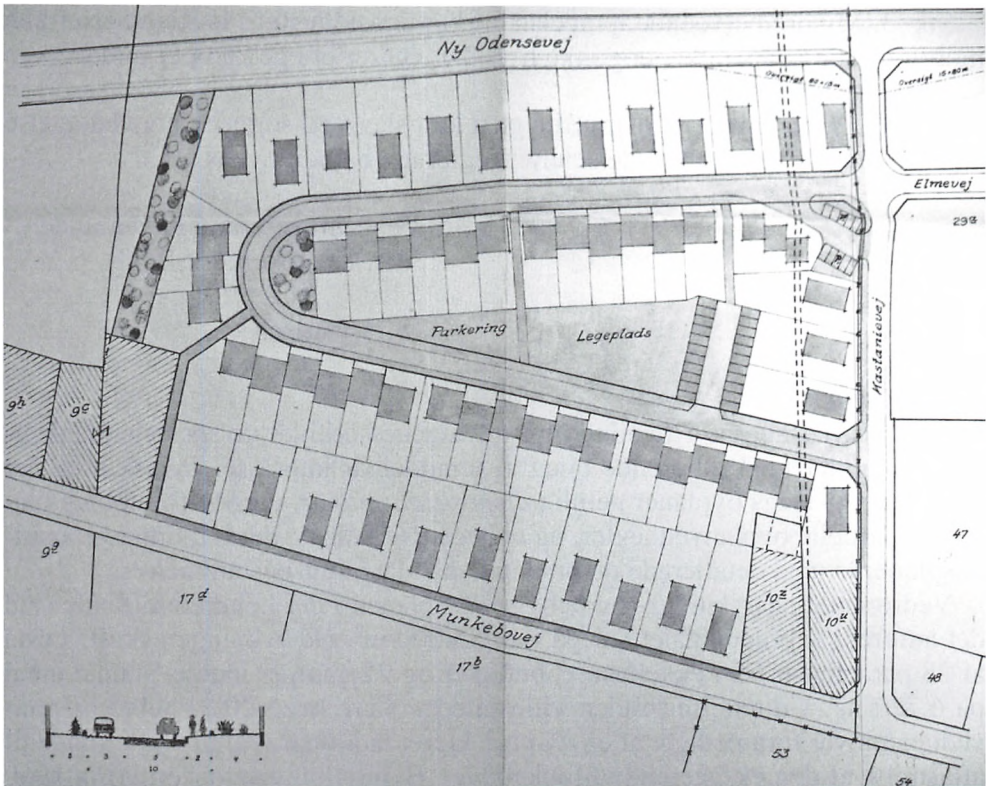
Stk. 3. Indenfor industriområdet må opføres bygninger i indtil 2 etager uden udnyttet tagetage og i indtil 6 m's højde.

§ 8.

Udnyttelsesgrader.

Stk. 1. Ved udnyttelsesgraden forstås forholdet mellem bebyggelsens bruttoareal og grundens areal. Ved beregning af udnyttelsesgraden kan som tillægsareal til grundens areal medregnes vejareal udfor grunden indtil vejens midtlinie, dog ikke udover 25 % af selve grundarealet.

Stk. 2. Udnyttelsesgraden for samtlige bygninger på samme grund må intet sted indenfor boligområderne være højere end 0,2 medmindre den i § 5, stk. 2 og 3 anførte bestemmelse om nedsættelse af grundstørrelser bringes i anvendelse.

Stk. 3. I udnyttelsesgraden skal medregnes mindst 1 garage for hver påbegyndt 200 m² etageareal.

Stk. 4. Indenfor boligområderne må der ikke indrettes mere end 2 lejligheder på hver grund.

Stk. 5. Udnyttelsesgraden for industriområdet må ikke på nogen grund være højere end 0,4.

§ 9.

Byplanvedtægtens overholdelse.

Stk. 1. Denne byplanvedtægt erstatter »Byplanvedtægt nr. 1 for Drigstrup kommune, østligste område af Over Kærby by« som er tinglyst i retskreds nr. 40, Kerteminde købstad den 10. november 1956.

Byplanvedtægten gælder forud for bestemmelser i kommunens bygningsvedtægt. I øvrigt skal bygningsvedtægten overholdes.

Stk. 2. Før noget byggeri påbegyndes, skal der til godkendelse af dens overensstemmelse med byplanvedtægten forelægges sognerådet tegninger, der viser grunden og dens omgivelser, samt bygningernes beliggenhed på grunden og deres størrelse, form og indretning, ligesom den påtænkte anvendelse af bygningerne og grunden skal oplyses.

Stk. 3. Mindre betydende lempelser af byplanvedtægtens bestemmelser kan indrømmes af sognerådet, dog ikke hvis det ændrer præg af det område, som vedtægten tilsigter at skabe.

Stk. 4. Ændringer af byplanvedtægten kan ske med sognerådets vedtagelse og boligministeriets godkendelse efter reglerne i byplanlovens § 5.

Stadsingeniøren i Kerteminde
den 18. november 1960

S.H. Carlsen

Kommentarer

Blandt journalsagerne i byudviklingsudvalgenes arkiver er specielt planlægningsrapporter med tilhørende bilag af umiddelbar interesse. Typisk blev der udarbejdet to slags byplaner nemlig *dispositionsplaner*, der var foreløbige planer og partielle byplanvedtægter, og *bebyggelsesplaner*, der udfyldte dispositionsplanerne med detaljerede og bindende planlægningsbestemmelser.

Vedrørende udstyknings- og bebyggelsesplanen i det konkrete tilfælde skal det anføres, at grundarealet var på i alt 35.000 m². Udstykningen skulle bestå af 28 parcelhuse, 33 rækkehuse, 3 butikker og 22 garager med et samlet areal på 6.720 m². Udnyttelsesgraden ville således være knap 20%. Selve byplanvedtægten var foranlediget af en ny projekteret indkørselsvej til Kerteminde til aflastning af den eksisterende Munkebovej. Byudviklingen var omkring 1960 for alvor ved at vinde fodfæste selv i de små sognekommuner. Drigstrup sognekommune havde således i 1960 1.022 indbyggere, hvoraf 50 i Over Kærby Mark. Over Kærby var på daværende tidspunkt funktionelt ved at være en integreret del af Kerteminde. Allerede i 1945 var der fra Over Kærby blevet indlemmet 78,6 ha i Kerteminde købstad, og pr. 1. april 1963 blev hele Drigstrup sognekommune sammenlagt med Kerteminde købstad. (Se i øvrigt *Statistiske Undersøgelser*, nr. 10: *Folketal, areal og klima 1901-60*, 1964, s. 69 og 117).

Lovgrundlag

Lov nr. 122 af 18. april 1925, lov nr. 181 af 29. april 1938 samt lov nr. 210 og 211 af 23. april 1949.

Anvendelsesmuligheder

Byplanvedtægter og udstykningsplaner bør ses i sammenhæng med de egentlige byudviklingsplaner, der i overskuelig form redegør for naturforhold, befolkning, bebyggelse, trafik, ejendomsforhold, vandforsyning, kloakforhold, administration og planlægning inden for området samt zoneinddeling m.m. Materialet er så godt som udnyttet i den historiske forskning, men rummer mange muligheder. Foruden analyser af den fysiske udvikling kan der peges på studier af lokaladministrationens gradvise professionalisering og bureaukratisering. Undersøgelser af byudviklingsudvalgenes materiale og det funktio-

nelle samarbejde på tværs af kommuneskel kan måske også give et indblik i baggrunden for de bestræbelser, der kulminerede i de omfattende kommunesammenlægninger samt oprettelsen af amtskommunerne i 1970.

Hvor findes kildetyperne?

Byudviklingsudvalgene var selvstændige aktører med egen arkivdannelse, og som sådan optræder de sædvanligvis, når de afleveres til et landsarkiv. I forbindelse med nedlæggelsen af udvalgene i 1970 blev et udvalgs arkiv typisk overtaget af den relevante amtskommune. Byplaner og vedtægter kan også findes i kommunearkiver samt i Boligministeriets arkiv (RA).

Litteratur

Amtskommuner – befolkning, opgaver, økonomi, oplande – Kommunalreformkommissionens sekretariat, 1968. Udg. af Landsplanudvalgets sekretariat.

Henrik Harnow: *Fra landbosamfund til storbyforstad*, i: Jørgen Thomsen (red.): *Korup og Ueberud. To sogne før og nu*, 2003, s. 213-94.

Ena Hvidberg og Hannelene Toft Jensen: *Nordvest egnen – fra bondeland til bylandskab*, 1987.

Per Grau Møller: *Fra landsby til soveby. Landbebyggelsen og dens økonomiske og kulturlandskabelige forudsætninger på Fyn 1770-1965*, 1990.

88. Kendelsesbog for fredningsnævn

Kendelsesbogens indretning og opbygning er meget lig en dombog. Forklaringen herpå er, at fredningsnævn samt overfredningsnævn, ankenævn og taksationskommission må betegnes som domstolslignende myndigheder.

Kendelse vedrørende fri færdselsret på Æbelø 1926

(LAO, Fredningsnævnet for Odense Amtsrådkreds, Forhandlings- og kendelsesbog 1918-1936)

42

K e n d e l s e .

"Bogense Avis" indeholdt i Foraaret 1924 en Bekendtgørelse om, at Adgang for Turister til Øen "Æbelø" ikke var tilladt, men at Tilladelse hertil undtagelsesvis kunde erholdes ved Henvendelse til Bestyreren paa Øen. Bogense Byraad henvendte sig derefter til Naturfredningsnævnet for Odense Amt for at udvirke fri Adgang for Publikum til Besøg paa Øen. Ejeren af Øen Konsul Hofmann-Olsen protesterede mod ukontrolleret Adgang til Øen, idet en saadan vilde tilsidesætte hans berettigede og væsentlige Interesser som Ejer, og gjorde i saa Henseende gældende, at det var af Vigtighed for ham forud at vide, hvem der som Turist vilde besøge Øen, da denne ligger ensomt og er hans Hjem den største Del af Aaret.

Da fri Færdselsret paa "Æbelø" ikke af Hensyn til Befolkningens Friluftsliv er af væsentlig Betydning for Almenheden og findes at ville tilsidesætte Hensynet til Ejeren's Interesser,

k e n d e s f o r R e t :

Begæringen om, at Nævnet aabner ukontrolleret Adgang for alle og enhver til at færdes paa Øen "Æbelø", kan ikke tages til Følge.

Roepstorff.

N. C. Andersen.

S. P. Sørensen.

af

Fig. 88. I 1924 afsagde Fredningsnævnet for Odense Amtsrådkreds ovenstående kendelse i en sag om fri færdsel på Æbelø. Imidlertid fortsatte striden om retten til at færdes på øen i de følgende mange årtier. (LAO, Fredningsnævnet for Odense Amtsrådkreds, Forhandlings- og kendelsesbog 1918-1936).

Kommentarer

I de første år faldt der ikke mange afgørelser i Fredningsnævnet for Odense Amtsrådsreds, så der blev derfor ført forhandlingsprotokol og kendelsesbog i samme bog. Forhandlingsprotokollen er ført på helt traditionel vis. Af dens første indførelse fremgår det, at medlemmerne af det første fredningsnævn havde én repræsentant fra de tre købstæder Odense, Bogense og Kerteminde samt én fra hver af kredsens 50 sognekommuner.

Æbelø blev en stor opgave for fredningsnævnet. Allerede i 1924 blev en række træer fredet på øen. Efter at øen var blevet totalt affolket i 1990'erne, blev der i 1993 indledt en langvarig og omdiskuteret fredningssag. Fredningskendelsen fulgte i 1998, og afgørelsen blev i store træk bekræftet året efter i Naturklagenævnet. Det blev bl.a. fastslået, at der er adgang til det fredede område til fods og fra søsiden i henhold til naturbeskyttelseslovens regler. Æbelø med småøer var i 1995 blevet overtaget af Aage V. Jensens Fonde.

Lovgrundlag

Førelsen af kendelsesbøger fremgår indirekte af lov nr. 140 af 7. maj 1937 § 8 stk. 4.

Anvendelsesmuligheder

Kendelsesbogen kan bl.a. benyttes til at få blotlagt interessemodsatninger i lokalsamfundet vedrørende herlighedsværdier. De centrale aktører i fredningsspørgsmål og deres skiftende indflydelse og gennemslagskraft vil også kunne dokumenteres via kendelserne.

Hvor findes kildetypen?

Fredningsnævnenes dokumenter er for det meste blevet opbevaret hos amtskommunerne, men efter aflevering til landsarkiverne betragtes disse sager som selvstændige arkiver. I forbindelse med afleveringer fra dommerembederne til landsarkiverne kan der også optræde materiale fra fredningsnævnene, da det som regel var en underrettsdommer, der var formand for fredningsnævnet.

Litteratur

Kurt Due Johansen (red.): *Æbelø – Status*, 1997. Udg. af Aage V. Jensens Fonde.

Kurt Due Johansen (red.): *Æbelø – Status*, 2000. Udg. af Aage V. Jensens Fonde.

89. Indberetning om besigtigelse af fredede mindesmærker

Med loven om naturfredning af 1937 blev fortidsminderegistreringen lovfæstet. Forvaltningen blev delt mellem Nationalmuseet og fredningsnævnene.

<u>Indberetning om besigtigelse af fredede mindesmærker.</u>					
besigtigelse afsluttet*):					
sogn: Sønder Nør-		hrd.: Åsum		amt: Odense	
<small>(kun eet sogn på hvert skema)</small>					
mb.nr.	ejerlav & matr. nr.	besigt. dato	højens tilstand	skade påført for ejer opl. om ny ejer	j. nr.
3716.1	1 a og 1 b Tarup	6/11 1966	Forholdene tilfredsstillende. Langs sydsiden var der anbragt en hældækket hvidkalkskule, hvorfor det kun var muligt at finde to af randstenene i sydsiden. Der var dog her intet der tydede på beskadigelse af det fredede.		
3716.2 3716.3) 1 a Ringsted- gård		Intet at bemærke.		
3716.4			Stien begynder at blive lovlig dyb, muligvis som følge af regnskyl. I øvrigt særdeles velbevaret.		
3716.5	27 e Sdr. Nørå		Intet at bemærke.		
3716.6	4 ah ibd.		Intet særligt at bemærke.		
3716.7			Et forfaldent skur nogle få meter fra mindesmærket er endnu ikke fjernet. En dør og andet traværk herfra er af børn anbragt på selve højen, der i det hele virker frastødende uordentlig.	Genpart af skrivelse af 8/11 1966 vedlagt. X)	
3716.8			Synes stadig at blive benyttet som aftrædessted.		
3716.9			På højen henligger en del afkvistede grene. I øvrigt intet at bemærke.		
			den 8. november	1966.	
		X) Matr. nr. 4 ah ejes ifølge tingbogen af former Sdr. Nørå pr. Arslev.			

Fig. 89. Mange farer kan true fredede mindesmærker, ikke mindst »alternativ genanvendelse«. (LAO, Fredningsnævnet for Odense Amtsrådsreds, Udtagne sager, Tilsynet med gravhøje).

Indberetning om besigtigelse af gravhøje i Sønder Nærå 1966

(LAO, Fredningsnævnet for Odense Amtsrådkreds, Udtagne sager, Tilsyn med gravhøje)

[Se den kopierede gengivelse]

Kommentarer

Indberetningen er en kopi af det skema, som blev indsendt til Nationalmuseet. Hvis der var tale om større beskadigelser, skulle det føres på en blå blanket. Ejeren af grundstykket 4 ah i Sønder Nærå fik påtalt skaderne på oldtidsminderne og fik en skarp irettesættelse af formanden for fredningsnævnet, dommer P.R. Edrén. Han skrev: »Ved et eftersyn den 6. november 1966 af oldtidsminderne i Sønder Nærå Hestehave viste det sig, at der stadig står et skur i nærheden af den anseligste af højene. Skuret er stærkt forfaldent, og en dør herfra tillige med andet træværk er slæbt op på højen, der i det hele gør et rodet og uappetitligt indtryk. Stedet bør omgående sættes i sømmelig stand ved fjernelse af alt uvedkommende. På højen nærmest vejen ligger en del afkvistede grene, der ligeledes må fjernes. Højen bagved denne høj synes – uvist af hvilken grund – at blive benyttet som aftrædelsessted. Denne brug af højden må ophøre. De bør i det hele føre et effektivt tilsyn til undgåelse af den beskrevne usømmelige tilstand i skoven«.

Lovgrundlag

Registreringer af fortidsminder rækker langt tilbage i tiden; således havde Oldsagskommissionen fra 1807 og Direktoratet for de Antikvariske Mindesmærkers Bevaring foretaget de første tiltag. Fra 1873 blev der indledt en systematisk landsdækkende registrering. Et egentligt lovgrundlag kom der først med lov nr. 140 af 7. maj 1937.

Anvendelsesmuligheder

Indberetningerne er den centrale kilde til undersøgelser af, hvorledes fortidsminderne er blevet behandlet i lokalområderne. De muliggør analyser af lokale lodsejeres private, herunder ofte økonomiske, interesser kontra fredningsnævnens og centralmagts interesse i at bevare landets kulturarv.

Hvor findes kildetypen?

Indberetningerne findes i fredningsnævnens arkiver (se under kildetype nr. 88) samt i Nationalmuseets arkiv.

Litteratur

Christian Adamsen og Vivi Jensen (red.): *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*, bd. I-V, 1995-2003.

Ingrid Nielsen (red.): *Bevar din arv. 1937 – Danmarks fortidsminder – 1987*, 1987.

Desuden henvises til Miljøministeriets hjemmeside: <http://www.mim.dk>. Fra denne side er der bl.a. link til ministeriets 25 års jubilæumsskrift 1971-96.

90. »Hvide læg« med oplysninger om bygningsfredninger

I forbindelse med Det særlige Bygningssyns arbejde med bygningsfredninger blev der i 1918 anlagt en række af »hvide læg«. Intentionen var på en overskuelig måde at få samlet de mest centrale oplysninger vedrørende ét hus. Tegningsmateriale samt fotos blev ligeledes lagt i de »hvide læg«. Materialet er henlagt topografisk efter gadenavn og nummer.

Lægsomslag for Quedens gård i Ribe (Kulturarvsstyrelsen)

[Se den kopierede gengivelse]

Kommentarer

På trods af hyppige organisatoriske ændringer inden for området fungerede de »hvide læg« fra 1918 helt frem til midten af 1980'erne, hvor de blev afløst af en elektronisk journal. Inden da havde man i nogle år også ført oplysningerne på journalkort.

Fig. 90. Quedens Gård i Ribe, fotograferet i 2007. Der er tale om en købmandsgård med rød-der tilbage i 1500-tallet. Det smukke kompleks blev fredet så tidligt som i 1918 og 1919 og består af portlænge, gavlhus, forhus, sidelænge samt stald- og portvognslænge. I begyndelsen af 1960'erne blev Quedens Gård en del af museet Den antikvariske Samling. Hverken fredning eller museumsdrift har været en hindring for, at stedet også byder på butik, café og større musikarrangementer. (Den antikvariske Samling, Ribe).

herl.

Carlsdammen 16 **Fredet Bygning.**

Ribe Klasse: A + B Opførelsestid: (Perron, 1681)
Strøgade 10. Fredet Aar: 1918 Bygherre: _____
11. febr. 1918 Ejer: _____ Arkitekt: _____
Quedens Gaard Nuværende Anvendelse: _____

Fredningen omfatter: (Længe med Strøgadegade) del af den for de to tidligere gærdene
på hjørnet af Strøgadegade og den op til det gamle bygnings fredning, der med fastsatte punkter
det herunderlygende hus med Strøgade (Kl. A.). De tre indelagte: jorden samt Stald- og
nybygningerne herud (1867/8.)

Restaureringer: _____
 Opmaalinger: _____
 Fotografering: _____
 Litteratur: _____

Journalager:

Numre	
86/44	Kiøbt areal uden tillædelser, belagte beton.
87 = 145 88 = 68	8 12. deleration
353 70	Tilbud til restaurering af husegarden med Strøgadegade + (h. 4. m. - bebyg)
526 70	Tillædelser på grund af bebygget med Strøgadegade
126 = 70 71 = 72	Skilling - gælder de nye indlæg, her dog på indlæst
F. 66. 01. 270	26 Forandring
66. 9. 32/1	Tilbud til istandsættelse af (0 - bebyg h. 274. m. .)
66. 9. 32/1	Opstilling af nyet bebyggelse og belagte og gælder (indlæst og opstilling)
66. 9. 32/1	Tilbud til forandring af indlæst og gælder
66. 9. 11/30	Skilling af 7000,-
62. 9. 75/102	Tilbud af 4000,- til istandsættelse af udvendig strøgade

Ydede Tilskud:

Aar	Sum	Anvendelse
1911	4.321,39	Restaurering af husegarden
1916/17	2.270,00	Tilbud af 0. bebyg.
1918	7.000	Indlæst og gælder af 2. bebygning af stald
1918	8.000	Ombygning af køkkenbygningen

Fig. 91. Lægsomslagene for de »hvide læg« giver en fin oversigt over de væsentligste begivenheder i de fredede bygningers nyere historie. Det gælder bl.a., hvornår der blev ydet tilskud til istandsættelser m.v. (Kulturarvsstyrelsen, »Hvidt læg« for Quedens Gård i Ribe).

Efterhånden er store dele af læggenes indhold blevet udtaget; det gælder f.eks. tegningsmateriale og fotografier. Fotografierne er nu blevet indskannede. Læggene kan dog stadig give et overblik over væsentlige bygningshistoriske informationer for det enkelte hus, ligesom de giver henvisninger til centrale journalsager, der er henlagt i journalsagsarkivet.

I den gengivne kilde optræder begreberne A- og B-fredninger. A-fredninger gjaldt for bygninger, der i særlig grad levede op til forudsætningerne for en fredning, og hvor forvanskning eller vanrøgt ville medføre en betydelig forringelse af nationens kulturskatte. B-fredninger blev anvendt for bygninger, hvis værdi vel var mindre fremragende, men hvis bevaring dog var af væsentlig betydning. Opdelingen i A- og B-fredninger blev bibeholdt frem til 1. januar 1980.

Af kilden fremgår det ligeledes, at der er blevet lyst en § 12-deklaration. Der er tale om en bevaringsservitut. Deklarationen pålagde bl.a. ejeren og de fremtidige ejere, at der ikke uden fredningsmyndighedernes samtykke måtte foretages udvendige eller indvendige bygningsændringer, ombygninger, tilbygninger eller nedrivninger eller i det hele taget dispositioner, hvorved ejendommens stil, karakter eller udseende blev ændret. Ejeren var ligeledes forpligtet til at holde ejendommen i forsvarlig stand. Modydelsen fra fredningsmyndighedernes side var, at der til huse, hvor der var lyst en fredningsservitut, kunne ydes tilskud til en sagkyndig istandsættelse, samt fritagelse for ejendomsskat.

Lovgrundlag

Der er intet specifikt lovgrundlag for kildetyper, men de anførte oplysninger er nøje knyttet til de opgaver, der blev nævnt i lov nr. 137 af 12. marts 1918 om bygningsfredning. Loven blev revideret ved lov nr. 195 af 8. juni 1966, som bl.a. indførte begrebet bevaringsservitutter.

Anvendelsesmuligheder

Foruden bygningshistorie for fredede bygninger giver materialet mulighed for på mikroniveau at følge myndighedernes syn på fredninger, herunder hvilke ændringer der har fundet sted på dette felt over et betydeligt tidsspand. Man kan aflæse, hvordan fredningslovgivningen blev fortolket i forhold til enkeltfredninger, og dette giver mulighed for konkret at vurdere, hvilke dele af bygningsmassen der blev betegnet som væsentlig for bevaringen af landets kulturarv og derfor fik økonomisk tilskud.

Hvor findes kildetyper?

De »hvide læg« befinder sig hos Kulturarvsstyrelsen, der blev oprettet i 2002.

Litteratur

Fredede bygninger, diverse årgange. [Lister over alle fredede ejendomme]

Se også <http://www.kulturarv.dk/index.jsp>. Via Kulturarvsstyrelsens hjemmeside er det også muligt at følge den lovgivningsmæssige udvikling.

Toldforvaltningen

Af Ole Degn

Toldkontrollen og toldopkrævningen forvaltedes i perioden frem til 1965 på tre niveauer. Den centrale toldadministration var i årene forud for 1919 Generaltolddirektoratet i København og 1919-65 Departementet for Told- og Forbrugsafgifter, hvorfra i 1965 udskiltes Direktoratet for Toldvæsenet. Under den centrale toldstyrelse hørte frem til 1969 Grænsetoldvæsenet.

Som en melleminstans mellem den centrale toldadministration og de lokale toldsteder stod frem til 1965 tre overtoldinspektorater, for København, for Østifterne og for Jylland. De førte i deres distrikter det øverste tilsyn med toldvæsenet i almindelighed, havde overtilsyn med bygninger og inventar, kontrollerede førelsen af journaler og regnskabsbøger samt forretningsgangen, ligesom de videresendte sager fra toldstederne til den centrale toldstyrelse.

Under Overtoldinspektoratet for København hørte en række forbrugsafgiftsinspektorater.

De lokale toldsteder og tolddistrikter omfattede i perioden foruden Københavns toldsteder på forskellige tidspunkter et lidt svingende antal i provinsen, fra 42 til 45 på Øerne, fra 32 til 37 i Jylland. De fleste var placeret i købstæderne, enkelte ved færgesteder, Gedser og Rødbyhavn, eller på øer, Samsø og Fanø. I 1969 blev de daværende 79 tolddistrikter slået sammen til 37 distrikts-toldkammerdistrikter, heraf de 11 københavnske.

På de større toldsteder, Helsingør, Odense, Aalborg, Randers, Århus, Horsens og Esbjerg, var administrationen todelt, idet en toldinspektør tog sig af opsynsforretningerne under told- og afgiftsområderne, mens en toldkasserer stod for regnskabsførelsen under oppebørselsområdet. Til opsynsforretningerne hørte opsynet med skibes ind- og udgåen og varers ind- og udførsel til lands og vands, deres vejning, måling, gradering, tælling og taksation samt varers anholdelse i forbindelse med smugleri og besvigelse. Til regnskabsførelsen hørte alt vedrørende oppebørsel og bogføring. De øvrige toldsteder havde som chef en toldforvalter.

Toldstedernes oppebørsel omfattede siden slutningen af 1800-årene ved siden af de egentlige toldindtægter et stadig voksende antal forbrugsafgifter, ikke blot på øl, spiritus og tobak, men også på chokolade og sukkervarer. Hertil kom omsætningsafgifter på motorkøretøjer og på en voksende række forbrugsvarer og fra 1962 den almindelige omsætningsafgift, omsen, der fra 1967 blev afløst af momsen.

Udover told- og afgiftsopkrævningen og den hermed forbundne kontrol omfattede toldvæsenets opgaver også en række såkaldte »Opgaver uden for beskat-

ningen«, nemlig skibsmåling og skibsregistrering, mønstring af skibsmandskab samt medvirken i karantænevæsenet og udskrivningsvæsenet – skibsmålingen siden 1600-årene, de øvrige opgaver siden begyndelsen eller midten af 1800-årene.

I øvrigt kan der henvises til kapitlet om toldforvaltningen i *På embeds vegne*.

Kildeoversigt

91. Byggegodtgørelse
92. Toldkammerinventarliste
93. Rapportjournal
94. Tjenestefordelingsliste
95. Bevilling til toldfrihed
96. Fortegnelse over ind- og udgående skibe
97. Skibsregister
98. Mønstringsprotokol
99. Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer

Litteratur

Oversigtsværker, vejledninger m.v.:

Ole Degn: *Kongens told. Toldarkiver og deres brug*, 1994. Arkivernes informationsserie, udg. af Statens Arkiver.

Ole Degn: *Toldarkiver før 1969. Vejledning og nøgle til toldarkiverne i landsarkiverne*, 1994.

Paul Gersmann, Alf Therkildsen og O. Tobiesen Meyer: *Fra importregulering til moms. 1945-1986. Dansk Toldhistorie*, bd. V, 1987.

Anders Monrad Møller: *Etaten og traditionerne. 1914-1945. Dansk Toldhistorie*, bd. IV, 1990.

Arkivregistraturer:

Toldkamre indtil 1969.

I. *Toldkamre sammenlagt til Helsingør, Kalundborg, Korsør og Køge distriktstoldkamre*, 1985.

II. *Toldkamre sammenlagt til Nykøbing F./Rødbyhavn, Næstved og Rønne distriktstoldkamre*, 1985.

Overtoldinspektoratet for Østifterne, 1986.

Odense Toldkammer. Bogense Toldkammer. Kerteminde Toldkammer. Nyborg Toldkammer, 1986.

Svendborg Toldkammer. Fåborg Toldkammer. Marstal Toldkammer. Ærøskøbing Toldkammer. Rudkøbing Toldkammer, 1986.

Assens Toldkammer, 1986.

Middelfart Toldkammer, 1986.

Nørrejske toldarkiver før 1969, bd. 1-7. Ved Ole Degn.

1. *Nordjyllands amtskommune. Toldkamrene i Frederikshavn, Hjørring, Hobro, Løgstør, Løkken, Nibe, Skagen, Sæby og Ålborg*, 1995.

2. *Viborg amtskommune. Toldkamrene i Nykøbing Mors, Skive, Thisted og Viborg*, 1987.

3. *Århus amtskommune. Toldkamrene i Ebeltoft, Grenå, Mariager, Randers, Skanderborg-Silkeborg, Silkeborg, Skanderborg og Århus*, 1993.

4. *Ringkøbing amtskommune. Toldkamrene i Herning, Holstebro, Lemvig, Ringkøbing og Struer*, 1997.

5. *Vejle amtskommune. Toldkamrene i Fredericia, Horsens, Kolding, Vamdrup og Vejle samt Hejls og Taps*, 1998.

6. *Ribe amtskommune. Toldkamrene i Egebæk, Esbjerg, Fanø, Foldingbro, Gredstedbro, Hjerting, Kalvslund, Ribe og Varde*, 1999.

7. *Overtoldinspektoratet for (Nørre)Jylland*, 2000.

Toldvæsen og grænsegendarmeri i Sønderjylland: en registratur, 1987.

91. Byggegodtgørelse

Med indførelsen i 1962 af omsen, en almindelig omsætningsafgift i engrosledet, blev især større finansieringsopgaver som erhvervs- og boligbyggeri i væsentlig grad vanskeliggjort. Derfor åbnedes der mulighed for efter ansøgning til toldvæsenet at opnå godtgørelse af afgift i forbindelse med byggearbejder. Godtgørelsen beregnedes med et beløb pr. m² af etagearealet. Ansøgningerne skulle indeholde specificerede opgørelser af håndværkerudgifterne, og det godtgørelsesberettigede etageareal skulle attesteres af bygningsmyndigheden.

Ansøgning om afgiftsgodtgørelse for byggeri 1963

(LAV, Thisted Toldkammer, Byggegodtgørelser 1962-63 (B 323-330))

[Se den kopierede gengivelse s. 459-60]

Kommentarer

Som det fremgår, omfattede godtgørelsen alene byggearbejde, hvorfor den af bygherren anførte post »Køleskab, el-komf.« af toldvæsenet er fratrukket.

Lovgrundlag

Ved bek. nr. 239 af 28. juni 1962, jfr. bek. nr. 51 af 26. februar 1963, fastsattes bestemmelser vedrørende godtgørelser af afgift, der var betalt af de til opførelse af bygninger anvendte materialer.

Anvendelsesmuligheder

Byggegodtgørelsessagerne belyser byggeriets omfang, oplyser om bygherrerne og giver med deres detaljerede specifikationer af håndværkerudgifterne et indblik i forholdene omkring byggeriet i lokalområderne i 1960'erne.

Hvor findes kildetypen?

I toldkammerarkiverne i landsarkiverne.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

**ANSØGNING OM AFGIFTSGODTGØRELSE
FOR BYGGERI** Se vedlagte anvisninger for ansøgningens udfyldelse

 Thisted toldkammer
 Byggerifusionssag nr. 268 **(OSL)**
 Matrikel-nr. 7de af Thisted købt.
 mrkj.
A. STILLING, NAVN OG ADRESSE

Stilling og navn Boligselskabet Lejerbo, Thisted afd. 114	Telefon-nr. Tria 4100
Adresse Solhøjvej 26, Thisted.	Postkonto-nr.

B. BYGNINGENS ANVENDELSE OG ETAGEAREAL

1. Anvendelse Helårsbeboelse	
2. Godtgørelsesberettiget etageareal:	
A. Fabrik, værksted, lager, avlsbygning i landbrug, el. lign.	m ²
B. Helårsbeboelse, kontor, butik, skole, hospital el. lign.	87,10 m ²
Tilsammen	87,10 m ²

C. HÅNDVÆRKERUDGIFTER VED BYGNINGENS OPFØRELSE

X	Entreprise	Håndværkerens navn og adresse	Beløb i hele kr.
	Murerarbejdet	K.J. Steffensen, Thylandsvej, Thisted	14.900 kr.
	Tømrer- snedkerarb.	Nørgård & Vikse, Margrethevej, "	16.755 kr.
	Blikk.el.vand,san.	H.L. Olsen, Grydetorv, "	2.642 kr.
	Plarmesterarb.	Sv. Odgård, Storegade "	480 kr.
	El-arbejde	Brdr. W. Hansen, Vestergade "	1.978 kr.
	Malerarbejdet	N. Hyllested, Skovgade, "	1.620 kr.
	Centralvarme	H.L. Olsen, Grydetorv, "	3.044 kr.
	Fjernvarmestik	Thisted Varmeforsyning "	693 kr.
	Køleskab,el-komf.	Brdr. W. Hansen, Vestergade "	865 kr.
			kr.
b. Eget arbejde		Materialeudgift iflg. vedl. opgørelse	kr.
		+ 45 pct.	kr.
			0 kr.
	Samlede håndværkerudgifter		42.377 kr.

D. ANDRE OPLYSNINGER

1. Har bygningen åbne facadepartier, således at arealet af disse partier overstiger en tredjedel af det samlede facadeareal	J	N
2. Er bygningens opførelse påbegyndt før 1. august 1962	J	N

3. Eventuelle bemærkninger

**Oms.godtgørelsen bedes sendt til boligselskabet
"Lejerbo", Kristianiagade 9, København Ø.**

E. ERKLÆRING OG UNDERSKRIFT

Undertegnede indstår for ovenstående oplysningers rigtighed og erklærer at have afholdt udgifterne ved bygningens opførelse.

PÅ bygherrens vegne

Thisted, den 1. 4. 1963

Indsendes til det lokale toldkammer (i København 4. Forbrugsafgiftsinspektøret, Sagsnr. 41512)

Form. oms. nr. 34

Fig. 92. Ansøgning om afgiftsgodtgørelse for byggeri. (LAV, Thisted Toldkammer, Byggegødtgørelser 1962-63).

ATTEST FRA BYGNINGSMYNDIGHEDEN OM OMSTÅENDE BYGGERI

1. BELIGGENHED

Matr.-nr. 7 de Th k markj	Adresse Solhøjvej 26, Thisted
------------------------------	----------------------------------

2. GODTGØRELSEBERETTIGET ETAGEAREAL, I HENH. TIL § 4 I BKG. NR. 51 AF 26. FEBRUAR 1963 (JFR. EVT. § 1, STK. 6)

a. Det godtgørelsesberettigede etageareal fordelt på de enkelte sfænt:	Art: Beboelse m/udhus + Ud- og vaskehus	87,10 m ²
	Art:	m ²
	Art:	m ²
	Art:	m ²
	Art:	m ²
b. Bygningens samlede, godtgørelsesberettigede etageareal		87,10 m ²

3. ANDRE OPLYSNINGER

Dato for byggestarten 29/6 1962.	Er byggeriet fuldført.....(sat X)	J	Nq
Eventuelle bemærkninger		I	

4. UNDERSKRIFT

BYGNINGSINSPEKTØREN
THISTED

Bygningensmyndighedens stempel

den 29-4- 1963

Sivik Bæverfærden

TOLDVÆSENETS PÅTEGNING

Tingbogsattest forevlet..... X	Ksj. nr. 441
Attest om byggeriets stude pr. 1. aug. 1962 vedlagt X	Den 19/5-63

Håndværkarudgiftene udgør pr. m² etageareal: _____ kr. _____ øre, som skønnes rigtige.

Godtgørelsen udgør: *B.*

871 m² à *23* kr. (*70* pct.) = *1402* kr. *31* øre

_____ m² à _____ kr. (_____ pct.) = _____ kr. _____ øre

_____ m² à _____ kr. (_____ pct.) = _____ kr. _____ øre

1402 kr. *31* øre ✓

Kan udbetales: *1963*

Udbetalt pt. Giro

Udregnet af: *[Signature]*

92. Toldkammerinventarliste

Inventarlister med angivelse af til- og afgang førtes af toldinspektørerne og skulle sikre, at ingen af statens inventargenstande forsvandt ureglementeret. Oprindelig blev inventarlisterne videregivet til toldkassereren til brug som bilag ved dennes regnskab, der skulle vise beholdningen ved finansårets begyndelse og slutning. Med deres detaljerede registreringer fortæller de minutiøst om de fysiske rammer for toldvæsenets virksomhed og de tilstedeværende praktiske og tekniske hjælpemidler.

Inventarliste fra Skive Toldkammer 1965-66

(LAV, Skive Toldkammer, Inventarprotokol 1965/66-1969/70 (B 320-213))

Beholdning 1/4 65

Toldkamrets lokaler på Skive Personbanegård

På bygningen: 1 toldskilt	1
<i>Toldforvalterens kontor</i>	
4-delt kort opklæbet på hård plade.	1
skrivebord	1
konferencebord	1
armstol	1
kevistol med armlæn	1
stole	4
bogreol	1
arkivskab	1
garderobeskab	1
pengeskab	1
gulvtæppe	1
vægur	1
gardiner fag	1
Revisionslæren i grundrids	
Meyers vareleksikon bind	2
toldsigneter (i pengeskabet)	2
<i>Regnskabskontoret</i>	
skriveborde	5
skrivemaskinebord	1
kevistole	5
stole alm.	5
arkivskabe	2
skranker	1
skrivepult	1
rullebord til kassekontrolapparat	1
kontormaskine »Adler Special«	
skrivemaskine »Norden« 1956	1
regnemaskine »Addo – X« model 353	

Fig. 93. Kontormiljø i toldbygning på Gammelholm i midten af 1940'erne. Man ser nogle af de genstande, der årligt blev registreret i inventarlisterne: skrivebord, kontorstole, telefon og kontort lampe. (Told • Skat Museet).

additionsregnemaskine »Addo = X« 1958	1
kassekontrolapparat »National«	1
vægur	1
pengeskuffe	1
nummeratør	1

Damernes toilet (...)
Entré (gangen) (...)
Rum til rengøringsrekvisitter (...)
Vejerboden (...)
Ekspeditionskontoret (...)
Frokoststuen (...)
Kontrollørkontoret (...)
Beskatningskontoret (...)
Arkivrum (...)
Toldkamrets lokaler på godsbanegården
På bygningen (...)
Kontoret (...)

93. Rapportjournal

Rapportjournal med redegørelse for sager vedrørende overtrædelser af told- og afgiftslovgivningen og forslag til afgørelse blev med henvisning til toldlovens relevante paragraffer afgivet af de lokale toldsteder og gennem overtoldinspektoraterne sendt til Departementet for Told- og Forbrugsafgifter til afgørelse.

Rapportjournal sag fra Skagen 1938

(LAV, Overtoldinspektoratet for Nørrejylland, Rapportsager 1937 III (B 297-1.441))

Rapporter efter Toldl. § 48

Skagen Toldkammer,
den 9' August 1938.

Toldkamret skal herved tjenstligt fremsende Skagen Toldandholdelses-Rapport Nr. 4/1938-39, hvorefter Havnebetjent M. Olsen, Skagen Havn, havde meddelt Overtoldbetjent af 1' Grad J.C. Andersen, at der ved Havnen formentlig var drukket indsmuglet Spiritus. Ved den i denne Anledning foretagne Undersøgelse er det oplyst, at Fiskerfartøjet [Skibsnavn] af Skagen, Brutto 10.35 Tons og Netto 3 Tons, Havnekendingsnummer S 192, i Søen havde leveret Fisk til en forbisejlende udenlandsk Damper og som Betaling blandt andet modtaget Spiritus og Tobak. Fartøjet var indkommet i Havnen tidligt paa Dagen, og ved Overtoldbetjentens Inkvirering cirka Klokken 21 forefandtes kun de i Rapporten anførte Tobaksvarer, nemlig 2 Pakker Tobak á 100 gr., 2 Bøger Cigaretpapir á 60 Blade og 2 á 120 Blade. To af de ombordværende, Fiskerne [Navn1], født 19/1 1904, og [Navn2], født 23/12 1916, har forklaret, at de hver havde modtaget 1/1 Flaske Brændevin, 1 Pakke Tobak paa 100 gr. og 2 Bøger med ialt 180 Blade Cigaretpapir, og at Fartøjets Fører [Navn3] havde modtaget 2/2 Flasker Brændevin, 1/1 Flaske Akvavit og 1 Flaske Genever. [Navn3] erklærede først, at han nok havde set, at der, mens de laa paa Siden af Damperen, var bragt noget ombord, men at han ikke saa, hvad det var, da han opholdt sig i Styrehuset og havde nok at gøre med Fartøjets Manøvrering; senere har han dog indrømmet, at han har modtaget førnævnte 4 Flasker Spiritus; han hævder dog, at han, mens Mandskabet opholdt sig i Lukafet, havde kastet Flaskerne overbord af Frygt for Ubehageligheder ved Ilandbringningen i Skagen, jfr. vedlagte Erklæring.

Hvorvidt det skete er passeret nærmere end 4 Sømil fra Kysten, kan ikke siges med Bestemthed, men det er dog under 12 Sømil fra Kysten.

J.O.J.No 4783 1938

For de af Fisker [Navn3] modtagne og senere bortkastede Varer udgør Afgifterne m.v.:

2/2 Flasker Brændevin – 0,72 Liter – Værdi – ufortoldet – 2 Kr. 00 Øre

1/1 - Akvavit -	0,72	-	-	-	-	2	-	50	-
1 Flaske Genever -	<u>1,00 Liter - Værdi</u>	-	ufortoldet	-		3	-	50	Øre
	2,44 Liter - Værdi - ufortoldet -					8	Kr.	00	Øre
Løbe-Nr. 29a á 1 Kr. 50 Øre - Tillægsafgift 8 Kr. 50 Øre pr. Liter.									
Told 3 Kr. 66 Øre - Tillægsafgift: 20 Kr. 74 Øre - ialt						24	Kr.	40	Øre
Bøde: 3 Gange 24 Kr. 40 Øre - 73 Kr. 20 Øre afrundet til						70	Kr.	00	Øre
Konfiskationsværdi - Told og Tillægsafgift -						<u>32</u>	Kr.	40	-
	I alt					102	Kr.	40	Øre

For de af Fisker [Navn1] modtagne Varer udgør Afgifterne m.v.:

1/1 Flaske Brændevin -	0,72 Liter - Værdi - ufortoldet -					2	Kr.	00	Øre
Løbe-Nr. 29a á 1 Kr. 50 Øre - Tillægsafgift 8 Kr. 50 Øre pr. Liter.									
Told 1 Kr. 08 Øre - Tillægsafgift 6 Kr. 12 Øre - ialt						7	Kr.	20	Øre
100 gr Tobak - Værdi - ufortoldet -						1	Kr.	00	Øre
Løbe-Nr. 321 á 2 Kr. 30 Øre - Afgiftsklasse C. 4.									
Told: 0 Kr. 23 Øre - Stempelafgift 0 Kr. 15 Øre - ialt						0	Kr.	38	Øre.
2 Bøger med ialt 180 Blade Cigaretpapir vog 16 gr - Værdi - ufortoldet -									0
Kr. 75 Øre.									
Løbe-Nr. 275 á 30 Øre - Stempelafgift 3 øre pr. Blad									
Told: 0 Kr. 00 Øre - Stempelafgift 5 Kr. 40 Øre - ialt						5	Kr.	40	Øre.
Bøde: 3 Gange 7 Kr. 58 Øre - 22 Kr. 74 Øre									
1 " 5 Kr. 40 Øre - <u>5 " 40 Øre</u>									
	28 Kr. 14 Øre afrundet til					25	Kr.	00	Øre
Konfiskationsværdi - Told og Tillægsafgift for									
1 Flaske Brændevin						<u>9</u>	Kr.	20	"
	I alt					34	Kr.	20	Øre

J.O.J N° 4783/1938

For de af Fisker [Navn2] modtagne Varer ligeledes Ialt 34 Kr. 20 Øre

Toldkamret vil mene, at det foretagne maa være ulovligt, og man skal tjenstligt tillade sig at indstille, at Rapporten godkendes. Toldkamret skal endvidere tillade sig at indstille, at Fisker [Navn3] under Hensyn til det i Sagen oplyste ikendes en Bøde paa 50 Kr. samt tilpligtes at erlægge Konfiskationsværdi, Told og Tillægsafgift for de ikke tilvejebragte 4 Flasker Spiritus med 32 Kr. 40 Øre, at Fisker [Navn1] ikendes en Bøde paa 25 Kr. samt tilpligtes at erlægge Konfiskationsværdi, Told og Tillægsafgift for 1 Flaske Brændevin med 9 Kr. 20 Øre, at Fisker [Navn2] ligeledes ikendes en Bøde paa 25 Kr. samt erlægger 9 Kr. 20 Øre for 1 Flaske Brændevin, samt at de omhandlede 2 Pakker Tobak á 100 gr og 4 Bøger med ialt 360 Blade Cigaretpapir konfiskeres.

Toldkamret skal oplyse, at Fisker [Navn3] har deponeret 102 kr. 40 Øre i Toldkassen.

J. Olsen

[til]

Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Depart. f. T. og F.,

den 10/8 1938. 3 Bilag

Fremsendes tjst. i Henhold til Bestemmelserne i Tb. R. Side 919-921.

P. O. V.
Mortensen

[Bilag]

Afskrift.

Undertegnede Skibsfører [Navn3], M/S [Skibsnavn] af Skagen – S 192 – erklærer herved, at jeg som Betaling for Fisk af en forbisejlende Dampner ca. 1½ Sømil fra Fyrskibet den 30' f.M. har modtaget 2 Kr. + Spiritus og Tobaksvarer. – Af de modtagne Varer har Besætningen modtaget ialt 2 Fl. Spiritus, 2 Pakker Tobak og 4 Pakker Cigaretpapir, mens jeg har modtaget ialt 4 Fl. Spiritus. – Disse 4 Flasker Spiritus har jeg kastet over Bord i Nærheden af Skagens Rev Fyrskib, medens Folkene var i Lukafet, af Frygt for Ubehageligheder ved Ilandbringen i Skagen.

Skagen, den 2' August 1938.

[Navn3]

(sign.)

Rigtig Afskrift.

Skagen Toldkammer

J. Olsen

Kommentarer

Sagen er en af de mindre. I de fleste tilfælde er rapportsagerne langt mere fylde, med snesevis eller hundredvis af papirer.

J.O.J.No. Journal for Overtoldinspektoratet for Jylland., nr.

P.O.V. På Overtoldinspektørens vegne.

Ikendes en bøde på 50 Kr. Beløbet anføres således, men må ud fra hele sammenhængen og beregningerne være en fejl for 70 Kr.

Tjst. Tjenstligt.

Tb. R. Toldbehandlings Reglement § 48, Indsmugling og forhandling af cigaretpapir.

Toldl. Toldloven af 5. maj 1908.

Lovgrundlag

Toldforordningen af 1. februar 1797 og toldloven (lov nr. 88) af 5. maj 1908.

Anvendelsesmuligheder

Toldrapportsagerne giver ikke blot et indblik i smuglerierne og fremgangsmåden herved, men også, ikke mindst gennem sagernes biomstændigheder, detaljerede oplysninger om erhvervsforhold, praksis i dagligdagen og økonomiske forhold.

Hvor findes kildetyperne?

I toldarkiverne og overtoldinspektorsarkiverne i landsarkiverne.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

94. Tjenestefordelingsliste

Med toldkamrenes mangeartede administrations-, kontrol- og oppebørselsopgaver, herunder også opgaver for andre myndigheder, skibsmåling og skibsregistrering, mønstring af skibsmandskab, karantænevæsen, udskrivningsvæsen m.m., var det tidligt nødvendigt med en stram organisation, så meget mere, som flere toldkamre efterhånden fik et omfangsrigt personale; således havde i 1956 Odense et personale på 113, Aalborg på 120 og Århus på 137. De mange arbejdsopgaver inden for mange områder og på meget spredte arbejdspladser, herunder underordnede institutioner, blev allerede fra 1830'erne styret gennem tjenestefordelingsprotokoller eller tjenestefordelingslister.

Tjenestefordelingsliste for Aalborg Toldkammer for december 1957 (LAV, Ålborg Toldkammer, Tjenestefordelingslister 1943-57 (B 298-610))

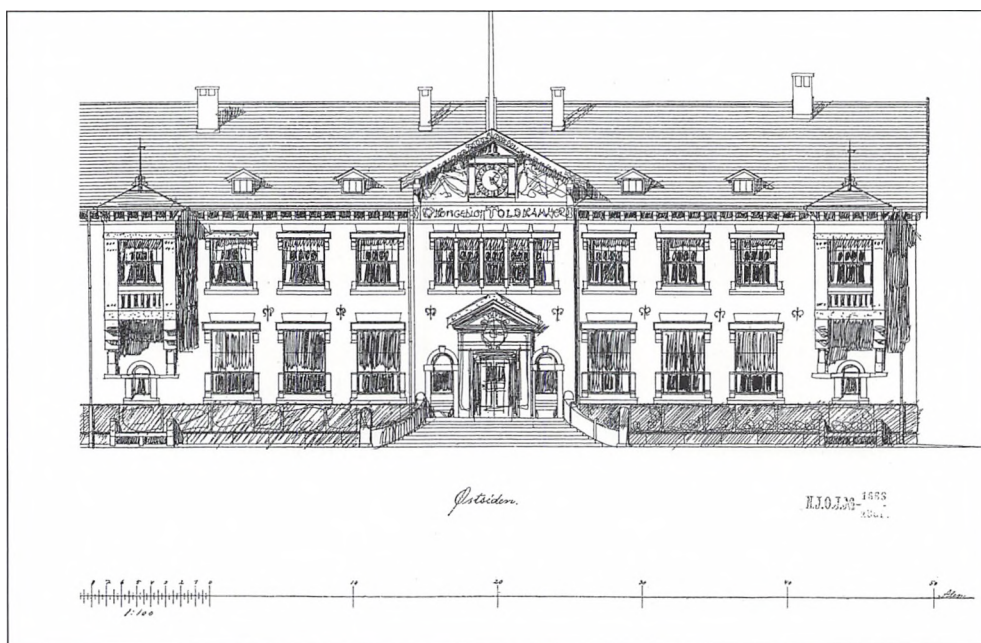

Fig. 94. Ålborg Toldkammer, opført 1900-02 af kgl. bygningsinspektør, arkitekt Hack Kampmann (1856-1920), med det monumentale indgangsparti mod øst. (Tegning af arkitekten i: LAV, Overoldinspektoratet for Nørrejylland, Toldbygninger, 1921-1949 Ålborg (B 297-1.223)).

Tjenestefordeling for overtoldassistenter og toldassistenter ved Aalborg toldsted i december 1957.

I: Sekretærposten	oass. B. Untidt	1-31
Registrering	" H. Berthelsen	1-26
III: Beskatning af chokolade, tobak, parfume og motorkøretøjer	oass. O.G. Jørgensen	1-31
V: Beskatning af benzin, is, papir, grammofonplader og forbrugsbe- grænsende foranstaltninger	ass. N.H. Nielsen	1-31
elev J. Frederiksen	oass. P. Skov Nielsen	1-31
- Langsted Pedersen	" P. Grunnet Jensen	1-31
VI: Ligning	ass. H. Jørgensen	1-22
Vinhandlere	" B. Lildballe	1-31
<u>Vejerboden:</u>	" B.B. Aagaard . . 1-7 & 15-31	
Fine vægt elev frk. Jensen	oass. M. Madsen	1-31
" F.S. Jensen	ass. S. Kallestrup Sørensen	1-22
Grove vægt - frk. Sørensen	" N. Jensen	1-31
<u>Havnen:</u>	oass. A.H. Holm	1-31
Københavnerbåd m.v.	ass. F.W. Christensen	1-31
Toldbodens distrikt elev frk. Lunø	oass. P.B. Skipper	1-31
Oliehavnen	oass. S. Kjemtrup	1-31
Jernbanen	ass. K. Gammelgaard	1-22
Lufthavnen (ass. i tb.s distr.)	" S. Kallestrup Sørensen	23-31
Nyhavn	oass. J.V. Jensen	1-31
Nørresundby	" J.P.P. Pedersen	1-31
	ass. A. Hansen	1-31
	" O. Nielsen	1-31
	" P. Korsgaard . . . 1-7 & 15-31	
	" B.B. Aagaard	8-14
<u>Ferie:</u>	<u>Konference af pakhus- og rapport-</u>	
oass. H. Berthelsen	<u>gods:</u>	
ass. H. Jørgensen	Lufthavnsmanden	
ass. P. Korsgaard		
ass. K. Gammelgaard	<u>Udkommando:</u>	
	A.H. Adsersen	1
<u>Afløsning i havneposten:</u>		
frk. V. Lunø		den 1'
J. Frederiksen		" 8'
F.S. Jensen		" 15'
fru B. Hovgaard		" 22'
fru R. Pedersen		" 25'
frk. I. Kjeld		" 26'
fru R. Kristensen		" 29'
	Aalborg toldkammer, den 19' novem-	
	ber 1957.	

Tjenestefordeling for overtoldvagtimester, toldvagtimestre og overtoldbetjente I ved Aalborg toldsted i december måned 1957.

Leder af dagpatrøillen:

ovm. C.C. Mortensen 1-29

Natpatrøillen:

vm. S.A. Nielsen 1-15

” M. Larsen 1-15

otb. K. Henriksen 16-31

” A. Kragh 16-29

” E. Kock 30-31

Søn- og helligdagsvagt:

fra kl. 8-17:

otb. K. Henriksen 1

” A. Kragh 8

” E. Kock 15

” Rubæk Hansen 22

vm. L.E. Jensen 25

” A.V. Olesen 26

” K. Nielsen 29

Dagpatrøille I:

ovm. Mortensen 30-31

vm. K. Nielsen 1-15

otb. E. Kock 16-29

Dagpatrøille II:

otb. Rubæk Hansen 1-15

vm. M. Larsen 16-31

Ferie:

otb. A. Kragh 30-31

Fridag:

otb. K. Henriksen 2

A. Kragh 9

E. Kock 17

Rubæk Hansen 23

vm. L.E. Jensen 28

A.V. Olesen 27

K. Nielsen 30

Havnetjeneste:

Toldbodens distrikt:

otb. A. Kragh 1-15

vm. L.E. Jensen 16-31

Nordens distrikt:

vm. L.E. Jensen 1-15

otb. Rubæk Hansen 16-31

Nørresundby:

vm. A.V. Olesen 1-15

” S.A. Nielsen 16-31

Østre distrikt:

otb. E. Kock 1-15

vm. K. Nielsen 16-31

D. A. C. distrikt:

otb. K. Henriksen 1-15

vm. A.V. Olesen 16-31

Aalborg toldkammer, den 18' november 1957.

Tjenestefordeling for overtoldbetjente og toldbetjente ved Aalborg toldsted i december måned 1957.

Døgnpatrullen:

Hold I tb. P. Boelt 1-31
 ” G.J. Jensen 1-31
 ” H.C. Hansen 1-31

Telefonvagt:

tb. E.S. Have 1-31
 ” H. Nørgaard Jensen 1-31

Frilageret:

Hold II tb. H. Mogensen 1-31 otb. O.E. Christiansen 1-31
 ” Th. Jensen 1-31
 asp. Witthøft Jensen 1-31

Fagkursus:

tb. O. Jensen 1-15
 ” C.V. Andersen 1-15

Hold III otb. H. Jørgensen 1-31
 tb. H. Jensen 1-31
 ” D. Otzen 1-31

Dagpatrulle:

tb. O. Jensen 16-23
 C.V. Andersen 16-22

Ferie:

tb. O. Jensen 24-31
 ” C.V. Andersen 23-31

Havnetjeneste:Toldbodens distrikt:

otb. P.E. Jensen 1-31

Nyhavns distrikt kl. 8-17:

otb. C.O. Nielsen 1-31

Nørresundby distrikt:

tb. I.H. Holst 1-31

Aalborg toldkammer, den 18' november 1957.

Tjeneste udenfor ekspeditionstid i december måned 1957.

Nørresundby:

ass. N. Jensen 1-31
 ” H. Jørgensen 1-20
 oass. M. Madsen 21-31
 ass. P. Korsgaard 1-6 & 17-31
 oass. M. Madsen 7-16
 oass. J.V. Jensen 1-31
 ass. A. Hansen 1-31
 ” B.B. Aagaard 1-31

Oliehavnen:

<u>Nyhavn & toldbodens distrikt:</u>	oass. H. Berthelsen	1-23
	” S. Kjemtrup	24-31
	” E. Skov Nielsen	1-31
	ass. O. Nielsen	1-31
	” S. Kallestrup	1-31

Til rådighed for lufthavnen og eventuel assistance i toldbodens distrikt (dog altid morgentjeneste):

oass. P.B. Skipper	4 - 8 - 12 - 16 - 20 - 24 - 28
” O.G. Jørgensen	3 - 7 - 11 - 15 - 19 - 23 - 27 - 31
” P. Grunnet Jensen	2 - 6 - 10 - 14 - 18 - 22 - 26 - 30
” J.P.P. Pedersen	1 - 5 - 9 - 13 - 17 - 21 - 25 - 29

Den, der har tjeneste dagen efter en helligdag, møder tillige dagen før til ekspedition af maskinen fra Norge.

Kommentarer

Tallene angiver datoer i måneden.

Asp.	Aspirant.
Ass.	Assistent.
Ass. i tb.s distr.	Assistance i toldbodens distrikt.
D.A.C.	Dansk Andels Cementfabrik.
Norden	Cementfabrikken Norden i Hasseris.
Oass.	Overassistent.
Ob.	Overbetjent.
Otb.	Overtoldbetjent.
Ovm.	Overtoldvagtmeister.
Vm.	Toldvagtmeister.

Lovgrundlag

Nogen bestemmelse vedrørende tjenesteprotokoller og tjeneste(fordelings)-lister ses ikke, men de forekommer i toldarkiverne fra og med 1830'erne.

Anvendelsesmuligheder

Tjenestelisterne fortæller usædvanlig præcist om organisationen af arbejdsopgaverne ved toldkamrene, fordelt på en række administrative områder, kontorafdelinger, dag- og natpatruljer og de relevante lokaliteter i distriktet, på havnen og i lufthavne.

Hvor findes kildetyperne?

I toldarkiverne i landsarkiverne.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

95. Bevilling til toldfrihed

Det var muligt at blive fritaget for eller at få nedsat eller godtgjort forskellige told- og afgiftsydelser. Det skete efter ansøgning, og ved udstedelsen af bevillingen henviste toldmyndighederne til en eller flere lovbestemmelser inden for det relevante materiale-, vare- eller aktivitetsområde. Der var bl.a. bestemmelser vedrørende handlende, spiritus og hospitalssprit, udførsel, skibsbygning og byggeri.

Bevilling til toldfrihed fra Overtoldinspektoratet for Nørrejylland

(LAV, Overtoldinspektoratet for Nørrejylland, Sager vedrørende toldgodtgørelser og toldfrihed 1924-50 C1 (B 297-1.340))

Vejen den 27 April 1928.

Til Overtolddirektoratet i Aarhus.

Undertegnede N. Hansen Jacobsen i Vejen, der ifjor sendte et af sine arbejder i gibs, »Loke lænket til Klipperne« til Florenz for at få den hugget (punkteret) i marmor. Disse to arbejder er kommen tilbage til Kolding Toldkammer, men da jeg ved tidligere forsendelser har fået arbejder frit ind, når en af Kunstakademiets professorer afgav erklæring om, at disse arbejder maatte betragtes som Kunst, ansøger jeg herved høfligst om at jeg får disse to arbejder, den ene i gibs (modellen) og den anden i marmor toldfrit ind og vedlægger erklæring fra professor Ejnar Nielsen ved Kunstakademiet at disse to arbejder er Kunst.

Deres ærbødige

N. Hansen Jacobsen

Billedhugger

Medlem af Kunstakademiet

J.O.J.No. 2893 1928

Modtaget 30/4 28. Kolding J.Nr. 329/1928

1 Kasse mrk. C N No. 707. Indhold Gibsfigur Vægt 645 Kilo.

1 Kasse mrk. C N No. 708. Ihold Marmorfigur Vægt 2200 Kilo
ankommen med Dampskibet Tula til Kolding.

At ovennævnte figurer må betragtes som Kunst
bevidnes herved.

Ejnar Nielsen

maler

Professor ved Kunstakademiet

Charlottenborg 24. 4. 28.

J.O.J.No. 2893 1928 Kolding J.Nr. 329/1928.

Kolding Toldkammer
den 2' Maj 1928.

J.Nr. 329.

Fig. 95. Skulpturen, der over for toldvæsenet skulle dokumenteres at være kunst. Billedhuggeren N. Hansen Jacobsen står foran Loke lænket til klipperne (82 × 243 × 99 cm), oprindelig skabt 1888-89, men som det fremgår af materialet i forbindelse med bevillingen af toldfrihed, blev den i 1928-29 hugget i marmor i Firenze. Originalglaspladen med billedet tilhører Vejen Kunstmuseum, der har givet tilladelse til gengivelsen.

Billedhugger, Medlem af Kunstakademiet N. Hansen Jacobsen, Vejen, søger i medfølgende Andragende af 27' f.M. om toldfri Indførsel af 1 Gipsfigur (Model) og 1 Marmorfigur »Loke lænket til Klipperne«, som er ankommen pr. Damper fra Italien den 27' ds. i 2 Kasser mrk. C.N. 707/708, idet anføres at Modellen i Fjor er sendt til Florens for at blive hugget til ovennævnte Marmorfigur.

Ved Fremsendelsen af dette Andragende og ved at lade følge en Erklæring af 24' f.M. fra Professor Ejnar Nielsen ved Kunstakademiet om, at nævnte 2 Figurer maa betragtes som Kunst, tillader Toldkamret sig tjenstligt at anbefale den ansøgte toldfri Indførsel med Henhold til den Toldbestyrelsen i Toldlovens § 3 b tillagte Bemyndigelse.

H. C. Henningsen.

Overtoldinspektoratet for Jylland.

Kommentarer

Ansøgerens adressering til Overtolddirektoratet i Aarhus er, som det fremgår, ikke korrekt. Der var tale om Overtoldinspektoratet for Jylland.

J.O.J.No. Journal for Overtoldinspektoratet for Jylland, nr.

Toldlovens § 3b Se under lovgrundlag.

Lovgrundlag

§ 3b i toldloven (lov nr. 88) af 5. maj 1908 bemyndigede toldbestyrelsen til at tilstå toldfri indførsel under fornøden kontrol af billedhuggerarbejder, når deres egenskaber som kunstværker behørigt dokumenteredes.

Anvendelsesmuligheder

Bevillingerne til fritagelse for eller nedsættelse af told og afgifter rummer et overordentligt omfattende og detaljeret materiale til belysning af en lang række økonomiske, erhvervshistoriske, tekniske, kunsthistoriske, kulturhistoriske og lokalhistoriske forhold.

Hvor findes kildetypen?

I de lokale toldkamres og i overtoldinspektoraternes arkiver i landsarkiverne.

Litteratur

Ole Degn: *Toldarkiver før 1969. Vejledning og nøgle til toldarkiverne i landsarkiverne*, 1994, s. 108-10.

Ole Degn: *Nørrejyske toldarkiver før 1969. 7. Overtoldinspektoratet for Nørrejylland*, 2000, s. 73-74.

96. Fortegnelse over ind- og udgående skibe

Til toldvæsenets opgaver hørte kontrol med og opgørelser over skibsfarten og ind- og udførslen, og som grundlag herfor førtes fortegnelser over skibe, der gik ind og ud af havne og fjorde. Sejladsen i Limfjordsområdet er for en år-række registreret i journaler fra kontrolposten Hals, hvor man omkring 1900 fik en mindre tolderby med toldpersonale til varetagelse af kontrolopgaven.

Fortegnelse over udgående skibe (vagtjournal) fra Hals kontrolpost under Aalborg toldsted 1934

(LAV, Ålborg Toldkammer, Fortegnelse over ind- og udgående skibe (vagtjournal) 1932-36 (B 298-834))

Fig. 96. Bygninger i den lille tolderby i Hals, med toldkontrol og fire huse med hver to tjenesteboliger. De blev opført efter, at der i 1896 var anlagt en fyrlinje gennem Limfjorden, således at sejlads kunne foregå hele døgnet. Skibenes stoppepligt ophørte imidlertid allerede i 1911, og flere af husene blev herefter afhændet, det sidste dog først i 1973. (Told • Skat Museet).

1934

[Venstre side:]

Nr.	Dato	Førerens navn	Hjemsted	Skibets art	Navn	Tonnage
442	26	A. Nyboe	Frederikshavn	M Kv.	»Nora«	3,53
443	”	Eriksen	”	”	»Mathilde«	1,00

Nr.	Dato	Førerens navn	Hjemsted	Skibets art	Navn	Ton- nage
444	"	S. Petersen	Lynæs	"	»Havhesten«	3,00
445	"	Skødt Hansen	Egense	"	»Krista«	3,00
446	24/3		Trimøller	"	A 1008 »Dannebrog«	
447	"	Petersen	Læsø	"	»Viking«	5,00
448	25	Møller	Sletten	"	»Fylla«	3,85
449	"	O.H. Olsen	Hundested	"	»Kolumbus«	5,00
450	25	H. Kull	Gøteborg	"	»Shell 8«	51,83
451	"	J. Chr. Olsen	Frederikshavn	"	»Catrine«	4,00
452	"	Nielsen	Lynæs	"	»Hjælperen«	7,99
453	"	Ludv. Hansen	Kerteminde	"	»Alianer«	3,00
454	26/3	Møldrup	Hals	"	»Anna«	2,00
455	28/3	Ch. Nielsen	Hals	"	»Kirstine«	1,00
456	"	Alf. Nielsen	Frederikshavn	"	»Havliten«	3,00
457	"	Alf. Aabenhus	Hals	"	»Inger«	2,00
458	"	Olsen	Hundested	"	»Dorrit«	3,00
459	"	R. Christensen	Sæby	"	»Marie«	4,00
460	"	L.H. Petersen	Lynæs	"	»Haabet«	6,61
461	31/3	M. Mortensen	Als	"	»Elida«	4,00
462	"	Thomsen	Frederikshavn	"	»Jyden«	3,00
463	"	J.A. Rasmussen	Sæby	"	»A. Jørgensen«	6,62
464	"	Herbert Nielsen	Fjellerup	"	»Ternen«	3,00
465	3/4	Hansen	Hundested	"	»Valkyrien«	5,00

[Højre side:]

[Nr.]	Hvorfra	losset-ladet Adr. f. Ordre	Afgangs Dag	Hvortil	Havnepenge betalt
[442]	Fiskeri	losset	26/3	Fiskeri	Ja
[443]	"	"	"	"	"
[444]	"	"	"	"	"
[445]	"	"	"	"	"
[446]	"	"	"	"	"
[447]	"	"	"	"	"
[448]	"	Ledig	"	"	"
[449]	"	Losset	"	"	"
[450]	Aalborg	Ledig	26/3	Gøteborg	"

[Nr.]	Hvorfra	losset-ladet Adr. f. Ordre	Afgangs Dag	Hvortil	Havnepenge betalt
[451]	Fiskeri	losset	”	Fiskeri	”
[452]	”	”	”	”	”
[453]	”	”	”	”	”
[454]	”	”	”	”	”
[455]	”	”	30/3	”	”
[456]	”	Ledig	”	”	”
[457]	”	”	”	”	”
[458]	”	”	”	”	”
[459]	”	”	”	”	”
[460]	”	”	”	”	”
[461]	”	losset	31/3	”	”
[462]	”	ledig	”	”	”
[463]	”	”	”	”	”
[464]	”	losset	”	”	”
[465]	”	ledig	4/4	”	”

Kommentarer

I post nr. 442 må 26 være en fejl for en dato før den 24. marts. I post nr. 446 er indførslerne forskubbet i kolonnerne. I post nr. 450 er gentagelsestegnet en fejl, da der her ikke var tale om en motorkvase. I en anmærkningsrubrik til sidst på højresiden er under nr. 453 blot skrevet: Indført til Kontrol Nr. 50.

M/Kv

Motorkvase, et fiskerfartøj.

Lovgrundlag

Toldforordningen af 1797, §§ 137-39 og 260-62, instruktion af 12. december 1797 og cirk. af 23. august 1862 (Se toldvæsenets cirkulæresamling, 1862, nr. 4).

Anvendelsesmuligheder

Vagtjournalernes mange oplysninger om ind- og udgående skibe giver mulighed for detaljerede analyser af skibsfarten på de enkelte lokaliteter. Det her gengivne udsnit omfatter dog blot, som det fremgår, mindre fartøjer, der gik på fiskeri. Eneste undtagelse er skibet Shell 8, der gik fra Aalborg til Göteborg.

Hvor findes kildetyperne?

Vagtjournalerne findes i toldkamrenes arkiver i landsarkiverne.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

97. Skibsregister

Skibsregistrene indførtes ved lov i 1867 og havde til formål at klarlægge de offentligretlige og privatretlige forhold omkring skibene, herunder at gøre det muligt for skibsførere at dokumentere danske skibes nationalitet (især under krigsforhold). Derfor rummer skibsregistrene dokumentation for skibenes nationalitet, ejer- og rederiforhold og rettigheder i skibene for tredjemand. Kun skibe på 20 bruttotons og derover indførtes i skibsregistrene; mindre fartøjer noteredes i stedet i en fartøjs- og bådefortegnelse. Skibsregistre og fartøjs- og bådefortegnelser førtes i skibsregistreringskontorer, der havde til huse på oprindelig 41 toldsteder med flere underliggende tolddistrikter, senere var tallet omkring 20. Skibsregistreringskontorerne indberettede til Det almindelige Skibsregister. Denne centrale myndighed har haft følgende navne: Hovedregistreringskontoret i København (1867-94), Registrerings- og Skibsmålingsbureauet (1894-1927), Skibsregistreringskontoret i København (1927-57) og Skibsregisteret (1957-87).

Skibsregister fra Frederikshavn 1957

(LAV, Frederikshavn Toldkammer, Skibsregister Litra F, 1957 (B 303-634))

[Venstre side:]

<p style="text-align: center;">I</p> <p>Skibets art Sejlskib med h/m " navn »Visti Mathiesen« " hjemsted OYPJ " registreringsbogstaver Frederikshavn (anført i Skibsregistreringskontorets bind 63, Fol. 37).</p>		<p style="text-align: center;">III</p> <p>Anmeldt til registrering d. 7/8 1936 under nr. 3 Registreret d. 26-8-1936 Nationalitets- og registreringscertifikat udstedt d. 3) 17-12-1957</p>
<p style="text-align: center;">II</p> <p>Beskrivelse af skibet og dets tonnage. Når, stedet hvor og værftet, på hvilket skibet er bygget</p> <p>1902 Hogezeand, af H. Kroeze. Bilbrev ikke fremlagt. Indført i Juli 1936 fra Holland under navnet Antje. Under samme navn hjemmehørende i Gråsten. Navne- og hjemstedsforandring til Visti Mathiesen af Frederikshavn ber. 13-12-1957.</p>		<p style="text-align: center;">IV</p> <p>Ejerens, eller hvis skibet er i sameje, hver enkelt medejers navn, livsstilling, hjemsted (-by eller bopæl-) og adkomst; denne sidstes udstedelsesdag og den eller de dage, på hvilke den er blevet anmeldt til registrering og registreret; endvidere det forhold, hvori hver enkelt medejer er lodtagen i skibet</p>

[II, fortsat]	Løbe- nr.	[IV, fortsat]
<p><i>Maskinernes antal og hestekraft. Maskinfabrikantens navn og bopæl</i> En 3cyl. 2 takt dieselmotor på 134 hk fra Frederikshavns Jernstøberi og Maskinfabrik, Frederikshavn.</p> <p><i>Skibets signalement.</i></p> <p><i>Dækkenes antal 1 Masternes antal 2</i> <i>Forskibet fyldigt, udfaldende stævn</i> <i>Agterskibet fyldigt, rundgattet</i> <i>Bygget på klink af stål</i> <i>Inderklædning ufuldstændig</i> <i>Antal vandtætte tværskodder</i> <i>Antal vandballastrum</i></p> <p><i>Kendingsmål</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Fod Tiendedele</i></p> <p><i>Længde på øverste faste dæk, fra forkant af forstævn til agterkant af agterstævn</i> <i>Bredde (største) mellem yderfladerne af yderklædningerne</i> <i>Dybde, midtskibs, fra øverste faste dæks underside til inderklædningen ved kølsvinet</i> <i>Længde af maskinrummet</i> <i>Kendingsmål i feet L. 82,9 B 17,4 D 7,0</i> <i>do. i meter L. B D</i></p> <p><i>Tonnage efter regel</i> <i>I Sønderborg 20-2-1947</i> <i>Tons Kubik-meter</i> <i>Rummet under målingsdækket</i> <i>Rummet over målingsdækket</i> <i>Brutto-tonnage 95,44</i> <i>Fradrag for folkerum m.m.</i> <i>Fradrag for rum til den bevægende</i> <i>Kraft</i> <i>Netto-tonnage 45,65</i></p>	<p>1-5 7</p>	<p><i>Anmærkninger</i></p> <p>Udslettede adkomster. Poul Vilhelm Mathiesen, skibsfører, Ålbæk, iflg. skøde, dat. Egersund sælg. adk. u.b. 3/12 1957, fra F. R. Lund Anm. 11/12 1957, reg. 13. s. m.</p>

[Højre side:]

<p style="text-align: center;">V</p> <p>Anmeldt som fuldmægtig efter lovens § 7 2' stk., jfr. § 13 4' stk.</p> <p>Ad IV 7. Fru Gudrun Marie Mathiesen, Nrdr. Havnevej 7, Aalbæk.</p>		<p style="text-align: center;">VII</p> <p>Bemærkninger efter lovens § 4 II 6' stk.</p> <p style="text-align: center;">VIII</p> <p>Rettigheder og rådighedsindskrænkninger, som i medfør af lovens §§ 46-49 og 52 skal registreres med angivelse af de pågældende breves udstedelsesdage og den eller de dage, på hvilke de er blevet henholdsvis anmeldt til registrering og registreret.</p>
<p style="text-align: center;">VI</p> <p>Navne og bopæle for bestyrelsens medlemmer, hvor medejere har valgt en bestyrelse eller skibet ejes af et aktieselskab; selskabets hjemsted og beliggenheden af dets kontorlokale. – Forretningsnavn (firma), for så vidt rederiforretningen drives under et sådant. Navn og bopæl for den bestyrende reder, for så vidt en sådan er valgt.</p>	<p>Løbe- nr. 1-8 9</p>	<p>Anmærkninger</p> <p>Udslettede hæftelser.</p> <p>Skadesløsbrev, dat. Egersund 3/12 1957, fra P.V. Mathiesen (jfr. IV 7) til Niels Andersen Carstensen, Sønderhav pr. Kollund, for indtil 49.000 kr. med 1. pr.s panteret i skibet.</p> <p>Anm. 11/12 1957, reg. 13. s.m.</p>

Kommentarer

I registreringen er byttet om på indholdet i de to rubrikker Hjemsted og Registreringsbogstaver.

Bilbrev

Bygningsattest for et skib, udstedt af skibsbygmesteren.

H/m

Hjælpe-motor.

Ber.

Berigtiget.

L. B. D.

Længde, bredde, dybde.

Loven

Se under lovgrundlag.

sælg. adk. u.b.

Sælgers adkomst [?]uberigtiget.

pr.s

Prioritets.

Lovgrundlag

Lov af 13. marts 1867, bek. af 14. september 1867, lov nr. 57 af 1. april 1892, cirk. nr. 306 af 8. december 1893 og nr. 172 af 16. december 1927 samt lov nr. 93 af 29. marts 1957.

Anvendelsesmuligheder

Skibsregistre belyser ejerforholdene inden for skibsfarten og oplyser om skibenes byggeår, skibstyper og udstyr.

Hvor findes kildetypen?

Skibregistre findes dels i RA, dels i de lokale toldkamres arkiver i landsarkiverne.

Litteratur

Ole Degn: *Toldarkiver før 1969. Nøgle til toldarkiverne i landsarkiverne*, 1993, s. 122-35.

A.M. Hansen: Om registrering af skibe, *Dansk Toldtidende*, 65. årg., 1967, s. 415-17.

Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse, II*, 1991, s. 1353-56.

98. Mønstringsprotokol

Mønstringsprotokoller førtes ved de fleste toldsteder som et led i en af toldvæsenets såkaldte opgaver uden for beskatningen. Det skete i forbindelse med ansættelse, forhyring og afskedigelse af skibsmandskab og omfattede også tilsyn hermed. Baggrunden for tilsynet var oprindelig ønsket om kontrol med de søfarendes militære værnepligt. Efterhånden blev der ved lovgivningen givet nærmere forskrifter vedrørende skibenes bemanning, officerernes antal og kvalifikationer m.m., og som mønstringsbestyrere fik toldembedsmændene også kontrollen hermed, herunder også kontrollen med skibsbemandslister, tillægslister og søfartsbøger. Mønstringsprotokollerne redegør for dette, med rubrikker til den søfarendes navn, fødested og -år samt stilling ombord, rullebetegnelse, fart eller bestemmelsessted, hyrens størrelse og evt. forskud, dato for på- og afmønstring, kaptajnens navn og skibets navn, art og tonnage.

Alene i byerne København, Svendborg, Aalborg, Århus, Rønne og Sønderborg var det ikke toldvæsenet, der var mønstringsbestyrere, men cheferne for udskrivningskredsene.

Fortegnelse over af- og påmønstret mandskab i Kolding 1924

(LAV, Kolding Toldkammer, Af- og påmønstringsprotokol 1890-1948 (B 310-428))

Januar Maaned 1924

[Venstre side:]

Stilling	Fulde Navn	Fødested	År	Sølægd el. Udskrivningskreds		Lægd	Litra Nr.
Fyrbøder	Robert Nicolaj Arildsen	Vejle	1897	Tjenesteudygtighedspas			
Matros	Hans Chresten Rasmussen	Kolding	1901	- " -			
- " -	Alfred Marinus Mortensen	- " -	1902	L 7	108	I	156
Fyrbøder	Hans Knudsen	Eltang	1883	Tjenesteudygtighedspas			
Letmatros	Hans Jensen Mortensen	Sjølund Vejstrup	1905	L 7	108	V	126
- " -	Ejnar Nygaard	Rind	1904	L 7	12	U	13
Matros	Aage Julius Rasmussen	Stenstrup	1900	Æ+	7 Udpas	K	76
- " -	Harald Valdemar Pettersen	Kbhvn	1893	L 1	7	K	76
Letmatros	Vilhelm Emil Jacobsen	Korsør	1903	L 12	317	T	8
- " -	Hans Olav Hansen	Taarnborg	1906	L 2	317	X	8
Fyrbøder	Arnold Kristian Nielsen	Fr.berg	1902	L 1	1	Ø	3685
2' Styrmand	Svend Erik Jørgensen	Helsingør St. Olai	1901	L1	1	V	5157
Letmatros	Fritz Thorvald Rasmussen	Lunde	1897	L 4	349	N	29

Toldforvaltningen

Stilling	Fulde Navn	Fødested	År	Sølægd el. Udskrivningskreds		Lægd	Litra Nr.
- " -	Ejnar Emanuel Olsen	Kristrup	1904	L 2	208	U	89
- " -	Martinus Christensen	Kold	1897	L 4	230	N	196
Matros	Arthur Carl Agner Petersen Hartmann	Brejninge	1898	L 3	59	O	44
Letmatros	Fritz Thorvald Rasmussen	Lunde	1897	L 4	349	N	29
Ungmand	Jørgen Hansen Schlüsen	Kolding	1903	L 4	140	T	41
Letmatros	Bertel Peter Baltersen	Hovens Eltang	1900	L 7	108	Q	33
Matros	Villiam Olsen	Kolding	1898	L 7	108	O	16

[Højre side:]

Hvorfra - hvorhen	Hyren løber fra	Hyre	For-skud	Dagen han			Skibets navn	Skipperens navn	Brutto-drægtighed
				Er mønstret ud/ af	har meldt				
					Af-rejse	Hjem-komst			
England o. v.	26/1 24	175	30	26/1 24/	-	-	Romø	Jens Kristensen	1251.44
- " -	26/1 24	170	20	26/1 24/	-	-	Danfærd	H.C.G. Grøndal	1343.88
- " -	26/1 24	170	30	26/1 24/	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	27/1 24	170	35	27/1 24/	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	25/1 24	85	20	25/1 24/	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	26/1 24	85	-	26/1 24/	-	-	- " -	- " -	- " -
udenr. Fart	-	-	-	/26/1 24	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	-	-	-	/26/1 24	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	-	-	-	/26/1 24	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	-	-	-	/26/1 24	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	-	-	-	/26/1 24	-	-	- " -	- " -	- " -
England o. v.	27/1 24	310	-	27/1 24/	-	-	- " -	- " -	- " -
Udenfo. indskr. Fart	-	-	-	/29/1 24			Dp. Erin-dring	N.G. Nielsen	746.85
- " -	-	-	-	/31/1 24			- " -	- " -	- " -
- " -	-	-	-	/31/1			- " -	- " -	- " -

Hvorfra - hvor- hen	Hyren løber fra	Hyre	For- skud	Dagen han			Skibets navn	Skip- perens navn	Brutto- dræg- tighed
				Er møn- stret ud/ af	har meldt				
					Af- rejse	Hjem- komst			
- " -	-	-		/31/1			- " -	- " -	- " -
England o. v.	29/1 24	95	-	31/1	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	1/2 24	50	15	31/1	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	1/2 24	95	20	31/1	-	-	- " -	- " -	- " -
- " -	1/2 24	180	20	31/1	-	-	- " -	- " -	- " -

Stitchels
1/2 13.
Submatros 60
1/4/13

Køber No. 465 303
1/4 26 27 1921

KONGERIGET DANMARK.

Søfartsbog
for
Karl Martin Jensen

født den *30. Oktbr* 1909.

i *Slørre* Sogn.

Udstedt uden Betaling, den *20. Marts* 1926.

af
Lægsforstander for *M. Jensen*

W. B. NORDEN
Telefon 169
FREDERIKSHAVN.

Lehn 75

Søfartsbogen skal indbringes, naar den Vernepligtige fremstiller sig for. Sæsonen eller møder hos fidskrivningschefen, Lægsforstanderen eller Lægsmanden eller møder til militær Tjeneste.

Fig. 97. Ved værnepligtsloven af 1861 blev det påbudt, at alle sømænd skulle udstyres med en søfartsbog. Hver gang sømanden påmønstrede et skib, skulle skibets og skibsførerens navn samt påmønstringsdatoen og rejsemålet indføres i søfartsbogen. Tilsvarende skulle afmønstringsdatoen registreres ved togtets afslutning. Da søfartsbøger er private dokumenter, foreligger der ingen afleveringspligt for disse bøger, men der findes alligevel en del af dem på arkiverne – bl.a. i forskellige privatarkiver. Landsarkivet i Viborg har endog en større særsamling af søfartsbøger; de er taget ud af toldarkiver og placeret i alfabetisk orden. (LAV, Privatarkiver, Søfartsbøger).

Kommentarer

En anmærkningsrubrik på side 2, yderste højre spalte, rummer ingen oplysninger og er derfor udeladt.

Dp.	(Formentlig) damper.
Indskrænket Fart	Øst for en linje fra Kap Lindesnæs i Norge til den hollandske ø Texel.
O.v.	(Vel) og videre.
Udenfo. indskr. fart	Uden for indskrænket fart.
Udenr. Fart	Udenrigs fart.
Udpas	Udygtighedspas.

Lovgrundlag

Lov af 23. marts 1851 om udskrivningsvæsenet, lov nr. 29 af 26. februar 1872 om mønstring af skibsmandskab, sømandsloven nr. 181 af 1. maj 1923 og lov nr. 76 af 31. marts 1937.

Anvendelsesmuligheder

Mønstringsprotokollerne giver muligheder for undersøgelser af søfolkernes forhyring, fødested, karriereforløb og mobilitet og hyrens størrelse samt i et vist omfang også af bemanningen på skibene.

Hvor findes kildetyperne?

I landsarkiverne: i toldarkiverne, fra byerne København, Svendborg, Aalborg, Århus, Rønne og Sønderborg dog i udskrivningsvæsenets arkiver.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

99. Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer

Motorkøretøjsregistreringsafgiften indførtes i 1924 som en bestemt procentdel af køretøjets værdi, der blev opkrævet hver gang en bil eller motorcykel skiftede ejer. Til dette formål blev der indført en særlig protokol, hvor man under registreringsdatoen kan se ejerens navn, stilling og bopæl samt en række data vedrørende køretøjet: art (personbil, motorcykel osv.), oprindelse (producent), fabrikationsår, motorens cylindertal, chasisnummeret m.m.

Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer i København 1929

(LAK, Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, Afgiftsberigtigede motorkøretøjer, København 1924-1984, pk. 5: 1929)

[Se den kopierede gengivelse s. 488-89]

Kommentarer

Registreringsafgiften fastsattes af og indbetaltes til det lokale toldkammer, men herfra sendte man hvert kvartal registreringsskemaerne videre til Inspektoratet for Tobaksbeskatningen. I 1962 blev dette sagområde overtaget af 1. forbrugsafgiftsinspektorat, som dog allerede året efter afgav området til 2. forbrugsafgiftsinspektorat. I 1969 blev opgaven overtaget af to københavnske distrikts-toldkamre.

Lovgrundlag

Lov nr. 18 af 1. februar 1924.

Anvendelsesmuligheder

Registreringsprotokollerne har stor værdi for veteranbilejere, men kan også anvendes til undersøgelser af køretøjernes oprindelse og geografiske og sociale udbredelse.

Hvor findes kildetyper?

Selv om flere myndigheder har haft det overordnede ansvar for arkivdannelsen, udgør sagerne fra provinsen én lang række fra 1924 til 1971. Arkivalierne befinder sig på LAK (Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, Afgiftsberigtigede og afgiftsfritagne motorkøretøjer i provinsen). De 831 pakker er opstillet årgangsvis (og inden for det enkelte år primært efter kvartalsnummer og sekundært efter toldsted).

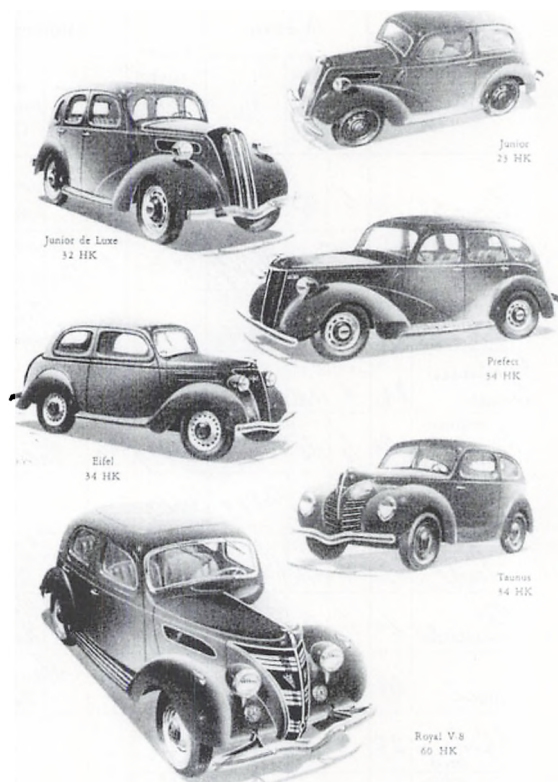
Også de københavnske registreringsprotokoller findes i arkivet for Inspektoratet for Tobaksbeskatningen på LAK. Men de er opdelt i flere rækker, som

Fig. 98. Motorkøretøjer i København 1929. (LAK, Inspektoratet for Tobaksbeskatningen, Afgiftsberigtigede motorkøretøjer, København 1924-1984, pk. 5).

Løbe Nr.	Dato	EJERENS		Køretøjets Betegnelse (f. Eks. Person automobil, Motorcykle)
		Navn	Bopæl	
321	26/2	Frøghorn Car. J. Pindahl	Nor. Erikavns gate 61	Person
322	"	Sagrum. H. H. Holst	Prøve, Bodøve	—
323	27/2	L. K. Madsen.	Hjalsgade 53.	—
324	-	J. Hecht.	Kørsholmsgade 26.	—
325	-	Grosserer Juro Toft.	Flors hoved	—
326	-	Charles Nielsen	Gruvagaade 7	myc
327	-	Dampkøge Milk. Lomsten	Højastunden p. Rødstrup	Person
328	-	Fri Karun Olsen	Frederiksstensvej 17	—
329	-	Depræsulant Einar Nielsen	Elahus alle 15	—
330	-	Chauffør Carl Rasmussen	Toldbodgade 14 B.	myc
331	-	John. Vindervestri Kullig Olsen	Kanbanes alle 21, Heltung	Person
332	28/2	Talentskand M. C. Hansen	Omrogade 2 1/2	—
333	"	Firma H. C. Brock. Co	Løjagsgade 22	—
334	-	L. Sørensen	Grevelingsvej 23.	Person
335	"	Grosserer Pauline Knudt	Perringsgade 1	—
336		— " —	— " —	—
337		— " —	— " —	—
338		— " —	— " —	—
339		— " —	— " —	—
340		— " —	— " —	—

Fabrikation		Motoren			Chassisets Nr.	Karosseriet			Køretøjets Pris (afgifts- pligtige Værdi)		Erlagt Om- sættings- afgift		Anm. (herunder de pas Afgiftstatsten eventuelt anførte særlige Bemærkninger)
Mærke	Aar	Antal Cyl- lindere	Bo- ring og Slag- evt. S. H. K.	Nr.		Antal Per- soner	aab. el. lukket	øvrige Betegnelse (Type)	Kr.	Øre	Kr.	Øre	
								496826	03	89	622	50	
Chevrolet	29	6	12,1	54579	XBAC 98	4/5	Coach	3712	50	642	50	✓	
Chevrolet	29	4	6,2	37967	12536	6	Tactical om fadk. Tourer	5320	-	980	-	✓	
Ford	29	4	12,5	629384	-	5	Tider l. Sedan	3330	-	566	-	✓	
Graham Paige	28	6	10,9	819213	81391K	4	L Sedan	4000	-	700	-	✓	
^{Wd. Sec} Nash	29	6	11,5	168670	168939	3/4	Coupled					Overført til anden bil	
Avril	28	1	1,9	12878	12823	-	-	1500	-	22500	-	Dupl. for anden	
Ford	29	4	12,5	635340	-	5	Sedan Sedan	3369	95	574	00	✓	
Chevrolet	29	6	12,1	21877	XBAC 140	4/5	4'Dor Sedan	4012	50	702	50	✓	
Essex	29	6	⁹⁹⁹ 914 10.	996527	931000	5	Standard Sedan	5771	-	900	-	Dupl. for anden	
^{Wd. Sec} A. G. P.	29	1	1,9	130700	-	-	-	1650	-	247	50	✓	
^{Wd. Sec} Nash	29	6	14,5	168770	168930	4/5	4'Dor Sedan	6260	-	1215	00	✓	
Ford	29	4	12,5	637800	-	4/5	2'Dor Sedan	3345	-	569	-	✓	
Chevrolet	29	4	12,1	14992	XBAC 92	4/5	2'Dor Sedan	3712	50	Duplikat		18/12	
Ford	29	4	12,5	635580	-	4	L Sedan	3330	-	566	-	✓	
Chevrolet	29	6	12,1	28995	XBAC 150	4/5	4'Dor Sedan	4162	50	732	50	✓	
-	29	6	12,1	25278	XBAC 168V	-	-	4162	50	Duplikat		✓	
-	29	6	12,1	824421	XBAC 329V	-	-	4162	50	732	50	✓	
-	29	6	12,1	82425	XBAC 330V	-	-	4162	50	732	50	Duplikat	
-	29	6	12,1	110649	XBAC 642	-	-	4162	50	732	50	Duplikat	
-	29	6	12,1	135061	XBAC 553V	-	-	4162	50	732	50	Duplikat	
								570	363	48	102	549	52

Fig. 99. Et udvalg af 1930'ernes Fordmodeller. (Gengivet efter: Carl Thalbitzer: Bogen om Ford, 1944).

dog også er henlagt primært efter år og sekundært efter kvartal. Protokollerne over afgiftsberigtigede motorkøretøjer (1924-84) udgør den langt den største række (570 pakker). Blandt de øvrige rækker kan nævnes protokollerne over afgiftsfritagne køretøjer 1924-46 (36 pakker) og protokollerne over afgiftsfritagne »gamle biler« 1947-64 (33 pakker).

I de lokale toldsteders arkiver i landsarkiverne findes i mange tilfælde kladder, grundmateriale, prislister m.m. vedrørende motorkøretøjsregistreringsafgiften.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

Skatteforvaltningen

Af Ole Degn

Personbeskatningen

Skatteligning og skatteopkrævning vedrørende personer forvaltedes i perioden 1920-70 efter lov af 1903 om indkomst- og formueskat til staten. Af hensyn til kontrol og klagemuligheder var systemet meget kompliceret, og det ændredes flere gange i perioden.

Skatteligningens første instans var de kommunale *ligningskommissioner*. De ansatte efter selvangivelse eller skøn skatteyderne til en skattepligtig indtægt, hvorefter skatten beregnedes. Ligningen byggede fra indførelsen af indkomst- og formueskatterne i 1903 på det kommunale lignings- og udskrivningssystem, der allerede fandtes i byerne og på landet (senest fra slutningen af 1800-årene).

Ved loven af 1903 blev landet inddelt i 73 *skattekredse*, der hver havde et *skatteråd*, hvis medlemmer ligeligt skulle repræsentere by- og landerhverv og blev beskikket af finansministeren. Antallet af skattekredse blev i 1920 forøget til 83, da Sønderjylland kom med, og i 1970 var tallet 85. Skatterådene foretog den endelige ligning af de kommunale skatter og statsskatterne, idet deres opgaver omfattede prøvelse og gennemgang af de kommunale ligningsmyndigheders skatteansættelse og behandling af skatteydernes anker over pålignet skat. Skatterådene skulle også udarbejde den endelige skattemåling.

Skatterådernes afgørelser kunne frem til 1938 ankes til *overskatterådene*, hvorefter der eksisterede et for hver af amtsråds kredse og de i forbindelse med dem stående købstæder. Et overskatteråd bestod af amtmanden, der var formand, samt to medlemmer, der var udpeget af finansministeren, og to medlemmer, som amtsrådet havde valgt af dets midte. I sager angående skatteansættelse i en købstad deltog også denne bys overligningskommissær.

Med henblik på at opnå en effektiv og ensartet ligning gennem vejledning af skatteråd og lokale ligningsmyndigheder oprettedes ved loven af 1903 *amtskattekrede*, hver omfattende et amt, med *amtsskatteråd* bestående af formændene for skatterådene samt *amtsskatteinspektøren* i amtsskattekredsen.

Ved lov af 1938 henlagdes tilsynet med og revisionen af skatteansættelserne til de nyoprettede organer *Statens Ligningsdirektorat* og *Ligningsrådet*. Skatterådernes afgørelser kunne ankes til den samtidig nyoprettede myndighed *Landskatte retten*.

Ejendomsbeskatningen

Skatteligning og skatteopkrævning vedrørende fast ejendom forvaltedes efter lov om ejendomsskyld af 1903. Denne lov afskaffede gammelskat, hartkornsskatter, bygningsafgift, ligningsskat og andre gamle grundafgifter og indførte i stedet ejendomsskyld, baseret på vurderinger hvert femte år af samtlige faste ejendomme med undtagelse af gesandtskabsbygninger, jernbane-, kanal- og havneanlæg samt kirker og kirkegårde. Ejendommene skulle ansættes til deres værdi i handel og vandel på vurderingstidspunktet. Loven er siden revideret ved lov om beskatning til staten af fast ejendom af 1922 og 1956, hvortil kommer lov af 1933 om kommunale ejendomsskatter.

Landet inddeltes i *skyldkredse*, svarende til amtsråds kredsene eller (dele af) en række større købstæder, og hver skyldkreds var igen opdelt i et antal *vurderingskredse*, der igen var inddelt i *vurderingsdistrikter*. Skyldkredsens antal var fra 1925 frem til 1954 omkring 45 og derefter indtil 1970 25. For hver skyldkreds fandtes et *skyldråd*, en vurderingsmyndighed bestående af formændene for de *vurderingsråd*, hvis kredse lå i skyldkredsen. Skyldrådene havde det overordnede ansvar for vurderingen af de faste ejendomme til ejendoms- og grundskyld og ydede bistand til vurderingsrådene i de enkelte kredse. Skyldrådene afgjorde skatteydernes klager over de foretagne ansættelser og kunne skride ind over for vurderingsrådene og omgøre disses ansættelser, og de påså, at der blev opnået ensartethed i vurderingerne inden for skyldkredsen.

Hvert vurderingsråd bestod af en *vurderingsformand* og et antal *vurderingsmænd*, mindst fire og højst otte, der valgtes af kommunalbestyrelsen i den eller de kommuner, som indgik i kredsen. Antallet af vurderingskredse svingede i perioden mellem 154 og 182.

Fra 1922 var den statslige ejendomsskat delt i ejendomsskyld (bygninger) og grundskyld (jord), og fra 1926 gjaldt dette også for de kommunale og amtskommunale ejendomsskatter.

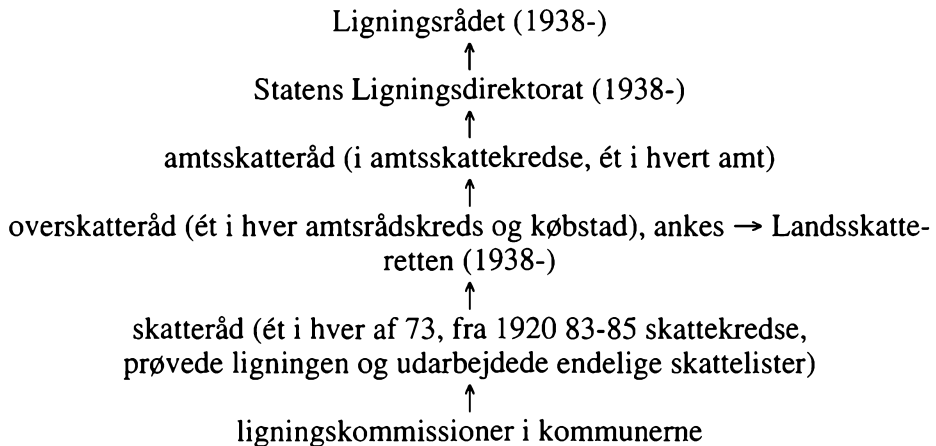
Skyldrådernes afgørelser kunne ankes til *Overskyldrådet*, der bestod af en formand og otte medlemmer og prøvede de af vurderingsrådene foretagne vurderinger, men ved lov af 1938 henlagdes tilsynet med og revisionen af skyldrådernes ansættelser til *Statens Ligningsdirektorat* og *Ligningsrådet*, og sager kunne ankes til *Landsskatteretten*.

De i 1903 indførte statslige ejendomsskatter blev opkrævet gennem *amtstuerne*, der fra 1926 tillige stod for opkrævningen af de kommunale og amtskommunale ejendomsskatter. Ved lov af 1946 oprettedes *amtsligningsinspektorer*, der gradvis i perioden 1967-73 blev sammenlagt med amtstuerne til *amtsskatteinspektorer*. Amtsligningsinspektorer fandtes for hver *amtsskattekreds*, der hver omfattede et amt. De blev ledet af *amtsligningsinspektører* og hørte direkte under Statens Ligningsdirektorat. Deres opgaver var som ligningsdirektoratets stedlige repræsentant at føre tilsyn med de ansættelser, der blev foretaget af de lokale ligningsmyndigheder og skatteråd og at udøve finansministerens ret til at eftergive eller nedsætte statsskatten.

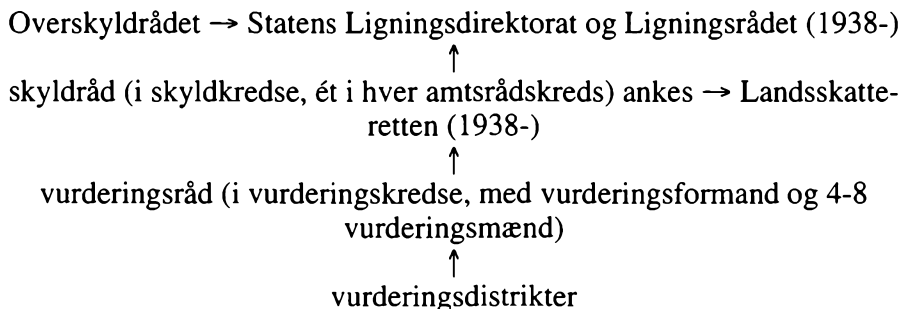
Øverste instans ved skatteligningen og skatteopkrævningen var siden 1902

Skattedepartementet, der da blev oprettet ved en deling af det tidligere Generaldirektorat for Skattevæsenet i Skattedepartementet og Generaltolddirektoratet.

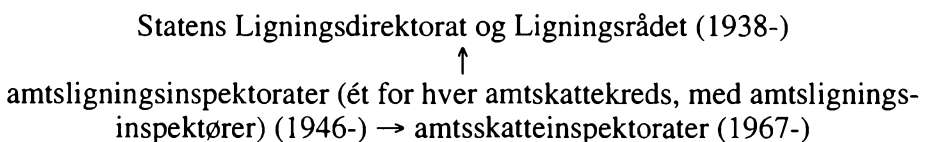
Personskattesystemet:

Ejendomsskattesystemet:

Tilsyn med de lokale ligningsmyndigheder og skatteråd:

Kildeoversigt

100. Skatteberegningsliste for indkomstskat til staten

101. Mandtalsliste

102. Selvangivelse

103. Vurderingsfortegnelse

Litteratur

Historiske fremstillinger m.v.:

Hans Chr. Johansen: *Indkomstskatter og offentlig vækst 1903-2005 (Dansk Skattehistorie, VI)*, 2007. [Indeholder bl.a. en fyldig litteraturliste, herunder referencer til relevante betænkninger.]

Helge Nielsen og Victor Thalbitzer: *Skatter og skatteforvaltning i ældre tider*, 1948, reprinted 1976, s. 171-79.

Zise. *Told- og Skattehistorisk Tidsskrift*. [Mange artikler fra 1977 ff.]

Af juridiske håndbøger m.v. kan bl.a. nævnes:

C. Helklett: *Opgørelse af den skattepligtige indkomst til staten. Oversigt over her i landet gældende ret og praksis*, 1952.

Juridisk formularbog, 1971, s. 621-26. [Oversigt over skattemyndighederne]

E. Rambusch og Vigor Nielsen: *Den direkte Beskatning til Stat og Kommune*, 1944.

100. Skatteberegningsliste for indkomstskat til staten

Fra omkring 1960 blev de gamle skattehovedbøger erstattet af kartotekskort samt skatteberegningslister, også kaldet skattelister, (skatte)ligningslister, løbsjournaler eller beregningsjournaler. Disse lister blev udarbejdet ved hjælp af hulkort.

Skatteberegningsliste vedrørende østjyske forbrugsforeninger i 1961/62

(LAV, Hads-Ning Herreders Skattekreds, SKR 22. Skatteberegningslister 1961/62)

[Se den kopierede gengivelse s. 496-97]

Lovgrundlag

Lov nr. 104 af 15. maj 1903 og nr. 149 af 10. april 1922 om indkomst- og formueskat til staten. Lov nr. 392 af 12. juli 1946 om selvangivelse af indtægt og formue.

Anvendelsesmuligheder

Skatteberegningslisterne er et centralt materiale til undersøgelser af de økonomiske og sociale forhold i et lokalområde som i det gengivne eksempel, hvor det gælder forbrugsforeninger, men i øvrigt også for alle andre typer virksomheder. Når det drejer sig om personer, rummer skatteberegningslisterne et værdifuldt materiale til belysning af erhvervs- og socialtopografi, f.eks. til studier af sociale forskelle mellem de enkelte kvarterer i en by. De kan yderligere danne grundlag for kombinationer med oplysninger i folketællinger, folkeregistre, skøde- og pantebøger m.m.

Hvor findes kildetyperne?

I arkiver fra land- og købstadskommuner (LAA, stadsarkiver og rådhus) samt skatteråd (LAA). Skatteberegningslister har dog også i forskelligt omfang været opbevaret i Statens Ligningsdirektorats, Revisionsdepartementets og amtsskatterådenes arkiver, men har ved ordnings- og kassationsarbejder i arkivvæsenet været søgt samlet i skatterådenes arkiver. Kun en mindre del af det oprindelige materiale er bevaret, idet bevarings- og kassationsbestemmelser har fastsat, at skatteberegningslisterne skulle bevares for årene (skatteårene) frem til og med kalenderåret 1930 og derefter for årene 1933, 1939, 1944 og 1954 og hele perioden 1959-69.

Litteratur

Helge Nielsen og Victor Thalbitzer: *Skatter og skatteforvaltning i ældre tider*, 1948, reprod. 1976, s. 171-79.

[Venstre side:]

1. Løb- nr.	2. Brugsforeningens navn og hjemsted (b. kommune)	3. Har foreningen udelukkende fortaget ind- køb af statoffer, som medlem- mernes benytter til deres bedrifts udøvelse	4. Foreningens formue ved regnskabsårets udgang		5. Den ansatte skattepligtige indkomst	6. Formueforøgelse til beregning af fjerdedels- fradraget (Lovens § 16, stk. 3)	7. Fjerdedelsfr- draget (1/4 af rubrik 6, dog højst 1/4 af rubrik 5)
			Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	
	<u>Alre</u>	ja	4349	174			
1	Alre Gedningsforening Odr. Mich. Ojedartsen						
	<u>Astrup-Tulstrup-Hvilsted</u>						
2	Astrup Brugsforening Astrup pr. Århus	nej	29027	1154	1154	288	
3	Astrup Gedningsforening Odr. Otto Jørgensen, Astrup pr. Århus	ja	2127,00	85			
4	Astrup Lokalforening J A F Odr. Viggo Simonsen, Astrup pr. Århus	ja	8926,00	352			
5	Balskilde Lokalforening for indkøb af kunstgødning H. P. Rasmussen, Pederstrup pr. Aasedrup	ja	2584	103			
6	Hvilsted Brugsforening Hvilsted pr. Århus	nej	48569	1977	1977	494	
7	Onsted Brugsforening Onsted pr. Odder	nej	33592	1347			
8	Onsted og Omegns Gedningsforening Odr. Arne Juul, Onsted pr. Solbjerg, Århus	ja	5389	213			
9	Onsted og Omegns Lokalforening J A F Odr. Arne Juul, Onsted pr. Solbjerg, Århus	ja	11916	490			
	<u>Bedar-Malling</u>						
10	Malling Brugsforening Malling	nej	99072	3985	697	174	
11	Malling Foder-, Cement- og Gedningsforening Malling	nej	172656	7642	7642	1920	
	<u>Ommer-Malling</u>						
12	Halling Brugsforening Halling pr. Boulestrup	ja nej	38743	1590	1498	375	
13	Seby Brugsforening Seby pr. Hou	nej	25520	1428	1333	333	
	<u>Gylling</u>						
14	Gylling Brugsforening Gylling	nej	108250	4417			

Form. 116, 1961

Fig. 100. Skatteberegningsliste for en række østjyske brugsforeninger og andre indkøbsforeninger 1961/62. (LAV, Hads-Ning Herreders Skattekreds, Skatteberegningslister 1961/62).

[Højre side:]

8. Formuefor- mindstelse ved udbetalinger til medlemmerne (Loven § 15, stk. 4) <small>Udfyldes kun, hvis hovedbeløgstribet er givet for skatteår 1965/66, 1966/67, 1967/68, 1968/69, 1969/70, 1970/71, 1971/72, 1972/73, 1973/74, 1974/75, 1975/76, 1976/77, 1977/78, 1978/79, 1979/80, og/eller 1980/81</small>	9. Forhøjelse som følge af formue- formindskelse ved udbetalinger til medlemmerne	10. Indkomst, hvoraf skatten beregnes	11. Skatte- procenten	12. Skattens beløb	13. 35 pct.- forhøjelse	14.	15. Senere berigtigelse	16. Anmærkninger
Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Øre	Kr.	Kr.	
		150	10	15	-	5		
		850	25	212	50	74		
		50	10	5	-	1		
		350	10	35	-	12		
		100	10	10	-	3		
		1450	25	362	50	126		
		1300	25	325	7	113		
		200	10	20	-	7		
		450	10	45	-	15		
		3800	25	950	-	332		
		5700	25	1425	-	498		
		1200	25	300	-	105		
		1050	25	262	50	91		
3584	896	5300	25	1325	-	462		

101. Mandtalsliste

På grundlag af selvangivelserne udarbejdedes foreløbige ansættelseslister, ofte kombineret med mandtalslister. Ansættelseslisterne dannede grundlaget for skatteligningen.

Mandtals- og foreløbige ansættelseslister fra Holstebro 1921/22

(LAV, Holstebro Kommune, Mandtals- og foreløbige ansættelseslister 1921/22 (KK 12-304/11))

[Venstre side:]

1. Løbe- Nr.	2. Bopæl, Hjem- sted eller Adresse	3. Fulde Navn	4. Erhverv, Stand eller Stilling	6. Sidste Aars An- sættelse efter Lov om Indkomst- og Formueskat til Staten	
				Ind- komst Kr.	Formue Kr.
267	Nørregade 30	Niels P. Thomsen	Bogtrykker	9700	28000
268		Carl Andr. M. Thomsen	Lærling		
269		Esther M. Thomsen	"		
270		Anna Jacobsen	Syerske		
271		Kristine Jacobsen	"		
272	32	Axel Lund	Købmd.	14100	30900
273		Louise Christensen	Husass.		
274	34	Jacob Nielsen	Skrædderm.	5500	25400
275		Herluf Nielsen	Manufakturl.		
276		Jens Andersen Jensen	Bybud	2000	
277		H.M. Larsen	Bagerm.	4350	6500
278		Niels A. Nielsen	Filialbest.	2962	21700
279		Alfred Hofmann	Slagter	2500	2200
280		L. Lundby Lauritsen	Handelsm.	900	14600
281		Kathr. Pedersen Chr. T. Jensen	Sygeplejeelev Kontormedhj.		
282		Johanne Kjeldsen	" [som nr. 281]		
283	36	Niels Krabbe	Cigarhdl.	1800	15300
284		Einar Krabbe	Kontorist	1750	
285		J.C. Jensen	Agent	3000	2000

[Højre side:]

[1. Løbe-Nr.]	7. Antal Børn	8. Selvangivelse af		10. Ligningsmyndighedens Ansættelse		11. Anmærkninger og senere Berigtigelser
		Ind-komst Kr.	Formue Kr.	Ind-komst	Formue	
[267]	3	14375	29380	14375	29380	Ands. L. 31-500 + Kost og Logi
[268]		1300		1300		
[269]		600		600		
[270]		1247		1247		
[271]					1300	
[272]	2	13745	36172	13745	36172	
[273]		1037		1037		L. 33-450
[274]	1	8459	56448	8459	5448	
[275]		900		900		L. 29-900
[276]	4			2500		
[277]	1	4336		4336	10000	Skr.: Formuen forh. til 15000 Kr.
[278]	2	5850	22500	5850	22500	
[279]		2200	1200	2500	1200	
[280]		4300	10000	4300	10000	
[281]				1000 2380		
[282]		240		1000		Kl. Indk. Nedsat til 840
[283]		1700	12000	1700	12000	
[284]		1099		1099		L. 169-675,00 i 6 Mdr.
[285]		1637		1637		

Kommentarer

Om rubrikoverskrifterne, der her kun er gengivet delvis, bemærkes følgende:

- 2. har tilføjelsen: (På Landet: By, Sogn, Matr.-Nr.; i Købstæderne: Matr.-Nr., Gade, Gade Nr., Etage).
- 3. har tilføjelsen: (For Dødsboer, Selskaber og Foreninger nøjagtig Betegnelse).
- 5. der her er udeladt, lyder: For Skattepligtige, der tillige har Bopæl i en anden Kommune, oplyses det, 1) i hvilken anden Kommune de har Bopæl eller Hjemsted, 2) om de har personligt Ophold i Kommunen paa

Fig. 101. Nørregade i Holstebro ca. 1920. Mandtalslistens købmand Axel Lund boede, som det fremgår af forretningsskiltet, i ejendommen på hjørnet til venstre (nr. 32). Kringlen i billedets venstre kant er forretningsskiltet for bagermester H.M. Larsen (nr. 34). (Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune).

den Tid, Mandtalslisten optages, eller naar de senest har haft saadant Ophold, og 3) om de [teksten har, formentlig fejlagtigt, De] har gjort den i § 21 i Lov om Indkomst- og Formueskat til Staten omhandlede Anmeldelse og i bekræftende Fald, i hvilken Kommune de har forlangt at blive beskattede.

- 7. har tilføjelsen: der den 1. Januar d. A. var under 15 Aar, og som ikke har Midler til at bekoste deres eget Underhold.
- 9. der her er udeladt, lyder: For selvstændige Landbrugere Ejendommens Løbe-Nr. paa Vurderingsfortegnelsen, Vurderingssum til Ejendoms-skyld, Værdien af Besætning og Inventar, Restgæld samt Ejendommens Areal og Hartkorn. (Det maa udtrykkelig bemærkes, om Arealangivelsen finder sted i Tdr. Land eller Hektarer).
- 11. har tilføjelsen: (For de skattepligtige, der opføres i Listens Afdeling I, 2 som Tilflyttere, og for dem, der opføres i Listens Afdeling III, for saa vidt de er bortflyttede, anføres det i Anmærkningsrubrikken, fra eller til hvilken Kommune henholdsvis Tilflytningen eller Fraflytningen har fundet Sted).

Notatet om Chr. T. Jensen under løbenummer 281 er tilføjet med blyant.

Lovgrundlag

Lov nr. 104 af 15. maj 1903 (§ 20) og lov nr. 149 af 10. april 1922 om indkomst- og formueskat til staten (§ 20), hvorefter der årligt i hver kommune skulle forfattes en mandtalsliste over personer, dødsboer, selskaber og foreninger, der skulle sættes i skat.

Anvendelsesmuligheder

Mandtals- og ansættelseslisterne er et centralt materiale til undersøgelser af de økonomiske og sociale forhold i et lokalområde, f.eks. studier af erhvervs- og socialtopografi i forskellige kvarterer i en by. Med deres angivelser af beboere i husstande eller ejendomme og deres adresser er de grundlaget for kombinationer med yderligere oplysninger i folketællinger, folkeregistre, skøde- og pantebøger m.m.

Hvor findes kildetyper?

I arkiver fra land- og købstadskommuner (LAA, stadsarkiver og rådhus) samt skatteråd (LAA). Kun en mindre del af det oprindelige materiale er bevaret, idet bevarings- og kassationsbestemmelser har fastsat, at mandtals- og skatteansættelseslisterne skulle bevares for årene (skatteårene) frem til og med kalenderåret 1930 og derefter for årene 1933, 1939, 1944 og 1954 og hele perioden 1959-69.

Litteratur

Ingen, så vidt det ses.

Skatteydere paa over 2000 Kr.

Kommuneskat Kr.		Kommuneskat Kr.	
Direktør N Houmann	39086	Overretssagfører L C Nonboe	4669
Grosserer Jørgen Christensen	12692	Købmand Vald. Joost	4574
Enkefru Ola Schøth	12645	Direktør N. P. Nielsen	4574
Grosserer P M Warrer	12645	Dommerfuldm. E H Petersen	4555
Fabrikant A P Hansen	12550	Fabrikant J P Worning	4518
Købmand Steffen Lunding	11038	Grosserer A L Christiansen	4499
Fabriker C V Müller	10915	Orgelfabrikant A Berntsen	4357
Direktør O Billenstein	10707	Læge Ludvig Møller	4329
Fabrikant Windfeld Hansen	10206	Overlæge de Fine Licht	4196
Justitsraad Johs. Schiødt	9564	Læge August Sonne	4196
Enkefru Johanne Christiansen	9526	Købmand Anton Hansen	4187
Driftsbestyrer la Cour	7938	Købmand M Knudsen	4140
Enkefru Marie Jessen	7655	Stadsingeniør K P Runge	4111
Købmand Johan Andersen	7542	Prokurist H Krejberg	4017
Apotheker P Lund	7286	Blikkenslagermester T Thomsen	4007
Prokurist Th N Thomsen	7268	Malermester Carl Petersen	3996
Grosserer Chr. Petersen	6968	Overretssagfører O Bindselev	3969
Bankdirektør Jacob Petersen	6899	Købmand Johannes Andersen	3941
Købmand Fr. Christiansen	6880	Fabrikant P C Anchersen	3913
Slagtemester Erik Jensen	6748	Konditor Herluf Boiesen	3667
Købmand J Grunnet	6701	Apotheker O J Frederiksen	3658
Læge Sofus Christensen	6597	Redaktør D Schweitzer	3648
Enkefru Laura Christiansen	6559	Dommerfuldmægtig Aage Fischer	3591
Købmand Thrane Jørgensen	6436	Melhandler Th Petersen Bollesen	3525
Sæbefabrikant Th. Jensen	5954	Landsretssagfører Dragsted	3525
Apotheker Jens Lind	5859	Købmand Holger Warburg	3516
Fabrikant Carl Rasmussen	5841	Købmand Frederik Poulsen	3497
Direktør O Seligmann	5718	Guldsmed H Frederiksen	3459
Fabrikant N F Møhl	5623	Skomager V Pape	3414
Købmand Axel Nielsen	5349	Overlæge Johs Buchholtz	3393
Mejeriejer Moltke Nielsen	5302	Redaktør Chr. Søndergaard	3365
Købmand H Chr. Hansen	5264	Sagfører E Teller	3355
Fabrikant Jensen Bang	5236	Apotheker Otto Nielsen	3308
Købmand P Jensen Toller	5198	Fabrikant C P Nielsen	3289
Læge Knud Møller	5000	Handlende Margrete Nielsen	3232
Købmand C Christensen	4792	Trikotagehdl. Aage Jacobsen	3195
Købmand Chr. Christensen	4763	Læge A S Askov	3178
Købmand Ole Bøegh	4725	Læge C J Roelsgaard	3128

Fig. 102. Fra ganske mange byer og i nogle tilfælde også amter findes fra perioden ca. 1860-1960 mere eller mindre tilfældige rækker af trykte skattelister eller kombinerede vejvisere og skattemister, der bygger på kommunernes administrative materiale. Her ses en side af en skattebog fra Viborg 1950.

102. Selvangivelse

Selvangivelsen, skatteydernes og virksomhedernes egen angivelse af indtægts- og formueforhold, har siden indførelsen ved indkomst- og formueskatlovene af 15. maj 1903 udgjort grundlaget for de kommunale ligningsmyndigheders ansættelse af den skattepligtige indkomst og formue for alle skattepligtige i kommunerne. Selvangivelserne har dermed også dannet grundlag for opkrævningen af person- og ejendomsskatter ved de kommunale skattemyndigheder, der videresendte statsskattebeløbene til statskassen. For sognekommunernes vedkommende skete pengeoverførslen gennem amtstuerne.

Selvangivelse fra Bjerringbro Kommune 1955/56

(LAV, Bjerringbro Kommune, Selvangivelser 1955/56, nr. 2-229 (LK 217-300/1))

[Se den kopierede gengivelse s. 504-05]

Kommentarer

Af selvangivelsen er her blot gengivet de to første sider af fire, hvortil kommer to sider med et skema for ejere af beboelsesejendomme.

På de to udeladte selvangivelsessider anmodes der om supplerende oplysninger vedrørende formuen og udbyttet af denne, med specifikation af [1] indestående i banker og sparekasser m.v., [2] værdipapirer og udestående fordringer m.v. og [3] »andre byrder og gældsforpligtelser«. Der anmodes også om en nærmere redegørelse i tilfælde af, at formuen var undergået en markant stigning eller reduktion, og om oplysninger til brug ved ligningsmyndighedernes beregning af [1] forsørgerfradrag og [2] børnefradrag og børnetilskud. Selvangivelsen slutter med en rubrik til særlige bemærkninger og én til hustruens underskrift.

Lovgrundlag

Lov nr. 104 af 15. maj 1903 om indkomst og formueskat til staten. Lov nr. 85 af 15. maj 1903 om den kommunale beskatning af indkomst og formue. Lov nr. 49 af 10. april 1922 om indkomst- og formueskat til staten. Lov nr. 73 af 29. marts 1924 om personlig kommuneskat. Lov nr. 378 af 12. juli 1946 om selvangivelse af indtægt og formue.

Anvendelsesmuligheder

Frem til omkring 1970 må selvangivelser antages at give et nogenlunde dækkende billede af skatteydernes indtægts- og formueforhold. Og med de detaljerede angivelser og eventuelle bilag muliggør de en mere indgående forståelse af skatteydernes økonomiske forhold end de summariske tal, der findes i skat-teberegningstallisterne.

Side 2

1955/56

Supplerende oplysninger vedrørende indkomsten.

(I mangel af plads til efterfølgende specifikationer kan særligt bilag vedlægges).

Indkomsten er medregnet følgende beløb: Værdi af privat forbrug af egne produkter eller varer fra eget varelager _____ kr.

Ljæverdi af bolig i egen ejendom _____ kr. Værdi af privat kørsel i eget køretøj _____ kr. Værdi af kørsel køretøj

stillet til rådighed af arbejdsgiver _____ kr. Værdi af fri bolig eller frit ophold _____ kr.

I indtægtsåret har jeg og min hustru været beskæftiget hos nedennævnte arbejdsgivere:

	fra	til	Egen indt. (pkt. 5) kr.	Hustru indt. (pkt. 12a) kr.
Kommuneskolen	1/1	31/12	14767	
Bjerringhøjs Sygehus			4200	
Arbejdsmhedsundersøttelse				
Sygeskadsbøt				
Feriegodtgørelse for så vidt den ikke er medregnet i lønnen				
Indtægt ved andet arbejde				
I alt...			18967	

Specifikation af fradragne udgifter til faglige sammenlutninger (pkt. 17).

Eget kontingent	49	kr.
Hustrus		kr.
Beløbet ialt...	49	kr.

overføres til punkt 17.

Lønmodtagerfradrag (pkt. 18)
(se vejledningen)

Opgørelse A. (Udfyldes for lønmodtagere, for hvilke der kun bekræftes det faste fradrag).

	Lønmodtagers mørelse kroner	Fast fradrag (10% af lønindtægten dog højest 400 kr.) kroner
a. Eget fradrag	18967	400
b. Hustrus fradrag		
c. Børns fradrag		
d. Børns fradrag		
I alt...		400

som under betegnelsen: "Lønmodtagerfradrag A" overføres til punkt 18.

Opgørelse B. (Udfyldes kun for lønmodtagere, for hvilke der gøres krav på fradrag for udgifter til et større samlet beløb end det faste fradrag).

Udgiftens art:	a	b	c	d
	Egne udgifter*) kroner	Hustrus udgifter*) kroner	Børns udgifter (der udfyldes en rubrik for hvert barn*) kroner	kroner
I alt (slutbeløb)...				

*) Hvor ligningsværdet uden dokumentation godkender udgifter som fradragberettiget med et vist beløb, kan dette beløb optages.

Slutbeløbene i rubrikkerne a, b, c og d udgør tilsammen kr. _____ der under betegnelsen: "Lønmodtagerfradrag B" overføres til punkt 18.

I indkomsten er medregnet følgende beløb indtjent i andre kommuner end min og min hustrus opholdskommune:

1. af fast ejendom eller erhvervsvirksomhed:	_____	_____	kr.
2. I en indtægt hos:	_____	_____	kr.
3. som medlem af bestyrelse eller lign. for:	_____	_____	kr.

Modtagne gaver. I det forløbne år har jeg (min hustru, mine børn) som gave eller arveforskud i giversens levende ilve modtaget _____ kr., der falder ind under reglerne om gaveafgift i lov nr. 147 af 10. april 1922 afsnit III jvf. lov nr. 255 af 4. juni 1947, og som folgelig ikke er medregnet i indkomstopgørelsen.

Gaverens navn og adresse: _____

Gavemodtagerens navn: _____

Gavemodtageren er giversen (evn. slægtskabsforhold oplyses): _____

Jeg indgiver senest 1. februar 1955 særskilt anmeldelse om gaveafgift til _____

Hvor findes kildetyperne?

I arkiver fra land- og købstadskommuner (LAA, stadsarkiver og rådhus) samt skatteråd (LAA). Kun en mindre del af det overordentligt omfattende materiale er bevaret, idet bevarings- og kassationsbestemmelser har fastsat, at selvangi-

velserne skulle bevares for årene (skatteårene) 1929 (1930/31), 1933 (1934/35), 1939 (1940/41), 1944 (1945/46), 1954 (1955/56), 1959 og 1969. Også for perioden efter 1970 bevares der selvangivelser for de år, der slutter med 9.

Litteratur

Henrik Fode: Den kære selvangivelse, *Zise*, 26. årg. nr. 3, 2003, s. 95-104.

Gunnar Viby Mogensen: *Skattesnyderiets historie. Udviklingen i underdeklarationen i Danmark i 1900-tallet*, 2003.

Helge Nielsen og Victor Thalbitzer: *Skatter og skatteforvaltning i ældre tider*, 1948, reprinted 1976, s. 171-79.

103. Vurderingsfortegnelse

Vurderingsfortegnelserne var grundlaget for opkrævningen af ejendomsskatterne. I skematisk form i forskellige udformninger anfører de i matrikelnummerorden eller efter gadenavne i husnummerorden de enkelte ejendomme, med angivelse af ejerens navn, stilling og adresse, ejendommens beliggenhed (by, sogn, matrikelnummer, gade og husnummer), ejendommens hartkorn, art og benyttelse, vurderingssummen til ejendomsskyld, areal, grundværdi m.m., herunder en række fradrag, tillæg og andet af betydning for skatteberegningen. Grundlaget for beløbene i rubrikkerne »vurderingssum til ejendomsskyld« og »grundværdi« var de periodiske almindelige vurderinger, hvorved udarbejdedes vurderingsskemaer, der rummer de nævnte vurderingstal. Den 1. almindelige vurdering fandt sted i 1904, den 15. i 1973.

Vurderingsfortegnelse fra Holstebro Kommune 1950

(LAV, Holstebro Kommune, Vurderingsfortegnelser fra 10. alm. vurdering 1950 (KK 12-331/9))

[Se den kopierede gengivelse s. 508-09]

Lovgrundlag

Lov nr. 352 af 7. august 1922 om beskatning til staten af faste ejendomme og lov nr. 188 af 20. maj 1933 om kommunale ejendomsskatter.

Hvor findes kildetypen?

Kommunernes eksemplarer opbevares for nogle kommuners vedkommende i et landsarkiv, i andre tilfælde i et stadsarkiv eller rådhus. I Overskyldrådets arkiv (RA) findes vurderingsfortegnelserne for årene 1904, 1909, 1916, 1920, 1924, 1928, 1932 og 1936 (1.-8. almindelige vurdering). I Statens Ligningsdirektorats arkiv (RA) er der vurderingsfortegnelser og for flere år de noget lignende vurderingsskemaer i prøver eller i 5% udvalg for årene 1950, 1956, 1960, 1965, 1970 og 1975 (10.-15. almindelige vurdering), jfr. Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, II, 4, 1991, s. 1742-43 og 1750-51.

Litteratur

Vurderingsfortegnelser omtales i en del administrativ litteratur, bl.a.:

Steen Bang m.fl.: *Vurdering og beskatning af fast ejendom*, 1977. Danmarks Forvaltningshøjskoles skriftserie.

Victor Nielsen: *Grundstigningsskyld. En orienterende og forklarende Fremstilling af den gældende Lovgivning*, 1935.

Vurderingsvejledning. Redegørelse for bestemmelserne i lov om vurdering af landets faste ejendomme, 2. udg., 1968. Udg. af Statens Ligningsdirektorat.

Fortegnelse over vurderingerne ved den 10. alm. vurdering

Udfyldes af vurderingsrådet										
1	2	3	4		5	6	7			
Løbe nr.	Ejers navn og stilling samt adresse	Ejendommens beliggenhed (By, sogn, matr.-nr., gade og hus-nr., artikel-nr., grundbog: bind og blad)	A. Ejendommens hartkorn I. Ager og eng II. Fuld skovskylt B. Matrikelskylt (Sønderj. ejendomme)		Ejendommens art og benyttelse	Vurderings-sum til ejendommensskylt	Ejendommens areal			
						kr.				
197	Haldsmand Loul Pausstet	Aspegade 6	A. Tdr. I.	Skpr.	Pdk.	Alb.	0	100	137	3
197		1510	II.							
			B. Thaler			1/100				
198	Sten Mathilde Pedersen	156 a	A. Tdr. I.	Skpr.	Pdk.	Alb.	6 1/2	100	137	3
198		158 b	II.							
		1470 f	B. Thaler			1/100				
199	Carlson P. Telv	1511 a	A. Tdr. I.	Skpr.	Pdk.	Alb.	6 1/2	100	137	3
199			II.							
			B. Thaler			1/100				
196	Holstebro Kommune	156 c	A. Tdr. I.	Skpr.	Pdk.	Alb.	2 1/2	100	137	3
196		157 b	II.							
		1570	B. Thaler			1/100				
		1470 f								

Fig. 104. Uddrag af ejendomsvurderingerne i Holstebro 1950. (LAV, Holstebro Kommune, Vurderingsfortegnelser fra 10. alm. vurdering 1950).

nr. 1. oktober 1950 i

Udlydes af ejendomsmyndigheden				Udlydes af vurderingsrådet		16
9	10	11	12	13	14	15
orskelsværdien" ubr. 6 + rubr. 8)	a. Ant. fradr. f. beboelsesejl. med køkken, som ejend. indeh. udover cen (lov ^{29/3} 1933 § 3 og lov ^{14/4} 1937 § 3)	I a. Fradraget på 2000 kr. (lov ^{29/3} 1922 § 6, jfr. lov af ^{10/2} 47 § 1) b. Summen af lej- lighedsrad. Å 2000 kr. eller lov ^{14/4} 1937 § 1) II. Prit. f. ejendoms- skyld i h. t. lov ^{7/6} 1922 § 8 III. Prit. f. ejendoms- skyld i h. t. lov ^{7/6} 33, jfr. lov af ^{1/2} 47 IV. Prit. f. ejendoms- skyld af hode- pinteager i h. t. lov ^{1/2} 1923	I. Prit. f. ejen- domsskyld i h. t. l. ^{29/3} 1940 § 3 jfr. l. ^{29/3} 1940, l. ^{29/3} 1941 og l. ^{7/6} 1941 § 13, jfr. lovanord. ^{29/3} 1945 og § 56 i lov nr. 235 af ^{20/4} 1946 II. Prit. f. ejen- domsskyld i h. t. l. ^{29/3} 1940 § 16 og lovbkg. ^{29/3} 1941 § 38 a, jfr. lovanord. ^{29/3} 1945 og § 57 i lov nr. 235 af ^{20/4} 1946 III. Afgiftspiligt beløb til ejen- domsskyld		Helårlig afgift af ejendoms- skyld	I. Fradrag i grundværdien (rubrik: 8) for forbedringer II. Grundværdi efter fradrag for forbedringer For ejendomme med tillægsparcel, hvoraf der svares jordrente, angives hvorledes beløbet under II fordeles a. Tillægsparcellen og b. den øvrige ejend- dom
kr.		kr.	kr.		kr. øre	kr.
endomme, der må anses vis skattefri enten i hen- l § 57 i lov nr. 235 af ^{20/4} 1940 eller i henhold til § 38 a i endtgørelse nr. 298 af ^{29/3} 1945 for hvilke fritagelse ikke et ved 9. alm. vurdering, s det beløb, hvormed for- erdien som følge af den lende bygningsforandring iget.	b. Heraf er til- kommet ved den i rubrik 9 II nævnte bygnings- forandring					II. Grundværdi til lov ^{7/6} 1922 § 8 Udlyd. og opbevar- selmyndigheden II. Afgiftspiligt beløb til grund- skyld
47100	a:	I a. 12.000 b.	I. 12.000	I.		I.
		II.	II.	II.		II. 200
	b:	III.	III. 0	III.		a: 300
		IV.	IV.	IV.		b:
4500	a:	I a. 12.000 b.	I. 12.000	I.		I.
		II.	II.	II.		II. 200
	b:	III.	III. 0	III.		a: 300
		IV.	IV.	IV.		b:
9400	a:	I a. 12.000 b.	I. 12.000	I.		I.
		II.	II.	II.		II. 600
	b:	III.	III. 0	III.		a: 600
		IV.	IV.	IV.		b:
171900	a:	I a. 12.000 b.	I. 12.000	I.	0 2	I. 5100
		II. 5900	II.	II.		II. 5100
	b:	III.	III. 0	III.		a: 0
		IV.	IV.	IV.		b:

Forsvaret

Af Christian Larsen

Ved nyordningen af centraladministrationen i 1848 blev der oprettet et krigsministerium, der overtog de opgaver, som Generalkommissariatskollegiet og Bureauet for Armeens Kommandosager havde varetaget. Ministeriets forretninger blev underlagt en politisk ansvarlig krigsminister, ligesom lovgivningsmagten fik afgørende indflydelse på *Hærens* forhold gennem finanslovene eller særlige forsvarslove (1868, 1880, 1909, 1922, 1932, 1937, 1951 og 1969). Indtil 1906 var krigsministrene alle hærofficerer, og flere generaler forenede posten som Hærens øverstbefalende med stillingen som direktør for Krigsministeriet. Den overordnede operative ledelse af Hæren var indtil 1923 placeret hos Generalstaben og hos tre landsdelsstabe, fra 1923 hos Generalkommandoen. Kommandoen blev ledet af en general, landsdelsstabene ligeledes af en general. Under staben/kommandoen var der seks generalinspektører, der havde ansvaret for infanteriet, rytteriet, artilleriet, ingeniørtropperne, telegraftropperne og forsyningstropperne. Ældst var inspektoratet for rytteriet (1790), yngst inspektorerne for telegraf- og forsyningstropperne (1951). Inspektorerne nedlagdes i 1967. Endelig var der Hærens brigader, divisioner, enkelte korps og kommandantskaber samt skoler.

Ændringerne i 1848 betød for *Søværnet*, at der oprettedes et marineministerium, som overtog Admiralitets- og Kommissariatskollegiets opgaver samt fyr- og vagervæsenet fra Generaltoldkammeret. Ministeriets forretninger blev afgjort af en politisk ansvarlig marineminister, og lovgivningsmagten fik tydelig indflydelse på Søværnets forhold gennem finanslove eller særlige forsvarslove. Indtil 1906 var marineministrene alle søofficerer, og posten som militær øverstbefalende i Flåden (viceadmiral) var flere gange forenet med embedet som Marineministeriets direktør. I 1852 blev der oprettet en stilling som flådeinspektør, som i 1856 forenedes med posten som viceadmiral og dermed chef for Søværnet. Fra 1856 var chefen udrustet med en stab, som i visse perioder lå i Marineministeriet. I 1909 blev Søværnskommandoen og Marinestaben oprettet; kommandoen havde viceadmiralen som chef, mens staben lededes af en kontreadmiral eller kommandør. Fra 1932 var der tillige kommandoorganerne Kystflåden (operativ ledelse af Søværnets enheder), Søværnets Flyvevæsen (operativ ledelse af marinens flyvevæsen) og Kystbefæstningen (kommandoen over kystforter og -batterier). Under Søværnskommandoen fandtes der marinekommandoer, eskadrer (operative enheder), flådestationer og marinestationer (anlæg i land), tekniske tjenester (Orlogsværftet) og skoler, bl.a. Søværnets Officersskole.

Indtil 1950 var *Flyvevåbenet* opdelt i Hærens Flyvertropper og i Søværnets Flyvevæsen, begge oprettet i 1912. Ved nyordningen af Forsvaret i 1950 blev Flyvevåbenet et selvstændigt værn under ledelse af en flyverkommando (fra 1956 Flyvertaktisk Kommando) og med flyvestationer (fly-operative) og eskadriller, tekniske tjenester og uddannelsesinstitutioner.

I 1905 havde Krigsministeriet og Marineministeriet fået en fælles minister, forsvarsministeren, men de to ministerier fortsatte som selvstændige myndigheder indtil 1950. På grundlag af betænkninger fra Forsvarskommissionen af 1946 gennemførtes forsvarslovene af 1950 og 1951, der blev til i lyset af Danmarks indtræden i NATO i 1949. De to ministerier blev lagt sammen til Forsvarsministeriet. Der blev oprettet en forsvarsstyrelse, ledet af Forsvarschefen og bestående af cheferne for de tre værn og chefen for Forsvarsstaben. Forsvarschefen ledede det militære forsvar og havde en forsvarsstab med en række stabe (afdelinger). Ved siden af Forsvarschefen og Forsvarsstaben opretholdtes de tre værnskommandoer, som hver lededes af en værnchef med en tilknyttet stab.

I løbet af 1960'erne gennemførtes der en række strukturændringer i Forsvaret. Hærens inspektorater blev nedlagt i 1967 og indgik i Hærkommandoen, ligesom de tekniske tjenester blev samlet i Hærens Materielkommando samme år. I Søværnet samledes den operative ledelse i Søværnets Operative Kommando i 1961 og de tekniske tjenester i Søværnets Materielkommando i 1967. Inden for Flyvevåbenet fortsatte Flyvertaktisk Kommando (oprettet i 1955) og Flyvematerielkommandoen (oprettet 1951).

Ved forsvarsforliget af 1969 oprettedes pr. 1. januar 1970 Forsvarskommandoen under ledelse af Forsvarschefen, der havde kommandoen over de tre værn. Forsvarskommandoen bestod af Forsvarschefen, chefen for Forsvarsstaben samt cheferne for de tre værn med deres stabe. Værnskommandoerne blev nedlagt, og med dannelsen af Forsvarskommandoen var der skabt en enhedsledelse i Forsvaret.

Et særtræk ved militære myndigheders arkivdannelse er, at arkiverne traditionelt er opbygget omkring to akser: ind- og udgående korrespondance, der er henlagt eller registreret kronologisk. De tilhørende registre – postlister eller journaler over ind- og udgående breve – udgør en tredje række. Hovedstammen i militære arkiver er således kopibogen med alle udgående skrivelser, der vil være registreret i postlisten sammen med de indgående skrivelser. Hos større myndigheder er der tillige ført emnekort (journalkort), hvor ind- og udgående skrivelser er registreret efter emnenummer (journalnummer). I militære arkiver vil antallet af indkomne skrivelser være af begrænset omfang, idet Forsvaret 1944-2002 havde bemyndigelse til at kassere indgående skrivelser fra andre danske militære myndigheder. Til gengæld skulle alle myndighederne føre kopibog.

Skal man således undersøge et bestemt emne, finder man via postlisten eller emnekortene hos den pågældende myndighed dato og brevnummer på myndighedens udgående skrivelser samt på modtagne skrivelser fra andre myndig-

heder om emnet. Derefter kan man rekvirere kopibøgerne fra de implicerede myndigheder og på den måde sammenstykke sagsforløbet.

Der skal gøres opmærksom på, at militære dokumenter er klassificerede i følgende klassifikationsgrader: uklassificeret (UKL), til tjenestebrug (TTJ), fortroligt (FTR), hemmeligt (HEM) og yderst hemmeligt (YHM). UKL- og TTJ-dokumenter afleveres til Rigsarkivet, når de er 20 år gamle, hvorimod FTR-, HEM- og YHM-dokumenter først automatisk nedklassificeres efter 60 års forløb fra udstedelsesdatoen og derefter afleveres. Dokumenterne kan dog afklassificeres, så kan de afleveres, inden der er gået 60 år, men også fristforlænges, så de ikke afleveres efter 60 år, men først på et senere tidspunkt. Det skal bemærkes, at Forsvaret i de seneste år har nedklassificeret klassificerede arkivalier fra perioden 1946-75.

I kilde nr. 104-106 præsenteres Forsvarets personelforvaltning: stamblad, straffebog og bedømmelser. Kildetyperne nr. 107-108 omhandler materielforvaltningen i form af rejserapport og skibstegning. I kilde nr. 109 og 110 beskrives kommandosager og operationer: befaling og øvelsesrapport. Endelig omtales som kilde nr. 111 og 112 et par særlige kildegrupper: erindringsmedaljeansøgninger fra 1876 og militære nodehæfter.

Kildeoversigt

- 104. Stamblad for officer og værnepligtig
- 105. Straffebog
- 106. Kadetbedømmelse
- 107. Militær rejserapport
- 108. Skibstegning
- 109. Befaling
- 110. Øvelsesrapport
- 111. Ansøgning om erindringsmedalje
- 112. Militært nodehæfte

Litteratur

- Hans Chr. Bjerg: Krigs- og Marineministeriet, i: Leon Jespersen, E. Ladewig Petersen og Ditlev Tamm (red.): *Dansk Forvaltningshistorie*, bd. I, København 2000, s. 617-25.
- Poul Verner Christiansen: *Slotsholmsgade 10. Forsvarsministeriet - i fortid og nutid*, København 1985.

Ved forenede kræfter. Forsvarets øverste militære ledelse. Forsvarschefembedet og forsvarets udvikling 1950-2000, Vedbæk 2000. Udg. af Forsvarskommandoen.

Betænkning afgiven af den til Overveielse af Landets Forsvarsvæsen ved allerhøieste Resolution af 2den Februar 1866 nedsatte Commission, København 1866.

Betænkning fra Kommissionen angaaende Forslag til Lov om Søværnets Ordning, København 1879.

Betænkning fra Kommissionen til Behandling af Forslag til Lov om Søværnets Ordning, København 1896.

Forsvaret

Betænkning afgiven af Forsvarskommissionen af 1902 til Regering og Rigsdag, København 1908.

Betænkning afgiven af Kommissionen til Undersøgelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens Fremtidige Ordning til Regering og Rigsdag, København 1922.

Betænkning afgivet af kommissionen til undersøgelse og overvejelse af forsvarets fremtidige ordning til regering og rigsdag, København 1950-51.

Beretning fra Forsvarskommissionen af 1969, København 1972.

V.A. Petersen (red.): *Forsvarets arkiver. Vejledning og oversigt*, København 1984. [Omfatter kun Hæren.]

Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve den danske Krigsmagt til Lands angaaende 1670-1856, København 1801-56.

Krigsministeriets Kundgørelser for Hæren 1857-1950, København 1857-1951. [KfH]

Marineministeriets Kundgørelser for Søværnet 1869-1950, København 1869-1951. [KfS]

Forsvarsministeriets kundgørelser for forsvaret 1951-, København 1951ff. [KFF]

104. Stamblad for officer og værnepligtig

Stamblade er enkeltark med militære og personlige oplysninger om den enkelte soldat eller civilt ansattes tid i Forsvaret. På nogle stamblade er tillige påsat et lille personfoto. Stamblade for officerer er mere fyldige og indeholder flere personalhistoriske oplysninger.

A. Officersstamblad for Carl Gustav Hermann Bidstrup 1923-30

(RA, Forsvarsministeriet, Officersstamblade, Hæren og Flyvevåbenet 1880ff., pk. 12)

Officersstambladet består af fire sider, heraf forsiden med officerens navn.

Side 2 har rubrikker til:

- 1) navn,
- 2) fødselsdato,
- 3) fødested og
- 4) udnævnelse.

Endvidere er der plads til oplysninger om værnepligt, livsstilling, tjeneste forud for officersudnævnelse samt ægteskabelige forhold.

Side 3 rummer rubrikker til:

- 5) hvor og hvornår stået i nummer som officer,
- 6) hvor og hvornår stået til tjeneste som officer,
- 7) uddannelsesforløb, chefposter samt særlige funktioner og hverv og
- 8) dekoreret.

Endelig er der en side 4 med straffelisten. Forsiden og side 3 er udeladt i gengivelsen.

[Side 2:]

1 Fulde Navn	2 Fødsels- dag og -aar.	3 Fødested.	4 Udnævnelse			
			i Linien som		i Reserven som	
			Stabs- of- ficient	Korps- of- ficient af 2' Grad		
Carl Gustav Hermann Bidstrup	22/11 1869	Vindum	1/2 1923	1/10 1925		

[Side 2 fortsat:]

I hvilke Felttog og Fægtninger deltaget, i hvilken Egenskab, om deri saaret eller fangen:

Andre Oplysninger.

Udskrivningsaar: 1889 **Lægdsrullebetegnelse:** 5-136-L-20
Andre Bemærkninger angaaende Værnepligtsforholdet: Slettet af Rullen

Livsstilling (for Oberstløjtnanter, Kaptajner og Løjtnanter af Reserven samt for ikke fast ansatte Officerer o. l.):

Tjeneste forud for Udnævnelsen til Officerer eller ligestillet, Befalingsmand af Officiantgruppen eller ligestillet (Oplysninger i Lighed med Rubrikkerne 4-7):

		I Num- mer ved		Gennemgaaet:
Menig	fra 31/3 1889-2/10 1889			Korporalskolen 1889/90. Sergentskolen Kl. A 1890/91 og Kl. B 1891/92
B.E.	3/10 1889-31/3 1890	4' Batl.	fra d. 31/10 1889-30/3 1892	Gymn. Skolens Kompagnilærerkursus 1892/93
Ukpl.	1/4 1890-2/10 1890	17' Batl.	31/3 1892-4/9 1904	Skydeskolens alm. Kursus 1902
Korpl.	3/10 1890-30/3 1892	34' Btal.	10/9 1904-14/10 1907	Kursus i Ridning m.m. ved Garderhusarregimentet 1895.
Sergent	31/3 1892-13/4 1909	17' Batl.	15/10 1907-13/4 1909	Pioner- og Signalteknik ved Ingeniørregimentet 1901.

[Side 2 fortsat:]

Overser- gent	14/4 1909-6/4 1913	4' Rgmt.	14/4 1909-31/1 1913	Skriver ved 34' Batl. fra d. 18/10 1904-14/11 1907 4' Rgmt. 7/4 1909-31/1 1923
Stabsser- gent	7/4 1913-31/1 1923	17' Batl.	1/4 1913-6/4 1913	Medlem af Kommissionen angaaende Befalingsman- dens Uddannelse fra d. 2/2 1914-25/10 1922
		4' Rgmt.	7/4 1913-31/1 1923	Tilforordnet den ved Lov af 12/2 1919 nedsatte Kommission til Undersø- gelse og Overvejelse af Hærens og Flaadens frem- tidige Ordning – Sluttet d. 19/1 1923.

Uden for Nummer:

Gift (for fast ansatte Officerer o. l., Korps- og Stabsofficerer o. l.): Den 4/12 1895

Personalialia:

1. Hustru: Theodora Magdalene Christiane, født Jørgensen.

” den 2/9 1870 i Daugaard

Datter af Købmand Mads Jørgensen og Hustru Jacobine født Hassing.

2. Datter: Petra Marie Jacobine (: kaldet Dudde) født den 5/6 1897: Gymnastik-
lærerinde.

[Side 4:]

Straffeliste.

Forseelsen, og naar den er begaaet.	Naar og hvorledes straffet.				Vedtegning.
	Efter Dom.	Arbitrært.	Straffet udholdt.		
			fra	til	
Utjenstligt Forhold mod en foresat Officer den 17/3 1893 og ugrundet Klage over en foresat den 18/3 1893	2 Dage ensom Arrest		28/3 18 Kl 6	30/3 93 Eftm.	Kjøbenhavns Garnisons Krigsretsdom af 25/3 1893
At have ærefornærmet pensioneret Oversergent J.F.C. Hansen den 24/10 1908	En Bøde paa 80 Kr. til Stabskassen. Subsidiært Vagtarrest i 14 Dage hvorhos den fornærmelige Udtalelse mortificeres		Bøden betalt 10/9 1909		4' Regiments Krigsretsdom af 6/4 1909.

Fig. 106. (Modsatte side). Stamblad for menig (RA, Forsvarsministeriet, Stamblade (menige m.v.) 1823-1999, pk. 16).

B. Stamblad for værnepligtig

(RA, Forsvarsministeriet, Stamblade (menige m.v.) 1823-1999, pk. 16)

STAMBLAD FOR VÆRNEPLIGTIGE

[Forsiden]

Medig	31/3 1921	Aldeling	Underaldeling	tra	U
Befrdslev.	I Nummer ved				
Underkorporal	Svænck				
Korporal	Svænck				
Kornet	S. B.				
Sekondløjtnant					
Særlig Uddannelse:					
II Tjeneste ved					
Svænck					
Brugbarhed:	1				
Forhold:	a.				
Lodtræknings-Nr.:					

Nr.

Aargang: 1921

Udskrivningsaar: 1921

Jensen
(Efternavn)

Axel Georg
(Fornavn)

Født den 191. Mø.

i Svændborg

Hjemsted: Svændborg

Livsstilling: *Spantkammeradit.*

Gift:

Højde: *1,78 cm* Vækst: *midt*

Haar: *brunt* Øjne: *grønne*

Særlige Kendetegn: *Ardelemærke o. blå Linse
Nokumærke v. blå Ølthans.*

Ikke straffet ved Hæren.

J. B. 106 a.
Marts 1927

[Bagsiden]

Dato	31/3							Passede ved Hjemsend.
Kreds	3							Aar 19 19 19
Lægd	60							Frakke
Bogstav	S							Benkl.
Nr.	35							Kappe
Omraade	IT 3							Hue
Sessions-	Vedtegning: <i>M. I. I.</i>	Slettet 31/3 40 af 72 40 Rullen: (7. D. M. 87/1921).					Halsb.	
	Lodtrækningsnr.: <i>345</i>						Støvler	

Rejsetiladelse: 31/1 21 - 31/1 24
24/6 25 - 19/8 21

Andre Oplysninger:

Forandring i Indkaldelser til fortsat Øvelse:

Udebleven fra Indkaldelse:

Kommentarer

B.E.	Befalingsmandselev.
Batl.	Bataljon.
Gymn. Skolen	Forsvarets Gymnastikskole.
K.f.H.	Kundgørelser for Hæren.
K.I.	Ubetinget tjenstdygtig.
K.M.	Krigsministeriet.
Korpl.	Korporal.
Rgmt.	Regiment.
Ukpl.	Underkorporal.

Lovgrundlag

Der kendes intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Stamblade er et oplagt personalhistorisk kildemateriale, men de kan også anvendes ved militærhistoriske undersøgelser.

Hvor findes kildetypen?

Forsvarsministeriets arkiv (RA). Stamblade for menige, stampersonel, underofficerer og civile er sorteret efter fødselsår- og dag, og der er indtil 2006 afleveret 986 pakker med sådanne blade for personer født i perioden 1823-1980. Det skal bemærkes, at Forsvarets Personeltjeneste opbevarer (2008) en større mængde stamblade for personer født 1923-85. Officersstamblade er henlagt efter efternavn, og der findes henved 230 pakker for personer født 1880ff. Der eksisterer dog kun i begrænset omfang militære stamblade for personer født før ca. år 1900; stamoplysningerne for disse skal normalt findes i de relevante militære stambøger (for regimenter og kompagnier m.m.). Hvis en soldat mod forventning ikke findes i Forsvarsministeriets stambladssamling, kan det skyldes, at det pågældende stamblad befinder sig i arkivet fra den militære enhed. Stambladssamlingerne i arkiver fra regimenter og kompagnier m.m. er opdelt efter indkaldelsesår og/eller kompagninavn.

Litteratur

Hans Chr. Wolter: Hærens registrering af udskrevne og hvervede, *Personalhistorisk Tidsskrift* 1987, s. 1-23.

105. Straffebog

Forsvaret har altid haft ret til selv at retsforfølge, dømme og straffe værnepligtige og personel. Som rettergangschef fungerede i Hæren regiments- og garnisonschefer, i Søværnet divisionschefer. I løbet af 18-1900-tallet blev de militære straffe og rettergangschefernes område begrænset, og ved retsplejereformen for Forsvaret i 1919 ophævedes de militære domstole. Alle militære straffesager hørte derefter under civile domstole. Militære chefers ret til uden dom at pålægge underordnede straffe i tjenestesager (arbitrære straffe) er ikke ophævet. Når menige eller personel pålægges eller idømmes straf, indføres det i en straffebog.

Straffebog for batteriet Prøvesten 1916

(RA, Prøvesten, F. Straffebøger 1871-1919, pk. 139)

Fig. 107. Prøvesten blev anlagt som træfort af sænkede skibe i 1713. Fortet skulle fungere som forsvarsbatteri for Københavns Havn og som retrætemulighed for flåden. Anlægget forfaldt, men i 1802 satte man tre linjeskibe på grund, og et nyt søbatteri blev indrettet. Træfortet blev op-hugget i 1828. I årene 1859-63 anlagdes et nyt fort, der blev konstrueret som en egentlig kunstig ø og som med sit betonfæstningsanlæg skulle hindre en eventuel fjende i at trænge ind gennem Kongedybet. Dette anlæg fungerede frem til 1922, hvor Prøvestenen som kystdefension blev ned-lagt. Senere overtog Københavns Havn anlægget, og i dag anvendes Prøvestenen til oliehavn og til modtagelse af tørbulk, fortrinsvis sten og grus. (Det Kgl. Bibliotek).

[Venstre side:]

Løbe-num-mer.	Fulde Navn og Stilling.					Forseelse, og naar den er be-gaaet.
	Ba-tailon.	Kom-pagni.	Nummer.	Grad.	Fulde Navn.	
1.	2' K.A.	2'	5808/ 1907	- '' -	Johnsen	Natten mellem den 23' og 24/12 1915 at være befunden stærkt beruset paa Post som Bærmevagt paa Prøvesten.
2.	2' K.A.	4'	266/ 1911	- '' -	Hansen	Absentation fra 22/1 til 31/1 1915, den 6/2 1915, fra 6/4 til 12/4 1915 samt fra 17/8 til 2/11 1915, for Overtrædelse af Forbud mod at færdes paa den frosne Voldgrav 6/2 1915 og mod at indføre Spiritus paa Kastrupfort den 29/4 1915, for Drukkenskab i Tjenesten den 7/2 1915, Trussel om Vold mod en foresat Korporal s. D., for Rømning fra 14/4 til 17/4 1915 og fra 13/5 til 28/7 1915, for forargeligt Drukkenskab den 29/4 1915, for Betleri den 26' og 27/7 1915 og for Tyveri sidstnævnte Dag. Han er derhos tilpligtet at betale i Erstatning til Idrætshuset 6 Kr. 78 Øre og til Kastrupfort 21 Kr. 21 Øre samt de med hans Anholdelse og Transport forbundne Udgifter efter lovlig Opgørelse.
3.	2' K.A.	2'	168/ 1911	- '' -	Nielsen	Absentation fra 31/12 1915 Kl. 12 Middag til 1/1 1916 Kl. 12 Mid-dag. (8 Gange tidligere straffet.).

Kommentarer

2' K.A.

Absentation

Betleri

Bærme

D.B.

2. Kystartilleribataljon.

Fravær uden tilladelse.

Tiggeri.

Afsats på jordskrånninger, som skal modarbejde jordens tilbøjelighed til at skride.

Dagsbefaling.

[Højre side:]

	Forhør afholdt, og da naar.	Naar og hvorledes straffet.			Vedtegning.	
		Efter Dom.	Arbitrært.	Straffet udholdt.		
				fra		til
[1]			6 Dage mørk Arrest paa indskrænket Kost	8/1 1916 Kl. 6. Em.	15/1 1916 Kl. 6 Eft.	Regimentsbefaling 4, 7 af 6/1 1916. Regimentschefen, Oberst T.M. Knudsen
[2]	27/4, 7/8, 10/11 og 18/11 1915.	Strengt Fængsel paa Vand og Brød i 5 x 5 Dage		30/11 1915 Kl. 12 Md. 8/1 1916 Kl. 12 Md.	16/12 1915 Kl. 10 Fm. 6/2 1916 Kl. 12 Middg.	Krigsretsdom af 24/11 1915. Afbrudt paa Grund af Sygdom. D.B. 301, 55 af 28/11 15
[3]			6 Dage simpelt Fængsel paa Vand og Brød	13/1 1916 Kl. 6 Eftm.	20/1 1916 Kl. 6 Eftm.	Regimentsbefaling 8, 7 af 11/1 1916. Regimentschefen, Oberst T.M. Knudsen

[Kommentarer fortsat]

Eftm., Em.	Eftermiddag.
Fm.	Formiddag.
Md.	Middag.
s. D.	Samme dag.

Lovgrundlag

Straffelov for krigsmagten nr. 68 af 7. maj 1881. Militær straffelov nr. 542 af 4. oktober 1919, ændret ved lov nr. 114 af 7. maj 1937 og nr. 262 af 21. juli 1954. Lov nr. 542 af 4. oktober 1919 om retsplejen ved hæren og søværnet, ændret ved lov nr. 214 af 12. maj 1937, nr. 261 af 21. juli 1954 og nr. 123 af 12. april 1957.

Anvendelsesmuligheder

Personalhistorie og militærhistorie, bl.a. undersøgelser af de enkelte enheders historie og af soldaters forhold.

Hvor findes kildetypen?

RA, hvor auditørarkiverne udgør en selvstændig række inden for Forsvarets arkiver.

Litteratur

- Betænkning angående overvejelse af forslag til ændring af militær straffelov og militær retsplejelov*, København 1953.
- H.E. Jacobsen: *Kortfattet Fremstilling af den danske militære Strafferet og Rettergangsmaade, forsaauidt angaar Søværnet*, København 1893.
- Karnovs Lovsamling*, II, København 1978, sp. 2014-30, 2178-87.
- Axel Petersen: Den danske militære Retspleje og dens Reform, *Nordisk Tidsskrift for Strafferet*, IV, 1921, s. 257-98.
- Victor Pürschel (udg.): *Militær Straffelov Nr. 114 af 7. Maj 1937 og militær Retsplejelov, Lov Nr. 542 af 4. Oktober 1919 om Retsplejen ved Hæren og Søværnet som den er ændret ved Lov Nr. 329 af 23. December 1932 og Lov Nr. 115 af 7. Maj 1937. Med Noter, Henvisninger og Sagregister*, København 1937.

106. Kadetbedømmelse

Siden begyndelsen af 1700-tallet har der til Forsvaret været tilknyttet en skole- og uddannelsesvirksomhed, som har antaget tre former: 1) forskoler, der skulle sikre tilgang af personel, 2) uddannelsesinstitutioner for officerer og underofficerer samt 3) efteruddannelse. Til de første formaliserede uddannelsesinstitutioner hører Søværnets Officersskole (tidligere Søkadetakademiet), der siden 1701 har uddannet søofficerer. Hvert år blev skolens elever bedømt i en kadetbedømmelse.

Kadetbedømmelse 1920

(RA, Søværnets Officersskole, G92: Kadetbedømmelser 1920-1923)

Afgaaet fra Kadetskolen 15/5 1923

Nr. 1 med Bilag. a. b. c. d. e. f. g. h. i. j. k.

Aarlige Bedømmelser
for
Kadet V. Holm

Søn af Fabrikant H Holm
og Hustru Birgitte Marie f. Andersen

Født den 18/9 1901 i København

Har gaaet i Aalborg Katedralskole

Søfart som Lærling

<i>Om Bord i</i>	<i>Opførsel</i>	<i>Anlæg</i>	<i>Evner</i>	<i>Kundskab</i>
------------------	-----------------	--------------	--------------	-----------------

*Er forberedt til Adgangsprøven af
Studentereksamen.*

Bilag. a.

Studenter-Aspirant V. Holm.

	Skikket til Kadet	Almindelig Udtalelse om Opførsel, samt tjenstligt og almindeligt Standpunkt
<i>Chef</i>	6	Flink. Net Optræden.
<i>Meddommer</i>	6	Meget flink. Skikket.
<i>Næstkommanderende</i>	6	Opførsel god. Særdeles flink.

	Skikket til Kadet	Almindelig Udtalelse om Opførsel, samt tjenstligt og almindeligt Standpunkt
<i>Premierløjtnant Foss</i>	6	Særdeles tiltalende Væsen. Flink. Opførsel god.
<i>Premierløjtnant Frederiksen</i>	4	Ret flink.
<i>Premierløjtnant Vedel</i>	6	Ganske godt begavet, flittig og interesseret, beskeden og pæn Optræden.
<i>Maskingeniør I Hansen</i>	5	Flink.

Krydseren Hejmdal den 6/9 1920.

U.R.B.
H.V. Hertz

Bilag b.

**BEDØMMELSE
FOR
Sø-KADET V.H.S. Holm
AFDELING C
December 1920**

Fag	Flid og Dygtighed	Almindelig Udtalelse om Kadettens Begavelse, Udvikling og Opførsel
<i>Dansk</i>	5	Kendes kun fra en enkelt Stil
<i>Historie</i>		
<i>Engelsk</i>	4	I det hele ganske flink. Opførsel upaaklagelig.
<i>Fransk</i>	4	Ganske flink – flittig – gør gode Fremskridt.
<i>Tysk</i>	5	Flittig og ganske flink.
<i>Matematik</i>	6	Meget velbegavet, opmærksom, flink
<i>Beskrivende Geometri</i>		
<i>Naturlære</i>		
<i>Kemi</i>		

Fag	Flid og Dygtighed	Almindelig Udtalelse om Kadettens Bega- velse, Udvikling og Opførelse
<i>Elementær Kemi</i>		
<i>Teknisk Mekanik</i>	6	Gode Evner og særdeles interesseret. Opførelse særdeles tilfredsstillende.
<i>Teknologi</i>		
<i>Elektroteknik</i>		
<i>Forsøgslære</i>		
<i>Navigation</i>	7	Særdeles flink og flittig, har gode Forkundskaber
<i>Artilleri</i>	5	Velbegavet, flink og flittig
<i>Søminelære</i>	6	Flink
<i>Maskinlære</i>	5	Noget søvsnig, ellers ret flink Opførelse tilfredsstillende
<i>Maskintegning</i>		
<i>Maskinkonstruktion</i>		
<i>Skibsbygning</i>		
<i>Tjenestekendskab</i>		
<i>Søkrigshistorie og Taktik</i>		
<i>Retslære</i>	5	Flittig og flink og gør gode Fremskridt. Opførelse god.
<i>Fagtegning</i>		
<i>Legemsøvelser</i>	6	Flink og flittig. God Opførelse.
<i>Dans</i>	3	Havde svært ved det i Begyndelsen, men er meget flittig og opmærksom.
<i>(Mediumkarakter) Duelighed</i>	5,15	
	Forhold i Land	
<i>Chefen</i>	5	Flink og stræbsom. Faar vistnok et godt Resultat i Land. Opførelse god.
<i>1ste Skoleofficer</i>	6	Velbegavet, flittig og støt. Fin og tiltalende Karakter. Et udmærket Emne.
<i>2den -</i>	6	Flink og flittig. God Omtanke. Fiks og net Optræden og Opførelse.
<i>3die -</i>	6	Særdeles fin Karakter. Velbegavet og meget tilfredsstillende. Opførelse god.

Fag	Flid og Dygtighed	Almindelig Udtalelse om Kadettens Begavelse, Udvikling og Opførsel
<i>Tjenstgørende Marineingeniør</i>	6	Gode Evner; flink støt og paalidelig. Pænt Væsen. Opførsel god.
<i>Middelværdi af Forhold i Land</i>	5,80	

*Afskriftens Rigtighed bekræftes.
Kadetskolen, den 31 / 12 1920.*

H.C. Ørsted
Skoleofficer

Kommentarer

Kadetbedømmelserne indeholder 1) årlig bedømmelse med bilag, 2) resultat af prøverne, 3) uddrag af kadetskolens straffejournal og 4) helbredstilstand. Her er gengivet 1) med bilag a og b. Fra Søværnets Officersskole er der bevaret kadetbedømmelser fra 1771ff. Karakterskalaen, der anvendtes, havde 7 som den højeste og 1 som den laveste karakter.

U.R.B. Udskriftens Rigtighed Bekræftes
V.H. Hertz Kaptajn.

Lovgrundlag

Der blev udstedt undervisningsplaner for de enkelte skoler og uddannelser, men der eksisterede ikke et samlet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Materialet kan bl.a. anvendes til personalhistoriske studier og til undersøgelse af Forsvarets uddannelsesvirksomhed.

Hvor findes kildetyper?

Forsvarets skolars arkiver (RA).

Litteratur

H.P.C.B. Hemmingsen: *Kortfattet redegørelse for Forsvarets gymnastikskoles virksomhed gennem 150 år*, København 1954.

Mogens Rosenløv (red.): *Forsvarsakademiet 1830-1980*, København 1980.

Christian Vognsen (red.): *Soldater på skolebænk. Forsvarets Civilundervisning 1952-1973*, Hellerup 2001.

Søren Haslund-Christensen (red.): *Landkadetakademiet og Hærens Officersskole 1713-1988*, København 1988.

Gunner Lind: *Hær og uddannelse i Danmark-Norge i det 18. århundrede, Uddannelseshistorie* 1990, s. 19-36.

Mogens Rosenløv (red.): *Uddannelsen af Hærens Linieofficerer 1713-1963*, København 1963.

Finn Alsing: *Søværnets Officersskole 275 år. Søværnets officersuddannelse 1951-76*, København 1976.

Jakob Seerup: *Søkadetakademiet i Oplysningstiden*, København 2001.

R. Steen Steensen: *Søofficersskolen gennem 250 Aar. 1701-1951*, København 1951.

Janus Sørensen: *Bidrag til Søofficerernes og Flaadens Underofficersskolers Historie*, København 1958.

Flyvevåbnets Officersskole – 50 års jubilæum, Ballerup 2001.

107. Militær rejserapport

De danske militære myndigheder var interesserede i at følge med i den teknologiske udvikling, og derfor blev officerer sendt på tjenesterejser for at bese militærinstallationer, nye våbensystemer, besøge verdensudstillingerne osv. Efter hjemkomsten afleverede de en fortrolig rejserapport til ministeriet.

Militær rejserapport fra H.U. Ramsing 1901

(RA, Forsvarsministeriet, Militære rejserapporter 1746-1966, pk. 159, nr. 555)

Kaptajn H.U. Ramsing, Chef for Telegrafkompagniet.

Kjøbenhavn den 27/12 1901

Hermed 5 Bilag.

Fortroligt.

Til Krigsministeriet.

Under mit Ophold i Christiania fik jeg, som indberettet i min Rejserapport, Tilladelse til at bese Oscarsborgs Befæstning; jeg tillader mig herved at fremsende Beretning om mit Besøg paa Oscarsborg og indsender den i fortrolig Form af de i Rejserapporten anførte Grunde.

(Bilag No. 1) Samtidig med at Tilladelsen til at bese Fæstningen blev givet, fik jeg ved Ingeniørgeneralens Velvillie Lejlighed til paa Ingeniørvaabnets Kontor at gøre mig bekendt med forskellige Normaltegninger vedrørende saa vel Fæstningerne som den civile Bygningstjeneste. Jeg erholdt Blaa kopi af Normalkanonopstilling for 12 c/m Kanon. I Princippet ere Kanonopstillingerne ens for alle Kalibre; kun ere naturligvis selve Standpladsens og Magasinernes Dimensioner ændrede i Overensstemmelse med Skytsets forskellige Behov; de sværere Kalibre, 15 c/m og derover, have særskilte Ladningsmagasiner i Briskenes Bagmur og Skinnevej fra Magasinet til Briskene; hvor Knæhøjden er ringe, findes undertiden tillige en forsænket Dækningsgrav langs den indre Brystværnsskraaning.

De norske Kystbatterier ere sædvanlig sammensat af enkelte Kanonopstillinger efter Bilag 1 som Norm med uregelmæssig af Terrainforholdene bestemt Afstand mellem Kanonerne; hvor det er skønnet ønskeligt, er der indbygget Sten- eller Jord-Traverser uafhængigt af Kanonopstillingerne. Dog findes der ogsaa, saaledes paa Oscarsborg, sammenhængende regelmæssige Batterier med Traverser for hver enkelt Kanon og med Haandmagasiner under Traverserne.

Fig. 108. I de militære rejserapporter indgår en stor del billedmateriale. Dette foto stammer fra kaptajn Ellis Wolffs rapport over hans rejse til den russisk-japanske krig i Manchuriet i 1905. Wolff var ligesom repræsentanter for en lang række andre lande i Manchuriet som observatør. Antallet af observatører var dog tyndet ud på tidspunktet for denne optagelse, der forestiller gruppen af udenlandske militærobservatører. På grund af varmen var påklædningen ganske afslappet; med Wolffs ord var italieneren i »halvcivil«, mens tyskerne bar »vistnok selvlavede, ikke klædelige« dragter. Wolff selv ses i ulastelig hvid uniform til venstre på billedet. Kvinden i midten var hustru til en af de tyske militærattachéer, og det fremgår af Wolffs rapport, at han fandt hendes tilstedeværelse malplaceret. Rapporten findes i Militære rejserapporter 1746-1966, pk. 50, mens albummet er i Forsvarets Billedsamling. Tak til arkivar Sten Lundø for billedteksten. (RA, Forsvarets Arkiver, Forsvarets Billedsamling, Billedalbum fra den russisk-japanske krig i Manchuriet 1905. Foto: Peter Wodskou).

(Bilag No. 2,
3, og 4)

Ammunitionsmagasinerne ere enten Moniermagasiner, hvor de kunne tænkes udsatte for tilfældig Beskydning, eller Træbindingeværks – Magasiner, hvor de ved deres Beliggenhed ere dækkede mod saadan. Af de førstnævnte vedlægges 3 Blaa kopier til 21 c/m og 15 c/m Kanoner og til Gevær ammunition. Man udtalte, at ved de 6 Meter brede Magasiner havde Anlægsomkostningerne kunnet anslaaes til 70 Kr. pr □ Meter af Grundfladen. Der syntes at være delte Meninger om Hensigtsmæssigheden af denne Konstruktion, og det sagdes, at være forbunden med nogen Vanskelighed at støbe Monierhvelvingen, saaledes at den i Længden holdt sig tæt og uden Revner. Enkelte Magasiner af denne Art, som jeg saa paa Oscarsborg, vare enten asfalterede eller belagte med Tagpap.

Paa Oscarsborg blev jeg modtaget af den fungerende Distriktsingeniør, Kaptajn Graff-Wang, der førte mig til Kommandanten, Oberst Peters, som paa Grund af en ham idømt Husarrest ikke var i Stand til selv at ledsage mig. Han underrettede mig om, at jeg ikke kunde faa Tilladelse til at bese Minestationerne og Torpedobatteriet, hvilket sidste jeg forøvrigt allerede havde haft Lejlighed til at gøre mig bekendt med i Tegning, og bad mig endvidere om ikke at offentliggøre nogen Beskrivelse af Fæstningen i trykte Tidsskrifter o.l., medens han derimod intet havde et indvende imod, at jeg afgav tjenstlig Rapport om Besøget. Lignende Anmodning fik jeg af Kaptajn Graff-Wang og andre Ingeniørofficerer, men officielt blev der ikke givet nogen Indskrænkning i Benyttelsen af de Oplysninger, jeg fik om Befæstningerne. Jeg erfarede endvidere, at den mig givne Tilladelse var ret ekstraordinær og at f.Eks. den engelske Militærattaché for kort Tid siden kun havde maattet besøge det saakaldte Østre Fløjbatteri paa Oscarsborg og Kopaasbatteriet, medens jeg derimod kunde gøre mig bekendt med samtlige Anlæg, Maneanlægene undtagne.

(Bilag No. 5)

Oscarborgs Befæstning falder i 6 Dele. 1) Det egentlige Oscarsborg paa Kaholmene, 2) Haøens Befæstning, 3) Landbefæstningen mod Vest, 4) Drøbaks Befæstning, 5) Den undersøjske Spærring og 6) Svelviks Befæstning.

1) Oscarsborg bestaar af en gammel Kasematbygning paa Søndre Kaholms Sydpynt, hvorunder Hovedlysstationen og Hovedminestationen ere skudsikkert indbyggede i 1890. Bygningen benyttes i øvrigt til Belægning og til Magasiner, men er af ringe fortifikatorisk Værdi (17500 Kr.*) og danner en ret uheldig Baggrund for de foranliggende moderne Batterier.

Til højre og til venstre for denne Kasematbygning ligge de i 1850 byggede Østre og Vestre Strandbatterier (55000 Kr. og 50000 Kr.), der nu ere forældede, og kun delvis bestykkede med gammelt Forladeskyts. Foran Kasematbygningen ligger det traverserede Hovedbatteri med 6 Stkr. 30,5 c/m Kanoner, opført i 1892 (700000 Kr.). Øst for dette ligger det ligeledes traverserede Østre Fløjbatteri, opført i 1872 (18000 Kr.) og bestykket med 3 Armstrongske Kanoner, samt Søndre Batteri med 4 Stkr. 57 m/m Kanoner.

Paa Nordsiden af Sydholmen ligger en moderne Kasernebygning tæt ved den lille Havn imellem Holmene.

*) De her og i det følgende anførte Beløb ere Udgifterne til Anlægget. Armeringsudgiften fraregnet.

Paa Nordholmen ligger Kommandantboligen. Vest og Øst for denne findes henholdsvis Vestre og Østre Flankebatteri (v.F. og ø.F. paa Kortet), hver paa 2 hurtigskydende Kanoner med tilhørende Projektører af System Schuckert til Forsvar af Minespærringerne. De ere byggede henholdsvis 1895 og 1894 (4600 og 5000 Kr.). Øst for Kommandantboligen ligger Torpedobatteriet bygget 1901 (150000 Kr.) (Torp bt paa Kortet), som behersker Farvandet fra Husvik mod Nord. Batteriet bestaar af 3 Udskydningskasematter nedsprængte skudsikkert i Fjældet, fra hvilke der gaar en undersøjsk Udspængning frem til Strømløbet, saaledes at Torpedoerne udskydes under Vandet. Over hver af disse Kasematter findes en Udkigs- og Kommandostation og bag dem Maskinrum, Kuloplag o.l. Adgangen finder Sted gennem en Poterne fra Nord. (Et lignende Batteri, ogsaa med 3 Udskydningskasematter, paa Kvarven ved Bergen har oversøjsk Udskydning).

(...)

Oscarsborgs Befæstning gør Indtryk af at være meget stærk og vanskelig angribelig fra Søsiden og det saa meget desto mere som Befæstningerne, naar undtages de tæt op ad det gamle Oscarsborg liggende Batterier, ere saa godt maskerede, at man vanskelig kan se dem, selv om man forud kender deres Beliggenhed. Adskillige af Batterierne ligge samlede, at de have Slugter og Sænkninger bag sig, der ville vanskeliggøre Observationen af for langt gaaende Skud. Bag disse Slugter hæver Terrainet sig atter, saaledes at intet af Batterierne ligge i Luftlinien, set fra Søen.

Hvor vidt en Landgang vil være farlig for Befæstningen, var det for mig vanskeligere at danne mig nogen Mening om, idet mit Kendskab til det fjernere Terrain kun stammer fra Kortet, saaledes at jeg navnlig ikke tør have nogen Mening om Brohovedets strategiske Værd. Et Landgangskorps, der ikke vil omgaa Fæstningen, men derimod indrette sig et Angreb paa denne, vil navnlig mod Vest generes betydelig fra Haaøens Topbatteri, der ligger meget dominerende. Brohovedet mod Øst ligger ganske vist ret dominerende; et Nærangreb op ad de stejle Skrænter ved søndre Tilslutningslinie, vil ingenlunde være let, og mod Nord vil der kunne paaregnes væsentlig Understøttelse fra Topbatteriets Flanke paa Haaøen, men det fjernere Forterrain er kun delvis indset og beskydt fra Brohovedet. For at holde dette under Ild, maa man frem til den fremskudte Stilling ved Heer og Kringerud,

der i saa Fald maa forstærkes ved Skyttegrave. Denne Stilling er af imponerende Styrke ved Heer, hvor den ligger højt over det flade og fuldt overskuelige Forterrain, men højre Fløj ved Kringerud er svag paa Grund af de foran liggende Højder. Nogen Assistance kan vel paaregnes fra Oscarsborg og fra Vejsvingsbatteriets Mitrailleurseflanke, men det syntes mig ikke ugørligt at føre et Angreb igennem fra denne Side.

Stillingen paa Drøbaksiden kræver en efter norske Forhold betydelig Besætning, Brohovedet alene 2-3 Batailloner, og den fremskudte Stilling noget lignende. Flere norske Officerer, som jeg talte med herom, vare ogsaa noget betænkelige ved Anlægget. En enkelt fremragende Officer udtalte som sin Formening, og demonstrerede nærmere for mig paa Kortet, at Pengene bedre kunde have været anvendte i den saakaldte Bastø Linie ved Moss, hvorved der tillige var opnaaet en Tilknnytning til Tønsbergfjordens Befæstninger.

Endnu mere betænkelige syntes man i Officerskredse at være med Hensyn til de under Arbejde værende Værker i den saakaldte Glommenslinie, der strækker sig fra Kongsvinger over Dingsrud og Ørje til Frederiksstad, og paa mange Steder saa nær ved Grænsen, at Batterier til Beskydning af de paabegyndte Værker kunne lægges paa svensk Grund. Man var betænkelig ved denne Linie, ikke alene fordi den almindelig opfattedes som værende af større politisk end militær Betydning, men endnu mere fordi den vilde unddrage en meget betydelig Styrke fra det mobile Forsvar. Det var vanskeligt at erholde nogen bestemt Oplysning om den fortifikatoriske Beskaffenhed af dette Anlæg. Jeg erfarede dog, at enkelte Værker ville blive udstyrede med Pansertaarne, formentlig til lettere Skyts, fra St. Chamond. I øvrigt blive Værkerne nærmest af samme Type, som ved Drøbakbefæstningen, altsaa uden Gravflankering og med permanente Stormhindringer af Pigtraad.

H.U. Ramsing

Kommentarer

Briskerne

En brisk er den forberedte standplads, på hvilken de større kanoner i reglen betjenes.

c/m

Centimeter.

Christiania

Oslo.

Fortifikatorisk

Befæstningsmæssig.

Kopaasbatteriet

Norsk batteri.

Mitrailleuseflanke	Maskingeværflanke.
Moniermagasiner	Jernbetonmagasiner.
Oscarsborg	Norsk kystbatteri.
Traverser	Tværvolde bag et brystværn, som skal mindske granaters sprængvirkning.
☐ Meter	Kvadratmeter.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Der er bevaret over 600 rapporter, hvoraf hovedparten stammer fra perioden 1860-1910. De er gode kilder til teknologihistorie, om hvordan der blev bragt viden om ny teknologi til Danmark, samt til almindelig europæisk militær og militærorganisatorisk udvikling.

Hvor findes kildetyperne?

I RA, hvor Hærens rejserapporter er samlet i én række (Relationer fra danske officerer i udlandet 1737-1966). Der findes en registratur til rapporterne, hvor der kan søges på navn, år og geografisk område. Flådens rejserapporter ligger spredt i marinens arkiver.

Litteratur

Margit Mogensen: Teknologi og verdensudstillinger. Oplevet af danske officerer ca. 1870-1900, *Personalthistorisk Tidsskrift* 2000, s. 206-21.

108. Skibstegning

I 1800-tallet var der seks dele i et komplet sæt skibstegninger: 1) en angivelse af skibets hoveddimensioner, 2) tegning af spantet i plan og profil, 3) et tværsnit, 4) et siderids, 5) en plan af dækkene samt 6) en tegning af ornamenterne. Hertil føjedes senere sejl- og rigningstegninger.

Sidetegning af linjeskibet Dannebrog 1841

(RA, Søetatens kort- og tegningssamling, c570a)

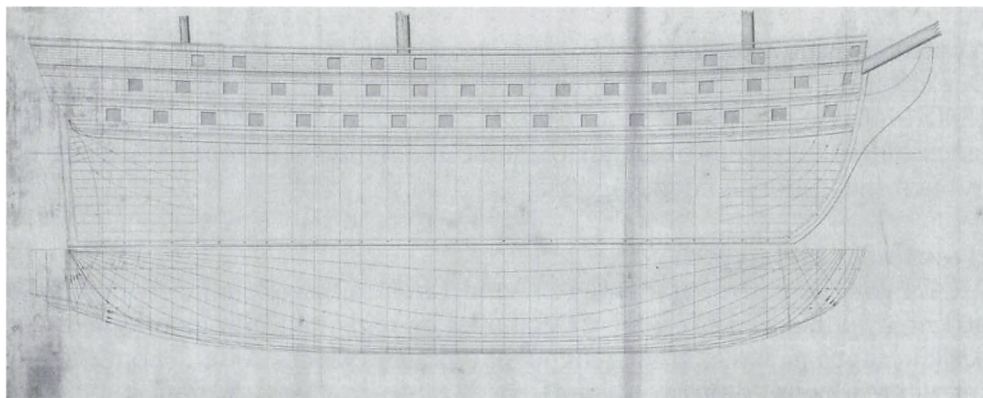

Fig. 109. Sidetegning af linjeskibet Dannebrog 1841. Skibet blev bygget på Orlogsværftet i årene fra og med 1842 og søsat den 25. september 1850. Skibet, der vejede 4,7 tons, var 65½ m langt, 15½ bredt og havde en dybgang af 7,1 m. Det var udrustet med 72 stk. 30-punds kanoner og 10 stk. 4-punds Haubitser. Dannebrog indgik i den danske flåde i 1853, fra 1864 som panserfregat. I 1875 udgik skibet af flådens tal og fungerede derefter som eksercer- og kaserneskib indtil 1896. I oktober 1896 blev Dannebrog anvendt som skydemål under forsøg med brisant-granater, inden det blev ophugget i 1897-98. (RA, Søetatens kort- og tegningssamling, c570a).

Kommentarer

Sidetegning

Skibets skrog set fra siden.

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Det righoldige tegningsmateriale kan anvendes til belysning af kunst, arkitektur, teknologi og videnskab i den danske flåde samt til studier af marinehistorie og – specielt – de enkelte skibes historie.

Hvor findes kildetypen?

I Søetatens kort- og tegningssamling (RA) findes tegninger indtil 1848, mens

tegninger efter 1848 er placeret som Orlogsværftets tegningsarkiv, skibstegninger (RA). I hæftet *Skibstegninger i Rigsarkivet. Rigsarkivet Informerer nr. 3* (Publikumsafdelingen 1994) kan man læse, hvordan man benytter tegningsarkiverne. I Orlogsbasen (www.orlogsbasen.dk) kan man finde oplysninger om de orlogsskibe, der blev bygget til den danske flåde på Holmen 1690-1848. Der er adgang til informationer om skibenes tekniske data, de tilhørende konstruktionsmodeller og deres udsmykning. Man kan endvidere hente informationer om kunst, arkitektur og videnskab.

Litteratur

- Hans Chr. Bjerg og John Erichsen: *Danske orlogsskibe 1690-1860*, bd. I-II, København 1980.
Birgit Nüchel Thomsen: *Marinens kortsamling. Skibstegningerne i Rigsarkivets kort- og tegningssamling 1690-1847*, 1971. Udg. af Rigsarkivet.
Birger Thomsen: Skib og tegning, *Nord nytt* 1979, nr. 5, s. 4-9.

109. Befaling

Befalinger er de ordrer, som hver enhed i Forsvaret selv udsteder, og som omhandler interne forhold i enheden.

Befaling 1962

(RA, Den danske FN-Kommando, Kommandobefalinger 1958-1966, pk. 1)

DANOR BN XIII

Hill 88, Gaza

01 NOV 1962

D A N O R D R E nr. 105.

1. Under undertegnedes tjenesterejse til Cairo i tiden 03-05 NOV overtages kommandoen over DANOR BN af MAJ B. Gåskjølen. Kommando overtages

I samme tidsrum fungerer MAJ J.D. Friis som dansk kontingentchef.

2. HQ UNEF er blevet gjort bekendt med, at forbindelsesofficerer/kontingentchefer/kompagnichefer i flere tilfælde har henvendt sig direkte til underordnet personel af samme nationalitet ved militærpolitikkommandoet og rettet forespørgsler om eller diskuteret MP-rapporter uden at Provost Marshall eller dennes stedfortræder var bekendt dermed. HQ UNEF fremhæver det uheldige ved denne praksis og indskærper, at eventuelle forespørgsler vedr. undersøgelser rettes til Provost Marshall personligt eller til hans stedfortræder eller undersøgelsesleder.

Henvendelse til M.P.

3. I november måned 1962 finder eftersyn af materiel sted således: Eftersyn af materiel.

a. Signal materiel

5 NOV 1962 kl. 0930 : 1 kp

6 - - - - : 2 -

7 - - - - : 3 -

8 - - - - : 5 -

Eftersynet finder sted i kp-lejr ved signalofficeren, LT(R) P.F. Jensen.

b. Norske våben

6 og 7 NOV 1962 kl. 0800 : 1 kp

8 og 9 - - - - : 4 -

12 og 13- - - - : Stkp

Eftersynet finder sted i kp-lejr ved norsk våbenreparatør, S/Sgt M. Tronrud.

(...)

Kp'erne og Trsp off organiserer transporttjenesten sådan, at køretøjerne kan møde til fastsat tidspunkt.

Køretøjer, der p.gr.a. absolut vigtige transportopgaver ikke kan møde den 15 NOV, skal møde de[n] 27 NOV på samme sted og tidspunkt.

e. Ved eftersynet skal materiellet forefindes i vel rengjort og vedligeholdt stand.

4. Hver onsdag skal alt personel indtage en antimalaria-tablet. Tabletterne skal være stillet frem i glas på bordene i alle messer m.v. Det skal overfor personalet påpeges, at især i den kommende regntid vil indtagelsen være en meget vigtig foranstaltning. Antimalariatabletter.

5. For at forebygge fodsvamp skal følgende foranstaltninger iværksættes:

a. Ved kompagnierne skal afholdes mindst eet ugentligt fodeftersyn.

b. Nye tilfælde af fodsvamp skal sendes til behandling hos lægen (i fjernt liggende delinger kan behandling ske ved hygiejnemændene).

c. Personalet skal instrueres om, at det aldrig bør gå barfodet i vaske- og baderum.

6. Personalet skal instrueres om, at der i indkøbte kurve, måtter, tæpper m.v. kan være insekter (lopper, mider m.v.), hvorfor sådanne varer skal insektsprøjtes, inden de indføres i barakkerne, og at personalet kan blive draget til ansvar, hvis dette forsømmes. Insekter i indkøbte kurve o.lign.

7. Af DANOR-kantinens forventede overskud stilles Forventet kantine-
herved følgende beløb til rådighed for kompagnierne: overskud.

1. kompagni	LE	240.000
2. -	-	210.000
3. -	-	240.000

(...)

Dette forskud skal anvendes til betaling af de regninger, der normalt kan forventes dækket gennem tilde-
ling af S.I.W.'s overskud og som kompagnierne vil
ansøge om at få bevilget.

(...)

8. Signaltroppen (DANOR-sentral) skal til enhver tid UNEF-tid.
kunne oppgi korrekt tid.

Kompanierne kan 1 gang pr. dag mellem kl. 1130
og kl. 1200 ringe til sentral og få korrigeret tiden.

På Hill 88 skal en hornblåser hver dag presis kl.
1300, blåse en lang tone fra bataljonskontorets tak ut
mot leiren.

Stabskompanierne er ansvarlig for å stille horn-
blåser og for at han møter til rett tid.

9. Som vagthavende officer befales: VOF

06 NOV 62	:	KN Vabø
07 NOV 62	:	KN Rønning
08 NOV 62	:	KN Wium
09 NOV 62	:	PRLT Bram
10 NOV 62	:	PRLT Hansen
11 NOV 62	:	Borud

Tretow-Loof
K. Tretow-Loof
OL/BNCH

Kommentarer

BN	Bataljon.
DANOR	Den dansk-norske bataillon i Gaza.
Hill	Bakke, post.
HQ	Head Quarters.
KN	Kaptajn.
Kp	Kompagni.

LE	Møntsort.
LT	Løjtnant.
LT(R)	Løjtnant af reserven.
MAJ	Major.
MP	Militærpoliti.
OL/BNCH	Oberstløjtnant/bataljonschef.
PRLT	Premierløjtnant.
Provost Marshall	Militærpolitichef.
S.I.W.	Soldiers In War.
S/Sgt	Seniorsergent.
Stkp	Stabskompagni.
Trsp off	Transportofficerer.
UNEF	United Nations Emergency Force.
VOF	Vagthavende officer.

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Befalinger er velegnede til belysning af en enheds indre forhold, ligesom de indeholder personalhistoriske oplysninger.

Hvor findes kildetypen?

I de enkelte forsvarsenheders arkiver (RA).

Litteratur

L.M.K. Skern: *Danmark i FN's Fredsstyrke*, bd. I-II, København 1976.

110. Øvelsesrapport

En vigtig del af Forsvarets virke var og er øvelsesvirksomhed, hvor officerer og menige trænes i krigshandlinger. Efter hver øvelse blev der udfærdiget en rapport over øvelsen.

Øvelsesrapport om instruktionsøvelse 1913

(RA, 2. Generalkommando, V. Materiale vedr. øvelser 1816-1923, pk. V 10)

Instruktionsøvelse med 3' Artilleriafdeling
den 15/7 1913.

Øvelsens Forløb.

Ved Ledelsens Foranstaltning tilgik der Partierne orienterende Meldinger fra de udsendte Rytterstyrker.

Hvad Forsvarsartilleriet angaar, da havde Batterichefen efter foretagen Re-kognoscering valgt at lade Batterierne rykke i skjult Stilling med højre Fløj 300 m N. for Stærhøj Mølle, 1' Bateria til højre, 2' Bateria til venstre, Forstillingerne c. 200 m bagud og til venstre for Afdelingens venstre Fløj.

1' Bateria orienterer mod Anelyst S. for Todderup.

2' Bateria orienterer mod Gaarden 1200 m Ø.S.Ø. for Tilst.

Ilden maa først aabnes paa nærmere Ordre fra Afdelingschefen, der opholder sig hos Brigadechefen ved Stærhøj Mølle.

Tilbagetogslinier mod Sabro rekognosceres, og der udsøges Stillinger, hvorfra Partiets[!] eventuelle Tilbagetog kan støttes.

Artilleripatrouiller fremsendes til Grydhøj og til Tilst for derfra at kunne sende Meldinger om Fjendens Fremrykning og hans Artilleris Stillinger.

Iøvrigt gaar Forsvarspartiet i de i Befalingen angivne Stillinger, der forberedes.

Angrebspartiet begynder Kl. 8½ Fremrykningen fra Ceres, idet 3' Bateria (Kaptajn Bay) udskilles som Avantgardebateria. (Bemærkning 1)

Kl. 9,30 er Avantgardens Tete passeret Eldalen; i Højde med den – n. og s. derfor – marcherer henholdsvis 1 Bataillon og 2 Kompagnier (mod Tilst og True). Paa dette Tidspunkt er Ilden endnu ikke aabnet hverken fra Forsvars- eller Angrebsartilleriet. 3' Bateria opgiver, at Batteriet, naar fjendtligt Fodfolk er fordrevet fra Tilst og True, vil rykke frem til denne Linie for at kunne beskyde fjendtlige Skytter paa Linien Magdalenelyst - Byhøj. (Bemærkning 2).

Kl. 10 Form skrider de Styrker af Angriberen, der gaar mod Tilst og True, til Angreb paa de derværende røde Kompagnier, medens Avantgardens Hovedstyrke er paa Landevejen midt imellem disse Byer. Resten af Angrebspartiet er endnu ved Ceres. (Bemærkning 3).

Forsvarsartilleriet aabner Ilden dels mod Avantgardens Hovedstyrke, dels mod fjendtlige Skytter mellem Todderup og True.

Avantgardebateriaet faar paa dette Tidspunkt Ordre af Avantgardeføreren til

at nedskyde Stærhøj Mølle. (Bemærkning 4). Batteriet gaar i Stilling 200 m Ø. for Raahøj og nedskyder Møllen i 20 Skud. Der er herved lagt Forsvarsartilleriet alvorlige Hindringer i Vejen for dets Observation, idet man vel fra en Bakke S.V. for Stærhøj har Indseende i Terrainet foran Stillingens højre Fløj, men ikke i Terrainet foran den venstre Fløj.

Blaa Afdelingschef beordrer ved Titiden Chefen for bageste Batteri til at overtage Kommandoen, medens de 2 andre Batterichefer med Kommandoer skal ride frem og møde Afdelingschefen ved Mariedal 1200 m S. for True.

Kl. 10,30 Form. er det lykkedes Angriberen at kaste den røde Styrke bort fra True og Tilst. Den forstærkede Avantgarde er udviklet med 3 Batailloner i forreste Linie, 1 i Reserve fra Terrainet N. for Tilst til True paa en Front af 3000 m. (Bemærkning 5). Avantgardebatteriet under March fra Raahøj op imod Tilst. Avantgardens forreste Linie er under stærk Beskydning af hele Forsvarsartilleriet.

Angrebspartiets Hovedstyrke er under Fremmarch mod Hasle for at indtage Beredskabsstilling S.Ø. for True. (Bemærkning 6).

De 3 Batterier faar Ordre af Divisionen til at trækkes ud af Kolonnen og til at trave frem til True. (Bemærkning 7). Afdelingen giver Batterierne Ordre i Overensstemmelse hermed. De skal søge Opstilling til skjult Skydning bag Grydhøj.

Kl. 11 Form. foretager Forsvarspartiet med 2 Batailloner fra Terrainet N. for Geding Sø et Modangreb mod de blaa Styrker ved Tilst. (Bemærkning 8). Det røde Rytteri dækker de 2 x Batailloners venstre Flanke og skal gribe ind sammen med Fodfolket.

Forsvarsartilleriet forlægger sin Ild fra Terrainet om Tilst imod det blaa Fodfolk, der viser sig i Terrainet S. herfor, medens Avantgardebatteriet giver Ordre til at beskyde de røde Styrker, saanart de viser sig over Kreten og til at beskyde det røde Rytteri, hvis det angriber bagfra. (Bemærkning 8).

Rødt Partis Modangreb afslaaes, blaat Parti holder Stillingen ved Tilst.

Kl. 12 Middag gaar de røde Styrker tilbage fra Tilst Partiet, der straks atter tages under Behandling af Forsvarsartilleriet.

Avantgardebatteriet flytter sin Observationsstandplads fra Tilst Præstegaard til Kreten.

Under denne Kamp ved Tilst har blaa Hovedgruppe fortsat sin Fremrykning mod True. Kl. 12 er dens 3 Batterier ved at køre op bag Grydhøj, dækket af 1 Batteri Bataillon. 8 Batailloner er under Opmarch i Terrainet S.Ø. for True.

Kl. 12,10 aabner Artilleriafdelingen Ilden fra Grydhøj mod rødt Artilleri ved 219 (Afstand 1600 m).

Forsvareren lader den ene af de fra Tilst tilbagegaende Batailloner tage Stilling ved Geding, den anden gaar til Partiet bag Centrumfor (!) eventuelt at danne Optagestilling. Den Bataillon, der endnu er tilbage som Reserve paa højre Fløj, faar Ordre til at udvikle sig mod Hovedangrebet fra True ved Mundelstrupgaard. Angriberen sætter Hovedangrebet an med 6 Batailloner fra True mod Forsvarerens højre Fløj, medens 2 Batailloner beholdes som Reserve S. for True. (Bemærkning 9).

Kl. 12,30 lægger Afdelingen med 1 Bateria sin Ild over sidstnævnte Bataillon, medens de 2 andre Batterier beskyder de røde Skyttegrave.

Forsvarsartilleriet lader paa dette Tidspunkt det ene Bateria (Bemærkning 10) protse paa for hurtigst muligt over Faarup at køre til Optagelsesstilling ved Sabro. Det tilbageblivende Bateria skal beskyde Fodfolket fra Aarhus Landevej over Grydhøj – True og V. for denne By.

Mellem Kl. 12,30 og 1 Eftm. foretages et almindeligt Angreb af hele blaati Parti. Rødt Parti er paa dette Tidspunkt ved at bryde op fra Stillingen ved Mundelstrup for at gaa tilbage mod Sabro. Paa højre og venstre Fløj henholdsvis ved Yderup og ved Geding efterlades 1 Bataillon for at dække Tilbagegangen. Hele Forsvarsartilleriet er paa dette Tidspunkt under Tilbagegang.

Kl. 1 Eftm. afbrydes Øvelsen. Oberstløjtnant Busck anfører, at det er blaati Artilleriafdelings Hensigt, saasnart Fjenden havde rømmet Stillingen, at protse paa og rykke frem til Forfølgning over True Mølle og Mundelstrup Kro.

Avantgardebatteriet gaar, saasnart de fjendtlige Skytter forlader Skyttegravene, frem til S. for Magdalenelyst til aaben Skydning mod det tilbagegaaende Fodfolk. (Bemærkning 11).

B e m æ r k n i n g e r .

1. Det maa i hvert enkelt Tilfælde bestemmes, om Avantgarden skal have Artilleri med eller ej; det kan jo ikke nægtes, at den Del af Artilleriet, der saaledes detacheres fra Afdelingen, let slippes ud af dennes Haand og ligeledes ikke staar til Partiførerens Raadighed. At Angrebspartiet sætter 1 Bateria i Avantgarden, kan kun billiges. Derved faar Avantgarden betydelig Forøgelse af sin Offensivkraft, og den Rekognoscering, Avantgarden netop i dette Tilfælde skal foretage, lettes. Men det synes, som om denne Tildeling af Artilleri til Avantgarden har medført, at man har ment at kunne benytte den paa en anden Maade end ellers. Avantgarden skal rekognoscere Fjenden og dække Hovedgruppens Opmarch, men for at den skal kunne løse især den sidste Opgave, er det nødvendigt, at den er i Kontakt med Hovedgruppen, og at den dækker det Rum, hvori Opmarchen skal ske. Det synes, som om i dette Tilfælde Tildeling af Artilleri til Avantgarden har forledet Divisionen til at lade den gaa paa Æventyr. Avantgarden med sit Artilleri ender i Hovedsagen paa Tilst Plateauet, medens Hovedgruppen med sine 3 Batterier opmarcherer paa Truepartiet. Henved 3000 m kommer til at skille Avantgardebatteriet fra Afdelingen, og derved er en samlet Ledelse af Afdelingen her paa Forhaand umulig. Naar Avantgarden har løst sin Opgave, er den ikke mere selvstændig, men indgaar i Partiet.

I Almindelighed bør man vel arrangere sig saaledes, naar man sætter Artilleri i sin Ava[n]tgarde, at man har Mulighed for senere, naar Hovedstyrken kommer frem, at lade det – om ikke indgaa i Afdelingen – saa dog underlægges denne med Hensyn til Skydning.

(...)

Kommentarer

Avantgarde	Fortrop.
Detacheres	Udsendes, udskilles.
Enfilerende	Beskydende på langs.
Kreten	Bakkekam.
Protse	En slags tohjulet vogn, også kaldet en forstilling, der spændes foran en feltkanon, når man skal køre med den.
Tete	Fortrop.

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Øvelsesrapporter kan bl.a. anvendes til belysning af militærtaktik, våbenhistorie og Forsvarets øvelsesvirksomhed.

Hvor findes kildetyper?

Øvelsesrapporter kan findes i de operative kommandoers, brigaders og divisioners arkiver (RA).

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på, at øvelsesrapporter har været anvendt i litteraturen.

111. Ansøgning om erindringsmedalje

I 1876 besluttede regeringen at uddele erindringsmedalje til alle, der »på krigsfod« havde deltaget i krigen 1848-51 og 1864 – eller i begge, hvad enkelte havde. Der skulle indsendes en ansøgning i blanketform til Krigsministeriet, hvis man ønskede at få en medalje.

Ansøgning om erindringsmedalje fra Lars Hansen 1876

(RA, Krigsministeriet, Ansøgninger om erindringsmedaljen 1864, 1864-1943, pk. 25)

Spørgsmaal	Svar
<i>Hvad er Deres fulde Navn?</i>	Lars Hansen
<i>Hvilken Dag og hvilket Aar er De født?</i>	d 10de November 1835
<i>I hvilket Aar har De deltaget i Krigen?</i>	1864
<i>Ved hvilken Afdeling (Institution) tjente De dengang?</i>	5te Indfanterie Regiment
<i>Ved hvilket Compagni, Escadron eller Batteri stod De?</i>	7de Compagnie
<i>Hvilket Nummer havde De?</i>	N: 21
<i>Fra og til hvilken Dag var De tjenestegjørende?</i>	Fra 30 November 1863 til 21 August 1864
<i>Tjente De som Menig eller som Befalingsmand?</i>	Undercoporal
<i>Blev De saaret i Krigen? Naar?</i>	Nei
<i>Har de[!] ligget paa Lazareth? Paa hvilket?</i>	Nei
<i>Blev De fangen i Krigen? Naar og hvor?</i>	d: 29 Juni paa Als ved Høiruphav
<i>Har De Pension eller Invalidforsørgelse? Hvilket Nummer har Deres Pensionsbrev?</i>	Nei
<i>Er De Medlem af »De danske Vaabenbrødres Selskab«? I hvilken af dettes Afdelinger og i hvilket Nummer staaer De?</i>	Ja Middelfart Afdeling N: 9994

Spørgsmaal	Svar
Hvilken er Deres nuværende Stilling?	Arbejdsmand
Hvor har De nu Bopæl? (Hvis De ikke boer i en Kjøbstad, bedes Amt, Herred, Sogn og By opgivet).	i Middelfart
Hvilken er Deres nuværende Adresse?	Arbejdsmand Lars Hansen Søndergade N: 252 Middelfart

Berettiget. O. Vangen

Kommentarer

De Danske Våbenbrødre Foreningen hedder i dag De danske Forsvarsbroderselskaber og er Danmarks ældste soldaterforening, stiftet i 1859.

Lovgrundlag

Kundgørelse af 1. februar 1876.

Anvendelsesmuligheder

Der blev i alt indsendt ca. 120.000 ansøgninger, der på grund af de oplysninger, de indeholder, i dag er en uvurderlig socialhistorisk og genealogisk kilde. Man skal være opmærksom på, at medaljen kun blev givet til personer, der havde været tilknyttede afdelinger, som havde været på feltfod. Derfor kunne personer i garnisonstjeneste i København ikke få medaljen. Endvidere var der en del af de berettigede, som ikke søgte om medaljen.

Hvor findes kildetyperne?

I Krigsministeriets arkiv (RA). I hæftet *De slesvigske krige 1848-1850 og 1864. Rigsarkivet informerer nr. 14*, Publikumsafdelingen 1997, gives der vejledning i fremfindning og bestilling.

Litteratur

Der kendes ingen eksempler på, at erindringsmedaljeansøgninger har været anvendt i litteraturen. Selve medaljen er omtalt i Lars Stevnsborg: *Kongeriget Danmarks ordener, medaljer og hæderstegn*, København 2005.

112. Militært nodehæfte

Militærmusik kendes tilbage til 1500-tallet og havde en stor betydning frem til slutningen af 1800-tallet. I de militære enheder blev der anvendt musik flere gange dagligt. Eksempelvis blev der blæst reveille ved dagens begyndelse og retræte ved dens afslutning, ligesom der blev spillet honnørmarcher ved æresbevisninger. I 1900-tallet har militærmusik overvejende haft en traditionsbevarende og underholdende betydning, og de fleste musikkorps er blevet nedlagt.

Militært nodehæfte for 5. regiments musikkorps

(RA, 5. Regiments Musikkorps, V. Nodesamling 1880-1932)

№ 63. Kong Christian den 9de Revue Marche af C. C. Møller

The image shows a handwritten musical score for a march. It consists of eight staves of music. The first staff is the melody in treble clef, 2/4 time, with a key signature of one sharp (F#). The subsequent staves show various instrumental parts, including woodwinds and brass, with complex rhythmic patterns and articulation marks. The score is enclosed in a rectangular border.

Fig. 111. Et udsnit fra et militært nodehæfte, nemlig komponisten C.C. Møllers (1823-93) Kong Christian 9.s revuemarsch. (RA, 5. Regiments Musikkorps, V. Nodesamling 1880-1932).

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Musikhistorisk forskning og de enkelte enheders historie.

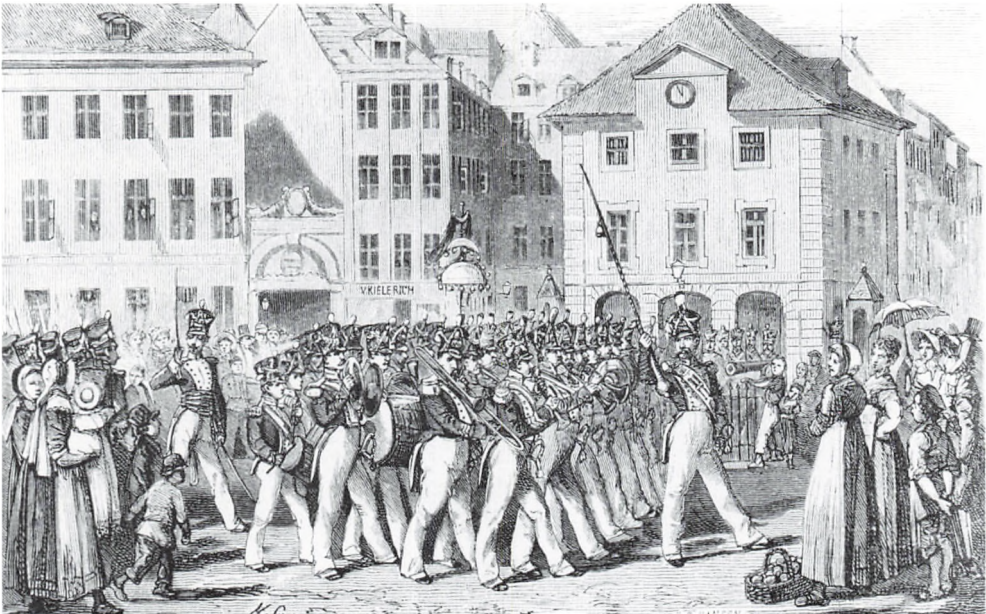

Fig. 110. I 1800-tallet var det ret almindeligt, at garnisonernes musikere gav offentlige koncerter. Militærmusikken synes i høj grad at have styrket garnisonernes popularitet hos den lokale befolkning. Her ses vagtparaden og interesserede københavnere foran Hovedvagten på Kongens Nytorv. Efter uniformerne at dømme stammer motivet fra årene før hærordningen af 1842. Denne ordning betød i øvrigt en væsentlig reduktion i antallet af militære musikere. Antallet blev yderligere reduceret ved hærreformerne i 1867, 1880, 1909 og 1932. (Københavns Bymuseum).

Hvor findes kildetypen?

Musikkorpsets arkiver (RA), som fylder 63 meter.

Litteratur

Martin Corfix: Regimentsmusikken i Roskilde 1913-1932, *Historisk årbog fra Roskilde amt* 1996/97, s. 23-50.

Niels Hansen: Regimentsmusik i Odense, *Odensebogen* 1998, s. 150-73.

Knud Lindhard: *Klingende Spil. Af den danske Militærmusiks Historie*, København 1932.

Line Lærkholm, Anders V. Fridberg og Mette Juul: Militærmusik, *FOV Nyhedsbrev*, vol. 16 nr. 4, 2002, s. 4-12.

V.K. Sørensen (red.): *Dansk militærmusik*, København 1977.

Statistikforvaltningen

Af Jørgen Mikkelsen

Organisation

De første spæde skridt til en dansk statistikforvaltning blev taget med oprettelsen af Tabelkontoret i 1797. I løbet af sin 19-årige levetid kom det lille kontor dog kun til at beskæftige sig med én større statistisk opgave, nemlig bearbejdning af listerne fra folketællingen i 1801 (se nærmere i *På embeds vegne*, s. 68ff.). I 1833 blev der imidlertid nedsat en kommission, der fik ansvaret for udarbejdelsen af et større tabelværk om topografi, demografi, erhvervsliv og kommunale anliggender. Kommissionen bestod af fem centralt placerede embedsmænd, men indsamlingen og bearbejdningen af materialet blev fordelt på flere myndigheder. I løbet af de næste 15 år udsendte kommissionen 30 publikationer, der bl.a. behandlede periodens tre folketællinger. Men selv om Tabelkommissionen var en succes, valgte man i slutningen af 1840'erne at organisere statistikproduktionen på en ny måde, nemlig at koncentrere hele arbejdet i et enkelt kontor. Denne institution har haft en række forskellige navne, 1850-95: Statistisk Bureau, 1896-1913: Statens Statistiske Bureau, 1913-66: Det statistiske Departement og 1966ff.: Danmarks Statistik. Den har hørt under tre forskellige ministerier, men altid haft en betydelig grad af selvstændighed. Der har også været tale om en betydelig kontinuitet i institutionens virkefelt, og bureauets, departementets og Danmarks Statistiks arkiv bliver derfor betragtet som en helhed.

Selv om den officielle statistik er stærkt centraliseret i Danmark sammenlignet med de fleste andre lande, er der også blevet fremstillet statistik hos andre danske myndigheder. Således har Undervisningsministeriet taget sig af en stor del af uddannelsesstatistikken, mens Sundhedsstyrelsen har behandlet medicinalstatistikken, og fiskerimyndighederne har arbejdet med fiskeristatistikken. Dertil kommer, at forskellige tilsynsmyndigheder har udarbejdet statistik i forbindelse med deres tilsynsfunktion. Det skal også bemærkes, at flere større kommuner har etableret deres egne statistiske kontorer. Endelig har visse private organisationer foretaget en betydelig indsamling og bearbejdning af statistik.

Arbejdsområder

Den centrale statistikforvaltning har haft en bred vifte af opgaver lige siden Tabelkommissionens tid. Således iværksatte man allerede i 1830'erne og 1840'erne en regelmæssig indsamling af oplysninger om landbrug, handel og skibsfart samt selvmord og kriminalforhold. I de følgende årtier blev der også

gentagne gange foretaget undersøgelser af kommunernes økonomi, sparekasserne og almueskolevæsenet. Enkelte år blev der tillige indsamlet data om så forskellige emner som vejenes tilstand, drikfædighed samt de værnepligtiges højde og læse- og skrivefærdighed.

I loven af 16. december 1895 – Danmarks første lov om statistik, som var i kraft helt frem til 1966 – blev det nøjere præciseret, hvilke emner der for fremtiden skulle høre under bureauets virkefelt. Et af de emneområder, som ikke tidligere havde været genstand for større interesse fra statistikforvaltningens side, var sociale forhold. Det blev der nu kompenseret for, idet det statistiske bureau i løbet af de følgende 10 år tog initiativ til faste tællinger om bl.a. arbejdsløshed, lønforhold, arbejdstid og forbrug. Dertil kommer en række enkeltstående undersøgelser – bl.a. om hjælpe-kassernes virksomhed og skolebørns erhvervsarbejde.

Under 1. verdenskrig skete der også en betydelig udvikling af de statistiske aktiviteter, men nu fortrinsvis på det økonomiske område. Således begyndte man bl.a. at udarbejde detailpristal, ligesom man indførte en årlig industriel produktionsstatistik. Mellemløbsårene var kendetegnet af en kraftig udbygning af »kortidsstatistikkerne«, dvs. statistik, der indsamles med meget korte mellemrum (typisk en gang om måneden eller en gang i hvert kvartal); det var især den dårlige konjunkturudvikling i 1930'erne, der satte gang i denne proces.

I årtierne efter 2. verdenskrig foregik der en gradvis videreudvikling af de eksisterende tællinger, men arbejdsfeltet blev ikke udvidet så meget, som det nok ville have været ønskeligt. Det var således først omkring 1970, man for alvor tog fat på at behandle service- og trafiksektorerne, men de har dog aldrig fået den samme tætte dækning som landbruget og industrien. Efter 1970 fik indsamlingen af data fra kultursektoren også et stort opsving, idet man bl.a. begyndte at satse på museums-, biograf-, teater- og kirkestatistik.

Arbejdsmetoder

Statistikforvaltningen har gjort brug af forskellige arbejdsredskaber i tidens løb. Således søgte man i årtierne frem til 1945 at kortlægge befolkningens forbrugsmønstre ved at lade et antal arbejderfamilier udfylde regnskabsbøger over en længere periode. Efter 2. verdenskrig begyndte man i stedet at anvende interview-metoden på dette felt – ligesom den blev taget i brug på flere andre områder. Det vigtigste arbejdsredskab har dog altid været spørgeskemaer. I mange tilfælde består et skema kun af et enkelt stykke papir, men nogle fylder 5-10 sider eller mere.

Selv om mange af de ældre tællinger kun omfatter dele af den befolkningsgruppe, som man ønskede at undersøge, var det længe et ideal, at en tælling skulle medtage alle individerne i den pågældende population. Efter 2. verdenskrig har man imidlertid i stigende grad gjort brug af sampling-metoder, hvilket betyder, at kun et repræsentativt udsnit af en given befolkningsgruppe bliver inddraget i undersøgelsen. Disse metoder indebærer ikke blot økonomiske be-

sparelser; de gør det også muligt at komme frem til et resultat væsentligt hurtigere end ved en totaltælling. Og i nogle tilfælde opnår man endda mere pålidelige resultater ved at bruge sampling! For når man kun modtager en begrænset mængde data, er der – alt andet lige – mere tid til at kontrollere pålideligheden af disse.

Arkivalier

Arkivmæssigt adskiller statistikforvaltningen sig fra andre forvaltningsgrene ved, at materialet er indsamlet med videnskabelig bearbejdning for øje. Netop den omstændighed, at der allerede er foretaget en – i mange tilfælde ganske omfattende – statistisk behandling af grundskemaerne, er uden tvivl den vigtigste årsag til, at der er gennemført meget store kassationer i råmaterialet. Alligevel har Rigsarkivet modtaget 2-3 hyldekilometer arkivalier fra statistikforvaltningen, og der foreligger talrige forskningsmuligheder ved f.eks. at kombinere individoplysninger fra dette materiale med data om de pågældende personer fra andre myndigheders arkiver. Bortset fra enkelte tællinger såsom den industrielle produktionsstatistik har grundskemaerne dog kun fundet ringe anvendelse i den hidtidige forskning. Derimod har mange historikere og andre forskere gjort brug af statistikforvaltningens publikationer.

Den beskedne forskningsanvendelse af det statistiske råmateriale kan hænge sammen med, at der har været særlige tilgængelighedsregler ved benyttelse af disse arkivalier. Det skyldes, at statistikforvaltningen længe havde det princip, at primæroplysninger ikke måtte anvendes til ikke-statistiske formål eller videregives i identificerbar form. Begrundelsen var, at man ikke kunne føle sig sikre på, at der blev afgivet korrekte oplysninger, hvis man ikke kunne garantere respondenterne fortrolighed. Imidlertid er alle særbestemmelser for statistikforvaltningens arkivalier bortfaldet ved arkivloven af 2007 (jfr. lovbek. nr. 1035 af 21. august 2007). Herefter er en stor del af arkivalierne frit tilgængelige efter 20 år. For personfølsomt materiale er fristen dog 75 år.

Blandt de kildetyper, der omtales i det følgende, er der eksempler på såvel personstatistik som erhvervsstatistik. Ligeledes er der både eksempler på regelmæssigt tilbagevendende tællinger og på éngangsundersøgelser. Enkelte af de fremlagte kilder er endnu ikke fuldt tilgængelige på udgivelsestidspunktet, af hvilken grund der er anvendt anonymisering.

Kildeoversigt

113. Boligtælling
114. Landbrugstælling
115. Erhvervstælling
116. Industriel produktionsstatistik
117. Indberetningsskema for byggeri
118. Idrætsstatistik
119. Husassistent-undersøgelsen
120. Ungdomskommissionens ungdomsenquete

Litteratur

Det statistiske departement 1920-1950 (Statistiske Meddelelser, 4. rk., 139. bd., 4. hft.), København 1951. [Redigeret af Einar Cohn.]

Det statistiske Departement (Statens statistiske Bureau) 1896-1920, København 1920. [Redigeret af Adolph Jensen.]

Axel Holck: *Dansk Statistiks Historie 1800-1850,* København 1901. [Dette værk indeholder også en kort redegørelse for udviklingen i 1700-tallet.]

Poul Jensen: *Dansk Statistik 1950-2000,* bd. 1-2, København 2000.

Jørgen Mikkelsen: Statistik handler også om mennesker, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004, s. 313-37.

Statistisk Bureaus Historie, København 1899. [Redigeret af Marcus Rubin.]

I alle bind af *Statistisk Årbog* fra 1913 til 1985 har der været fortegnelser over alle de publikationer, som statistikforvaltningen har udsendt siden 1835. Fortegnelserne er tematisk opbygget, således at man let kan få et overblik over alle udgivelser om et bestemt emneområde. Endvidere indeholder Marcus Rubins og Adolph Jensens værker (se ovenfor) bilag med fyldige oversigter over indholdet i de enkelte publikationer 1835-1920. Poul Jensens værk indeholder også en fyldig bibliografi (bd. 2, s. 235ff.).

I årene mellem 1920 og 1970 udgav statistikforvaltningen følgende publikationsrækker:

Statistisk Tabelværk, Statistiske Meddelelser, Handelsstatistiske Meddelelser, Statistiske Efterretninger, Statistisk Aarbog, Statistiske Undersøgelser (fra og med 1958), *Statistisk Tiårsoversigt* (fra og med 1965) og *Detailpriser* (fra og med 1958). Dertil kommer diverse publikationer, som blev udsendt i samarbejde med andre institutioner.

Der har altid været en vis arbejdsdeling mellem publikationsrækkerne, men der er også sket en del forskydninger i tidens løb. Generelt kan man dog sige, at tabelværkerne først og fremmest er blevet anvendt til offentliggørelse af resultaterne fra folketællinger og andre, meget omfattende tællinger, mens meddelelserne overvejende er blevet brugt til årligt tilbagevendende tællinger, og efterretningerne primært har haft til formål at præsentere resultater af »kortidsstatistikken« samt at bringe foreløbige opgørelser af de store tællinger. Årbøgerne, der har en bredere målgruppe end de øvrige publikationer, har altid haft til opgave at levere uddrag og sammendrag af statistik fra de andre publikationer, men de indeholder også statistik, der er fremstillet af andre myndigheder. Statistikforvaltningens øvrige publikationsrækker har enten haft et mere afgrænset emneområde (handelsstatistik og detailpriser) eller været anvendt til at præsentere nye statistiske resultater i et historisk perspektiv (undersøgelser og tiårsoversigter).

113. Boligtælling

En boligtælling er en regelmæssigt tilbagevendende registrering af alle boliger og forretningslokaler i hver enkelt ejendom – med oplysninger om antallet af værelser, sanitære forhold, husleje m.m.

Boligtællingen den 5. november 1925

(RA, Danmarks Statistik, Boligtælling 1925, pk. 27: Gentofte Kommune, Høllerup Sogn)

[Se den kopierede gengivelse s. 556-57]

Kommentarer

Boligtællingerne blev gennemført samtidig med folketællingerne. Initiativet blev taget af Københavns Magistrat i 1879, og den første tælling i 1880 omfattede da også kun hovedstaden. I 1885 blev også Frederiksberg inddraget sammen med flere landsbyer, som siden blev indlemmet i Københavns Kommune. Derefter kom også Gentofte Kommune med, og fra og med 1911 blev der tillige foretaget boligtælling i provinsbyerne. Siden blev også visse andre områder med bymæssig bebyggelse omfattet af ordningen, og i 1960 blev boligtællingen udstrakt til hele Danmark.

Skemaerne fra de forskellige år indeholder mange af de samme spørgsmål, men de blev mere detaljerede med tiden. Således er tællingen fra 1925 den første, der stiller spørgsmål om bad, varme, elektricitet og WC.

I 1960 blev folketællings- og boligtællingsskemaerne slået sammen til ét skema, og hver husstand modtog herefter sit eget skema. Indtil da blev der udarbejdet et fælles boligtællingsskema pr. ejendom.

Lovgrundlag

Tællingerne efter 1920 blev gennemført i henhold til lov nr. 481 af 10. september 1920, der pålagde alle husejere og lejere at afgive de afkrævede oplysninger om husleje, indretning og anvendelse m.m.

Anvendelsesmuligheder

Boligtællingerne har stor værdi for social-, lokal- og slægtshistorikere. Tællingerne kan bl.a. belyse lokale forskelle i boligstandard, udbredelsen af »moderne bekvemmeligheder« samt huslejens udvikling.

Hvor findes kildetyperne?

Skemaerne findes i Danmarks Statistiks og dets forgængerinstitutioners arkiv (RA). Der er bevaret tællingsmateriale fra følgende år: 1885, 1890, 1901, 1906, 1911 samt hvert 5. år fra og med 1925 til og med 1970.

Fra tællingerne 1885-1911 er der skemaer fra København med omliggende landsbyer, Frederiksberg samt – fra og med 1901 – Gentofte Kommune. Disse arkivalier findes i pakker med den lidt misvisende titel »Folketælling [årstal]. Skema over beboelsesforholdene i København«.

1	2	Løjlighedens Indehaver		5	6	Deraf			10
		3	4			7	8	9	
Forhus, Sidehus, Mellebygning, Bagbygning, Villa, Parcelhus, Sommerhus (Lysthusbeboelse) el. Barak.	Etage Kælder, Stue, 1. Sal o. s. v.	Navn Efternavn og Forbogsstaver	Echverv (Opgives i Overensstemmelse med Oplysningerne paa Folketællingskemaet).	Er Lejligheden beboet af Ejeren (Ejer), udlejet (udl.) el. ledig (ledig)?	Samlet Antal Personer, der bor i Lejligheden (Husassistenten o. l. og Lugerende derunder indlogerede Familier medregnet; altsaa alle paa Folketællingskemaets Side 2 opførte Personer).	Antal Personer	Udfyldes ikke.		
1	1. O.	Tollan Carl	Forsvart	udl	06			1	
1	1. O.	Poulsen Jens	for Postk.	u	04				
1	1. H.	Hennrichsen Johan	Byggeskriver	u	08				
1	1. O.	Toddliben A	ingeniør	u	05				
1	1. H.	Anders J. E.	Overblikmand	u	02				
1	3. O.	Søren Waldemar	Postkamboter	u	04				
1	3. H.	Andersen O.	Fuldmægtig	u	02				
1	4. O.	Johanne Kristine	Kontorhøjskole	u	04				
1	4. H.	Højgaard Helge	Spillemand	u	02				
		Udstøbet Bygningen	Byggeskriver						
	1. O.	Thedeboer Axel	Tjenestemand	udl					
	1. O.	Hennrichsen Johan	Byggeskriver	u					
	1. O.	Andersen Carl	Papirarbejder	u					

Fig. 112. Boligtællingen for ejendommen Hellerupvej 6, Hellerup Sogn. Følgende kolonner er udeladt: 24-26 (som oplyser om den årlige husleje for henholdsvis beboelseslejligheder, forretningslokaler og de lejligheder, hvor det var umuligt at skelne mellem beboelses- og forretningsdelen). Skemaet indeholder mange talkoder, som Det statistiske Departementets medarbejdere har påført under behandlingen af materialet. Tilsvarende koder findes i mange andre skemaer i statistikforvaltningens arkiv. Selv om de umiddelbart kan virke forvirrende, giver de sjældent anledning til tvivl om tolkningen af tabellen. Det skyldes bl.a., at koderne ofte er skrevet med en særlig farve. (RA, Danmarks Statistik, Boligtælling 1925, pk. 27).

Beboelseslejligheder			Udfyldes ikke			Har Lejligheden særskilt Køkken (K), Spisekøkken (SK), Fælleskøkken med en anden Lejlighed (FK), kun Køgekælvn (Ø) eller kun indlagt Vand i Qangen el. i et af Værelserne(VG)?	Har Lejligheden Badeværelse med Kar (Ø), kun Brusebad (Brus), el. findes der Adgang til fælles Badeværelse i Ejendommen (FB), Pindesengen Bædeindretning for Lejlighedens Beboere skrives 0.	Findes der i Lejligheden				Forretningslokaler Antal og Art Her anføres Antallet og Arten af Lokaler der er bestemt til Forretningsbrug, (Butik, Kontor, Lager, Fabrik, Værksted, Pakrum, Stald o. s. v.) Indbefattet saadanne Lokaler, der benyttes af Opsyn, Bude og andre ved Virksomheden ansatte Personer uden at udgjøre egentlig Beboelse for disse. (For større Fabrikvirksomheder o. l. er Specification af de enkelte Lokaler unødvendig). Anm. Lokaler der er opført i Rubrik 12 medtages ikke her.	
Antallet af Værelser, (indbefattet Pige- og Løgerendeværelser, selv om de er adskilt fra den egentlige Lejlighed - samt Beboelsesværelser, der helt eller delvis benyttes (Erhvervsøjemed).	Benyttes et eller flere af de i Rubrik 11 opførte Værelser udelukkende i Erhvervsøjemed anføres her:		14	15	16			17	18	Varmtvandsanlæg? (Ja eller Nej).	Centralvarme? (Ja eller Nej).		Elektrisk Lys? (Ja eller Nej).
	11	12				13	19					20	
3						47	2	40	4	4	4	4	Butik 1
3						47	2	40	4	4	4	4	
4						47	2	40	4	4	4	4	
3						47	2	40	4	4	4	4	
4						47	2	40	4	4	4	4	
3						47	2	40	4	4	4	4	
4						47	2	40	4	4	4	4	
3						47	2	40	4	4	4	4	
4						47	2	40	4	4	4	4	
													Lager 2
													Køkkenskab
													Tapvasker

Fra 1925-45 er der kun bevaret boligtællingsskemaer fra Frederiksberg og Gentofte kommuner. Listerne fra disse to kommuner optræder også i det bevarede sample fra 1950- og 1955-tællingerne, men her finder man også materiale fra en række andre kommuner i hovedstadsregionen, herunder enkelte kommuner i Frederiksborg Amt. Derimod er alle de københavnske lister fra perioden mellem 1911 og 1960 kasseret, og det samme gælder hele provinsbymaterialet fra før 1960. Til gengæld er der boligtællingslister fra hele landet 1960, 1965 og 1970, da boligtællingsoplysningerne for disse år som nævnt udgjorde en del af folketællingsskemaerne.

Fra de fleste af tællingerne er der bevaret 3-4 hyldemeter arkivalier; for tællingerne i 1950 og 55 drejer det sig dog om 14-15 meter.

Litteratur

Hovedresultaterne fra de ældste tællinger er fremlagt i serien *Tabelværk til Københavns Statistik*. Fra og med 1911-tællingen ses resultaterne i *Statistisk Tabelværk*. Huslejestatistik omtales dog også i *Statistiske Efterretninger* 1932ff.

Arkivalierne er desuden behandlet i:

Jørgen Mikkelsen: Statistik handler også om mennesker, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004, s. 313-37.

Rich. Willerslev: *Sådan boede vi. Arbejdernes boligforhold omkring 1880*, København 1979.

114. Landbrugstælling

En landbrugstælling er en årligt tilbagevendende registrering af de enkelte landbrugsbedrifters produktionsforhold, navnlig arealudnyttelse og husdyrhold.

Landbrugstællingen den 16. juli 1949

(RA, Danmarks Statistik, Landbrugstællingen 1949, pk. 45: Københavns Amt 1-20)

[Se den kopierede gengivelse s. 560-61]

Kommentarer

Landbruget er ubetinget det erhverv, som har været genstand for den mest omfattende interesse fra statistikforvaltningens side. Mange tællinger har dog haft en temmelig afgrænset karakter. Det gælder bl.a. de tilbagevendende undersøgelser af høstudbyttet og landbrugets investeringer samt visse enkeltstående undersøgelser såsom den omfattende tælling af alle landets landbrugsmaskiner i 1944. Men i 1920 tog Det statistiske Departement også initiativ til en årlig, generel landbrugstælling, som bestod i indsamling af data om landbrugets arealudnyttelse og husdyrhold. Tidligere var der ved flere lejligheder lavet separate undersøgelser af jordbruget og husdyravlen. Der blev gennemført generelle landbrugstællinger hvert år indtil 1984 samt i 1989 og 1999. Rigsarkivet har imidlertid kun modtaget skemaer fra tællingerne i 1938, 1939, 1949, 1959, 1970 og 1980.

Ved tællingerne til og med 1959 benyttede man sig af to sæt skemaer. A-skemaerne blev anvendt til at registrere ejendomme med jordtilliggende (herunder også jord, der blev anvendt til erhvervsmæssig frugtavl og gartneri, skove og plantager, heder og moser). B-skemaerne blev brugt til ejendomme uden jordtilliggende, dvs. ejendomme, der ikke omfattede andre arealer end bebygget grund, gårdsplads og privat have, men som havde frugttræer, frugtbuske eller husdyr. Der blev udarbejdet et antal A- og B-skemaer for hvert sogn. Enkelte steder ses også særlige skemaer, hvori man kunne indføre data, som der ikke var plads til i A-skemaerne.

B-skemaerne fylder to sider (+ forside), og de indeholder bl.a. kolonner om matrikelnummer, ejer eller bruger, grundværdi, areal samt antallet af frugttræer, frugtbuske og husdyr, fordelt på arter. A-skemaerne havde i 1938 et omfang på fire sider, men i 1949 blev de udvidet til syv (+ forside). Spørgsmålene var de samme som i B-skemaerne (dog kom spørgsmålene om frugttræer og -buske først med i 1949), men derudover indeholder A-skemaerne en lang række spørgsmål om arbejdskraft og (fra og med 1949-tællingen) landbrugsmaskiner og ensilagebeholdere. Der er også langt flere spørgsmål om husdyrene, end det er tilfældet i B-skemaerne. Eksempelvis indeholder 1949-skemaerne hele 12 kolonner vedrørende svinehold.

Tællingsskemaerne fra 1959-tællingen har den samme overordnede struktur som 1949-tællingen, men mange af de konkrete spørgsmål blev udskiftet.

By eller ejerlav — Ejendommens navn	Matrikel nr. (Ar- tikel nr.)	Navnet på ejer eller bruger	Ejen- dom- ens grund- værdi ved 9. alm. vurde- ring	Ejendom											
				Be- bygget grund og gårds- plads		Privat have		Læplant- ninger (smplant- ninger, hegn og diger) på ejen- dommen		Erhvervsme- sig frugtavl og gartneri (herunder ikke landejendom- menes grøn- sager på friland)		Landbrugs- areal d. v. s. agerjord samt eng og andre græsarealer.			
				Kr.	ba	ar	ba	ar	ba	ar	ba	ar	ba	ar	
Jonsbohave	132- 112- 52-2	Norby Peteresen	35.900	28	28								1902		
Lille Ølbekkehave	52-2 m. f.	W. Jensen	495.400	55	55								143 42		
Mysgave	52-2 m. f.	Vesd	63.800	28	28								29 51		
Lille Holmgaard	11a	Holm Hansen	10.100	28	28								7 71		
Græsting	11a	Erik Petersen	17.600	28	28								6 07		
Højgaard	11a	Erik Madsen	40.952	55	55								16 00		
Lillelund	9m	J. F. Jensen	46.285	55	55								12 98		
	7a 7	Jens Madsen	5.100	28									2 28		
	7a 1	Kate Madsen	8.300	15	15								1 70		
	7b 9	P. Thomsen	7.100	15	15								1 79		
	2a 1	Carl Jørgensen	10.000	15	15								4 95		
Højgaard	17a 1	Ole Holgersen	14.800	15	15								4 25		
Crumbjerg	3m	Karl Frederiksen		15	55								4 00		
	3m	Hans Nielsen	103 000	30	60								2 90		
Lillebødal	32-3a	Jens Andersen	11.200	15	28								3 92		
Valløje	1a 6	Paul Christensen	7.600	15	15								2 20		
Mossede	31	Hans Hansen	16.500	15	15								13 21		
	2m	Peter Madsen	5.500	15	15								2 20		
Bakkegaard	37-7 2m	Erik Jensen	17.700	14	14								12 97		
	2m	H. P. Jensen	7.500	14	14								2 98		
	22	Ot. Kjeldgaard	17.200	14	14								2 21		
	24	Jens Jensen	11.700	14	14								5 92		
Embsgaard	28	Hans Larsen	12.300	14	14								4 93		
Skovbohave	2a 20	Henny Nielsen	26.000	14	14								8 92		
Højgaard	14 9-15 2 m. f.	Edmund Strandgaard	36.500	14	14								16 26		

Fig. 113. Ved landbrugstællingen i 1949 blev der udfyldt tre A-skemaer for Herlev Sogn. Her ses de første to sider fra et af skemaerne. Den første kolonne, ejendommens løbenummer, er dog skåret fra. (RA, Danmarks Statistik, Landbrugstællingen 1949 pk. 45: Københavns Amt 1-20).

mens areal består af										Rodfrugtarealer								Arealer med Industriplanter (hør, vinter-raps, hamp og sennep)					
Skove og plantager		Heder og lyng-bakker		Moser		Plyve-sands- og klit-arealer, sumpe, sten-mærker og lign.		Private veje og stier (ikke amt- og sogne-veje), mærgel-grave, grusgrave, grøfter, og lign.		Søer, damme og vand-løb		Ejen-dom-mens samlede areal		Arealer med korn og bælg-sæd til moden-hed		Kar-toller (alle sor-ter under eet)		Sukker-roer dyrket til le-ivering til fabrik		Foderroer (høker-roer til foder-brug) og mærk-gulerø-der		Cikorie-rødder	
bevokset areal	ubevokset areal	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar	ha	ar
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24										
			2 28				2 86	12 68	28		1 65		3 86										
							144 52	35 86	4 41		17 65		15 44										
			55				30 64	16 83	28		4 14												
						55	8 82	3 31			1 10												
			7 73				14 36	3 31	28		28												
							17 10	11 09			1 10												
							14 08	3 31	3 31		28		2 21										
							2 48	1 10	1 10														
			30				2 00	20	15		30												
							2 17				15												
							5 25	2 75			35												
							5 53	1 65															
							4 70	55															
							3 80	1 10	60														
							4 15	1 65			14												
							2 50	55			30												
							13 51	6 06					1 10										
			30				2 80	1 10			55												
							13 25	8 28			28												
							2 76																
			28				2 71	28	55		15												
			28				6 02	3 86	28		55												
			83				5 94	28	28		14												
							9 20	4 44															
							16 54	11 09			1 10		1 65										

Fig. 114. En opgørelse af antallet af landbrugsmaskiner i 1948, 1956 og 1964 viser, at der i disse år fandtes traktorer på henholdsvis 2.9%, 31.7% og 73.9% af alle danske landbrugsbedrifter. For mejetærskerne var udviklingen ligeså markant, om end tallene var væsentligt lavere: i 1948 havde kun 0.1% af bedrifterne en mejetærsker, i 1956 drejede det sig om 1.1%, og i 1964 var man kommet op på 15.5%. De to fotos, der formentlig begge stammer fra 1940'erne, viser høstteknologiens stade på proprietærgården Lille Birkholm i Herlev ved København. Her synes man at have været endog meget tidligt ude med hensyn til anskaffelse af mejetærskere. (Erik Helmer Pedersen: Det danske landbrugs historie bd. IV, 1988, s. 25; Herlev Lokalhistoriske Arkiv.).

Ved tællingen i 1970 gik man over til at fremstille skemaer til hver enkelt gårdbruger, og det samme var tilfældet i 1980. Selv om hvert af disse skemaer kun fylder fire sider, blev der nu mulighed for at stille langt mere detaljerede spørgsmål end tidligere.

Lovgrundlag

Landbrugsministeriet udsendte årligt cirkulærer om landbrugstællingerne.

Anvendelsesmuligheder

Landbrugstællingerne er en helt central kilde til udviklingen i det danske landbrugs struktur i det 20. århundrede, og nogle af tællingerne har desuden stor værdi ved studier af landskabets udnyttelse. Derudover har tællingerne betydelig lokal- og slægtshistorisk interesse.

Hvor findes kildetypen?

Skemaerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA). Der er bevaret 4 hylde-meter fra 1938, 2 meter fra 1939 og 9-10 meter fra hver af tællingerne i 1949, 1959 og 1970. Materialet fra 1939-tællingen må betragtes som stærkt mangelfuldt, da det stort set kun omfatter B-skemaer; til gengæld savnes B-skemaer i samlingen fra 1959-tællingen. Inden for det enkelte år er skemaerne henlagt sognevis inden for det enkelte amt. Siden 1970 har man dog anvendt en kommunevis henlæggelse.

Litteratur

Hovedresultaterne af landbrugstællingerne er årligt blevet publiceret i *Statistiske Meddelelser*. Men statistikforvaltningens øvrige publikationsrækker, især *Statistiske Efterretninger*, indeholder også store mængder data om landbrugets forhold. Af særlig værdi for landbrugshistorisk forskning er *Statistiske Undersøgelser* nr. 22 og 25, 1968-69, der har titlen *Landbrugsstatistik 1900-1965*.

Landbrugstællingen er anvendt i visse landbrugs- og lokalhistoriske arbejder, bl.a.:

Birgit Løgstrup: *Jord og mennesker på Viborgeggen 1688-1988 (Viborg Leksikon, bd. 9)*, Viborg 1993.

115. Erhvervstælling

En erhvervstælling er en tilbagevendende registrering af de enkelte virksomheders produktionsforhold, herunder omsætning, maskinel, energiforbrug og arbejdskraft. Erhvervstællingerne omfatter ikke landbrugsvirksomheder.

Erhvervstællingen den 28. maj 1935

(RA, Danmarks Statistik, Erhvervstællingen 1935, pk. 327: Øvrige erhverv, banker m.m.)

[Se den kopierede gengivelse s. 566-67]

Kommentarer

I 1850'erne var der planer om at foretage en jævnlig indsamling af oplysninger om alle virksomheders maskiner, materialer, personel, udbytte og afsætningsforhold m.m. Sådanne tællinger skulle erstatte de hidtidige fabrikslister (se kilde nr. 62). Det blev imidlertid kun til en enkelt tælling – i 1855 – men efter gennemførelsen af statistikloven i 1895 blev planen lanceret på ny, og i 1897, 1906 og 1914 blev der foretaget undersøgelser af maskinanvendelse og personaleforbrug m.m. hos alle industridrivende og selvstændige håndværkere. I 1925 blev også handelsfagene og restaurationsvirksomhederne inddraget i tællingen, som samtidig ændrede navn til erhvervstælling. Der blev foretaget nye erhvervstællinger i 1935, 1948 og 1958. I 1935 blev også bankvirksomhed, kommissionshandel og gartneri medtaget, og fra og med 1948 gjaldt dette endvidere for fiskeri, skovbrug, diverse liberale erhverv samt forlystelsesvirksomheder og sportsetablissementer. Derimod blev landbruget holdt udenfor, da det var omfattet af særlige tællinger.

Ved tællingerne i 1925, 1935 og 1948 blev der udarbejdet et spørgeskema på to sider til alle respondenter. I 1958 blev skemaet udvidet til fire sider. Alle tællinger indeholder detaljerede spørgsmål om personellens sammensætning samt visse spørgsmål om ejerforhold, omsætning, transportmidler m.v. Det er bemærkelsesværdigt, at de mere regnskabsmæssige oplysninger (om omsætning, salg, investeringer, varelager m.m.) spiller en stadig stigende rolle.

Lovgrundlag

Industri nævnes som ét af Statistisk Bureaus arbejdsområder i lov af 16. december 1895. De enkelte tællinger blev gennemført med hjemmel i følgende love: Lov nr. 61 af 18. marts 1925, nr. 47 af 26. februar 1935, nr. 81 af 9. marts 1948 og nr. 114 af 12. april 1957.

Anvendelsesmuligheder

Erhvervstællingerne er en helt central kilde ved erhvervshistorie, og det er i denne forbindelse heldigt, at alle skemaerne er henlagt branchevis. Tællingerne har også stor lokal- og personalhistorisk interesse.

Hvor findes kildetyperne?

Erhvervstællingerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA), og det samme gælder materialet fra 1855-tællingen (der er ikke bevaret lister fra tællingerne i 1897, 1906 og 1914). Fra 1925-tællingen er der kun bevaret få lister. Derimod er samlingerne af tællingslister fra 1935, 1948 og 1958 intakte, og de fylder henholdsvis 32, 43 og 64 hyldemeter.

Litteratur

Hovedresultaterne af erhvervstællingerne 1925, 1935 og 1948 er fremlagt i særskilte bind af *Statistisk Tabelværk*, mens resultaterne fra 1958-tællingen blev publiceret i *Statistiske Efterretninger*.

Erhvervstællingerne er anvendt i visse erhvervs- og lokalhistoriske værker, bl.a.:

Per Boje: *Danmark og multinationale virksomheder før 1950*, Odense 2000.

Per Boje: *Ledere, ledelse og organisation (Dansk industri efter 1870, bd. 5)*, Odense 1997.

Jørgen Burchardt: *Arbejdsliv og ny teknologi. Vilh. Langes Tobaksfabrik Slagelse 1873-1966*, Sorø og Ringe 1995.

Hans Chr. Johansen: *Industriens vækst og vilkår 1870-1973 (Dansk industri efter 1870, bd. 1)*, Odense 1988.

Jeppe Tønsberg: *Brede Klædefabrik. I.C. Modeweg & Søn A/S 1810-1956. Den danske klædeindustri i international belysning*, Århus 2004.

1. Virksomhedens Navn og Postadresse, Telf. Nr.

JYDSK HANDELS- OG LANDBRUGSBANK
 FILIAL AF KJØBENHAVNS HANDELSBANK
Århus Telf. 6093

2. Virksomhedens Oprettelsesaar *1874*

3. Tilhører Firmaet Enkeltmand, Interessentskab, Kommandit-selskab, Aktieselskab, Kommandit-Aktieselskab, Andels-selskab, gensidigt Selskab, selvejende Institution, Forening, Stat eller Kommune.
Aktieselskab

4. Virksomhedens Art.
Bank

5. Har Virksomheden nogen særlig Specialitet? I bekræftende Fald hvilken?
Bank

6. Har Indehaveren andre Erhverv foruden det i nærværende Skema opgivne? I bekræftende Fald hvilke?
Nej

7. Hvis Firmaet omfatter eller beskæftiger flere Virksomheder indenfor Haandværk og Industri, Handel, Pengeomsætning og Samfærdsel, opløses, foruden Firmaets Hovedsæde, Navn, Adresse og Art for hver enkelt Virksomhed både i Ind- og Udland.

- 1) Frederiksbjerg Afdeling
 Fagerparkvej 1, Århus, Telf. 3060
- 2) Nordre Afdeling
 Torstensgadesvej, Århus, Telf. 7009
- 3) Søndre Afdeling
 Brunngadesvej, Århus, Telf. 8901
- 4) Nørrebro Afdeling
 Hestebjergvej 18, Nørrebro, Telf. 400
- 5) Nyby Afdeling
 Kongensvej 19, Nyby, Telf. 208
- 6) Rindøvej Kontor
 Andre Brandvej, Rindø, Telf. 9482
- 7) Røjbjerg Kontor
 Bred Landevej, Røjbjerg, Telf. 150
- 8) Trambjerg Kontor
 Trambjerg, Telf. Trambjerg 33

8. Virksomhedens Bruttoomsætning i 1934 eller i det nærmest hermed sammenfaldende Regnskabsaar.

		Kr.
Salg af Varer af egen Tilvirkning	til Indlandet	/
	„ Udlandet	
Salg af Indkøbte		
ikke af Virksomheden forarbejdede Varer		
til Indlandet	for egen Regning	/
	i Agentur, Kommission o. l.	
til Udlandet	for egen Regning	/
	i Agentur, Kommission o. l.	
Bruttoindtægt ved Reparationer og udført Arbejde		
Ialt samlet Omsætning...		

9. Den i Virksomheden anvendte mekaniske Kraft

	Antal Kraftmaskiner	Effektiv Hestekraft	Hvortil bruges Drivkraften?
Vind			/
Vand			
Damp			
Petroleum og andre Brændselsoiler			
Generatorgas			
Elektricitet			
Gas			

10. Fremstiller Virksomheden selv Elektricitet?
 Ja eller nej? *Nej*

11. Virksomhedens Forbrug i sidste Driftsjaar af: (Forbrug til Opvarmning og Belysning af Lokaler opføres ikke).

Kul, Koks	tons	/
Brændselsolie	kg.	
Gas	kbm	
Elektrisk Strøm	kwt.	

12. Automobiler i Virksomheden:

Antal Lastbiler	
„ Omnibiler (Rutebiler)	
„ Personvogne iøvrigt	fortrinsvis til Erhvervsbrug
	baade til Erhvervs- og priv. Brug

13. Personalet opløses omstaaende

Fig. 115. Erhvervstællingsskemaet fra 1935 for Jydske Handels- og Landbrugsbank, der var en filial af Københavns Handelsbank, men selv havde otte filialer, alle i Århus-området. Stort set hele skemaet er gengivet. (RA, Danmarks Statistik, Erhvervstællingen 1935, pk. 327).

116. Industriel produktionsstatistik

Den industrielle produktionsstatistik er en årligt tilbagevendende tælling, der registrerer de enkelte industrivirksomheders forbrug af arbejdskraft, råvarer og energi samt produktion og salgsværdi m.m. i løbet af et regnskabsår.

Indberetning om produktion fra 1. maj 1919 til 30. april 1920

(RA, Danmarks Statistik, Industriel produktionsstatistik, efter branchenr., pk. 9: 1920 1-2 m.m.)

[Se den kopierede gengivelse s. 569-70]

Kommentarer

Fra 1916 til 1962 modtog industrivirksomhederne hvert år et skema, hvor de skulle oplyse om produktionen og dens vilkår i det senest afsluttede regnskabsår. Det statistiske Departement benyttede en række forskellige formularer, afhængig af produktionens art. Gennem hele perioden lå vægten på spørgsmål

Fig. 116. I årene omkring 1920 husede Odense tre store klædefabrikker, der hver havde sit speciale. For Brandts Klædefabrik drejede det sig om fremstilling af uldklæde. Vi er i den heldige situation at have en fyldig billeddokumentation af hverdagen på fabrikken, idet den blev gennemfotograferet i forbindelse med udsendelsen af et jubilæumsskrift i 1919. Her får vi et blik ind i væveriet i mellembygningen. Brandts er i dag et fremtrædende eksempel på, at et stort industri-kompleks kan genanvendes til kulturelt formål. (Odense Stadsarkiv).

1920

INDBERETNING

I Henh. til Lov Nr. 88 af 5. Maj 1908 § 40

om

PRODUKTIONEN

i Aaret fra 1. Maj 1919 til 30. April 1920.

fra Firmaet **AKTIESELSKABET
BRANDTS KLÆDEFABRIK**

(Adr.: Vøstergade 73, Odense.)

Skemaet omfatter Produktionen for følgende industrielle Virksomheder.

Virksomhedernes Art	Virksomhedernes Beliggenhed	Antal Arbejdere (Se Anm.)				
		Voksne Mænd	Lærlinge og Dreng	Kvinder	I alt	Desuden som Hjemme- arbejdere
Klædefabrik	Odense	146	4	71	221	0

Anm.: Oplysninger gives for det sidste Kalenderaar eller Driftsaar. Afsluttes Driftsaaret d. 1. April eller senere, gælder Oplysningerne for det sidste nu afsluttede Driftsaar. Afsluttes Driftsaaret d. 30 Marts eller før, gælder Oplysningerne det indværende Driftsaar (jfr. nedenfor).

For saa vidt Firmaet driver flere Virksomheder i samme Branche, opgives den samlede Produktion paa eet Skema.

I Rubrikken for Arbejdertallet medregnes ikke Tilsynsførende, faste Formænd, Kontorpersonale o. l. ej heller Bude og Kuske. Der anføres Aarets gennemsnitlige og normale Arbejdertal, saaledes at der bortses fra Perioder, hvor Driften har været helt eller delvis indstillet. For Sæsonvirksomheder anføres det gennemsnitlige Arbejdertal i Sæsonen.

Det udfyldte Skema indsendes til Direktoratet for Fabriktilsynet (Adr. Studiestræde 57, Kbh. B) inden 15. Februar. For saa vidt denne Frist ikke kan overholdes (f. Eks. fordi Driftsaaret ikke er afsluttet), maa der indsendes Meddelelse herom til Fabrikdirektoratet inden s. D. Bearbejdelse af Materialet foretages af Det statistiske Departement.

Naar medfølgende Konvolut benyttes ved Indsendelsen, vil ingen Uvedkommende erfare noget om Indholdet.

Fig. 117. Indberetningen om industriel produktion i Brandts Klædefabrik i Odense 1. maj 1919-30. april 1920. Alle spørgsmålene i skemaet er gengivet. (RA, Danmarks Statistik, Industriel produktionsstatistik, efter branchenr., pk. 9).

	Vægt kg	Mængde Meter	Ansæet Salgsværdi Kr.
I. Uldgarn, til Salg .			
— til eget Brug	c. 287051	—	— » —
Halvulent Garn, til Salg		—	— » —
— til eget Brug		—	— » —
II. Hel- eller halvuldnede Varer:			
Gulvtæpper og Gulvtæppeøj			
Svære Møbel- og Klædestoffer (750 g pr. m ² eller derover)			
Tætvalkede heluldnede Stoffer (Kirsej, Vadmel o. l.)	200000	c. 234,825	c. 2,942,300
Kangarnsstoffer til Herretøj (Cheviot o. l.)	400000	c. 47,340	c. 1,005,000
Løstvævede hel- og halvuldnede Stoffer (Flouel, Mullum o. l.)	350000	c. 42,174	c. 409,000
Kangarnsstoffer til Betræk, Gardiner m. v. (Damask o. l.)			
Tætvævede Kangarnsstoffer (Lasing o. l.)			
Plyds			
Uldne Stykvarer (Tæpper, Sjaler o. l.)		Stk.	
Uldnede Varer: Bomuldsstoffer med Uldgarns Islet	200000	c. 39,369	c. 418,000
III. Bomuldsstoffer:			
Ublegede			
Blegede men ufarvede, lærredsvævede			
— mønstervævede			
Farvede, ikke mønstrede			
— mønstrede eller mønstervævede			
Gardiintøjer			
Trykkede Tøjer			
Fløjelsvævede Bomuldsstoffer			
Mønstrede aahne Bomuldsstoffer (Mull, Tarlatan o. l.)			
IV. Hel- eller halvuldnede Varer:			
Ublegede			
Blegede men ufarvede, lærredsvævede			
— mønstervævede			
Farvede, ikke mønstrede			
— mønstrede eller mønstervævede			
	295000	Tilsammen...	c. 4,774,300
Til Produktionen er anvendt:			
Til Spinding:	Til Vævning:	Hørgarn	o kg
Kæmmet Uld	o kg Kangarn, indkøbt	28,369 kg Julegarn	o kg
Karteuld	46,118 kg Andet Uldgarn, indkøbt	o kg Ubleget Bomuldsstof, indkøbt	o kg
Kradsuld, indkøbt	69,877 kg Uldgarn af egen Tilvirkn. (jfr. ovenf.)	287,051 kg Ubleget Lærredsstof, indkøbt	o kg
— af egen Tilvirkn.	158,824 kg Bomuldsgarn, indkøbt	2,712 kg Halvbl. Bomuldsstof, indkøbt	o kg
Bomuld	12,232 kg Silkegarn	6 kg Halvbl. Lærredsstof, indkøbt	o kg
Betaling for Arbejde udført for fremmed Regning:			
Spinding af indleveret Uld	o Kr.	Farvning af indleveret Garn eller Stof	o Kr.
		Andet Arbejde	o Kr.

om arbejdskraftens størrelse og sammensætning, produktionens omfang, salgsværdien og mængden af anvendte råvarer og andre materialer. Langt de fleste skemaer indeholder også spørgsmål om forbrug af energi og emballage, og nogle steder ser man også spørgsmål om anvendt maskinel.

Skemaernes oprindelige form blev fastholdt indtil 1922. Dette år gennemgik tabellen over arbejdskraft en udvidelse, således at virksomhedsejerne fra nu af skulle registrere antallet af arbejdere den første lønningdag i hver måned. Imellem 1938 og 1947 blev der foretaget en stærk udvidelse af skemaerne i form af mere detaljerede spørgsmål, især om personel samt forbrug af energi og maskinel. Således er der herefter særskilte tabeller over antallet af funktionærer, arbejdere og hjemmearbejdere, ligesom der er oplysninger om antallet af arbejdstimer og den samlede lønudgift.

De fleste skemaer har et omfang af 2-5 sider, men i 1950'erne nåede skemaet visse år op på 10-12 sider (disse år var der mulighed for en meget detaljeret registrering af produktionens art).

Lovgrundlag

Indsamlingen af data foregik med hjemmel i periodens toldlove (lov nr. 88 af 5. maj 1908 og lov nr. 108 af 29. marts 1924 m.fl.), der forpligtede varemottagere og -afsendere til at oplyse toldvæsenet om ind- og udførte varers art og mængde m.m. Efter 1943 henvises endvidere til lov nr. 158 af 29. marts 1943 (med senere rettelser og tilføjelser), der handler om erhvervsøkonomiske foranstaltninger, vareforsyning m.v.

Loven af 29. marts 1924 begrænsede indberetningspligten til de virksomheder, der var omfattet af fabrikstilsyn. Det statistiske Departement valgte derfor kun at indsamle data fra de virksomheder, der var underkastet samtlige bestemmelser i fabriksloven, hvilket i det store og hele gjaldt for de industrier, der havde mere end fem ansatte.

Anvendelsesmuligheder

Skemaerne vedrørende industriel produktion er en central kilde til erhvervslivets udvikling, ikke mindst i kombination med erhvervstællingerne. Værdien består bl.a. i, at det er muligt at følge virksomheder år for år gennem længere tidsafsnit. Materialet har også betydelig lokal- og personalhistorisk interesse.

Hvor findes kildetyper?

Indberetningerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA). Der er bevaret lister fra følgende år: 1916-33, 1938, 1947, 1948, 1950 og 1955-62. Desuden er der ganske lidt materiale fra årene 1949 og 1951-54. Fra de fleste af årene før 1940 foreligger der 1/3-1 hyldemeter arkivalier; for de senere år er der for det meste 2-3 meter. I alt er der 335 pakker fra 1916-62. Efter 1962 blev den industrielle produktionsstatistik erstattet af »Industristatistik«, der indeholder oplysninger om omsætning og køb, men ikke om antallet af medarbejdere.

For alle årene gælder, at skemaerne er henlagt branchevis.

Litteratur

Hovedresultaterne af den industrielle produktionsstatistik er løbende blevet publiceret i *Statistiske Meddelelser*.

Den industrielle produktionsstatistik er anvendt i visse industri- og lokalhistoriske værker, bl.a.: Per Boje: *Ledere, ledelse og organisation (Dansk industri efter 1870, bd. 5)*, Odense 1997.

Jørgen Burchardt: *Arbejdsliv og ny teknologi. Vilh. Langes Tobaksfabrik Slagelse 1873-1966*, Sorø og Ringø 1995.

Ole Hyldtoft: *Københavns industrialisering 1840-1914*, Herning 1984.

Jens Toftgaard Jensen og Jeppe Norskov: *Købstadens metamorfose. Byudvikling og byplanlægning i Århus 1800-1920*, Århus 2005.

Hans Chr. Johansen: *Industriens vækst og vilkår 1870-1973 (Dansk industri efter 1870, bd. 1)*, Odense 1988.

Hans Chr. Johansen, Per Boje og Anders Monrad Møller: *Fabrik og bolig. Det industrielle miljø i Odense 1840-1940*, Odense 1983.

Sten Nørskov Laursen m.fl.: *Storby og servicecenter. Odense 1945-1988*, Odense 1988.

Carl-Axel Nilsson og Hans Kryger Larsen: *Forbrug og produktion af industrivarer (Dansk industri efter 1870, bd. 2)*, Odense 1989.

Jeppe Tønsberg: *Brede Klædefabrik. I.C. Modeweg & Søn A/S 1810-1956. Den danske klædeindustri i international belysning*, Århus 2004.

117. Indberetningsskema for byggeri

Indberetningerne, der blev afgivet 2-4 gange om året, oplyser om omfanget af de enkelte kommuners aktuelle byggevirksomhed (såvel beboelsesejendomme som erhvervsejendomme) og om antallet af nyopførte boliger, fordelt på boligtyper og bygherrer.

Indberetning om byggeriet i København efteråret 1949

(RA, Danmarks Statistik, Byggestatistik, årlige indberetningsskemaer, 1945-1956, pk. 17)

[Se den kopierede gengivelse s. 574-75]

Kommentarer

Byggevirksomhed blev en del af Det statistiske Departements arbejdsområde omkring 1920, og i de følgende årtier blev indsamlingen af statistik på dette felt gradvis udbygget. Således begyndte departementet i 1938 at indhente oplysninger om det samlede nybyggeri i byer, forstæder og sognekommuner med større bymæssige bebyggelser, og i 1949 blev denne data-indsamling udvidet til også at omfatte et repræsentativt udsnit (ca. 85) af »de rene landkommuner«. I årene 1939-48 skaffede departementet sig oplysninger om byggevirksomheden på landet ved at bearbejde de skemaer, der blev benyttet ved de årlige omvurderinger til ejendomsskyld.

Kommunernes indberetninger blev indtil 1943 afgivet halvårsvis og herefter kvartalsvis. De blev udarbejdet på grundlag af lokale bygningsmyndigheders materiale om udstedte byggetilladelser og -attester.

Alle indberetningsskemaer består af to sider, og der er tale om en betydelig kontinuitet, hvad spørgsmålene angår. Dog gennemgik skemaets første del, »Samlet byggevirksomhed«, en omstrukturering i 1949. Dette må have givet departementets medarbejdere et langt bedre overblik over antallet og størrelsen af de nyopførte beboelses- og erhvervsejendomme, samt hvordan disse ejendomme fordelte sig på forskellige typer. Det nye skema blev da også genbrugt i næsten uændret form i en årrække. Det eneste spørgsmål af betydning, som gled ud i løbet af 1940'erne, handlede om antallet af ledige lejligheder.

Lovgrundlag

Kendes ikke.

Anvendelsesmuligheder

Materialet gør det muligt at få et detaljeret indblik i bebyggelsesudviklingen i en lang række kommuner i en central periode i den danske urbaniseringsproces.

Hvor findes kildetyperne?

Indberetningsskemaerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA). Skemaerne fra årene 1945-56 er anbragt i en samlet række (»Byggestatistik, årlige indberetningsskemaer«), der omfatter 3-5 pakker pr. år, i alt 54 pakker. For disse år

Spørgeskema angående byggevirkksomheden i byer og større bymæssige bebyggelser.

København kommune.

A. Samlet byggevirkksomhed. Nybygninger og tilbygninger.

	Byggeri fuldført ¹⁾ 3. kvartal 1949				Byggeri under opførelse ²⁾ pr. 1. oktober 1949				Byggeri, som forventes på- begyndt i 4. kvartal 1949			
	Antal byg- ninger	Samlet byggeet areal ³⁾ m ²	Samlet eje- areal ³⁾ m ²	Antal tjil- lejer	Antal byg- ninger	Samlet byggeet areal ³⁾ m ²	Samlet eje- areal ³⁾ m ²	Antal tjil- lejer	Antal byg- ninger	Samlet byggeet areal ³⁾ m ²	Samlet eje- areal ³⁾ m ²	Antal tjil- lejer
I. Deboelsesjendomme overvejende med behøelse	60	16583	49446	884	210	62472	18560	2182	65	5829	7415	88
heraf (eventuelt andet)	—	—	463	—	—	1876	—	—	—	—	140	—
butikker	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
kontorlokaler	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
værkstedlokaler	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
garager	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ikke-beboelseslokaler iverigt (ar- ten angives)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Erhvervsjendomme:												
a. Fabrikker, værksteder o. l.	66	19367	26700	•	146	52923	100033	2	81	14481	20374	2
b. El-, gas-, vand- og varme- værker	—	—	—	—	3	1404	1848	•	—	—	—	—
c. Hoteller, restauranter o. l.	1	69	69	1	3	2138	14786	•	3	1512	2362	•
d. Biografer, teatre m. v.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e. Kontor- og butiksejend., blandede forretningsjen- domme	8	3338	13265	•	26	9467	34304	•	7	2100	2195	•
f. Ejendomme, anvendt ved transportvirksomhed ⁴⁾	5	646	646	•	20	10995	23948	•	5	747	747	•
g. Ejendomme, anvendt ved gærneri- og frugtavlsvirk- somhed	—	—	—	—	—	—	—	—	1	95	95	•
h. Avisbygninger til land- brugsejendomme	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
i. Øvr. erhvervsjendomme (arten angives) ⁵⁾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II ialt ..	80	22440	40680	1	197	76927	174939	2	97	18935	26779	2
Heraf: 1. I statseje	1	227	227	•	10	4841	5849	•	7	2642	3867	2
2. I kommunal eje	—	—	—	—	2	575	275	•	2	354	354	•
3. Ejet af kongens statskasser ⁶⁾	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Fig. 118. Spørgeskemaet vedrørende byggevirkksomhed i København, 3. kvartal i 1949. Ved gen-
givelsen er de sidste fem rækker af tabellens første side udeladt. Her oplyses om samlet byg-
gevirkksomhed for ikke-erhvervsjendomme (fordelt på kategorierne »i statseje«, »i kommunal
eje« og »i privat eje«), og endelig er der en opgørelse over det samlede antal bygninger, der
var berørt af byggevirkksomhed i dette kvartal. (RA, Danmarks Statistik, Byggestatistik, årlige
indberetningsskemaer, pk. 17).

B. Boligbyggeriet.**Nybygninger, tilbygninger og ombygninger.**

1. Hvor mange lejligheder er opført (d. v. s. taget i brug eller gjort færdige til at tages i brug) i kommunen i tiden 1. juli 1949 til 30. september 1949?

Opført af:	Antal nyopførte beboelsesejendomme	Antal lejligheder								Antal lejligheder ialt	Heraf lejligheder med (pigeværelse/kammer regnes som værelse)					
		i nyopførte									Antal lejligheder med ombygning ved ombygning	1 vær.	2 vær.	3 vær.	4 vær.	5 eller fl. vær.
		etagehuse	villæer	retningshuse	stuehus, bærsk, herej.	stuehus ved landbrug	landor-højderboliger	lejed. lejrtil.	frambogmedt ved ombygning							
Private byggherrer: uden offentlig støtte	42	102	40	4	0	0	0	1	2	174	0	49	75	42	8	
med off. støtte	1	6	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	3	3	0	
Boligforeninger o. l. godkendt af Boligministeriet	11	380	0	0	0	0	0	0	2	382	10	146	190	30	6	
Kommune og Stat: Aldersrenteboliger m. støtte i h. t. lov af 1/1 1946 om folkeforsikring	4	280	0	0	0	0	0	0	0	280	262	17	1	0	0	
Kommunen og Stat iøvrigt	2	72	0	0	0	0	0	1	0	73	0	16	57	0	0	
Tilsammen	60	840	40	4	0	0	0	1	20	915	272	228	326	75	14	

2. Hvor mange lejligheder er den 1. oktober 1949 under opførelse (d. v. s. påbegyndt, men endnu ikke færdige til at tages i brug) i kommunen?

Opført af:	Antal påbegyndte ejendomme under opførelse	Antal lejligheder								Antal lejligheder ialt	Heraf lejligheder med (pigeværelse/kammer regnes som værelse)					
		i under opførelse værende									Antal lejligheder med ombygning ved ombygning	1 vær.	2 vær.	3 vær.	4 vær.	5 eller fl. vær.
		etagehuse	villæer	retningshuse	stuehus, bærsk, herej.	stuehus ved landbrug	landor-højderboliger	lejed. lejrtil.	frambogmedt ved ombygning							
Private byggherrer: uden offentlig støtte	137	237	113	12	5	0	0	10	49	476	19	93	151	150	33	
med off. støtte	8	290	0	0	0	0	0	0	0	290	1	89	157	42	1	
Boligforeninger o. l. godkendt af Boligministeriet	19	701	0	0	0	0	0	0	0	701	0	183	379	124	15	
Kommune og Stat: Aldersrenteboliger m. støtte i h. t. lov af 1/1 1946 om folkeforsikring	2	166	0	0	0	0	0	0	0	166	136	30	0	0	0	
Kommunen og Stat iøvrigt	44	907	1	0	0	0	0	0	3	911	22	516	320	57	2	
Tilsammen	210	2351	114	12	5	0	0	10	52	2844	178	911	1037	367	57	

3. Hvor mange lejligheder er udgivet i kommunen i tiden 1. juli 1949 til 30. september 1949?

Nedrevet og ombygget eller overgivet til andet brug	Antal beboelsesejend.	Antal lejligheder med (pigeværelse/kammer regnes som værelse)					Tilsammen
		1 vær.	2 vær.	3 vær.	4 vær.	5 eller fl. vær.	
-	-	-	-	-	-	-	-

For kommune, den oktober 1949.

er der bevaret skemaer fra alle kvartaler, og for hvert kvartal er der særskilte læg for henholdsvis hovedstaden med forstæder, provinsbyerne med forstæder samt et udvalg af landkommuner.

Tilsvarende skemaer for årene 1941-43 findes i rækken »Byggevirksomhed,

indberetningsskemaer«. Endelig er der 10 pakker »Samleskemaer for byggevirksomhed« (dvs. statistikforvaltningens behandling af indkomne skemaer) fra 1929-47 og 1960-62.

Litteratur

Byggevirksomheden belyses i en lang række hæfter af *Statistiske Efterretninger* fra og med 1921. En samlet redegørelse for byggevirksomheden 1916-31 ses i *Statistiske Meddelelser* 4 rk., 88 bd., 7. hft. Anden litteratur kendes ikke.

118. Idrætsstatistik

Idrætsstatistikken er en tilbagevendende tælling om idrætsanlæg, kommunal støtte til idræt samt idrætsforeningernes aktiviteter.

Idrætstællingen 1953

(RA, Danmarks Statistik, Idrætsstatistik 1953, pk. 1-3)

[Eksempel 1: et A-skema (pk. 2):]

Spørgeskema angående de i kommunen beliggende idrætsanlæg.

Københavns Idrætspark:

Centralanlægget

Københavns

kommune i Københavns amt.

Adresse: [med stempel]

Københavns Idrætspark

Hovedkontoret

[ulæselig underskrift]

Beskrivelse af idrætsanlægene i kommunen (skoleidrætsanlæg ikke medregnet).

(Der udfyldes et skema for hvert større idrætsanlæg).

1. *Findes der i kommunen større idrætsanlæg: Ja*
(Ved større idrætsanlæg forstås anlæg, der omfatter baner for to eller flere idrætsgrene eller har en størrelse af mindst 1 ha).
 2. *I bekræftende fald, hvem ejer anlæget: Københavns Idrætspark ejer bygningerne, Københavns kommune arealerne, der for 99 år fra 1911 vederlagsfrit er overdraget institutionen*
 3. *Anlæget er bekostet af: oprindelige anlæg af kommunen. Bygningerne af Idrætsparken*
 4. *Anlæget administreres af: Københavns Idrætspark*
 5. *Anlæggets samlede størrelse (ha): c: 10*
 6. *Findes der omklædningslokaler uden bad: nej*
 7. *Findes der omklædningslokaler med bad og varmt vand: ja*
 8. *Findes der omklædningslokaler med bad med koldt vand **alene**: nej*
 9. *Antal personer med mindst 1/2 års løn i anlæget:*
 - a. *Kontorpersonale: 5*
 - b. *Opsyn: 2*
 - c. *Arbejdsfolk: 24*
- Hvilke baner findes i ovennævnte anlæg (Eks.: 2 fodboldbaner, atletikbaner, 3 tennisbaner):*
- 2 fodboldopvisningsbaner, 1 atletikbane, 15 tennisbaner, 2 alm. fodboldbaner, 1 tennishal med 2 baner, 1 bane for hockey, 1 basketballbane
1 hal til gymnastik, håndbold etc.

Anm.:

Foruden de i ovennævnte større anlæg anførte baner findes i kommunen følgende enkelte idrætsbaner (Skoleidrætsanlæg *ikke* medregnet):

se særskilte skemaer og stadsgartnerens redegørelse af 14. juli 1953.

Endvidere findes i kommunen følgende **skoleidrætsanlæg, der også benyttes af idrætsforeninger**. De enkelte baners art samt anlæggets størrelse i ha bedes angivet:

Se vedlagte af skoledirektionens kontor udarbejdede oversigt.

Findes der i kommunen forsamlingshus: - Hvormange: -

Hvor mange gymnastiksale uden for forsamlingshuse findes i kommunen:

i Kbh. Idrætsp.: 2

Hvor mange specielle badmintonhaller uden for forsamlingshuse og gymnastiksale findes i kommunen: 7

Findes der i kommunen svømmeanlæg: ja

Antal svømmehaller: 1

- friluftssvømmeanlæg: 0

- søbadeanstalter med sportsbassin: 2

Hvis idrætspladsernes badeanstalter også er til disposition for ikke-medlemmer, bedes oplyst:

Antal solgte karbade: -

- - styrtebade: -

- - dampbade: -

Anm.:

Københavns Idrætspark
den 26/5 1953.

[med stempel:] Københavns Idrætspark

[ulæselig håndskrift]

Underskrift

[Eksempel 2: et B-skema (pk. 3):]

Spørgeskema angående støtte til idrætten.

KØGE kommune i Københavns [senere tilføjet: Roskilde] amt.

Adresse: Rådhuset, Køge

A. Statens støtte til idrætten:

Såfremt der i tiden 1/1 1947-1/1 1953 er ydet kommunen tilskud fra Staten i henhold til beskæftigelseslovene eller andre love til anlæg af idrætspladser i kommunen (herunder også badeanstalter, badmintonhaller, håndboldhaller, gymnastikhaller m.v.), bedes givet følgende specificerede oplysninger:

Anlæggets art	Godkendt tilskud	Heraf udbetalt	
	Kr.	Dato	Kr.
Udvidelse af stadion	ca. 2.600,00	2/1-53	2.759,37
	+ 159,37		
	2759,37		

B. Kommunens støtte til idrætten:

I. Kommunens kontante tilskud til foreninger i finansåret 1952/53:

a. Tilskud til anlæg af idrætspladser o.l. (opgives såvidt muligt specificeret):

b. Alle andre kontante tilskud (opgives såvidt muligt specificeret):

Køge Svømmeklub	150,00	Dansk Bicycle Club	100,00
" Roklub	100,00	Køge Cyklering	25,00
" Dameroklub	100,00	De unges Idræt	<u>720,00</u>
" Skytteforening	100,00		1395,-
" Gymnastik- og Idrætsforening	100,00		

II. Kommunens udgift til egne idrætspladser o.l. (Skoleidrætspladser o.lign. ikke medregnet):

a. Udgift til anlæg af idrætspladser o.l. i finansåret 1952/53 (opgives såvidt muligt specificeret)¹):

Udvidelse af stadion	8.797,68 kr.
Vandklosetter	<u>1.718,78 "</u>
	10.516,46 "

b. Udgifter til drift, forrentning og afskrivning i finansåret 1952/53 (opgives såvidt muligt specificeret)²):

Lønninger	14.711,56 kr.
Forsikringer	104,08 "
Vedligeholdelse	5.816,70 "
Forrentning	6.120,00 "
Afskrivning	2.460,00 "
Andre udgifter	<u>227,12 "</u>
	29.439,46

1) Omfatter kun kommunens egne udgifter. Tilskud efter beskæftigelseslovene opføres ikke her, men ovenfor under A.

2) Herunder opføres også de tilfælde, hvor kommunen alene har stillet grund til disposition.

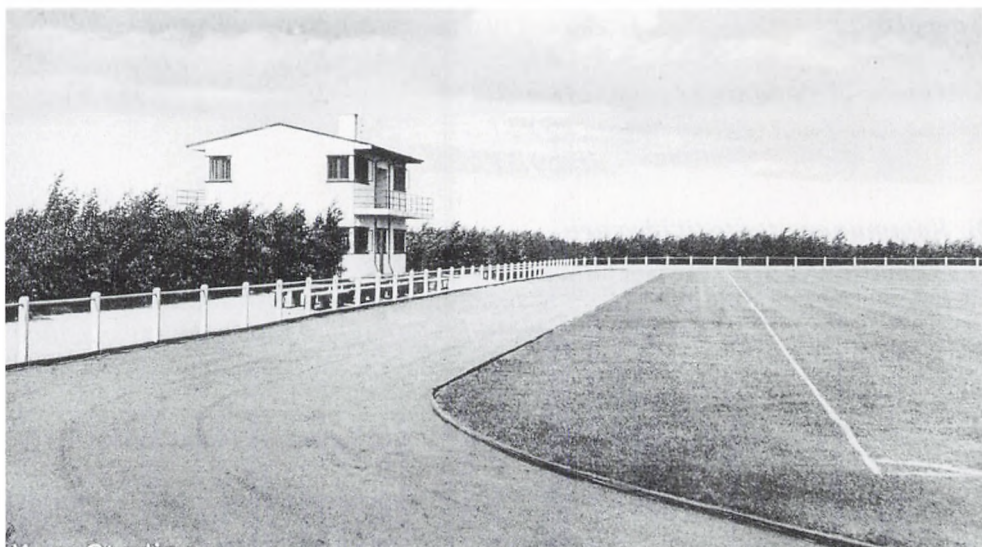

Fig. 119. I 1954 erhvervede Køge Boldklub som den første provinsklub et danmarksmesterskab i fodbold. Samme år foregik der en klar forbedring af publikumsfaciliteterne på byens stadion. Man overtog nemlig Københavns Idrætsparkes hidtidige tribuner. Til gengæld måtte det gamle klubhus for enden af fodboldbanen lade livet. (Køge Byhistoriske Arkiv, foto fra ca. 1950).

III. Kommunens samlede udgift til anlæg af idrætspladser o.l., såvel egne som foreningers, i finansårene 1950/51, 1951/52 og 1952/53 tilsammen 40.716,44 kr.

IV. Såfremt kommunen i finansåret 1952/53 har støttet idrætten på anden måde end under I og II angivet, bedes følgende specificerede oplysninger givet (f.eks. garantiydelse o.l.) (skoleidræt ikke medregnet):

0,00 kr.

KØGE den 16/6 1953.

S. Laurentzius [håndskrift]

Underskrift

S. Laurentzius.

[med stempel:] Stads- og Havneingeniøren

Køge

[Eksempel 3: et foreningsskema (pk. 1):]

**De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger
Spørgeskema til kredsene vedrørende
de af kredsene benyttede gymnastiksale, fodboldbaner m.v.
til brug for Det statistiske Departement**

Amtsforeningens navn: [med stempel:] Aalborg Amts Gymnastik- og Idrætsforeninger

Kredsens navn: [med stempel:] Bælum Idrætsforening 1935

Adresse: H. Engholt Bælum

I. Gymnastiksale

- 1) *Findes den af kredsen benyttede gymnastiksal i forsamlingshus, skole eller andre lokaler (dette sidste nærmere specificeret):* Vi benytter Skolen[s] Gymnastiksal
- 2) *Er der bad i forbindelse med gymnastiksalen:* Ja
- 3) *Findes der friluftsplads:*

II. Fodboldbaner

- 1) *Såfremt kredsen spiller fodbold, bedes det oplyst, hvilken bane man benytter (herunder ejer og beliggenhed [by, kommune]):* Kommunen stiller 1 Bane til Raadighed for os her i Bælum By.
- 2) *Benyttes banen af foreninger under andre organisationer end D.D.S.G. & I. og da hvilke:* Banen benyttes af Skolen
- 3) *Er banen planeret:* Ja
- 4) *Er banen led i et idrætsanlæg eller ren fodboldbane:* Idrætsanlæg.
- 5) *Hvis banen er uplaneret, er den da indhegnet:* Banen er indhegnet.
- 6) *Er banen kampbane eller træningsbane eller benyttes den både til kamp- og træningsbane:* Benyttes til begge.
- 7) *Har banen selvstændigt omklædningslokale:* Skolens Omklædningsrum benyttes.
- 8) *Har omklædningslokalet bad:* Ja.

III. Fri idræt

Såfremt kredsen driver fri idræt, bedes givet følgende oplysninger:

- 1) *Hvem ejer den benyttede bane:* Bælum-Solbjerg Kommune
- 2) *Banens beliggenhed (by, kommune):* Bælum
- 3) *Hvornår er banen anlagt:* Ved Skolen
- 4) *Er den benyttede bane led i et idrætsanlæg:* Ja.
I selvstændigt stadion for fri idræt:
I komplet fri-idrætsanlæg i forbindelse med fodboldbane:
I ufuldstændig fri-idrætsanlæg med grusløbebane: Ja. ¹⁾
I ufuldstændig fri-idrætsanlæg med græsløbebane: ²⁾
I øvrigt:
- 5) *Benyttes banen af foreninger under andre organisationer end D.D.S.G. & I. og da hvilke:* Nej!
- 6) *Findes der bad:* Ja.
a. Findes rundløbebane: Ja.
b. - -

IV. Håndboldbaner

- 1) Såfremt kredsen spiller håndbold, bedes det oplyst, om man har indendørs håndboldbane: Nej!
- 2) Hvor findes denne (forsamlingshus, skole eller andet lokale):
- 3) Findes der bad: Ja!
- 4) Benyttes salen desuden til gymnastik:
- 5) Benyttes salen desuden til badminton:
- 6) Har kredsen udendørs håndboldbane: Ja!
- 7) Er den specielt indrettet til håndbold: Ja!
- 8) Hvem ejer banen (kredsen, kommunen eller private): Bælum-Solbjerg Kommune
- 9) Benyttes den udendørs håndboldbane af foreninger under andre organisationer end D.D.S.G. & I. og da hvilke: Nej!

V. Badmintonbaner

- 1) Såfremt kredsen dyrker badminton, bedes det oplyst, hvor den benyttede bane findes (forsamlingshus, skole eller andet lokale): Skolens Gymnastiksal
- 2) Findes der bad: Ja!
- 3) Benyttes salen desuden til gymnastik: Ja!
- 4) Benyttes salen desuden til håndbold: Nej!

VI. Svømmeanlæg

- 1) Såfremt kredsen driver svømning, bedes det oplyst, om man benytter svømmehal:
- 2) Hvem ejer svømmehallen (kredsen, kommunen eller private):
- 3) Benyttes svømmebassin:
- 4) Hvem ejer svømmebassinet:
- 5) Benyttes badeanstalt og da hvilken:
- 6) Benyttes denne kun af kredsen:
- 7) Drives svømning kun fra fri strand:

Der bedes i kortfattet form givet oplysning om, i hvilket omfang kredsen i det forløbne år har udøvet anden foreningsvirksomhed, f.eks. afholdelse af foredrag, studiekredse, teaterforestillinger m.v.:

Vi har holdt Fester med Solistopræden, Gøglervogn samt alm Bal for Foreningens Medlemmer. Fest hver Maaned.

Bælum den 6-9 1953.

Hans Engholt
Underskrift

Kommentarer

Statistikforvaltningens indsats på det kulturelle område var temmelig begrænset helt frem til omkring 1970. Det kan dog bemærkes, at Det statistiske Departement med jævnlige mellemrum fra og med 1925 indsamlede oplysninger om bibliotekernes forhold, og at der fra 12 af årene mellem 1941 og 1962 foreligger spørgeskemaer, der belyser biografernes økonomi. Endelig gennemførte departementet fra og med 1938 en række undersøgelser til belysning af idrættens omfang og betingelser. Der er dog ikke bevaret arkivalier fra de to første idrætsundersøgelser i 1938 og 1943, og materialet fra 1948 begrænser sig til en enkelt pakke. Derimod er der 8 pakker fra undersøgelsen i 1953.

Idrætsundersøgelserne indeholdt to elementer. For det første indhentede departementet oplysninger fra de enkelte kommuner om kommunens idrætsanlæg (et A-skema for hvert anlæg) og støtte til idrætten (et B-skema for hver kommune). For det andet indsamlede man data fra de enkelte idrætsorganisationer om medlemsantal, medlemskontingent, antallet af instruktører og idrætsanlæggenes art og ejendomsforhold. Denne del af undersøgelsen blev gennemført i samarbejde med Dansk Idræts Forbund, og flere af medlemsorganisationerne benyttede lejligheden til at udarbejde mere detaljerede skemaer til de lokale foreninger. Sidstnævnte skemaer blev efter udfyldelsen indsendt til de relevante lands- eller amtsforeninger, og disse videresendte dem til Det statistiske Departement.

D.D.S.G. & I.

De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeninger.

Lovgrundlag

Kendes ikke.

Anvendelsesmuligheder

Materialet har betydelig idræthistorisk interesse, men kan desuden anvendes i lokalhistorisk forskning, da det bl.a. giver en del oplysninger om den lokalpolitiske interesse for idrætsspørgsmål.

Hvor findes kildetyperne?

Indberetningsskemaerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA), hvor arkivserien »Idrætsstatistik« fylder 9 pakker.

Litteratur

Hovedresultaterne af tællingerne er publiceret i *Statistiske Efterretninger* 1938, 1943-44, 1949 og 1954. Anden litteratur kendes ikke.

119. Husassistent-undersøgelsen

Husassistent-undersøgelsen i 1941 er en éngangsundersøgelse af arbejdsvilkårene hos denne befolkningsgruppe. Der blev udsendt spørgeskemaer til et stort antal husassistenter og husmødre, der beskæftigede husassistenter.

Husassistent-undersøgelsen 1941

(RA, Danmarks Statistik, Husassistenternes arbejdsvilkår 1941)

[Eksempel 1: et skema, besvaret af en husassistent i en sognekommune (pk. 24)]

Spørgeskema vedrørende Husassistenter, der er beskæftiget i Landbrugshjem.

1. *Deres Fødselsaar og -dag [Dato] Fødested (Kommune, Amt) Viborg Amt*
2. *Faders (Moders) Stilling Gaardejer*
3. *Deres Stilling: Enepige, Kokkepige, Stuepige, Barnepige (understreg det, der passer, eller føj evt. anden Stilling til)*
4. *Hvor stor er Gaarden? 52 hektar.*
5. *Hvormange Personer bestaar Husstanden af? 10*
Heraf A. Familiemedlemmer:
Voksne (over 15 Aar) 2 Børn i Alderen 4-15 Aar 2 Børn i Alderen 0-3 Aar
B: Medhjælper og Husassistenter, der spiser paa Gaarden. (De selv medregnet) 6
6. *Er De i Familie med Arbejdsgiveren? Nej.*
7. *Hvornaar begyndte De som Husassistent? (Angiv saa nøjagtigt som muligt det Tidspunkt, hvor De fik Deres første Plads, eventuelt som Formiddagshjælp, Barnepige eller lign.) 1-11. 1934.*
Hvor var Deres første Plads? (Kommune, Amt) Borbjerg Komune, Ringkøbing Amt
8. *Hvornaar tiltraadte De Deres nuværende Stilling? (Angiv Aaret og saa vidt muligt Maanedene) 1-5-1941. Har haft Plads her før.*
9. *Hvordan har De faaet Deres nuværende Stilling? (Understreg det, der passer). Gennem Husmoderens Annonce? – Gennem Deres egen Annonce? – Gennem Bekendtskab eller Familie? – Paa anden Maade?*
10. *Hvor mange Stillinger har De ialt haft som Husassistent? (Den nuværende Stilling medregnet) 5*
11. *Har De gaaet i Skolekøkken? I bekræftende Fald: Hvorlænge?*
Husholdningsaftenskole (Husholdningsskole) I bekræftende Fald: Hvorlænge?
Angiv Kursusets (Skolens) Navn Salling Ungdomsskole
12. *Er De ansat for en bestemt Tid? I bekræftende Fald: For hvor lang Tid? ½ Aar*
Har De aftalt en bestemt Opsigelsesfrist med Husmoderen?
I bekræftende Fald: Hvor lang er Opsigelsesfristen?
13. *Har De eget Værelse? Ja. Ligger Værelset i Stuehuset? Ja*

[Eksempel 2: et skema, besvaret af en husmoder i en provinsby (pk. 17)]

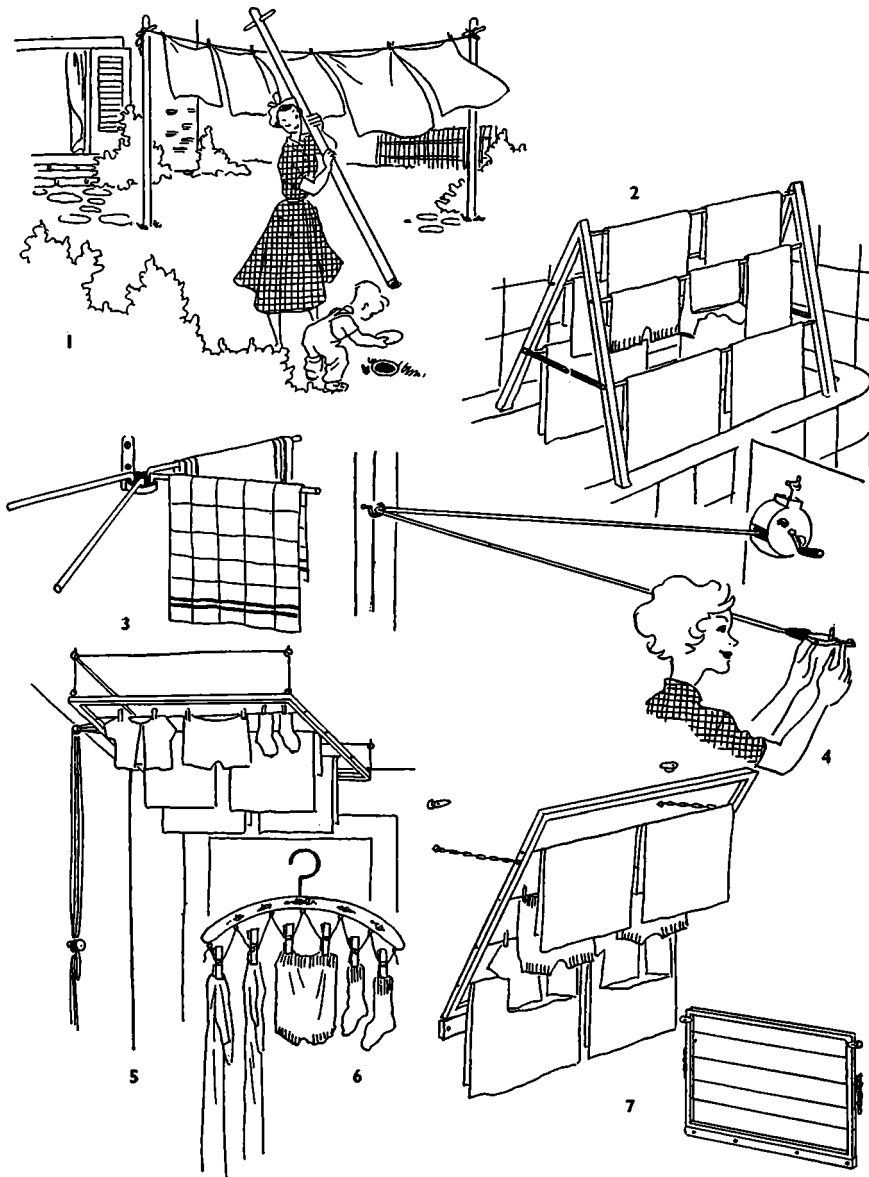
Spørgeskema
vedrørende Arbejdsvilkaar for Husassistenter med Heldagsplads, der er
beskæftiget i Hovedstaden eller Købstæderne.

1. *Husstanden bestaar af ialt 2 Personer (Husassistenter medregnet), nemlig: 2 voksne (over 15 Aar), – Børn i Alderen 4-15 Aar, – Børn i Alderen 0-3 Aar.*
2. *Familieoverhovedets Stilling: Proprietær Enke, Adresse: (By, Sogn) Villavej 12. Roskilde.*
3. *Husmoderens Fødselsaar: 1874.*
4. *Familiens aarlige Indtægt: [tilføjet med anden hånd end det øvrige: 7430] Kr. Hvad Skattevæsnet levner mig.*
5. *Antal Værelser i Lejligheden, Husassistentens Værelse medregnet (men ikke Køkken, Badeværelse, Entré og lignende): 7 Er der Centralvarme i Lejligheden? Ja. Er der Badeindretning i Lejligheden? Ja.*
6. *Hvor meget betaler De i Husleje? 2.000 Kr. aarlig. Dersom De bor i egen Villa, hvor stor er Ejendomsskylden for denne? 32.000 Kr.*
7. *Husassistentens Stilling: Enepige, Kokkepige, Stuepige, Barnepige (understreg det, der passer, eller føj evt. anden Stilling til)*
8. *Er Husassistenten i Familie med Dem? Nej.*
9. *Hvornaar tiltraadte Husassistenten sin Stilling hos Dem? 1-11-1939.*
10. *I hvor mange Aar har De haft selvstændig Husholdning? 36. Har De uafbrudt i de sidste 3 Aar haft Husassistent? Ja. I bekræftende Fald: Hvor mange Husassistenter har De ialt haft i denne Periode? (Den nuværende Husassistent medregnes) 2.*
11. *Hvordan har De opnaaet Forbindelse med Deres nuværende Husassistent? (Sæt Kryds ved det, der passer). Gennem Husassistentens Annonce? – Deres egen Annonce? X – Bekendtskab eller Familie? – Offentligt Arbejdsanvisningskontor? – Fæstekontor? – Anvisning fra Arbejdsløshedskasse (Fagforening)? Er Husassistenten ansat for en bestemt Tid? Nej. I bekræftende Fald: For hvor lang Tid? Har De aftalt en bestemt Opsigelsesfrist med Husassistenten? 1 Md. I bekræftende Fald: Hvor lang er Opsigelsesfristen?*
12. *Bor Deres Husassistent hos Dem? Ja. I bekræftende Fald: Har hun eget Værelse, som hun benytter alene? Ja. Dersom dette er Tilfældet: Hvor i Lejligheden ligger Værelset? (F. Eks. Loftsværelse; ved Køkkenet etc.) I 1ste Etage med Morgensol. Opvarmes det under normale Forhold i samme Omfang som de øvrige Opholdstuer? Ja.*

Dersom Husassistenten ikke har eget Værelse: Hvordan er hendes Boligforhold da ordnet? (f. Eks.: Deler Værelse med en anden Husassistent; sover i Opholdsstuen; sover sammen med de mindre Børn etc.)

13. *Er der andre Heldagshusassistenter hos Dem? Nej.
I bekræftende Fald hvilke?
Er der daglig Formiddags- eller Eftermiddagshjælp? Nej.*
14. *Har Husassistenten foruden Husarbejde også andet Arbejde for Dem og Deres Familie (f. Eks. i Forretning)? Nej. I bekræftende Fald af hvilken Art? I hvor mange Timer om Dagen?*
15. *Er der ekstra Hjælp til ugentlig Rengøring? Nej Til Hovedrengøring? Ja. Til Selskabelighed? Ja.*
16. *Hvem besørger nedennævnte Arbejder? Understreg det, der passer. (Hvis Arbejdet udføres i Fællesskab, f. Eks. af Dem selv og Husassistenten, understreges begge.)*
Vask:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Strygning:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Tøjreparation:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Vinduespuddning:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Tæppebankning:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Centralvarmefyring:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
Kulopbæring:	<u>De selv?</u>	<u>Husassistenten?</u>	<u>Ekstra Hjælp?</u>	<u>Andre?</u>
17. *Har De dagligt Erhvervsarbejde udenfor Hjemmet? Nej
I bekræftende Fald: Hvor lang er Deres Arbejdstid?*
18. *Husassistentens kontante Pengeløn 65 Kr. pr. Maaned.
Faar Husassistenten regelmæssigt andre kontante Pengeydelse (Rejsepenge o.l.)? Nej. I bekræftende Fald hvor meget pr. Maaned? Kr.
Faar Husassistenten alle Maaltider hos Dem? Ja.
Faar Husassistenten besørget sin Vask hos Dem? Af Arbejdstøj? Ja.
Af andet Tøj? Ja
[Af en randbemærkning fremgår det, at spørgsmålene om måltider og vask ikke skulle besvares for husassistenter, der boede hos arbejdsgiveren.]*
19. *Hvornaar begynder Husassistenten som Regel Dagens Arbejde? Kl. 7½.
Hvornaar slutter Husassistenten som Regel Dagens Arbejde? Kl. 20.*
20. *Har Husassistenten under almindelige Forhold Lejlighed til Pauser i Arbejdet i Dagens Løb? Ja.
I bekræftende Fald i hvor lang Tid? 1 á 2 Timers Samtaler i Løbet af Dagen.*
21. *Hvor ofte har Husassistenten Aftenvagt eller anden Vagttjeneste udover den sædvanlige Arbejdstid? (Angiv det omtrentlige Antal Gange pr. Maaned) Ingen.
Faar Husassistenten Godtgørelse for Vagttjeneste i Form af ekstra Fritid? eller i Form af Penge?*
22. *Hvor ofte maa Husassistenten paa Grund af Selskabelighed hos Dem regne med Arbejde efter den sædvanlige Arbejdstids Ophør? (Angiv det omtrentlige Antal Gange pr. Maaned) Ca 2 Gange aarlig, naar her er liggende Gæster.*

Tørrestativ

Tørrestativer og lign. til Vasketøj.

1) Tørrepælene sættes i nedgravede Rør, der, naar de ikke bruges, dækkes med Laag. 2) Tørrestativ, der kan klappes sammen og let slaas op paa Altan, Græsplæne, Badekar m. v. 3) Tørrestativ til Smaating, Karklude, Viskestykker m. v. 4) Lille Tøjsnor til Udspænding i Badeværelse, Køkken, Altan m. v. 5) Naar Tøjet er ophængt, hejses rammen op under Loftet, hvor det ikke generer. 6) Klemmebejler er praktiske til mange Smaating. 7) Tørrerammen med Snore eller Tværpinde anbringes ved Komfur eller Varmeapparat og vippes ud fra Væggen, naar den bruges. Holdes ellers paa Plads med et Par Kroge.

- Faar Husassistenten Godtgørelse herfor som ekstra Fritid? eller i Form af Penge? Drikkepenge ja.*
23. *Hvor mange halve Fridage har Husassistenten pr. Uge? 1, fra Kl. 14⁰⁰ og Aftenfrihed efter Ønske.
Hvor ofte har hun Frihed paa Søn- og Helligdage? Hver anden.
Fra hvilket Klokkeslet? Efter Aftale, senest Kl. 14⁰⁰*
24. *Kan Husassistenten forlade Hjemmet paa sine Friaftener uden at spørge Dem om Tilladelse? Nej.*
25. *Kan Husassistenten modtage Besøg paa sit Værelse? Ja, af Slægtninge eller Veninder.*
26. *Spiser Husassistenten sammen med Familien? Ja.*
27. *Har Husassistenten under normale Forhold Adgang til varmt Bad? Ja.*
28. *Har Husassistenten selvstændig Sommerferie med Løn? Ja. Hvor længe? 14 [Dage] á 3 Uger
Faar Husassistenten Kostpenge i Ferien? Nej. I saa Fald hvor meget pr. Dag? Kr. Feriegavepenge.*
29. *Tilføjelser (Her kan anføres forklarende eller supplerende Bemærkninger).
Min unge Pige og jeg taler sammen i fuld Forstaaelse om alt forefaldende og retter os mest muligt efter hinandens Ønsker. Mine unge Piger plejer at være i Aarevis hos mig.*

Villa »Rosenlund«, Roskilde, den 25de Juli 1941.

Anna Egmose.

Kommentarer

Undersøgelsen blev gennemført på initiativ af Arbejds- og Socialministeriet, som havde modtaget en henvendelse fra en række kvindeorganisationer, der havde noteret en faldende tilgang til det huslige erhverv og ønskede at få klarlagt de mulige årsager hertil. Disse organisationer medvirkede også ved udarbejdelsen af spørgeskemaerne. Der blev udformet fire sæt skemaer – ét til hovedstadens og købstædernes husassistenter, ét til husmødrene sammesteds, ét til husassistenterne i landkommunernes landbrugshjem og ét til husmødrene

Modsatte side:

Fig. 120. I 1930'erne og 1940'erne blev husholdningsspørgsmål i stigende grad sat på dagsordenen i medierne og det politiske liv. Det skyldes ikke mindst en ihærdig indsats af husholdningsorganisationerne, der arbejdede for »at højne det huslige Arbejdes Standard«, så det blev muligt at »betegne Husholdningsarbejdet som Fag, hvis praktiske Udøvere kun finder den fuldkomne Form gennem et nøje Samarbejde med førende Videnskabsmænd og Teknikere«. Citaterne stammer fra Dansk Husmoderleksikon – et tobindsværk, hvis formål var »i saglig, underbygget Form at give en klar og koncis Vejledning angaaende samtlige Forhold, der tangerer Husmoderens daglige Virkefelt«. Blandt værket mange illustrationer ses denne instruktive tegneserie vedrørende tørrestativer m.v. (Karen Braae m.fl. (red.): Dansk Husmoderleksikon, bd. 2, 1951, s. 529).

i disse familier. Man fravalgte således alle stationsbyer og andre bymæssige bebyggelser uden for købstæderne. Undersøgelsen blev også afgrænset til udelukkende at dreje sig om kvinder med heldagsplads i private hjem. Der blev i alt udsendt ca. 42.000 spørgeskemaer, og de fordelte sig nogenlunde ligeligt mellem København, købstæderne og landkommunerne. Der indkom imidlertid kun ca. 10.000 brugbare besvarelser. De belyser vilkårene for godt 6.500 husassistenter, heraf ca. 2.700 i København, ca. 2.400 i købstæderne og 1.450 på landet. De 6.500 kvinder udgjorde omkring 4 % af alle husassistenter i Danmark; dækningsgraden var ca. 10 % i byerne og ca. 2½ % på landet.

Transskriptionerne af de to skemaer er en anelse tillempet. En del af spørgsmålene er forsynet med korte og reelt overflødige vejledninger af typen »Antal Dage eller Maaneder« og »Ja el. Nej«. Disse vejledninger er udeladt i gengivelsen. Derimod er de vejledninger, som har et egentligt informationsindhold, medtaget.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelse

Selv om materialet rummer visse repræsentativitetsproblemer, udgør det en væsentlig kilde til arbejdsmarkedets historie, ligesom det kan anvendes i socialhistorisk, kvindehistorisk og lokalhistorisk forskning.

Hvor findes kildetypen?

Skemaerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA) og omfatter i alt 38 pakker. Heraf beslaglægger materialet fra København, Frederiksberg og Gentofte næsten halvdelen, købstæderne omkring 40 % og landsognene ca. 10 %. Endelig indeholder samlingen to pakker vedrørende institutioner og private, der angav at mangle huslig hjælp.

Litteratur

En fyldig gennemgang (134 sider) af undersøgelsens resultater ses i *Statistiske Meddelelser*, 4. rk., 114. bd., 5. hæfte, 1942. Anden litteratur kendes ikke.

120. Ungdomskommissionens ungdomsenquete

Ungdomskommissionen blev nedsat af Arbejds- og Socialministeriet i 1945, og den fik til opgave at undersøge ungdommens særlige problemer og behov for på grundlag heraf at fremsætte forslag til forbedringer af lovgivningen. Kommissionen udarbejdede en række rapporter i løbet af de følgende syv år, og disse byggede bl.a. på en stor spørgeskema-undersøgelse, som kommissionen gennemførte i 1946.

Hovedspørgeskema fra ungdomsenqueten 1946

(RA, Danmarks Statistik, Ungdomskommissionens ungdomsenquete, pk. 18: Fåborg)

[Nedenfor gengives et uddrag af spørgeskemaet for en 19-årig lærling. Uddraget omfatter hele det afsnit, der handler om udnyttelsen af fritiden. Spørgeskemaet er udfyldt af en interviewer.]

1. *Hvordan har De tilbragt Deres Fritid i den sidste Uge? (f. Eks. Sport, Læsning, Radio, Foreningsliv, Kirkegang, Gæster hjemme, Besøg hos Kammerat, sammen med Kammerater paa Gaden eller Vejen, ude og køre paa Motorcykel, til Foredrag, Dans, Restaurant, Biograf, Weekend el. Søndagsture o. s. v.)*

Søndag *Form.* Terrænsportsøvelse fra Morgen til Middag 18 km i Løb.

" *Eftm.* gik Tur i Byen med Kammerater paa Isbar snakkede

" *Aften* hjemme hørte Radio læste Faglitteratur

Mandag " i tekn. Skole hjem hørte Radio Avis

Tirsdag " i tekn. Skole til Fødselsdag hos mandl. Kammerat – Avis i Seng

Onsdag " i tekn. Skole hjem læste Lektier til Engelsk – læste Avis

Torsdag " læste Lektier til Sam.kurs. paa Læsestue, Samariterkursus, paa Restaurant ½ Time Drak 1 Øl med Kammerat

Fredag " i tekn. Skole – Aftenskole til Engelsk – læse Lektier – Avis

Lørdag *Eftm.* paa Arbejde

Lørdag *Aften* Aftentur med mandlig Kammerat, snakkede i Iskiosk

Hvordan har De tilbragt evt. anden Fritid i Ugens Løb: læser i Middagstiden Ugeblade

2. *Foreningsliv.*

- a. *Af hvilke Foreninger el. private Klubber er De Medlem (Faglige Foreninger, politiske Foreninger, Idræts- og Ungdomsforeninger etc.)*

<i>Foreningens Navn</i>	<i>Indmeldelsesaar</i>	<i>Kommer De jævnligt til Foreningens Møder o.lign. Arrangementer?</i>	
Arbejdernes Idrætsklub	1940	Ja X	Nej
" Samariterforbund	1946	Ja X	Nej
Diernæs Gymnastik- og Bal! { Idrætsforening	1946	Ja	Nej X

{ Brobyværk UngdomsForening	1946	Ja	Nej X
D.K.U. Danmarks komm. Ungdom	1945	Ja X	Nej
Lærlingeklubben	1943	Ja X	Nej
Hjemmeværnsforening	1946	Ja X	

b. Har De tidligere været Medlem af andre Foreninger: Ja X Nej

Hvis Ja: da hvilke Faaborg Idrætsforening, D.S.U.

c. Deltager De for Tiden i Studiekredse: Ja X Nej

Hvis Ja: hvilke og hvor Samfundskundskab i Studiekreds oprettet af D.K.U. i Kommunens Bibliothek

3. Kirkeliv.

Gaar De i Kirke:

hver Søndag jævnligt ved større kirkelige Højtider aldrig X

4. Film.

a. Hvor mange Gange har De været i Biograf den sidste Maaned 3

b. Har De en StambioGRAF eller vælger De Biograf efter de Film, der gaar (understreg).

c. Kan De nævne to Film, De har set i den senere Tid, som særligt har tiltalt Dem, og hvorfor 1) De Røde Enge 2) ?

Aanden i Filmen har Interesse.

d. Foretrækker De danske eller udenlandske Film (understreg).

Hvorfor De fleste danske for meget Pjat.

5. Teater og Musik.

a. Har De været i Teater, til Revy el. Koncert i den sidste Maaned: Ja Nej X

Hvis Ja: hvad saa/hørte De

b. Har De medvirket i Dilettantforestillinger i 1946: Ja X Nej

c. Udøver De selv Musik (Violin, Klaver, Sang o. s. v.): Ja Nej X

Hvis Ja: da hvilken

Under hvilken Form (hjemme, i Ensemble, i Sangkor o. s. v.)

d. Faar De, eller har De tidligere faaet Musikundervisning: Ja Nej X

e. Savner De Mulighed for at faa Musikundervisning af den Art, De ønsker:

Ja Nej X Hvis Ja: hvilken Art af Musikundervisning savnes da og hvorfor

6. Dans.

Kan De danse: Ja X Nej

Hvis Ja:

a. Hvilken Slags Dans dyrker De: Alm. Dans, Sportsdans, Folkedans, Ballet (understreg).

b. Har De faaet Danseundervisning: før Deres 14 Aar Ja Nej X
efter Deres 14 Aar Ja X Nej

c. Hvor mange Gange har De i den sidste Maaned deltaget i:

1) Foreningsbal 2) Privat Dans 3) Restaurationsdans 4) Folkedans

7. Restaurationsbesøg m.v.

- a. Har De været paa Restaurant, Kro, Konditori, Kaffebar e.lign. i den sidste Maaned

(herunder medregnes ikke Restaurantbesøg for at indtage Deres sædvanlige Maaltider):

Ja X Nej Hvis Ja: hvor mange Gange 10.

Hvad var Deres samlede Udgift til Restaurantbesøg i den sidste Maaned 5 Kr.

- b. Hvorfor gaar De paa Restaurant o. s. v. (f. Eks. Dans, Underholdningsprogram, Billard, Mangel paa andet Tilholdssted, træffe Bekendte) følge med Kammerater
- c. Nyder De Spiritus: Ja X Nej Hvis Ja: plejer De at drikke Spiritus (herunder Øl), naar De gaar paa Restaurant, Café o. s. v.: Ja X Nej

8. Spil.

- a. Spiller De Kort: Ja X Nej Hvis Ja: hvor mange Gange har De spillet i den sidste Maaned 0. Hvad spiller De fortrinsvis Mausel
- b. Deltager De i Totalisatorspil: Ja Nej X Hvis Ja: hvilken Slags Totalisatorspil

9. Ryger De: Ja X Nej

Hvis Ja: Hvor meget har De brugt til Tobak i den sidste Maaned: 15 Kr.

10. Avislæsning.

- a. Læser De Aviser: daglig X jævnligt sjældent
- b. Hvad læser De særlig i Avisen:
Annoncer, Boganmeldelser, Filmanmeldelser, Forbrydelser, den fortsatte Roman, Humor, Indenrigspolitik, Interviews, Kronikken, Lederen, Radio-programmer, Sporten, Udenrigspolitik, Ulykker (understreg det, der passer el. tilføj) Lokalstof
- c. Hvor lang Tid bruger De daglig til Avisen 60 Minutter.

11. Ugeblade.

- a. Læser De Ugeblade og lign. underholdende Blade: Ja X Nej
Hvis Ja:
- b. Hvilke Ugeblade har De læst de sidste to Uger Tempo, Trods alt, Billedbladet
- c. Hvad læser De i dem:
Populære Artikler, Billedserier, Brevkasse, Humor, Kriminalnoveller, Kærlighedsnoveller, den fortsatte Roman (understreg det, der passer el. tilføj) hele Stoffet
- d. Hvilke Ugeblade køber De regelmæssigt eller holder De selv Trods alt

12. Tidsskrifter.

- a. Læser De Tidsskrifter herunder faglige Blade: Ja X Nej

Hvis Ja:

- b. *Hvilke Tidsskrifter læser De regelmæssigt Maskinarbejderen Hjemmeværnsbladet*
- c. *Hvilke Tidsskrifter køber De regelmæssigt eller holder De selv Hjemmeværnsbladet*

13. *Kioskhefter.*

- a. *Læser De Kioskhefter (Kulørte Hefter): Ja X Nej*

Hvis Ja:

- b. *Hvor mange har De læst i de sidste 2 Uger 2*
- c. *Hvilke Kioskhefter har De købt eller tilbyttet Dem i den sidste Maaned 4 »Tempo« (et om Ugen)*

14. *Bøger.*

- a. *Læser De Bøger: Ja X Nej*

Hvis Ja:

- b. *Hvilke Bøger har De læst i den sidste Maaned – ud over, hvad der forlanges paa Skolen eller paa Kursus. Har kun læst lidt i den sidste Tid.*

1. *Forfatter? Titel?*

2. " "

3. " "

4. " "

- c. *Hvordan har De faaet Lyst til at læse de Bøger, De nævner (f. Eks. gennem Omtale, set paa Biblioteket, læst Anmeldelse). Læser de Bøger han tilfældigt faar fat i.*

- d. *Hvor plejer De at faa Bøger fra: Eget Køb Laan hos Bekendte X Laan paa Bibliotek X Læsekreds Gave Andet*

- e. *Nævn to Bøger, De særlig godt kan lide*

Forfatter? (A.D. Herves) Titel »Mesterdykkeren«

" Sally Salminen " Katharina

- f. *Var der Børne- eller Skolebibliotek, da De gik i Skole: Ja X Nej*

Hvis Ja: *brugte De det: Ja X Nej*

- g. *Kan De sidde i Ro hjemme og læse: Ja X Nej*

Hvis Nej: *da hvorfor*

15. *Radioen.*

- a. *Hører De Radio: Dagligt X jævnligt sjældent aldrig*

- b. 1. *Har De Adgang til at høre Radio, hvor De bor: Ja X Nej*

2. *Kan De lytte i Fred til de Udsendelser, De vil høre: Ja X Nej*

- c. *Kan De nævne to Udsendelser, som særlig har interesseret Dem i den senere Tid og hvorfor: 1) Landskamp Danmark Sverige – er sportsinteresseret 2) Udlandets Arbejderbevægelser »maa interessere enhver Arbejder«*

- d. *Hvilke af Radioens periodiske Udsendelser hører De nogenlunde regelmæssigt (understreg): »Familien Hansen«, Grammofonmusikken Søndag Mor-*

gen, Grammofonmusikken om Morgenene til Hverdag, Havebrugsforedraget Søndag Form., Landbrugsforedraget Søndag Form., Middagskoncerten, Morgenandagten, Morgengymnastikken, Kvindernes halve Time, Radioavisen, Studiekredsudsendelserne, Søndagsgudstjenesterne, Tirsdagsklubben, Weekendhytten, Torsdagskoncerten.

- e. Er der noget, De savner i Radioens Programmer og da hvad mere moderne Musik fremfor Torsdagskoncerter.
- f. Følger De Radioens Sprogundervisning: Ja Nej X
Hvis Ja: hvilke Sprog

16. Idræt (Gymnastik, Kanosport, Boldspil o. s. v.)

- a. Driver De Idræt, og da hvilke(n) Fodbold Terrænsport
- b. Saafremt De driver Idræt:
1. Hvornaar er De begyndt hermed fra Skoletiden
2. Tager De, el. har De taget Undervisn. hos Lærer el. Instruktør: Ja Nej X
- c. Saafremt De ikke driver Idræt:
1. Hvorfor driver De ikke Idræt el. lign. (f. Eks. ikke Tid, ikke Raad, savner Interesse)
2. Har De tidligere drevet Idræt, bortset fra den obligatoriske i Skolen: Ja X Nej
Hvis Ja:
Hvilken Slags Idræt Højdespring og Stangspring
Hvornaar og hvorfor holdt De op mente ikke at kunne drive det til Noget
- d. 1. Er der nogen Idræt, De har særlig Lyst til, men som De ikke har Mulighed for at drive: Ja Nej X Hvis Ja: da hvilken
2. Hvorfor er De afskaaret fra at drive den ønskede Idræt

17. Andre Fritidsinteresser.

Har De nogle særlige Fritidsinteresser, som ikke er omtalt i det foregaaende (f. Eks. Frimærkesamling, Haandarbejde, Husflid, Tegning, Lystfiskeri, Vandreture, køre paa Motorcykel) politisk interesseret.

18. Samlet Indtryk af Fritidsbeskæftigelsen.

- a. Hvilke to Ting interesserer Dem mest af det, De foretager Dem i Deres Fritid Være aktiv Deltager i 1) Fodboldkamp 2) Terrænsport
- b. Hvilke Fritidsbeskæftigelser savner De Mulighed for at drive paa den Egn eller i den By el. Bydel, hvor De bor Billardspil

19. Ferien.

- a. Hvordan har De tilbragt den sidste Ferie (f. Eks.: paa Cykletur og overnattet i Vandrerherberg, paa Vandretur med Telt, i Standlejr, i Pensionat eller Hotel, i Ferieby, i eget eller lejet Sommerhus, hos Familie eller Bekendte, hjemme) i København en Uge hos gift Broder, en Uge hjemme som »Lokalturist«
- b. Hvormange Penge har De brugt i Ferien 150 Kr.

Spørgerens Bemærkninger: Er meget interesseret i at dygtiggøre sig baade i sit Fag og med sine sportslige Færdigheder. Har politiske og nationale Interesser.

Kommentarer

Ungdomsenquetens hovedskemaer fylder i alt otte sider. Heraf beslaglægger spørgsmålene om fritiden godt halvdelen. De øvrige afsnit vedrører folkeregister-oplysninger, opholdssted, uddannelses- og arbejdsforhold, værnepligt, familie og boligforhold. Blandt disse er afsnittene om uddannelse, arbejde og bolig de mest informative. Her finder man bl.a. oplysninger om de skoler og andre uddannelsesinstitutioner, hvor respondenterne havde været indskrevet. Ligeledes redegøres der for ansættelsesforhold før og efter det 14. år, aktuel indtægt og arbejdstid samt evt. arbejdsløshed. Hvad boligforholdene angår, er der separate spørgelister for hjemme- og udeboende, og hvis man var gift eller boede på et »medhjælperværelse« (karlekammer el.lign.), blev der taget særlige tillægsskemaer i brug. Selv om disse lister og skemaer er ret forskellige, handler de fleste af dem både om boligens størrelse, adgangen til forskellige bekvemmeligheder og muligheden for at føre et privatliv uden indblanding fra andres side.

Lovgrundlag

Intet.

Anvendelsesmuligheder

Spørgeskemaerne er en fortrinlig kilde til belysning af ungdomskulturen i midten af 1900-tallet, men kan også bruges til andre former for kulturhistorie (f.eks. studier af forbruget af massemedier), ligesom de kan anvendes i social-historisk, uddannelseshistorisk og lokalhistorisk forskning.

Hvor findes kildetyperne?

Spørgeskemaerne findes i Danmarks Statistiks arkiv (RA) og fylder 34 pakker. Der er skemaer fra udvalgte byer og landsogne i hele landet. I alt er der ca. 9.000 skemaer.

Litteratur

Enquetens hovedresultater er fremlagt i:

Den danske ungdom: en statistisk undersøgelse foretaget af ungdomskommissionen, 1951.

Ungdomskommissionens virke er bl.a. beskrevet i:

Hans Sode-Madsen: *Farlig ungdom*, 2003.

Hans Sode-Madsen: *Ungdom uden arbejde: ungdomsforanstaltninger i Danmark 1933-1950*, 1985.

Personregistrering, tilsyn med udlændinge og tildeling af indfødsret

Af Christian Larsen

Indbyggerne i Danmark er blevet registreret af det offentlige siden 14-1500-tallet. Nogle registreringer har omfattet befolkningen som helhed; i andre tilfælde har det drejet sig om bestemte samfundsgrupper eller enkeltindivider. Og i takt med udbygningen af stat og kommune voksede også myndighedernes behov for at vide mere om borgerne.

Alle danskere er siden 1645 blevet noteret i kirkebøger ved fødsel, vielse og død. Folketællingerne (1769ff.) omfatter også alle de personer, som opholdt sig i Danmark på bestemte tidspunkter. Endvidere er alle indbyggerne blevet indført i folkeregistrene, der så dagens lys i 1924. Det Centrale Personregister (CPR), der blev indført i 1968, afløste i løbet af nogle år såvel folketællingerne som folkeregistrene. Af totalregistreringer i bestemte områder kan bl.a. nævnes de årlige mandtællinger, som mange kommuner gennemførte fra 1870'erne til 1924 (evt. senere).

Kontrol med borgernes opholdssted har altid udgjort et centralt element i befolkningsregistreringen. Dette skyldes bl.a., at det har været vigtigt at kende de enkelte personers hjemsogne af hensyn til den offentlige socialforsorg, der traditionelt har taget udgangspunkt i, at hvert sogn har haft ansvar for dets egne fattige. Som et eksempel på en registrering af opholdssted kan nævnes de af- og tilgangslistes, som præsterne fik pålæg om at føre i 1812; i 1875 blev denne opgave på landet overtaget af sognefogederne. Et andet eksempel er de skudsmålsbøger, som alle tjenestefolk blev udstyret med i 1832, og de vandrebøger, som alle håndværkssvende i 1828 fik pligt til at føre med sig. Vandrebøgerne var i brug indtil slutningen af 1800-tallet, skudsmålsbøgerne indtil 1921.

Købstædernes erhvervsdrivende er blevet optegnet i borgerskabsprotokoller fra 1400-tallet til slutningen af 1850'erne og herefter i næringsbrevsprotokoller. Desuden finder man mange af dem i lavsprotokoller m.m.

Personer, der skulle svare skat, blev registreret i skattelister fra og med 1500-tallet og i de årlige selvangivelser fra 1903ff. Siden 1969 er denne registrering foregået på edb (Det Centrale Skatteyderregister). Soldatertjeneste er en anden form for ydelse til staten. Siden 1733 har lægdsruller tjent som et redskab til at holde overblik over hele den befolkningsgruppe (unge mænd), hvorfra det var muligt at udskrive folk til militærtjeneste.

Hvis en person fik socialhjælp fra det offentlige, er dette blevet optegnet i fattigvæsenprotokoller (1708ff.), sager om alderdomsunderstøttelse (1891ff.), fattiggårdsjournaler (1860'erne og herefter) m.m. Hvis hjælpen var af medicinsk eller kirurgisk art, blev det noteret i en sygejournal. Der er også foretaget en omfattende registrering af de personer, som henholdsvis ydede og modtog alimentationsbidrag/børnepenge (1763ff.) og underholdsbidrag (1888ff.).

Kriminelle, prostituerede og fremmede har i ganske særlig grad været genstand for myndighedernes registreringsiver. Fra slutningen af 1700-tallet finder man strafferegistre hos politimyndighederne og fangefortegnelser i fængslerne; i slutningen af 1800-tallet begyndte politiet tillige at fotografere kriminelle til særlige forbryderalbums. I København førte man 1828-1906 fortegnelser over offentlige og løstgite fruentimmere med tilhørende fotoalbums.

Udenlandske statsborgere har navnlig haft myndighedernes bevågenhed, fordi de – i alt fald i visse perioder og for visse nationaliteters vedkommende – kunne udgøre en potentiel trussel mod statens sikkerhed. Desuden har myndighederne ofte frygtet, at mange udlændinge ville komme til at ligge det offentlige til byrde. Den systematiske registrering af udlændinge i Danmark tog sin begyndelse omkring år 1800. Med fremmedloven af 1875, der gjaldt indtil 1952, blev kontrollen udvidet til at omfatte alle udlændinge. Tilsynet centraliseredes hos statspolitiet i 1916.

Fra omkring 1970 blev det ved hjælp af elektroniske registre muligt at foretage registrering i meget større omfang end tidligere. Ved samkøring af registre blev det tillige muligt at opnå et langt større overblik over sammenhængen mellem forskellige typer af data.

En række af de ovennævnte registreringssteder og kildetyper er præsenteret andetsteds i dette værk eller i *På embeds vegne*. I det følgende præsenteres i kilde nr. 121-123 den grundlæggende personregistrering, mens kilde nr. 124-128 omhandler tilsynet med udlændinge i Danmark og nr. 129 tildeling af indfødsret.

Kildeoversigt

121. Kommunalt mandtal
122. Københavns Politis registerblade
123. Folkeregisterkort
124. Fremmedprotokol
125. Afhøring i forbindelse med udstedelse af opholdsbog
126. Afhøring af udlænding under observation
127. Spørgeskema i forbindelse med visumudstedelse
128. Udlændingesag
129. Ansøgning om indfødsret

Litteratur

Bent Blüdnikow (red.): *Fremmede i Danmark. 400 års fremmedpolitik*, Odense 1987.

Ole Degn: Registrering af bybefolkningen i Danmark, *Personalthistorisk Tidsskrift* 2004, s. 225-55.

Carsten Fenger-Grøn og Malene Grøndahl: *Flygtingenes danmarkshistorie 1954-2004*, Århus 2004.

Grethe Ilsøe: Den enkelte og forvaltningen – registrering som paramenter, i: Karl Peder Pedersen, Grethe Ilsøe og Ditlev Tamm (red.): *På givne foranledning*, København 1995, s. 149-68.

Henrik Zip Sane: *Billige og villige? Fremmedarbejdere i fædrelandet ca. 1800-1970*, Farum 2000.

121. Kommunalt mandtal

I mange kommuner fik man i løbet af 1800-tallet behov for hyppigt opdaterede oversigter over kommunens beboere. Dette gjaldt især for de byer, hvor befolkningstallet var i stærk vækst. De første kommunale mandtal var udvidede skatelistes, men fra 1870'erne og 1880'erne indførtes der egentlige mandtalslister, der på linje med de statslige folketællinger opregnede en række oplysninger om beboerne. Lokalt udbyggede man listerne med spørgsmål om arbejdsplads og løn, om huslejens størrelse, om hvor børnene gik i skole, samt om hvorfra og hvornår en beboer var kommet til kommunen. Mandtalsregistreringen ophørte som oftest i 1924, hvor den blev afløst af folkeregistrene.

Kommunalt mandtal 1923

(LAK, Hillerød Købstadskommune, Mandtalslister november 1923, pk. 16-74)

Løbe-Nr. 53

Hillerød Kommune.

Gade: Helsingørgade

Hus-Nr. 35

MANDTALSLISTE OVER BEBOERNE I DEN OVENNÆVNTE EJENDOM

(...)

Alle Rubrikker maa nøjagtig udfyldes.

Her opføres uden Undtagelse alle Ejendommens **Beboere** samt deres **Børn** og **Plejebørn**, **Kommis'er**, **Svende**, **Lærlinge** og **Tyende** samt **Logerende**.

Fulde Navn (Det daglig benyttede Fornavn bedes under- streget) Opføres i Rækkefølge saaledes: Forhus, Sidehus, Bag- hus, Kælder, Stue, 1ste Sal, 2den Sal	Stilling i Hus- standen Husfader, Husmo- der, Søn, Datter, Plejebørn, Slægtning, Tyende, Logerende	Gift, Ugift, Enke, Enke- mand	Stilling Man angiver udtrykkelig det Fag, man arbejder i, og Ens Stilling i Faget. Ogsaa Hustruens el- ler Børnenes Erhverv an- føres.	Navnet paa den Virk- somhed, In- stitution eller Person, man arbejder for	Fødeby, Sogn	Fødsels-		Helaarlig Husleje af Beboelses- lejlighede- n. Udfyldes af Ejeren eller hans Repræsen- tant
						Dato	Aar	
[...]								
(Baghus Stuen) [1] Fredrik <u>Vilhelm</u> Pe- tersen	Husfader	Gift	Karetmager- mester	Arbejdsløs	Karlebo	21/4	83	200
[2] <u>Karen</u> Marie Petersen	Husmoder	Gift	Ekspeditrice Husmoder	Fiskeforsynin- gen	Hillerød	25/1	86	
[3] Lars <u>Godtfred</u> Pe- tersen	Søn	ugift	-	-	Hillerød	25/1	09	
[4] Marius <u>Helmer</u> Pe- tersen	Søn	ugift	-	-	Hillerød	23/5	12	
(1 Sal) [5] Hans Chr. <u>Georg</u> Hansen	Logerende	ugift	Charfører	O. Mønsted	Nyhusen	14/9	98	

Naar er De tilflyttet Hillerød		Hvis Flytning i n d e n f o r Hillerød er sket i det sidste Aar, opføres her:		Har Paagældende Bopæl i en anden Kommune og da hvilken
Aar og Dato	Hvorfra (Kommune, Gade og Gade-Nr.)	Deres Bopæl Novbr. 1922 Gade og Gade-Nr.	Andre Bopæle siden Novbr. 1922, Gade og Gade-Nr.	
[...]				
[1] 1907	Nyhusene			Nej
[2] 1907				Nej
[3] 1909				Nej
[4] 1912				Nej
[5] 1920	Amerika			Nej

Antal Vandhaner i Ejendommen

Køkkenhaner	Haner i Vadske- rum	Haner til Haand- vask	Gaard- haner	Vand- klosetter	Pissoir- haner	Badeha- ner	Haner til Op- varm- ningsan- læg	Haveha- ner	Spring- vands- haner	Haner til Nær- rings- brug	Vand- maalere
2			1	VC 1						2	1

At samtlige Personer, der opholder sig i forannævnte Ejendom, er optagne paa denne Liste, bevidnes

Ejendommens antal af

Heste	Vogne	Hunde
X	X	X

Anders Pedersen
Husværtens Underskrift

Lovgrundlag

Lov nr. 52 af 15. maj 1875 § 21 gav ethvert byråd eller sogneråd ret til at afholde to kommunale mandtal hvert år.

Anvendelsesmuligheder

De tre sidste kolonner om indfødsret, værnepligt og nydelse af fattighjælp og aldersrente er udeladt i det gengivne eksempel.

Da listerne blev udarbejdet én til to gange årligt, er der mulighed for at følge folk mellem de statslige folketællinger, der kun findes med 5-10 års mellemrum. Tilmed kan mandtallene rumme en række oplysninger, der ikke findes i folketællingerne, f.eks. huslejens størrelse, arbejdssted og arbejds løn. Det skal dog bemærkes, at der nogle steder kunne gå flere år mellem udarbejdelse af mandtal.

Hvor findes kildetyperne?

Der er kommunale mandtalslister på LAA samt på stadsarkiverne. Mandtalslister fra Århus findes i EA. Nogle kommuner ligger også inde med sådanne lister. Esbjerg Byhistoriske Arkiv har indtastet oplysningerne fra Esbjergs skattemandtalslister 1899, 1904 og 1909 i en database, som kan findes på adressen: www.esbjergbyhistoriskearkiv.dk.

Litteratur

Harry Christensen: *Nærsamfundets arkiver. Kommunernes arkiver som historiske kilder indtil 1970*, København 1999, s. 18-19.

Ole Degn: *Alle skrives i mandtal. Folketællinger og deres brug*, København 1991, s. 14-15.

[Registerbladets bagside:]

Meldt Bopæl			For hølere og lavere Tjenende: i hvis Tjeneste de ere. For Løgerende: hos hvem de have Logis.
Aar	Dag	Gade, Nr., Etage m. m.	
1903	1/10	Neløvsvej 28-	2. hos Skomager
"	19/10	19e 13	St. " Pettersen.
04	12/1	Rørholmegade 21-	St. " Jensen
"	3/3	Nijsongadevej - 6	4. " Arildsen.
"	1/9	Brandvej 51	4. Heymann
05	13/5	Pæderhøjvej 13	5. " " "
"	16/11	Gøttingegade 93 ²	Aguelin
06	23/4	Mundsgade 23-4	Reisen
"	26/5	St. Charlottenlund	
"	1/11	Rosengade 13 ³	
08	1/11	Seamets Passage	5 ¹
09	1/4	Nærbyvej 14-1	
16	6/5	Stoltevej 6-2	
20	1/11	Udbrændt	
21	1/5	Stoltevej 6-11	

Fig. 121. De fleste københavnske arbejdere i begyndelsen af 1900-tallet havde meget få ejendele, og de havde derfor let ved at flytte, hvis de fik mulighed for at skaffe sig en bedre bolig. Dette er en væsentlig årsag til den omfattende flytteaktivitet, som kan iagttages hos mange af tidens arbejdere. Politiets registerblade giver et glimrende indtryk af denne mobilitet. Korset angiver, at personen er død; heraf navnet »Dødeblad« (LAK, Københavns Politi, Politidirektørens Sekretariat, Dødeblade for København 1893-1923, pk. 85).

Kommentarer

PE Rg0

Danske Politiefterretninger, udgivet 1867-1943, var politiets nyhedsblad med oplysninger om efterlyste, straffede m.fl.

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Registerbladene er en vigtig kilde for slægtsforskere, hvis forfædre har boet i København mellem ca. 1890 og 1923, da kortene i lighed med folkeregisterkort giver mulighed for at følge en person/familie. Et registerblad kan bl.a. bruges

til at fastslå, hvor i København en given person har boet på tidspunktet for en folketælling, og på denne måde kan kortet anvendes som genvej til folketællingens oplysninger. I sagens natur findes der dog kun registerblade for personer, som på et tidspunkt er flyttet til hovedstaden – ikke for indfødte københavnere, som ikke har boet uden for kommunens grænser. Registerbladene kan også anvendes ved studier af befolkningens mobilitet og boligforhold.

Hvor findes kildetyperne?

Registerbladene for personer, der var levende den 1. maj 1923, findes på Københavns Stadsarkiv, mens »dødebladene« (for personer, der døde inden 1. maj 1923) er på LAK. For begge samlinger gælder, at man har samordnet de enkelte politikredses kartoteker. Der er således nu tale om to lange rækker, der begge er henlagt i alfabetisk orden. Der findes desuden et alfabetisk register til »dødebladene«, og det er både tilgængeligt på LAK og Københavns Stadsarkiv.

Litteratur

Lars Peter Jørgensen: Københavns Politis registerblade 1893-1923, i: Elisabeth Bloch m.fl. (red.): *Over Øresund før Broen. Svenskere på Københavnsøen i 300 år*, København 2000, s. 251-60.

Steen Ousager (red.): *Over Øresund. En vejledning for slægtsforskere*, København og Lund 1993, s. 36-37.

På hjemmesiden: www.landsarkivetkbh.dk/oresund/index.htm kan man finde flere oplysninger om slægtsforskning på begge sider af sundet.

[Hovedkortets bagside:]

Flytninger til og fra Kommunen				Anmærkninger.	
Tilflytning		Bortflytning			
ansædt	sket	ansædt	sket		
				Rulleb. 2. 106 Y klasseret 1939) 14/6-021. a. Faxe Sogns Sygekasse b. Medlemsforhold ^{dydende} dydende c. Løbe Nr 182 - 183 d. Bevis § 11 Stk. 6 e. Bevis § 11 Stk. 2 f. Er Altest udstedt § 78 Stk. 2 Legitimationskort ^{land} land - 0 JULI 1944 <i>Delmar</i> 7	
Umyndiggørelse eller Konkurs.		Straf og Æresoprøjelag.			
Fattighjælp		Skat			
		488 1044. Fast ^{dydende} dydende 504 576/24 206 4674. 11 589/24 206 4674. 433 559/24 207 47156. 333 553/24 204 20457. 230 560/24 204 5120. 508 315 494 208 5267. 522 292 442 214 23154. 522 289 424 285 54155. 512 32 289 424 282 5752. 546 33 286 424 280 56107. 391 284 424			
				Socialv. Reg. Nr. 450.	

Fig. 122. Kalkbrudsarbejder Jens Peter Larsens folkeregisterkort viser, at kortenes anmærkningsrubrikker kunne anvendes til oplysninger om alt fra ansættelsesforhold til militærtjeneste og sygekassetilhørsforhold. Folkeregisterkortene kan derfor – i nogle tilfælde – tilbyde en nyttig indgang til flere andre kildetyper. Selv om de yngste oplysninger på Jens Peter Larsens kort kun er 50 år gamle på udgivelsestidspunktet, er det muligt at gengive hele kortet, da såvel han som hustruen og sønnen er afgået ved døden. (LAK, Fakse Kommune, Afgangregister, Folkeregister 1924-1970, pk. 16-2-43).

Kommentarer

Særkort

Eget kort.

Rulleb. 2. 106 Y

En henvisning til personens nummer i lægdsrullen.

Socialv. Reg.

Socialvæsenets Registrant.

Lovgrundlag

Lov nr. 57 af 14. marts 1924, nr. 77 af 13. marts 1963 og nr. 239 af 10. juni 1968. Regler for oprettelse og førelse af folkeregistre findes i cirk. nr. 122 af 23. august 1924, bek. nr. 263 af 25. oktober 1924 samt cirkulærerne nr. 161 af 26. oktober 1925, nr. 168 af 26. september 1939 og nr. 98 af 9. juni 1956.

Anvendelsesmuligheder

Folkeregisterkortene er en vigtig kilde for slægtsforskere, eftersom kortene giver mulighed for at få oplysninger om en persons eller families liv og færden tilbage til 1924. Grundet de mange personfølsomme oplysninger er kortene først frit tilgængelige efter 75 år.

Hvor findes kildetyperne?

En meget stor del af folkeregisterkortene er afleveret til LAA. De øvrige kort findes på stadsarkiver eller rådhus.

Litteratur

B. Bech og Frits Sørensen: Københavns folkeregister i 50 år, *Historiske Meddelelser om København* 1973, s. 163-73.

Harry Christensen: Folkeregistrene 1925-1985, *Arkiv* 1974-75, s. 201-37.

Søren Toft Hansen: *Folkeregistre. Historie, lovgrundlag og benyttelse af de kommunale folkeregistre*, Odense 2002. Arkivernes Informationsserie.

Hanne Willumsen: *Folkeregistreringen 75 år i 1999*, Birkerød 1999.

124. Fremmedprotokol

Fremmedloven af 1875 tildelte politimyndighederne en række forvaltnings- og kontrolfunktioner i relation til udenlandske statsborgere, der opholdt sig i Danmark. I 1916 overgik fremmedkontrollen til det nyoprettede statspoliti. Det blev derfor de lokalt udstationerede statspolitibetjente, som udførte disse opgaver i tæt dialog med statspolitichefen i København, hvor der i 1919 blev oprettet en fremmedafdeling. Som et vigtigt sagsstyringselement førte statsbetjentene mange steder særlige fremmedprotokoller. Da politikorpset i hele landet blev statsligt i 1938, inkorporeredes statsbetjentene i det lokale kriminalpoliti. Pas- og opholdsreglerne blev kraftigt ændrede i 1960'erne, men allerede forinden var politiets førelse af fremmedprotokoller ophørt.

Fremmedprotokol fra Nykøbing Falster 1936

(LAK, Nykøbing Falster Politi, XI a-2. Fremmedprotokol 1932-1937, s. 68a-b)

[Venstre side:]

Løbe-Nr.	Navn, Fødselsaar og -dag samt Fødested (Efternavnet først og understreget)	Stilling og Opholdsted	Legitimation og dennes Gyldighed Obs.-, Visum eller andet J. Nr.
719.	[Navn1] f. 27/12 1903 i Wandsbeck, Hamborg	Besøgende hos Kommu- nisten [Navn2, Adresse], Nyk. F.	Tysk Pas. Opholdstilladelse Skal være faldet ved Madrids For- svar d. 29/2 37.
XX	X		†
720	[Navn3] f. 26/8 1914 i Schwann, Tyskland. Udl. Nr. 52939.	Gæst hos Sagfører Viktor Larsen, Skovbovej 7, Nyk. F. Preuss. Dommerfuld- mægtig Juni 1936.	Tysk Pas, gyld. 24/11 1940 Oph. til 15/6 36. Udl. Nr. 52939. 15-9-36.
721.	[Navn4] f. 5/5 06 i Tyskland, Udl. No. 32021. [Navn5] f. 16/2 1915 i Tyskland Udl. No. 32021.	Artister på Hotel "Royal"	Tysk Pas Opholdstilladelse 1/3 36-15/3 36
722.	[Navn6] f. 18/1 1914 i Tyskland Udl. No. 32021.	<u>Do.</u>	Tysk Pas. Opholdstilladelse 1/3 36-15/3 36
XXX			

Løbe-Nr.	Navn, Fødselsaar og -dag samt Fødested (Efternavnet først og understreget)	Stilling og Opholdsted	Legitimation og dennes Gyldighed Obs., Visum eller andet J. Nr.
723.	[Navn7] f. 25/6 1922 i Wien, Udl. No. 52965	Rekreation hos Gaardejer P. Kappel, Gundslev pr. Nr. Alslev.	
724	[Navn8], f. 26/5 1912 [Navn9], f. 1/7 1912 [Navn10], f. 25/11 1910. Udl. Nr. 53032-33-34	Tjenestekarle Propr. O. Rasmussen Sundvedgaard, Stadager Sogn.	

[Højre side:]

[Nr.]	Korrespondance	Anmærkning	
	Fra	Til	
[719]	25/2-36. Rapp. fra Chefen vedrørende Underhold. 8/12-36. Rapp. fra Chefen. 15/1 1937 fra Chefen for at faa oplyst, naar, paa hvilken Maade og hvorhen rejst. 10/5 37 fra Chefen med Forespørgsel om paagæld.	9/3-36. Tilbage til Chefen. 8/12-36. Rapp. m. 3 Fotografier og Signalementet til Chefen. den 23/12 1936 til Chefen Indberetning om paagæld. Rejse til København. den 29/1 1937 til Chefen paagæld. skal efter det oplyste være rejst til Frankrig, i alt ca. 25 Personer.	22/12-36 meldt Flytning til Ringertoften 36, Kbh. paa midlertidigt Ophold, idet han vil udrejse af Landet i den nærmeste Fremtid, idet han nu forsynes med Nansenspas. den 20/5 37 til Chefen, paagæld. skal være faldet 29/2 37 ved Madrid
[720]	7/3 36 fra Ch. om Oph. t[il] 15/6 36. den 13/6 36 fra Chefen Skrivelse om Ophold.	28/2 36. Rpt. + Pas til Ch. om Ophold. Juni 36 Rapp. + Pas til Chefen. 17/9 1936 til Chefen Skrivelse om Hjemrejse.	Hjemreist i Juni Md. 1936 paa Grund af Sygdom.
[721]	29/2 1936 fra Chefen Skrivelse om Ophold.		
[722]	do, 29/2 1936.		

[Nr.]	Korrespondance	Anmærkning
[723]	28/2 1936 fra det østrigske Konsulat bilagt Skrivelse af 2/3 1936 fra Chefen med Anmodning om at anstille Undersøgelse efter Sagens Anledning. Nægtet Indrejse og Arbejdstilladelse.	den 5/3 1936 til Chefen Rapp. med de ønskede Oplysninger.
[724]	6/3 36. Fra Ch. Undersøg. ang. Ansøgn. om Arbejdstill. 12/3 36 fra Ch. ny Skrivelse. den 31/3 1936 fra Chefen Skrivelse Opholdstilladelse nægtet.	10/3 36. Til Ch. m. Rpt. 12/3 36. Til Ch. om indsendt Rpt.

Kommentarer

Arbejdstill.	Arbejdstilladelse.
Ch, Chefen	Chefen for Statspolitiet.
Md.	Måned.
Nansenspas	Internationalt legitimationspapir for statsløse. Indført i 1922 på Fridtjof Nansens initiativ.
Obsnr.	Opholdsbogsnummer.
Preuss.	Preussisk.
Prop.	Proprietær.
Paagæld.	Pågældende.
Rpt., Rapp.	Rapport.
Udl.No., Udl.Nr.	Udlændingesagsnummer.

Lovgrundlag

Lov nr. 52 af 15. maj 1875 fastlagde regelsættet for udenlandske statsborgeres ophold i Danmark. F.eks. skulle alle arbejdssøgende have opholdstilladelse hos politiet og være forsynet med en såkaldt opholdsbog (jf. nedenfor). Lov nr. 38 af 18. februar 1936 skærpede 1875-loven, først og fremmest derved, at udlændinge herefter ikke måtte opholde sig i Danmark i mere end tre måneder uden opholds- og arbejdstilladelse, jf. bek. nr. 65 af 28. marts 1936.

Anvendelsesmuligheder

Fremmedprotokollerne er sammen med opholdsbogs-, observations-, visum- og udlændingesager (se nedenfor) førstehåndskilder til belysning af indvandring og indrejse til Danmark. Disse kilder gør det også muligt at belyse dansk indvandringspolitik, herunder ikke mindst behandlingen af jødiske og politiske

flygtninge fra det nazistiske Tyskland 1933-45, et tema der i de senere år har påkaldt sig stor forskningsinteresse. Fremmedprotokollerne og det øvrige materiale gør det muligt at følge den danske forvaltnings konkrete behandling af disse sager, og dermed kan materialet tillige anvendes som kilde til at belyse samspillet mellem det politiske og administrative niveau. Ligesom sagerne er fremmedprotokollerne desuden vigtige personalhistoriske kilder, men da der ikke findes navneregistre eller andre søgemidler til protokollerne, må man som regel benytte udlændingetilsynets navnekartoteker som indgang.

Hvor findes kildetyperne?

De udstationerede statspolitibetjentes arkivalier findes i politikredsenes arkiver (LAA). Rigspolitiets arkivalier i øvrigt befinder sig i RA.

Litteratur

Generelt:

Bent Blüdnikow (red.): *Fremmede i Danmark. 400 års fremmedpolitik*, Odense 1987.

Henrik Zip Sane: *Billige og villige? Fremmedarbejdere i fædrelandet ca. 1800-1970*, Farum 2000.

Henrik Zip Sane: Medborgerskabet fødes. Udvisningspraksis i Danmark 1875-1915, *Historisk Tidsskrift* 1999, s. 1-32.

Indvandringen fra Sverige:

Elisabeth Bloch m.fl. (red.): *Over Øresund før Broen. Svenskere på Københavnsejnen i 300 år*, København 2000.

Steen Ousager (red.): *Over Øresund. En vejledning for slægtsforskere*, København og Lund 1993. [Indeholder bl.a. en fortegnelse over fremmedprotokoller i LAK.]

Richard Willerslev: *Den glemte indvandring. Den svenske indvandring til Danmark 1850-1914*, København 1983.

Indvandringen fra Polen:

George Nellemann: *Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere. Et studie af landarbejder-indvandringen 1893-1929 og indvandrerens integration i det danske samfund i to generationer*, København 1981.

1930'ernes og 40'ernes (tyske) flygtninge:

Cecilie Felicia Stokholm Banke: *Demokratiets skyggeside. Flygtninge og menneskerettigheder i Danmark før Holocaust*, Odense 2005.

Hans Kirchhoff: *Et menneske uden pas er ikke noget menneske. Danmark i den internationale flygtningepolitik 1933-1939*, Odense 2005.

Hans Kirchhoff og Lone Rünitz: *Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen*, Odense 2007.

Leif Larsen og Thomas Clausen: *De forrådte. Tyske Hitler-flygtninge i Danmark*, København 1997.

Lone Rünitz: *Af hensyn til konsekvenserne. Danmark og flygtningespørgsmålet 1933-1940*, Odense 2005.

Lone Rünitz: *Danmark og de jødiske flygtninge 1933-1940. En bog om flygtninge og menneskerettigheder*, København 2000.

125. Afhøring i forbindelse med udstedelse af opholdsbog

Ifølge fremmedloven af 1875 skulle alle arbejdssøgende udlændinge registreres hos politiet, hvor de fik udleveret en opholdsbog med signalement. Bogen skulle påtegnes af alle fremtidige arbejdsgivere, og flytning til et andet rets- og politidistrikt skulle noteres i bogen. I 1914 blev udstedelse af opholdsbøger centraliseret hos Statspolitiet. Da man i 1926 indførte et krav om arbejdstil-ladelse for fremmede, bortfaldt påbudet om opholdsbøger i praksis, og man oprettede nu en ny sagsrække: udlændingesagerne (udl-sager). Levende sager blev dog viderebehandlet, og helt indtil midten af 1930'erne blev der udleveret nye opholdsbøger.

Afhøring af Jon Henning Petterson 1917

(RA, Rigspolitichefen, Tilsynet med udlændinge, Opholdsbogssager 1914-1940, pk. 38, nr. 33.555)

KJØBENHAVNS POLITI

STATION N° 2
d. 10. Septbr. 1917.

Løbe N° 1946
H. St. IV. Stations-N° 4478
Prot. A. Pag.

**Afhøring
over
en Udlænding, der har anmeldt sig for at erholde Opholdsbog
efter Lov af 15de Mai 1875.**

*Opholdsbog No 33553 udstedt
Statspolitiet d 15/10 1917*

1. Fulde Navn, Fødested og Alder.	Jon Henning Pettersson, født i St. Lars i Sverrig den 12. Marts 1888.
2. Borgerlig Stilling.
Levevej, Erhverv, Profession.	Skræddersvend.
3. Legitimationsdokumenter.
(der specificeres og vedlægges).	Frejdbetyg udstedt 23/7 17.
4. Logis og Bopæl.	Nikolajgade 22-2 hos Carlsson.

Fig. 123. Ifølge den officielle svenske udvandringsstatistik foregik der ca. 81.000 flytninger fra Sverige til Danmark mellem 1865 og 1910, og langt de fleste af disse emigranter kom fra området syd for en linie fra Göteborg til Kalmar. I det første årti af 1900-tallet skete der en mærkbar afmatning i denne migration, hvilket bl.a. må tilskrives, at den industrielle vækst i de skånske byer formåede at opsuge en del arbejdskraft. Rigsarkivets samling af opholdsbogssager viser imidlertid, at der også i tiden fra 1914 til ca. 1930 foregik en omfattende migration fra Sverige til Danmark, for der blev da antagelig udstedt mere end 7.000 opholdsbøger til svenskere. Her ses Jon Henning Pettersons pasfoto fra hans opholdsbogssag fra 1917. (RA, Rigspolitichefen, Tilsynet med Udlændinge, Opholdsbogssager 1914-1940, nr. 33.555).

5. Naar og hvorfra senest ankommen hertil Landet, og hvor Afhørte siden Ankomsten har boet eller opholdt sig.

Ankom 8. ds. her til Staden fra Sverrig og fik Bopæl som anført.

6. Om Afhørte har været straffet for nogen Forbrydelse i eller udenfor Riget, samt om Afhørte findes i »Politiefterretninger« og i saa Fald hvor.

Nægter sig straffet.
Findes ikke i »PE.« Reg.

7 a. Saafremt Afhørte er ægtefødt, Oplysning om Forældrenes Navne, Fødested og i hvilket Land de have Indfødsret.

Afhørte er Søn af Johan Petter Pettersson og Hustru Sofia f Jansson, der begge ere fødte og have Indfødsret i Sverrig.

b. Er Afhørte født udenfor Ægteskab, Oplysning om Moderens Navn, Fødested og i hvilket Land hun har Indfødsret.

8. Ved hvilket lovligt Erhverv Som Skræddersvend.
Afhørte agter at ernære sig her i Landet.

9. Om Afhørte har godtgjort at Ja. Bevis vedlægges.
saadan er ham sikret.

10. Pengemidler til Ophold eller Reise. (der forevises)

11. Om der er fundet Anledning til Optagelse af særlig Rapport, der i saa Fald vedlægges. Nej.

12. Hvad der ellers fra Politistationens Side findes at bemærke til Vejledning ved Afgørelsen om Spørgsmaalet, om Opholdsbog bør meddeles. Intet.

Anmeldelsesbevis Nr. 137 udfærdiget. Denne Afhøring tilstilles Hovedstationens 4de Afdeling d. 12. September 1917.

Jacobsen
Politiasistent

Sagens Behandling ved Hovedstationens Afdeling IV.

Afhøringen modtaget d. 13/9 17

Reqvirenten mødt d.

Hvad der i Medfør af Lovens § 4, 1ste Stykke, videre er foretaget.

Fig. 124. I 1893 begyndte Danmark at importere polsk arbejdskraft til sæsonarbejde i landbruget, først og fremmest roemarkerne. Efterhånden fandt en del polakker dog også beskæftigelse ved teglværker, i tørve-moser m.m. Den polske tilvandring, der primært bestod af unge kvinder, nåede sit højdepunkt i 1914, hvor der kom ca. 10.000 arbejdere. En stor del af polakkerne kom fra det sydlige landskab Galizien. En af dem var Marja Wilkosz, der var født den 8. oktober 1897. Efter ankomsten til Danmark i 1914 fik hun tjeneste på Løgismose på Fyn. I hendes opholdsbogssag kan man følge hende i de næste 15 år, hvor hun var ansat på gårde på det vestlige Fyn, fra 1925 hos gårdejer Hans Jørgen Hansen i Lumby-Tårup. I 1929 fik hun fornyet sin opholdstilladelse, hvorefter sagen er tavs om hendes videre færden. Her ses pasfotoet fra opholdsbogssagen. (RA. Rigspolitichefen, Tilsynet med Udlændinge. Opholdsbogssager 1914-1940, pk. 136, sag 66.267).

Politiinspektørens, eventuelt Politidirektørens, Resolution om Udfærdigelse af Opholdsbog eller den Paagjældendes Udsendelse eller Udvisning.

*Tilstilles med Bilag tjenstlig
Chefen for Statspolitiet.
Københavns Politi 4 Afdl. d. 14/9 1917.
C. Hald
Politiinspektør*

I sidste Tilfælde den derefter trufne Foranstaltning.

Forlanges Pas Bog straks men i Forv
17/9 17

Kommentarer

Dette afhøringsskema afspejler arbejdsgangen i det niveaudelte københavnske politi, idet afhøringen blev foretaget af en politiassistent i en lokal station, hvorefter hovedstationen ekspederede sagen videre til Statspolitiet.

Frejdbetyg Vandelsattest, udstedt af præsten i det svenske sogn, hvorfra personen flyttede. I Sverige blev en sådan attest afleveret til præsten i det sogn, hvor den pågældende slog sig ned.

H. St. IV. Hovedstation IV.
P.E. Reg. *Danske Politiefterretninger*, Register. Politiets daglige nyhedsblad 1867-1943 med oplysninger om efterlyste, straffede m.m.

Lovgrundlag

Lov nr. 52 af 15. maj 1875. Lov nr. 80 af 31. marts 1926.

Anvendelsesmuligheder

Se under Fremmedprotokol.

Hvor findes kildetypen?

Der findes over 15.000 opholdsbogssager som en samlet række i arkivet fra Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge (RA). Denne sagsrække dækker primært perioden 1914-ca. 1926, men der er også enkelte yngre sager. Sagerne indeholder typisk et afhøringskema (se ovenfor) og lidt korrespondance om personens opholdssteder, fornyelse af opholdstilladelse m.m., men ofte ligger der også et anmeldelsesbevis, de udfyldte sider af den pågældende persons opholdsbog og et pas. I komplicerede tilfælde blev der anlagt en observationssag for personen, og opholdsbogssagen blev da overført hertil. Rækken af opholdsbogssager indeholder også fremvisninger til visumsager (V-sager) og udlændingesager (udl-sager). Der synes ikke at være bevaret en journal til opholdsbogssagerne, men i RA er der udarbejdet et navneregister til sagerne.

Fra tiden før 1914 kan der i sjældne tilfælde forekomme opholdsbøger i pastorats- og retsbetjentarkiver m.m. (LAA) samt i visse udenlandske arkiver fra lokale myndigheder.

Litteratur

Se under Fremmedprotokol.

126. Afhøring af udlænding under observation

Hvis en udlænding i Danmark ikke kunne fremvise den nødvendige legitimation (f.eks. opholdsbog), ikke havde arbejde, ikke betalte skat eller var under mistanke for kriminalitet, blev han/hun sat under observation af Rigspolitiet, og der blev oprettet en såkaldt Obs-sag på vedkommende. Obs-sagerne ophørte i anden halvdel af 1930'erne.

Afhøring af Antoni Musiat 1920

(RA, Rigspolitichefen, Tilsynet med Udlændinge, Observations-sager 1914-1935, pk. 41, nr. 3456)

Jurisdiktion *København V. Herred.* Anmeldelse indl. Bilag.

Kontrollats Leds. Nr. *59.*

Jurisd. dag den *29. Juli 1920.*

(Afgivet den *9/10 1920.*)

Til *Stp. Obs. Nr. (3456) (2273)*

10744
10742

Titel *Rapport*

for *Stadspolitiets*

Opholdsbog No. *56140* udstedt *18/11 1921*

Statopolitiet d. *18/11 1921*

Statopolitibetjenten i *Tilbyrn med Fremmede m. m.*

Opholdsbog No. *56141* udstedt *18/11 1921*

Statopolitiet d. *18/11 1921*

Navn (Efternavn først og undertrykt) *Antoni Musiat*

Fødested (Land og Steds) *Russisk Polen*

Fødselsaar og dag *21. Januar 1891.*

Bopæl eller Opholdsbopæl *Andrup, København V.*

Legitimation udenlandsk *polisk Pas*
 dansk

Som Bilag for fornavnte følger: *1. Sikr. uendelig om uanfærdig Reguleringsplan*

Arbejde (Arbejdsstedet, Arbejdets Beskaffenhed og Varighed samt Begyndelsestidspunktet for det nævnte Arbejde. Paa en skaaende Side angives tillige Arbejdssteder hen i Landet med udtrykkelig Oplysning om, hvorlænge vedkommende har været hvert Sted, og endelig om, hvorvidt vedkommende i Mellemtiden har været udejagt af Landet) *Andrup har han har været udejagt fra Novbr. 1917*

Pengemidler *2000 Kr.*

Hvor forsegelses- eller hjemstedsberettiget *Ugenkendt.*

Hvornaar først indkommet her til Landet *20. Marts 1913.*

Tidligere tiltalt eller straffet med Opgivelse af Tid, Sted og Forsegelse samt Straffens Størrelse. (Er pagældende paa anden Maade uferdelagtigt behandlet, oplyses dette) *Ikke*

Fig. 125. Fra første side af afhøringskema for Antoni Musiat i 1920. (RA, Rigspolitichefen, Tilsynet med Udlændinge, Observations-sager 1914-1935, pk. 41, nr. 3456).

[Side 2:]

Paagældende har siden 20 Marts 1913 haft uafbrudt Ophold her i Riget.

Fra 21 Marts 1913 til i Midten af Maj s A har han været paa Skærø, Mols Herred.

Fra Midten af Maj 1913 til sidst [i] Juli s. Aar har han været paa »Svanholmsminde« Hellum H Herred og derefter var han paa »Fussingø« Middelsom Sønderlyng Herred til Novbr ligeledes 1913.

Fra Novbr. 1913 til Novbr. 1914 var han paa en Gaard ved Ulstrup Middelsom Sønderlyng Herred.

Fra Novbr. 1914 til Marts 1915 var han paa Masegaard pr Randers.

Fra Marts 1915 til Novbr. s. A. var han paa »Vildmosegaard« Fleskum Herred.

Fra Novbr. 1915 til Julen s. A. var han paa »Karmark« pr Ulstrup.

Fra Julen 1915 til Marts 1917 var han paa »~~Thinggaard~~« »Tiendegaard« pr. Gudumholm.

Fra Marts 1917 til Novbr. s. A. var han paa Gl. Viffertsholm og derfra rejste han til sit nuværende Opholdssted »Randrup« hvor han har været siden som almindelig Arbejdsmand.

Paagældende paalagdes sammen med sin Hustru at fremskaffe polsk Pas og at indlevere det til undertegnede.

A. Klithøj
Statsbtj

Cont d 9/10-1920

Paagældende har Dags Dato afleveret sit hoslagte Pas.

A. Klithøj
Statsbtj

Depot	20 Kr.	(IV 18)
-	26	-

Nye Opholdsbøger, – 27/8-21, udgaar af Obs. 3273-3456 HJSI

Bogen gyldig til 26/8 1922

udsendt med Stp. Form. No 81

L. Skr.

Bøgerne paategnet i H. t. Parolordre af 15/5 24
26/7 24 B

Til

Politimesteren i Hadsund

Kommentarer

Cont	Continueret, fortsat.
Hellum H Herred	Hellum Hindsted Herred.
s A	Samme Aar.
Statsbtj	Statsbetjent.
Stp.Obs.Nr.	Statspolitiets Observationssag Nr.

Lovgrundlag

Lov nr. 52 af 15. maj 1875.

Anvendelsesmuligheder

Se under Fremmedprotokol.

Hvor findes kildetyper?

I arkivet fra Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge (RA). Der findes 106 pakker med sager 1914-35, hvortil der hører en række observationsprotokoller med navneregistre, som fungerer som indgang til de enkelte sager. Observationssagerne afsluttedes i 1935, idet de verserende sager overførtes til udl-numre (se under Udlændingesag). De enkelte observationssager indeholder afhørings-skema (gengivet ovenfor) og korrespondance med henvisninger til opholds-bogs-, visum- eller udl-sag. I mange sager kan man også finde den pågældendes pas.

Litteratur

Se under Fremmedprotokol.

127. Spørgeskema i forbindelse med visumudstedelse

En stat kan bestemme, at en udlænding skal have en særlig tilladelse – et visum – for at kunne rejse ind i den pågældende stat. For Danmarks vedkommende er det borgere fra bestemte lande eller regioner, der pålægges visumpligt i en kortere eller længere periode. I forbindelse med ansøgning om visum til Danmark skulle der udfyldes et spørgeskema.

Spørgeskema for Joseph [Efternavn] 1938

(RA, Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge, Visumsager 1918-1939, pk. 671, nr. 101.565)

Fragebogen

von Personen, die nach Dänemark zu reisen wünschen, auszufüllen

1. *Vollständiger Vor- und Zuname:* Joseph [Efternavn]

2. *Stand oder Gewerbe:* Auslands-Vertreter

(Falls die Reise im Auftrage einer anderen Person oder einer Firma ausgeführt wird, ist dies anzugeben.)

Die Reise erfolgt im Auftrage der F^a Julius Jeidel, Berlin

3. *Geboren am:* 7.1.1896

4. *Geburtsort:* Berlin

5. *Staatsangehörigkeit:* staatslos

(Falls eine Änderung der Staatsangehörigkeit stattgefunden hat, ist dies ebenfalls anzugeben.) bis zum Jahre 1935 deutscher Staatsangehöriger, dann hatt die deutsche Staatsangehörigkeit verloren.

6. *Angabe der Behörde, die den Paß ausgestellt hat:* Polizeipräsidium Berlin

7. *Dauer des Aufenthalts in Dänemark:* ca 14 Tage

8. *Angabe der Orte in Dänemark, die besucht werden sollen:* Kopenhagen

9. *Grund der Reise:* Besuch der dortigen Kundschaft im Auftrage der Firma Julius Jeidel, Berlin

10. *Wann wird die Reise angetreten:* Die Reise ist dringend und wird sofort nach Erteilung des Visums angetreten

11. *Angabe von Personen und Firmen in Dänemark, auf die Sie sich beziehen können:*

Georg Moldow, København, Solvgade 10
C. Schous Fabriker A/S, København, Kronprinsessegade 28
Brodrene Hertz, København, Kobmagergade 11

Wohnung: Berlin – Wilmarsdorf
Adresse: Kaiserallee 188¹
Unterschrift: Joseph [Efternavn]

Lovgrundlag

Bek. nr. 89 af 31. marts 1938, nr. 316 af 9. september 1939 og nr. 193 af 18. april 1940, lov nr. 224 af 7. juni 1952 og bek. nr. 220 af 23. juni 1964.

Anvendelsesmuligheder

Se under Fremmedprotokol.

Hvor findes kildetypen?

I arkivet fra Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge (RA). Der findes 439 pakker med sager 1918-39, hvortil hører en række visumprotokoller, som fungerer som indgang til de enkelte sager. I 1939 blev de aktive visumsager overført til udl-numre (se under Udlændingesag). De enkelte visumsager indeholder spørgeskema (gengivet ovenfor), politiets rapporter, korrespondance m.v.

Litteratur

Se under Fremmedprotokol.

128. Udlændingesag

Ved en lovændring i 1926 bortfaldt kravet om udstedelse af opholdsbøger (se kilde nr. 126). Statspolitiet oprettede derfor nu en ny række sager vedrørende fremmede i Danmark: udlændingesager (udl-sager). Ligesom opholdsbogssagerne rummer de materiale om den enkelte udlændings indrejse til, ophold i og evt. udrejse fra Danmark.

Afhøring af Harold Eduard Jensen 1931

(RA, Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge, Udlændingesager 1926-1983, pk. 897, nr. 30119)

[Se den kopierede gengivelse s. 625-26]

Kommentarer

D.P.E.

Danske Politi Efterretninger. Politiets daglige nyhedsblad med oplysninger om efterlyste, straffede m.m.

Stp.Aabenr.Frmd.J.No. Statspolitiet i Aabenraa Fremmedsager Journal Nummer.

Lovgrundlag

Der ses intet lovgrundlag.

Anvendelsesmuligheder

Se under Fremmedprotokol.

Hvor findes kildetypen?

I arkivet fra Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge (RA), hvor der findes 17.282 pakker udl-sager 1926-83. Indgang til de mange sager er dels et navnekartotek, dels et kartotek ordnet efter fødselsdato, der begge henviser til udl-sagsnumret. Sagerne indeholder udover det gengivne skema korrespondance, attester m.v.

Litteratur

Se under Fremmedprotokol.

Slp. V. Nr.
 Obs.
 S. L.

(Udfyldes i
 Visumafdelingen)

*31/12 31 + 8. P.
 Missionær
 24/11031
 265 5 3 031*

AFHØRING

I ANLEDNING AF FORLÆNGELSE AF OPHOLDS- ELLER TILBAGE- REJSEVISUM.

Efternavn Jensen Fornavn Harold Eduard,
 Undersaatsforhold amerikansk,
 født 26 / 8 1908 i (By eller Sogn) West Jordan, Utah,
 Land (med nærmere Angivelse af Provins, Kreds o. l.) Amerika,
 Stilling Missionær for Jesu Kristi Kirke (De sidste Dages hellige)
 (Mormonismen)
 Bopæl her i Landet Skibbrogade 9 - II - Aabenraa, hos Mønsen,
 Har haft uafbrudt Ophold her i Landet siden 14. Oktober 1931.
 Hvis paagældende har haft Ophold her i Landet tidligere, da nøjagtig Oplysning
 om hvornår og hvor længe
ikke tidligere Ophold her i Landet.

Har paagældende Opholdsbog (eventuelt opgives Bogens Nummer og Dato)
Nej.

Oplysning om paagældende har svaret Skat og hvor meget
Nej.

Almindelige Oplysninger om paagældendes Arbejde
øger ikke Erhverv her i Landet.

Oplysninger om Arbejdsforholdene paa Stedet indenfor paagældendes Fag:

.....

Statseffekt. Form. Nr. 83.

Slp; Aabenr. Frmd. J. N^o: 3072.

Fig. 126. Afhøringskema for Harold Eduard Jensen i 1931. (RA, Rigspolitechefen, Tilsynet med Udlændinge, Udlændingesager 1926-1983, pk. 897, nr. 30119).

Paagældendes Boligforhold (hvilken Lejlighed, der lægges Beslag paa, hvorledes Boligforholdene er paa Stedet) bor paa Pensionat og benytter ikke selvstændig

Lejlighed.

Opholdsvisum ønskes fra Dato til 1/4 1931

Tilbagerejsevisum ønskes fra til

Formaal (med Opholdet eller Rejsen og om der foreligger Dokumentation af dette)

Missionsvirksomhed for Jesu Kristi Kirke (se foran) sammen med
Floyd Simmons Petersen (30.12.1909 Salt Lake City) Udi. 26553

Har paagældende tidligere haft Visum her (eventuelt Journal Nr.):

Nej.

Har paagældende særlig Tilknytning til Danmark (Familieforbindelse her eller lignende)

Nej.

Vedlagte Legitimation er gyldig til 21. Aug. 1933. Pas No 434643 .

Visum udløber

Har paagældende Indrejse tilladelse til andet Land herfra Hjemlandet
og da hvortil og hvorlænge indenfor Passets Gyldighed,

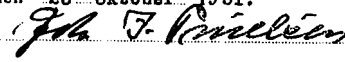
Er paagældende i D. P. E. Nej eller

udenlandske Efterlysningsblade. ?

Er paagældende ufordelagtig bekendt (eventuelt Grunden hertil)

Nej.

Aabenraa, den 20. Oktober 1931.

(Bøjtjensens Underskrift)

(Andre Oplysninger tilligemed Politimesterens Erklæring)

AABENRAA
KOMMUNE m. v.

POLITIKONTOR Politikreds, den 21/10 1931.

Bilag 1 Stk. 2,

Til

Chefen for Statspolitiet.

NB. Samtlige Rubrikker bedes udfyldte eventuelt saaledes, at det kan ses, at Besvarelse ikke i det foreliggende Tilfælde kan gives.

129. Ansøgning om indfødsret

Indfødsret er et ældre udtryk for statsborgerskab. Når man erhverver indfødsret, får man ikke blot ret til at opholde sig og arbejde i Danmark, men også valgret og valgbarhed til Folketinget, adgang til tjenestemandstillinger i staten, ret til hjælp fra det offentlige og ret til at drive selvstændig næring (jfr. Karnovs Lovsamling 2002, bd. 1, s. 93). Udlændinge kan opnå dansk indfødsret ved lov, men forinden skal der udfyldes en ansøgning til Indenrigsministeriet.

Ansøgning fra Heinrich Carl Schimmelmann om indfødsret 1926

(RA, Indenrigsministeriets 2. Kontor, Lovsager (indfødsret) 1850-1967, pk. 437, nr. 698)

[Forside:]

BLANKET

til

Ansøgning om dansk Indfødsret
(beregnet for Personer bosatte udenfor
Københavns Kommune).

Stempelfri.

Udfærdiget gennem Indenrigsministeriet
i September Maaned 1923.

*Indsendes i udfyldt Stand af Ansøgeren til
vedkommende Politikontor inden 15. Juni.*

Til

Indenrigsministeriet.

*Under Henviisning til de i omstaaende Skema indeholdte Oplysninger og de
hoslagt følgende Bilag tillader underskrevne Heinrich Carl Greve Schimmel-
mann
boende Rold Jagthus i Rold Sogn
mig at ansøge om dansk Indfødsret.*

Rold Jagthus den 2' Februar 1926

H.C. Schimmelmann
(Underskrift)

Nærværende Ansøgning tiltrædes af underskrevne Hustru

Louise Grevinde Schimmelmänn f. Demuth
(Underskrift)

(Svar paa nærværende Ansøgning bedes sendt efter
Adresse: Lindenberg Godskontor pr Vaarst).

Broder:
62¹⁷¹⁰/24 kib

IND. MIN. 2. Expktr. 1926 J. Nr. 62⁷⁶ – 8 Bil.
6/2

1926-1-20

[Side 1-3:]

		Bilag Nr.
<p><i>1. Ansøgerens fulde Navn</i></p> <ul style="list-style-type: none">- <i>Livsstilling</i>- <i>Fødested</i>- <i>Fødselstid</i> <p>(Fødselsattest vedlægges.)</p>	<p>Heinrich Carl Schimmelmänn Lensgreve Ahrensburg 13' Juni 1890</p> <p>Vedlagt Fødselsattest (Geburtsurkunde)</p>	1.
<p><i>Er nogen af Ansøgerens Forældre dansk?</i> (I bekræftende Fald vedlægges vedkommendes Fødselsattest. Opmærksomheden henledes paa Lovene Nr. 353 af 27. November 1916, Nr. 474 af 5. September 1920, Nr. 247 af 12. Juni 1922 og Nr. 123 af 18. April 1925.)</p>	<p>Moderen, Elisabeth Cathrine født Skeel var ifl. Fødsel dansk. Hendes Fødselsattest vedlægges.</p>	2.
<p><i>2.a. Naar indvandrede Ansøgeren?</i></p>	<p>15 Januar 1925</p>	
<p><i>b. I hvilke Kommuner her i Landet har Ansøgeren opholdt sig siden sin Indvandring, og i hvilke Tidsrum paa de forskellige Steder?</i></p>	<p>Rold-Vebbestrup Kommune fra 15/1 25 til nu</p>	

<p>c. Har Ansøgeren siden sin Indvandring opholdt sig i Udlandet? I bekræftende Fald, i hvilke Lande og i hvilke Tidsrum? (Rigtigheden af de under Punkt 2 a-c givne Oplysninger maa bevidnes af to paalidelige Personer, hvis Troværdighed maa attesteres af Politiet. Andragerens Vandel under hele hans Ophold her i Landet maa attesteres paa samme Maade.)</p>	<p>Har i kortere Tidsrum været paa Rejse i Tyskland og i Canada. Attest vedlægges.</p>	3.
<p>3. Hvorledes har Ansøgeren ernæret sig her i Landet?</p>	Som Godsbesidder	
<p>4.a. Har Ansøgeren her i Landet nydt Fattigunderstøttelse? b. eller Hjælp af de kommunale Hjælpekasser (de fattiges Kasse)? (Herom vedlægges Attester fra hver enkelt Opholdskommune.)</p>	<p>Nej. Nej Attest vedlægges fra Rold Vebbestrup Kommune</p>	4.
<p>5. Ægtefællens fulde Navn - Fødested (Fødselsattest vedlægges.) Ægtefællernes Vielsesdag (Vielssattest vedlægges.) Samlever Ægtefællen med Ansøgeren? Hvis ikke, hvor har Ansøgerens Ægtefælle da Ophold? Er Ægteskabet opløst, og da hvorledes? (Dødsattest, Skilsmissebevilling eller lign. vedlægges. Vedrørende muligt tidligere Ægteskab maa tilsvarende Attest vedlægges, hvorhos den tidligere Ægtefælles Nationalitet maa oplyses.)</p>	<p>Louise Elisabeth Käthe født Meier, der ved meddelt Navneforandring er forandret til Demuth. Ahrensburg i Tyskland Hendes Fødselsattest vedlægges. 9^e Januar 1925 Vielssattest vedlægges Ja. Nej.</p>	5. 6.

<p>6. Antallet af Ansøgerens Børn Børnenes Alder Nyder de eller har de nydt dansk Undervisning og Opdragelse? Samlever de af Børnene, der er under 18 Aar, med Ansøgeren? Hvis ikke, hvor har de Ophold? (Fødselsattester og Skoleattester for Børnene vedlægges.)</p>	<p>Ingen -</p>	
<p>7. Er Ansøgeren det danske Sprog mægtig? (Attest vedlægges, medmindre Ansøgeren er af dansk Afstemning eller er født i Norge eller Sverige.)</p>	<p>Ja Attest herom vedlægges.</p>	<p>7.</p>
<p>8. Har Ansøgeren aftjent Værnepligt her i Landet? (I bekræftende Fald opgives Rullebetegnelsen). Hvis ikke, da af hvilken Grund?</p>	<p>Nej. Paa Grund af mit statsborgerlige Forhold til Tyskland.</p>	
<p>9. Ejer Ansøgeren fast Ejendom her i Landet? (I bekræftende Fald vedlægges Attestation.) Paa hvilken anden særlig Maade er Ansøgeren knyttet her til Landet?</p>	<p>Er Ejer af Lindenberg, Gudumlund og Mylenberg Godser her i Landet. Attest herom vedlægges. Er Bestyrer af Grevskabet Lindenburgs Successorfond og Medbesidder samt 1ste Direktør i det grevelige Schimmelmanske Fideikommis, der begge staar under dansk Lenskontrol.</p>	<p>8.</p>
<p>10. Er Ansøgeren løst af det undersaatlige eller statsborgerlige Forhold til sit Fødeland eller paa anden Maade udtraadt af dette Forhold? (I bekræftende Fald vedlægges Attestation.)</p>	<p>Nej.</p>	

<p>11. For Personer født i Tyskland eller staaende i statsborgerligt Forhold til dette Land: <i>Har Ansøgeren overfor nogen tysk Myndighed forbeholdt sig at bevare tysk Statsborgerret uanset Erhvervelsen af dansk Indfødsret?</i></p>	<p>Nej.</p>	
---	-------------	--

[Side 4:]

Kommunalbestyrelsens Erklæring:

Begrundet paa at fornævnte Andrager har saa store Interesser her i Landet og da hans Forældre var danske Statsborgere kan Ansøgningen anbefales.

ROLD VEBBESTRUP SOGNERAAD
 PR. DOENSE den 2 Februar 1926

P.S.V.
 V. Svendsen
 Fmd.

Politimesterens Erklæring:

Foranstaaende Andragende anbefales.

Politimesteren
 i den 2/2 1926
 Hadsund S. Bo Lassen

Amtets Erklæring:

Fra Amtets Side vides intet mod det ansøgte at erindre.

Aalborg Stiftamt den 5' Februar 1926.

Bache

Til
 Indenrigsministeriet

Kommentarer

Ved lov af 1. juli 1927 fik H.C. Schimmelmann dansk indfødsret.

Bache Stiftamtmanden.

Broder: 62¹⁷¹⁰/24 kib Henvisning til broderens indfødsretssag i 1924, hvor afgørelsen lød: kib, dvs. kan ikke bevilges.

Bemærkninger til foranstaaende Lovforslag.

- 1) Karseth, Peter Georg, Postassistent, af Kjøbenhavn, født 1870 i Kalesund i Kongeriget Norge, har siden 1882 opholdt sig her i Landet. Han er en Søn af den i Lov om Indfødsrets Meddelelse af 22de Marts 1890, under Nr. 2 ommeldte Martinus Pedersen Karseth. Andrageren, der er ugift, anbefales saavel af sine Foresatte som af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 2) Karseth, Ivar Thorvald, af Kjøbenhavn, født 1873 i Kalesund i Kongeriget Norge, har ligesom sin under forrige Nr. nævnte Broder siden 1882 opholdt sig her i Landet. Han anbefales af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 3) Andersen, Oluf, Stomager, af Roskilde, født 1854 i Eters Præstegjæld i Kongeriget Norge, har siden 1877 uafbrudt opholdt sig i Roskilde, hvor han har Borgerstab. Andrageren er gift med en dansk Kvinde, med hvem han har 3 Børn. Paagjældendes Andragende om Indfødsret er henvisst til Indenrigsministeren ved Folkethingets Beslutning af 27de Februar 1890.
- 4) Andersson, Carl Aron, Lejehusmand, af Braaby Sogn under Sorø Amt, født 1841 i Harplinge Sogn i Kongeriget Sverige, har i over 20 Aar opholdt sig her i Landet, siden 1884 i Braaby Sogn. Han er gift med en dansk Kvinde, med hvem han har 1 Barn. Han anbefales af Braaby Sogneraad.
- 5) Andersson, Johan Christian, Sadelmager og Tapetserer, af Kjøbenhavn, født 1838 i Malmø, har siden 1861 opholdt sig i Kjøbenhavn, hvor han har Borgerstab. Han er gift med en dansk Kvinde, med hvem han har 6 Børn. Han anbefales af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 6) Andres, Ernst Christian, Handelsbetjent, af Helsingør, født 1870 i Neumünster i Hertugdømmet Holsten, kom i 1874 med sine Forældre her til Landet, hvor han derefter uafbrudt har opholdt sig, indtil sin Konfirmation 1883 i Hellebæk, Tjersø Sogn, og derefter i Helsingør. Andrageren, der er det danske Sprog mægtig, anbefales af Helsingør Byraad.
- 7) Bengtsson, Carl Johan, Arbejdsmand, af Kjøbenhavn, født 1848 i Ekrea i Kongeriget Sverige, har siden 1878 opholdt sig her i Landet, indtil 1883 i Taarnby Sogn, og derefter i Kjøbenhavn. Han er gift med en svensk Kvinde, med hvem han har 2 Børn. Han anbefales af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 8) Blümel, Friedrich Wilhelm, Kolonneformand ved de danske Statsbaner, af Frederiksberg By og Sogn under Kjøbenhavns Amt, født 1850 i Kallbriesnig i Kongeriget Preussen, har fra 1874, da han kom her til Landet, været ansat ved de sjællandske Fernbaner. Han er gift med en dansk Kvinde, med hvem han har 2 Børn, der nyde dansk Undervisning. Han er det danske Sprog mægtig og anbefales saavel af sine Foresatte som af Frederiksberg Kommunalbestyrelse.
- 9) Borlin, Hans Magnus, Kobberfæd, af Kjøbenhavn, født 1823 i Cimbritzhamn i Kongeriget Sverige, har siden 1855 opholdt sig i Kjøbenhavn, hvor han har Borgerstab. Han er gift med en dansk Kvinde, med hvem han har 2 Børn. Han anbefales af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 10) Brüche, August Georg, Mursvend, af Sundbyhøster paa Amager, født 1851 i Celle i Kongeriget Preussen, kom i 1874 her til Landet, hvor han derefter har opholdt sig. Andrageren er gift med en dansk Kvinde; dette Ægtefælle er barnløst. Han er det danske Sprog mægtig og anbefales af Taarnby Sogneraad.
- 11) Brühl, Carl Georg, Tømrermester, af Vedbæk, Søllerød Sogn under Kjøbenhavns Amt, født 1862 af danske Forældre i Norra Bram Sogn i Kongeriget Sverige, har siden 1868 opholdt sig her i Landet. Andrageren, der er ugift, anbefales af Søllerød Sogneraad.
- 12) Brühl, Georg Wilhelm, Stenograf, af Kjøbenhavn, født 1863 i Norra Bram Sogn i Kongeriget Sverige, har siden 1865 haft Ophold her i Landet. Andrageren er ugift; han anbefales af Kjøbenhavns samlede Magistrat.
- 13) Burchardi, August Carl Gustav, Tømrersvend, af Kjøbenhavn, født 1842 i Quedlinburg i Kongeriget Preussen, kom i sit 6te Aar til Kjøbenhavn, hvor han derefter, med Undtagelse af Tidrummet fra hans 17de til hans 21de Aar, har opholdt sig. Andrageren er ugift; han er det danske

Fig. 127. Dansk indfødsret bliver meddelt ved lov. I bemærkningerne til de pågældende lovforslag kan man finde en kort beskrivelse af hver af de personer, der blev indstillet til at modtage dansk statsborgerskab. Her fremgår det også, om der forelå en anbefaling fra lokale eller andre myndigheder. Bemærkningerne til lovforslagene kan således betragtes som en god indgang til indfødsretssagerne. Indfødsretslovene og de tilknyttede bemærkninger er også et af de vigtigste grundlag for Immigrantmuseets database for personer, som har fået dansk statsborgerskab. (Forslag til Lov hvorved Indfødsret meddeles forskjellige Udlændinge, 1891).

Erindre	Indvende.
Fideikommiss	Jordegods eller formue, som er båndlagt til et bestemt formål.
Fmd.	Formand.
Ind. Min. 2. Expktr.	Indenrigsministeriets 2. Ekspeditionskontor.
P.S.V.	På sognerådets vegne.
S. Bo Lassen	Politimesteren i Hadsund.
Successorfond	Jordegods eller formue, som er båndlagt til efterkommerne af en bestemt slægt.

Lovgrundlag

De to hovedlove er indfødsretsloven af 15. januar 1776 og Danmarks Riges Grundlov § 44 (tidligere § 54). De nærmere regler om erhvervelse og fortabelse af dansk indfødsret findes i lov nr. 42 af 19. marts 1898, nr. 123 af 18. april 1925 og nr. 252 af 27. maj 1950.

Anvendelsesmuligheder

Indfødsretssagerne gør det muligt at følge forvaltningens konkrete behandling af disse sager, f.eks. hvilke kriterier man igennem tiden har lagt vægt på. Sagerne er også et meget benyttet kildemateriale af personalhistorikere.

Hvor findes kildetypen?

For perioden 1776-1847 findes der i Danske Kancellis arkiv (RA) naturalisationsprotokol (med register) og tilhørende sager. Indfødsretssager har siden 1850 været behandlet af Indenrigsministeriet, dog i årene 1855-58 af Fællesindenrigsministeriet og 1858-65 af Finansministeriet (alle disse ministeriers arkiver findes i RA). Det skal bemærkes, at Fællesindenrigsministeriets arkiv kun indeholder de indfødsretssager, hvor der blev givet afslag. De ansøgninger, som førte til indfødsret, er i Indenrigsministeriets arkiv. Rigsarkivet har fremstillet en folder om indfødsretssagerne og de tilknyttede navneregistre (www.sa.dk/ra/salgsservice/foldere/36_indfod.pdf).

Immigrantmuseet har udarbejdet en database over de 50.317 personer, der i perioden 1776-1960 har fået tildelt indfødsret (<http://ddd.dda.dk/immibas/immibas2.asp>). Årene 1850-1915 er også dækket af Indenrigsministeriets trykte navneregister fra 1916 (se nedenfor).

Litteratur

Alfabetisk Navneregister over Personer, der i Aarene 1850-1915 ved Lov har erhvervet dansk Indfødsret med herhenhørende Oplysninger og statistiske Redegørelser, 1916. Udg. af Indenrigsministeriet.

Knud Larsen: *Indfødsretslovene*, bd. I-II, København 1948. [Her er alle relevante love, bekendtgørelser, cirkulærer, domme m.v. fra 1776 til 1947 optrykt.]

Jens Møller: *Indfødsretten og Kongeloven og Indfødsrettens Kilde m.m.*, *Historisk Tidsskrift* 10. rk. bd. VI, 1942-44, s. 177-209.

Om forfatterne

Peter Birkelund

Født 1952, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet. Har arbejdet med emigrationshistorie og besættelsestidshistorie. Skrevet artiklerne »Danish Emigration to Australia« og »Danish Emigration to New Zealand« til *Årsskrift for Dansk Udvandrerhistorisk Selskab* 1988 og 1990. Udgivet flere bøger og artikler om besættelsen, bl.a. *Faldskærmsfolk – SOE's arbejde i Danmark 1941-45* (sammen med Henrik Dethlefsen, 1986), »1944 – en modstandsgruppe« i Henrik Dethlefsen og Henrik Lundbak, red.: *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid* (Festskrift til Hans Kirchhoff og Henrik S. Nissen) og »Samarbejde eller brud? Det konservative Folkepartis store dilemma« i Joachim Lund, red.: *Partier under pres – demokratiet under besættelsen* (2003). Udsendte i 2000 ph.d.-afhandlingen *De loyale oprørere* om den nationalt-borgerlige modstandsbevægelse.

Ole Degn

Født 1937, dr.phil., tidl. arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg. Har arbejdet med dansk forvaltningshistorie og økonomisk og social historie 1550-1800, herunder byhistorie, håndværkerhistorie, søfartshistorie og toldhistorie. I 1981 udkom disputatsen *Rig og fattig i Ribe. Økonomiske og sociale forhold i Ribe-samfundet 1560-1660* og i 1988 *Christian 4.'s kansler. Christen Friis til Kragerup (1581-1639) som menneske og politiker*. Har udgivet *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold 1651-1660* (1995-2005) og skrevet hæfter om bl.a. toldarkiver, rådstuearkiver og folketællinger i Arkivernes Informationsserie. Har redigeret *Vor gunst tilforn. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1500-1750* (2007).

Peter Fransen

Født 1962, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Fyn. Har primært skrevet bidrag til antologier og tidsskrifter om administrationshistorie samt regionale økonomiske og sociale forhold. Herunder: »Statspolitiet« i Peter Fransen m.fl., red.: *Harmonisering eller særordning. Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen i 1920*, bd. 1 (2002), »Samarbejde – eller mangel på samarbejde indenfor politiet i 1930'erne«, *Politihistorisk Årsskrift* 2001, »Kvindeskæbner i kølvandet på tyven Frederik Hansen Berggreen. Promiskuitet blandt underklassens kvinder eller ofre for en kvindebedærer?«, *Fynske Årbøger* 2004 (sammen med Inge Eriksen), samt »Den arkivalske virkelighed« i Edith Mandrup Rønn og Inger Hartby, red.: *Det forrykte menneske. Den psykisk syge i historien* (2006). Arbejder nu med de danske ungdomsfængsler 1933-73 og skriver desuden virksomhedshistorie.

Karsten Gabrielsen

Født 1954, død 2006, cand.phil, arkivar ved Landsarkivet for Sjælland m.m. 1999-2003 og ved Rigsarkivet 2003-06. Interesserede sig især for middelalderhistorie, hvilket bl.a. udmøntede sig i *Bispeby og Kongestad – København i Middelalder og Renæssance* (1999) og *Vikingernes historie – kort fortalt* (2000) samt artiklerne »Københavns arkæologi og den historiske topografi« og »At dekonstruere Ramsing« i *Historiske Meddelelser for København* 1999. Desuden udgav han bl.a. »Virksom flyver jeg frem«. *Dyreværneforeningen Svælens historie 1897-1985* (2001) og »Pastoratsarkiver og menighedsrådsarkiver – andet end kirkebøger«, *Personalhistorisk Tidsskrift* 2004.

Michael Hertz

Født 1939, cand.mag., til 2004 arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet. Har arbejdet med landbohistorie, lokalhistorie, arkivistik og forvaltningshistorie. Har bidraget med artikler til fagtidsskrifter, håndbøger og samleværker, heriblandt: Birgit Nüchel Thomsen m.fl.: *Samspillet mellem organisationer og stat* (1987), *Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse 1848-1990* (1991), *Dansk Kulturhistorisk Opslagsværk* (1991), *Dansk Forvaltningshistorie, Folkestyrets Forvaltning 1901-53* (2000), *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* (2000-01) og *Den store danske Encyklopædi* (1994-2001). Udgav i 1986 *Holbæk i hundred år* og i 1996 *Et ministerium finder sin form* om Landbrugsministeriets oprettelse og første år. Medredaktør (2001ff.) af tidsskriftet *Vejhistorie*.

Erik Korr Johansen

Født 1942, cand.mag. og indtil 2007 arkivar på Erhvervsarkivet. Har arbejdet med erhvervs- og lokalhistorie. Var redaktør og hovedforfatter til to-bindsværket om Århus havns historie: *Fra åhavn til kysthavn* (1990) og *Fra kysthavn til storhavn* (1994) og har skrevet afsnittene om byens erhvervsliv fra 1720 til 1995 i byhistorien *Århus – byens historie*, bd. 2-4 (1995-98). Desuden bl.a. erhvervshistoriske artikler i *Erhvervshistorisk Årbog* samt en række biografier om erhvervsfolk i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg. (1979-84).

Christian Larsen

Født 1974, cand.mag. og arkivar ved Rigsarkivet. Har forsket i dansk kirke- og uddannelseshistorie i 1700- og 1800-tallet og bl.a. skrevet om dansk læreruddannelse 1824-57 i værket – *for at blive en god lærer. Seminarier i to århundreder* (2005), om statens og kommunernes overtagelse af private gymnasieskoler 1918-19 til *Uddannelseshistorie* 2003 og om præsteuddannelse omkring år 1800 til *Uddannelseshistorie* 2004. Har bl.a. udgivet visitatsindberetninger fra Sjællands biskopper Peder Hersleb 1739-1745 (2005) og N.E. Balle 1783-1807 (1999-2002) samt *Dansk Uddannelseshistorisk Bibliografi 1948-2004* (2005).

Jørgen Mikkelsen

Født 1959, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sjælland m.m. Har især forsket i dansk og europæisk byhistorie ca. 1500-1850, men har også skrevet tidsskriftartikler og bidrag til samleværker m.m. inden for emnerne: dansk rets- og kriminalitets-, administrations-, social-, medicinal-, uddannelses-, militær-, migrations- og landbrugshistorie. Har været medredaktør af antologierne og kildeudgaverne *Det store i det små* (1997), *Regional Integration in Early Modern Scandinavia* (2001) og »afyderste Vigtighed for det hele Borgersamfunds Tryghed«. *Medicinalberetninger og deres anvendelsesmuligheder i historisk forskning* (2005). Har desuden været ansvarshavende redaktør for tidsskrifterne *1066* og *Personalhistorisk Tidsskrift*.

Margit Mogensen

Født 1946, død 2005, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Rigsarkivet. Arbejdede primært med dansk landbrugs-, kunst- og teknologihistorie i 17- og 1800-tallet. Udover en lang række artikler udgav hun bøgerne *Fæstebønderne i Odsherred* (1974), *Godsejerrøster. Lokaløkonomiske indberetninger fra Roskilde amt 1735-1770* (sammen med Poul Erik Olsen, 1984), *Landbruget i dansk malerkunst ca. 1840-1915* (1984), *Eventyrets tid. Danmarks deltagelse i verdensudstillingerne 1851-1900* (1993), *Rigsarkivet – Husene på Slotsholmen* (2001) og *Tapet i Danmark i 200 år. Fremstilling og anvendelse ca. 1730-1930* (2005). Hun blev i 1997 ph.d. på afhandlingen *Danmark og verdensudstillingerne i 19. årh.*

Leif Hansen Nielsen

Født 1955, ph.d., arkivar og forsker ved Landsarkivet for Sønderjylland. Har arbejdet med emigrations-, administrations- og industrihistorie i det 19. og 20. århundrede. Har bl.a. skrevet om afvandringen fra Vestslesvig 1860-1900 (i *Sønderjyske Årbøger* 1994), om tinglysningsvæsenet i Peter Fransen m.fl.: *Harmonisering eller særordning. Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen 1920*, bd. 1 (2002), og om det sønderjyske matrikelvæsen (i *Sønderjysk Månedsskrift* 2005, nr. 7). Har i 2007 udgivet bogen *Ad industriens vej. Studier i den slesvig-holstenske industri 1864-1914 med særlig henblik på Nordslesvig*. Har desuden bidraget til kildeudgivelsen *Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie* (2004).

Erik Nørr

Født 1944, dr.phil., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sjælland m.m. Har arbejdet med skole- og uddannelseshistorie, kirkehistorie, forvaltningshistorie og socialhistorie i det 19.-20. århundrede. Har bl.a. udgivet disputatsen *Præst og Administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen fra 1800 til 1841* (1981) og bøgerne *Det højere skolevæsen og kirken* (1979), *Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899* (1994) og *Genforeningens bedste gave. Skoleordning og amtsskolekonsulenter i Sønderjylland og Danmark* (2003). Har desuden skrevet bidrag til værkerne *Dansk*

Arbejdet med at beskrive de 129 kildetyper i denne bog og at finde passende eksempler til at belyse dem har strakt sig over en årrække og involveret en del møder. Hovedparten af møderne er blevet afholdt i konferenceværelset på Landsarkivet for Sjælland m.m. Det var bl.a. tilfældet med dette møde i 2004. (Foto: Charlotte S.H. Jensen).

Forvaltningshistorie (2000) og *Dansk læreruddannelse*, bd. 1 og 3 (1993 og 2005) samt været redaktør af *Kilder til dansk forvaltningshistorie*, bind II-V (1998-2008).

Steen Ousager

Født 1953, cand.mag., arkivchef ved Landsarkivet for Fyn, Landsarkivet for Sønderjylland og Dansk Data Arkiv. Har arbejdet med trafik- og jernbanehistorie samt udvandrings- og forvaltningshistorie. Har bl.a. skrevet *Krige og Fornyelse* (bd. 2 i DSBs jubilæumsværk, 1997), *Brasilianske forbindelser*, bd. I-II (sammen med Bjørn Kullmann, 1996), *Fra søjle til plan. Hudevad Radiatorfabrik A/S 1936-1996* (1996) samt *Guldsnore på Sporet. Jernbane, politik og forening* (1991). Har desuden bidraget til Jan Kanstrup og Steen Ousager, red.: *Kommunal opgaveløsning 1842-1970* (1990) og skrevet en række artikler. Var desuden en årrække redaktør af *Siden Saxo*.

Karl Peder Pedersen

Født 1952, ph.d., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Sjælland m.m. Har arbejdet med landbo-, koloni- og forvaltningshistorie i det 18.-19. århundrede. Har bl.a. skrevet *Vestfynske fæstebønder* (Landbohistorisk Selskab 1984),

Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848 (1998) og sammen med Erik Nørr redigeret *På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920* (1998). Arbejder for tiden på det kriminalitetshistoriske forskningsprojekt *På sporet af forbryderen. Kriminalitetsefterforskningens og opdagelsespolitiets historie i København 1800-1863*.

Klaus Arøe Schmidt

Født 1950, cand.mag., arkivar ved Rigsarkivet. Har været ansat i Udenrigsministeriet som arkivar i en årrække og derefter i EU-Kommissionens Historiske Arkiver. Fra 1997 arkivar i Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling. Har skrevet artiklen »Den Europæiske Kommissions Arkiver« i *Arkiv. Tidsskrift for forvaltning og arkivteknik*, nr. 2, 1997.

Annette Østergaard Schultz

Født 1965, mag.art., arkivar og seniorforsker ved Landsarkivet for Nørrejylland. Har beskæftiget sig med den danske arbejderbevægelses historie, navnlig i forhold til ikke-socialistiske organiseringer og har udgivet artikler desangående bl.a. i *Erhvervshistorisk Årbog* 1993, *Den Jyske Historiker* 1994, *Fortid og Nutid* 1994 og *Arbejderhistorie* 1995. Har skrevet bogen *Pligtarbejde og lystarbejde* (2000) om anlæg af veje i midten af 1800-tallet, et bidrag om sociale forsikringer i Peter Fransen m.fl: *Harmonisering eller særordning. Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen i 1920*, bd. 1 (2002), og har desuden beskæftiget sig med kriseforvaltning under 1. verdenskrig – både syd for grænsen i *Mellem Fjelstrup og fronten* (1996) og nord for grænsen i *I én og samme båd. Lokal og regional kriseforvaltning under 1. verdenskrig* (2007).

Niels Strandsbjerg

Født 1950, cand.phil. i historie. Arbejdede indtil 1990 i gymnasieskolen. 1990-1992 tilknyttet Landsarkivet for Sjælland m.m. 1992-97 ansat i Post- og Telegrafvæsenet med henblik på indsamling af lokale postarkivalier fra hele landet. Udgav i denne forbindelse registraturerne *Posthuse øst for Storebælt*, *Posthuse i Nørrejylland*, *Posthuse i Sønderjylland* samt *Posthuse på Fyn*. Udgav i 1998 *Refsnæsskolen 1898-1998*, i anledning af Refsnæsskolens 100 års jubilæum. 1998-2004 arkivar ved Landsarkivet for Sjælland m.m., heraf 1999-2002 som sekretariatsleder.

Register til bind III

Registret omfatter de vigtigste ord og emner, der er nævnt i indledninger og kommentarer m.v. til de enkelte kildetyper. Derimod dækker registret ikke selve kildeteksterne eller de administrationshistoriske indledninger. Person- og stednavne er heller ikke medtaget. Tallene henviser til kildernes numre, ikke til sidetal.

- 1. forbrugsafgiftsinspektorat 99
- 2. forbrugsafgiftsinspektorat 99
- A- og B-fredning 90
- A-, B- og C- journal 6
- A-, B- og C-listeordre 69
- a-kasse 85
- abort 79
- accession 38
- adgang (arkivtilgængelighed) 6
- administrationssag 54
- adoption 79
- afgangsbevis 31
- afgangsregister 123
- afgiftsberigtigelse 99
- afhøring 125, 126
- afleveringsfortegnelse 6, 48
- aftale 9
- aftenskole 30
- akademisk borgerbrev 32
- akademisk ed 32
- akkreditering 8
- akt 9
- akteringsstempel 6
- aktieselskab 64
- Aktieselskabsregistret 64
- aktpakke 6
- alderdomshjem 80
- aldersrente 74, 80
- alimentationsbidrag 20
- alimentationsprotokol 20
- Almenskoleloven 26
- almindelig forberedelseseksamen 26
- almindelig vurdering 103
- ambassadeindberetning 8
- ambassadetelegram 8
- amtsarkiv 15, 21, 22, 39, 43, 72
- amtskommune 75, 87, 88
- amtskommunearchiv 39
- amtskort 23
- amtsprovst 23
- amtsrådsarkiv 39
- amtsrådskreds 23
- amtskoleledelse 23
- amtskolekonsulent 23
- anholdelsesprotokol 16
- ankenævn 15, 88
- anlægsarbejde (jernbaner) 45, 47
- anlægslov 39, 40
- anmeldelsesprotokol 17
- annonce 43
- ansættelsesliste 101
- ansættelsessag 48
- ansøgning 30, 36, 37, 91, 111, 129
- arbejderbeskyttelseslovgivning 66
- Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv 81, 82
- Arbejds- og Socialministeriet 119, 120
- arbejdsanvisningskontor 84, 85
- arbejdsformidling 84, 85
- arbejdsgiver 81, 82, 84, 125
- arbejdsinspektør 66
- arbejdskraft 115, 116
- arbejdsløshed 71, 72, 85, 86
- arbejdsmarked 81, 83, 85
- arbejdsmarkedsordning 72
- arbejds miljø 48, 66
- Arbejdsministeriets Ungdomsudvalg 86
- arbejdsplads 121
- Arbejdsretten 81, 83
- arbejdstager 81
- arbejdsteknisk undervisning 86
- arbejdstid 82
- arbejdstilladelse 124, 125
- arbejdstilsyn 66
- arbejdsvilkår 119, 120
- arbitrær straf 105
- arealudnyttelse 114
- arkivenhed 6
- arkiveringssystem 1-6
- arkivplan 3

- arvefæste 53
auditørarkiv 105
autorisation 58
- baneafdeling (DSB) 45
beboelsesejendom 117
bebyggelsesplan 87
befaling 109
befordring 44
beløbsjournal 100
beregningjournal 100
beretning 23
besigtigelse 89
beskæftigelsesforanstaltning 72, 86
besættelsestiden 18, 69
besøgsrapport 28
betaling 80
bevaringsservitut 90
bevilling 21, 65, 95
bibliotek 35, 118
Biblioteksrådet 35
bilag 4
bilateral konsularaftale 7
biograf 118
biografbevilling 1
bistandssag 7
blandet tog 43
blind 77
Blå System, Det 8
boganmeldelse 37
bogføringslov 5
bogholderi, dobbelt 5, 57
boligforhold 113, 120, 122
Boligministeriet 87
boligtype 117
boligtælling 113
borgerskab 63
borgerskabsprotokol 63
Botanisk Have 36
brevbog 1, 2
brevbogsregister 1
brevnummer 1
bunden næring 63
byfogedarkiv 63
byggegødtgørelse 91
byggeri 91, 117
byggetilladelse 117
bygherre 117
bygningsfredning 90
bygningshistorie 90
bygningstegning 41
byplanvedtægt 87
- byudviklingsplan 87
byudviklingsudvalg 87
børn 76
børnearbejde 66
børnebogssamling 23
børnehave lærerinde 31
børnehaveseminarium 31
børnelov 75
børnepenget 20
- censor 29
 censorindberetning 29
 censor 33, 34
 censurkort 34
 Centrale Personregister, Det 123
 Centralkartoteket 15
 cirkulære 44
 Civilretsdirektoratet 21
 clearingkontoen 69
- dagbog 18
 daginstitution 31
 Danmarks Jernbanemuseum 41-44
 Danmarks Pædagogiske Bibliotek 25
 Danmarks Radio 33
 Danmarks Statistik 84, 113-120
 dannelsesrejse 32
 Dansk Idræts Forbund 118
 Dansk Patenttidende 65
 Dansk Skolemuseum 25
 Danske Kancelli 1, 129
 Danske Politiefterretninger 16, 122, 125, 128
 Danske Våbenbrødre, De 111
 decimalklassifikation 2, 3
 degnekorn 52
 degnetrave 52
 deklaration 54
 Departementet for Told- og Forbrugsafgifter 93
 depeche 6, 8
 depositarmagt 6, 9
 Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet 66
 Direktoratet for de Antikvariske Mindesmærkers Bevaring 89
 Direktoratet for Egnsudvikling 71
 Direktoratet for Folkeskolen og Seminarierne 23
 Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet 65
 Direktoratet for Statsskovbruget 60
 disciplinærsag 48

dispositionsplan 87
 distrikt (DSB) 45
 distriktssag 60
 DK-systemet 3
 dobbelt bogholderi 5, 57
 dommerarkiv 11-15, 55
 dommerkontor 14, 88
 domstol 105
 dossiersag 3, 6, 35
 drejeskive 41
 driftsbog 61
 driftsfællesskab 46, 48
 driftslån 46
 DSB 41-46, 48
 Dyrehavsbakken 60
 dyrlæge 58
 dyrtidsforanstaltning 72
 dødeblad 122
 døv 77
 døvstummeinstitut 77

 E-journal 46
 efternavn 21
 Egnsudviklingsloven 71
 ejendom 113, 117
 ejendomspris 39
 ejendomsret 39
 ejendomsskat 103
 ejendomsskyld 53, 103
 ejendomsvurdering 73, 103
 ejersammensætning 47
 eksamensberetning 29
 eksamenskommission 32
 eksamenskursus 31
 eksamensordning 26, 29
 eksamensprotokol 26, 29, 31
 eksamensresultat 26
 eksamenstekst 25
 ekspeditionsnummer 1
 ekspeditionssted 47
 eksport 58
 ekspropriation 39, 40
 ekstraordinær hjælp 72
 elektriske kabler 40
 elevkarakteristik 77
 elevrekruttering 26, 30
 elevsag 75
 emneliste 3
 emneordnet register 2
 emneplan 2, 6
 eneretsbevilling 40
 energiforbrug 115, 116

enkeltsagsdannelse 3
 enstypesag 1, 6
 entête 7, 8
 epileptiker 78
 erhvervsejendom 117
 erhvervspolitik 71
 erhvervstælling 115
 erindring 1
 erindringsmedalje 111
 erstatning 39
 etat 48

 fabriksinspektør 66
 fabriksliste 62, 115
 fabrikslokale 66
 fabrikslov 66, 116
 fabriktabel 62
 fag- og timefordeling 24, 28
 fagforening 82, 85
 fagkonsulent 28
 familiepleje 75
 familiepolitik 79
 fartøjs- og bådefortegnelse 97
 fastnummersystem 1, 3, 36
 ferie 82
 fideikommiss 54
 filmcensur 34
 finanslovsforhandlinger 43
 Finansministeriet 46, 62
 firmaanmeldelse 64
 flyforbindelse 43
 flygtning 124
 folkebiblioteksansøgning 35
 folkebiblioteksberetning 35
 folkebogssamling 35
 folkehøjskole 30
 folkeregister 121-123
 folketælling 113, 121
 forbeholdt navn 21
 forbundt 68
 foredrag 30
 forestilling 1, 2
 forfatter 36, 37
 forfatterstipendium 37
 forfremmelse 48
 forhandling 82
 forhandlingsprotokol 3, 4, 27, 88
 forhyring 98
 forhøjelsespåtegning 20
 forlig 83
 forligsmand 81
 forligsmægling 22

- forsikringsselskab 64
Forsvarets Personeltjeneste 104
forsøgsvirksomhed 56
forsømmelse 48, 51
fortegnelse 96
fortidsminderegistrering 89
fortrolig skrivelse 6
forældremøde 27
forældreråd 27
fotografi 104
fredning 88-90
fredningsnævn 88, 89
frejdbetyg 125
fremmedlov 124, 125
fremmedprotokol 124
frikvarter 27
fristforlængelse 6
fritid 120
frugtavl 114
fuldmagt 9
fysisk udvikling 87
fællesmøde 45
færge 43, 45, 49
færgelav 49
fæste 53
fæstefløsningskommission 53
fødevare 58
- garantisag 46
garantistillelse 46
gartneri 114
Generaldirektoratet (DSB) 45
General Landøkonomi- og Kommercekollegiet 62
Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet 65
gejstlig mægling 22
godstog 43
godstrafik 44
grundafståelse 39
Grundloven 10, 11, 16, 39, 129
grundværdi 103, 114
gruppeordnede sager 6, 8, 10, 23, 30
guldsnore 48
grønne registrant, Den 38
gymnasiearkiv 25
gymnasieskole 24, 25, 27, 28
gæld 73
gårdbrug 57
- Handelsministeriet 65, 70
handelsregister 64
- handicaphistorie 77
hede 114
helbredskort 76
helbredstilstand 106
helbredsundersøgelse 76
henlæggelsessystem 1, 3, 6
hjælpegruppe 3
hjælpekasse 72
Holmen 108
hovedbog 5
hovedgruppe 3, 6
hovednavneregister 1
hovedorganisation 82
hovedregister 123
hovedregistrant 74
hoveri 53
husassistent 119
husdyrhold 114
husdyrsygdom 56
husdyrvoldgift 12
husholdningsseminarium 31
husleje 113, 121
husmandsbrug 54, 55, 57
husmandsbrugskommission 54
husmoder 119
hvide programmer 33
hædersgave 37
højskole 30
høstudbytte 114
håndarbejdsseminarium 31
håndarbejdsundervisning 23
håndværkerudgift 91
Håndværksrådet 84
- idræt 118
idrætsanlæg 118
idrætsforening 118
idrætsstatistik 118
ikke-angrebs-traktat 9
immatrikulationsprotokol 32
Immigrantmuseet 129
indberetning 7, 8, 35, 59, 89, 117
indberetningsnummer 6
Indenrigsministeriet 46, 65, 129
indfødsret 129
indfødsretslov 129
indkomst- og formueskattelov 102
indkomstskat 52, 100
indstilling 37, 70, 78
industrileverance 69
industriliste 62
industriproduktion 116

- Industrirådet 69, 70
 industritabel 62
 industritælling 62
 indvandring 124
 Inspektoratet for Tobaksbeskatningen 99
 institutionsarkiv 75
 instruktionskursus 23
 intelligenskvotient 78
 internering 15
 invaliderente 74
 inventarliste 92
 inventarprotokol 38
 investering 47, 114
- jernbane 39-43
 jernbanearkiv 40, 42-44, 47
 jernbanekommissariatarkiv 41
 jernbaneselskab 41-43, 46
 Jordfonden 54
 jordpolitik 54
 journal 1, 2, 6
 journalføring 74
 journalkort 2, 3
 journalnummer 1
 journalperiode 2, 3
 journalplan 2, 17
 journalplansystem 2
 journalregister 1
 journalsag 1, 2, 6
 journalsystem 1, 2
 journalvejledning 2
 Justitsministeriet 1, 21, 34, 78
 Jysk Patent Bureau 65
- kadetbedømmelse 106
 kanalbyggeri 39
 Kancellisystemet 1, 6
 karakter 68
 karaktergennemsnit 26, 32
 karakterskala 26, 106
 kartotek 6
 kartotekskort 3, 21, 38, 122
 kassebog 5
 kassejournal 5
 Kellerske Anstalter, De 78
 kendelse 15, 83, 88
 kendelsesbog 15, 88
 Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Den 56
 kirkebogsfører 21
 kirketiende 52
 klassificerede skrivelser 6
 KL-journalsystemet 3
- klage 83
 kloakudvalg 4
 Kommercekollegiet 62
 kommission 39
 kommunale arkivsystemer 3
 kommunearkiv 18, 20, 39, 68, 72-74, 76, 80, 87, 101-103
 kommunekort 23
 komparent 11
 konduiteliste 48, 51
 kongelig bevilling 21
 kongelig resolution 6
 Kongelige Bibliotek, Det 25, 43, 47
 Kongeriget Danmarks Hypotekbank 52
 Kongeriget Danmarks Tiendebank 52
 kongetiende 52
 Konsistorium 32
 konstruktionsmodel 108
 konsularinstruks 7
 konsulatsag 7
 konto 5
 kontorhjælpemiddel 92
 kontrakt 42
 konvention 9
 kopibog 1, 2, 6
 korrespondenttype 6
 Kort- og Matrikelstyrelsen 55
 krigshandling 110
 kriminalitet 16, 17, 75
 kriminalpoliti 17, 124
 kriminalpolitijournal 17
 krisehjælp 73
 Kulturarvsstyrelsen 38, 90
 kulturhistorie 120
 Kulturministeriet 35
 Kultusministeriet 24, 30, 35, 36
 kunst 36
 kvindehistorie 119
 kvindeorganisation 119
 købekontrakt 14, 54
 Københavns Overpræsidium 20-22
 Københavns Politi 16, 17, 19, 122
 Københavns Stadsarkiv 26, 62-64, 68, 122
 Københavns Universitet 32
 kødkontrol 58
 køreplan 44
 Køreplanskontoret 43
- landboforening 57
 Landbohøjskolen 56
 landbrug 73, 114
 landbrugsmaskine 114

- Landbrugsministeriet 52-55, 58, 59
landbrugsskole 30
landbrugstælling 114
landgilde 53
landinspektør 40, 55
landskab 40
landskabsudnyttelse 87, 114
Landøkonomisk Driftsbureau 57
Landøkonomisk Forsøgslaboratorium 56
lavsvedtægt 68
levnedsmiddelkontrol 67
linieføring 40
litteraturhistorie 37
lodseri 50
lodstvang 50
lokalplan 87
lokomotiv 41, 42, 45
lommepenge 80
lockout 81, 83
lukkede arkiv, Det 6
lægehjælp 74
lærebog 25, 28
lærekontrakt 68, 84
lærer 36
lærerfortegnelse 24, 30
læretid 84
lærling 68
lærlingelov 68, 84
lærerråd 27
lærlingeuldgift 13, 84
læseplan 28
løbenummer 2, 3
løn 82, 121
lån 46
låneansøgning 70
- magistratsprotokol 63
mandskab 49
mandtal 121, 123
mandtalsliste 101, 121-123
marinehistorie 108
Marshall-hjælp 70
maskinafdeling (DSB) 45
maskinbenyttelse 66, 115
materiel 42, 47
matriculbog 32
matrikel 32, 40
matrikelnummer 14, 103, 114
matrikelvæsen 55
meddelelse 44
mellemskole 26
mellemskoleeksamen 26
- mikrofilm 3, 6, 10
militære domstole 105
militærmusik 112
militærtaktik 110
miljøtilsyn 67
mindesmærke 89
Ministeriet for Offentlige Arbejder 43, 46
mobilitet 122
modelbygger 41, 42
modelregistratur 3
modernisering 46
modstandsbevægelsen 15
mose 114
motorkøretøj 99
museum 5, 38
museumsinventarprotokol 38
museologi 38
musikkorps 112
mægling 22, 81
mødereferat 4, 10, 27, 45
mødrehjælp 79
mønsterbeskyttelse 65
mønstringsprotokol 98
- Nationalmuseet 38, 89
NATO-arkivet 6
naturalisationsprotokol 129
naturfredning 89
navnebevillingssag 21
navnebevis 21
navnebog 21
navneforandringsprotokol 21
navnekartotek 122, 128
navnekort 21
navneregister 1, 3
navnesag 21
nodehæfte 112
normalside 25
note 7
nybyggeri 117
næringsadkomst 63
næringsbevis 63
næringsbrev 63
næringsfrihed 68
næringskendelse 63
næringslov 63
næringsprotokol 63
næringsregister 63
næringsvedtægt 63
nødhjælpsarbejde 72
- observationssag 125, 126

- Odder-systemet 3
 officer 104
 oldermænd 84
 Oldsagskommissionen 89
 oldtidsminde 89
 oms 91
 omskrivning 14
 omsætning 115
 omsætningsafgift 91, 99
 Opdagelsespolitiet 17
 opdragelsesanstalt 75
 opholdsbog 124, 125
 opholdsbogssag 125, 126, 128
 opholdstilladelse 124, 125
 Oprejsningsloven 15
 oprejsningsnævn 15
 ordenspoliti 18
 ordre 44
 Orlogsbasen 108
 orlogsskib 108
 Orlogsværftet 108
 overenskomst 9, 81-83
 overfredningsnævn 88
 Overpræsidium, Københavns 20-22
 overtiendekommission 52
 overtimebetaling 24
 overtoldinspektorsarkiv 92, 93, 95
 overvoldgiftsret 12
 Overværgerådet 75
 overøvrighedsresolution 22
- pagt 9
 pantebrev 54
 parcel 55
 parlamentarisk kontrol 10
 pas 124, 126
 passager 49
 passagerliste 19
 pastoratsarkiv 21
 patent 65
 patentankenævn 65
 patentansøgning 65
 Patentdirektoratet 65
 patentkommission 65
 patentsag 65
 patientjournal 78
 pensaoopgivelse 25, 28
 pension 80
 periodeafgrænsning 6
 perron 41
 personale 47, 94, 115
 personaleledelse 48
- personalesag 48
 personregisterfører 21
 pigeskoleeksamen 26
 planlov 87
 planlægningsrapport 87
 plantage 114
 plejehjem 80
 politiarkiv 12, 16-22
 politikreds 16-22, 122, 124
 politimester 34
 Politisk afdeling 6
 politistation 18
 Polyteknisk Læreanstalt 65
 postering 5
 postliste 6
 programoversigt 33
 programudvalg 33
 prokura 64
 praktikophold 31
 privatbane 40, 41, 42, 46, 48
 protokol (udenrigstjenesten) 6, 8, 9
 Provinsmuseumsnævnet 38
 provst 23
 præambel 9
 psykopat 78
 pædagogseminarium 31
- racehygiejne 78
 radorådet 33
 radiospredning 33
 radioudsendelse 33
 rapportjournal 51, 93
 ratifikation 9
 realeksamen 26
 realregister 14
 realskole 26
 registerblad 122
 registerseddel 6
 registrant 1, 2, 54
 registrantkort 38
 registrantregister 1
 registreringsafgift 99
 reglement 44
 regnskabsbilag 5
 regnskabsindberetning 57
 regnskabskonsulent 57
 regnskabsmetode 5
 regnskabsresultat 47
 regnskabssystem 5
 regnskabsår 5
 rejsekontrakt 19
 rejseliste 43

- rejserapport 107
rejseunderstøttelse 36
remise 41
rentekammerjournal 46
renvoi 1
reparation 42
repertoireplan 33
repræsentation 6-8
repræsentationschef 7, 8
resolution, kongelig 6
restauration 60
retiradebygning 41
retsbetjentarkiv 11, 12, 16, 17, 20, 21, 63, 64
Retslægerrådet 78
retsplejereform 105
rigsbibliotekar 35
Rigsdagens Politiske Udvalg 10
Rigspolitiet 126
rottebekæmpelse 3
rutebil 43
Røde System, Det 8
rådstuearkiv 49, 63
rådstueprotokol 63
råvareforbrug 116
- saggruppe 2, 3, 6
saggruppenummer 2, 3, 6
sagplan 2
sagregister 3, 6
sagsfortegnelse 6
sagsnummer 6
sagsomslag 1
salgsværdi 116
samhandelsaftale 69
samlesag 3
samtykke 46
selvangivelse 101, 102
selveje 53
seminarium 27, 31
separationsprotokol 22
Septemberforliget 83
servitut 54
session 76
signalement 125
sikkerhed 44
sikkerhedsforskrift 48
skabssag 10
skatteberegningsliste 100, 102
skattehovedbog 100
skatteligning 101
skatteminister 100, 121
skatteråd 100-102
- skibsfart 96
skibsmandskab 98
skibsregister 97
skibstegning 108
skilsmisseprotokol 22
skolearkiv 76
skoleberetning 23
skolebesøg 23, 28
skoledirektion 23
skolefag 29
skolegang 121
skolehygiejne 23
skolekommission 4
skolekort 23
Skoleloven 23, 26
skolelægetilsyn 76
skolenævn 27
skoleprogram 25, 26
skoleråd 27
skolestatistik 23
skoletandpleje 23
skoletilsyn 23, 28
Skoletilsynsloven 23, 27
skov 114
skovbrugsøkonomi 61
skuemester 68
skøde 54
skøde- og panteprotokol 14
skødegenpart 14
slesvigske krige, De 111
smugleri 93
socialhistorie 119, 120
socialkontor 3, 74
socialpolitik 74, 79
socialreform 74
socialudvalg 20
sognekommune 3
sogneråd 4
sporanlæg 41
spørgeskema 120, 127
stadsarkiv 121, 123
stamblad 104
stambog 75, 104
stamhus 54
stamkort 85
Statens Biblioteksstyrelse 35
Statens Bibliotekstilsyn 35
Statens Bibliotekstjeneste 35
Statens Filmcentral 2
Statens Forligsinstitution 81, 82
Statens Husdyrbrugsforsøg 56
Statens Institut for Arbejdshygiejne 66

- Statens Jordlovsudvalg 54
 Statens Kunstfond 37
 Statens Lokalmuseumstilsyn 38
 Statens Museumsnævn 38
 Statens Udvandringskontor 19
 station 41, 43, 44
 Statistiske Departement, Det 113-120
 statistiklov 115
 Statistisk Bureau 62
 statsamtsarkiv 21, 22
 Statsbiblioteket i Århus 25, 43
 statsborgerskab 129
 statskonsulent 23, 59
 statslån 54, 70
 statspoliti 124, 125
 Statsradiofonien 33
 Statsskovbrug 60, 61
 statsstøtte 30, 35-38
 statstyreskue 12
 statsungdomslejr 86
 sterilisation 78, 79
 Sterilisationsnævnet 78
 stillingsbesættelse 48
 Store arkiv 6, 8
 straffebog 105
 straffejournal 106
 strejke 81, 83
 studentereksamen 26, 29, 32
 studentermatrikel 32
 studenteroprør 8
 studierejse 32, 36
 stum 77
 stående rådgivende udvalg vedr. uddeling af
 statsstøtte til skønlitterære forfattere, Det
 37
 stående voldgiftsdomstol, den 12
 sundhedskommission 67
 sundhedstilstand 76
 sundhedsvedtægt 67
 svangerskab 79
 svendeprøve 68
 svendeprøvekommissionsprotokol 68
 sygdom 82
 Særlige Bygningssyn, Det 90
 Sø- og Handelsretten 11
 Søetaten 108
 søforhør 7, 11
 søgesystematik 1
 Søkadetakademiet 106
 sølvsnore 48
 søofficer 106
 Søværnets Officersskole 106
 taksationskommission 88
 takst 44
 tavshedspligt 10
 teknisk installation 41
 teknisk forvaltning 39
 teknologihistorie 107
 telegrafanlæg 41
 testimonium 32
 tidsplan 49
 tiende 52
 tiendeafløsning 52
 tiendeer 52
 tiendekommissær 52
 tiendekreds 52
 tiendeliste 52
 tillægsjord 54
 tilskud 46
 Tilsynet med Privatbanerne 42, 46
 tilsynsbesøg 66
 timetal 24
 tingbogsblad 14, 54
 tinglysning 14, 54, 55
 tingsvidne 12
 tipsmidler 37
 tjenestefordelingsliste 94
 tjenestefordelingsprotokol 94
 tjenesteforseeelse 48
 tjenestemand 48
 tjenesterejse 107
 tjenestesag 105
 toldfrihed 95
 toldinspektør 92
 toldkammerarkiv 91-98
 toldkasserer 92
 toldlov 93, 116
 topografisk kort 38
 trafikafdeling (DSB) 45
 trafik anlæg 39
 trafiksekskab 42, 44, 47, 48
 traktat 6, 9
 traktatsamling 6
 transportsystem 47
 tvangssterilisation 78
 tvingeparagraf 46

 udberetning 7
 uddannelse 23-32, 120
 udenlandsrejse 36
 udenrigsminister 8
 Udenrigsministeriet 6-10
 Udenrigspolitisk Nævn 10
 udhus 41

- udlænding 124-126, 128
- udlændingesag 125-128
- udskrivningsvæsen 98
- udstyknig 55
- udstykningsplan 87
- udtagelsesår 14
- udvandreregister 19
- udvandrersager 19
- udvandring 19
- udvandringsagent 19
- udvekslingsprotokol 9
- ulykke 48
- underholdsbidrag 20
- undernummer 3
- underskudsdækning 46
- undersøgelseskammer 17
- undertegnelsesprotokol 9
- undervisningsform 25
- Undervisningsinspektionen for de lærde Skoler 28
- Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne 25, 28, 29
- Undervisningsministeriet 23-26, 28-30, 35, 36
- ungdom 120
- ungdomsarbejdsløshed 86
- Ungdomskommissionen 120
- uniformering 44
- urafstemning 81

- vagtjournal 18, 51, 96
- vagtværn 18
- vandkran 41
- vandløb 40
- vanfør 77
- varehus 41
- varemærke 65
- vedligeholdelse 42, 45
- vej 39

- vejlov 39
- verbalnote 7
- veteranbil 99
- Veterinær- og Landbohøjskole, Den Kgl. 56
- Veterinærdirektoratet 58
- Veterinære Sundhedsråd, Det 12
- verbalnote 7
- videnskab 36
- videnskabsmand 36
- vidnesbyrd 31
- vidnesbyrdprotokol 26
- vilkårsforhandling 22
- visdomsbog 1
- visumprotokol 127
- visumsag 125-127
- vivisektion 56
- voldgift 12, 13
- voldgiftsret 12, 13, 83
- vurderingsfortegnelse 103
- vurderingsprotokol 53
- vurderingssum 103
- værgeråd 75
- værnepligt 104, 120
- våbenhistorie 110

- Wienerkonventionen 7

- zoneinddeling 87

- ægteskab 22

- Ørstedske karakterskala, den 26, 32
- Østifternes Aandssvageanstalter 78
- øvelsesrapport 110
- øvrighedsbevis 21

- åndssvag 78
- årsberetning 47

Fællesregister over kildetyper bind I-V

Registret omfatter kildetyperne i alle fem bind i værket »Kilder til dansk forvaltningshistorie«. I tilfælde, hvor en kildetype er betegnet med flere nøgleord, er alle ord anført som opslagsord. Romertallene angiver bindets nummer, arabertallene kildetypens nummer i bindet, ikke sidetallet.

De fem bind er følgende

- I Vor gunst tilforn. Kilder til dansk forvaltningshistorie før 1750, Kbh. 2007.
- II På embeds vegne. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1750-1920, 1. udg. Kbh. 1998. 2. udg. Kbh. 2008.
- III Efter bemyndigelse. Kilder til dansk forvaltningshistorie 1920-1970. Kbh. 2008.
- IV Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie, Kbh. 2004.
- V Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne, Kbh. 2007.

- Accisebog I, 74
- Adelspatent I, 12
- Administrative retningslinjer IV, 38
- Af- og tilgangsbog I, 32
- Afgangsbevis for børnehavelærerinde III, 31
- Afgiftsberigtigede motorkøretøjer, protokol for III, 99
- Afholdelse af offentlig forlystelse, ansøgning om IV, 64
- Afhøring af udlænding under observation III, 126, – i forbindelse med udstedelse af opholdsbog III, 125
- Afhøringskema fattigvæsenet II, 84
- Akthæftefortegnelse IV, 37
- Alderdomshjem, skema vedrørende betaling for ophold III, 80
- Algiersk søpasprotokol V, 56
- Alimentationsprotokol III, 20
- Almueskolefundats I, 87
- Altingsbog V, 37
- Amtet, protokol for IV, 11
- Amtskort med beretning fra amtsskolekonsulent III, 23
- Amtspas II, 25
- Amtsskolekonsulents beretning (amtskort) III, 23, – tilsynsprotokol IV, 76
- Anbragte plejebørn, protokol over II, 87
- Anholdelsesprotokol III, 16
- Ankomne rejsende, protokol over V, 69
- Anmeldelse af dødfødte II, 91
- Anmeldelsesprotokol III, 17
- Ansættelseskontrakt for »økonom« ved fattiggården IV, 57
- Ansøgning om afholdelse af offentlig forlystelse IV, 64, – om alderdomsunderstøttelse II, 85, – om embede I, 4, – om erindringsmedalje III, 111, – om indfødsret III, 129, – om statsstøtte til kunst og videnskab III, 36, – om tilskud til folkehøjskoler og landbrugsskoler III, 30, – til Dansk-Islandsk Fond V, 54
- Antegnelser I, 56
- Arbejder- og bonderåd, protokol for IV, 65
- Arbejdsledig, stamkort for III, 85
- Arbejdsordning IV, 53
- Arkiveringssystemer III, 1-6
- Arkivfortegnelse IV, 27
- Artikelbog IV, 44
- Auktionsbog, repsstyrerens V, 48
- Auktionsprotokol II, 49
- Autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på eksport III, 58

- Befaling III, 109
Befalingsbog (parolprotokol) I, 36
Begering om optagelse på valglisten til folkeafstemningen IV, 70
Beretning (forvaltning) IV, 39, – medicinal- II, 103, – (om Socialdemokratiet) IV, 43
Besigtigelse af fredede mindesmærker, indberetning III, 89
Beskæftigelsesforanstaltning, forslag til III, 86
Bestalling (embede) I, 5, – (kaperbrev) I, 21
Bestallinger, konfirmation af slesvigske IV, 2
Bestallingsprotokol II, 9
Besøgsrapport (fagkonsulent) III, 28
Betalning for ophold på alderdomshjem, skema vedrørende III, 80
Betænkninger og forslag til Landkommissionen 1770-71 V, 40
Bevidnelsesbrev I, 2
Bevilling (amt) II, 19, – (toldfrihed) III, 95
Bilag (lensregnskab) I, 50, – (skatteregnskab) I, 54
Bispens kirkevisitatsprotokol II, 62, – skolevisitatsbog II, 75
Boligtælling III, 113
Borgerskabsprotokol I, 64
Brandforsikringsprotokol II, 21
Brandretsprotokol I, 67
Brandtaksationsprotokol IV, 30
Brandvæsenet på øen Sild 1888, Oversigt over IV, 61
Brevbog II, 4
Brevkopibog II, 4, V, 1
Broer, indberetning om V, 13
Bygdeprotokol V, 17
Byggegodtgørelse III, 91
Byggeri, indberetningsskema III, 117
Bygningsfredninger, hvide læg med oplysninger III, 90
Bygningstegning (jernbane) III, 41
Byplanvedtægt med tilhørende kort III, 87
Børnehavelærerinde (afgangsbevis) III, 31
Bådetal, fortegnelse V, 16
- Censorindberetning III, 29
Cirkulære vedrørende jernbanedriften III, 44
- Dagbog for fattiggård II, 82, – for indbyrdes undervisning II, 68, – for politistation eller vagtværn III, 18
Dansk-Islandsk Fond, ansøgning til V, 54
Dansk-Islandsk Nævns forhandlingsprotokol V, 53
Decemberpapirer V, 24
Deklaration husmandsbrug III, 54
Deliberationsprotokol II, 3
Den internationale Kommissions (CIS) politimyndighed (rapport fra gendarmeridistrikt) IV, 69
Depeche III, 8
Det nationale register 1921 IV, 72
Digereces IV, 10
Discipelprotokol I, 88
Dispensation fra Fabrikloven III, 66
Distributionsprotokol I, 89
Distriktssag for statsskovbruget III, 60
DK-systemet III, 3
Dobbeltsproget forhandlingsprotokol (grønlandske forstanderskabers) V, 34
Dombog, rigens I, 46
Domprotokol II, 43
Domænebeskrivelse IV, 74
Driftsberegning III, 47
Driftsbog for statsskovdistrikt III, 61
DSB, protokol over møder mellem afdelingerne i III, 45
Dødsattest II, 95
- Edsprotokol I, 33
Egnsudviklingsstøtteansøgninger, oversigt over III, 71
Eksamensbevis lærere II, 72
Eksamensprotokol (folkeskolen) II, 70, – (mellemskoleeksamen) III, 26
Eksport, autorisation til fremstilling af fødevarer med henblik på III, 58
Ekspropriationskommissionsprotokol III, 39
Ekstrakt lensregnskab I, 55
Ekstraktindberetning II, 30
Ekstraordinære industrileverancer 1940-45 III, 69
Elevkarakteristikker III, 77
Embedsbog (liber daticus) II, 54
Engbog I, 68
Erektionspatent I, 13
Erhvervstælling III, 115
Erindringsmedalje, ansøgning om III, 111
- Fabriksliste III, 62
Fabrikloven, dispensation III, 66
Fag- og timefordeling med lærerfortegnelse III, 24
Fagkonsulents besøgsrapport III, 28

- Fangemandtal II, 52
 Fangstliste V, 21
 Fartøjer, protokol over indkomne V, 68
 Fattigkommissionsindberetning IV, 36
 Fattigligning II, 78, V, 45a
 Fattigordning IV, 35
 Fattigprotokol I, 69
 Fattigregnskab II, 79, – opgørelse af V, 45c
 Fattigvæsenets afhøringskema II, 84
 Filmcensurkort III, 34
 Fiskregnskab V, 42a
 Flurbuch (parcelbog) IV, 45
 Flækkekollegiets forhandlingsprotokol IV, 32
 Flækkeprivilegium IV, 31
 Fogedprotokol II, 46
 Folkebiblioteksansøgning III, 35
 Folkebiblioteksberetning III, 35
 Folkehøjskoler, ansøgning om tilskud III, 30
 Folkeregisterkort III, 123
 Folketal, fortegnelse over V, 16
 Folketælling 1769, 1855 og 1916 II, 12, – 1703 (Island) V, 38, – (Ostindien) V, 59, – (Vestindien) V, 70
 Folketællingsgældsbog V, 44
 Foreningsmedlemsliste IV, 42
 Forestillingsprotokol II, 1
 Forfattere (indstilling om statsstøtte) III, 37
 Forhandlerfuldmagt I, 26
 Forhandlingsprotokol (amtsråd) II, 28, – (Dansk-Islandsk Nævn) V, 53, – (deliberationsprotokol) II, 3, – (dobbeltsproget, grønlandske forstanderskabers) V, 34, – (Flækkekollegiet) IV, 32, – (sundhedskommission) II, 99, – med bilag III, 4
 Forleningsbrev I, 48
 Forligelseskommissionsprotokol II, 23
 Forligsmandsprotokol IV, 56
 Forpligtsbog I, 62
 Forslag til beskæftigelsesforanstaltning III, 86
 Forsørgelsesplan II, 77, V, 45b
 Fortegnelse over folke- og bådetal V, 16, – over ind- og udgående skibe III, 96
 Forvaltningsberetning IV, 39
 Fredningsnævn, kendelsesbog III, 88
 Fredstraktat I, 28
 Fremmede handelsrejsende, protokol over II, 37
 Fremmedprotokol III, 124
 Fribrev for slave V, 66
 Frimandsprotokol I, 34
 Fuldbårenhedsskema II, 92
 Fuldmagt I, 24
 Fundats for almueskole I, 87
 Færgejournal III, 49
 Færøsager, Justitsministeriets V, 6
 Fæsteafløsningskommissionsprotokol III, 53
 Fæsteprotokol for kongsjord V, 8
 Fødevarer, autorisation til fremstilling med henblik på eksport III, 58
 Fødselsanmeldelse for levendefødte børn II, 94
 Gagebog V, 23
 Garantisag vedrørende drift af privatbane III, 46
 Garnisonsjournal I, 38
 Gebäudesteuerrolle IV, 47
 Gendarmeri-rapport IV, 14, IV, 69, IV, 73
 Generalrapport for sundhedsvæsenet IV, 60
 Generalsuperintendentens visitatsprotokol IV, 21
 Gesellschaftsregister IV, 50
 Gewerbesteuer IV, 48
 Gratialprotokol II, 8
 Grinderegnskab V, 15
 Grundbog IV, 46
 Grundtakst I, 76
 Grænsegendarmeriet, rapport om smugleri fra IV, 73
 Grønlandsk skoleberetning V, 32
 Grønlandstilladelse V, 12
 Grønlænderbog V, 23
 Gymnastikberetning II, 67
 Handels- og håndværkskoncession IV, 8
 Handelsbog (kgl. handel på Færøerne) V, 10 – (kgl. handel Island) V, 42b
 Handelskompagnioktroj V, 63
 Handelsregister III, 64
 Handelsregnskab, islandsk V, 42
 Handelsrejsende, protokol over fremmede II, 37
 Helbredskort III, 76
 Herredagsdombog I, 44
 Herredsbog I, 82
 Herrnhuterkirkebog V, 28
 Hjemmevielsesprotokol I, 84
 Hjælpekasseregnskab V, 20
 Hovedbog (skat) II, 32
 Hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser III, 74
 Husassistent-undersøgelsen III, 119

- Husbesøgsbog V, 43
Husbog for Nyboder I, 39
Husdyrvoldgift III, 12
Husmandsbrug, købekontrakt og deklaration III, 54
Huskatregister IV, 16
Hvide læg med oplysninger om bygningsfredninger III, 90
Hyldningsfuldmagt I, 14
Håndfæstning I, 3
Håndværkskoncession IV, 8
- Idrætsstatistik III, 118
Immatrikulationsprotokol III, 32
Indberetning (amt) II, 18, – (broer) V, 13, – (byggeri) III, 117, – (besigtigelse af fredede mindesmærker) III, 89, – (bygdeskoleinspektion) V, 5, – censor- III, 29, – ekstrakt- II, 30, – fattigkommissions- IV, 36, – (fødte, konfirmerede, viede og døde) V, 71, – gymnastik- II, 67, – (inspektør) V, 18, – (jordmodervæsenets indretning) II, 90, – Lagtings- V, 13, – (landingssteder) V, 13, – plantage- V, 67, – politiadjutant IV, 75, – provste- II, 61, – præste- II, 55, IV, 22, – (regnskab til Landøkonomisk Driftsbureau) III, 57, – (skoleinspektion) V, 5, – (skolevæsenet før 1814) II, 63, – (sprogforhold til Den slesvig-holstenske Provisialregering) IV, 5, – statskonsulent- III, 59, – (stifternes økonomiske forhold) I, 9, – (sundhedsforholdene i 1743-44 (Jessenske relationer)) II, 89, – (Udenrigsministeriet) III, 7
Indberetningsskema for byggeri III, 117
Indfødsret, ansøgning om III, 129
Indkomne fartøjer, protokol over V, 68
Indkomstskat til staten, skatteberegningsliste III, 100
Indkvarteringsprotokol I, 40
Indsendt jordebog II, 13
Indstilling (om statsstøtte til forfattere) III, 37, – (om sterilisation) III, 78, – (til Marshall-hjælp) III, 70
Industriel produktionsstatistik III, 116
Industrileverancer 1940-45, ekstraordinære III, 69
Industristatistik IV, 51
Inspektørens indberetning V, 18
Instruks (for kancellister) I, 7, – (for generalguvernør) V, 64, – (for statholderen) IV, 4
Instruktion I, 27
Invalidenævns sag (Krankenblatt) IV, 71
Inventariebog fattiggård II, 83
Inventarliste (len) I, 58, – (skole) II, 74, – (toldkammer) III, 92
Inventarprotokol (museer) III, 38
Inventarprædiken V, 31
Islandsk handelsregnskab V, 42
Islandske sager, Udenrigsministeriets V, 52a
Jernbanedriften, cirkulære vedrørende III, 44
Jessenske relationer II, 89
Jordebog (adeligt gods) II, 13, – (købstad) I, 63, – (len) I, 51
Jordmoderbesikkelse II, 27
Jordmoderprotokol II, 93
Jordlovsudvalgets administrationssager III, 54
Journal (karantænevæsenet) II, 97, – (Rentekammeret) II, 6
Journalplansystem III, 2
Journalsagssystem med faste numre III, 1
Journalssystemer III, 1-3
Junipapirer V, 24
Justitsprotokol (provstens) I, 80, – (tingbog, herredsfoged) II, 40
- Kadetbedømmelse III, 106
Kalds- og kollationsprotokol IV, 23
Kaldsbrev I, 78
Kancellisystemet III, 1
Kaperbrev I, 21
Kapitelstakst I, 86
Kassebog (skat) II, 31
Kautions I, 6
Kendelse i oprejsningsnævn III, 15
Kendelsesbog for fredningsnævn III, 88
Kirkebog II, 53, – herrnhuterne (Grønland) V, 28
Kirkeregnskab for købstadkirke II, 59, – for landsbykirke I, 85
Kirkevisitatsprotokol bisp II, 62
Klage over brud på overenskomst III, 83
Klemmebrev I, 77
Kodetelegram V, 52b
Kogsoktroj IV, 34
Kollats I, 79
Kollektbog (vulkanudbrud) V, 41
Kolonibestyrelserens mandtalsliste V, 22
Kolonisens udgiftsliste V, 26
Kommandorapport V, 4
Kommunal hovedregistrant for modtagere af sociale ydelser III, 74

- Kommunale journalsystemer III, 3
 Kommunalt mandtal III, 121
 Kommuneprotokol V, 45
 Konfirmation af slesvigske bestillinger IV, 2
 Kongens håndbog I, 29
 Konossement V, 27
 Konsistorialprotokol IV, 25
 Konsumtionsprotokol I, 73
 Kontraktbog I, 20
 Kopibog (indkomne breve) II, 26. Se også
 brevkopibog, brevbog
 Krambodsbog V, 42b
 Krankenblatt IV, 71
 Kreaturtælling 1703 (Island) V, 39
 Kreditiv I, 25
 Kredslæges eftersynsprotokol II, 101
 Krigserklæring I, 22
 Krisehjælp til landbruget, skema III, 73
 Kunst (ansøgning om statsstøtte) III, 36
 Kvittance II, 33
 Kvittansiarum I, 59
 Kvittring I, 59
 Kyholm-pas II, 98
 Kæmnerregnskab I, 65
 Købekontrakt og deklaration husmandsbrug
 III, 54
 Københavns Politis registerblade III, 122
 Køreplan (jernbane) III, 43
- Ladninger til og fra Indien V, 58
 Lagtingsindberetning V, 13
 Lagtingsprotokol V, 7
 Land- eller plovmatrikel IV, 15
 Landbrug, skema til krisehjælp III, 73
 Landbrugsskoler, ansøgning om tilskud III,
 30
 Landbrugstælling III, 114
 Landdagsvalgliste IV, 41
 Landingssteder, indberetning V, 13
 Landkommissionen 1770-71, betænkninger
 og forslag til V, 40
 Landsbyvedtægt IV, 33
 Landsnævnsforhandling V, 14
 Landøkonomisk Driftsbureau, regnskabsind-
 beretning III, 57
 Lavsartikler I, 71
 Lavsbog I, 70
 Lavsprotokol I, 70
 Lavsskrå I, 71
 Lensregnskab I, 49
 Lensregnskabsbilag I, 50
 Lensregnskabssekstrakt I, 55
- Leveranceforretning V, 25
 Levnedsmiddelkontrolkort III, 67
 Liber daticus II, 54
 Licentregnskab IV, 20
 Liste over ansatte ved kolonien V, 19
 Listebog I, 35
 Lodsjournal III, 50
 Logbog V, 57
 Lægdsrulle II, 24
 Lærekontrakt III, 84
 Læreres eksamensbevis II, 72
 Lærerfortegnelse III, 24
 Lærerne i Nord- og Mellemslesvig, spørge-
 skema IV, 68
 Lærlingeuldgift III, 13
- Mandtal (fanger) II, 52, – kommunalt III,
 121, – skatte- I, 53
 Mandtalsgældsboek V, 44
 Mandtalsliste III, 101, – grønlandske mis-
 sionærers V, 29, – kolonibestyrelserens V, 22
 Mark- og engbog I, 68
 Marshall-hjælp, indstillinger til III, 70
 Martspapirer V, 24
 Materieltegning (jernbane) III, 42
 Matrikel over studerende III, 32
 Matriklen 1662 II, 14, – 1664 II, 14, – 1688
 II, 15, – 1844 II, 17
 Medicinalberetning II, 103
 Medlemsliste forening IV, 42
 Melderegister IV, 49
 Mellemskoleeksamensprotokol III, 26
 Militær rejserapport III, 107
 Militæretat I, 29
 Militært nodehæfte III, 112
 Mindesmærker, indberetning om besigtigelse
 af fredede III, 89
 Missionsdesignation V, 29
 Motorkøretøjer, protokol for afgiftsberigti-
 gede III, 99
 Museumsinventarprotokol III, 38
 Mutterrolle (artikelbog) IV, 44
 Mæglingforslag III, 81
 Mødereferat (råd og nævn ved uddannelses-
 institutioner) III, 27, – (Udenrigspolitisk
 Nævn) III, 10
 Mødrehjælpssag III, 79
 Mønsterrolle I, 31
 Mønstringsprotokol III, 98
 Mønstringsrulle I, 31
- Naturalisationsansøgning IV, 40

- Navneforandringsprotokol III, 21
Negerliste V, 65
Negotiebog V, 62
Nodehæfte, militært III, 112
Normaltegning (jernbane) III, 41
Norske registre og tegnelser vedrørende Færøerne og Island V, 1
Notarialprotokol II, 47
Note (Udenrigsministeriet) III, 7
Næringsbrev IV, 55
Næringsbrug, protokol over skadelige II, 100
Næringsprotokol III, 63
Nødhjælpsarbejder, spørgeskema III, 72

Observation, afhøring af udlænding under III, 126
Odder-systemet III, 3
Officer, stamblad for III, 104
Oktroj for handelskompagni V, 63
Opdragelsesanstalt, stambog III, 75
Opgørelse af fattigregnskab V, 45c
Opholdsbog, afhøring i forbindelse med udstedelse af III, 125
Oplysningsskema for nyansatte lærere II, 71
Oprensningsnævn, kendelse III, 15
Ordensreglement II, 80
Overenskomst III, 82
Overenskomst, klage over brud på III, 83
Overformynderiprotokol II, 22
Overpolitiretsprotokol II, 20
Oversigt over brandvæsenet på øen Sild 1888 IV, 61, – over egnsudviklingsstøtteansøgninger III, 71, – over varer sendt og modtaget med Kleinbane IV, 52
Overslag I, 15

Palaberbog V, 61
Panteprotokol IV, 12
Parcelbog IV, 45
Parolprotokol I, 36
Patentansøgning III, 65
Patientprotokol II, 102
Pensaopgivelser III, 25
Pensaprotokol V, 33
Pensionsansøgning I, 8
Personalakt III, 48
Personregister (Standesamtsregister) IV, 77
Planbog III, 40
Plantageindberetning V, 67
Plovatrikel IV 15
Plovregister IV, 17
Politidjudantens indberetning IV, 75

Politiprotokol II, 41
Portkonsumtionsbog II, 35
Postvæsenet, rapportbog III, 51
Privatbane, garantiasag vedrørende drift III, 46
Privilegium for flække IV, 31
Programoversigt for radioudsendelser III, 33
Protokol for afgiftsberigtigede motorkøretøjer III, 99, – for amtet IV, 11, – for arbejder- og bonderåd IV, 65, – over anbragte plejebørn II, 87, – over ankomne rejsende V, 69, – over hjemmevielser I, 84, – over indkomne fartøjer V, 68, – over møder mellem afdelingerne i DSB III, 45, – over skadelige næringsbrug II, 100
Provstebog I, 82
Provsteindberetning II, 61
Provstemodeprotokol I, 81
Provstens skolevisitatsbog II, 76
Præsteansøgning V, 3
Præstedagbog V, 30
Præsteed II, 57
Præsteindberetning II, 55
Præstens indberetning før visitats IV, 22, V, 2
Præstevalgsprotokol IV, 24

Radioavis V, 36
Radioudsendelser (programoversigt) III, 33
Rapport fra gendarmeridistrikt IV, 69, – fra grænsegendarmieriet om smugleri IV, 73, – gendarmeri IV, 14, – om løvsøre, repsstyrerens V, 49
Rapportbog fra postvæsenet III, 51
Rapportjournal III, 93
Realregister II, 44
Registerblade, Københavns Politi III, 122
Registre og tegnelser, norske V, 1
Registreringsbog, repsstyrerens V, 47
Reglement for Hjem til Optagelse af Alderdomsunderstøttede II, 86, – ordens- II, 80, – spise- II, 81
Regnskab, fattig- II, 79, V, 45c, – fisk- V, 42a, – grinde- V, 15, – hjælpekasse- V, 20, – islandsk handelsregnskab V, 42, – kærner- I, 65, – købstadkirke II, 59, – landsbykirke I, 85, – Landøkonomisk Driftsbureau III, 57, – lens- I, 49, I, 50, I, 55, – licent- IV, 20, – rentemester- I, 17, – skatte- I, 54, – udspisnings- I, 52, – Øresundstold- I, 72, – års- II, 29
Regnskabsindberetning til Landøkonomisk Driftsbureau III, 57

- Regnskabssystem III, 5
 Rejserapport, militær III, 107
 Relationsprotokol IV, 7
 Rentemesterregnskab I, 17
 Repartitionsliste V, 35
 Repsprotokol V, 45
 Repsstyrelens auktionsbog V, 48, – rapport om løsøre V, 49, – registreringsbog V, 47, – økonomiske tabel V, 50
 Resolutionsprotokol II, 1
 Restanceliste I, 18
 Revisionstegnebog I, 19
 Rigens dombog I, 45
 Rigens forfølgingsbog I, 46
 Rigsrådsvalg, stemmegivningsprotokol IV, 3
 Rostjenestetaksation I, 30
 Rotuli II, 2
 Rådstueprotokol I, 60

 Sageliste II, 39
 Schulkronik (skolekrønike) IV, 63
 Sekretrådsprotokol V, 55
 Selvangivelse III, 102
 Separations- og skilsmisseprotokol III, 22
 Sessionsprotokol I, 41, IV, 9
 Sjeleregister V, 2, V, 43
 Skadelige næringsbrug, protokol over II, 100
 Skansejournal V, 9
 Skatteberegningsliste for indkomstskat til staten III, 100
 Skattehovedbog II, 32
 Skatteliste I, 75
 Skattemandtal I, 53
 Skatteregnskabsbilag I, 54
 Skema vedrørende betaling for ophold på alderdomshjem III, 80, – vedrørende krisehjælp til landbruget III, 73
 Skibe, fortegnelse over ind- og udgående III, 96
 Skibsjournal I, 37, V, 57
 Skibsliste IV, 28
 Skibsregister III, 97
 Skibstegning III, 108
 Skifteprotokol II, 48
 Skoleberetning II, 65, – grønlandsk V, 32
 Skoleinspektion, indberetning om V, 5
 Skolejournal II, 69
 Skolekrønike IV, 63
 Skolelokaler, statistiske oplysninger om II, 73
 Skoleplan II, 64
 Skolevisitatsbog, bispens II, 75, – provstens II, 76

 Skyld- og panteprotokol (skøde- og panteprotokol) IV, 12
 Skøde I, 1
 Skøde- og panteprotokol II, 45, IV, 12
 Skødegenpart III, 14
 Slesvigske stænderforsamling, valgliste for valg til den IV, 6
 Sociale ydelser, kommunal hovedregistrant for modtagere af III, 74
 Socialforsikringsliste IV, 78
 Sogneafstemning (spiritusudskænkning) V, 11
 Sognemandtal V, 43
 Spisereglement II, 81
 Sprogforhold, indberetning til Den slesvigholstenske Provinsialregering IV, 5
 Spørgeskema i forbindelse med visumudstedelse III, 127, – om lærerne i Nord- og Mellemslesvig IV, 68, – om nødhjælpsarbejder III, 72
 Spørgsmål vedrørende retsvæsenet IV, 67
 Stadsbog (rådstueprotokol) I, 60
 Stamblad for officer og værnepligtig III, 104
 Stambog I, 31, – fra opdragelsesanstalt III, 75
 Stamkort for arbejdsledig III, 85
 Stamrulle I, 31
 Standesamtsregister IV, 77
 Statholderen, instruks for IV, 4
 Statistik, industri- IV, 51
 Statistiske oplysninger om skolelokaler og sundhedsforhold II, 73
 Statskonsulentindberetning III, 59
 Statsskovbrug, distriktssag III, 60
 Statsskovdistrikt, driftsbog III, 61
 Statut for tvangslav IV, 54
 Stavregister IV, 19
 Stemmegivningsprotokol ved rigsrådsvalg IV, 3
 Sterilisation, indstilling om III, 78
 Stolestaderegister fra købstadskirke I, 83, – fra landsogn IV, 26
 Straffebug III, 105
 Strafferegister II, 50
 Studentermatrikel III, 32
 Stænderforsamling, valgliste for valg til den slesvigske IV, 6
 Stævningsbog I, 43
 Sundhedsvæsenet, generalrapport for IV, 60
 Sundhedsforhold, Statistiske oplysninger om II, 73
 Supplikprotokol II, 7

- Svarbrev I, 23
Svendeprøvekommissionsprotokol III, 68
Synodalmonita I, 81
Synodeberetning IV, 62
Synsforretning I, 57
Synsprotokol (kirker og præstegårde) II, 60
Sætningsinstrument IV, 18
Søforhør III, 11
Søpas I, 10
Søpasprotokol V, 56
Sørulle I, 42
- Tamperrretsprotokol II, 56
Tegnebog I, 19
Testamentprotokol II, 10
Tiendeafløsningen, tiendeliste III, 52
Tiendeliste i forbindelse med tiendeafløsningen III, 52
Tienderegnskab og fattigligning V, 45a
Tildeling af rang I, 11
Tilgangsbog I, 32
Tilsynsprotokol, amtsskolekonsulentens IV, 76
Tingbog (herredsfoged) I, 47, II, 40
Tingbogsblad III, 14
Tingsvidne IV, 13
Tjenestefordelingsliste III, 94
Toldbog II, 34
Toldfrihed, bevilling til III, 95
Toldkammerinventarliste III, 92
Traktatindgåelse III, 9
Tvangslav, statut for IV, 54
Tyendeprotokol II, 51
Tyske Kancelli Indenrigske Afdelings topografisk ordnede sager IV, 1
- Uddannelsesinstitutioner, mødereferat III, 27
Uddelingsbog I, 69
Udenrigsministeriets islandske sager V, 52a
Udenrigspolitisk Nævn, mødereferat III, 10
Udenrigstjenestens arkivsystem III, 6
Udgiftsliste, koloniens V, 26
Udgiftsreglement I, 16
Udlænding under observation, afhøring af III, 126
Udlændingesag III, 128
Udnævnelsesbrev I, 5
Udskiftningsforretning II, 16
Udspisningsregnskab I, 52
Udstykningskort III, 55
- Udtægtsprotokol V, 46
Udvandrerregister III, 79
Underskrivelsesbog II, 5
Undervisningsplan II, 66
Ungdomskommissionens ungdomsenquete III, 120
- Vaccinationsprotokol II, 96
Vagtjournal II, 36
Valgbog, ikke-hemmelige valg V, 51
Valgliste (Landdag) IV, 41, – (valg til den slesvigske stænderforsamling) IV, 6
Valglisten til folkeafstemningen, Begæring om optagelse på IV, 70
Vandrebogsprotokol IV, 29
Vedtægtsbog I, 61
Veje, indberetning om V, 13
Vejerhusbog I, 66
Verbalnote III, 7
Veteranenbeihilfe IV, 59
Videbog I, 61
Videnskab (ansøgning om statsstøtte) III, 36
Visdomsbog II, 11
Visitats, præstens indberetning før IV, 22, – se også sjæleregister
Visitatsprotokol for generalsuperintendenten IV, 21
Visumudstedelse, spørgeskema i forbindelse med III, 127
Vitaprotokol II, 58
Vivisektionsprotokol III, 56
Voldgift (husdyr) III, 12, – (lærlinge) III, 13
Voteringsprotokol II, 42
Vurderingsfortegnelse III, 103
Vælgerforeningens udvalgsbetænkninger IV, 66
Værgerådsdekret II, 88
Værnepligtig, stamblad for III, 104
- Wandergewerbeschein (næringsbrev) IV, 55
- Öffentliche Lustbarkeiten (ansøgning om afholdelse af offentlig forlystelse) IV, 64
Økonomiske tabel, repsstyrerens V, 50
Øresundstoldregnskab I, 72
Øvelsesrapport III, 110
- Årsberetning (toldkammer) II, 38
Årsregnskab II, 29

ISBN 978-87-7500-201-6

9 788775 002016